

THE
MRICHCHHAKATĪKA,

OR
TOY CART.

1 PRAKARAṆA,

BY
KING SŪDRAKA.
(VOL. I.)

CONTAINING
TWO COMMENTARIES
(1) THE SUVARNĀLANKARAṆA OF LALLA DĪKSHITA,
AND
(2) A VṚITTI OR VIVṚITI BY PRITHVĪDHARA,
AND
(3) VARIOUS READINGS.

EDITED BY
NĀRĀYAṆA BĀLAKRISHṆA CODABOLE, B.A.,
VICE PRINCIPAL, TRAINING COLLEGE, POONA.

Registered for Copy right under the Government of India's
Act XIV of 1867

For sale by
GOVERNMENT CENTRAL BOOK DEPOT.

1896

{ All Rights Reserved }

Price Rupees 3-8 0

PRINTED AT THE
EDUCATION SOCIETY'S STEAM PRESS, BOMBAY.

अथ मृच्छकाटिकं

नाम

प्रकरणं

कविवरशूद्रकराजविरचितम् ।

प्रथमो भागः ।

पुण्यपत्तनस्थितट्टेनिंगकालेजाख्यपाठशालायां
व्हाइस प्रिन्सिपाल इत्याख्येन धी. ए. इत्युपपद-
धारिणा गोडबोले इत्युपनाम् विभ्रता
बालकृष्णसूनुना नारायणशर्मणा

श्रीलङ्कादीक्षितकृतसुवर्णालंकरणारूपटीकया पृथ्वीधरकृतया
वृत्त्या च संमेल्य पाठान्तरैश्च संयोज्य
संशोधितम् ।

अस्य ग्रन्थस्य पुनर्मुद्रणादिविषये स्थापितं सप्तपटसुत्तराष्टादशशत-
स्य (१८६३) पञ्चविंशराजनियमसुसूच्य संगृहीतमस्ति ।

मुम्बापुर्या

‘सेंट्रल पुक डेपो’ इत्याख्य-राजसभानुमतेन ‘एज्युकेशन-सोसैटी’
इत्याख्य-मुद्रायन्त्रालये मुद्रितम् ।

ख्रिस्ताब्दाः १८९६. | शकाब्दाः १८१८.

[सर्वधिकारा पूर्वोक्तराजनिदेशवर्तिनः सन्ति.]

मूल्यं सार्धरूपकत्रयम्.

मुख्य्यां

पञ्चुकेशन सोसैटीइत्याख्यमुद्रायन्त्रालये मुद्रितम् ।

Dedicated

TO THE
MEMORY

OF

THE LATE

MAHÂMAHOPÂDHYÂYA PANDIT

DURGÂ PRASÂDA,

OF

JEYPORE,

FOR HIS WARM ATTACHMENT

TO

SANSKRIT

IN

GENERAL,

AND THE

INTEREST

HE

SHOWED

IN

PARTICULAR

TO THE

WORK

OF THE

MRICHCHHAKATIKA

BY HIS

HUMBLE FRIEND

THE EDITOR

I.—PREFACE TO VOL.

The present edition of the *Mṛichchhakatikā* is based on the following materials :—

Text.

A.—The printed editions of Calcutta and Germany.

B.—Manuscript copies of the play procured from various quarters and parts of India.

A.—The first of the first group is the Calcutta edition of 1829, which has given rise to a number of manuscripts found in many parts of India. This I obtained from Mr. Govind Śāstri Nirantar of Nasik (now deceased), and is marked A in the present edition. The second is the edition of the play printed at Bonn in 1847. This was edited by Stenzler, who says in the German preface that this edition of his was based on the Calcutta edition of 1829, marked A in the present edition and marked C in his edition, and three codices or manuscripts which he had marked A, B, and D, and which are marked 'a,' 'b,' and 'd' in the present edition. Stenzler's edition I have called B, and the readings of his A, B, C, D, are given in the present edition as B (abcd), as the case may be. This belongs to the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society's Library and was kindly lent to me by Dr. Peterson. My names are given in the order in which the materials were procured. The third is the edition of the play printed at Calcutta in 1870, being one of the Series known as the Majumdar's Series. This is from the Library of Mr. Kāshināth Pāndurang Parab, and is marked C in the present edition. The

---

* Vol. II. containing Introduction discussing the date of the play, the age of the author, &c., and Notes to the *Mṛichchhakatikā* in English will shortly appear (D. V.).

fourth is the Calcutta edition again of 1881, issued by Pandit Jibānand Vidyāsāgara, B.A. This is marked J in the present edition.

B.—The manuscripts which are used in the preparation of this edition may be classed under three groups :—

Group I.—Consists of manuscripts marked D, F, H. These are, it appears, copies of the same original. D was a manuscript procured from Trimbak for me, and collated by my indefatigable and zealous colleague Mr. K. P. Parab. It belongs to the collection of Mr. Tānapāthiāka of that place. F was kindly lent to me by my sometime *Guru*, Dr. Peterson. This forms a part of the late Dr. Bhāu Dāji's collections deposited at the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society's Library. H was procured for me by Krishnāji Māhādeva Jogalekar, Esq., Superintendent, Sardār's School, Baroda. This belongs to the Library of the celebrated Yajñeshvara Shāstri Surātkar, late of the Elphinstone Institution. His son, Mr. Krishna Shāstri, was kind enough to lend it for my use. Rao Bahadur Janārdan Sakhārām Gādgil was, I am informed, instrumental in procuring this manuscript, for which my acknowledgments are due to that gentleman. F and H, though coming from different quarters, the one from Bombay, and the other from Baroda, were probably written and copied from an original of which the Trimbak or Nasik Manuscripts are copies. The readings of both agree in the main, but the scribes have made mistakes in copying and transcribing, and thus give rise to a number of the so-called readings.

Group II.—Comprises manuscripts E, G and K. These are, I have come to the conclusion, independent manuscripts of the play. I do not exactly know why, but this play, I can say with certainty, was not read by, and not even known to, the old race of Shâstris, who were known as Vyutpanna (व्युत्पन्न) or versed in the Sâhitya (साहित्य) or Alamkâra (अलंकार). Manuscript E. is from Saugor, near Nâgpur. It is 241 years old as the date given at the end of the copy is Samvat 1710 (1654 A.D.). It is from the collections of Mr. Lakshmana Shâstrî, who has a large, nay, a very large depository of Sânskrit works. The poor man who must be thanked and praised for his assiduity in the collection of Sanskrit works, is no longer living. His son does not appear to take much interest in the valuable bequest in the shape of this collection of his learned father, as I am informed that the works are not catalogued and are lying in disorder in his Library, and that some leaves are wanting in every manuscript in his possession. The manuscript of the Mṛichchhakatika, for instance, which I have used, has leaves 43, 58, 59, 60, 61 and 81 missing. This manuscript was procured for me by my friend (poor fellow, now dead), Mr. Kṛishnâjî Ballâl Joshî, Curator and Head-clerk to the Inspector-General of Education, Central Provinces. G. was a manuscript from Tânjore, procured by Mr. Vishṇu Dâji Gadre through Mr. Ekanâtha Swâmi. This manuscript has many omissions made by the scribe while copying. K. was a manuscript from Jeypore lent by my worthy friend and new acquaintance the late Mahâmahopâdhyâya Pandit Durgâ Prasâda, one of the editors of the well-known

Kāvya-Māla. This manuscript is tolerably correct and seems to have been read by some one, as there are marginal notes in it, some of which are very important and have materially aided me in fixing upon the text and readings.

Group III.—Under this come manuscripts copied from the printed Calcutta edition of 1829 after the year of its publication. These, of course, I had to reject, as they contain the same readings as those of A or B (c) plus the mistakes of the scribes. For specimen I have given in Act I. the readings of I. which represents these manuscripts. I. was a manuscript procured by my learned friend, Mr. Nārāyan Pāndurang Shāstri Sāthe, of the Poona Training College, from the collections in the private Library of Mr. Vaijanāth Shāstri Kānade, a pleader of distinction from Sangamner in the Ahmednagar District.

Commentaries.

The Commentary given below the text is that by *Lalla Dikshit*. It is named *Surarṇḍamkāraṇa*. Lalla Dikshit was a Pandit from Benares, who lived only some 75 years ago as may be seen from "II. Genealogy of the Commentator." This is an amplification of the former *Tikās* named by him *Prāchīna Tikās*, that of Prithvīdhara particularly, and appears to have been written at the instance of Balisena or Bālasena (बलिसेन or बालसेन) Wilson (?). It is very strange that there is no perpetual gloss available on this Nāṭaka. This Commentary has explained, no doubt, some of the difficult

points, but in places the commentator is himself led away from the right and reasonable interpretation and *misleads* rather than *leads* the learner. These will be explained in full, in the notes which will be shortly out. I could procure only a single copy of this manuscript, which is tolerably correct, very neatly written, and nicely preserved. It is a wonder that no manuscript of it was available in India, and it would have been much better had another manuscript been available. The manuscript in question was obtained from *out of India* from the Bodleian Library, Oxford. Had it not been for Dr. Peterson's kindness, I should not have got this manuscript, and I and the public must be thankful to him for his move in this direction. He got the then Acting Director of Public Instruction, Mr. Lee-Warner, to write and get the manuscript on the pledge of the Educational Department. I am sorry, however, to state that I was not trusted with this manuscript while I was in Bombay. It was deposited at the University Library, and I had to engage and send a scribe there to get it copied, and had to go at times in person. When I was, however, transferred to Poona in 1886, I got it from the Director of Public Instruction, and had it with me until the year 1887, when it was taken away by an order from the Director of Public Instruction, Mr. K. M. Chatfield, and returned to the Bodleian Library. Hence some imperfections which might have been removed had I got the manuscript when the edition was in the press, must remain as they are until that manuscript or any other is

available. The appendix to this edition gives the Commentary or Vṛtti (वृत्ति) of Pṛithvidhara (पृथ्वीधर) and *Gaṇapati*? These two are materially the same, and I cannot account for the difference in the Maṅgala Śloka (मङ्गलश्लोक) wherein only they differ. Of this Commentary I had the following 8 copies :—

1. This was a manuscript from the collections of the Elphinstone College. It is very inaccurate and incorrectly written, though in a state of nice preservation. I fail to see how such copies were made out in the beginning to grace the College Library. Many manuscripts of the Elphinstone College Library are incorrectly written, for I had occasion even before to see and use the Commentary on Śākuntalā, the Arthadyotanikā (अर्थद्योतनिका) and also on the Daśakumāracharitam (दशकुमारचरितम्).

2. This belongs to the collection of the Deccan College. This as well as the manuscript from the Elphinstone College come from the same source and are equally unintelligible. Had these been the only manuscripts available, I should not have hoped to make anything out of them. Both these manuscripts were lent by Dr. Peterson.

3. This is a manuscript from Saugor lent to my agent, the late Mr. K. B. Joshi, of whom mention is made when writing on the text. It was a manuscript from the collection of Mr. Lakshmana Śāstrī mentioned before.

4. This was a manuscript belonging to Mr. Govind Shâstrî Nirantar, of Nasik.

5. This was a manuscript lent by the late Mr. Mahâdeva Moreshtar Kunte, Head Master, Poona High School.

6. This was a manuscript procured through Rao Bahadur Kâsinâtha Nârâyana Bhângamkar, Assistant Commissioner, Southern Division (now Deputy Collector, Alibag), from the collections in the Manerkar's Library at Nargund.

7. This was a manuscript from Benares procured through Mr. Govind Shâstrî Bhâradvâja, late of the Deccan College (now at Calcutta).

8. This was a manuscript of the *Mṛichchhakatikâ-vṛitti* (मृच्छकटिकावृत्ति) kindly sent by the Principal, Government Sanskrit College, Benares.

In conclusion, I must not let this opportunity go of publicly thanking Messrs. Vishvanâth Bâlakrishna Joshi, Kâshinâth Pândurang Parab and Mahâdeo Nârâyan Joshi for their services in collating the different manuscripts and carrying the present edition through the press. I am also indebted to the late Mr. Raghunath Shastri Gokhale of Poona. This edition was prepared and sent to the Curator, Government Central Book Depôt, so long back as the year 1889, but circumstances came in the way which did not allow me to complete it till the present year.

II. GENEALOGY OF THE COMMENTATOR.

जय जय भगवति ।

काव्यनाट्यरसज्ञा ये भूपास्तान्बुभुजे कलिः ।
 अप्रचारादशुद्धानि पुस्तकानीत्यरुंतुदम ॥ १ ॥
 मूलस्येयं कथा कापि व्याख्या चार्तापि न श्रुता ।
 प्रेरणं तु प्रभोर्वुद्धिः स्वीयेति करणद्वयम् ॥ २ ॥
 दिनाष्टभावनालग्न.....किंचिदक्षरम् ।
 प्राकृतं तत्र नाट्यार्थव्याख्याकर्तुः श्रमो महान् ॥ ३ ॥
 कृतश्रमैः स विश्लेषः प्राकृते संस्कृते समैः ।
 बालिसेननरेन्द्रेण विदुषा ज्ञायतां श्रमः ॥ ४ ॥

शास्त्रार्थार्णवकर्णधारकधिताकान्तारकण्ठीरव-
 श्रीमच्छङ्करदीक्षितस्य तनयः श्रीलक्ष्मणस्तत्पुत्रः ।
 लङ्कादीक्षितपण्डितः सुकवितालंकारशास्त्रोल्लस-
 नुद्यत्तर्कपुराणशब्दनिपुणः ख्यातः स काव्यमपि ॥ ५ ॥
 विख्याताश्चित्रकूटो रघुपतिवसतिः सन्निधौ तस्य चास्ते
 ग्रामः श्रीदेवरक्षः पितृमुग्वसतिः काशिका यस्य धाम ।
 शास्त्रे काव्ये विधात्रा गुणिमनुजमणेर्यालसेनस्य राक्षः
 प्रीत्यै लङ्घेति नाम्ना सुगममिह कृतं प्राकृतारण्यमेतत् ॥ ६ ॥
 प्रारब्धं कारिकायां मुनिमुनिवसुभूषत्सरे (१८७७) राजधान्यां
 प्राणाः पत्नी दिवं सागममिह कलकत्ताभिधायी तदानीम् ।
 पूर्णं दिग्दन्तिसप्ताचलधरणि (१८७८) मिते गोत्रवृत्त्यै गतेन
 श्रीलङ्कादीक्षितेनाद्भुतबुधकविनाकारि मानोन्नतेन ॥ ७ ॥
 श्रीरामचन्द्रपण्डितलङ्काध्वस्य या पौत्री ।
 दीक्षित्री भगवन्तश्रीरावस्य(?) श्रीरमा द्वितीया स्त्री ॥ ८ ॥
 जयतात्पतिव्रतानां तता पताकेय सा कान्ता ।
 पागविषयगुणमहिमायं ग्रन्थोभूद्यद्गनया ॥ ९ ॥
 सेहागन्यः(त्य) कुमारमद्भुतयिभामाग्यादिनोद्भासितं
 श्रीकालीचरणं प्रसूय सुभगा लोकोत्तरा स्यर्ययी ।

तस्याः कान्त उदारधीरनुपमो विद्वान्कविः सुन्दरः
 क्लृप्तस्तद्विरहेण हेतिनिहतो व्याख्यां व्यतानीदिमाम् ॥ १० ॥
 ऋग्वेदी यान्धवकरः श्रीकवीन्द्रवहादुरः ।
 लल्लादीक्षितसंख्यावान्विख्यातो व्याकरोदिदम् ॥ ११ ॥
 राङ्गेन्दुकुन्दसंकाशकीर्तिसंकाशिताखिलाः ।
 सन्तः परामृशन्त्वेध महान्तस्ते यतो मताः ॥ १२ ॥
 जयति सुरासुरमुकुटश्रेणीमाणिययमञ्जरीपुञ्जैः ।
 नीराजिताङ्घ्रियुगलं मञ्जुलक्ष्मणं महः शोणम् ॥ १३ ॥

III.— "VARIAE LECTIONES."

The various readings observable in manuscripts are due to a variety of causes, but a good many owe their origin to the ignorance of scribes who, I learn, are mostly women at Benares, knowing nothing but reproducing the letters before them exactly as they are and to different modes of writing that have prevailed. These last I propose to bring together here, believing that a knowledge of them will be useful to readers of manuscripts. They are given in the accompanying "III (a). Sheet of specimens of the different characters used in manuscripts of Sanskrit works giving rise to many of the so-called *Variae Lectiones*." They may be classified as under:—

(1) Writing with a dot (small or big) prefixed to the letter which is double or conjunct, *e.g.*, (क॰ज) for कज्ज; क॰ज for the same.

(2) Writing with figures 1 and 2, &c., over certain letters, *e.g.*, १२२ These are mistaken for mât-râs (मात्रा) over the letters.

(3) Writing with figures (the figure 2 especially) after some letters, *e. g.* पदेर for पदे पदे. This is apt to be read पदेर.

(4) The Prishthamâtrâ (प्रश्मत्रा) system of writing or giving the mâttrâs behind the letters that require them over them. This was confounded with the short *e. g.*, (ति). This can be read ति or ते. It was sometimes given as ि (kânâ) to the last preceding letter. At other times it was omitted altogether.

(5) Sometimes we have ि in one line and the letter itself in the next line ट for instance. The Velânti (वेलन्टी) is not quite distinctly written, *e. g.*, (मी). This is apt to be read and written as मा or मी. Sometimes a scribe leaves at the word गच्छति when he is tired, and afterwards when he takes up his work again begins at the letter after the word गच्छति occurring some lines after the word at which he left writing. A line dividing any two words (।) is often omitted and sometimes added to the previous letter where it is not required. Letters are sometimes written and then scratched out *e. g.*, नणि These though scratched out and therefore, not to be written, are written down in their copies by the scribes. ि looks like the short र sign added to the following letter, *e. g.*, नणि=नोरण or नणि. Sometimes in a manuscript there are marks . . . . . denoting that certain letters are omitted. Scribes while copying down from the manuscripts leave out these marks in their copy and copy down the letter before these, and join to it the letter after these. A mere transposition of letters is not noted by scribes. There are many other things which can be discovered by a minute observation of manuscripts. I only give the above for mere guidance.

III. (a) A SHEET OF SPECIMENS OF THE DIFFERENT CHARACTERS USED IN MANUSCRIPTS OF SANSKRIT WORKS GIVING RISE TO MANY OF THE SO-CALLED *VARIABLE* *LECTIONES*.

Vowels.

अ (old form) = अ (new form).

आ " = आ "

इ and ई are often interchanged, *e.g.*, इ, ई.

उ and ँ are often interchanged, *e.g.*, उ, ँ.

८ and ९ and such signs are often omitted.

उ = ऊ

क = क्र

इत्येकीरो for इत्योकारो.

ए and रा look alike, *e.g.*, एरा for एरा; also ए and ए

look alike, *e.g.*, ए and ए; ए and ण are often interchanged, *e.g.*, एहादा for एहादा; क्षेणपुण्या = ०पुण्या:

ॐ = ओ. It is also written ॐ also ऊँ and ॐ.

Anusvâras and Visargas treated similarly. Sometimes they are written as big ciphers, *e.g.*, ० = Anusvâra
१ = Visarga. These are often omitted in copying by scribes when they are in the form of mere dots.

Consonants.

क is written क. उरका, उकखा, उरका are all written alike.

ख is often written ख.

ग ग is double ग or ग *e.g.*, गोमय = गोमय.

ग is sometimes written ग.

घ was written like घ *e.g.*, घघर = घघर; मेघः = मेघः;
घोर्णि for घोणा. The mark over the ण denoting that there is an आ at the end was often mistaken for a Repha over the letter, *e.g.*, पक्षिर्णि for पक्षिणी.

च is written for ऋ e.g., कश्चित् for कश्चित्. It is also confounded with च e.g., कश्चित् for कश्चित्. अनाचखिदे for अनाचखिदे. The letter च is often mistaken for य e.g., ऋ = य.

It was never the practice of writing छ but छ, छ. छि denoted the conjunct consonant छ.

We have sometimes before ज, a dot or a cipher which was equal to ज्ज e.g., *ज. or *ज. This is lost sight of by the scribes.

झ was often written झ. It was also written झ. Also ड.

ट and र were often interchanged, e.g., ट which can be read and written ट or र.

ड and द are written alike; especially ड and द.

ण was often written like ण or रा e.g., गण्डे for गण्डे, प्रेतण्डा or वेदण्डा for प्रेदण्डा and वेदण्डा.

तु is always written for तु. It also stands for द, and sometimes for तु.

थ was written थ. Also प्य.

थ and ध were written alike.

ध for धु.

नै = ण, नै = न. So also सै = श; शै = स The figure ३ was often omitted by scribes.

प, म, भ, and य are always confounding. So also are स and म.

ल, ल often stood for ल.

व and व were always written promiscuously.

श was often written like श e.g., अश्वानां = अश्वानां; वेद्यापरः = वेद्यापरः; तवदशी = तवदशी.

प was written for प e.g., धिक्पूर्व = धिक्पूर्व.

हन्त was written differently as हत्त, हंत or हत्त. दू for दू.

क्ष looks like क्ष or दा.

क्षित्वा for क्षात्वा.

Conjunct Consonants.

कै=कै; ह was read for हृ or दृ or दृ. स्छ for स्थ.

ल stood for ल, व or ल

द्य stood for द्य or द्य.

ज्ञां = प्ण; श्रे = क्षणो.

श्रीद = प्रीद; सं = सं. This is apt to be mistaken for ह्यं.

IV. CHARACTERS OF THE PRINCIPAL DRAMATIS PERSONÆ AS REPRESENTED IN THE PLAY.

चारुदत्त.

The hero of this play is चारुदत्त. His character is shown as very noble throughout the play. In support we would advance the following instances :—

AOT I.

- (1) एतत्तु मां दहति—(Verse 12, P. 21.)
  - (2) सत्यं न मे विभवनाशकृतास्ते चिन्ता &c. (Verse 13, Page 22.)
  - (3) यस्य मां मैत्रम् । गृहस्थस्य नित्योयं विधिः (P. 24, L. 204.)
  - (4) ता किं तस्स गुणैर्हि णालंकेदा उज्जङ्गी. &c. (P. 51, L. 453.)
- The high esteem in which चारुदत्त was held, can be seen from (P. 53, L. 471) at which we have the following :—

- (5) यदीमं वृनान्तमार्यचारुदत्तस्य नाख्यास्यसि.
- (6) तस्य चारुदत्तस्य गुणैर्गुणैः (P. 53, L. 479.)
- (7) सौस्मद्विधानां प्रणयैः कृत्तकृतः (Verse 46, P. 54.)
- (8) दीनानां कल्पवृक्षः &c. (Verse 48, P. 55.)
- (9) अम्महे जादीकुमुमवासिदो &c. (P. 63, L. 569.)
- (10) अपवा न युक्तं परकलत्रदर्शनम् (P. 65, L. 588.)
- (11) पुरिसेमु णाय्वा विविधविजान्ति, न उण गेहं (P. 69, L. 628.)

च is written for य *e.g.*, कश्चित् for कश्चित्. It is also confounded with व *e.g.*, कश्चित् for कश्चित्. अनाचखिदे for अनाचखिदे. The letter च is often mistaken for य *e.g.*, य = य.

It was never the practice of writing च्च but छ, छ. छि denoted the conjunct consonant च्छ.

We have sometimes before ज, a dot or a cipher which was equal to ज्ज *e.g.*, 'ज. or 'ज. This is lost sight of by the scribes.

झ was often written झ. It was also written झ्. Also ड.

ट and र were often interchanged, *e.g.*, ट which can be read and written ट or र.

ड and द are written alike; especially डु and दु.

ण was often written like ए or य *e.g.*, गण्डे for गण्डे; प्रेतण्डा or पेदण्डा for प्रेदण्डा and पेदण्डा.

नु is always written for नु. It also stands for रु, and sometimes for नु.

य was written य. Also व्य.

थ and घ were written alike.

फ for धु.

नै = ण, नै = न. So also सै = श, शै = स. The figure ३ was often omitted by scribes.

प, म, भ, and य are always confounding. So also are स and म.

ल, ल often stood for ल.

व and व were always written promiscuously.

श was often written like श *e.g.*, अश्वानां = अश्वानां, धेद्यापरः = धेद्यापरः; तवशी = तवशी.

प was written for स *e.g.*, धिहूर्प = धिहूर्म.

हन्त was written differently as हत्त, हंत or हत. ड for ड.

क्ष looks like क्ष or क्ष.

स्त्या for स्तान्या.

Conjunct Consonants.

क्वे=क्वे; द was read for दृ or द or दृ. स्त् for स्थ..

ल stood for ल, व or ल

द्य stood for द्य or द्य.

झां = प्णां; श्रे = श्णो.

श्रीद = प्रौद; हं = सं. This is apt to be mistaken for ह्यं.

IV. CHARACTERS OF THE PRINCIPAL DRAMATIS PERSONÆ AS REPRESENTED IN THE PLAY.

चारुदत्त.

The hero of this play is चारुदत्त. His character is shown as very noble throughout the play. In support we would advance the following instances :—

ACT I.

- (1) एतत्तु मां दहति—(Verse 12, P. 21.)
  - (2) सत्यं न मे विमदनाशकृतास्ति चिन्ता &c. (Verse 13, Page 22.)
  - (3) वयस्य मा मेवम् । गृहस्थस्य निस्थोऽयं विधिः (P. 24, L. 204.)
  - (4) ता किं तत्स गुणोद्दिष्टा जालेच्छिता उज्ज्वली. &c. (P. 51, L. 453.)
- The high esteem in which चारुदत्त was held, can be seen from (P. 53, L. 471) at which we have the following :—
- (5) यदीमं वृत्तान्तमार्यचारुदत्तस्य नाख्यास्यसि.
  - (6) तस्य चारुदत्तस्य गुणैर्भ्यः (P. 53, L. 479.)
  - (7) सोऽस्मद्विधानां प्रणयैः कृतीकृतः (Verse 46, P. 54.)
  - (8) दीनानां वल्लभः &c. (Verse 48, P. 55.)
  - (9) अम्महे जादीकुसुमवासिदो &c. (P. 63, L. 569.)
  - (10) अथवा न युक्तं परकलत्रदर्शनम् (P. 65, L. 588.)
  - (11) पुरिसेषु पात्रा निमित्तविभ्रान्ति, न उण गेहेषु (P. 69, L. 628.)

ACT II.

- (1) जे तालिसे पिअदंशणे पिअवादी &c. (P. 108, L. 285.)
- (2) अणुकोशकिदोहिं पदाणोहिं &c. (P. 109, L. 293.)
- (3) के दाणिं तदस मूदयमिअद्वदश णामं ण आणादि &c. (P. 110, L. 301.)
- (4) पुहवीए तुमं एके जीवशि । शेसे उणजणे शशदि (P. 111, L. 310.)

ACT III.

- (1) सुअणे हु मिद्याणुक्कम्पके शमिए णिद्धणके &c. (P. 126, L. 8.)
Charudatta's taste for music is shown by his speech in praise of a singer named रेभिल, at Pp. 130-132.
- (2) अल सुत्तजनं प्रबोधयितुम् (P. 135, L. 60.)
- (3) That Charudatta was an appreciator of merit, the following speeches show:—अहो दर्शनीयोयं संधिः followed by Verse 23, P. 152, L. 247.
- (4) दृष्ट्वा प्राङ्मुहूर्त्तं निरागरत्ननामस्मारुमाशान्वितः &c. (P. 153, Ls. 259-62), shows Charudatta a benefactor of mankind. The same opinion is strengthened by the speech यदसी कृतार्थो गतः (P. 155, L. 281.)
- (5) His fainting at hearing that the article stolen was a deposit, shows him to be really noble:—अथ न्यासः । मोहमुत्तमगतः (P. 155, L. 283.)
- (6) अहमिदानीमन्दतननिधास्ये and Verse 27, P. 156, Ls. 294-296, show the high regard he had for truth,
- (7) मंत्रेय, गच्छ रत्नावलीमादाय वसन्तमेतायाः सद्यश्चम् &c. P. 161, Ls. 315-318, and Verse 29 at P. 161, &c.

ACT IV.

- (1) मन्त्रिणः । न चन्द्रादो आदयो ह्येते. (P. 182, L. 203.)
- (2) Verse 22. P. 187, Ls. 255-256,

- (3) वसन्तसेना । आर्य मैत्रेय, अर्पिदानीम् followed by the verse गुणप्रवाले, &c. P. 212, Ls. 478-482.

ACT V.

- (1) न । गुणहार्यो ह्यसौ जनः said (to himself) of वसन्तसेना (P. 224, L. 73.)
 (2) आगच्छतु । परितुष्टा यास्यति (P. 224, L. 82.)
 (3) How tender the heart of Charudatta was is shown by तिष्ठतु दयितासहितस्तपस्वी पारावतः । (P. 227, L. 108.)
 (4) मद न कदाचिद्विषयवचनं निष्कलीकृतं &c. (P. 233, L. 169.)
 (5) अदो ज्ञेयं कामीअस्ति. (P. 253, L. 380.)
 (6) कः श्रद्धास्यति भूतार्य &c. Verse 43, P. 255, Ls. 399-400.

ACT VI.

- (1) अज्जचारुदनस्स. (P. 288, L. 219.)
 (2) जइ अज्जचारुदत्तं वसन्तसेनिअं वा ण जाणासि &c. (P. 288. Ls. 223-231.) These lines show that both चारुदत्त and वसन्तसेना were held in very high esteem in the city of Ujjayini.

ACT VII.

- (1) अभ्युपगमवत्सलः खलु तत्रभवानार्यचारुदत्तः श्रूयते &c. (P. 304, Ls. 27-28.)
 (2) आपे प्रागनहं जह्याम् &c. P. 306, L. 61, &c., &c., said by आर्यक and चारुदन respectively.

ACT IX.

- (1) (P. 391, L. 186) The Judge when about to summon चारुदत्त says :—कयमार्यचारुदत्तोप्यरनाभिराहायितव्यः । अथवा व्यवहारस्तमाह्वयति । मद शोधनक, गच्छ । आर्यचारुदन स्वीमसं-
 आन्तमनुदिमे सादरमाह्वय । प्रस्तावेनाधिकरणिकस्त्वां द्रष्टुमिच्छतीति ।
 (2) (P. 395, L. 242) The Judge seeing चारुदत्त coming into the court says :—स्वागतमार्यस्य । मद शोधनक, आर्य-

स्यासनमुपनय । which words incense शकर (L. 247, same page).

- (3) (P. 396, L. 257) वसन्तसेना's mother, on seeing चारुदत्त says to herself:—अथ सो चारुदत्तो । सुणिक्खितं कसु दारि-
आए जोन्वणे ।
- (4) (L. 258) The Judge questions चारुदत्त 'आर्य, गणिका
तव मित्रम्' । At this question चारुदत्त blushes and
answers the question with the words 'अथवा यौवन-
मन्नापराध्यति, न चारिन्धम्' (P. 397, Ls. 268-9.)
- (5) (P. 400, L. 300) The Judge says 'तुलनं चादिराजस्य
समुद्रस्य च तारणम् । ग्रहणं चानिलस्येव चारुदत्तस्य दूषणम् &c.'
- (6) (P. 400, L. 305) The Judge says to शकर
'अपेहि मूर्ख' and the verses following.
- (7) (P. 401, L. 316) वसन्तसेना's mother says 'जो दाणि
णासीकदं सुवण्णमण्डलं &c.'
- (8) (P. 405, L. 372) चारुदत्त says about himself योहं
लतां कुसुमितामपि &c.
- (9) (P. 410, L. 428) The विदूषक saying 'भो भो अज्जा,
जेण दाव पुरद्दावण. &c...., to सदसण्डं करेमि' (L. 438).

ACT X.

- (1) (P. 426, L. 21) अमी हि दृष्टा &c., to the end of the
verse.
- (2) (P. 426, L. 27) The Chândâlas when taking
चारुदत्त to the gallows describe him as a सुपुरुष.
- (3) (P. 430, L. 63) The Chândâlas speak of
चारुदत्त—'एषो गुणलक्षणणिही शज्जनदुक्खाण उत्तलणशेदू । अशुवण्णं
मण्डणं अयर्णादि अज्ज णजलीदो ।' &c.
- (4) (P. 436, L. 124) The Chândâlas, answering
the question of रोहसेन, Chârudatta's son, 'ता कीम मारेण
आवुक्क,' say 'अत्त लागणिओओ कसु अवलज्जादि । ॥ हु अणे । &c.'

- (5) (P. 456, L. 314) The Chândâlas would not put चारुदत्त to death but say to him अज्ज चालुदत्त, लाआणेओओ वस्सु अवलज्झदि । ण वस्सु अहो चाण्डाला । ता शुमलेहि जं शुमलिदव्व ।. &c.
- (6) (P. 457, L. 318) Shows how devoted चारुदत्त was to वसन्तसेना.
- (7) (P. 477, L. 526) चारुदत्त saying to शकार who had prostrated himself at his feet अमयमभयं शरणागतस्य ।
- (8) (P. 479, L. 560) उपकारहतस्तु कर्तव्यः &c.

वसन्तसेना.

वसन्तसेना is the heroine of this play. Her character will be evident from the following instances:—

ACT I.

- (1) (P. 39, L. 332) गुणो वस्सु अगुराअस्स कारणम् । ण उण बलक्कारो ।
- (2) Her attachment to चारुदत्त is clear from her speech at Page. 40, L. 314.—जं सच्चं अवरज्जन्तेण वि दुज्जणेण पिअसंगम पाविदा ।
- (3) (P. 66, L. 601) बलक्कारायुणीअमाणेत्ति जं सच्चं अलकिदाद्धि एदेहिं अक्खरेहिं ।
- (4) (P. 69, L. 628) वसन्तसेना, about to deposit her ornaments, says:—‘पुरिसेसु णासा णिक्खिअविअन्ति । ण उण गेहेसु ।’

ACT II.

- (1) (P. 80, L. 56) अदो ज्जेव कामीअदि and P. 81, L. 63 हज्जे सहसा अहिसारिअन्तो पच्चअआरदुच्चलदाए &c.
- (3) Her respect for चारुदत्त is clear from P. 111, L. 304 सद्वर्पमासनादवतीर्य । अज्जस्स अत्तकेरकं एदं गेहं । हज्जे देदि से आत्तणं । तालवेष्टअं गेहं । परिस्समो अज्जस्स चापेदि &c.

ACT IV.

- (1) (P. 167, L. 33) वसन्तसेना on hearing her maid-servant say that a carriage sent by शकार is wait-

ingat her door, says मा पुणो एवं भणिस्ससि and further on L. 39 sends a message to her mother 'एवं वि-
ण्णविदव्वा जइ मं जीअन्तीं इच्छसि ता एवं ण पुणो अहं अत्ताए आण-
विदव्वा.'

(2) वसन्तसेना seeing her maid मदनिक्क secretly convers-
ing with शर्विलक्क says (P. 170, L. 80.) ता रमदु रमदु ।
मा कस्सावि पीदेच्छेदो भोदु । ण हु सद्दविस्सं ।

(3) The cleverness of वसन्तसेना can be seen from
P. 186, L. 246 and L. 250—पाडेच्छदु अज्जो मदणिअ ।
and अहं अज्जचारुदत्तेण मणिदा । जो इमं अलंकारअं समणहस्सदि
तस्स तुए मदणिआ दादव्वा &c.

(4) That वसन्तसेना is conscious of the inferiority of
her position as a prostitute is clear from P. 188,
L. 269:—संपदं तुमे ज्जेव वन्दणीआ संवुत्ता ।

(5) वसन्तसेना on the announcement of a Brahman from
चारुदत्त says at P. 191, L. 308 अहो रमणीअदा अज्ज
दिवसस्स ।

ACT V.

(1) Her determination to visit चारुदत्त's house, although
it was raining very hard, is clear from P. 243,
L. 272 न शक्या हि स्त्रियो रोदुं प्रस्थिता दयितं प्रति ।

(2) Her constancy to चारुदत्त is once more confirmed
by her speech अहो ज्जेव कामीअसि at P. 253, L. 360.

ACT VI.

(1) वसन्तसेना is conscious of चारुदत्त's poverty, and, there-
fore, at P. 267, L. 27, she requests her maid
with the words हज्जे गेण्ह एदं रअणावली । मम यहिणिआए
अज्जाधूदाए गदुअ सम्पणेहि । मणिदव्वं च अहं तिरिचारुदत्तस्स गुण-
णिज्जिदा दासी तदा तुम्हाणं पि । ता एसा तुह ज्जेव्व कप्पाहरणं होदु
रअणावली ।

- (2) She on seeing चारुदत्त's son weeping, stretches forth her arms and calls him to her (See P. 269, L. 51). एहि मे पुत्र अस्मि । (इत्यङ्ग उपवेद्य) अणुकिदं अणेण पिदुणो हव.
- (3) She inquires why the boy weeps and is told in return that he weeps because the golden cart belonging to the son of a neighbouring merchant with which he was playing was taken away by him, and therefore an earthen toy-cart was given to him, and that he insisted on having a golden cart. On hearing this वसन्तसेना (P. 270, L. 61), says हृदी हृदी । अर्धं पि णाम परसम्पत्तीए सन्तप्पदि &c., and says with tears in her eyes जाद मा रोद । सोवणसभडिआए कीलिस्तसि.
- (4) चारुदत्त's son, रोहसेन, on hearing this inquires of the maid who the lady was and on being told by her that the lady was his (रोहसेन's) mother says that the maid tells an untruth, because he says that if the lady was his mother how is it that she was all adorned from head to foot (cap-a-pie). On hearing these touching words वसन्तसेना strips herself of all her ornaments, and says (P. 272, L. 71), एता दाणं दे जणगी संजुता । ता येण्ह एद अलङ्कारभे । सोवणसभडिअं षडवेदि । and then fills the toy-cart with her ornaments and sends him away. This elevates her character in the highest degree.

ACT VIII.

- (1) वसन्तसेना's aversion for शम्भर is clear from P. 337, L. 269, when she kicks him with the words

अवेहि । अणज्जं मन्तेसि । when he had prostrated himself at her feet.

- (2) वसन्तसेना's attachment to चारुदत्त and her aversion for शबर is illustrated by verses 32 and 33, P. 351, and by her speech at P. 352, L. 430 सहआरपादवं सेविअ ण पत्यसपादवं अद्वीकरिस्सं. See also P. 353, L. 441 सल्लहणिआइं एदाइं अवखराइं &c.
- (3) वसन्तसेना though a prostitute outdoes even a married lady (See P. 354, L. 457) वसन्तसेणा उदं अकन्ददिति लज्जणीअं वसु एदं । This sentence represented to have been uttered by वसन्तसेना is a clear proof of her womanly bashfulness and modesty.

ACT X.

- (1) P. 460, L. 349 वसन्तसेना on being asked by the Buddha mendicant where she was to be taken answers with the words :—अज्ज, चारुदत्तस्स ज्जेव गेहं । तस्स दंसणेण मअल्लब्धगस्स विअ वुम्मादिणि आणन्देहि मं ।
- (2) वसन्तसेना though a concubine, has extreme sympathy for the wife of चारुदत्त (P. 482, L. 587) तत्त गदुअ जीवामिदु अज्जा । अण्णमा अघीरत्तेणे अणरथो ममावीआदि ।
- (3) वसन्तसेना and चारुदत्त's wife are represented at P. 486, L. 640, to have embraced each other. This line evinces the mutual love of the real wife and the concubine.

पूता.

ACT III.

- (1) पूता was the name of the wife of चारुदत्त. Her character may be gathered from the following :— (P. 156, L. 300) अइ गये अघरेक्कादग्गरो अज्जउत्तो अज्ज-मिसेण गइ । After this question put by पूता to her

maid, the maid answers her with the words
भगिणि सद्यं । किन्तु जो सो बेस्साजणकेरको अलंकारओ सो अवहदो ।

Hearing these words चारुदन's wife falls into a
trance. धूता then regaining her consciousness
says हज्जे किं भणसि अवरिखसदसरीरो अज्जउत्तो, ति । वरं दाणे
सो सरीरेण परिक्खदो ण उण चारित्तेण &c., &c. (P. 157,
Ls. 306-14).

- (2) She tells her maid to call विदूषक to her and when
he comes, places her necklace of jewels into
his hands. (See P. 159, L. 326). The विदूषक
goes to चारुदन and shows him the necklace of
jewels and on being asked by him what it
was, the विदूषक answers him by saying (P. 160,
L. 337) भो जं दे सरिसदारसंगहस्स फलं । चारुदन's delight
and recognition of his wife's merit is clear from
verse 28, P. 161.

ACT VI.

- (1) धूता when the necklace of jewels was sent by
वसन्तसेना to her with her own maid-servant, re-
fuses it with the words "अज्जउत्तेण तुम्हाणं पमादीकदं ।
ण जुलं मम एदं गेण्हिदुं । अज्जउत्तो जेन्न मम आहरणविसेसोति जाणादु
भोदी (P. 268, Ls. 35-37).

ACT X.

- (1) Her devotedness to her husband is clear from
P. 480, L. 568 एवा अज्जचालुदत्तस्स बहुआअज्जा धूता &c.,
&c.....पावण पविसदि । Again P. 482, L. 595 भोगामि
अज्जउत्तस्स अमद्गलकण्णदो and P. 483, L. 602 वरं
पावाचरणे । ण उण अज्जउत्तस्स अमद्गलकण्णनं ।
- (2) P. 486, L. 638 धूता on seeing वसन्तसेना says दिदिअ
कुसल्लिणी यद्विगिआ.

विदूषक.

ACT I.

- (1) P. 19, L. 152 चाकदत्त says of विदूषक "अये सर्वकालमित्रं मैत्रेयः प्राप्तः । सखे स्वागतम् &c., &c.
- (2) His cleverness, power of minute observation, and witty nature may clearly be seen from P. 25, L. 210. आदसगदा विअ छाआ वामादो दक्खिणा, दक्खिणादो वामा, &c. and P. 50, L. 446 अम्हारिसज्जनभाअधेअकुडिलेण दण्डकट्ठेण &c., &c., and P. 220, Ls. 36-38 (Act V.). अकम्भसमुत्थिता पटुमिणी, अवचओ वाणिओ, अचोरो सुवण्णआरो, अकलहो गामसमागमो, अलुद्धा गर्णआ ति ।
- (3) P. 21, L. 170 मे वअस्स अलं सेतण्णिदेण । पणइज्जनसंकामि-दविहयस्स सुरअण्णीदसेस्स विअ पडिवाचन्दस्स परिक्खओ वि दे आहिअइरं रमणीओ ।
- (4) The विदूषक's sense of honour is very high (See P. 49, L. 435), when विदूषक sees रदनिका seized by the band by शकार he says जुत्तं ण्णेदं । तारिसे ण्णेदं । अं अज्जचाकदत्तस्स दल्लिदाए संपदं परपुरिस्सा गेहं पवेसीअन्ति । (L. 438). He asks रदनिका the question किं तव परि-द्वषो । आहु अम्हागं ।
- (5) The dialogue between विदूषक and शकार at P. 57, is another instance of विदूषक's wit as also of his feelings for the straitened circumstances of his friend.

ACT III.

- (1) The विदूषक's speech at P. 131, Ls. 25-30, is another instance of विदूषक's wit, so also P. 133, Ls. 42-45, is another instance in point. Similarly P. 136, Ls. 74 and 75, constitute another instance of the humorous and witty speech of विदूषक.

ACT V.

- (1) The dialogue in Act V. (Pp. 228 to 232, Ls. 118-156), between विदूषक and a servant of वसन्तसेना affords another instance of his wit and humour.

ACT VII.

P. 305, L. 43 किं निअडेण से वद्धा गोडा । जेण सभं ण ओदरेदि &c., is another example in point, so also P. 307, L. 67 सेवदं अम्हे वज्जिस्सामो ।

ACT IX.

P. 410, Ls. 428-30 show the strong conviction he feels that the charge of woman-murder brought against चारुदत्त was false and trumped up. His strong attachment to his friend चारुदत्त is clearly shown at P. 422, Ls. 548-49 अहं ते पिअव-अस्सो मविअ तुए विरहिदाइ पाणाइ धारेमि; and P. 437, L. 183 भो भइमुहा, मुच्चप पिअवअस्स चारुदत्त । म वावादेघ; similarly Pages 450 and 451, Ls. 257 and 261-65 भो वअस्स, एव्वं तुए जाणिइ तुए विष्ठा अहं पाणाइ धारेमि ति, and तथावि ण सक्कुणोमि पिअवअस्सविरहिदो पाणाइ धारेदु ति । &c.

*रोहसेन.**ACT VI.*

(This was the name of Charudatta's Son.

P. 268, L. 40 रदणिए किं मम एदाए मटिआसअडिआए तं उज्जेव्व सेवण्णसअडिअं देहि. P. 271, L. 68 रदणिए, अलिअं तुमं भणासि । जइ अम्हाणं अज्जआ जणणी, ता कीस अलहिदा &c., P. 272, L. 73 ण गेहेहस्से । रोदसि तुमं ।

ACT X.

P. 436, L. 126 वावादेघ मं । मुच्चप भावुकं ।

शकार.

ACT I.

P. 26, L. 225 and the following verse कि याशि धावासे &c.; P. 28, verse 21 मम मअणमणङ्कं &c.; P. 29, verse 23 एसा णाणकमूशिअमवशिका &c. P. 336, Ls. 260-68 ते खम्मिदासे वलणसे तवाम्हे दासे, these and similar verses in the first act clearly shew that he loved वसन्तसेना very dearly.

P. 33, L. 285 इदिआणं शदं मालेमे । झूले हग्गे. Seeing विट prostrating himself before विदूषक, शकार asks him at P. 53, L. 480 के विअ तस्स गुणा जइश गेहं पविशेअ भासिदव्वं पि णदिपि । P. 59, L. 536 आदु आणिज्जादमाणाह आमलणान्तिके वेले हुविदशदि. । &c.

ACTS VIII., IX.

His character, as represented in the play, shows that he was at one and the same time clever and haughty, foolish and timid. His cleverness can be seen from P. 321, L. 103 भावे, अउज्जवि ते वसन्तसेणिअं शुमलामि । दुज्जणवअणं विअ दददादो ण ओदलदि । His haughtiness can be seen from P. 335, Ls. 249-52 देवदानं वन्हणानं च अगगो चरणेण गच्छामि &c., to एते से लुट्ठिअसाले मग्गाल्ले गच्छदि । His foolishness may be seen from his dialogue with विट Pp. 318-19, Ls. 70-82, and his cowardice may be seen from P. 362, L. 557 (समयममृत्त) किले भीदिशि । ता गच्छ; also P. 61, L. 549 (Act. I.) ता सिअं अववम्मइ His bitter enmity to चादत्त is clear from P. 365, Ls. 580-81, also from P. 406, L. 377 अगम वि एते ददासवाद्दसे अशने धार्यअदि । &c., &c.

चि०

ACT I.

(P. 29, L. 248) वेणुदहं प्रविस्तृतः पवनं निरुन्ध्या त्वन्निर्महे नु-
 धरणाग्रि न मे प्रयत्नः; (P. 36, L. 307) भवति वसन्तसेने, न
 पुष्पमोषमहेत्युद्यानलता । तल्लतमलङ्करणे; (P. 40, L. 338) यदेव
 परिहर्तव्यं तदेवोदाहरति सूर्यः; (P. 42, L. 363), verse 35
 कर्म प्रदोषतिमिरेण &c.; (P. 52, L. 458) महाप्राज्ञम मर्षय
 मर्षय &c.; (P. 54, L. 483) सोऽस्मदिधानां प्रणयः कृशीकृतो &c.

ACT VIII.

P. 314, L. 26 न युक्ते निर्वेदधृतकृपायं भिक्षुं साडयितुम् &c.

P. 341, Ls. 313-16, verse 23 केनोडुपेन परलोकनदीं
 तरिष्ये; so also verse 24 on the same page.

शार्ङ्गिलक.

ACT III.

शार्ङ्गिलक is a skilful robber (see P. 139, Ls. 98-
 109). Theft as is usual with the Hindus was
 elevated to a science. There are books written
 on the science of theft, known as चौरशास्त्र (see
 P. 141, Ls. 123-125, &c). शार्ङ्गिलक's verse about the
 sacred thread (यज्ञोपवीत) (P. 148, Ls. 144—47) is
 very funny indeed. He, though a thief, is
 proud of his birth in a high family (P. 148,
 L. 195) अहं हि चतुर्वेदविदोऽप्रतिप्राह्वस्य पुत्रः शार्ङ्गिल्यो नाम
 ब्राह्मणः &c. He is proud of his skill too in thiev-
 ing (P. 149, Ls. 217—20).

ACT IV.

On hearing that the ornaments he stole at
 चादस्त's house belonged to यमन्तसेना and that she
 had deposited them with चादस्त, he repents of his

act (P. 181, Ls. 191-92). On receiving मदनिका as his wife from वसन्तसेना he highly praises the merits of चावदत्त (P. 187, Ls. 255-56). He was true to his friends as is seen from P. 189, Ls. 282-83.

मदनिका.

ACTS II, IV.

. मदनिका was a clever girl. In support of this various instances may be given from the play (See P. 79, L. 45). P. 173, Ls. 103-106 सखिलअ अखण्डिदचारित्तोसि &c., is an instance in point. Her firm belief in the merits of चावदत्त may be seen from her speech at P. 182, L. 203 न चंदादो आदवो होदि. Her cleverness may be seen also from Pp. 183-184, Ls. 213-225. See also in the same connection P. 189, L. 285 ता परं वेदु म अज्जउत्तो समीवं गुरुअगाणे; also P. 190, L. 292 अणमत्तेण दाव अज्जउत्तेण होदव्वम् ।

स्थावरक.

ACT VIII.

Among the minor characters of the play स्थावरक the servant of शक्र alone deserves some notice (P. 342, Ls. 326-360.) The philosophical turn of the conversation between him and शक्र clearly shows him to be a righteous and pious man. Also at P. 363, L. 562. he replies to शक्र on his being asked his opinion on शक्र's act (that of the murder of वसन्तसेना) in the following words : भट्टके, महन्ते अक्खजे कडे. He does not care for gold offered to him by his master for keeping silence (P. 363, Ls. 564-566).

ACT X.

His bold attempt to throw himself from the window in a fettered state, when he heard that चारुदत्त was being taken to the gallows for the murder of वसन्तसेना (See P. 439, Ls. 150-164). He falls prostrate at the feet of चारुदत्त when he saw that nobody would believe him saying (P. 448, L. 234) अज्ज चालुदत्त, एतिके मे विह्वे । &c.

वीरक.

ACT VI.

Among the minor characters there is another, viz., वीरक which is deserving of notice ; P. 289, Ls. 280-31, verse 15. 'पत्ते अ राअक्खजे विदर पि अहं न जाणामि' shows him to be a loyal servant.

V.—*DRAMATIS PERSONÆ.*

(MEN.)

चारुदत्तः—A *Brahmāṇa* (Bania) of a wealthy and respectable family, reduced to poverty by his munificence; beloved by वसन्तसेना.

रोहसेनः—The son of चारुदत्त. A lad.

मैत्रेयः—A *Brahmana*, the friend and companion of चारुदत्त the विदूषक of the piece, a character of mixed shrewdness and simplicity with an affectionate disposition.

वर्धमानः (नकः)—Servant of चारुदत्त.

शक्रारः (संस्थानकः)—The brother-in-law of the king पालक, an ignorant, frivolous and cruel coxcomb, a suitor of वसन्तसेना.

विट्—The attendant, tutor, and parasite of the former.

चेट्—A servant of शक्रार.

स्वावरकः—Carriage-driver of शक्रार.

आर्यकः—A cowherd and insurgent, finally successful; he killed the king पालक and succeeded to his throne.

शर्विलकः—A dissipated Brahmana, a friend of the preceding, in love with मदनिका a female servant of वसन्तसेना.

भिक्षुः (सवाहकः)—A man whose business it was to rub and knead joints, but who being defeated in gambling became a धमणक or Buddha mendicant.

मायुरः—A keeper (सभिकः). of a gaming-house.

दुर्दुरकः—A gambler.

द्यूतकरः—Another gambler.

कर्णपूरकः—A servant of वसन्तसेना.

आधिकरणिकः—The Judge.

श्रेष्ठिन्.—Provost.

कायस्थः—A scribe of the Court.

शोधनकः—A Bailiff of the Court.

चन्दनकः } Captains or Chief Constables of the Town—
वीरकः } guard of the city of अवन्ती.

चिट्टः—An attendant of वसन्तसेना.

बन्धुलाः—Sons of a harlot.

कुम्भीलकः—A servant of वसन्तसेना.

चाण्डालौ.—Public executioners of the city of अवन्ती.

(WOMEN.)

धृता (वधूः)—Wife of Chârudatta.

वसन्तसेना.—A courtesan in love with चारुदन, likewise beloved by him, living in a princely style, the object also of संस्थानक's addresses.

माता (वृद्धा)—The aged mother of वसन्तसेना.

मदनिका—An attendant of वसन्तसेना, beloved by शर्विलक; subsequently married by him.

रदनिका—The servant of चारुदत्त's house.

चेटी—A servant of वसन्तसेना.

PERSONS SPOKEN OF.

पालकः—King of Ujjayini.

रेमिलः—A musician or singer.

सिद्धः—A seer who prophesied आर्यक's triumph.
Passengers, attendants and guards, &c.

SCENE.

उज्जयिनी (अवन्ती)—The city and the suburbs.

VI. ERRATA OF SERIOUS MISTAKES IN THE
SANSKRIT MRICHCHHAKATIKA.

पृष्ठ.	पङ्क्ति.	अशुद्धम्.	शुद्धम्.
१०	२	रसाभगं अन्वि वि	रसाभगं सर्वं अन्विनि.
११	११	सूत्रधारव्या—	सूत्रधारवावयस्य.
१८	१४	अङ्गलीसंस्थित—	अङ्गुलीसंस्थित—
२४	५	पूज्यगता देवदा	पूज्यगता वि देवदा.
२७	१९	वने गतः	वने गतः.
२९	१७	चोपकरणं	चोपकरणं.
४०	५	स्वगतम्	स्वगतम्.
४०	७	ज सद्य	जं सद्यं.
४५	९	तुम पञ्चदु—	तुमं पञ्चदु—
४७	३	दापदं	दापदं.
४७	११	पद्यासीति	विटः—पद्यासीति.
५२	११	किमिव	किमियम्.
५४	१	विदूषकः	विटः.
५४	१५	सोऽस्मदिति	विटः—सोऽस्मदिति
५५	११	पुनरुक्तम्	पुनरुक्तम्.
५४	१८	ननु भूयिता	ननु । भूयिता.
५९	३	५३	५२
७१	५	आलेहि	पञ्जालेहि
७३	१	राशौ वर्धमानकेन	राशौ । वर्धमानकेन—
७३	१८	भालमादीक्षितेन	भालमादीक्षितेन.
९१	५	मुक्ते	मुक्ते.
९५	१३	दत्तोरामेव	दत्तौ रामेव.

१०७	१४	आयं	आयं.
१०७	१४	जन्मभूमी	मे जन्मभूमी.
१२३	१७	प्रथमाङ्के वर्णितः	प्रथमाङ्के (१. १७ पं. ६३) वर्णितः
१२९	१३	द्वितीयाङ्के ददुरकेण	द्वितीयाङ्के (१०४ पृष्ठे) ददुः
१४८	१२	संभवे	संभवे.
१४८	१३	वास्तिकैरिति	वास्तिकैरिति.
१५९	१४	समाप्तव	समाप्तव.
१९२	१७	उद्गायनकर्ष-इत्यनन्तरं	'परमेतत्' इत्यधिकम्.
१९८	८	पारमरिसेण	पारमरिसेण.
१९८	१५	यमपरिष्या-	इयमपरिष्या-
२०३	१	पिबाआदि	पिबीआदि.
२११	११	रक्षा	रक्षा (रथ्या).
२१९	१२	हीरकसरसृष्टा	हीरकसरसृष्टा.
२४८	१७	अपि	अपि.
२५३	१४	वोपकर्तुम्	वोपकर्तुम्.
२५९	१२	हेतुके	हेतुकः.
२९२	१५	अयं.	आयं.
३११	१०	जायत	जायत.
३११	११	चौरा	चौरा.
३२३	१२	भावसूर्यस्य	भाव सूर्यस्य.
३२३	१२	वृक्षशाखासुलीना	वृक्षशाखासु लीना.
३२४	१९	राजदयालसंस्थाने	राजदयालसंस्थानो.
३४१	१९	स्थितत्वादाह अयमिति	स्थितत्वादाह । अयं.
३५५	११	एदिमिति	एदि(द)मिति.
३७१	१५	निर्मिताया	निर्मिताया.
३७६	१९	अभिमानशून्यः । इदुः	अभिमानशून्यः । इदुः
३९०	१४	लिख्यताम्	लिख्यताम्.
३९३	१६	आह भिनेति	आह । भिनेति.
४०५	२	गतिस्तु गौः	गतिस्तु गौः.
४१७	१८	गोपयसि	गोपयसि.
४२३	९	सत्यामपि	सत्यामपि.
४२४	१४	॥२॥ इत्यनन्तरं	'नयनेति मालिनी उन्द । पांस्पूर्तिः । पितृवनस्य' इत्यधिकम् ।
४२६	१६	गोप्रसव	गोप्रसव.
४३५	१७	यज्ञियं	यज्ञियं.
४४३	१४	मार्गमाणेन	मार्गयमाणेन.
४५७	१४	कक्षतः	कक्षतः
४७९	१६	४६५	५६५
४९१	१८	सकीर्त्तनं	संकीर्त्तनं.

मृच्छकटिकप्रकरणस्य टीकाया

उपोद्घातः ।

श्रीगणेशाय नमः ।

बान्धवकरोपनामा स महाराट्ठो गुरुर्वदेलानाम्
शास्त्रे काव्येधीती गौरीचरणारविन्दरोलम्बः ॥ १ ॥
मृच्छकटिकप्रकरणे प्राकृतरत्नाकरामिसंचरणे ।

सेतुं करोति विवृतिं दीक्षितलह्याभिधः स्वकृतिम् ॥ २ ॥

प्रकरणं चेदम् । तथा च तल्लक्षणम्—

यत्र कचिद्वबुद्ध्या वस्तु शरीरं च नायकं चैव ।

विरचयति समुत्पाद्य तज्ज्ञेयं प्रकरणं नाम ॥

चतस्रो वृत्तयः । पञ्च संधयः । अष्ट रसादयः । प्रकरणत्वान्प्रसिद्धनायकं
विहाय कल्पितवणिङ्गनो (ना) यकम् । विविधाश्चात्र रसाः । नाटकादौ बहुप्रका-
रप्राकृतप्रपञ्चेषु चतस्र एव भागाः प्रयुज्यन्ते । शौरसेन्यावन्तिकाप्राच्यामागध्यः ।
अपभ्रंशप्रपञ्चेषु चतस्र एव भागाः प्रयुज्यन्ते । शकारीचाण्डालीशावरीठक-
देशीया(याः) । मृच्छकटिके तु शवरपात्राभावाच्छावरी नास्ति । प्राकृते—

मागध्यवन्तिजा प्राच्या शौरसेन्यर्धमागधी ।

वाहीका दाक्षिणात्या च सप्त भागाः प्रकीर्तिताः ॥

महाराट्ठादयः काव्य एव प्रयुज्यन्ते । अपभ्रंशे—

शकाराभीरचाण्डालशावरद्राविडोण्डजाः ।

हीना वनेचराणा च विभाषा सप्त कीर्तिताः ॥

विविधा भाग विभाषाः । हीनपात्रप्रयोज्यत्वाद्हीनाः । वनेचराणा चेति
ठकभाषाग्रहः । तत्रास्मिन्प्रकरणे प्राकृतपाठकेषु सूत्रधारो नटी रदनिक वग-

मृच्छकटिके

नान्यन्ते

सूत्रधारः । अलमनेन परिप्लुतूहलविमर्दकारिणा परि-

श्रमेण । एवमहमौर्यमिश्रान्प्रणिपत्य विज्ञापयामि यदिदं वयं
कटिकं नाम प्रकरणं प्रयोक्तुं व्यवसिताः ।

विः किल,

द्विरदेन्द्रगतिश्चकोरनेत्रः

अपि च ।

ऋग्वेदं सामवेदं गणितमथ कलां वैशिकीं हस्तिशि-

ज्ञात्वा शर्वप्रसादाद्व्यपगततिमिरे चक्षुषी चोपल-

आर्यान्मान्यान् । मिश्रानभ्यस्तबहुशास्त्रान् । ॥ १९ ॥

नक्रीडनार्थं पठेद्धे. उक्तं मृच्छकटमत्रास्ति । 'अत
इति वृत् । मृदः शंकटिकास्मिन्निति वा बहुव्रीहिः ।

[द्विरदेति ।] द्विजमुख्यतमः क्षत्रजातिश्रेष्ठः । 'प्रयो
तयः' इति स्मृतेः क्षत्रियेषु द्विजप्रयोगः ॥ ३ ॥

[ऋग्वेदमिति ।] वेशोपकात्स्न्येन वेद्यापरः । तत्र भवा
अध्यात्मादित्जावृक्(ञ्) । शर्वो महादेवः । नञ्वा चायु-
इति जातकादिगणितद्वारा ज्ञात्वा । ॥ २० ॥

प्रेविश्य ।

नटी । अज्ज इअं म्हि (२) ।

सूत्रधारः । अज्जे साअदं दे (३) ।

नटी । आणवेदु अज्जो को णिओओ अणुचिट्ठीअदु
त्ति (४) ।

सूत्रधारः । अज्जे चिरसंगीदोवासणेण । इत्यादि पठित्वा ।
अत्थि किं पि अम्हाणं गेहे असिदव्वं ण वेत्ति (५) ।

नटी । अज्ज सब्बं अत्थि (६) ।

अपरा सुमनसः पुष्पाणि गुम्फति यं(य)धाति । इत्यनेनापि कोटक-
स्यैव सूचनम् । किं ने(णे)दम् । भवतु कुटि(टु)म्बि(म्बि)नीम् ।
सहाधिभ द्वाप्येस्यसंस्कृते-। धावयित्वेत्यर्थः । परमार्थम् । जाणिस्सं
शास्यामि । आर्ये इतस्तावत् ।

नटी-(२)आर्य इयं स्मि अस्मि ।

सूत्र०-(३)आर्ये स्वागतं ते ।

नटी-(४)आज्ञापयत्वार्थः को नियोगोनुव्रीयताम् । त्ति इति ।

सूत्र०-(५)आर्ये चिरसंगीतोपासनेन शुष्कपुष्करनालानीय मे
बुभुक्षया म्लानान्यङ्गानीति पठित्वा नद्ये (टये) धावयित्वेत्यर्थः ।
अस्ति किमप्यस्माकं गेहेसुख्यं न वेत्ति ।

नटी-(६)आर्य सर्वमस्ति ।

सूत्रधारः । किं किं अत्थि (७) ।

नटी । तं जेधा । गुडोदणं धिअं दहीं तण्डुलाइं । अज्जे-
ण अत्तव्वं रसाअणं अत्थि त्ति । ऐअं ते देवा आसासेन्तु (८) ।

75 सूत्रधारः । अज्जे किं अम्हाणं गेहे सर्व्व अत्थि ।
आदु परिहससि (९) ।

नटी । स्वगतम् । परिहसिस्सं दाव । प्रकाशम् । अज्ज
अत्थि आधणे (१०) ।

सूत्रधारः । सङ्कोधम् । आः अणज्जे । ऐअं ते आसा छिज्जि-

सूत्र०-(७) किं किमस्ति ।

नटी-(८)तद्यथा । गुडौदनं धियं दधि तण्डुलाः । आर्येणा-
त्तव्यं रसायनं सर्व्वमस्तीति । एवं ते देवा आशंसन्तु । ईप्सितं पूरय-
न्तिवत्यर्थः ।

सूत्र०-(९)आर्ये किमस्माकं गेहे सर्व्वमस्ति । अथवा परिहससि ।

नटी-(१०)परिहसिष्यामि तावत् । असिदव्वं अन्नरूपं द्रव्यम् ।
पिअं शृतम् (?) अत्तव्वं रसाअणमिति प्रायेण (?) अत्तव्वं रसायन-
मस्तीत्येयं तव देवा आशासन्तामिति संदिग्धवाक्योपन्यासः । आर्य-
अस्ति-आपणे वणिग्वीथ्याम् ।

१ जहा D. २ धिअं om. 'B (d); धियं (= धियं) AB (c) DFL.
३ अज्जउत्तेण (= आर्यपुत्रेण) DFL. ४ सर्व्वं आच्छजि (= सर्व्वमस्तीति) AB (?)
DEFGH. ५ एवं दे CJ. ६ आसासेदु AB (bc) CDGJ, आसासेन्द E. differs
in अत्थि J. ७ अज्जे om. BCIJ. ८ अज्जउत्त (= आर्यपुत्र) D. ९ आ BHL.
१० एवं CJ. ११ दे ABCDEFJ.

स्सदि । अभावं अं गमिस्ससि । जं दारिणं अहं वेरण्डलम्बुओ ८
विअ दूरं उक्खिअ पाडिदो (११) ।

नटी । मरिसेदु मरिसेदु अज्जो । परिहासो क्खु मए
कदो (१२) ।

सूत्रधारः । ता किं उण इमं णवं विअ संविहाणअं वेद्वदि ।
एक्का वर्णअं पीसेदि । अँवरा सुमणाओ गुम्फेदि । इअं चै ८५
पञ्चवर्णकुं सुमोपहारसोहिदा भूमी (१३) ।

सूत्र^०—(११) आः अनार्ये । एवं तव आशा छेत्स्यति । अभावं
च गमिष्यसि । इअ(?)त्यनेन वसन्तसेनायाः प्रयवणविपर्यासमोट(इ)-
नयोः सूचनम् । यदिदानीमहं वरण्डलम्बुक इय दूरमुत्क्षिप्य पातितः ।
वरण्डो ही(दी)र्घकाष्टम् । तस्य लम्बुकस्तत्प्रान्तनिबद्धो मृत्तिका-
स्यूणः । स हि द्रोण्यां पानीउ(यो)द्वारे दूरमुत्थाप्याधः पात्यते ।
केचिदाहुः । वरण्ड इष्टकागृहे उन्नतीभूतो ही(दी)र्घो भित्तिप्रदेशः ।
तत्र लव्यु(म्यु)कोययवभूत इष्टकासंघः । सोपि हि संयोजनार्थं दूर-
मुत्थाप्यते अनन्तरं निपतत्यपीति ।

नटी—(१२) मृष्यतु मृष्यत्यार्यः । परिहासः खलु मया कृतः ।

सूत्र^०—(१३) तर्त्तिकं पुनरिदं नवमिव संविधानकं धत्तं(ति)ते ।
एका वर्णकं पिनट्टि । अपरा मुमनसो गुम्फति । इयं च पञ्चवर्णकु-
सुमोपहारशोभिता भूमी ।

१ अ om. BEG. २ ओ B (d). ३ वरण्ड B (d). ४ लम्बुओ B (n).
लम्बुओ II (d). ५ मरिसेदु om. AB (c) DFL. ६ अज्जदन्नो (= आप्यंजनं) DF
७ परिहासो DH. ८ कदो DEJ. ९ इदं B (c) CDFJ. १० वट्ट D, वट्ट
H. ११ एक्का DH. १२ अण्णा कुमुमाई (= अण्णा कुमुमानि) B (d) १३ अ
CDJ. १४ कुमुमोपहार B (bc).

नटी । अञ्ज उववासो गैहिदो (१४) ।

सूत्रधारः । किं नामधेओ अं उववासो (१५) ।

नटी । अहिरूअवदी णाम (१६) ।

सूत्रधारः । अञ्जे इहलोइओ आहु पारलोइओ (१७) ।

नटी । अञ्ज पारलोइओ (१८) ।

सूत्रधारः । सुरोपम् । पेक्खन्तु पेक्खन्तु अज्जमिस्ता ।

ममकेरकेण भत्तपरिद्वयण पारलोइओ, भत्ता, अण्णेसी-
अदि (१९) ।

नटी-(१४) अद्योपयासो गृहीतः ।

सूत्र०-(१५) किं नामधेयौयमुपयासः । उपवास उपवासरूपं
प्रतिमित्यर्थः । अधिकरणघञन्तौयम् ।

नटी-(१६) अहिरूअवदी णाम अभिरूपपतिर्नाम ।

सूत्र०-(१७) आर्ये इहलौकिकोथया पारलौकिकः ।

नटी-(१८) आर्य पारलौकिकः ।

सूत्र०-(१९) प्रेक्षन्तां प्रेक्षन्तामार्यमिभ्राः । पारलौकिक इत्य-
नेन पालकव्युदासेन नायकान्तरलाभसूचनम् । ममकेरकेण मदीयेन ।
भत्तपरिद्वयण भत्तापरिद्वयेन । ओदनव्ययेनेत्यर्थः । यहा । भर्तृपरिद्व-
येन भर्तृपरित्यागेनेत्यर्थः । पारलौकिको भर्तृन्विष्यते ।

१ उववासो B (a); उववासो B (d). २ गैहिदो D गिहीदो F. ३ अहिरूअवदी
BCJ; अहिरूअवदी B (d) H. ४ इहलोइओ DFH. ५ अहुपारलो DFH
६ पारलोओ om B (abr) L. ७ ममकेरकेण DFH. ८ भत्ता A B (bc) CDJ
९ परिद्वयेन B (a), परिद्वयण B (d).

नटी । अज्ज पेसीद पेसीद । तुमं ज्जेव्वं मम जन्मन्तरे-
रेवि भत्ता भविस्ससि ति उववसिदम्हि (२०) ।

सूत्रधारः । अध अअं उववासो केण उवदिट्ठो (२१) ।

नटी । अज्जस्स ज्जेव्व पियवअस्सेण चुण्णवुद्धेण (२२) ।

सूत्रधारः । सक्कोपम् । आ दासीए उन्ता चुण्णवुद्धा कदा
पुं-हुं- तुमं कुविदेण रण्णा पोलएण णववधूकेसकैलावं विअ
ससुअन्धं कप्पिज्जन्तं पेक्खिस्सं (२३) ।

नटी । पेसीदहु, पेसीदहु अज्जो । णं अज्जस्स ज्जेव्वं

नटी-(२०) आर्य प्रसीद प्रसीद । त्वमेव मम जन्मान्तरेपि
भर्ता भविष्यसीत्युपोपितास्मि ।

सूत्र०-(२१) अथायमुपवासः केन तयोपदिष्टः ।

नटी-(२२) आर्यस्यैव प्रियवयस्येन चूर्णवृद्धेन ।

सूत्र०-(२३) आः आक्षिपे । दास्याःपू(पु)त्र चूर्णवृद्ध कदा ननु
खलु त्वां कुपितेन राज्ञा पालकेन । कप्पिज्जन्तं कथं मानम् । प्रेक्षिष्यामि
(प्ये) । नववधूकेशकलापमित्र ससुगन्धम् । वज्जन्तमिति पाटे बध्य-
मानम् । अनेन संहाराद्धे चारुदत्तानिग्रहमुचनम् ।

१ अज्जडम् DFH २ पेसीद पेसीद om. B (d) I. ३ जेव्व AEG; एव CJ; एव DFH. ४ अअं E. ५ उवदिट्ठो I. ६ अज्जवत्तस्स DFH. ७ उज्जे CJ; जेव्व AIG; एव DH. ८ आ om. B (d); आः AB (c) CDEFGIJ. ९ पुत्ता AB (bed) CDEFG. १० कपु C. ११ पालएण बन्धिज्जन्तं (= पालकेन बध्यमानम्) DH. १२ कलापं AB (bed) EF *वज्जन्तं Com. १३ पेसीद D. १४ पेसीदहु om. ADEFGI. १५ अज्जडम् DFH १६ अज्जवत्तस्स DFH. १७ अज्ज DFJ; जेव्व AG; एव DFH.

नटी । अञ्ज उववासो गैहिदो (१४) ।

सूत्रधारः । किंणामधेओ अअं उववासो (१५) ।

नटी । अहिरूअवदी णाम (१६) ।

सूत्रधारः । अज्जे इहलोइओ आदु पारलोइओ (१७) ।

नटी । अज्ज पारलोइओ (१८) ।

सूत्रधारः । सडोअम् । पेक्खन्तु पेक्खन्तु अज्जमिस्सा ।

ममकेरकेण भत्तपरिव्वण पारलोइओ भत्ता अण्णेसी-
अदि (१९) ।

नटी-(१४) अद्योपवासो गृहीतः ।

सूत्र०-(१५) किंणामधेयोयमुपवासः । उपवास उपवासरूपं
व्रतमित्यर्थः । अधिकरणघञन्तोयम् ।

नटी-(१६) अहिरूअवदी णाम अभिरूपपतिर्नाम ।

सूत्र०-(१७) आर्ये इहलौकिकोथवा पारलौकिकः ।

नटी-(१८) आर्य पारलौकिकः ।

सूत्र०-(१९) प्रेक्षन्तां प्रेक्षन्तामार्यमिथाः । पारलौकिक इत्य-
नेन पालकव्युदासेन नायकान्तरलाभसूचनम् । ममकेरकेण मदीयेन ।
भत्तपरिव्वण भत्तापरिव्वयेन । ओदनव्ययेनेत्यर्थः । यहा । भर्तृपरिव्व-
येन भर्तृपरित्यागेनेत्यर्थः । पारलौकिको भर्तान्विष्यते ।

१ उववासो B (a); उववासो B (d). २ गैहिदो B (गिहीदो F. ३ अहिरूअवदी
BCJ; अहिरूअवदी B (d) H. ४ इहलोइओ DFH. ५ अज्जउण DFH
६ पारलोइओ om B (abc) I. ७ ममकेरकेण DFH. ८ भत्त A B (bc) CDFJ
९ परिव्वेण B (a), परिमण्ण B (d).

नटी । अज्ज पेसीद पेसीद । तुमं ज्जेव्वं मम ज्जम्मन्त- 91

रेवि भत्ता भविस्ससि ति उववसिदम्हि (२०) ।

सूत्रधारः । अध अअं उववासो केण उवदिट्ठो (२१) ।

नटी । अज्जस्स ज्जेव्व पियवयस्सेण चुण्णवुद्धेण (२२) ।

सूत्रधारः । सकोधम् । आ दासाए उत्ता चुण्णवुद्धा कदा
पुं हुं तुमं कुविदेण रण्णा पौलण्ण णव्ववहूकेसकेलावं विअ 100
सत्तुअन्धं कप्पिज्जन्तं पेक्खिस्सं (२३) ।

नटी । पेसीदहु पेसीदहु अज्जो । णं अज्जस्स ज्जेव्वं

नटी—(२०) आर्य प्रसीद प्रसीद । त्वमेव मम जन्मान्तरोपि
भर्ता भविष्यसीत्युपोपितास्मि ।

सूत्र०—(२१) अथायमुपयासः केन तवोपदिष्टः ।

नटी—(२२) आर्यस्यैव प्रियवयस्येन चूर्णवृद्धेन ।

सूत्र०—(२३) आः आक्षेपे । दास्याःपू(पुं)त्र चूर्णवृद्ध कदा ननु
यत्तु त्वां कुपितेन राज्ञा पालकेन । कप्पिज्जन्तं अक्षयमानम् । प्रेक्षिष्यामि
(प्ये) । नयवधूकेदाकलापमिव सत्तुगन्धम् । वज्जन्तमिति पात्रेऽध-
मानम् । अनेन संशयार्थे चारुदत्तनिषङ्गसूचनम् ।

पारलोइओ - अअं उववासो अणुचिटीआदि (२४) । इति
प्रादयोः पतति ।

105 सूत्रधारः । अज्जे उट्टेहि उट्टेहि । कधेहि कधेहि । इध
उववासे केण कज्जं (२५) ।

नटी । अम्हारिसज्जणजोगेण बम्हणेण उवणिमन्ति-
देण (२६) ।

सूत्रधारः । तेण हि गच्छदु अज्जा । अहं पि^{१०} अम्हारिस-
110 जज्जोगेण बम्हणं उवणिमन्तेमि (२७) ।

नटी । जं अज्जो ओणवेदि (२८) । इति निष्क्रान्ता ।

नटी-(२४) प्रसीदत्वार्यः । आर्यस्यैव पारलौकिकोयमुपवासो-
नुदीयत इति(?) ।

सूत्र^०-(२५) उट्टेहि उट्टेहि उत्तिष्ठोत्तिष्ठ । कधेहि कधेहि
कथय कथय । एस्य(त्य) उववासे अत्रोपवासे । केन कार्यम् ।

नटी-(२६) अम्हारिसज्जणजोगेण अस्मादृशजनयोग्येन । प्रा-
दानेन । उवणिमन्तिदेण उपनिमन्त्रितेन ।

सूत्र^०-(२७) तेन हि गच्छत्वार्या । अहमप्यस्मादृशमनयोग्य
सादानमुपनिमन्त्रयामि ।

नटी-(२८) यदार्थः । आणवेदि आज्ञापयति ।

१ परलोइओ H. २ अणुचिटीआदि AB (bc) EFGI; अणुचिटीआदि B
(n). ३ इति om. AB (abc) EFG. ४ कधेहि om. B (d). ५ इह B (n).
६ उववासे B (d). ७ केणकेण H (ab) E. ८ उवणिमन्तिदेण बम्हणेण D. ९
ता गच्छदु B (d). १० अहं J. ११ (d) DPH. १२ ओणवेदि B (d). १३ अज्ज-
वणो DPH. १४ आणवेदि B (d). १५ इति om. B (d) G.

सूत्रधारः । परिक्रम्य । हीमोणहे । ता कथं मए एव्वं सुस-
मिद्दाए उज्जइणीए अम्हारिसज्जणजोग्गो बम्हणो अण्णेसि-
दव्वो । विलोक्य । एसो चारुदत्तस्स मिच्चं मिच्चेओ इंदो ज्जेव्व
आअच्छदि । भोदु । पुच्छिस्सं दाव । अज्ज मिच्चेअ अम्हाणं ॥
गेहे असिदुं अँगणी भोदु अज्जो (२९) ।

नेपथ्ये ।

भो अण्णं बम्हणं उवणिमन्तेदु भवं । वावडो दाणिं
अहं (३०) ।

सूत्र०-(२९) ता तस्मात् । कथं कथम् । मए मया । ईदृश्या-
मुज्जायिन्यां समृद्धायामस्मादृशजनयोग्यो ब्राह्मणोन्वेषितव्यः । कोर्थः ।
ऐ(य)रा दुःस्थिता भवन्ति ब्राह्मणास्तदा चारणादीनामपि गृहे कुर्व-
न्ति भोजनम् । एष चारुदत्तस्य मित्रं मैत्रेयः । इदो जेव्व इत एव ।
आगच्छति । भवतु । प्रक्षयामि तावत् । अद्य मैत्रेय अस्माकं गेहेतुम् ।
अग्गणी अमणीः । प्रतिष्ठोमगामीति यावत् । भवत्वार्थः । अदिधी
भोदु इत्यपि पाठः । तत्रापि अतिथी(यि)भ(र्भ)यस्त्वित्यर्थः ।

नेपथ्ये । 'नेपथ्यं स्याज्जवनिका' इत्यमरः । ततः कश्चिदाहेति
शेषः । संकेतोत्र नाटकादौ । स मैत्रेयनामा विदूषक एव नेपथ्या-
न्तर्देशादाहेति यावत् ।

(३०) भो अण्ण(ण्णं) अन्यम् । बम्हणं ब्राह्मणम् । उवणि-
मन्तेदु उपनिमन्त्रयतु भवान् । वावडो व्यापृतः । अहमिदानीं कार्या-

१ हिमालये GL. २ उज्जइणीए AB (c) F; ईरिसाए उज्जइणीए (= ईदृश्यामु-
ज्जायिन्याम्) DH. ३ इधो CJ. ४ जेव्व AFG, जेव्व CEJ; एव DH. ५ एण
राव उवणिमन्तिस्सं (= इमं तावदुपनिमन्त्रयिष्ये) B (d). * आदिधी Con. ६ भवं
(= भवान्) B (a) ७ बम्हणं om. B (d) ८ वावडा H (c); वावडो B (d)

20 सूत्रधारः । अज्ज संपण्णं भोअणं णीसवत्तं चे । अवि अ
दक्खिणा का वि दे भविस्सदि-(३१) ।
; - - पुनर्नेपथ्ये-।

भो जंभा दाणिं पटुमं ज्जेह्म पञ्चादिटोसि । ता को दाणिं दे
णिव्वन्धो पदे पदे मं अनुसंधिदुं (३२) ।

25 सूत्रधारः । पञ्चादिटोहि एदिणा । भोदु । अण्णं ब्रम्हणं
उव्वणिमन्तेमि (३३) । इति निर्झकान्तः ।

आमुखम् ।

न्तरव्यासक्तः । दाणिं इदानीम् ।

सूत्र०—(३१) अद्य स(सं)पक्षं मृष्टम् । णिसवत्तं च । पितृणां
समुत्सृष्ट(ष्टं) घृताविसहिततण्डुलपूर्णपात्रम् । निःस्त्राय इति यस्य
प्रसिद्धिः । णीसवत्तं निःसपक्षम् । विपक्षस्यापरस्याभावादिति केचि-
त् । अवि च दक्षिणा कापि ते भविष्यति । एकोपिः संभावनाया-
मपरः समुद्यये ।

पुनर्नेपथ्य इति स मन्त्रेय एव सूत्रधारवृत्तां(वा)क्यस्योत्तरमादेश्यर्थः ।
(३२) भो जं दाणिं पञ्चादिटोसि । भो यद्विदानीं प्रत्यादि-
टोसि । ता को दाणिं तत्क इदानीम् । ते । णिव्वन्धो निर्वन्धः । गं
मो(माम्) । पदे पदे अणुसंधिदुं अनुसंहितुम्(?) अनुरोदुम् ।

सूत्र०—(३३) पञ्चादिटोहि प्रत्यादिटोसि । एदिणा अनेन । भोदु
भयतु । अण्णं अन्यम् । ब्राह्मणम् । उव्वणिमन्तेमि उपनिमन्त्रयामि ।

१ ओअणं (= ओदनम्) D. २ जंभाणं (= निःस्त्रायणम्) B (d); मोतराणं CJ.
३ अ CJ. ४ तं (= यत्) AB (bc) CDEFGJ; जत्त (= यत्) B (d).
५ पटुमं AB(c) FHI; पटुमं B (d); पडुमं G; पटुमं CDEJ. ६ ज्जेह्म AEI;
उज्जेह्म GHJ; एह्म DH. ७ मं पदे पदे B (d); मण्णपदेमं अनुसंधिदुं AB (c) FI.
८ मोपदेमं अनुसंधिदुं DH. ९ निव्वन्धो B (a), निर्झकान्तः B (d).

प्रेविश्य प्रोवारहेस्तः ।

मैत्रेयः । अण्णं बम्हणं । इति पूर्वोक्तं पठित्वा । अधवा

मए वि^१ मित्तेण परस्स आमन्तणआइं भक्खिदच्चाइं । हा 130
अवत्ये तुलीअसि । जो दाणिं अहं तेंत्यभवदो चारुदत्तस्स
रिद्धीए^२ अहोरत्तप्येअत्तसिद्धेहिं उग्गारसुरहिगन्धेहिं मोदएहिं
जेव^३ आसिदो अभन्तरवेदुस्सालअदुआरण उवविद्धो मेल्लक-
संदपरिवुदो चित्तअरो विअ अहुलीहिं^४ छिविअ^५ छिविअ^६
अवणेमि । णअरचत्तरवुसहो विअ रोमन्थाअमाणो चिट्ठा- 135
मि । सो दाणिं अहं तस्स दलिद्धदाए अहिं तहिं चरिअ,
गेहपारावदो विअ आवासणिमित्तं इध आअच्छामि । ऐसो
अज्जचारुदत्तस्स पिअवअस्सेण चुण्णवुड्डेण जादीकुसुमवा-

प्रस्तावनेत्यामुखसंधिपर्यायः । युद्धुक्तम्—सूत्रधारेण सहिताः संलाप
यत्र कुर्वन्ते । नदी विदूपको वापि पारिपार्थे(र्षे)क एव वा ॥ आमुखं
नाम तस्यैव सैव प्रस्तावना मता ॥ इति । प्रावारः प्रच्छदपटः २०, २१

१ ततः प्रविशति DH. २ प्रावरक B (d). ३ After हस्तो DH, add मैत्रेयः.
४ भो अण्णं D. ५ उवाणिमन्तेदु भवं । वावडो दाणिं अहं D. ६ मये B (ab)
७ वि om. AB (cd) CDEFGHIJ. ८ मैत्रेयेण B (a). ९ आमन्तणाइं B
(a), आमन्तणकाइं B (d) HL. १० तत्तभोदो DJ. ११ कटोण B (ad).
१२ अहोरत्तं AB (c) CDFIJ. १३ परेत्त AB (c) EFI; पणत्त B (a); पअन्त
H (d) DH, पेत्त B (b), पेन्त CJ. *मोदकेहिं J. १४ जेव ACFGJ, एव DH;
जेव J. १५ आसिदो H (a) CJ. १६ चतुस्साल B (a) D. १७ दुआरके B
(d); दुआए CJ. १८ मल्ल B (a); मल्ल H (b) EG. १९ सदापि परिवुदो B
(d); पाहिवुदो B (a). २० अग्गहुलीहिं B (d). २१ विविअ विविअ H (a).
२२ उविविअ om. AB (c) FGI. २३-For मल्ल—अवणेमि DH; read वणे
वणे वेदजणदिणं सम्भोवकरुत्तं निज्जिदसुवण्णवण्णाणेअपत्तघाडिदं तम्बोलं चण्डिजन्तो
(पुन. पुनअटजवदत्तं सर्वेपरकरयुत्तं निजितसुवर्णवर्णानेकपत्रघटितं ताम्बूलं सर्वपत्तं).
२४ तहिं तहिं B (d). २५ ऐसा अ B (ab) CEGJ. २६ जुणवुड्डेण H (ab) EG.

सिद्धो पावारओ अणुप्पेसिद्धो सिद्धीकिददेवकज्जस्स अज्जचारु-
 ० दत्तस्स उवणेदच्चोत्ति । ता जाव अज्जचारुदत्तं पेक्खामि ।
 परिक्रम्यावलोक्य च । एसो अज्जचारुदत्तो सिद्धीकिददेवकज्जो
 गिहदेवदाणं वल्लिं करेन्तो ईदो ज्जेव्व आअच्छदि (३४) ।

मैत्रेयः—(३४) अथवा मयापि मैत्रेयेन(ण) परस्य । आम-
 न्तगाहं आमन्त्रणानि । प(पे)क्खिदब्बाहं प्रेक्षितव्यानीत्यर्थः । समी-
 हितव्यानीत्यर्थः । भविष्यदब्बाहं इति पाठे भक्षितव्यानीत्यर्थः । हा
 अवस्थे तुल्यसि । य इदानीमहं तत्रभवतश्चारुदत्तस्य ऋद्ध्याहोरात्रं
 प्रयत्नसिद्धेरुद्गारसुरभिगन्धिभिर्मोदकैरे(रे)वाशितो भोजितः । गह-
 कशतपरिवृतः । गहकः पात्रविशेषः । पत्रपुटो वा । क्षीना इति
 प्रसिद्धः । इति विदूषकपक्षे । चित्रकरपक्षे वर्णिकापात्रं गहकः ।
 अभ्यन्तरचतुःशालद्वार उपविष्टश्चित्रकर इवागु(ङ्गु)लीभिः । छिविभ
 छिविभ स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वा । अपनयामि न भक्षयामि । अत्यन्तं तृप्तत्वादित्य-
 र्थः । चित्रकरोप्यङ्गुलीसंस्थितलेखनिकया वर्णिकाभाण्डं स्पृष्ट्वापनयति
 विक्षिपति । अन्यथा वर्णिकाविदु(विन्दु)पातः स्यादिति । नगर-
 चत्वरयूपम इव रोमन्यायमानस्तिष्ठामि । स दाणिं इदानीम् ।
 अहं तस्य वलिददाए दरिद्रतया । यत्र कुत्रापि चरित्वा गेहपाराव-
 त इवावाप्तनिमित्तं शयनार्थमत्रागच्छामि । एसो एषः । चूर्णवृद्धेन
 जातीकुसुमवासितोनुप्रेषितः पावारकः । सिद्धीकिददेवकज्जस्स सिद्धी-
 कृतदेवकार्यस्य । आर्यचारुदत्तस्योपनेतव्य इति । तदावदार्यचारुदत्तं
 पश्यामि । एष चारुदत्तः सिद्धीकृतदेवकार्यो गृहदेवतानां वल्लिं कुर्व-
 न्नित एवागच्छति । वल्लिं पूजाम् ।

ततः प्रविशति-यथानिर्दिष्टचारुदत्तो रदनिका च ।

चारुदत्तः । ऊर्ध्वमवलोक्य सनिर्वेदं निःश्वस्य चे ।

यासां बलिः सपदि मद्गृहेहलीनां

हंसैश्च सारसगणैश्च विलुप्तपूर्वः ।

तास्वेव संग्रति विरूढतृणाङ्कुरासु

बीजाञ्जलिः पतति कीटमुखावलीढः ॥ ९ ॥

इति मेन्दं मेन्दं परिक्रम्योपविष्टः ।

विदूषकः । एसो अज्जचारुदत्तो । ता जाव संपदं उयस- 150

प्पामि । उपसृत्य । सोत्थि भवदे । वैड्डु भवं (३५) ।

चारुदत्तः । अये सर्वकालमित्रं मैत्रेयः प्राप्तः । सखे
स्वागतम् । आस्यताम् ।

विदूषकः । जं भवं आणवेदि । उपविश्य । भो वअस्स । एसो
दे पिअंवअस्सेण चुण्णवुट्ठेण जादीकुसुमवासिदो पोंयारओ 155

चारु०—[यासामिति]—कीटमुखखादितो बीजाञ्जलिः पतति ।
विरूढा उपचितास्तृणाङ्कुरा यासु ॥९॥

विदूषकः । 'हास्यकारी विदूषकः' इति तल्लक्षणात् । अत्रायं-मैत्रेय
एवं विदूषक इति ध्येयम् । आहेत्यध्याहारः सर्वत्र ।

विदू०—(३५) एष आर्यचारुदत्तः । तयावत्संपत्तमुपसर्पामि ।
ह्यस्ति भवते । वर्धतां भवान् ।

१ च om. AB (bcd) CbFG. २ इति om. AB (bcd) DEFGI. ३ मेन्दं
om. AB (bcd) DEFGI. ४ मेन्दं om. B (d). ५ पविशामि (= प्रविशामि)
B (a) ६ भोदे AB (bc) DEFGI. ७ वैड्डु ACDFI. ८ तावेकाल B (a).
९ विभ om C J. १० पायारओ II (d).

अणुप्येसिदो । सिद्धीकिददेवकज्जस्स अज्जचारुदत्तस्स तुण
उवणेदव्वो चि (३६) । समर्पयति ।

चारुदत्तः । गृहीत्वा सचिन्तः स्थितः ।

विदूषकः । इदं किं चिन्तीअदि (३७) ।

चारुदत्तः । वयस्य ।

सुखं हि दुःखान्यनुभूय शोभते

घनान्धकारेष्विव दीपदर्शनम् ।

सुखान्तु यो याति नरो दरिद्रतां

धृतः शरीरेण मृतः स जीवति ॥ १० ॥

विदूषकः । भो वयस्स । मरणादो दालिहादो वा कदरं
दे^१ रोअदि (३८) ।

विदू०—(३६)यद्भवानाज्ञापयति । भो वयस्य । एष ते प्रिय(य)-
यस्येन चूर्णवृद्धेन जातीकुसुमवासितः प्रावारकोनुप्रेषितः । सिद्धी
कृतदेवकार्यस्यार्यचारुदत्तस्य त्वयोपनेतव्य इति ।

विदू०—(३७)भोः किमिदं चिन्त्यते ।

चारु०—[सुखमित्यादि ।] दुःखान्यनुभूय सुखं शोभते । न तु

सुखमनुभूय दुःखमिति तात्पर्यम् । स मृत एव जीवति । शरीरेण
धृतः शरीरयोष्टितः । चर्मभस्त्रावदित्यर्थः ॥ १० ॥

विदू०—(३८)भो वयस्य । मरणादो मरणात् । दालिहादो दारि-
द्र्या(द्र्या)त् कदरं कतरत् रोचते ।

१ अज्जस्स चारुदत्तस्स G. २ मृतः शरीरेण धृतः B (a). ३ मरणादो वा. H.
४ दालिहादो II (a); दारिद्र्यादो II (b), दारिद्र्यादो EG. ५ कदर AB (c) I. ६ दे
om. A (c) DPL.

चारुदत्तः । वयस्य ।

दारिद्र्यान्मरणाद्वा मरणं मम रोचते न दारिद्र्यम् ।

अल्पकेशं मरणं दारिद्र्यमनन्तकं दुःखम् ॥ ११ ॥

विदूषकः । भो वयस्स अलं संतैप्पिदेण । पैणइजणसंको- 170

मिदविहवस्स सुरअणपीदसेसस्स विअ पंडिवाचन्दस्स परि-
क्खओ वि दे अहिअदरं रमणीओ (३९) ।

चारुदत्तः । वयस्य । न ममार्यान्प्रति दैन्यम् । पश्य ।

एतत्तु मां दहति यदृहमस्मदीयं ।

क्षीणार्थमित्यतिथयः परिवर्जयन्ति । 175

संशुष्कसान्द्रमदलेखमिव ध्रमन्तः

कालात्यये मधुकराः करिणः कपोलम् ॥ १२ ॥

चारु०—[दारिद्र्यादिति।] अल्पसमयदुःखदत्वान्मरणमल्पकेशम् ।
बहुसमयव्यापित्वादाकाङ्क्षितापगमाद्दारिद्र्यमनन्तकं दुःखम् ॥ ११ ॥

विदू०—(३९) विसंतपितेन (?) । प्रणयिजनसंका(क्षा)मितथि-
भयस्य सुरजनपीतशेषस्य प्रतिपद्यन्द्रस्येव परिक्षयोपि तेषिकतरं
रमणीयः । प्रणयी जनः स्निग्धवान्धोर्या च(धा) । [आपद्यसद्ययेना-
र्याः स्वदोषेण नादयन्ते तदा संतापः क्रियते । तव तु न तथेति भावः] ।

चारु०—[एतदिति।] क्षीणार्थमिति कृत्वास्मदृहमतिथयः संत्य-
जन्ति । एतन्मां दहति कालात्यये मदसमयापगमे धनलाभसमया-
पगमे वा(च) ॥ १२ ॥

१ संतैप्पिदेण AI ; संतापिदेण D. २ प्रणयिजन D ; प्रणयजन CJ. ३ संकामिद
AB(c) I. ४ विभवस्य B (d). ५ पडिवाचन्दस्स AB (c) FI ; पडिवाचन्दस्स CJ ;
पडिवाचन्दस्स II ; पडिवाचन्दस्स II. ६ अहिअदरं om. B (b) EG ; अपिअदरं II
(d), अहिअदरं II.

विदूषकः । भो वअस्स । एदे कखु दासीए जेत्ता अत्थकल्ल-

वत्ता वेरडाभीदा विअ गोवालदारआ जहिं जहिं ण खज्जन्ति

180 तहिं तहिं गच्छन्ति (४०) ।)

चारुदत्तः । वयस्य ।

सत्यं न मे विभवनाशकृतांस्ति चिन्ता

भाग्यक्रमेण हि धनानि भवन्ति यान्ति ।

एतत्तु मां दहति नष्टधनाश्रयस्य

185 यत्सौहृदादपि जनाः शिथिलीभवन्ति ॥ १३ ॥

अपि च ।

दारिद्र्याद्रियमेति तत्परिगतं प्रभश्यते तेजसो

निस्तेजाः परिभूयते परिभवाच्चिर्वेदमापद्यते ।

निर्विण्णः शुचमेति शोकविहृतो बुद्ध्या परित्यज्यते

190 निर्बुद्धिः क्षयमेत्यहो निधनता सर्वापिदामास्पदम् ॥ १४ ॥

विदू०—(४०) एदे खु एते खलु । दासी(स्याः) पुत्राः । अर्थ-
रूपशतरासाः(शाः) । वरटाभीता वीरणी इति ख्याता ततल्लस्ता-
(स्ताः) । अरण्ये गोपालदारका इव यत्र यत्र न खादन्ति उपभुञ्जते
तत्र [तत्र] गच्छन्ति ।

चारु०—[सत्यमिति ।] विभवनाशकृता मम चिन्ता नास्ति । क-
यमित्यत आह । भाग्यक्रमेण धनानि भवन्ति । तर्हि चिन्ता कुत
इत्यत आह । एतत्तु(त्तु) मां दहति । यन्नष्टधनाश्रयस्य मम सौह-

१ पुत्रा AB (bcd) CDEFGHIJ. २ वरटा E; वरटी (= वरटी) DFH.
३ गोपालदारका अरण्ये, AB (bc) CDEFGHIJ; अरण्ये गोपालदारका II (d)
४ परिगतः AB (bcd) CDEFGIJ. ५ विहितो AB (c) CDEFGIJ;
विहितो II (b), विहितो B (d). ६ परिभश्यते.

विदूषकः । भो वयस्स । तं ज्जेव्वे अत्यक्खवत्तं सुम-
रिअ अलं संतापिदेण (४१) ।

चारुदत्तः । वयस्य । दारिद्र्यं हि पुंरूपस्य

निवासश्चिन्तायाः परपरिभवो वैरमपरं

कुमुप्तां मित्राणां स्वजनजनविद्वेषकरणम् ।

वेनं गन्तुं बुद्धिर्भवति च कलत्रात्परिभवो

हृदिस्थः शोकाग्निर्न च दहति संतापयति च ॥१५॥

195

दादपि मैत्रीतोषि जनाः शिथिलीभवन्ति । अर्थशून्येन समं प्रयो-
जनाभावात्मैत्रीमपि न केपि कुर्यते ॥ १३ ॥

[दारिद्र्यादिति ।] लज्जां गच्छति । आकाङ्क्षितासामर्थ्यात् । यदा
लज्जा गता तदा तेजसः प्रभ्रष्टो भवति । यावत्तावत्करणा-
त्तेजःशून्यः परिभूयते भवामावात् । परिभयान्निर्येदं गच्छति ।
मानम्लानेः । ततः शुचमेति । वृथा जीवनमिति । ततः(तः) परित्य-
ज्यते बुद्ध्या । निर्वुद्धिः क्षयं गच्छति । तदुक्तम्—‘बुद्धिनाशात्पण-
श्यति’ इति । अत एव सर्वासामापदां स्थानमित्युपसंहरति ॥ १४ ॥

विदू०—(४१) भो वयस्य । तमेवार्थकल्यवर्तं स्मृत्यालं संतापि-
तेन(?) । अर्थस्वरूप-कल्यवर्तः प्रातराशः । एतद्रूपत्वे चार्थस्य (?)
दूषद्रव्यत्वाज्जनान्तरानवगाहितत्वाच्च तद्विस्मृत्य धर्मचित्ताः साध-
वो भवन्तीत्याशयः ।

चारु०—[निवास इति ।] चिन्ता[या] निवासः । किं मम नि-
र्वाहः स्यादित्येवंरूपायाः (चिन्तायाः) परस्य परिभव इति पट्टीस-

१ जेव AEEFG; ज्जेव CJ; एव DH. २ सुमरिअ सुमरिअ II (a). ३ संता-
पिदेण ACI; संतापिदेण D; सदापिदेण II. ४ वयस्य AB (c) I. ५ अर्थं DF
(in a marginal note) II.

तद्वयस्य । कृतो मया गृहदेवताभ्यो बलिः । त्वमपि
गच्छ चतुष्पथे मातृभ्यो बलिमुपहर ।

200

विदूषकः । ण गमिस्सं (४२) ।

चारुदत्तः । किमर्थम् ।

विदूषकः । जदो एव्वं पूइज्जन्ता देवेदा णं पसीद-
न्ति ता को गुणो देवेसु आच्चिदेसु (४३) ।

चारुदत्तः । वयस्य मा मैवम् । गृहस्थस्य नित्योयं
205 विधिः ।

तपसा मनसा वाग्भिः पूजिता बलिकर्मभिः ।

तुप्यन्ति शमिनां नित्यं देवताः किं विचारितैः ॥ १६ ॥

मासः कर्मधारयो घा । एतच्चाविश्वसनीयतया निर्धनानां श्रेयम् । जुगु-
प्सा मित्राणामिति । प्रत्युपकारासमर्थत्वात् । स्वजनानां बन्धूनां जना-
नामन्येषामुदासीनानाम् । विद्वेषस्य करणं कृतिः । कर्तरि करणे
घा ल्युट् । भवति । चेति चकारो हेतौ । धनगमने कलत्रपरिभवो
हेतुः ॥ १५ ॥

विदू०—(४२) न गमिष्यामि ।

विदू०—(४३) यत एव पूज्यमाना अपि देवा न ते प्रसीद-
न्ती(न्ति) तत्को गुणोर्नितेषु देवेषु ।

चारु०—नित्योयं विधिः । अकरणे प्रत्ययायात् । [तपसेति ।]
तुप्यन्ति परलोकमुत्कृष्टं प्रयच्छन्ति । यतः आदकृदतिथिपियो
गृहस्योपि मुच्यत इति भावः ॥ १६ ॥

१ गच्छ स्वर्गपि AB (bcd) CDEFGIJ. २ पूज्यमाना पि CJ. ३ देवता om.
AB (bc) DEFGI. ४ ण दे AB (bc) CDEFGIJ. ५ पमादं देवति (= पमादं
ददति) D (d); पसीदन्ति EG. ६ देवेसु भ(व)रेसु AB (c) CDEFG. ७ गृहस्थ-
तरप ? D (d). ८ वापि B (b). ९ देवता नित्यं शमिनां D (d).

तद्वच्छ । मातृभ्यो बलिमुपहर ।

विदूषकः । भो न गमिस्सं । अण्णो कोवि पेउञ्जीअदु ।

मम उण बम्हणस्स सच्चं जेव्व विपरीदं परिणमदि । आदंस- 210
गदा विअ छाआ वामादो दक्खिणा दक्खिणादो वामा । अण्णं
च एदाए पदोसवेलाए इध राजमग्गे गणिआ विडा चेडा
राअवल्लहा अ पुरिसा संचरन्ति । ता मण्डूअलुइस्स विअ
कालसप्पस्स मूसिओ विअ अहिमुद्गावँत्थिदो वज्झो दाणिं
भविस्सं । तुमं इध उवविट्ठो किं करिस्ससि (४४) । 215

चासुदन्तः । भवतु । तिष्ठ तावन् । अहं समाधिं निर्वर्तयामि ।

विदू०—(४४) भो न गमिष्यामि । अन्यः कोपि प्रयुज्यताम् । मम
पुनर्ग्राहणस्य सर्वमेव विपरीतं परिणमति । आदर्शगतेषु छाया
वामतो दक्षिणा दक्षिणतो यामा । अ(आ)दर्शस्य प्रतिबिम्बे यामो
भागो दक्षिणे दृश्यते । दक्षिणश्च यामे इति वस्तुगतिः । अन्यच्च
एतस्यां प्रदीपवेलायामिह राजमार्गे गणिका विटाचेटा राजवल्लभाश्च
पुरुषाः संचरन्ति । अ(?) एतेन विटादीनां प्रवेशं सूचयति । 'नासू-
चितस्य प्रवेशः' इति । अत एवामे विटशकारचेटवसन्तसेनानां
प्रवेशः । राजवल्लभा इत्यनेन शकारस्य प्रवेशः सूचितः । अन्येषां
प्रवेशसूचनं स्पष्टतममेवेति ध्येयम् । तन्मण्डूकलुब्धस्येव का-
लसर्पस्य मूपक इवादि(भि)मुत्पापितो यध्य इदानीं भविष्यामि ।
अतएव विटः किं करिष्यति(सि) ।

नेपथ्ये ।

तिष्ठ वसन्तसेने । तिष्ठ ।

ततः प्रविशति विटशकारचेटैरनुगम्यमाना वसन्तसेना ।

220

विटः । वसन्तसेने । तिष्ठ तिष्ठ ।

किं त्वं भयेन परिवर्तितसौकुमार्या

नृत्यप्रयोगविशदौ चरणौ क्षिपन्ती ।

उद्विग्नचञ्चलकटाक्षविसृष्टदृष्टि-

व्याधानुसारचकिता हरिणीव यासि ॥ १७ ॥

225

शकारः । चिष्ट वृशन्तशोणिण । चिष्ट (४५) ।

किं याशि धावशि पलायशि पक्खलन्ती

वाशू प्रसीद न मल्लीहिशि चिष्ट दाव ।

कामेण दृज्जदि हु मे हेलंके तेवदशी

अङ्गाललाशिपडिदे विअ मंदाखण्डे(४६) ॥ १८ ॥

विटः—[किं त्वमिति ।] विप(श)दौ संचरणलाघवगुणान्वितौ ।

पटू इति यावत् । उद्विग्न चञ्चलकटाक्षरूपेण विसृष्टा दृष्टिर्यया सा
तथा । अनुसारेणुगमनम् । व्याधेन यदनुगमं(म)नं तेन प्रस्ता
मृगीव ॥ १७ ॥

शका०—(४५) चिष्ट तिष्ठ ।

(४६) [किं याशीत्यादि ।] वसन्ततिलकच्छन्दसा श्लोकः ।

यासि धावसि पलायसे पक्खलन्ती यासु प्रसीद न मरिष्यसि

चेटः । अञ्जुए । चिष्ट चिष्ट (४७) ।

230

उत्ताशिता गच्छति अन्तिका मे

शंपुष्णपुच्छा विज गिहमोरी ।

ओवग्गदी शामिअभट्टके मे

वैणे गडे कुकुरशावके एव (४८) ॥ १९ ॥

विटः । वसन्तसेने तिष्ठ तिष्ठ ।

235

किं यासि बालकदलीव विकम्पमाना

रक्तांशुकं पवनलोलदशं वहन्ती ।

तिष्ठ तावत् । कामेन दद्यते खलु मे हृदयं वराकः(कं) अङ्गार-
राशिपतिमिव मांसखण्डम् इति संस्कृतम् । अस्यार्थः । प्रस्व-
लन्ती । प्रस्वलनं निमोन्नतादौ गतिविघटनम् । 'बाला-स्याद्यासूः'
इत्यमरः । हलके हृदयम् । तवदशी वराकः(कम्) । अङ्गारराशिप-
तिं मांसखण्डमिव कामेन दद्यत इति योजना ॥ १८ ॥

चेटः—(४७) आर्यके गणिके ।

(४८) [उत्ताशितेत्यादि ।] उपजातिच्छन्दसा श्लोकः । उत्ता-

सिता गच्छत्यन्तिकान्मम । यद्वा अन्तिका ज्येष्ठा मे भगिनी । 'अन्तिका
भगिनी ज्येष्ठा' इत्यमरः । संपूर्णपुच्छेव शीघ्रमयूरी । ओवग्गदी
अपवल्गतिः । ससंभ्रममागच्छतीत्यर्थः । शामिअभट्टके भट्टारकः ।
वेन गतः कुकुरशावक इव । गडे इति प्रथमान्तस्यैकारान्तत्वम् ।
गतमृतकृतानां डट् इति डः ॥ १९ ॥

विटः—[किं यासीति] 'टङ्कः पापाणदारणः' इत्यमरः । विदारण-

१ अञ्जुए AB (c) CFIJ; अञ्जुए om. DH. २ चिष्ट चिष्ट AB (abc) CD
IJ; चिष्ट B (d); पिष्ट पिष्ट E. ३ गच्छति अन्तिका II (a). ४ मोरि B(d).
ओवग्गदी II. ५ भट्टके AB (bcd); भट्टके II (a) CDFHJ; भट्टके EGL.
६ ज्येष्ठे AB (c) CJ. ७ कुकुर G. ८ वसन्तसेने २ B (a).

रक्तोत्पलप्रकरकुङ्कुलमुत्सृजन्ती

टङ्कैर्मनःशिलगुहे च विदार्यमाणा ॥ २० ॥

६४०

शकारः । चिष्टं वंशन्तशेणिए । चिष्ट (४९) ।

मम मज्जमणङ्गं यम्महं वड्डयन्ती

णिशि अ शअणके मे णिहअं पंक्खवन्ती ।

पशालशि भअभीदा पक्खलन्ती खलन्ती

मम वंशमणुजादा लोवणश्शेवं कुन्ती (५०) ॥ २१ ॥

क्षणे हि निर्मला निः(?) प्रसरतीति । कुङ्कुलं कलिका । मनःशिलगुः
हेति । महाभारते मनःशिलशब्दोऽपि दृश्यते इति तथा प्रयुक्तः ।

‘मनःशिला तु कुन्दी’ इत्यमरः ॥ २० ॥

शका०—(४९)—तिष्ठ वसन्तसेने तिष्ठ

(५०) [मम मदनेत्यादि ।] मालिनीच्छन्दसा श्लोकः । मम

मदनमनङ्गं मन्मथं वर्धयन्ती निशि च शयनके मे निद्रां प्रक्षिपन्ती ।

प्रसरति प्रगच्छति । प्रसरति दात्यूहवद्विरौपीति केचित् । भयभीता

प्रखलन्ती स्खलन्ती मम वंशमनुयाता रावणस्यैव कुन्ती ॥ भयभीतेति

भयशब्दोऽयमपार्थक्यः । मदनमनङ्गमित्यादि पुनरुक्तम् । रावणस्यैव

कुन्तीति हतोपमम् । तथा चोक्तम्—‘भागमलिङ्गमिहीनं देशकला(?)

न्यायविपरीतम् । ध्यर्थकार्यमपार्थं भवति हि वचनं शकारस्य ॥

इति ॥ २१ ॥

१ कुङ्कुलम् DF. २ गुहेन II. ३ चिष्ट AB (c) DFGI; चिष्ट २ B (a); चिष्ट B (b) CJ; टिष्ठ E. ४ वसन्तसेणिए AB (ab) EF; वसन्तसेणिए G. ५ चिष्ट AB (c) DFGI; चिष्ट om. B (a); चिष्ट B (b) CJ; टिष्ठ E. ६ वड्डयन्ती AB (c) FGI; यम्महं B (a) J; वर्धयन्ती B (b) E; वर्धयन्ती B (d); वर्धयन्ती H. ७ वड्डयन्ती AB (abc) FGI; वड्डयन्ती B (d). ८ शयनके AB (bc) EFI; शयन DH. ९ णिदिअ (= निद्रा) II (d). १० पंक्खवन्ती DH. ११ रावण B (a). १२ मम B (ab) H.

विटः । वसन्तसेने ।

245

किं त्वं पदैर्मम पदानि विशेषयन्ती

व्यालीव यासि पतगेन्द्रभयाभिभूता ।

वेगादहं प्रेविसृतः पवनं निरुन्ध्यां

त्वन्निग्रहे तु वरगात्रि न मे प्रयत्नः ॥ २२ ॥

शकारः । भावे भावे ।

250

एशा णौणकमूँशिकामंकशिका मच्छाशिका लाशिका

णिण्णाशा कुलणाशिका अंवाशिका कामाहमंझूशिका ।

एशा वेशवहू शुवेशणिलआ वेशङ्गणा वेशिआ

एशो शो दशणोमके मैयि कले अज्जावि मंणेच्छदि (५१)

॥ २३ ॥ 255

विटः—[किं त्वमिति ।] विशेषयन्ती भतिशयाना । व्याली
सर्पि । प्रविष्टतः प्रचलितः । चार्तं न निरुणाभि अपि तु रुणभ्येष ।
नकार काकौ (?) ॥ २२ ॥

शका०—‘भायो विद्वान्’ इत्यमरः ।

(५१) [एशा णाणकेत्यादि ।] शार्दूलविक्रीडितच्छन्दसा श्लोकः ।
एषा । णाणं शिवाङ्गं टङ्ककादिवित्तम् । तस्य मोषणशीलः कामो यस्य
तस्य कशिका चर्मकाष्ठिका । चौराणां किञ्चित्तथा चोपकरणं (?) भवति ।
तदत्र कशोक्ता । कशा चाश्वताडनी क(च)र्मसङ्घिकोच्यते । मच्छाशिका
मत्स्यमच्छिका मत्स्यशुष्कमांसमित्येके । लाशिका नर्तकी । णिण्णाशा

१ प्रविसृतः B (a) H. २ निरुन्ध्यां B (d). ३ नाणक E. ४ मूँशिआ DH.
५ मंकशिका DH. ६ लाशिका AB (abc). ७ णौणाशा CFJ, णिण्णाशा
(= निघ्नाशा) DH. ८ कुलणाशिका DH. ९ अंवाशिका DH. १० मञ्जूशिका
B (a), मञ्जुशिका D. ११ नामके H. १२ मए DH.

विटः । प्रसरसि भयविक्रवा किमर्थं ...

प्रचलितकुण्डलगण्डघृष्टपाद्वर्वा ।

विटजननखघटितेव वीणा

अलधरगार्जितभीतसारसीव ॥ २४ ॥

शकारः । शौणञ्जणन्तबहुभूशणशङ्खमिश्र

किं दोर्व्वदी विअ पलाअशि लामभीदा ।

निम्ननासा । कुलणाशिका कुलं वंशस्तं नाशयति पातित्यजननात् ।
णीशाशेति पाठे निःस्थानामाशा कुलनाशिकेत्यर्थः । अवशिका अना-
यता(त्ता) दानेनापि कस्यायत्ता न भयति । कामस्य गजू(ञ्जू)-
शिका पात्रविशेषः । कंदर्पभाजनमिव । वर्तुलीभूतः काम इवेत्यर्थः ।
एषा वेशवधूः । 'वेशो वेश्याजनाभयः' इत्यमरः । मुखेनानिलया ।
शोभनामां वेशानामलंकाराणां निलय आभयो यस्यां सा । वेशाङ्गना ।
वेशोस्या(स्या?) अस्तीति वेशिका । एतान्यस्या दश नामकानि मया
कृतानि । अद्यापि मां नेच्छति । इति संस्कृतम् । यदि देवताया अष्टौ
दश द्वादश (या) नामानि पद्य(उद्य)न्ते तदा सा प्रसन्ना भयति ।
इयं ह्येतावतापि न प्रसन्नेति भावः । अत्र पूर्वार्धोत्तरार्धयोः एषा
एवेति पुनरुक्तम् । न्यूनमधिकं वा कृतं(?) । दशेति व्यर्थम् ॥ २३ ॥

विटः—[प्रसरसीति] प्रचलिताभ्यां कुण्डलाभ्यां गण्डयोर्घृष्टं पा-
द्वर्ध्वं यस्याः सा । अत एव विटनखपरिमृष्टवीणानुल्या । मनोहरत्वा-
च्छब्दवत्त्वाद्वा वीणानुल्यत्वम् । विटसदृशो कुण्डलो ॥ २४ ॥

१ विटजननखघटितेव B (a), विटजननखघटितेव B (d). २ शौणञ्जणन्तं AB (c) CFGIJ; शौणञ्जणन्ती DH. ३ गूढं B (a), गूढं B (d). ४ परमिदं B (ab). ५ दास्य AB (bcd) CDEFGIJ.

एषे हलामि शहश त्ति जधा हणूमे
विशशावेशुरश वैहिणि विअ तं शुभदं (५२) ॥ २५ ॥
चेटः ।

लामेहि अं लाभवहहं

तो खाहिशि मच्छमंशकं ।

एदेहिं मच्छमंशकोहिं

शुणआ मेडअं ण शेवंदि (५३) ॥ २६ ॥

265

शका०—(५२) [झाणद्वयंतेति] वसन्ततिलकं छन्दः । झाण-
ज्झणन्तेत्यव्यक्तानुकारकम् । अव्यक्तशब्दविशेषयुक्तबहुभूषणशब्देन
मिश्रं यथा स्यादेवम् । किं द्रौपदीव पलायते । रामभीता ।
एष हरामि झटिति । यथा हनूमान्विश्वावसोर्भगिनीमिव तां सुभ-
द्राम् । विश्वावसोः सिद्धराजविशेषस्य । भगिनी सुभद्रा । किं
तर्हि कृष्णस्य । यथा इवेति पुनरुक्तम् ॥ २५ ॥

चेटः—(५३) [लामेहीत्यादि] । प्रतिपादं चतुर्दशमात्रत्वान्मात्रा-
समकं छन्दः (न्दः) लामेहि अ रमय च । चकारो भिन्नक्रमः । राजयद्गमं
चेत्यर्थः । तो खाहिशि ततः खादिप्यसि । मत्स्यमांसकम् । तो
इत्योकारो लघुः । छन्दोनुरोधादित्याहुः । 'एओकारौ हलन्तस्थौ
स (?) दौ वाप्यपदान्वितौ । दीर्घात्परौ लघु (घू) स्यातां छन्दोवि-
चित्ति (ति) भाषया' इत्युक्तम् । एदेहिं मच्छमंशकोहिं । एताभ्यां

१ वगुण्य B (ab); वगुण्य B (d). २ बह्नि AB (bc) F. ३ विशद B (a);
वि त B (b). ४ गुण्य B (ab). ५ लमेहि DH. ६ ता (= तत) DH. ७ ला-
रिति B (d); बलादि E. ८ मंशमच्छकं B (d); मच्छं मंशकं DFH. ९ एदेहि
II (a) EG. १० मंशमच्छकोहि B (d). ११ मत्स्य AB (abc) CDEFGIJ.
१२ शकित AB (abc) CDEGIJ; शकित B (d)

विटः । भवति वसन्तसेने ।

270

किं त्वं कटीतटनिवेशितमुद्रहन्ती
ताराविचित्ररुचिरं रशेनाकलापम् ।

वक्त्रेण निर्मथितचूर्णमनःशिलेन

लेस्ता द्रुतं नगरदैवतवत्प्रयासि ॥ २७ ॥

शकारः । अम्हेहिं चण्डं अहिशालिमन्ती

275

वणे शिआली विअ कुंकुलेहिं ।

पलाशि शिग्धं तुलिदं शवेगं

शवेढणं मे हेलअं हलन्ती(५४) ॥ २८ ॥

मत्स्यमांसाभ्यां हेतुभ्याम् । मच्छकलेहिं इति पाठे मत्स्यशुष्कमांसा-
भ्यामित्यर्थः । ककारः स्वार्थे । शुणभा आनः । मृतकं न सेवन्ते ।
नकारः शिरश्चालने । न सेवन्त(न्त)इति नापितु सेवन्तपवेत्यर्थः ॥ २६ ॥

विटः—[किं त्वमिति] । वक्त्रेण ललिता नगरदैवतवत्प्रयासि ।

कीदृशेण(न) वक्त्रेण निर्मथितचूर्णमनःशिलातुल्येन ॥ २७ ॥

शका^०—(५४) [अमूहे(ह्ये)हिं चण्डमिति] उपेन्द्रव्याठन्दः ।

अस्नाभिचण्डं शीघ्रमभिसार्यमाणा वने शृगालीव कुंकुरैः प-

लायसे शीघ्रं स्वारिवं सवेगम् । सवेढणं समूलबन्धम् । हलअं मम

हृदयं हरन्ती । इति संस्कृतम् । सवेढणं सवेष्टनमित्यर्थ इत्य-

(त्ये)के ॥ २८ ॥

१ विवेशितमुद्रहन्ती B (ab). २ रसना AC. ३ लेस्ताद्रुतं AB (bc) CDEGIJ;
प्रस्तादतं B (a). ४ अम्हेहि B (bc) CD. ५ अभिशालिमन्ती B (a); अहिशालि-
मन्ती B (d); अभिशालिमन्ति DH. ६ वणे AB (cd) CDJ. ७ कुंकुलेहिं AB
(bed) DEFG; कुंकुलेहिं B (a). ८ शिग्धं B (a); शग्धं B (b); शग्धं G. ९ शवेगं
D. १० सवेढणं AB (j) EFGI; सवेढणं B (ab); सवेष्टणं II (a); सवेष्टणं CJ;
सवेष्टणं DH. ११ हलकं B (d); हिअअं D.

वसन्तसेना । पल्लवआ पल्लवआ । परहुदिए परहुदिए (५५) ।

शकारः । सभयम् । भावे भावे । मणुइशे मणुइशे (५६) ।

विटः । न भेतव्यं न भेतव्यम् ।

280

वसन्तसेना । माहविण माहविण (५७) ।

विटः । तहासम् । मूर्खं परिजनोन्विष्यते ।

शकारः । भावे भावे । इद्विअं अण्णेशदि (५८) ।

विटः । अथ किम् ।

शकारः । इद्विआणं शब्दं मालेमि । शूले हंगे (५९) । 285

वस०—(५५) पल्लवक पल्लवक । परभृतिके परभृतिके । हल्लवकः
परभृतिका च वसन्तसेनायाः परिचारकः परिचारिका च । माध-
विकापरा परिचारिका ।

शका०—(५६) भावे भावे इति संबोधनम् । मणुइशे मनुष्यः ।

वस०—(५७) माधविके माधविके ।

शका०—(५८) भावः स्त्रियमन्त्रेयय(न्विष्य)ति ।

शका०—(५९) खीनामश्रवणेन सगर्वमाह । खीणां शतं मार-
यामि । शूले शूरः । हंगे अहम् ।

१ पल्लविए पल्लविए (= पल्लविके पल्लविके) AB (c) DF; पल्लविआ B (b), पल्लविआ
पल्लविआ EG. २ न भेतव्यम् om. B (d). ३ After माहविण B (a) has कण्णइद
कण्णइद मदणिए मदणिए. ४ इद्विअं AB (c) CGIJ; इद्विअं II (a) DFH;
इद्विअं B (l) E; इद्विअं B (n). ५ इद्विआणं AB (abc) 'EFGIJ; इद्विआणं B
(d). ६ मोदेमि AB (bcd) DEFGI. ७ इने CGIJ.

वसन्तसेना । शून्यमवलोक्य । हन्दी हन्दी । कथं परि-

ज्मष्टो परिअणो । एत्थ मए अप्पा शअं पेजेव्व रक्खिदव्वो (६०) ।

विटः । अन्विष्यतामन्विष्यताम् ।

शकारः । वशन्तरोणिण विलव विलव पल्लहुदिअं

१० त्तो पल्लवअं वा शव्वं वा वशन्तमाशं । मए अहिशालिअन्ती

तुमं के पल्लिआइइशदि ।

किं भीमशेणे जेमदग्गिपुत्ते

कुन्तीशुदे वा दशकन्धले वा ।

वस०—(६०) हन्दि हा धिक् । हन्दीत्यव्ययं भयार्थे । कथं परिजनोपि परिभ्रष्टः । अत्र मयात्मा स्वयमेव रक्षितव्यः ।

शका०—(६१) वसन्तसेनिके विलप । किमेकदेशविलापेन । परभृतिकं वा पक्षयकं वा सर्वं वा वसन्तमासम् । अत्र पक्ष एको वाशब्दः शकारवचनतया व्यर्थ एव प्रयुक्तः । अनेकार्थस्यात्रिपातानामवधारणे वा । सर्वमेव वसन्तमासमित्यर्थः । मयाभिस्तार्यमाणं तुमं त्वाम् । को कः परित्रायते ।

[किं भीमसे(शे)नेत्यादि ।] इन्द्रवज्राशोकः । किं भीमसेनो जमदग्निपुत्रः कुन्ती(न्ती)शुतो वा दशकन्धरो वा । एते चत्वारः ।

१ हन्दि हन्दि DH. २ परिअणो वि परिअणो AB (hc) CDEFGIJ; परिअणो वि मे परिअणो B (d). ३ अप्पा A'FG; उतर CJ, एत्थ DH. ४ अहिशालिअन्ती om. AB (cd) DEHI. ५ पल्लुदिअ AGJ; पल्लुदिअ P १ वा om. H (d). ६ पल्लिअ AB (c) D. ७ B (e) repeats वा after वसन्तमास. ८ अहिशालिअन्ती १० तुमं का AB (ahc) DLIG, वा तुमं B (l), तुम कु J ११ पल्लिआइइशदि B (d) १२ जमदग्ग AB (c) १३ त्तो J, १४ DH १५ कुन्ती B (d). १६ दशकन्धरो DIL.

एशो हंगे गेण्हिय केशहस्ते

दुःशासनस्यानुकृतिं करोमि ॥ २९ ॥

२०५

णं पेक्ख पेक्ख ।

अशी शुतिकखे वल्लिदे अ मइत्तेके

कप्पेध शीगं उद मालएध वा ।

अलं तवेदेण पलाइदेण

मुमुक्खु जे होदि ण शो क्खु जीअेदि(६१) ॥ ३० ॥ ३००

वसन्तसेना । अज्ज अंबला कंखु अहं (६२) ।

विटः । अत एव धियसे ।

एषोहं गृहीत्या केशहस्ते दुःशासनस्यानुकृतिं करोमि ॥ २९ ॥

णं ननु । पेक्ख पे(प्रे)क्षस्व ।

[अशी सु(शु)तिस्स इति] वशस्येन्द्रवज्रोपेन्द्रवयादिभिर्हाददी-
कावशयर्णैर्विजात्युपजातिः । असिः सुतीक्ष्णो ब्रलितो लालितो (?)
मस्तकं कृत्स्नये च्छिनत्ति(?) तव शीर्षं [उत] मारयामि वा । अलं
तवैतेन पलायितेन मुमुर्षुर्यो भवति न स खलु जीयति ॥ ३० ॥

वस०—(६२) आर्य अबला खल्वहम् ।

विटः—अत एव धियसे जीवसि । पलायान्धारयितुं न शक्यत
एवेति तात्पर्यम् ।

१ हंगे B (d) २ गेण्हिय ADEF ३ केशहस्ते ACDEF GJ ४ अनुकृति B
(d) G ५ ण पेक्ख AB (c) CE ६ श B (d) ७ मस्तके AB (bcd) EF, मधत्पके
B (a), मत्पए DH, मत्पके GJ ८ कप्पेध CJ ९ उद AB (cd) DFFGI, दुध
B (b) १० मालएध CJ ११ होदि B (a) १२ श B (b) १३ जीअेदि DH १४ व-
वणता B (a) १५ खलु ACDFJ

शुकारः । अदो ज्ञेयं न मालीहारी (६३) ।

वसन्तसेना । स्वगतम् । कथं अणुणओ वि से भंअं

उप्पादेदि । भोदु एव्वं दाव । प्रकाशम् । अज्ज हेमादो किंपि
अलंकरणं तर्कीयदि (६४) ।

विटः । शान्तं पापं शान्तं पापम् । भवति वसन्तसेने । न

पुष्पमोषमर्हरयुद्यानलता । तत्कृतमलंकरणैः ।

वसन्तसेना । ता किं कंबु दाणि (६५) ।

शका०—(६३) अत एव न मार्यसे ।

वस०—स्वगतं मनसि विचारयतीत्यर्थे संकेतः । (६४) कथ-

मनुनयोपि । से अस्य । भयमुत्पादयति । भवत्वेषं तावत् । प्रकाशम् ।

आहेति शेषः । मार्य अस्मादीदृशवाक्यभाषणात्किमप्यलंकरणं

तर्कीयदि अभियज्यते ।

विटः—शान्तं पापं प्रतिहतममङ्गलमित्यर्थे शान्तमित्येकदेशः

संकेत इति पूर्वत्रापरत्र शेषम् । शतं निःफलमलंकरणैः । यत्

उद्यानलता पुष्पमोषं नाहति ।

वस०—(६५) तर्कि खल्विदानीम् ।

१ ज्ञेय AEG; ज्ञेय CJ; एव DH. २ मालीहारी AB (bc) CDEGIJ; माली-
हारी B (a); मालीहारी II (d). ३ स्वगतम् om. B (ad). ४ भोदु om. DH;
भो B (bd). ५ प्रकाशम् om. B (abd). ६ हेमादो उ(य)मादो II (d). ७ किं पि
ADG. ८ तर्कीयदि DH; तर्कीयदि G. ९ शान्तम् AB (bc) CEFIJ; शान्तं
शान्तम् B(d)DGH. १० क्व AEFG.

शकारः । हेग्गे देवपुलिशो मणुशो वासुदेवके कामश्- 310
द्वे (६६) ।

वसन्तसेना । सकोधम् । सन्तं पावम् । अवेहि । अण-
ज्जं मन्तोसि (६७) ।

शकारः । सहस्रतालं विहस्य । भावे भावे । पेक्ख दाव ।
अन्तलेण शंशिणिद्धा एशा गणिआ । जेण मं भणादि 315
एहि शन्ते शि किलिन्ते शि ति । हेग्गे अण्णग्गामन्तलं ण

शका०—(६६) हेग्गे अहम् । देवपुरुषो मनुष्यो वासुदेवः का-
मयितव्यः । इति तर्क्यत इत्यांशयः (?) ।

वस०—(६७) सन्तं सन्तम् शान्तं शान्तम् । अणज्जं अना-
र्यमन्तेह (ह) मन्त्रयसि ।

शका०—सतालिकं विहस्य हस्ते तालदानं कृत्वेत्यर्थः । (६८)
भाव प्रेक्षस्व तावत् । अमन्तरेण मयीत्यर्थ इत्येके । अन्तरेण जित्तेन ।
अन्योन्यम् । सुस्त्रिग्वैपा गणिकादारिका अनु येन मां भणति । एहि
धा(भ्रा)न्तोसि । हेग्गे अहं न मामान्तरगतो न नगरान्तरगतः ।
मामान्तरगतो नगरगतश्च भ्रान्तः त्कात(क्लान्त)श्च भवति ।

१ हेग्गे AB (bcd) CDEGIJ. २ देवपुरुषे B (ab); देवतपुलिशे B (d). ३ मणुशो B (b); मणुशके II (a). ४ कामइद्व्यो AB (bc) EFGI. ५ सन्तं सन्तम् AB (c) CDFI; शान्तं पावम् B (ad); शान्त शान्तम् B (b) EG; सन्तं शान्तं J. ६ मन्तोसि AB (abc) FIJ. ७ भावे om. B (b) G. ८ पेक्ख दाव मं (= प्रेक्षस्व तावन्माम्) AB (c) DFIJ; पेक्ख दाव C; पेय B (a); पेय B (b) EG; पेक्ख पेक्ख B (d). ९ शंशिणिद्धा B (a). १० गणिआदारिका नं (= गणिकादारिका मनु) AB (c) CDEFIJ; गणिआदारिका II (bd); गणिआदारिका EG. ११ किलिन्ते BH. १२ हेग्गे AB (bcd) CDEFGJ. १३ न गामन्तलं (= न मामान्तरं) AB (c) CFJ.

गडे णगलन्तलं वा णे गडे । अज्जुके शवामि भावइश शीर्णे
अत्तणकेलकेहिं पादेहिं । तव जेव्व पञ्चाणुपञ्चिआए आहि-
ण्डन्ते शन्ते किलिन्ते म्हि शंवुत्ते (६८) ।

320 विटः । स्वगतम् । अये । कथं शान्तमित्यभिहिते श्री-
न्त इत्यवगच्छति मूर्खः । प्रकाशम् । वसन्तसेने वेशवास-
विरुद्धमभिहितं भवत्या । पश्य ।

तरुणजनसहायश्चिन्त्यतां वेशवासी-

विगणय गणिका त्वं मार्गजातां लसेव ।

325 वहसि हि धनहार्यं पण्यभूतं शरीरं
सममुपचर भद्रे सुप्रियं वाम्रियं वा ॥३१॥
अपि च ।

न त्वहमीदृश इत्याशयः । अज्जके भट्टालिके शपामि(पे) भावस्व
विटस्य शीर्षेणास्मीयाभ्यां पादाभ्यां शपे (यदमे वक्ष्यमाणं तत्सत्य-
मित्यर्थः) । तवैव पृष्ठ(म)नुपृष्टि(ष्ठि)कया । आहिण्डन्ते उद्धाम्यन् ।
श्रान्तः क्लान्तोस्मि संवृत्तः ।

विटः—वेशो वेश्याजनस्यानम् ।

[तरुणेति । स्पष्टम्] ॥३१॥

१ गडे om. AB (bd) CDEFGIJ. २ ण om. AB (bd) CDEFGIJ. ३ अ-
ज्जके AB (c) COEFIJ. ४ शवामि(?) J. ५ शीर्णे B(d), शीर्षेण DH. ६ अत्तणकेहिं
AB (bc) EFGI; अत्तणकेहिं DH. ७ जेव्व A F जेव्व, CEGJ एव DH,
एव B (n). ८ पञ्चाणुपञ्चिआए II (a); पञ्चाणुपञ्चिआए B (bc); पञ्चाणुपञ्चिआए
BGH. ९ शन्ते om B (a). १० किलिन्ते DH; किलिन्ते G. ११ कथमये II (a).
शान्त. १२ B (d). १३ श्रान्तम् B (a). १४ वक्ष्यते om. II (a). १५ पाद om.
B (ab) E. १६ वाम्रियं च AB (bc) CDEFGJ. १७ अपि च om. G.

वाप्यां स्नाति विचक्षणो द्विजवरो मुखोऽपि वर्णाधमः ।

फुल्लं नाम्यति वायसोऽपि हि लतां या नामिता बर्हिणा ।

ब्रह्मक्षत्रविशस्तरन्ति च येया नावा तथैवेतरे ३३०

त्वं वापीव लतेव नीरिव जनं वेद्यासि सर्वं भज ॥३२॥

वसन्तसेना । गुणो केवु अपुराजस्त कारणम् । ण उण

वलक्कारो (६९) ।

शकारः । भावे भावे एषा गर्भदासी कामदेवाजद-

णुज्जाणादो पडुदि ताह दलिहचालुदत्ताह अणुलत्ता ण मं ३३५

कामेदि । वामदो तदश पैलं । जधा तव मम हस्तादो ऐशा

ण पलिब्भंशदि तैधा कैलेदु भावे (७०) ।

[वाप्यामिति] । नाम्यति नमयति । नाम्यतीति कण्वादि(?) पाठा-
न्नामं करोतीत्यर्थे यक्ष्यकारलोपे च रूपम् । यथा मगधक्षत्रे मगध्य-
तीति भवति । नामं करोतीत्यर्थे णिचि संज्ञापूर्वको विधिरनित्य
इति गुणमकृत्वा यणादेशे नाम्यतीति रूपमित्येके । ण्यन्तात्संप-
दादिपाठमभ्युये(पे)त्य किपि क्यचि रूपमित्यपरे ॥३२॥

वस०-(६९) गुणः खल्वनुरागस्य कारणम् । न पुनर्वलात्कारः ।

शका०-(७०) भाव भाव एषा गर्भदासी कामदेवायतनोद्याना-
त्पस्मृतकस्य (प्रभृति तस्य) दरिद्रचारुदत्तस्यानुरक्ता न मां का-
मयते । वामतस्तस्य चारुदत्तस्य गृहम् । यथा तव मम हस्तात्रैषा
प्रभ्रश्यति तथा करोतु भावः । गर्भदासी जन्मप्रभृति चेटी । ताह
तस्येत्यर्थः सर्वत्र ।

१ यथा D F H. २ गुण B (d). ३ तु G. ४ तस्य H (b) G. ५ चारुदत्ताह B
(d). ६ अनुरक्ता D H. ७ गर्भ G. ८ मम अ B (d) GJ. ९ हस्तादो A B (abc).
G D E F G I J. हस्तादो B. १० ण एषा B (d). ११ तथा B (d) H. १२ कडेदु B (d).

विटः । स्वगतम् । यदेव परिहर्तव्यं तदेवोदाहरति मूर्खः ।
 कथं वसन्तसेनार्यचारुदत्तमनुरक्ता । सुष्ठु खल्विदमुच्यते
 340 रत्नं रत्नेन संगच्छत इति । तद्वच्छतु । किमनेन मूर्खेण ।
 प्रकाशम् । काणेलीमातः । वामतस्तस्य सार्थवाहस्य गृहम् ।
 शकारः । अथ इ । वामदो तद्वद् धेलं (७१) ।

वसन्तसेना । स्वगतम् । अम्महे वामदो तस्स गेहं
 ति जं सखं अवरज्जन्तेण वि दुंज्जणेण पिअसंगमं पाप्पि-
 345 दा (७२) ।

शकारः । भावे भावे बैलिए केलु अन्धआले मोश-

विटः—परिहर्तव्यं चारुदत्तवासोतिनिकट इति वसन्तसेनायाः
 कथयितुं(तुं) नार्हतीति । तदेव न तेनोक्तम् । तद्वचनं परिहार-
 विषयः । काणेलीमानः । 'काणेली कन्यकामाता' इति देशी-
 प्रकाशः । असती काणेलीत्येके ।

शका०—(७१) अर्थ किम् । वामतस्तस्य गृहम् ।

वस०—(७२) अम्महे इत्यव्ययमाध्वैर्वा वामतस्तस्य गृहव-
 त्तस्य गृहमिति यत्सत्यम् । अवरज्जन्तेण अपराध्यतापि दुर्जनेनोपकृतं
 येन प्रियसंगमं प्रापिता ।

शका०—(७३) भाव वतवत्यन्धकारे मापराशिपविष्टेन मशी-
 गुटिका दृश्यमानैव प्रनष्टा वसन्तसेना ।

१ अथ किं B(b)E. २ घटं A B (bc) D E F G L. ३ अथहे A B (abc) D
 E F G. ४ तद्वद् A B (c) C D F I J. ५ घटं AB (abc) D E F G. ६ ति A B
 (bc) F G I. ७ तं B (a). ८ सेषं B(d); अर्थं J. ९ अवरज्जन्तेण B (d). १० दुज्जणेन
 उपकिरं जेण (=दुर्जनेनोपकृतं येन) A B (bc) C D E F H I J; दुज्जणेन उपकिरं उपेयं
 जेण B(a) G. * संगमं J. ११ इतिथं E. १२ खु G. १३ यावत् A B(bc).

लाशिपेविष्टा विभं मशीगुडिआ दीशन्ती दीशन्ती जेव्व
पण्ठा वशन्तशेणिआं (७३) ।

विटः । अहो बलवानन्धकारः । तथाहि ।

आलोकविशाला मे सहसा तिमिरप्रवेशविच्छिन्ना । 350

उन्मीलितापि दृष्टिर्निमीलितेवान्धकारेण ॥ ३३ ॥

अपि च ।

लिम्पतीव तमोद्गानि वर्पतीवाञ्जनं नभः ।

असत्पुरुषसेवेव दृष्टिर्विफलतां गता ॥ ३४ ॥

शकारः । भावे भावे अण्णेशामि वशन्तशेणिअं (७४) । 355

विटः । काणेलीमातः । अस्ति किञ्चिच्चिह्नं येदुपल-

क्षयसि ।

विट्० (विटः) — [आलोकेति ।] आलोके दर्शने । विशाला
सहती ॥ ३३ ॥

[लिम्पतीति] ॥ ३४ ॥

शका० — (७४) भाव अन्वेपया (न्यप्या) मि वसन्तसेनाम् ।

विटः — चिह्नं भूषणशब्दाद्युपलक्षणं माल्यगन्धादि । अस्ति कि-
ञ्चिच्चिह्नमुपलक्षयसीति ।

१ पवित्रा A B (bcd) C D F G I J; पवित्रा B (c) E D E F I J. २ मयि
A B (bcd) G. ३ दीशन्ती A B (c) J; दीशन्ती om. A B (c) C D F I.
४ दीशन्ती दीशन्ती E. ५ जेव्व E; जेव्व F J, उव्व D H. ६ पण्ठा A B (1c)
C D F G I J, पण्ठा B (b) E. ७ निन्दता E G. ८ भावे om. G. ९ वश-
न्तशेणिअं A. १० कि (विटः) A B (bc) E G I; विटः om D ११ वन् om B (d).

शकारः । भावे भावे किं विअ (७५) ।

विटः । भूषणशब्दं सौम्यानुविद्धं माल्यगन्धं वा ।

360

शकारः । शृणामि मल्लगन्धम् । अन्धआलपूर्लिदाए

णोशिआए णं शुच्चत्तं पेक्खामि भूषणशब्दं (७६) ।

विटः । जनान्तिकम् । वसन्तसेने

कामं प्रदोषतिमिरेण न दृश्यसे त्वं

सौदामिनीव जलदोदरसंधिलीना ।

365

त्वां सूचयिष्यति तु माल्यसमुद्भवोयं

गन्धश्च भीरु मुखराणि च नूपुराणि ॥ ३५ ॥

श्रुतं वैसन्तसेने ।

वसन्तसेना । स्वंगतम् । मुदं गौहिदं चे (७७) । ना० चे

नूपुराण्युत्तार्य माध्यानि चापनीय किञ्चित्पारिकम्य हस्तेन परामृश्य

शका०—(७५) किं विअ कीदृशमिवेत्यर्थः ।

शका०—(७६) शृणोमि माल्यगन्धम् । अन्धकारपूरितया नर्नासिकया पुनः (?) न सुव्यक्तं पश्यामि भूषणशब्दम् । ३५ । मल्लगन्धमित्यादिना लोकविरुद्धोक्तिः ।

[काममिति] ॥ ३५ ॥

वस०—(७७) श्रुतमवधारितम् । गृहीतमस्य तात्पर्यमयम् । (प्या)कलितम् ।

१ भावे om G. २ गुरिदाए B (a). ३ णशिआए B d. ४ ण om A 1) C D E F G J. ५ शुच्चत्तं A B (c) C D E I; शुचत्तं II (b). ६ पेक्खामि (=पुनर्न पश्यामि) A B (bc) C D E F G I J. ७ भूषण A ८ दृश्यसे B (d). ९ सौदामिनीव B (d) C D H J. १० संविलीना II (ab). (a) has तथा after वसन्तसेने. ११ गौहिदं D II. १२ अ B (a) D II J.

अम्मो भित्तिपरामेरिससूचिदं पक्खदुआरअं क्खे एदं । ३७०
जाणामि अं संजोएण गेहस्स संवुदं पक्खदुआरअं (७८) ।

चारुदत्तः । वयस्य समाप्तजपोस्मि । तत्सांप्रतं गच्छ
मातृभ्यां बलिमुपहर ।

विदूषकः । भो ण गमिस्सं (७९) ।

चारुदत्तः । धिक्कटम् ।

८७५

दारिद्र्यात्पुरुषस्य बान्धवजनो वाक्ये न संतिष्ठते
सुखिग्रा विमुखीभवन्ति सुहृदः स्फारीभवन्त्यापदः ।
सत्त्वं ह्रासमुपैति शीलशशिनः कान्तिः परिम्लायते
पापं कर्म च यत्पैरपि कृतं तत्तस्य संभाव्यते ॥३६॥
अपि च ।

३८०

(७८) अम्मो आश्चर्यं । भित्ति(त्ति) परामर्शसूचितं पक्षद्वारं
बल्वेतत् । जानामि संयोगेन स्पर्शनेन्द्रियानुभवेन । गृहस्य संवृतं
क्षहारकम् ।

(विदू०-(७९) भो न गमिष्यामि) ।

[दारिद्र्यादिति ॥] बान्धवजनो वाक्ये न संतिष्ठते वचनं न करो-
मिथ्यर्थः । प्रतापाभावात् । स्फारीभवन्त्येकीभवन्ति । तत्तस्य संभा-
वौर्थादिकम् । इदमस्य नासीदिदानीं कथमित्यादितः
तिः ॥ ३६ ॥

सङ्गं नैव हि कश्चिदस्य कुरुते संभाष्यते नादरा-
त्संप्राप्तो गृहमुत्सवेषु धनिनां सावत्तमालोक्यते ।
दूरादेव महाजनस्य विहरत्यल्पच्छदो लज्जया
मन्ये निर्धनता प्रकाममपरं पष्ठं महापातकम् ॥ ३७ ॥

३८५ अपि च ।

दारिद्र्यं शोचामि भवन्तमेव-

मस्मच्छरीरे सुहृदित्युपित्वा ।

विपन्नदेहे मयि मन्दभाग्ये-

ममेति चिन्ता क्व गमिष्यसि त्वम् ॥ ३८ ॥

३९० विदूषकः । सवैलक्ष्यम् । भो वैजस्य जइ मए गन्त
एवं ता एसा धि मे सहाइणी रँदाणिआ भोर्दु (८०) ।
चारुदत्तः । रदनिके मैलेयमनुगच्छ ।

[सद्गमिति।] अल्पच्छदो वस्त्रविहीनः ॥ ३७ ॥

[दारिद्र्येति ।] भवन्तमेव शोचामि- । विपन्नदेहे मयि (यि)

क्व यास्यसि । अस्मत्सदृक्सार्वदिकः सुहृ(ह)त्कोपि नास्तीत्यर्थः ।
अर्थपरत्वात्पुंलिङ्गत्वम् । यद्वा तमेव भवमुत्पत्तिं स्मरामीति कुव्या
ख्या । सुहृन्मित्रमतो हेतोर्मयि विपन्नदेहे क्व यास्यसि त्वमिति,
चारुदत्तस्य चिन्ता ॥ ३८ ॥

विदू०—(८०) भो वयस्य यदि मया गन्तव्यं तदेवापि
सहायिनी रदनिका भवतु । सहाइणी द्वितीया ।

१ भवत्येते J. - २ संयासौ B (a). ३ विरसने D. ४ वयस्य A B (c)
L. ५ एसा A B ( ) G. ६ सहाइणी A B (c), सहायिनी B (a). ७ रमाने
B (a) ८ संदे D H.

रदनिका । जं अज्जो आणवेदि (८१) ।

विदूषकः । भोदि रदणिण् गेण्ह वेलिं पदीवं च । अवा-
वुदं पक्खदुआरअं करोमि (८२) । तथा करोति । ३९५

वसन्तसेना । मम अभुववत्तिणिमित्तं विअ अवावुदं
पक्खदुआरअं । ता जाव पविसामि । रुद्धा । हंद्दी हंद्दी ।
कथं पदीवो (८३) । पटान्तेन निर्वाप्य प्रविष्टा ।

चारुदत्तः । मैलेय किमेतत् ।

विदूषकः । अवावुदपक्खदुआरण्णिण्णिकेदेण वादेण ४००
णिग्वाविदो पदीवो । भोदि रदणिण् णिकम तुम पक्खदु-

चेटी (रद०) — (८१) यदार्य आज्ञापयति ।

विदू० — (८२) भवति रदनिके गृहाण वलिं प्रदीपं च । अ-
हमपावृतं पक्षद्वारकं करोमि ।

वस० — (८३) ममेवाभ्युपपत्तिनिमित्तमपावृतं पक्षद्वारकम् ।
तथावत्प्रविशामि । अपावुदं अपावृतम् । अभ्युपपत्तिरनुग्रहः ।
हंद्दी हंद्दीति भये । कथं प्रदीपः । पटान्तेन प्रदीपनिर्वापणं
केनाप्यन्येन निजानुवेलोकनाय कृतं वसन्तसेनयेति शेषम् ।

विदू० — (८४) अपावृतपक्षद्वारेण पिण्डीकृतेन यातेन निर्वा-
प्य प्रदीपः । भवति रदनिके निष्क्र(ष्का)म त्वं पक्षद्वारकेण ।

१ अ B (bed) E F G. I. २ पदीवं वलिं अहं II (c); वलिं पदीवं अ G J;
(अ) प्रदीपं D H. ३ अहं अवावुदं A B (c) G E F G J; अहं अवावुदं B
दुवारअं D H. ४ तथा करोति om. D H ५ मम विअ II (c) E G; मम वि
(d). ६ विअ om. A B (d) D E F G. ७ दुवारअं D H. ८ हदि हदि
II om G. ९ दुमारेण A B (bed); दुवारेण D E H; दुवारण D. १० किदेण
H. ११ रदणिण A. १२ Vide 15.

आरण । अहंपि अम्भन्तरचेदुस्सालांदो पदीवं ।

आअच्छामि (८४) । इति निष्क्रान्तः ।

शकारः । भावे भावे अण्णेशामि वशन्तशेणिअं (८५)

विटः । अन्विष्यतामन्विष्यताम् ।

शकारः । तथा कृत्वा । भावे भावे गहिदा गहिदा (८६)

विटः । मूर्ख नन्वहम् ।

शकारः । इदो दाव भविअं एअन्ते भावे चिंठदु । ५

रन्विष्य चेदं गृहीत्वा । भावे भावे गहिदा गहिदा (८७) ।

चेटः । भंडके चेडे हेगगे (८८) ।

अहमप्यभ्यन्तरचतुःशालातः प्रदीपं प्रज्वालयागच्छामि । अस्य गी-
त (?) (अस्थगित)द्वारेण प्रसरणाभावात्पिण्डीभूतेनैकीभूतेन प्रतिबंध-
(बन्ध)कत्वादपायते पक्षद्वारे सति निर्वापितो दीपः ।

शका०—(८५) भाव भाव अन्वेपया (न्विष्या) मि वसन्तसे-
निकाम् ।

शका०—(८६) भाव भाव गृहीता गृहीता ।

शका०—(८७) इतुस्तात्तुस्वैकान्ते भावस्तिष्ठतु । भाव

चेटः—(८८) भंडारक चेटोहम् ।

१ अहंपि B (a) D. २ अम्भ० II. ३ चतुःशाला० B (a). ४ प्रज्वालयागच्छामि B (c); आच्छामि B (d). ५ अन्विष्यतां अन्विष्यताम् ? B (a) D II. ६ एकान्ते G. ७ चिंठदु A II (de) D F G; चिंठदु B (a). ८ भाव भाव II (a). ९ गहिदा गहिदा (I) B (a); गहिदा ० Com B (a). १० भंडके A B (ac) C D F G I; भंडके B (b); गहिदा गहिदा D II. ११ भंडके A B (ac) C D F G I; भंडके (bc) K. १२ हेगगे A B (bede) D.

विटः । सवैलक्ष्यम् । महाब्राह्मण मर्षय मर्षय । अन्-

जनशङ्कया खल्विदमनुष्ठितं न दर्पात् । पदय ।

460 सकामान्विष्यतेस्माभिः

विदूषकः । किं ईअं (७) ।

विटः । शान्तं पापम् ।

काचित्स्वाधीनयौवना ।

सा भट्टो शङ्कया तस्याः प्राप्तेयं शीलवञ्चना ॥ ४४

465 सर्वथेदमनुनयसर्वस्वं गृह्यताम् । इति खड्गमुत्सृज्य ३१॥
पादयोः पतति ।

विदूषकः । सप्पुरिस उट्टेहि उट्टेहि । ईआणन्तेण
तुमं उवालहो । संपदं ईण जाणन्तो अणुणेमि (८) ।

विटः । ननु भवानेवास्मानुनेयः । तदुत्तिष्ठामि समयत-

विदू०(विटः)—महाब्राह्मणश्चाण्डालः (?) । [सकामिति ।]

सकामा स्वाधीनयौवनेति पदाभ्यामस्या धारणं नापराधाय सा येन
तिष्ठति । न त्वियमित्याशयः । शीलवञ्चना दुश्चरितसंभायना ॥ ४४
(७) [किमिय ।]

विदू०—(८) सत्पुण्य वत्तिष्ठोत्तिष्ठ । अज(जा)नता
त्यमुपासकः । सांपतं पुनर्जानन्ननुनयामि । आदरविषयतानुनयः

१ इति पाठः २ अन्ते पाठः B (a). ३ अन्ते A B (c) C P I, J. ४ अन्ते B
५ अन्ते पाठः D H. ६ अन्ते B (a). ७ अन्ते A B (b) C E F (c)
८ अन्ते H. ९ अन्ते B H.

विदूषकः । भणादु भवं (९) ।

विटः । यंदीमं वृत्तान्तमार्येचारुदत्तस्य नोख्यास्यसि ।

विदूषकः । ण कथइस्सं (१०) ।

विटः । एष ते प्रणयो विम शिरसा धार्यते मया ।

गुणशस्त्रैर्वयं येन शस्त्रवन्तोऽपि निर्जिताः ॥४५॥

शकारः । मासूयम् । किं निमित्तं उण भावे एदश्श 475
दुष्टबहुअश्श किंविणं अञ्जलिं कदुअ पाएशु णिवडिदे (११) ।

विटः । भीतोस्मि ।

शकारः । कश्श तुमं भीदे (१२) ।

विटः । तस्य चारुदत्तस्य गुणेभ्यः ।

शकारः । के विज तश्श गुणा जश्श गेहं पविंशिअ 480
अशिद्वं^{१०} पि णेत्यि (१३) ।

समयः क्रियाबन्धः । समयमेवाह । यदीममिति । (९) [भणतु भवान् ।]

(१०) [न कथयिष्यामि ।] [एष ते इति ।] गुणशस्त्रैः गुणा एव
शस्त्राणि तैः ॥ ४५ ॥

शका०—(११) किंनिमित्तं पुनर्भाव एतस्य दुष्टबहुकस्य विन-
याञ्जलिं कृत्वा पादयोर्निपतितः ।

विदू० (शका०)—(१२) [कस्मात्त्वं भीतः ।] (१३) के इव तस्य
गुणा यस्य गृहं प्रविश्याशितव्यं भोक्तव्यमिति (मपि) नास्ति ।

१ आद्यं om: A B (bed) D E F G २ नाख्यापयति D II. ३ दुष्ट A B (abcd).
E F G; दुष्ट J. ४ बहुकश्श B (b); बहुकश्श A B (c) F; बहुजश्श B (d).
५ गञ्जलि A B (c) C D E F G I. J; किं विणं अञ्जलि B (a) शविणञ्जलि
b). ६ पादेषु D II. ७ चारुदत्तस्य A. ८ यश्श J. ९ पविशेअ B (d).
१० शि B (h) D. ११ णेत्यि B (b).

विदूषकः । केअन्तेण (२३) ।

शकारः । ता उट्ठेहि उट्ठेहि (२४) ।

विदूषकः । उट्ठिस्सामो (२५) ।

शकारः । कदा (२६) ।

विदूषकः । जेदा पुणो वि देव्वं अणुऊलं भविस्सदि (२७) । 520

शकारः । अले लोद लोद (२८) ।

विदूषकः । रोदाविदा जेव्व अम्हे (२९) ।

शकारः । केण (३०) ।

विदूषकः । दुग्गदीए (३१) ।

विदू०—(२३) कृतान्तेन ।

शका०—(२४) उत्तिष्ठोत्तिष्ठ ।

विदू०—(२५) उत्थास्यामः ।

शका०—(२६) कदा ।

विदू०—(२७) यदा पुनरपि, दैवमनुकूलं भविष्यति ।

शका०—(२८) ओ रो(रु)दिहि रो(रु)दिहि ।

विदू०—(२९) रोदाविदा इति रोदायि(दि)ता इत्यप्रयत्नमसं-
ज्ञे रोदनं कारिता इत्यर्थः । एव वयम् ।

शका०—(३०) केन ।

विदू०—(३१) दुर्गत्या ।

किदन्तेण D. II. २ om. A B (bcd) C D E F G. ३ om. A B (bc) D
I; उट्ठेहि II (d); उट्ठेहि E. ४ यदा B (d). ५ लोदाविदा D. ६ जेव्व C J;
DH. ७ दुग्गादिण II.

अम्हेहिं बेलकालाणुणीअमाणा तुह मेहं पेविइटा । ता जइ
मम हैअते शअं जेजेव पट्टाविअ एणं शमप्येशि तदो अर्धअ-
लणे ववहालं विणा लहुं णिज्जादमाणाह तव मए अणुवद्धा 535
पीदी हुविइशदि । आदु अणिज्जादमाणाह आमेलणन्तिके
वेले हुविइशदि । अविं अं पेक्ख पेक्खे (३६) ।

कक्कालुका गोळेंडलित्तवेण्टा

शाके अ शुक्खे तलिदे हु मंशे ।

भेत्ते अ हेमन्तिअलत्तिशिंइ

540

लीणे अ वेले णं हु होदि पूदी(३७)॥५१॥

व्यवहारनाम्नो नवमाङ्कस्य सूत्रनम् । लघु शीघ्रम् । णिज्जादमाणाह
निर्यातयतः । वसन्तसेनां निःसारयत इत्यर्थः । प्राकृते कृतः शान्त्र
संस्कृतेषु दुर्लभः । माणाहेति पठ्यन्तं यथापूर्वमुक्तम् । चारुदत्त-
स्येत्यत्र चारुदत्ताहेति समूहम् । एवमेवात्र सर्वत्र । तव नयानु-
वद्धा प्रीतिर्भविष्यति । आदु अथवा । अणिज्जादमाणाहानिर्यातयतः ।
आमरणान्तिकं वैरं भविष्यति । अपि च प्रेक्षस्व प्रेक्षस्व ।

[कक्कालुका इत्यादि ।] उपजातिच्छन्दसा पद्यम् । कूप्माण्डी
गोमयलिप्तवृत्ता(न्ता) शाकं च शुष्कं तलितं खलु मांसम् । तलिदं
स्नेहपक्वे देशीत्येके । भक्तं च हेमन्तिकरात्रिसिद्धं लीणे अ वेले
इति लीलायां च-वेलायाम् । गते समय इत्यर्थः । लीणे वेले इति

शोढकं भणेशि । लेहुकं भणेशि । तेषां भणेशि जग्रा
हंगो अत्तणकेलिकाए पाशादवालग्गकवोदवालिआए उवविश्वे
शुणिरशं । तेषां जदि ण भणेशि, तां कवालतलप्येविश्वे
545 केवित्थं विअ मेइतअं दे मडमडाइइशं (३८) ।

विदूपकः । भणिसं (३९) ।

पुलिङ्गं शकारवचनत्वेन न दोषः । अतः पूर्वमेवोक्तम् ।
लिङ्गविहीनम् इत्यादीति ध्येयं लुधीभिः । न खलु भ(य)ति
पूतिर्दुर्गन्धतापि तु भवत्येवेति काकुः । चिरंतनत्वेन प्रशियिलं स्वका
र्यम् ॥ ५९ ॥

(३८) शोढिकं, स्वस्तिकं, शोभनं भणियसि । लघुकं
प्यसि । तथा भणियसि । भणेशीति भविष्यवर्तमानयोस्तुल्यं रूपम् ।
यथाहमात्मनः केलिकायां(?) प्रासादवालाप्रकोतपालिकायां विदुङ्के ।
'वालाप्र, मत्तवारणम्' । कपोतपालिकोपरिगृह्येणीति दक्षिणापथे
लोकोक्तिरियमिति प्राचीनटीका । उपविष्टः शृणोमि । अन्यथा यदि
न भणसि तदा कपाटतलप्रविष्टं कपित्थगुलिकमिव मस्तकं तव श
ब्दविशेषयुक्तं तथा भक्षयिष्यामि यथा लोकोक्त्या मडमडाइइश
मिति व्याख्यायते ।

विदू०—(३९) भणियामि ।

१ शोढिकं A B (c), शोण्डकं १ pr. m. corr शास्त्रिकं B (d), शोण्डक K, २
B (a), शोण्डिक C, शोण्डकं E. २ लघुकं B (a); लघुकं B (b), लघुकं B (d) ३
sy. एत एत in marg. add सु B (d), लघुर्भ DII, लघुक. K. ४ तथा B (d)
५ अंगे AB (bed) CDEFGIJ, ५ अंगभाण DII, केलीका I ६ वाडिभाण
(ahed) DEFGI ७ विदुं AB (c) CDEFGJ, उपविश्वे B (a). ८ शृणामि
(bed) CDH I GJ, ९ अन्यथा AB (bed) CDEFG; अन्यथा दि II १०
(a). ११ पण्डि AB (c), पण्डि II (a), पण्डि B (b), पण्डि B (d). १२
पण्डि AB (bed) EFGIJ पण्डि पण्डि D, also II which has विदुं १३
AB (c) CDEFGJ; मस्तक B (ad) K, मस्तक B (b) १४ मस्तकं भि

शकारः । अपवार्य ! चेडे गैडे शचक्रं ज्जेव्व भावे (४०) ।

चेटः । अथ इं (४१) ।

शकारः । ता शिग्घं अँवक्कम्मह (४२) ।

चेटः । ता गेण्हदु भँष्टके अशिं (४३) ।

550

शकारः । तव ज्जेव्व हँस्ते चिँष्टदु (४४) ।

चेटः । एशे भँष्टालके गेण्हदु णं भँष्टके अशिं (४५) ।

शकारः । निपरीतं गृहीत्वा ।

शका०—(४०) हे चेट गतः सत्यमेव भाषो विटः ।

चेटः—(४१) अथ किम् ।

शका०—(४२) ततः शीघ्रमपाक्र(का)भावः ।

चेटः—(४३) तद्गृह्णातु भट्टारकोसिम् ।

शका०—(४४) तवैव हस्ते तिष्ठतु ।

चेटः—(४५) एषोसिः । भट्टारकः । स्वामिको । गृह्णात्येनं

भट्टारकोसिम् ।

शका०—[णिव्वक्कलमित्यादि ।] उपजातिच्छन्दसा [पद्यम्] ।

णिव्वकलं मूलकपेशिवण्णं

खन्धेण घेत्तूण अ कोशशुत्तं ।

कुक्कोहिं कुक्कीहिं अ बुक्कअन्ते

जधा शिआले शलणं पलामि(४६)॥५१॥

परिक्रम्य निष्कातौ ।

विदूषकः । भोदि रदणिण णं हु दे अअं अवमाणो १.

५०० भवदो चारुदत्तस्स णिवेदइदव्वो । दीग्गच्चपीडिअस्स

दिउणदरा पीडा हुंविस्सदि (४७) ।

रदनिका । ऐज्ज मित्तेअ रदेणिआ खु अहं संजद
मुही (४८) ।

(४६) निर्वत्कालनिरुप्यालं इत्यर्थः(?) (णिव्वकलं निर्वत्कालं

इत्यर्थः) । मूलकपेशिवण्य(ण)म् । पेशिस्त्वक् । मूलः ।

लोहितमित्यर्थः । स्कन्धेण घेत्तूण गृहीत्या च कोशशुभम् । कोशा
वस्थितमित्यर्थः । कुक्कुरैः कुक्कुरीभिश्च बुक्कअन्ते शब्दायमानो यथा
शृगालः शरणं गृहं प्रयाति तथा स्वगृहं प्रयामि ॥ ५१ ॥

विदू०—(४७) रदनिके न खलु तेयं कुक्कुरकुक्कुरीस्याने य
कृतः शकारेण केशमहणेन कृतधापमानस्तत्रभवतः पूज्यस्येत्यर्थः
चारुदत्तस्य निवेदयितव्यः । दीर्गत्वपीडितस्य मन्ये
पीडा भविष्यति ।

रद०—(४८) आर्य मैत्रेय रदनिका खल्वहं संयतमुखी ।

१ कोशशुत्तं K. २ कुक्कोहि B (bd) CE, कुक्की H. ३ कुक्कीहि B (bd) C
कुक्कीहि H. ४ बुक्कअन्ते B (ab) K; बुक्कअन्ते H. ५ भो रद० G. ६ न हु B
न हु J. ७ भोदो D H. ८ निवेदयितव्यो B (d); निवेद० H. ९
१० कुक्कुरीहि H (d). ११ om. B (a). १२ रदणिआ A B (bc) E
रदणिआ B (d). १३ खलु C D F.

विदूषकः । एवं ण्णेदं (४९) ।

चारुदत्तः । वसन्तसेनामुद्दिश्य । रदनिके मास्तेभिलापी 565
प्रदोषसमर्थः । शीतार्तो रोहसेनः । ततः प्रवेश्यतामभ्यन्तरमयम् ।
अनेन प्रावारकेण छादयैनम् । इति प्रावारकं प्रयच्छति ।

वसन्तसेना । स्वगतम् । कथं परिअणोत्ति मं अवगच्छदि ।
प्रावारकं गृहीत्वा समाधाय च स्वगतं सस्पृहम् । अम्महे जादी-
कुसुमवासिदो प्रावारओ अनुदासीणं से अजोव्वणं पेडिहा- 570
सेदि (५०) । अपवारितकेन प्रावृणोति ।

चारुदत्तः । ननु रदनिके रोहसेनं गृहीत्वाभ्यन्तरं
प्रविश ।

विदू०—(४९) एवं ण्णेदमित्येवार्थे । एवमेवेत्यर्थः ।

चारु०—रोहसेनचारुदत्तस्यतः ।

वस०—(५०) कथं परिजन इति मामवगच्छति जानातीत्यर्थः ।

अम्महे विस्मये । जातीकुसुमवासिदः प्रावारकः । अनुदासीन-
भाभिलापम् । तदनुरूपचेष्टायोगात् । से अस्य । यौवनं प्रतिभासते ।

वसन्तसेना । स्वगतम् । मन्दभाङ्गी खुं अहं तुह

७५ अभन्तरस्स (५१) ।

चारुदत्तः । ननु रदनिके प्रतिवचनमपि नास्ति । कष्टम् ।

यदा तु भाग्यक्षयपीडितां दशां
नरः कृत्तान्तोपहितां प्रपद्यते ।

५८०

तदास्य मिलाण्यपि यान्त्यमिलतां
चिरानुरक्तोपि विरज्यते जनः ॥ ५३ ॥

उपेतस्य रदनिका विदूषकश्च ।

विदूषकः । भो इयं सा रअणिआ (५२) ।

चारुदत्तः । इयं सा रदनिका । इयमपरा का ।

अविज्ञातावसक्तेन दूषिता मम वाससा ।

५८५ वसन्तसेना । स्वगतम् । णं भूसिदा (५३) ।

वस०—(५१) मन्दभागिनी खल्वहं तवाभ्यन्तरस्य अभ्यन्तरग-
नस्याभागिनी । वेश्यात्वात् । भाग्यं शोभनं कर्म ।

[चारु०—] [यदा त्विति] ॥ ५३ ॥

विदू०—(५२) भो इयं सा रदनिका ।

चारु०—[अविज्ञातेति] दूषिता परपुरुषत्वात् ॥ ५४ ॥

वस०—(५३) णं ननु भूषिता ।

१ ऋत्तु C D F H J. २ तुभ्य AB (c) E F G I; ३ तुभ्ये C J, ४ तुभ्ये II (d); ५ तुभ्ये II, तुभ्ये K. ६ तुभ्ये (?) II (a). ७ तुभ्ये II (a). ८ विदूषकः रदनिकायुगपत्तु J. ९ om. B (d). १० रदणिआ C J.

चारुदत्तः ।

छादिता शरदभ्रेण चन्द्रलेखेव रोजते ॥ ५४ ॥

अथवा न युक्तं परकलत्रदर्शनम् ।

विदूषकः । भो अलं परकलत्रदंसणसङ्गए । एसा वस-
न्तसेणा कामदेवांअदेनुज्जाणादो पहुदि भवन्तमणुरत्ता (५४) । ३९०

चारुदत्तः । अये इयं वसन्तसेना । स्वगतम् ।

यया मे जनितः कामः क्षीणे विभवविस्तरे ।

क्रोधः कुपुरुषस्येव स्वगात्रेष्वेव सीदति ॥ ५५ ॥

विदूषकः । भो वजस्स एसो ख्खु राअसालो भ-
णादि (५५) । ३९५

चारुदत्तः । किम् ।

विदूषकः । एसा ससुवण्णा सहिलण्णा नवणाडअदंस-
णुट्ठिदा मुत्तर्धालि अये वसन्तसेणा णाम गणिआंदालिआ का-

विदू०—(५४) भो अलं परकलत्रदर्शनशङ्कया । एसा वस-
न्तसेना कामदेवायतनोद्यानात्प्रभृति भवन्तमनुरक्ता ।

चारु०—[ययेति ।] सीदति कर्तव्यासामर्थ्यात्प्रव्यक्तो न
इवति ॥ ५५ ॥

विदू०—(५५) भो वयस्य एष खलु राजश्यालो भणति ।

विदू०—(५६) एसा मसुवर्णा सहिरण्या नवनाटकदर्शनेक्षिता (?)

मदेवाअदणुज्जाणादो पहुदि तुमं अणुलत्ता अंहेहि बेलकारा-
 ६०० णुणीअमाणा तुह गेहं पविट्ठा (५६) ।

वसन्तसेना । स्वगतम् । बलकाराणुणीअमाणेत्ति जं सभं
 अलंकिदम्हि एदेहिं अक्खरेहिं (५७) ।

विदूषकः । ता जइ मम हत्थे सअं अजेव्व पेढ्ढाविअ
 एणं समप्पेसि तों अधिअरणे वेव्वहारं विणा लेहुअं णिज्जादे-
 ६०५ माणाह तव मए अणुबद्धा पीदी हुविस्सदि । अण्णधा आमरणं
 वेरं हुविस्सदि (५८) ।

सूत्रधारीव वसन्तसेना नाम गणिकादारिका कामदेवायतनोद्यान-
 ध्रुति त्वामनुरक्तास्माभिर्बलात्कारानुनीयमानो तव गेहं पविट्ठा ।

वस०—(५७) बलात्कारानुनीयमानेति/ यत्स्वत्यमलंकृतास्म्येते-
 रक्षरैः । अलंकृतास्मीति ममान्यत्राभिलाषो नास्तीत्यर्थः ।

विदू०—(५८) तथादि मम हस्ते स्वयमेव प्रस्थाप्येनां सम-
 प्यसि ततोपिकरणे व्यवहारं विना लघुकं निर्यातयतस्तव मया-
 बद्धा प्रीतिर्भाविष्यति । अन्यथाभरणं धैरं भाविष्यति ।

१ अणुलत्ता A B (bed) C D E F G H J. २ अंहेहि D. ३
 बेलकाराणि II (a) G; बलकाराणि II (d); बलकाराणि F. ४ गे om. इ B
 ५ परिणामा D (a). ६ omit: D (ab). ७ माणं वि B
 ८ अलं किं हि [?] B (abd) ९ अजेव C; एणं D; अज F G १० पथ
 II (d), पठविअ K. ११ तवो C J. १२ अधिअरणे B (a) C J. १३
 II (ad) C J; व्यवहारं F H. १४ लहुं C J. १५ माणह
 १६ अणुबद्धा B (a). १७ अण्णहा D. १८ आभरणं D E F G I;
 C J. १९ वेरं B (ad); वेर B (b) D E F G I, बेलकटिके C J.

चारुदन्तः । सावज्ञम् । अज्ञोसौ । स्वगतम् । अये कथं
देवतोपस्थानयोग्या युवतिरियम् । तेन खलु तस्यां वेलायां

प्रविश गृहमिति प्रतोद्यमाना

न चलति भाग्यकृतां दशामवेक्ष्य ।

610

पुष्पपरिचयेन च प्रगल्भं

ज वदति यद्यापि भापते बहूनि ॥ ५६ ॥

प्रकाशम् । भवति वसन्तसेने अनेनाविज्ञानादपरिज्ञातपरि-
जनोपचारेणोपराद्धोस्मि । शिरसा भवतीमर्जुनयामि ।

वसन्तसेना । एदिणा अनुचिदभूमिआरोहणेण अवरद्धा 615
अज्जं सीसेण पणमिअ पसादेमि (५९) ।

विदूषकः । भो दुवेवि तुम्हे सुसंपण्णा विअ कलमकेदारा

चारु०—देवतेवोपस्थानं यस्याः सा । [प्रविश गृहमिति ।]

पुष्पिताया छन्दः ॥ ५६ ॥

वस०—(५९) एतेनानुचितभूमिकारोहणेनापराद्धायै शीर्षेण
प्रणम्य प्रसादयामि । अनुचितभूमिकारोहं(ह)णं पक्षद्वारेण घातमवे-
ष्टादिकम् ।

विदू०—(६०) भो हावपि युवां सुखं प्रणम्य कलमकेदारा-
न्योन्यं शीर्षेण शीर्षं समागतौ । अहमप्यनेन करभजानुसङ्घेन

विदूषकः । अपवार्य । जइ ऐव्वं ता चैरेहिं अवहरी-

635 अदु (६५) ।

चारुदत्तः । अचिरेणैव कालेन ।

विदूषकः । एसो से अम्हाणं विण्णासो (६६) ।

चारुदत्तः । निर्यातयिष्ये ।

वसन्तसेना । अज्ज इच्छे अहं इमिणा अज्जेण अणु-

640 गच्छिज्जन्ती सकं गेहं गन्तुं (६७) ।

चारुदत्तः । मैत्रेय अनुगच्छ तत्रभवतीम् ।

विदूषकः । तुमं ज्जेव्व एदं कलहंसगामिणीं अणुग-

विदू०—अपवार्य । तृतीयादावभृति(?) द्वाभ्यामन्योन्यं मन्त्रणे-
पवार्येति संकेतः । द्वाभ्यामित्युपलक्षणम् । (६५) यद्येवं तदा चौरै-
रपद(हि)यतामिति । चैरेहिं अवहरीअदु इति संपिच्छेदनामस्तृ-
याङ्गस्य सूचनम् ।

विदू०—(६६) एष सेस्या अस्माकं विन्यासः । वसन्तसेनाया
अलंकारविन्यासः । अस्माकमित्यर्थः । विदुषी-
भावः ।

वस०—(६७) आर्य इच्छाम्यहमनेनार्येण सहेति शेष-
अणुगच्छिज्जन्ती अनुगम्यमानेत्यर्थः । सकं सकम् । गेहं
अनेन मैत्रेयेणेत्यर्थः ।

१ एव II (d), अ एव H. २ इतिअदुत्ति० D F H I; ता
३ विण्णासो A B (a), विण्णसो? B (d) ४ गच्छन्ती II (a). ५ om B
६ ज्जेव C E G, एव D ७ गामिणीमणु A B (bcd)

च्छन्तो राअहंसो विअ सोहमि । अहं उण बग्गहो तेहिं
जेणेहिं चउप्पहोवणीदो विअ उवहारो कुकुरोहिं विअ खज्ज-
माणो विवज्जिस्सं (६८) ।

645

चारुदत्तः । एवं भवतु । स्वयमेवानुगच्छामि भव-
तीम् । तद्राजमार्गविद्वासयोग्याः प्रज्वालयन्तां प्रदीपिकाः ।

विदूषकः । बद्धमाणआ जालेहिं पदीविआओ (६९) ।

चेटः । जनान्तिकम् । अले तेल्लेण विणा पदीविआओ
पडेजालीअन्ति (७०) ।

650

विदूषकः । जनान्तिकम् । भो ताओ क्खु अम्हाणं

विदू०—(६८) त्वमेवैतां कलहंसगामिनीमनुगच्छन् राजहंस इव
शोभसे । अहं पुनत्रा(र्त्रा)क्षणो यत्र तत्र जनैश्चतुष्पथोपनीत इवो-
पहारः कुकुरैरिव खाद्यमानो विपत्स्ये । जनैः खाद्यमान इत्यन्वयः (?) ।
उपहारो देवतावलिः ।

विदू०—(६९) वर्धमानक प्रज्वालय प्रदीपिकाः । वर्धमान-
कश्चारुदत्तस्य दासः । अयमेव चेटः ।

चेटः—(७०) अरे तैलेन विना प्रदीपिकाः प्रज्वालयन्ते ।

विदू०—जनान्तिकमित्येकान्ते ।

पदीविभाओ अवमाणिदनिद्वणकामुआ विअे -गणिआ नि-
स्सिणेहाओ दाणि संवृत्ता (७१) ।

चारुदत्तः । मैत्रेय भवतु । कृत प्रदीपिकाभिः । ५२

655

उदयति हि शशाङ्कः कामिनीगण्डपाण्डु-

र्ग्रहगणपरिवारो राजमार्गप्रदीपः ।

तिमिरनिकरमध्ये रश्मयो यस्य गौराः

८ क्षुतं जल इव पङ्के क्षीरधाराः पतन्ति ॥ ५७ ॥

उत्प्रेय सानुरागम् । भवति वसन्तसेने इदं भवत्या गृह
660 प्रविशतु भवती । वसन्तसेना सानुरागमवलोकयन्ती निष्क्रान्ता ।

चारुदत्तः । वयस्य गता वसन्तसेना । तदेहि । ५

मेव गच्छावः ।

(७१) भो ताः खल्वस्माकं प्रदीपिका अवमानितनिर्धनका-
इत्र गणिका निःक्षेता इदानीं संवृत्ताः । ज्ञेहे(शे)नुरागस्तैलं च ।

चारु०-भवत्वित्य(त्यु)पसंहारोक्तिः । प्रदीपिकाभिः कृतं
र्याप्रं व्यर्थमिति भावः । 'युगपर्याप्रयोः कृतम्' इत्यमरः ।
एवाह ।

[उदयतीति ।] हीत्याभये । अस्य शशाङ्कस्य । तमोदृग्दम
शुभा रश्मयः पतन्ति यथा क्षुतं जलं यस्मात्तादृशे नशि
इत्यर्थः । पङ्के दुग्धधाराः । पङ्कस्य तमोवर्णीलतया क्षुतजल

१ अविभाणिदं II (d) २ 'निद्वण' D; 'निद्वण' F, 'निद्वण' G ३ 'अ'
(d), 'विभा' H ४ गणिआओ D II ५ निस्सिणेहाओ II (b) E G ६ मनु
B (Ab), सडना H नि संवृत्ताओ K. ७ om B (३), भवतु भवतु B (d) ८
काभि B (a) ९ क्षुत इव जल(ल)पङ्के B (b) E १० om A B (c)
H I J ११ 'राग पराय'तो . . . वस तसेना B (a)

राजमार्गो हि शून्योऽयं रक्षिणः संचरन्ति च ।

वञ्चना परिहर्त्तव्या बहुदोषा हि शर्वरी ॥ ५८ ॥

परिक्रम्य । इदं च सुवर्णभाण्डं रक्षितव्यं त्वया रात्रौ वर्ध- ६३५
मानकेनापि दिवा ।

विदूषकः । जथा भवं आणवेदि (७२) ।

इति निष्क्रान्तौ ।

इति मृच्छकटिकायामलंकारन्यासो नाम प्रथमोऽङ्कः ।

विशेषणेन दुग्धधारासंपातघातभिदुरत्वं स्रष्टिति प्रतीयते । एवमेयोपमे-
यभूततमसः शशाङ्ककिरणसंपर्कमात्रेणैव यिनश्यदवस्थस्त्वमवगम्यते ।
तथा च प्रदीपिकाप्रज्वालनप्रयासोन्ययासिद्ध इति भावः ॥ ५७ ॥

[राजमार्ग इति ।] ॥ ५८ ॥ रक्षितव्यमिति त्वया नैवेद्येण ।
चारुदत्तगृहे रात्रिशयननियमात् । दिवा वर्धमानकेन रक्षितव्यम् ।
भृत्यत्वेन दिवापि विद्यमानत्वादिति भावः ।

विदू०-(७२) यथा भवानाज्ञापयति ॥ निष्क्रान्तौ इति चारु-
दत्तविदूषकौ निर्गतावित्यर्थः । प्राधान्यादनयोर्निर्दे(र्दे)शः । चेदे(दे)-
प्यनुगतः स्यादेवेति ज्ञेयम् । अङ्कः प्रथमः । अलंकारन्यासो नाम
अलंकारन्यासपदवाच्य इत्यर्थः । इति श्रीमृच्छकटिकप्रकरणविवृत्तौ
श्रीमन्महाराजश्रीबालसेनसाहस्रसंमदाय श्रीलहरीक्षितेन निर्मिताया-
मलंकारन्यासो नाम प्रथमोऽङ्कः ॥ १ ॥

१३ १ आणवेदि H. २ om: B (abd). ३ कटिकं A B (c) c D F I J;
विदूषकटिके add प्रकरणे D II.

द्वितीयोद्कः ।

प्रविश्य •

चेटी । अत्ताए अज्जआसआसं संदेसेण पेसिदम्हि ।
ता जाव पविसिअ अज्जआसआसं गच्छामि । पेरिक्कम्पावलोक्य
च । एसा अज्जआ हिअएण कपि, अलिहन्ती चिट्ठदि ।
ता जाव उप्पसप्पामि (१) ।

ततः प्रविशत्यासनस्था सोत्कण्ठा वसन्तसेना मदनिका च ।

प्रविश्य चेटी । इयं वसन्तसेनायाश्चेटी वसन्तसेनामदनिकयोः
प्रवेशमङ्कारम्भकं सूचयति ।

(१) अत्ताए मात्रा वसन्तसेनायाः । अत्ता- इति मातुः श्वश्राव्य
प्राकृते संज्ञा । अज्जआसआसमार्यासकाशम् । आर्या वसन्त-
सेना । संदेसेण प्रेषितास्मि । तथावत्प्रविश्यार्यासकाशं गच्छामि
एवार्या दृढयेन कमप्यालिखन्ती । अभिलपती(न्ती ?)त्यर्थः
तिष्ठति । तथायदुपसर्पामि ।

१ चेटी चेटी II (ad) G २ अत्ता G. ३ अज्जआ B throughout
act translated by अज्जआ II G K; अज्जआस D H. ४ अज्जआ D.
५ पेरिक्कम्पा om B (a) ६ अज्जआ D H. ७ किपि A B (ac) C F J K; कि ।
८ आलिहन्ती B (d), अलिहन्ती D, अलिहन्दि II, अलिहन्ती K. ९,
१० दपपः E

वसन्तसेना । हञ्जे तदो तदो (२) ।

चेटी । अञ्जए ण किंपि मन्तेसि । किं तदो तदो (३) ।

वसन्तसेना । किं मए भणिदं (४) ।

चेटी । तदो तदो चि (५) ।

10

वसन्तसेना । सधूक्षेपम् । आं । एव्वं (६) ।

वस०—(२) हञ्जे इति घेट्यादेरादाने । 'हञ्जे हण्डे हला-
दाने नीचां चेटीं सखीं प्रति' इत्यमरः । तत्र सख्यादाने हलेति
प्रसिद्धं शाकुन्तले । हञ्जे हण्डे इति तु नीचायाधेट्याधादाने ज्ञेय-
मिति विवेकः । तदो तदो ततस्ततः । तदो तदो इत्युन्मादस्य कामा-
वस्थायाः सूचनम् ।

चेटी—(३) चेटी इयं मदनिका । आर्ये न किमपि मन्त्रयसि
कथयसीत्यर्थः । किं ततस्ततः । ततस्तत इत्येव कथनं किमित्यर्थः ।
किंशब्दः प्रश्ने ।

वस०—(४) किं मया भणितम् । इदं तत्क्षणोक्तास्मरणमप्यु-
न्मादः कामावस्थैयं ।

चेटी—(५) ततस्तत इति ।

वस०—(६) आम् । एवम् । आमित्यङ्गीकारेव्ययम् । यदुच्यते
यथा यत्त्वया ततस्तत इत्येव कथितं नान्यत्तदङ्गीकृतमित्यर्थः ।
मी. १. १. १. ।

उपसृत्य

प्रथमा चेटी । अज्जए अत्ता आदिसदि ण्हादा भविअ

देवदाणं पूअं णिव्वत्तेहि त्ति (७) ।

15 वसन्तसेना । हज्जे विण्णवेहि अत्तं अज्ज ण ण्हा-

इस्सं । तां बह्मणो ज्जेव्व पूअं णिव्वत्तेदु त्ति (८) ।

चेटी । जं अज्जआ आणवेदि (९) । इति निष्क्रान्ता ।

मदनिका । अज्जए सिणेहो पुच्छदि । ण पुरोभाट्टदा ।

तां किं णेदं (१०) ।

20 वसन्तसेना । मेदणिए कोरिसिं मे पेक्खसि (११) ।

मदनिका । अज्जओए सुण्णहिअअत्तणेण जा ।

हिअअगदं कं पि अज्जैआ अहिलसदि त्ति (१२) ।

चेटी-(७) प्रथमेति । या वसन्तसेनाजनन्या प्रेषिता सा प्रथमे-
त्यर्थः । आर्यं मातादिशंति स्नाता भूत्या देवतानां पूजां निर्वर्तयेति ।
निर्वर्तय संपादयेत्यर्थः ।

वस०-(८) हज्जे विज्ञापय मातरन् अथ न स्नास्यामि । तद्वा-
क्षण एव पूजां निर्वर्तयत्विति ।

चेटी-(९) यदर्याज्ञापयति ।

मद०-(१०) आर्यं स्नेहः पृच्छते(?) । न पुरोभाणिता । तात्कि
मे(ने)रम् । पुरोभाणिता द्वैकदर्शिता । 'द्वैकदृक् पुरोभाणी' इत्यमर

वस०-(११) मदनिके कीदृशीं मां प्रेक्षसे ।

चेटी(मद०)-(१२) आर्यायाः सुन्यहृदयत्वेन जानामि १८
कमप्यार्याभिलपतीति ।

१ चेटी चेटी B (ab). २ गाथाया A B (c) ३ णिव्वत्तेहि D H. ४
A B (c) ५ तार B (a) K. ६ एव D H. ७ णिव्वत्तेहि D H. ८
अज्जा D ९ पुन्यादि B (b). पुन्यादि A II (c) D E F G. १० ता om
(c) F. ता कि णेद om. D II ११ मदनिए D H १२ कीदृशीं B I.
११ om II (d). १४ अज्जा D H. १५ कवि D १६ अज्जा D

वसन्तसेना । मुदु नुण जाणिदं । पैरहिअअग्गहणप-
ण्डिआ मदणिआ खलु तुमं (१३) ।

मदनिका । पिअं मे पिअं । कामो खु णाम एसो भ- 25
अवं । अनुंगहिदो महूसवो तरुणजणस्स । ता केधेदु अज्जआ
किं राआ राजवत्तहो वा सेवीअदि (१४) ।

वसन्तसेना । हज्जे रमिदुमिच्छामि । न सेविदुं (१५) ।

मदनिका । विज्जाविसेसालंकिदो किं कोवि बह्मणो
जुआ कोमीअदि (१६) ।

-30

वस०—(१३) मुदु त्वया ज्ञातम् । परहृदयमहणपण्डिता मद-
निका खलु त्वम् ।

मद०—(१४) प्रियं मे प्रियम् । कामः खलु नामैष भगवान् ।
अनुगृहीतो महोत्सवस्तरुणजनस्थ । तत्कथयत्स्वार्था किं राजा राज-
वत्तमो वा सेव्यते ।

वस०—(१५) हज्जे रन्तुमिच्छामि । न सेवितुम् । कामोपभो-
परसिकास्मि । नु—द्रव्यार्थिनीत्यर्थः । द्रव्यपुष्कलतथैवालंकारन्या-
धारदत्तस्य वल्लमतमस्य करे कृतः प्रथमाङ्क इति भावः ।

मद०—(१६) विद्याविशेषालंकृतः किं कोपि ब्राह्मणो युवा
मन्यते ।

वसन्तसेना । पूजनीओ मे बह्मणो जणो (१७) ।

मदनिका । कि अणेजणअरोभिगमणजणिदविहवेवित्थीसै
वाणिअजुआं वा कामीअदि (१८) ।

वसन्तसेना । हज्जे उवारूढसिणेह पि पणइजणं परिचइअ
35 देसन्तरगमणेण वाणिअजणो महन्तं विओअदुक्खं उप्पा-
देदि (१९) ।

मदनिका । अज्जए ण रौआ ण राअवह्महो ण बह्मणो
ण वाणिअजणो । ता को दाणि 'सो भट्ठिदोरिआए कामी-
अदि (२०) ।

वस०—(१७) पूजनीयो मे ब्राह्मणो जनः । पूजनीयाश्च ये भ-
वन्ति तेषां विलासवैमुख्यं म(स)देति भावः ।

मद०—(१८) किमनेकनगराभिगमनजनितविभवविस्तारो या-
गिजयुवा वा काम्यते । वाणिजोर्यं वाणिजः । तस्येदमित्यण् । वा
सराक्षसादिवद्वा स्वार्थेण् ।

वस०—(१९) हज्जे उपाकूटस्नेहमपि प्रणयिजनं परिचय्य (८५)
देशान्तरगमनेन वाणिजजनो महश्चिन्मोगजदुःखमुत्पादयति ।

मद०—(२०) आर्ये न राजा न राजवल्लभो न ब्राह्मणो न
गिग्जनः । तत्क इदानीं स भर्तृदारिकया काम्यते ।

१ हज्जे पूज० B (ad) २ ०राभिगमण० B ३ विहव हव (?) वित्थारो B
वित्थादो (?) H ४ वाणिज D H ५ जुवा D ६ उवारूढ A B ('
पणजणा (?) B (a), ०विजण D ८ परिचय B (ad) ९ ०विभज० E
१० चेटी throughout the page for मदनिका A B (bcd) E ११ राजा
(c) F १२ ०जनो C १३ ओलो (?) K १४ ०मद० B (d) D H

वसन्तसेना । हज्जे तुमं मए सह कामदेवाजदणुज्जाणं 40
गंदा आसि (२१) ।

मदनिका । अज्जण गदम्हि (२२) ।

वसन्तसेना । हज्जे तं धावि मं उंदासीणा विअ
पुच्छसि (२३) ।

मदनिका । जाणिदं । किं सो ज्जेव्वं जेण अज्जंआ सर- 45
णाअदा अब्भुववण्णा (२४) ।

वसन्तसेना । किं नामहेओ क्खुं सो (२५) ।

मदनिका । सो क्खुं सेट्ठिचत्तरे पेडिवसदि (२६) ।

वसन्तसेना । अइ णोमं से पुच्छिदासि (२७) ।

वस०-(२१) हज्जे त्वं मया सह कामदेवायतनोद्यानं गतासीः ।

चेटी (मद०)-(२२) आर्ये गतास्मि ।

वस०-(२३) तथापि मामुदासीनेव पृच्छसि ।

मद०-(२४) ज्ञातम् । किं स एव येनार्या शरणागताभ्युपपत्ता ।

अनुगृहीतेत्यर्थः । अभ्युपपत्तिरनुमहः ।

वस०-(२५) किं नामधेयः खलु सेः ।

मद०-(२६) स खलु भेट्टिचत्तरे प्रतिवसति । भेट्टी वणिक् ।

।' इति भाषा ।

वस०-(२७) अयि नामास्य पृष्टासि ।

50 मदनिका । सो कसु अज्जए सुगहिदणामहेओ अज्ज-
चारुदत्तो णाम (२८) ।

वसन्तसेना । सहर्षम् । साहु । मेदणिण साहु । सुदुःख
जाणिदं (२९) ।

मदनिका । स्वगतम् । एवं दाव । प्रकाशम् । अज्जए

55 दल्लिहो कसु सो सुणीअदि (३०) ।

वसन्तसेना । अदो ज्जेव्व कामीअदि । दल्लिहपुरिससंक-

न्तमणा कसु गणिआ लोए अवअणीआ भोदि (३१) ।

मदनिका । अज्जए किं झीणकुसुमं सहआरपादवं न-
हुअरीओ उण सेवन्ति (३२) ।

मद०—(२८) स खल्यार्ये सुगृहीतनामधेय आर्यचारुदत्तो नाम ।

वस०—(२९) साधु । मदनिके साधु । सुदुःखया ज्ञातम् ।

मद०—(३०) एवं तावत् । आर्ये दरिद्रः खलु स भ्रूयते ।

वस०—(३१) अत एव काम्यते । दरिद्रपुरुषसंक्रान्तमनाः खलु
गणिका लोकेवचनीया भवति । भवचनीयार्थानभिलाषेण
मात्रानुरागेण च यागगोचरमाहात्म्यशालिनीत्यर्थः ।

मद०—(३२) आर्ये किं हीनकुसुमं सहकारपादपं मधुकर्यः
सेवन्ते ।

१. सुगृहीद B (a), सुगृहीतनाम D (d), सुगृहीद D, सुगृहीद J. २ om;
३ मअणिण B (a) D. ४ दरिद्रो D H. ५ एवम् B H. ६ होदि D; होदी
* om B (a). ८ कसुण मअणं अणे D (d), *हीण* D H. ९ अदिओ D
१० सेवन्ति D H.

वसन्तसेना । अदो ज्जेव्व ताओ महुअरीओ वुच्चन्ति (३३) । 60

मदनिका । अज्जए जेइ सो मणीसिदो ता कीस
दाणि सहसा णाहिसारीअदि (३४) ।

वसन्तसेना । हज्जे सहसा अहिसारिअन्तो पच्चुअआर-
दुव्वलदाए मा दाव जणो दुल्लहदंसणो पुणो भविस्सदि (३५) ।

मदनिका । किं अदो ज्जेव्व सो अलङ्कारओ तस्स हत्थे 65
णिक्खित्तो (३६) ।

वसन्तसेना । हज्जे सुदु दे जाणिदं (३७) ।

वस०—(३३) अत एव ता मधुकर्ष्य उच्यन्ते । मधु कुर्वन्ति
सेवन्ते माता (मत्ता?) इत्यर्थः ।

मद०—(३४) आर्ये यदि स मनीषितस्तत्कीसः (स) किमर्यमि-
दानीं सहसा नाभिसार्यते । मनीषितो वाञ्छितः । स गृहे यत्र कुत्रापि
संकेते वा किमितीदानीं नाह्वयते । तद्गृहे स्वयमेव वा कुतो [न]
गम्यत इति भावः ।

वस०—(३५) हज्जे सहसाभिसार्यमाणः प्रत्युपकारदुर्बलतया
मा तावज्जगो दुर्लभदर्शनः पुनर्भाविष्यति ।

मद०—(३६) किमत एव सोलंकारस्तस्य हस्ते निक्षिप्तः ।

वस०—(३७) सुदु ते त्वया ज्ञातम् ।

नेपथ्ये । अथ द्यूतं निरूपयति । तत्र मायू [यु]रः सभिकः । द्यूतकर-
नामा यथार्थनामा तत्र मायुरेण जितः । संवाहकनामा पराजितः पलाय-

१ अरिओ D H. २ उचन्ति D, उचन्दि H. ३ जयि B (a); जई J. ४ सल्लिअदि
(a). ५ सारिअन्तो B (d) D. H. ६ पक्कएज (?) H. ७ ज्जगो. D.
अज्जए कि B, B (ad). ८ तुए D.

नेपथ्ये । अले भट्टा दश सुवण्णाह लुङ्ग जुद्धकर पपलीणु
पपलीणु । ता गेल्ल गेल्ल चिट्ठं चिट्ठ दूलात् पदिटोसि (३८) ।

70

प्रविश्यापटीक्षेपेण संभ्रान्तः ।

संवाहकः । कैदटे एरो जुदिअलभावे । हीमाणहे ।

णववन्धनमुक्तापुंए विअ

गदहीए हा ताडिदोम्हि गदहीए ।

मानः प्रविशति । अयं संवाहको मागधीभापापाठकः । ढक्कभापापाठकौ
माथुरद्युतकरौ । तत्र अरे भट्टा इत्यादि वाक्यं माथुरस्य द्युतकरं
प्रति ।

(३८) अरे भट्टा इति द्युतकरस्य संबोधनम् । दश सुवण्णाह
दश सुवर्णस्य । कृत इति शेषः । लुङ्ग रुद्धः । जुद्धकर हे द्युतकर ।
यद्वा द्युतकरः संवाहकः । पपलीणु पपलीणु प्रपा(प)लायि प्रपा(प)
लायि । तद्दहाण गृहाण । तिष्ठ तिष्ठ । एवं मया दूरात्पदिटोसि । सुवर्णं
दशमासिकं मुद्रा तत्तद्राजाङ्कघटिता । मोहर इति भापा(प)-
या । प्रपलायितः संवाहकस्तद्दहाण धारयेत्यन्ययः । संभ्रान्तो भीतः ।
संवा०-(३९) कट्टं एव द्युतकरभावः । हीमाणहे विस्मयेव्ययम् ।

[णववन्धनेत्यादि ।] विप्रजातिः । नववन्धनमुक्तयेव
हा ताडितोस्मि गर्दभ्या । अङ्गराजमुक्तयेव शक्त्या पटोत्क

१ अरे A B (bc) D K, अरेरे II (ad) २ सुवण्णाह A B (lc),
II H ३ लुङ्ग B (a) ४ जुद्धकर B (b) K, जुदिअह B, द्युतअह B (d)
५ पपलीणु B B (a), "लोणु" D F H. ६ गेल्ल गेल्ल B (b) E, गेल्ल K, ७
B तिष्ठ B (a) तिष्ठ तिष्ठ (c) B (d), तिष्ठ D, तिष्ठ K ८ दूरात्पदिटोसि B,
II (d), दूरयो पदिटोसि D H K. ९ अपटीक्षेपेण A II (abc), पटीक्षेपेण
१० om: B (a). ११ कट्टं B (abcd), हीमाणहे करटे B (a), कट्टे D H, १२
L F h. १३ जुदिअले भाव D F H १४ सुवर्णाय II (a) १५ om: A II C

अङ्गलाजमुकोए विअ शचीए

घडुको विअ घादिवोम्हि शैचीए ॥ १ ॥

75

लेखअवावडहिअअं शहिअं देइदूण शक्ति पैब्भइटे ।

एण्ह मग्गणिवडिदे कं णुं हु शलेणं पवैज्जामि ॥ २ ॥

ता जाव ऐदे शहिअजुदिअेला अण्णदो मं अण्णेशन्ति

इय पातितोस्मि शक्त्या । अस्यार्थः । नववन्धनान्मुक्तयेव गर्दभ्या
रासभक्षिया ताडितोस्मि । हा कष्टम् । गर्दभ्या घराटिकया निमित्तभू-
तया पराजितस्ताडितोस्मि गर्दभ्या । गर्दभी तु ताडनस्यभाया सा
प्रसिद्धेय । गह्वरीति घराटिकानाम् । गर्दभीशक्तिके अथइ (?) इति
प्रसिद्धं द्यूतके कर्ष(प)र्दकनामधेये । अङ्गराजेन कर्णेन मुक्तया
शक्त्या सूर्यदत्तेन कुन्तेन शस्त्रविशेषेण ताडितो घटोत्कचो भीमसे-
नसुत इय ताडितोस्मि शक्तयेति ॥ १ ॥

[लेखअवावडेति ।] आर्याण्डः । लेखकव्यापृतद्वयं समिकं दृष्ट्वा
ह्रदिति प्रभ्रष्टः । इदानीं मार्गनिपतितः कंनु खलु शर (?) शरणं प्रव-
जामि । कं नु खल्विति विमर्शः ॥ २ ॥

तथावदेतौ समिकद्यूतकरावन्यतो मामन्विष्यतः । न प्राकृते
द्विवचनमित्यसकृदाघेदितम् । तावदितो विपरीताभ्यां पादाभ्यामे-
सच्छून्यं देवकुलं प्रविश्य देवीभाविष्यामि । इदं च्विमत्ययान्तम् ।

१ मुपाए B (a). २ वि B (d); om: J. ३ शक्ति D II. ४ लेखक II (a).
सहिअं A B (bcd) D, शहिअं om: H (a). ५ दडण A II (abcd) C D F
K. ६ 'पम्भइ' A B (abc) C D F J; पडिमइ B (d). ७ एण्ह मग्गे D (also)
which has एण्ही. ८ णु B B (a). ९ शरणं B (a). १० पदभ्रमे D II.
एचो B (d). ११ दभसा D.

तात्र इदो विपरीतीवेहिं पौदेहिं एदं शुण्णदेउलं पविशिम
80 देवीहुविदेशं (३९) । बहुविधं नाट्यं कृत्वा तथा स्थितः ।

ततः प्रविशति मायुरो द्यूतकरश्च ।

मायुरः । अले भट्टा दशसुवण्णाहलद्धु जूदिकरु पपलीणु
पपलीणु । गेह्ण गेह्ण चिट्ठं चिट्ठ । देलात् पदिट्ठोसि (४०) ।

अदेवो देवो भूत्वा प्रतिमरूपस्तिष्ठामीत्याशयः । देवकुलं देव-
गृहम् । देवालयमिति यावत् । अत्र कुलशब्दो 'अज . त्रिकुलं
गोष्ठम्' इत्यत्र च गृहार्थकः । तथा च महामाध्यम् ।
कुम्भकारकुलं गत्वा कश्चिदाह कुरु घटान् जलमाहरिष्य इति ॥
चैय्याकरणकुलं गत्वा न कश्चिदाह कुरु शब्दान्प्रयोक्ष्य ते शब्दानिष्य-
ताभावादे (?) गृहार्थक एवात्र कुलशब्दः प्रयुक्तश्चक्षुःश्रवसां पत्येति
ध्येयम् । संवाहकसूचितप्रवेशो मायुरद्यूतकरौ प्रविशतः । 'नास्त्य-
चित्तस्य प्रवेश' इत्यसकृदुक्तम् ।

मायु^०-(४०) अरे भट्टा दशसुवर्णस्य कृते रुद्धो द्यूतकरः प्र-
पलायितः । गृहाण गृहाण तिष्ठ तिष्ठ दूराल्पदृष्टोसि । व्याख्यातमि-
दमनुपदमेव ।

१ विपरीदोहिं marg. -विपरीताभ्या A B (c); विपरीदोहिं B (bd) F, १ विपरीताभ्या D २ पदेहिं H ३ भविस्स A B (bcd) D, भविस्स C J. ४ c III (a). ५ अले अले B (ad). अरिरे B ६ सुवण्णाह A B (1 cd) सुवण्णाह D H. ७ जूदिकरु B (b) जूदिकरु B, ८ अरु^० K, ९ पपलीणु once D, १० ... लोश D, लण् ... लण् H. ११ om D. १२ तिष्ठ तिष्ठ B १३ दृष्टोसि B K, दूराल्प and पददृष्टोसि D H.

द्युतकरः ।

जइ वज्जसि पोआलं ईन्दं सेलणं चं सम्पदं जासि । 85
सहिअं वज्जिअ एकं रुहो वि ण रक्खिदुं तरइ (४१) ॥३॥

माथुरः । कहिं कहिं सुसहिअविप्पलम्भआ

पेलासि ले भअपलिवेविदद्गआ ।

पदे पदे समविसमं खलन्तआ

कुलं जंसं अईकसणं कलेन्तआ (४२) ॥४॥ 90

द्युतकरः । पदं वीक्ष्य । एसो वज्जदि । ईअं पणट्टा

पदवी (४३) ।

द्युत०—[जइ वज्जसीति ।] भार्याछन्दः । उद्दिश्य संवाहकमु-
क्तिरियम् । (४१) यदि व्रजसि पातालमिन्द्रं शरणं च संप्रप्तं यासि ।

सभिकं वर्जयित्वैकं रुद्रोपि न रक्षितुं तरइ शक्नोतीत्यर्थः ॥३॥

माथु०—[कहिं कहिं इत्यादि ।] तुंचिरावृत्तं (?) छन्दः । (४२)

कुत्र कुत्र सुसभिकविप्रलम्भक पलायसे रे भयपरिवेपिताङ्गक ।

पदे पदे समविषमं खलन्तआ स्वलन् कुलं यशोतिकृष्णं कलन्तआ

कुर्वन् ॥ ४ ॥ इयमप्युद्दिश्य संवाहकमेव सभिकस्य माथुरस्योक्तिः ।

त(सु)सभिकस्य माथुरस्य विप्रलम्भक प्रतारक । विप्रलम्भः प्रतार-

कम् । समेत्यादि स्व[ल]नक्रियाविशेषणम् ।

द्युत०—पदं संवाहकचरणचिह्नं मार्गधूलिषु वीक्ष्येत्यर्थः । (४३)

व्रजति । इयं प्रणष्टा पदवी । एष संवाहकः । व्रजति । इयं पद-

पातआलं B (a). २ इदं B (a) इदं B (d). ३ सेलणं B D. ४ अ B (a)

K. ५ जासि B (d). ६ तरइ H. ८ रे B B (a). ९ समविषमं

१० यसं B (d). ११ सकलसमं II; कुलं B (a); स . . . सभं K.
नकाः K. १२ इयं इयं B, B (abd).

माथुरः । अले णे हु ण हु शेलेप्पडिमा । इति बहुविधं चालपति । 100
संज्ञाप्य च । एवं भोदु । एहि जुदं किलेम्ह । (४८) बहुविधं दूतं कीडतः ।

संवाहकः । दूतेच्छाविकारसंवरणं बहुविधं कृत्वा । स्वगतम् । अले
कत्ताशदे णिण्णौणअशश हलइ ईडकं मणुशशशश ।
ढकाशदेव्व णडोधिबशश पढेढलज्जशश ॥ ५ ॥
जाणामि ण कीलिशशं शुमेलुशिहेलपडणशेण्हं जूअं । 105
तेहं वि हु कोइलमहेले कत्ताशदे मणं हलदि (४९) ॥ ६ ॥

माथु०-(४८) अरे न खलु शैलप्रतिमा । शिलाया इयं शैली
सा चासौ । प्रतिमेति कर्मधारय एव समासः । माथुरदूतकरौ प्रतिमा-
भूतं संवाहकं चालयत इत्यर्थः । अयं संवाहक इत्यन्योन्यं संज्ञाप्य
चेत्यर्थः । एवं भवतु । एहि दूत इत्यर्थः । क्रीडायः ।

संवा०-संवरणं गोपनम् । स्वस्य प्रतिमारूपेण स्थितत्वात् । स्वगतं
मनस्येवाहेत्यर्थः । अरे [कत्ता(त्ता)शदे इति] आर्याछन्दः । (४९) क-
त्ताशब्दो निर्माण[क]स्य हरति हृदयं मनुष्यस्य । ढकाशब्द इयं नराधि-
पस्य प्रभ्रटराज्यस्य दूतकरणं यया सा कत्ता । काड इति प्रसिद्धः ।

दी (नान्दी) पूर्वः (पूरा) इति प्रसिद्धे । दूत इत्यन्ये । नान्दी
ही इति भाषायाम् । पूर्वः पूरा इति भाषया प्रसिद्धः । निर्माणकस्य
[णं शिवादिदेवा ङ्कं ष(ट)ङ्कादीत्युक्तं पूर्वाङ्के] निर्गमं नाणमपि यस्य
हमाद्वा स तथा तस्य निर्माणकस्य अतिनिर्धनस्येत्यर्थः ॥ ५ ॥

द्यूतकरेः । मम पांटे मम पाटे (५०) ।

माथुरः । ण हु मम पाटे मम पाटे (५१) ।

संवाहकः । अन्यतः सहसोपसृत्य । णं मम पांटे (५२) ।

११० • द्यूतकरः । लब्धे गोहे (५३) ।

माथुरः । गृहीत्वा । अले पेदण्डा गंहीदोसि । पअच्छं
सं दैशसुवण्णं (५४) ।

[जाणामि इति ।] आर्याउन्दः । जानामि न क्रीडिष्यामि १ २
पतनसंनिभं द्यूतम् । तथापि खलु कोकिलमधुरः कत्ताशब्दो ३ ४
जानामि नेति भङ्गद्युक्तिर्यूतव्यसनिनाम् । छमेवा ५ ६ ७ ८
घोरमहत्त्वं द्यूतस्य बोध्यते । व्याख्यातोनुपदमेव कत्ताशब्दः ॥

द्यूत०—(५०) मम पांटे मम पाटे ।

माथु०—(५१) न खलु मम पांटे मम पाटे । संवाहकोन्यत्
सहसोपसृत्येति प्रतिमारूपं त्यक्त्वा देवालयस्तम्भान्तरान्तरेण झटिति
समीपमागत्येत्यर्थः ।

(५२) ननु मम पांटे इति आर्थ ३ (?) । द्यूतकरेः ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

द्यूत०—(५३) लब्धः गोहे पुरुषः । य संवाहकं १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
सौयं लब्ध इत्यर्थः ।

माथु०—(५४) अले पेदण्डा लुप्रदण्डकं गृहीतोसि । गोहे
इति देशी । प्रयच्छ तदशसुवर्णम् ।

१ °कारः K. २ पांटे throughout the page D H, पांटे K. ३
४ पेदण्डा B, B (ad) ५ गृहीदो A II (c), गृहीतो B, गृहीदो B(b) ६ ७

संवाहकः । अज्ज दइइशं (५५) ।

माथुरः । अहुणा पअच्छ (५६) ।

संवाहकः । दइइशं पशादं कलेहि (५७) ।

115

माथुरः । अलेणं संपदं पअच्छ (५८) ।

संवाहकः । शिलु पडदि (५९) । इति भूमौ पतति ।

उभौ बहुविधं ताडयतः ।

माथुरः । एमु तुमं हु. जूदिअरमण्डलीए वडोसि (६०) ।

संवाहकः । उत्थाप मविषादम् । कथं जूदिअलमण्डलीए 120

संवा०—(५५) अज्ज दास्यामि ।

माथु०—(५६) अधुना प्रयच्छ ।

संवा०—(५७) दास्यामि प्रसादं कुरु ।

माथु०—(५८) अरे ननु सांप्रतं प्रयच्छ ।

संवा०—(५९) शिरः पतति भ्रमतीत्यर्थः ।

उभौ माथुरद्युतकरौ । बहुविधं मुटिपादादिप्रशरैः । संवाहकं ताडयत इत्यर्थः ।

माथु०—(६०) एव त्वं स्वनु द्युतकरमण्डल्या वडोसि ।

संवा०—(६१) कथं द्युतकरमण्डल्या वडोस्मि । इति

१ दास्यं A B (cd). २ पांच K. ३ दास्यं B (abd) D; ईसं K. प्रसादं B (a) K. ५ संपदं B (a). ६ किं शिल्पमण्डले B (c); पडदि ५६. पतयति B (d). ७ नाटयतः D. ८ एमु तुमं द्युतकरमण्डली कृत्वा &c. B, एमु तुमं जूदिअलमण्डलीए वडोसि । इति द्युतकरमण्डली कृत्वा तथा वडोसि B ; एमु तुमं इति D F; द्युत. . . . (या &c.) om; तुमं द्युतकरमण्डली कृत्वा एतो भर &c. E K; ए om; E K.

वद्भोमि । ही एषो अम्हाणं जूदिअलाणं अलङ्घणीए शैमए ।
ता कुदो देइइशं (६१) ।

माथुरः । अले गन्धु कुलु कुलु (६२) ।

संवाहकः । एवं कलेमिं । दूतकरमुपस्थय । अद्दं ते देमि ।

126 अद्दं मे मुञ्चदु (६३) ।

दूतकरः । एवं भोदु (६४) ।

कटम् । एषोस्माकं दूतकराणामलङ्घनीयः समयः । तत्कुतो
वास्यामि ।

माथु०—(६२) भरे गन्धु गण्डः । कुलु कुलु कृतः कृतः । त्वमे-
त्यर्थादायाति । गण्डो लभकः । जाय इति भाषा । द्यूते त्वया गण्ड-
कृतः स्थित इति तद्वशं छयणी देहीत्याशयः ।

संवा०—(६३) एवं करोमि । ददामीत्यर्थः । उप-
स्थय करे धृत्वा । (त्यस्तया माथुरं मन्त्रयति संवा-
हक इति भाष्ये) । अर्थं ते ददामि । अर्थं मे मुञ्चतु । ५२।३५९.
मध्येर्धं तुभ्यं ददामि । मे महामर्थं सभिको माथुरो मुञ्चतु
न गृह्णात्वित्यर्थः ।

द्यूत०—(६४) एवं भवतु ।

संवा०—(६५) अर्थस्य गन्धुगण्डं लभकम् । करोमि । ६

१ से B (२), एने D, हा एने K २ समये B (a), समए D, स० II १५
III (a) ४ दूतकर B (a) ५ एव H. ६ उपस्थय B, B (ad) ७ मे अ।
K. ८ मुञ्चदु D

संवाहकः । सभिकमुपगृह्य । अद्देदश गेन्धु कलेमि । अद्दे
पि मे अज्जो मुच्चदु (६५) ।

माधुरः । को दोषु । एवं भोदु (६६) ।

संवाहकः । प्रकाशम् । अज्ज अद्दे तुण्मुक्के (६७) । 130

माधुरः । मुक्के (६८) ।

संवाहकः । दूतकरं प्रोति । अद्दे तुण् 'वि मुक्के (६९) ।

दूतकरः । मुक्के (७०) ।

संवाहकः । सम्पदं गेमिदशं (७१) ।

महामार्यो मुच्चतु । पञ्च सुवर्णानि प्रयच्छामि पञ्चान्यानि त्यजतु भ-
यानिति भावः ।

माधु०—(६६) को दोषः । एवं मंत्रतु ।

संवा०—(६७) आर्यं अर्थं त्वया मुक्तम् ।

माधु०—(६८) मुक्तम् ।

संवा०—(६९) अर्थं त्वयापि मुक्तम् ।

दूत०—(७०) मुक्तम् ।

संवा०—(७१) सम्पत्तं गमिष्यामि । इदानीं देयविरहेण प्रजा-
ति भावः ।

135 माधुरः । पञ्च तं देशसुवर्णं । कहिं गच्छसि (७१) ।

संवाहकः । पेक्खध पेक्खध भेटालआ । हो स
ज्जेव्व एक्काह अद्दे गन्धु कडे । अवलाह अद्दे मुक्के । तं
मं अवलं शम्पदं ज्जेव्व मग्गह (७२) ।

माधुरः । गृहीत्वा । धुसु माधुर अहं जिउणु । पेहिं
140 अहं धुत्तिज्जामि । तौ पञ्च तं पेदेण्डआ सव्वं सुव
सम्पदं (७४) ।

माधु०—(७२) प्रयच्छ तद्देशसुवर्णम् । कुत्र गच्छति (सि)

संवा०—(७३) प्रेक्षध्वं प्रेक्षध्वं भट्टारकाः । हा सांप्रतमेव
पक्काव एकस्य । अधि गण्डः कृतः । अवलाह अपरस्य । अथ
मुक्तम् । तथापि मामवलं (अपरं) सांप्रतमेव मग्गह याचत इत्यर्थः ।
भट्टारका इति मार्गस्थान्मध्यस्थान्संयोजयति । एकस्य सभिकस्यधि
गण्डः कृतो मुक्तं चार्थं सभिकेन । अपरस्य शूतकरस्यार्थं मुक्तम् ।
तथा चोभाभ्यामाशित्वं मुक्त इति भावः ।

माधु०—(७४) धूर्तो माधुरोऽहं निपुणः । अत्र नाहं धुत्तिज्जामि
धूर्तयामि [धुर्ये] । नाहं धूर्तः प्रतार्य इत्यर्थः । ततः प्रयच्छ तदेव
आ लुप्पदण्डकं सर्वं सुवर्णं सांप्रतम् ।

१ देशसुवर्णं A B (bc) D; दशसुवर्णं B (a). २ भट्टालभा J. ३ c
B. ४ संवर्द B. ५ तथापि A B (abc); तथापि B. ६ तदेव A B (bcd)
K. ७ मग्गह B (b); मग्गह J B. C माधुर B (d) om. K. ८ निउण ए० B (1)
१० एहि B (a'), एव J. ११ अहं B. १२ J. om. B (d); जा for ता
B. १३ पक्कावपण D. १४ पेदेण्ड B (d); पेदण्डभा B. १५ सुवर्णं B (d).
सुवर्ण B (d).

संवाहकः । कुदो देइइशं (७५) ।

माधुरः । पिदरं विक्रिणिअ पअच्छ (७६) ।

संवाहकः । कुदो मे पिदा (७७) ।

माधुरः । मोदरं विक्रिणिअ पअच्छ (७८) ।

संवाहकः । कुदो मे मादा (७९)

माधुरः । अप्पाणं विक्रिणिअ पअच्छ (८०) ।

संवाहकः । कलेध-पशादं । नेध मं लाजमग्गं (८१) ।

माधुरः । पशरु पशरु । (८२) ।

संवा०—(७५) कुतो दास्यामि ।

माधु०—(७६) पितरं विक्रीय प्रयच्छ ।

संवा०—(७७) कुतो मे पिता ।

माधु०—(७८) मातरं विक्रीय प्रयच्छ ।

संवा०—(७९) कुतो मे माता ।

माधु०—(८०) आत्मानं विक्रीय प्रयच्छ ।

संवा०—(८१) कलेध कुरुत(तं) प्रसादम् । नेध नयत(तं) मां
राजमार्गम् ।

माधु०—(८२) पशरु प्रसर्प । राजमार्गं प्रति प्रचलेत्यर्थः ।

दइस्सं A B (bed) D; दपिस्सं II (s). २ विक्रिणिअ K. ३ मातरं II
४ विक्रिअ B (d). ५ पसादं B (ab). ६ Once H (cd) D F;
J.

संवाहकः । एवं भोदु । परिक्रामति । अज्जा किणिध मं
इमं दश शहिअश हत्थादी देशेहिं शुवण्णकेहिं । दृष्ट्वा । आका-
शे । कि भणाध । किं कलउस्ससि ति । गेहे^{१०} दे कम्मकले
हुविदेशं । कथं अइदअ पडिवअणं गदे । भोदु ऐव्वं । इमं अण्णं
भण्णइदशं । पुनस्तदेवं पठति । कथं ऐशे वि मं अवधील्लिअ

संवा०—(८३) एवं भवतु । आर्याः क्रीणीध्वं मामस्य सभिकस्य
हस्ताश्शभिः सुवर्णकैः । आकाशे । 'असंयोध्यादृष्टवक्त्री वाक्स्या-
दाकाशभाषितम्' इत्युक्तम् । न दृष्टो यक्ता यस्यां सादृष्टवक्त्री
तथा । न विद्यते संयोधो यस्यां सासंयोध्या च वागाकाशभाषित-
स्यादित्यर्थः । प्रकृते त्वसंयोध्या वागियमिति बोध्यम् । किं भणाध
भणत । यूयमिति शेषः । किं कलहस्ससि कलहस्प्यसीत्यसंस्कृते ।
कलहं करिष्यसीत्यर्थः (?) । ति इति । इदं संवाहक एवोक्त्या
पुनः स्वयमेव तत्रोत्तरमाह । गेहे ते (युष्माकं) कर्मकरो भवि-
ष्यामि । पुनराह संवाहकः । कथमदत्त्वा प्रतिवचनं गतः । क्रेता गत
इत्यर्थः । भवत्वेषम् । इममन्यं भणिष्यामि । अन्यं क्रेतारं जनमि-
त्यर्थः । पुनरित्यादि । आर्याः क्रीणीध्वं मामस्य सभिकस्य हस्ता-
श्शभिः सुवर्णकैः । ग(गे)हे कर्मकरो भविष्यामि । इति पठतीत्यर्थः ।
कथमेपोपि मामवधीर्य गतः । आ इति खेदे । आर्यं चारुदत्त

१ इति परिक्रामति B, B (a). २ संवाह अज्जा B.(a); अज्जा A B (c). ३ 'वि-
क्रिणि' B (b), किणिध B (d) F K. ४ इमं दश D K. ५ शहिअस्स D
६ देशेहिं D K ७ शुवण्ण० D K. ८ om: H. ९ 'इदशसि' B (१०
'इमं दश' D H; 'इदशसि' J. १० मगहगेहे B (abd); also K. which has
११ हुविदस्स A B (abc) D. १२ अद्विअ B (a); अद्व B (a). १३ स एव्वं B
१४ भणइदस्स J. १५ for तदेव the whole कि भणाध &c. हुविदस्स D. १६
A B (abcd). १७ अवधील्लिअ B (d).

गदे । ओः अज्ज चासुदत्तश्च विहवे विहेहिदे ऐशे वड्ढामि १५५
मन्दभाए (८३) ।

माथुरः । णं देहि (८४) ।

संवाहकः । कुदो दइइशं (८५) । इति पतति । माथुरः
कर्पति ।

संवाहकः । अज्जां पलित्ताअध (८६) ।

१५०

ततः प्रविशति दर्दुरकः ।

दर्दुरकः । भो द्यूतं हि नामैपुरुषस्यासिंहासनं राज्यम् ।

स्य विभवे विवटित एष वर्धे मन्दभाग्यः । एष ईदृशदशो मन्द-
भाग्यः सन्नहं वर्धे वृद्धिं यामि । मन्दभाग्यताया इत्यर्थः । वर्धे
इत्युत्तमपुरुषैकवचनम् ।

माथु०—(८४) ननु देहि ।

संवा०—(८५) कुतो दास्यामि । इति इत्युक्त्वा पततीत्यर्थः ।
माथुरः कर्पति । संवाहकमिति शेषः । (इदं तत्र तत्र तत्तत्क्रि-
याकलापकयनेन्तरान्तरा संस्कृतं अन्यकर्तुरिति बोध्यम् ।

संवा०—(८६) आर्याः परित्रायत(ध्वं) परित्रायत(ध्वम्) । यूयं
मामिति शेषः । दर्दुरको द्यूतकारः कश्चित् ।

न गणयति पराभवं कुतश्चि-

द्हरति ददाति च नित्यमर्थजातम् ।

नृपतिरिव निकाममायदर्शी

विभववता समुपास्यते जनेन ॥ ७ ॥

अपि च ।

द्रव्यं लब्धं द्यूतेनैव दारा मित्रं द्यूतेनैव ।

दत्तं भुक्तं द्यूतेनैव सर्वं नष्टं द्यूतेनैव ॥ ८ ॥

165 अपि च ।

त्रेता हतैसर्वस्वः पौवरपतनाच्च शोषितशरीरः ।

नर्दितदर्शितमार्गः कटेन विनिपातितो यामि ॥९॥

अपनोबलोक्य । अयमस्माकं पूर्वसभिको माथुर इति एवाभि-

[न गणयतीति ।] पुष्पिताया छन्दः । स्पष्टार्थं पद्यमिदं निगदेनैव । निकामगत्यन्तम् । भायस्य दर्शराजेव विभववतेभ्यरेणापि जनेन सेव्यत इत्यर्थः ॥ ७ ॥

[द्रव्यं लब्धमिति ।] विशुन्माला छन्दः । स्फुटार्थकम् । दाराः स्त्री । दारशब्दे बहुष्व पुस्त्वं च शब्दशक्तिस्त्राभाव्यायत साधुस्वमा-त्रोपयोगीति बोध्यम् । द्यूतेतिपराजितो दुर्दुरकः स्वीयं पराजितं वर्णयति ॥ ८ ॥

[त्रेता हतेति ।] आर्याछन्दः । त्रेता तीया इति प्रसिद्धः । दूआ इति छयातः । नर्दितो नान्दी नकी-इति प्रयितः । नर्दि । नर्दिता । दर्शितो मार्गो यस्य स तादृशः । गृहं गच्छेति मार्गः । कटे(टे)न इति विभुतेन । शेष स्फुटम् । पावरः पुरा कटो दूआ इति केचित् ॥

पूर्वसभिको माथुर इति । एतेन दुर्दुरकेणापि माथुरस्य देयता त्यायाति । अपक्रमितुं पलायनं कर्तुम् ।

वर्तते । भवतु । अपक्रमितुं न शक्यते । तदवगुण्ठयाम्यात्मा-
नम् । बहुविधं नाट्यं कृत्वा स्थितः । उत्तरीयं निरीक्ष्य ।

175

अयं पटः सूत्रदरिद्रतां गतः ।

अयं पटश्छिन्नश्चातैरलंकृतः ।

अयं पटः प्रावरितुं न शक्यते

अयं पटः संवृत एव शोभते ॥ १० ॥

अथवा किमयं तपस्वी करिष्यति । यो^१ हि ।

180

पादेनैकेन गगने द्वितीयेन च भूतले ।

तिष्ठाम्युल्लम्बितस्तावद्यावत्तिष्ठति भास्करः ॥ ११ ॥

माथुरः । दापय दापय ।

[अयं पट इत्यादि ।] पथं स्फुटम् । संवृत एव पिण्डीकृत एव ।
अथवा पटस्य पुरंदरसहोदरस्य प्रावरितुमशक्यत्वेन निजावगुण्ठना-
संभव इत्यर्थः ॥ १० ॥

अयं माथुरः । तपस्वी घराकः । किं करिष्यति न किमपीत्यर्थः ।
अत एव दंदुरकस्तावदात्मानं वर्णयति । यो हीति । योहम् । निश्चये हीति ।

[पादेनैकेनेति ।] अनुदुष्छन्दः । यावद्भास्करस्तिष्ठति । आसुर्यो-
द्यादासायमित्यर्थः । तावत्तावत्समयपर्यन्तम् । एकेन पादेन गगन
उल्लु(ल्ल)म्बितो द्वितीयेन पादेन च भूतले उल्लु(ल्ल)म्बितस्तिष्ठामीति
योजना । च(त)या चेदृशानेककारणासहस्रसहिष्णोर्मम घराकादस्मा-
दस्ति कृतो भयमिति भावः ॥ ११ ॥

संवाहकः । कुदो ददेशं (८७) । माधुरः कर्षति ।

185

दुर्दुरकः । अये किमेतदग्रतः । आकाशे । किं भव-
नाह । अयं द्यूतकरः सभिकेन खलीक्रियते न कश्चिन्मोष-
यतीति । नन्वेयं दुर्दुरो मोचयति । उपसृत्य । अन्तरमन्तरम् ।
दृष्ट्वा । अये कथं माधुरो धूर्तः । अयमपि तपस्वी संवाहकः ।

यः स्तब्धं दिवसान्तमानर्तशिरा नास्ते समुल्लम्बितौ

190

यस्योद्धर्पणलोष्टकैरपि सदा पृष्ठे न जातः किणः ।

संवा०—(८७) कुतो दास्यामि । माधुरः कर्षति ।

दुर्दु०—अये इति कौमलामन्त्रणव्ययम् । आकाशे । इव व्याख्या-
तम् । अयं संवाहको द्यूतकरो द्यूतस्य कर्ता । सभिकेन माधुरेण । खली-
क्रियते कर्षणाद्युपमर्दपार्श्व क्रियत इत्यर्थः । येन वसन्तादौ नवोत्पन्नं
धान्यं वितुषं क्रियते तत्स्थलं खलपदार्यः । द्विप्रत्ययार्थभाभूततद्वा-
वोपि बोध्यः । मोचयतीत्यन्तमाकाशभाषितम् । उपसृत्य । दुर्दुःख-
समीपं गत्वेत्यर्थः । अन्तरमन्तरमिति जनसमर्पे प्रवेशायावकाश-
प्राय(र्षे)ना । तपस्वी धराकः । अधूर्त इत्यर्थः । अस्मादिदं न
प्राचीनं द्यूतादिपराजितस्य दुर्दुरकः संवाहकस्य वर्णनं य(क)रोति

[यः स्तब्धमिति] शार्दूलविक्रीडितं छन्दः । यः संवाहकः ।

वसान्तं नर्तशिरौ यथा स्वात् । वृक्षादौ समुल्ल(म्ब)ितौ नास्तेपि ।
स्त एव । अस्योद्धर्पणेन लोष्टका लोष्टसदृशशुष्कघणचिह्नानि नैः ।
यस्य पृष्ठे किणो घटा इति प्रसिद्धः । न जानोपि तु जातः २०

१ दास्त A B (abcd) D G. २ मोचयतीति B, B (a); मोचयत्येवम् ।

३ नन्वे B (d) ४ मोचयति B (d) ५ यस्तब्धं A B (abcd) D J. ६

७ B (bc) F ८ पृष्ठे H.

यस्यैतच्च न कुकुरैरहरहर्जङ्घान्तरं चर्व्यते ।

तस्यात्यायतकोमलस्य सततं द्यूतप्रसङ्गेन किम् ॥१३॥

भवतु । माथुरं तावत्सान्त्वयामि । उपागम्य । माथुर अभिवादये ।

माथुरः । प्रत्यभिवादये ।

दर्दुरकः । किमेतत् ।

माथुरः । अअं देश सुवर्णं धालेदि (८८) ।

दर्दुरकः । ननु कल्यवर्तमेतत् ।

माथुरः । दर्दुरस्य कैशातल्लुण्डीकृतं पटमाकृष्य । भट्टा पश्येत्त पश्येत्त । जज्जेरपेडैप्पावुदो अअं पुलिसो देशसुवर्णं कल्लवत्तं भणादि (८९) ।

च पुनः । अहरहो यस्यैतज्जङ्घान्तरं अङ्गुयोर्मध्यं कुकुरैः श्वभिर्न चर्व्यतेपि तु चर्व्यत एवेत्यर्थः । तस्य संवाहकस्येदृशतीव्रवेदनासहिष्णोरत्यायतस्यातिदीर्घस्य । विपुलशरीरस्येत्यर्थः । तथा कोमलस्य विपरीतलक्षणया कठोरस्येत्यर्थः । सततं सदा द्यूतप्रसङ्गेन किम् । किं दुःखं न किमपीत्यर्थः ॥१२॥

माथु०— (८८) अयं दश सुवर्णं धारयति । अयं संवाहकः ।

दर्दु०—नन्वित्यामन्त्रणे । एतदृशसुवर्णं कल्यवर्तं शान्तभोजनम् ।

तथ माथुरस्य । जानीम इति शेषः ।

माथु०— लुण्डीकृतं गोलीकृतम् । (८९) भट्टा इति संबुद्धिर्जनाः

१ °रपि मुहुर्जं B; रहरहज G. २ दयते Com F. ३ अन्यायत Com P. ४ पत्य-
वायते D II; पश्वभिवादये K. ५ दस० A B (abcd). ६ दर्दुरकसा० II (a).
कृष्य° J. ८ लुण्डी° B; लुटीकृतं B (d) J. ९ भट्टाः A B (c); भट्टारभा D.
१० परसत C D; परसद H; परशध K. ११ Same as 10 १२ अज्जेर
१३ पट B (d). १४ दशसुवर्णं A B (c); दस B (ad); दस B (b).

दुर्दुरकः । अरे मूर्ख नन्वहं दशसुवर्णान्कटकमिव
प्रयच्छामि । तत्किं यस्यास्ति धनं से किं क्रोडे कृत्वा दर्श-
यति । अरे ।

दुर्वर्णोऽसि विनष्टोऽसि दशस्वर्णस्य कारणात् ।

205 पञ्चेन्द्रियसमायुक्तो नरो व्यापाद्यते त्वया ॥१३॥

माधुरः । भट्टा तु ए दशसुवर्णं कल्लवन्तु । मयि
विहवु (९०) ।

दुर्दुरकः । यद्येवं श्रूयतां तर्हि । अन्यास्तावद्दशसुव-
र्णानिस्यैव प्रयच्छ । अयमपि द्यूत शीलयन्तु ।

210 माधुरः । तत्किं भोदु (९१) ।

ममति । पश्यत पश्यत । जर्जरपटमावृतोऽयं पुरुषो दशसुवर्णं क-
ल्यवर्तं भणति ।

दुर्दु०— कटकरणेन पूरापातनेन । त्वमधुना देहीति यदि न दृश्य-
य(थु)रस्तत्राह । तत्किमित्यादि । क्रोड उत्सङ्गे ।

[दुर्वर्णोऽसि] अनुष्टुप् छन्दः । सुगमम् । व्यापादनं
रणम् ॥ १३ ॥

माधु०— (९०) भट्टा इति दुर्दुरक संबोधयति । तव ५ धु
कल्यवर्तः । ममैव विहवु विभक्तः ।

दुर्दु०— अस्यैव संवाहकस्यैव । अयमपि संवाहकोपि ।

माधु०— (९१) तत्किं भवन्तु ।

१ स च किं A B (bc) D E २ भदन्त्यति B B (a) ३ दक्षिणेति
उच्छन्नो B (d) K ४ भट्टार एदशा सुवर्णं II (a), भट्टार एदशा सुवर्णं B
५ दशसुवर्णं A B (e) ६ दशसुवर्णं B (d), ७ सुवर्णं D ८ कल्लवन्तु J,
K ९ मम B D E, मम (मम) K १० एव A B (bcd), एव B (a),
P K, एव D H ११ विहवु A B (bc) D F, विहव K.

ददुरकः । यदि जेष्यति तदा दास्यति ।

माधुरः । अहं न जिणादि (९२) ।

ददुरकः । तदा न दास्यति ।

माधुरः । अहं न युक्तं जेष्येदं । एवं अखन्तो तुहं
अच्छ धुत्ता । अहं 'पि नाम माधुरः धुत्तुं जूजं मिच्छा 215
आदसे'आमि, अण्णस्स वि अहं जे विभेमि । धुत्तो खण्डि-
अवुत्तोसि तुहं (९३) ।

ददुरकः । अरे कः खण्डितवृत्तः ।

माधुरः । तुहं खण्डितवृत्तो (९४) ।

माधु०— (९२) अयं न जिणादि जयति ।

माधु०— (९३) अयं न युक्तं जल्पितुम् । त्वयेति शेषः ।
एवमकथं (कथं) न्तो आचक्ष्णाणस्त्वं प्रयच्छ धूर्तक । अहमपि नाम माधुरो
धूर्तो धूर्तं मिथ्या दर्शयामि । अन्यस्यान्यस्मा इत्यर्थः । अप्यहं न
विभेमि । धूर्तः खण्डितवृत्तोति त्वम् । खण्डिताचारः प्रतारक इत्य-
र्थः । अहमेवान्यं निर्भयः प्रतारयामि । न तु मामन्य इत्यर्थः ।
नेन त्वमपि धूर्तोसीति भावः ।

माधु०— (९४) एवं खलु (?) खण्डितवृत्तः ।

220 ददुरकः । पिता ते खण्डितवृत्तः । संवाहकस्याप्येकमिदं
संज्ञां ददाति ।

माथुरः । गोसाविआपुत्र णं एव्वं ज्जेव जूदं तु
सेविदं (९५) ।

ददुरकः । मय्या एवं व्यूतमासेवितम् ।

225 माथुरः । अले संवाहआ पअच्छ तं दर्शसुवण्णं (९६) ।

संवाहकः । अज्ज दइंइशं दोवे दइंइशं (९७) । माथुरः कर्षति ।

ददुरकः । मेरुं परोक्षे खलीकर्तुं शक्यते । ने ममाग्रतः
खलीकर्तुम् ।

230 माथुरः संवाहकमाकृष्य घोणायां मुष्टिप्रहारं ददाति । संवाहकः
सञ्ज्ञोणितं मूर्च्छां नाटयन्भूमौ पतति । ददुरकः उपसृत्य

अन्तरयति । माथुरे ददुरं ताडयति । ददुरो

विप्रेतीपं ताडयति ।

माथु०—(९५) वेद्यापुत्र नन्वेवमेव व्यूतं स्वया सेवितम् । गो-
साविआ गणिका । दूदं जूदमिति इयमपि व्यूतम् ।

माथु०—(९६) भरे संवाहक प्रयच्छ तद्वशसुवर्णम् ।

संवा०—(९७) भव दास्यामि तावदास्यामि ।

घोणायां नासापप्रदेशे । अन्तरयति इयोर्मध्ये मत्वा व्यवधा-
करोतीत्यर्थः ।

१ पिता or दा? II २ अपका° II (a) ३ गोसाविम पुत्र D ।
दिमपुत्र II. ४ अ पदिसुदिम दूरं मय B. ५ दूर D; दूरं II. ६ सेवितं B (c)
मय परं whole speech om: B (b). ८ पमच्छ तुमं ददा D. ९ ददुगु
A II (c); दसुवण्णम B (a), दसुवण्णं II (b). १० दास्यं A B (a)
११ दास्यं B (d) G; दाव दास्यं D K. १२ om B (a) १३ न म ममा° B
१४ ददुर मय° K; १५ ददुरक B (a) १६ प्रतीप B, B (ad)

माधुरः । अले अले दुष्ट छिणालिआपुत्तअ फेलंपि
पविहसि (९८) ।

दुर्दुरकः । अरे मूर्ख अहं त्वया मार्गगत एव ताडितः । 235
अथ यदि राजकुले तांडयिष्यसि तदा ब्रक्ष्यसि ।

माधुरः । एसु पेक्खिस्सं (९९) ।

दुर्दुरकः । कथं ब्रक्ष्यसि ।

माधुरः । प्रसार्य चक्षुषी । एवं पेक्खिस्सं (१००) ।

दुर्दुरो माधुरस्य पांशुना चक्षुषी पूरयित्वा संवाहकस्यापेकामितुं 240
संज्ञां ददाति । माधुरोक्षिणी निर्गृह्य भूमौ पतति ।
संवाहकोपक्रामति ।

दुर्दुरकः । स्वगतम् । प्रधानसभिको माधुरो मयो विरो-
धितः । तन्नात्र युज्यते स्थातुम् । कथितं च मम प्रियवयस्येन

माधु०— (९८) अरे अरे दुष्ट पुंश्चलीपुत्रक फलमपि प्राप्स्यसि ।
छिणालिआ पुंश्चली ।

माधु०— (९९) एव मेक्षिष्ये ।

माधु०— (१००) एवं मेक्षिष्ये ।

दुर्दु०— शर्विलकेन । शर्विलकः— कश्चिद्वाद्यणधौरतरः । करिष्यति
धिं चारुदत्तस्य गृहे तृतीयेऽङ्के । अस्मद्विध इति शर्विलकसदृशो प्रा-

१ अलेले B, अले दुष्ट G. २ छिणालिआ A B (c) K; पुन K. ३ फलं वि D.
प्राप्स्यसि D H. ४ अये A B (bc) D G K. om: B (d). ५ मार्गगति
मा० मार्गगती B (h), मार्गगत G. ६ एषु A B (abcd) D F K. ७ पेक्खि-
A B (abc), पेक्खिषा B (d); पेक्खिषा K. ८ पेक्खिषा B (a), पेक्खिषा B (d).
१० पाशुना DK. ११ क्कामितुं B (a) H. १२ मृद (f) B (d). १३ om B (d).

245 शर्विलकेन यथा किल आर्यकनामा गोपालदारकः सिंश-
देशेन समादिष्टो राजा भविष्यतीति । सर्वश्चास्मद्विधो ज-
स्तमनुसरति । तदहमपि तत्समीपमेव गच्छामि । इति निष्क्रान्तः ।

संवाहकः ॥ सञ्चासं परिक्रम्य दृष्ट्वा । ऐशो कश्शवि अपेक्ष-

बुदपक्खदुआलके गेहे । ता एत्थ पविशिदंशं । प्रवेशं एपपि

250 वसन्तसेनामालोक्य । अज्जे शलणार्गदेहि (१) ।

वसन्तसेना । अभयं शरणागतस्स । हज्जे ढकेहि पक्खदे-

आरअं (२) ।

चेटी । तथा करोति ।

वसन्तसेना । कुदो दे भयं (३) ।

त्यधैरः । पाखण्डो जन इति यावत् । तं राजभूतं गोपालदारकमार्यक-
नामानम् । अहमपि दर्दुरकोपि । तत्समीपं शर्विलकसमीपम् ।

• { पलायितः संवाहकः किमपि गृहं प्रविशितुं वसन्तसेना-
मित्यजानन्नेवाहे ।

संवा०—(१) एतत्कस्याप्यपरावृतपक्षहारकं गेहम् । ततोऽत्र
शामि । आर्ये शरणागतोऽसिम् ।

वस०—(२) अभयं शरणागतस्य । संवाहकं प्रतीदमुक्त्वा चे-
माह । हज्जे ढकेहि पिवेहि पक्षहारकम् ।

वस०—(३) कुतस्ते भयम् ।

१ शिद्धा० K २ रतीनि B (a) ३ एते कस्सवि A B (abcd) D F K,
कस्सवि B. ४ अपरा० A B (abcd) G K; अबुद B (a), अपाला० (= ११
(?) D. ५ दुआ० B D H, दुवारके G ६ गेहे C J. ७ पविशितं
(abc) D K, पविशितं B (d) ८ मन्त्रोक्त्य B. ९ गदक्षि B; गदक्षि B
गदक्षि D. १० शरणा B (d) ११ दुवालम B (a) K; दुवार G. १२ E
तथा आदे वसन्त०—B has क्त्वा परिक्रम्य । अज्जुए किदं, वसन्तसेना -
अं तुए [अज्जुए B (d)] कहिद

माथुरः । अक्षिणी प्रमृज्य द्यूतकरं प्रति । अले देहि देहि (७) ।

द्यूतकरः । भट्टा जावच्चिअ अम्हे ददुरेण कलहायिदा
तावच्चिअ सी गोहो अवक्कन्तो (८) ।

265 माथुरः । तस्स जूदिअरस्स मुट्ठिव्विहारेण नासिका
भग्गा आसि । तां एहि । रुहिरपेहं अणुसरेम्ह (९) । अनुसृत्य ।

द्यूतकरः । भट्टा वसन्तसेणागेहं पविट्ठो सी (१०) ।

माथुरः । भूदाइं सुवण्णाइं (११) ।

द्यूतकरः । लाउलं गदुअ निवेदेम्ह (१२) ।

माथु०—(७) अरे देहि देहि ।

द्यूत०—(८) भट्टा यावदेव वयं (आशां) वर्बुरेण कलहायिता(तौ)
स्तावदेव स पुरुषोपक्रान्तेः । सर्वत्रात्र तत्पदेन संवाहको बोध्यः ।

माथु०—(९) तस्य द्यूतकर[स्य] मुट्ठिप्रहारेण नासिका भग्ना
[सीत्] । [तत्] एहि । रुधिरपथमनुसरामः (वः) ।

द्यूत०—(१०) भट्टा वसन्तसेनागेहं प्रविष्टः सः ।

माथु०—(११) भूतानि सुवर्णानि । भूतानि भूतकालिकानीति
गतानीति भावः ।

द्यूत०—(१२) लाउलं(राजकुलं) गत्वा निवेदयावः ।

१ अले अले B (a) २ देहि once G. ३ जाव. चिअ . . . ताव. (चिअ B (b)
४ असी B (a) K. ५ दूरकल्प A B (c) P. द्यूतकर B (bd) G. जूदकलर्य
दूदभर K ६ मुट्ठि B (d) ७ प्रहारेण B G ; प्रहारेण B (bd). ८ ०
A B (bc) D I, आसी marg B (d) ९ om A B (bed) marg B (e)
१०. एहि? B (a). ११ रुधिर I. १२ पवाह K. १३ om B (e)
१४ लाभउलं J.

मार्थुरः । एस धुत्तो इंदो णिकमिअ अण्णत्त गमिस्सदि । २७०
ता उअरोधेणेव गेळेम्ह (१३) ।

वसन्तसेना मदनिकायाः संज्ञां ददाति ।

मदनिका । कुदो अज्जो, को वा अज्जो, कस्स वा
अज्जो, कं वा वित्तिं अज्जो उवजीअदि, कुदो वा भभं (१४) ।

संवाहकः । शुणादु अज्जआ । अज्जुए पाडलिउत्ते मे जम्मभू- २७५
मी । गहवइदालके हंगे । संवाहअइश वित्तिं उवजीआमी (१५) ।

वसन्तसेना । सुउमारा क्खु कला सिंक्खिदा अंज्जेण (१६) ।

माधु०-(१३) एष धूर्ततो निःकम्प्यान्यत्र गमिष्यति । तद-
परोधेनैव गृहीतः (वः) । एष संवाहकः । अतो वसन्तसेनागृहात् ।
वसन्तसेना संज्ञां नामादि सर्वं पृच्छेति कटाक्षेण सूचयतीत्यर्थः ।

मद०-(१४) कुत आर्यः, को वार्यः, कस्य वार्यः, किं (कां) वा
वृत्तिमार्य उपजीवति, कुतो वा भयम् ।

संवा०-(१५) शृणोस्वार्था । आर्य पाटलिपुत्रे (त्रं) जन्म-
भूमी । गृहपतिदारकोहम् । संवाहकस्य वृत्तिमुपजीवामि । पाटलिपुत्रे
पटनाभिधे (धं) नगरे (रं) काशीतः पूर्वस्मिन् । मामाभ्यस्तो गृहपतिः
संवाहकवृत्तिमङ्गमर्दनरूपा इ (मि)त्यर्थः ।

वसं०-(१६) सुकुमारा खलु कला शिक्षितार्येण ।

१ अतो A B (bcd) marg., इदो B (d) D F G K. २ संधेयैव A B (abcd),
वेत्त D G H. ३ को वा अज्जो B (b) ४ किं वा J. ५ वित्ति अ भ० B (b);
वृत्ति D; वृत्ती H. ६ शुणादु A B (bcd) H ७ हंगे J. ८ संवा . . . कइश
B, संवाइइरत्त H (k). ९ सिंक्खिदा B. १० अज्जउधेण ? H (d).

संवाहकः । अज्जए कलेत्ति शिंक्खिदा । आजीविआ दाणि
रावुत्ता (१७) ।

280 चेटी । अदिणिच्चिण्णं अज्जेण पडिवअणं दिण्णं । तदो
तदो (१८) ।

संवाहकः । तदो अज्जए एंशे निजगेहे आहिण्डकाणं
मुहादो शुणिअ अपुच्चदेशदंशेणकुदूहलेण इह आगेदे ।
इधेवि मए पेविशिअ उज्जडणि एक्के अज्जे शुंरगूशिदे । जे
285 तौलिशे पिअदंशेणे पिअवादी देइअं ण कित्तेदि । अवकिदं
विंशुमलेदि । कि बहुणा उत्तेण । दकिंखणदाए पल्लेकेलअं विअ
अत्ताणअं अवगच्छदि । शौलणागदवच्छले अ (१९) ।

संवा०-(१७)आर्ये कलेत्ति शिक्षिता । आजीविकेदानीं संवृत्ता ।

चेटी-(१८) अतिनिर्विण्णमार्येण प्रतिघचन दिण्णं वत्तम् ।
ततस्ततः ।

संवा०-(१९)तत आर्ये एष निजगेहे आहिण्डकानां मुखाच्छ्र-
व्यापूर्वदेशदर्शनकुतूहलेनेहागतः । इहापि मया प्रविश्योज्जयिनी-
मेक आर्यः शुभ्रूपितः । यस्तादृशः प्रियदर्शनः प्रियवादी दयितं (?)
म कीर्तयति । अपकृतं विस्मरति । किं बहुनोक्तेन । दक्षिणतायाः पलके-
लअं फलकृते फलायेत्यर्थः । इहात्मानमयगच्छति । शरणागतवत्सलश्च ।

१ सिद्धिदा D २ रावुत्ता B ३ वत्तन्तेना B(n). ४ अवि. निधिपण II (a), निधिपण II (d), निधिपण G, अविनिधिपण = (अपि निधिपण?) K. ५ om: B (n) ६ एहे Dk. ७ काणा AB (c) D ८ डकाना (=पर्यटनशीलता) K ९ शुणिअ K १० दंशेण D ११ अग्गेदे B (a) D II. १२ इहवि J. १३ पविशिअ D १४ om: K. १५ मुसगिदे D मुसग्गेदे FK १६ तल्लिसे D १७ दसवे D. १८ दसव B C १९ शुमलदि DI. २० दकिंखणदा AB (c), दकिंखणदा B (a) D; दाहिण्ण-शुभ II. २१ फलकेलअं AB (c) F. फलकिद D; फलकिदे II. २२ अभाणे B (d) २३ गलगा AB (c) D. गलगागदवच्छले del स II (d)

चेटी । को दाणि अज्जआण मणोरहन्तरस्स गुणां
चोरिअ उज्जइणि अलङ्करोदि (२०) ।

१५ वसन्तसेना । साहु हञ्जे साहु । मए वि एव्वं ज्जेव्व २९०
हिअएण मन्तिदं (२१) ।

चेटी । अज्ज तदो तदो (२२) ।

संवाहकः । अज्जए शे दाणि अणुक्कोशकिदोहिं पदा-
णेहिं (२३) ।

वसन्तसेना । किं उवरदविहवो संवुत्तो (२४) । २९५

महाशयसामर्थ्यफलीभूतमेवात्मानं सफलं जानासीत्यर्थः । इयमत्र
चेटीपदेन मदनिकैव मात्वा(द्या) ।

चेटी-(२०) क इदानीमार्याया मनोरयान्तरस्य गुणांशोर-
यित्वोज्जयिनीमलंकरोति ।

वस०-(२१) साधु हञ्जे साधु । मयाप्येवमेव हृदयेन मन्त्रितम् ।

चेटी-(२२) आर्यं ततः ।

संवा०-(२३) आर्ये स हरानीमनुक्कोशकृतैः प्रदानैः । स
चारुदत्तः । पूर्वमनुपदमेक आर्यः शुश्रूषित इत्यादिप्रथमान्तैश्चारुदत्त
एवोक्त इति बोध्यम् ।

वस०-(२४) किमुपरतविमवा संवृत्तः ।

संवाहकः । अणाचक्खिदे ज्जेव्व कथं अज्जआए वि-
णादं (२५) ।

वसन्तसेना । किं एत्थ जाणीअदि । दुल्लहा गुणा विहवा
अ । अपेएसु तडाएसु बहुदरं उदअं भोदि (२६) ।

300 चेटी । अज्ज किणामधेओ खलु सो (२७) ।

संवाहकः । अज्जे^१ के^२ दाणिं तद्वशं भूदंलमिअ^३ दश नामं
ण आणादि ।^४ शो खलु^५ शोडिठ^६ चैत्तले पडिवशादि । शलाहणि-
ज्जणामधेए अज्जचा^७ लुदत्ते नाम (२८) ।

संवा०—(२५) अनाख्यातमेव कथमार्यया विज्ञातम् ।

वस०—(२६) किमत्र जाणीअदि ज्ञातव्यमित्यर्थः (ज्ञायत इ-
त्यर्थः) । दुर्लभा गुणा विभवाश्च । अपेयेसु(पु) तडागेपु बहुतरमुदकं
भवति ।

१ चेटी—(२७) आर्य किनामधेयः खलु मः ।

संवा०—(२८) आर्ये क इदानीं तस्य भूतलमृगाङ्कस्य नाम न
जा[ना]ति । स खलु भेठित्य(च)स्यरे प्रतिवसति । श्लाघनीयनामधेयं
आर्यचारुदत्तो नाम ।

१ जदि B (d) २ गुणविहवा B (d) ३. om B (a). ४ अपेयेसु B (n),
आगेरसु B (b) ५ तडागेसु BB (a), गेसु B (b) ६ उदक K. ७ om: BB
(a), c को AB (abcd) DE. ८ तम्म B (a). ९ मृगल B (n) १० अकरसु J
११ से B, गे B (abcd) D १२ तगि B (d), से J. १३ चमरे I, चदनने B
(a), K १४ दियो B (a), पेयो B (led) D १५ रदनी B (hrd) दन B (s).

वसन्तसेना । सहर्षमासनादवतीर्य । अज्जस्स अत्तेकेरकं
एदं गेहं । हज्जे देहि से आसणं । तालेवेण्डअं गेह्ण । परिस्समो 305
अज्जस्स बाधेदि (२९) ।

चेटी । तथा करोति ।

संवाहकः । स्वगतम् । कथं अज्जर्चालुदत्तेश नामशङ्कि-
त्तणेण ईदिशे मे आदले । शाहु अज्जर्चालुदत्त शाहु ।
पुंहवीए तुमं एक्के जीवेशि । ११ शेशे उण जणे शेशदि । इति 310
पादयोनिपत्य । भोदुं अज्जए भोदु । आशणे णिशीददु
अज्जआ (३०) ।

वसन्तसेना । आसने संमुपविश्य । अज्ज कुंदो सो धणिओ (३१) ।

वस०—(२९) आर्यस्य अत्तकेरकमात्मकृते पतत्रेहम् । हज्जे
देहस्यासनम् । तालवृन्तकं गृहाण । परिभ्रम आर्यस्य बाधते ।
आर्यः संवाहकः । कृत इति तादर्थ्यव्ययं प्रसिद्धम् ।

संवा०—(३०) कथमार्यचारुदत्तस्य नामसंकीर्तनेनेदृशो म आ-
दरः । साधुः (पु) आर्यचारुदत्त साधु । पृथिव्यां त्वमेको जीवसि ।
शेषः पुनर्जनः शसिति । इति हृदि विभाव्य प्रकाशमाह । भव-
त्वार्ये, भवतु । आसने निपीदस्वार्था ।

वस०—(३१) आर्य कुतः स धनिकः ।

१ अदं अज्जस B (d), K. २ अचणकेरकं J. ३ वेण्डअं J. ४ मदनिका B
(n). ५ शाहु A II (abcd). ६ दत्तस J. ७ संकिर्त्तणेण B (a); संकात्ताणेण B
(b); संकिच B (d) H. साहुत्तणेण J; नामशङ्किच K. ८ चारु A II (bc);
चारुदत्त B (a). ९ दत्त B (d). १० पुंहवीए B (b), ११ शेशे B (d) K. १२ उण
G. १० एक्के तुमं (जी)? वसि B (n). ११ शसि B (d). १२ सदा J. १३ उदाशदि
B (d); शसदि DH. १४ ट्याविश्य B (d) १५ कुंदो धणिओ K.

संवाहकः ।

315 शकालधने कस्य राज्ञे काह णे होई चलाचले धने ।

जे पूड्डुं पि आणादि शे पूआविशेशपि आणादि(३२)॥१५॥

वसन्तसेना । तदो तैदो (३३) ।

संवाहकः । तदो तेण अज्जेण शेविती पेलिचालके कदैहि।

पेलिचालवेशे अं तैदिंश जूदोवैजाविदम्हि शेवुत्ते । तदो

320 भाअधेअविशमदाए दशशेवण्णअं जूदे होलिदं (३४) ।

संवा०—(३२) [शकालेति] । आर्याछन्दः । सत्कारधनुः खलु स

ज्जनः कस्य न भवति चलाचलं धनम् । यः पूजितुमपि जानाति स

९ पूजाविशेषमपि जानाति । सज्जेत्यन्वायपादयतितुर्वपादे पूआ इत्या-

कारोनुस्वारश्च लघुः पठनीयः ॥ १५ ॥

वस०—(३३) ततः ।

संवा०—(३४) ततस्तेनार्येण सवृत्तिः परिवारकः कृतोस्मि ।

चारित्र्यावशेषे च तस्मिन्धूतोपजीष्यस्मि संवृत्तः । ततो भागधेयवि-

पमतया दशसुवर्णकं द्यूते हारितम् । तेन धारुदत्तेन । सवृत्तिः

सजीविकः । चारित्र्यावशेषे सत्कीर्त्यवशेषे धनशून्य इत्यर्थः ।

तस्मिन्धारुदत्ते ।

- १ शकाल AB (bcd) DFK. २ राज्ञे AB (bcd) D K. ३ खलु B II. ४ होई B (a). ५ चलाचलधने B (a). ६ पूजितु B (n); पूड्डु B (b). ७ पि B D K. ८ आणादि G; ण आणादि K. ९ शे DK; शे २ H. १० आणादि B (abd) K. ११ वि or वि B (ab) II. १२ आणादि B (nb); GK, अष्टो B II. १३ om, AB (c) DFK. १४ शेविती AB (ac) D, विती B (b) F तनिती B (d); दविती F, कविती H; कविती (=सत्कृत्य) K. १५ पेलिचालके B (a) १६ कदैहि B (a). १७ जूदोवैजा B (d) १८ अ B. १९ तस्मि J. २० होलिदं AB (bc) D. २१ शेषे B (d). २२ शेषे AB (abcd) D २३ शेषे B (d). २४ हारिद B (a).

माधुरः । उच्छादिदोम्हि मूसिदोम्हि (३५) ।

संवाहकः । एदे दे शहिअजूदिअला मं अणुशन्धअन्ति ।
शम्पदं शुणिअ अज्जंआ पमाणं (३६) ।

वसन्तसेना । मदणिए वासपादवविसण्डुलदाए पक्खिणो
इंदो तदो वि ओहिण्डन्ति । हज्जे ता गच्छ । एदाणं सहिअ- ३२५
जूदिअराणं अअं अज्जो ज्जेव पडिवादेदित्ति इमं हत्थाभर-
णअं तुमं देहि (३७) । इति हस्तात्कटकमाकूप्य चैत्या प्रपच्छति ।
चेटी । गृहीत्वा । जं अज्जआ आणवेदि (३८) । इति निष्क्रान्ता ।

माधु०—(३५) उत्खाति(उत्सादि)तोस्मि [मुपितोस्मि] । मुपस्तेये
धातुः ।

संवा०—(३६) एतौ तौ सभिकद्युतकरौ मामनुसन्धयतः(?) ।
सांप्रतं श्रुत्वार्या प्रमाणम् ।

वंस०—(३७) मदनिके वासपादपविसंहुततया पक्षिण इतस्ततो- ३२७
प्याहिण्डन्ति । हज्जे तद्वच्छ । एतयोः सभिकद्युतकरयोरयमार्य एव
प्रतिपादयतीतीदं हस्ताभरणं त्वं देहि । अयमार्यः संवाहकः । प्रतिपाद-
यति ददातीत्यर्थः । 'विश्राणनं वितरणं स्पर्शनं प्रतिपादनम्' इत्यमरः ।

चेटी—(३८) यदार्या(ज्ञा)पयति ।

१. माधुरेण &c. K. २ उत्सादिदो० II (a) DIHK; उत्थादिदो G. ३ एतौ B. II (abd) K. ४ दे om B (b); द AB (c). ५ सहिअ II (d). ६ जूदिअस II (a); 'जूद' D. II. ७ संपदं AB (cd) D. ८ शुणीअ II (d). ९ अज्जुआ B; अ अज्जुआ B (a). १० वि इदी तदो B; वि om. II (b); विअ II. ११ दिदन्ति H. १२ दअराणं D. १३ मदनिक्ता throughout the scene for चेटी II (a). १४ अज्जुआ B.

माथुरः । उच्छोदिदोम्हि मूसिदोम्हि (३९)।

330

चेटी । जघा एदे उद्धं पेक्खन्ति दीहं णीससन्ति विसू-
रअन्ति अं अहिलिहन्ति अ दुआराणिहिदलोअणा तथा त-
क्केमि एदे दे सहिअजूदिअरा हुंविस्सन्ति । उपगम्य । अज्ज
वन्दोमि (४०) ।

माथुरः । सुहं तुहं होदुं (४१) ।

335

चेटी । अज्ज कदमो तुम्हाणं सहिओ (४२) ।

माथुरः ।

केश श तुहं तणुमज्जे अहरेण रदेददुव्विणीदेणं ।

माथु०—(३९) उच्छाति (उत्सादि) तोस्मि मू(मु)पितोस्मि ।

चेटी—(४०) यथैतावूध्वं प्रेक्षेते दीर्घं निश्चस्तः (असितः) च
विसूरअन्ति विचारयतश्चाभिलपतश्च द्वारनिहितलोचनौ तथा तर्क-
याम्येतौ तौ सभिकः श्रूतकरः (स० श्रू० रौ) भविष्यतः । आर्य वन्दे ।
प्राकृत आत्मनेपदाभावादित्यपि बोध्यम् ।

माथु०—(४१) सुखं तव भवतु ।

चेटी—(४२) आर्य कतमो (कतरो) युष्माकं (युययोः) सभि-
कः ।

माथु०—(४३) [कश्चेति ।] आर्याणन्दः । कस्य त्वं तनुमसि

१ उच्छा० D. II. २ मूसिदो० J. मूसिदो K. ३ एदे? B (b). ४ उद्ध B (b)
उद्धे. B (b). ५ तासिअ BD ६ om AB (bc). ७ लहन्ति J. ८ दुआराणि
AB (bc) FG. ९ सहिआजूदिअणा AB (bcd) F. G. K. जूदअणा D. II
१० इति० D. II इति० F. ११ वन्दमि B (d). १२ सहं तुहं F. तुप J. १३
होदु B (a) होदु corr. होउ B (d). १४ कस्य J. १५ तुहं AB (c) K. तुम J.
१६ रदद BB (ad). रदद? E. १७ अदेन C.

जैम्पसिं मनोहरवअणं ओलोअन्ती कडक्खेण ॥१६॥

नैत्थि मम विहवो । अण्णत्त वज (४३) ।

चेटी । जइ ईदिसाइं, णं मन्तेसि ता ण होसि जूदिअरो । ३४०

अत्थि कोवि तुम्हांणं धारओ (४४) ।

मायुरः । अत्थि । दशसुवण्णं धैलेदि । किं तस्स (४५) ।

चेटी । तस्स कारणादो अज्जआ इमं हत्थाभरणं पडि-

वादेदि । णहि णैहि सो ज्जेव्व पडिवादेदि (४६) ।

अधरेण रतदट्टदुर्धिनीतेन । जल्पसि मनोहरवचनमालोकयन्ती कटा-
क्षेण ॥ स्तोदयते एव दुर्धिनीतः संगर्वः । विशेषणे तृतीया ॥१६॥

नास्ति मम विभवः । अन्यत्र वज ।

चेटी-(४४) यदीदृशानि ननु मन्त्रयसि तदा न भवसि
भूतकरः । अस्ति कोपि युष्माकं (युवयोः) धारकः ।

मायु०-(४५) अस्ति । दशसुवर्णं धारयति । किं
तस्य ।

चेटी-(४६) तस्य कारणादार्येदं हस्ताभरणं प्रतिपादयति । नहि
नहि स एव प्रतिपादयति ।

१ जल्पसि J. २ मम्महं II (a); मम्महं J. ३ आलोअन्ती D. II. ४ नत्थि AB (c). ५ मे BB (a) ६ अण्णत्त (णत्त) H. ७ वज्रं BDG, वज्र. J. ८ ण मं B, B (ad). ९ जइं (I) AB (c) अज्जआ D. आओ II. १० कोपि B. (d). ११ दशसु० AB (bc); दस० B (a); १२ धाले (दि)? B (d). १३ कालणा० AB (abcd) DK. १४ अज्जआ B, अज्जआए K. १५ भलणं AB (abcd) D, K. १६ धालेदि B(a). om B. (d) K. नहिणहि whole om: E.

345 मोधुरः । सहर्षं गृहीत्वा । अले भणेशि तं कुलपुत्रं भूदं
तुंए गन्धु । आअच्छ । पुणो जूदं रंमहं (४७) । इति
निष्क्रान्तौ ।

चेटी । वसन्तसेनामुपसृत्य । अज्जए पंडितुद्धा गदा सहि-
अज्जुदिअरा (४८) ।

350 वसन्तसेना । ता गच्छेदु अज्जो बन्धुअणं समस्सा-
सिदुं (४९) ।

संवाहकः । अज्जए जइ एच्चं ता इअं कला पलिअेण-
हत्थेगदा केलीअदु (५०) ।

वसन्तसेना । अज्ज जस्स कारेणादो इअं कला

माधु०—(४७) अले भणसि तं कुलपुत्रं भूतस्तव गण्डः । आ-
गच्छ । पुनर्घृतं रमस्य । कुलपुत्रं संवाहकम् ।

चेटी—(४८) आर्ये परितुष्टा गताः सभिका(क)घृतकराः
(परितुष्टौ गतौ सभिकघृतकरौ) । बहुवचनमादरे ।

वस०—(४९) तद्वत्त्वार्थो बन्धुजनं समाभ्रासि(सधि)तुम्
आर्यः संवाहकः ।

संवा०—(५०) आर्ये यद्येवं तदियं कला परिजनहस्तगत्य
क्रियताम् । इयं कला संवाहक(न)रूपा ।

१ डमी B (ad). २ भणेशि B. ३ कुलपुत्रं B; पुत्रं B (d). ४ ता B
D. ५ रंमहं G, K. ६ om: B. ७ परितुष्टा B. ८ सहिभा AB (bcd) B G
९ जूदं B. १० गच्छेदु B (a). ११ परिजन AB (bcd) D. १२ इयं B
(a) भदा B (d). १३ करीअदु B (ad). १४ कालं D.

सिक्खीअदि सो जेजेव अज्जेण सुस्सुसिदपुहेव्वो सुस्सु- ३५५
सिदव्वो (५१) ।

संवाहकः । स्वगतम् । अज्जुआए णिउणं पंचादिटोम्हि ।
कथं पच्चुवकलिदशं । प्रकाशम् । अज्जए अहं एदिणा जूँदिअ-
लावमाणेण शकेशमणके हुँविदशं । ता संवाहके जूँदि-
अले शकेशमणके शंवुचेत्ति शुमलिदव्वा अज्जआए एदे ३६०
अकखलु (५२) ।

वसन्तसेना । अज्ज अलं साहँसेण (५३) ।

संवाहकः । अज्जए कैले णिच्चए । इति परिक्रम्य ।

वस०-(५१) आर्य यस्य कारणादियं कला शिक्ष्यते स
एवार्येण शुभ्रूपितपूर्वः शुभ्रूपितव्यः ।

संवा०-(५२) आर्यया निपुणं प्रत्यादिटोस्मि । कथं प्रत्युपक-
रिष्ये । प्रकाशम् । आर्ये अहमेतेन द्यूतकरापमानेन शाक्यभ्रमणको
भविष्यामि । शाक्यभ्रमणको बौद्धसंन्यासी । तत्संवाहको द्यूतकरः
शाक्यभ्रमणकः संवृत्त इति स्मर्तव्यान्यार्ययैतान्यक्षराणि । द्यूतकर
इति संवाहकविशेषणम् ।

वस०-(५३) आर्य अलं साहसेन ।

संवा०-(५४) आर्ये कृतो निश्चयः । [जूदेणेत्ति ।] आर्याह्वन्दः ।

१ सिक्खीअदि D; सिक्खि° G. २ सोज्जोठ B (b). ३ पुद्वो H; पुज्जो.
K. ४ सिक्खिदद° (= सिक्खितव्य) K. ५ °रिस्ते° B. ६ ता कथं B B (nd)
७ पपुप° D (d). ८ अह B (a). ९ णाज्जुदि Syll om: D (b). १० जूँदि-
अला B (a); जूँदमला D. ११ शकवद° B, °शवणके A D (bcd) DE;
शवणके K. १२ हविदशं DFH. १३ जूँदमले D (a) जूँदमले D. H. १४ शक-
दश° D; °शवणके DG. १५ शुमलिदव्वो D (nd). १६ °सेन D. १७ कलो
B (b).

पेक्खिदेशं गदुअ । अह वा किं मम एदिणा । जधोवव- 370

शिदं अणुचिद्विशं (५५) । इति निष्क्रान्तः ।

ततः प्रविशत्यपटीक्षेपेण प्रहृष्टो विकटोज्ज्वलवेशः कर्णपूरकः ।

कर्णपूरकः । कहिं कहिं अज्जआ (५६) ।

चेटी । दुम्मणुस्स किं ते उव्वेअकारणं । जं अग्गदो
वद्विदं अज्जअं न पेक्खासि (५७) । 375

कर्णपूरकः । दृष्ट्वा । अज्जए वन्दामि (५८) ।

वसन्तसेना । कण्णऊरअ परितुट्टमुहो लक्खीअसि ।
ता किं णेदं (५९) ।

किं प्रयोजनम् । न किमपीत्यर्थः । यथाव्यवसितं नास्तिकसंन्यासरूपं
निधितम् ।

इति निष्क्रान्तः । इत्युक्त्वा रङ्गान्निर्गत इत्यर्थः । संवाहकः
शाक्यसंन्यासमासाद्य पथि प्रचचारेति ज्ञेयम् । कर्णपूरको-वसन्त-
सेनाया-मृत्यः । वसन्तसेना-च राजेव कर्तितुरगण्यधनादिमहैश्वर्य-
शालिनीत्यपि बोध्यम् ।

कर्ण०-(५६) कुत्र कुत्रार्या ।

चेटी-(५७) दुर्मनुष्य किं ते उद्देगकारणम् । यद्यतोव-
स्थितामार्या न प्रेक्षसे ।

कर्ण०-(५८) आर्ये वन्दे ।

वस०-(५९) कर्णपूरक परितुष्टमुखो लक्ष्यसे । तर्त्तिक मे-
(णे)रम् ।

१ पेक्खिदेशं AB.(bc) D. २ गदुअ किं न म & II (b) ३ एवदिशपदं B (a); एव-
सिदं B (d); जधा वासिदं C. J. ४ अणुचिद्विशं B. ५ प्रविशति अपटाक्षेपेण AB (c)
FG प्रविश्य कर्णपूरो दृष्ट अपटीक्षेपेण B (b) पटीक्षेपेण B (d) अपटाक्षेपेण c.
पटाक्षेपेण D. H. ६ उव्वेअ B (b) E. ७ जेण D. ८ कहिं अज्जआ II (a); कहिं
अज्जआ G K. ९ कालज. AB (c) D १० न II. ११ whole speech om. B
(ab) K. १२ परितुष्टः AB (cd) D, परितुष्टः F. १३ नेदं AB (cd) D.

कर्णपूरकः । सविस्मयम् । अज्जए वञ्चितासि जाए

380 अज्ज केण्णऊरअस्स परक्कमो ण दिट्ठो (६०) ।

वसन्तसेना । कण्णऊरअ किं किं (६१) ।

कर्णपूरकः । सुणादु अज्जआ । जो सो अज्जआए खुण्ठ-

मोडओ णाम दुट्ठहत्थी सो आलाणत्थम्भ भञ्जिअ मँहमेत्थ

वावादिअ महन्त सइखोह करन्तो राअमग्ग ओदिण्णो ।

385 तदो एत्थन्तरे उग्घुट्ट जणेण ।

अवणेध बालअजण तुरिद औरुहध वेक्खपासाद ।

किं णे हु पेक्खध पुरदो दुट्ठो हत्थी इदो एदि ॥ १८ ॥ (६२)

कर्ण०—(६०) आर्ये वञ्चितासि ययाय कर्णपूरकस्य परा-
क्रमो न दृष्टः ।

वस०—(६१) कर्णपूरक किं किम् ।

कर्ण०—(६२) शृणोत्वार्या । य स आर्याया खुण्टमोडको
नाम दुट्ठहस्ती स आलानस्तम्भ भङ्क्त्वा । [मह]मेत्थ महामात्रम् ।
इतिपकमित्यर्थः । वावादिभ व्यापायः । मारयित्वेत्यर्थः । महान्तः
सक्षोभं कुर्वन् राजमार्गमवतीर्णः । ततोत्रान्तर उद्गुट्ट जनेन ।

[अवणेधेति ।] आर्याउन्द । अपनयत बालकजन स्वरितमारोहत
वृक्षप्रासादम् । किं न खलु प्रेक्षध पुरतो दुट्ठो हस्तीति एति ॥ १८ ॥

१ कण्णऊरअ B (a) २ ऊर B (ad), °ऊरआ B (b), °हुरअ K
१ com AB (bcd) DEh ४ कपुट्ट D छुट्ट H ५ आलाण H ६ तथ
BCD ७ महत्थ B (a) मर्थ com महत्थ B (d) महमेत्त D H ८ वे-
ज मर्थ h ९ करन्तो BD १० दिणो B (a) १० घुट्ट B (a) ११ अ-
यगव B (a) १२ दहद B १३ दहद AB (r) Dh, °दहद B (ab) h, °दह B (d)
१४ दहद B (a) १५ दह B (a) जण DI H

अवि अ ।

विअलइ णेउरज्जुअलं छिज्जन्ति अ मेहला मणिक्खइआ ।

वलया अ सुन्दरदरा रत्नङ्कुरजालपाडिवद्दा ॥ १९ ॥ ३९०

तदो तेण दुट्ठहत्थिणा कलचलणरदणेहिं फुल्लणलिणिं विअ

णअरिं उज्जइणिं अवगाहमाणेण समासादिदो परिव्राजओ ।

तं च परिभट्टदण्डकुण्डिकाभाअणं सीअरेहिं सिञ्चिअ देन्तन्तरे

किंखत्तं पेक्खिअ पुणोवि उग्घुट्टं जणेण हो परिव्राजओ

वावादीअदित्ति । (६३)

३९५

वसन्तसेना । ससंधमम् । अहो प्रमादो अहो प्रमादो (६४) ।

अपि च ।

[विअलइति ।] भार्याछन्दः । (६३) विचलति नूपुरयुगलं छिद्यन्ते

च मेखला मणिखचिताः । वलयाश्च सुन्दरतरा रत्नङ्कुरजालमति-

वद्दाः ॥ छिज्जन्तीत्यस्य क्षीयन्त इति वार्यः । (इत्यार्यादयोक्तं

जनेनोद्धुट्ठमुच्चैर्घोषणं कथितमित्यर्थः ॥ १९ ॥

ततस्तेन दुट्ठहस्तिना करचरणरदनैः फुल्लनलिनीमिव नगरीमु-

ज्जयिनीमवगाहमानेन समासादितः परिव्राजकः । तं च परिभ्र-

ट्टदण्डकुण्डिकाभाअणं सीकरैः सिक्त्वा दन्तान्तरे क्षिप्तं प्रेक्ष्य पुनर-

प्युद्धुट्टं जनेन हा परिव्राजको व्यापाद्यत इति । अयं परिव्राजकः

संवाहक एवेति ध्येयम् । व्यापाद्यते मार्यत इत्यर्थः ।

वस०-(६४) अहो प्रमादः [अहो] प्रमादः ।

१ उज्जन्ति AB (c) DFH; छिज्जन्ति K. २ कलचिआ B (a). ३ वलया उ H. ४ करचं B; कालचं B (b). ५ पुड AB (bed). ६ णि ज्व AB (bc) D; तिञ्च mang. अ H (d); णिज्ज G; णिज्ज K. ७ ग्गाहं AB (cd) D. ८ सादिभो B (a). ९ ते च B (a); त च B (b); तच J. १० अहं B (b) D. ११ कुडिआ B (d). १२ सीअरेहिं H (b); सीअरेहिं F, सीअरेहिं H १३ दन्तरे B (d). १४ तिञ्च AB (bc). १५ उग्घुट्टं B (a) १६ हा B (a) om. mang हा B (d). १७ वावादिअदि without ति B (d); दिदंति G. १८ om. syll अहो-प्रमादो B (b) D H.

कर्णपूरकः । अलं सम्भमेण । सुणादु दाव अज्जआ । तदो
विच्छिण्णविसण्ठुलसङ्खलाकलावअं उव्वहन्तं दन्तन्तरपरि-
गेहिदं परिव्वाजअं उव्वहन्तं तं पेक्खिअ कण्णऊरणेण मए
400 णहि णहि अज्जआए अण्णपिण्डोवपुट्ठेण दासेण वामचलणेण
जूदलेक्खअं उग्घुसिअ उग्घुसिअ तुरिदं आवणादो लोहदण्डं
गेल्लिअ आआरिदो सो दुट्ठहत्थी (६५) ।

वसन्तसेना । तदो तदो (६६) ।

कर्णपूरकः ।

405 आहणिकण सेरोसं तं हत्थि विच्छेसैल्लेसिहैराभं ।
मोआविओ मए सो दन्तन्तरंसठिओ परिव्वाजओ ॥ २० ॥ (६७)

कर्ण०—(६५) अलं सम्भमेण । शृणोतु तावदार्या । ततो विच्छि-
न्नविसंठुलसङ्खलाकलापमुद्वहन्तं दन्तान्तरपरिशृहीतं परिघ्राजकमु-
द्वहन्तं तं मेक्ष्य कर्णपूरकेण मया नहि नह्यार्याया अन्नपिण्डोपपुट्ठेन
दासेन वामचलनेन द्यूतलेखकमुदुप्योदुप्य त्वरितभाषणाक्षोद्वदण्डं
गृहीत्याकारितः स दुष्टहस्ती । कर्णपूरकेण मयेति स्वनाम्नः स्वयं
निर्दि(दे)शेन गर्वमाविर्भाव्य विनयं स्यामिन्याः पुरः प्रकटयति ।
नहि नहीत्यादि । वामचलनेन वक्रगमनेनेत्यर्थः ।

वस०—(६६) ततस्ततः ।

कर्ण०—[आहणिकणेति ।] भार्याठन्दः (६७) । आहणिकण-

१ 'आहणिक' &c दत्तं B, 'विच्छिण्णविसण्ठुलसङ्खला' B (a), 'अण्णपिण्डो' B (b), 'विच्छि-
ण्ण' &c T, 'विच्छिण्ण' J 'विसण्ठुलसङ्खला' &c K ३ om. BCJ. २ '०-१६
B (d) ४ om. B (d) K ५ 'ऊरेण DH. ६ 'पिण्डो' B (abd) ७ 'तेन B
(b) ८ 'उपपुट्ठेण A B (bc) C D 'दित्तवत्तम' B (a) 'दित्तम' J ९ om. G १० '११
दत्त' B (a) 'विभक्त' B (b) 'नीद' B (d), 'गिर' D. II. K, 'विभक्त' G
११ 'ततो' G १२ 'विद' D 'विद' J. १३ 'सं' B (d) 'ते' B II १४ 'दि'
D १५ 'विदितो' B (a), 'विदितो' B (d)

वसन्तसेना । सुदु दे किंद । तदो तदो (६८) ।

कर्णपूरकः । तदो अज्जए साहु रे कण्णेऊरअ साहु-
त्ति एत्तिअमेत्तं भणन्ती विंसमभेरक्कन्ता विअ णावा एकंदो
पल्लहत्था सअला उज्जइणी आसि । तदो अज्जए एकेण ४१०
सुण्णाइं ओहरणट्ठोणाइं परोमसिअ उइं पेक्खिअ दोहं णीसं-
सिअ अअं पोवारओ ममं उवारि किंखँसो (६९) ।

इत्य सरोपं तं हस्तिनं विन्ध्यशैलशिखराभम् । मोचितौ मया स
वन्तान्तरसंस्थितः परित्राजकः । परित्राजओ इत्यत्र व्याकारो
ह्रस्वः पठनीयः ॥ २० ॥

वस०-(६८) सुदु । ते त्वया । कृतम् । ततः ।

कर्ण०-(६९) तत आर्ये साधु रे कर्णपूरक साधु इत्येता-
वन्मात्रं भणन्ती विपमभराक्रान्तेव नौरेकतः पर्यस्ता सकलोज्जयि-
न्यासीत् । तत आर्ये एकेन शून्यान्याभरणस्थानानि परामृदयोर्ध्वं
प्रेक्ष्य दीर्घं निःश्वस्यायं प्रावारको ममोपरि क्षिप्रः । एकेन चारुदत्ते-
नेत्यर्यः । स्याद्भे भूषणानि न सन्तीति विचार्य दरिद्रोहं जात इति
निर्दिष्ट देयान्तरविरह(हे)ण प्रावारकमेव प्रादादिति भावः । अयं यः
प्रथमाङ्के वर्णितः प्रथमं स एव प्रावारक इति श्रेयम् ।

१ कर्द B, B (a) ; किंद corr: कर्द B (d). २ तदोतदो om AB (bcd) D E.
३ ऊर B (d). ४ एत्तिअ ? B (b) ; एत्ति आमनं A B (c) D ; एत्ति अमनं F,
अतिमेत्तं K. ५ भणन्ती P. ६ विंसम K. ७ पल्लहत्था B (d) D. ८ उज्जइणी
B (b). ९ अज्जएकेण B (a). १० अवरण B (a). ११ इनाइ C ; इनाइ H.
१२ ०मित्तम pr m. B (d). १३ दोहं F. १४ णिगणिअ B (d), णोपणिअ P.
१५ पावारओ B (d) K ; पाणवारओ B (b). १६ ममेवरि B D. १७ निक्खँसे
B (a).

वसन्तसेना । कण्णऊरअ जाणीहि दाव किं एसो जेदी-
कुसुमवासिदो पावारओ ण वेत्ति (७०) ।

415 कर्णपूरकः । अज्जए मदगन्धेण सुट्ठु तं गन्धं ण
जाणामि (७१) ।

वसन्तसेना । नामं पि दाव पेक्ख (७२) ।

कर्णपूरकः । इमं नामं । अज्जआ एव्य वाएदु (७३) ।

इति प्रावारकमुपनयति ।

420 वसन्तसेना । अज्जचारुदत्तस्स (७४) । इति वाचयित्वा
तस्पृहं गृहीत्वा प्रावृणोति ।

चेटी । कण्णऊरअ सोहइ अज्जआए पावारओ (७५) ।

कर्णपूरकः । आं सोहइ अज्जआए पावारओ (७६) ।

वसन्तसेना । केण्णऊरअ इदं दे^१ पारितोसिअं (७७) ।

425 इत्याभरणं प्रयच्छति ।

वस०—(७०) कर्णपूरक जानीहि तावत्किमेव जातीकुसुम-
वासितः प्रावारको न वेत्ति ।

कर्ण०—(७१) आर्ये मदगन्धेन सुट्ठु तं गन्धं न जानामि ।

वस०—(७२) नामापि तावत्पेक्षस्य ।

कर्ण०—(७३) इदं नाम । आर्येव वाचयतु ।

[वस०—(७४) आर्यचारुदत्तस्य ।]

चेटी—(७५) कर्णपूरक शोभत आर्यायाः प्रावारकः ।

कर्ण०—(७६) आमङ्गीकारे । शोभत आर्यायाः प्रावारकः ।

वस०—(७७) कर्णपूरक इदं ते पारितोषिकम् । गजवृत्ता-

न्तेन चारुदत्तदत्तप्रावारकव्यातिकरेण च परितोषः ।

१ ऊर B (a); २ रअ K. ३ एवे B (d). ४ आदि H. ५ वरओ B (d)
K. ६ om. B (d). ७ प्रावरकमु० B (abd) G k. ८ आर्यचारुदत्तस्य A B B
(abd). ९ पावरओ B (d) १० whole speech om B (a) k. ११ पावरओ B (d).
१२ ऊर B (a); १३ रअ k. १४ om. B (d)

कर्णपूरकः । शिरसा गृहीत्वा प्रणम्य च ४ सम्पदं मुदु
सोहं अज्जआए पावोरओ (७८) ।

वसन्तसेना । कण्ठऊरअ एदाए वेलाए कहिँ अज्जचा-
रुदत्तो (७९) ।

कर्णपूरकः । एदेण ज्जेअ मग्गेण पवुत्तो गेहं (८०) । 430
वसन्तसेना । हज्जे उवरिदणं अलिन्दअं आरुहिअ अज्ज-
चारुदत्तं पेक्खेह्म (८१) ।

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

इति धूतकरसंवाहको नाम द्वितीयोऽङ्कः ।

कर्ण०—(७८) सांप्रतं मुदु शोभत आर्यायाः प्राधारकः ।
व्यञ्जितधनेन चारुदत्तानुरागः ।

वस०—(७९) कर्णपूरक एतस्यां वेलायां कुत्रार्यचारुदत्तः ।

कर्ण०—(८०) एतेनैव मार्गेण प्रवृत्तो गेहम् । प्रवृत्तधलितः ।

वस०—(८१) हज्जे उपरितनमलिन्दमारुहार्यचारुदत्तं प्रेक्षा-
म(व)हे । अलिन्दमट्टातिकाम् । सदनसामीप्यं चानयोरवसेयम् ।
इति श्रीमृच्छकटिकप्रकरणव्याख्यायां श्रीलक्षादीक्षितसंख्यायता वा-
न्धवकरोपनाम्ना महाराष्ट्रेण कवीन्द्रवहादुरविरुदेन मुन्देलाधीशदैशि-
केन विहन्मुकुटमणिश्रीमन्महाराजवल्लिसेनसाहबसंमदाय श्रमेणानू-
डामूलमाख्यातायां धूतकरसंवाहकविलासो नाम द्वितीयोऽङ्कः ॥ २ ॥

१ सोहादे B. २ पावोरओ B (d). ३ ऊर B (n) ४ दुरअ k. ५ स अज्ज B, B (n).
६ पावो B (n) पवुत्तो B (b). ७ उवरिदण B (ad). ८ अलिंद et in marg by
B (d) अलिन्दं D. H. ९ पेक्ख B D. H. १० इति मृच्छकटिकायां B.

तृतीयोऽङ्कः।

प्रविश्य

चेटः ।

सुअणे हु भिच्चाणुकम्पके शोमिए णिद्धणके वि शोहदि ।
 पिशुणे उण दब्बगब्बिदे दुक्कले क्खु पलिणामदालुणे ॥ १ ॥ (१)
 ५ सुअणे हु कुंभिच्चापाले धणहीणे अपहूवि शोहदि ।
 पिशुणे उण दब्बगब्बिदे ण अ लच्छीविहवा वलंविदे ॥ २ ॥ (२)

(अत्र वसन्तसेनासं(स)ख्यां मदनिकायां मा(यामा)सक्तः शार्ङ्ग-
 लकनामा ब्राह्मणधौर्यवृत्तिः करिष्यति संधि(र्धि) चारुदत्तगृहे हरि-
 ष्यति च तदलंकारसुवर्णभाण्डं यद्वसन्तसेनया न्यस्तं चारुदत्तहस्ते
 इत्यादि ज्ञेयम्) । प्रविश्य चेट इति । -चेटोयं-वर्धमानकनामा
 चारुदत्तस्येति बोध्यम् ।

चेटः—[सुअणे इति ।] वैतालीयं छन्दः (१) । सुजनः खलु
 भृत्यानुकम्पकः स्वामी निर्धनकोपि शोभते । पिशुनः पुनर्द्रव्यग-
 र्वितो दुष्करः खलु परिणामदारुणः ॥ खलु यस्मात्परिणामदारुण-
 स्ततो दुष्करो दुःसाध्यः । पिशुन इत्यर्थः । पूर्वार्धे स्पष्टम् ॥ १ ॥
 एतत्पद्यसमानार्थकं पाठान्तरं छन्दोभिन्नं च । तथा हि ।

सुअणे हु [कुभिच्चेति ।] (२) । सुजनः खलु कुभृत्यपालको

१ ततः प्रविशति चेटः A, B B (abcd) C D J K. २ सुअणे B C D J.

सुअणे हु भिच्चाणुकम्पके शोमिए णिद्धणके वि शोहदि ।

पिशु उण दब्बगब्बिदे दुक्कले क्खु पलिणामदालुणे ॥

अथ (वि) अ ।

तिठ्ठाह विट तिचिठ्ठा तिचिठ्ठा धण्णे णिलक्खले ।

अलसबहुआ तिनिआ ण जणाह दल्लिहत्तिचठ्ठा ॥

अथि अ ।

कुण्डलं ण रोपइ पदंमकलं अमहं ।

स इत्येण सा गम्बइ अंचललं वं पदुम एकइ ॥

शरदा &c II (a)

सुहणेहुं अवि अ ।

तिउसाह बिटं तिउउ तिउउ वझणे गिलवणले ।

अलसबहुआवि तित्तिआ ने जगाह दतिइ तिउए ॥

अविअ । कुणाडअं रोएई पदुम कालअं असई ।

सइत्ये सा गम्बइ अंचलं लं वं पदुम एउइ ॥

शरदा &c B (b)

सुअणे हु भिचानुकम्पके सामिए गिउणकेवि सोहदि ।

पिसुणे उण दध्वगम्बिदे दुक्कले खु पलिणामदालणे ॥

सुअणे हु कुभिचपालए धगहीणे अपइ वि सोहदि ।

पिसुणे उण दध्वगम्बिदे नअ लछी विहवावसंविदे ॥

अविच । शरदा &c. A B(c) (fol. 13 || lin ult.) (Pp 13 b, last line) सुअणे हु [कुभिचपालए धगहीणे न पइ वि सोहदि । पिसुणे उणे] गिलवणले अलसबहुआवि तित्तिआ (finis fol 13). (p 13 ends) B (d). Words which are included in the text are erased by the blue (yellow) pigment and in their place it is written (added) on the margin [भिचानुकम्पके सामिए गिउणकेवि सोहदि । पिसुणे उण दध्वगम्बिदे दुक्कले खु पलिणामदालणे ॥ अवि अ । तिउसाहु (इ ?) बिटं तिउउ तिउउ वझणे] Then after the words तित्तिआ at the end of page 13 follows the page 14 न जगाह दतिइतिउ (sec. m. वि) व । अवि अ । कुणाड(अ)अं न रोअइ पदुम का (sec. m. क) सअं असइ सि (corr स) इत्येण सा गम्बइ अंचलं लं वं पदुमए (supra ser ड) (अवि delet) कइ । सस्स &c. I accept the first distich from the MS A. I indeed reject the same second and the third distich (line) ? which are not in Wilson's MS which I consulted as to letters and which do not stand in the commentary. In the second distich (line 1) there is a dissertation about acrid things or about troublesome things the first of which is शिपुपाप-वृक्ष stalk of the plant called by the vulgar people remains of which are to be seen. I am uncertain about the writing and the sense of the third line. ३ शरीए D. H. ४ सोहदि D K. First verse om G. ५ Second verse om. BCDJK. For additional verses see ३ B (a b c d) above. ६ वपु II. ७ क erased II. ८ न पहवि सोहदि G. ९ लछी F.

तिउउ साह बिटं तिउउ तिउउ वझणे गिलवणले ।

अलसबहुआ वितित्तिआ न जगाह दतिइतिउए ॥ १ ॥

अवि अ ।

कुणाड अण रोएई पदुम कालअं असई ।

स इत्ये सा गम्बइ अंचलं लं वं पदुम एउई ॥ २ ॥ E

अवि अ ।

अवि अ ।

शशशपलकैवल्ले ण शक्कि वालिदुं
अण्णकलत्तपशन्ते ण शक्कि वालिदुं ।

धनहीनो प्रभुरपि शोभते । पिशुनः पुनर्ब्रव्यगर्वितो न च लक्ष्मीवि-
भवावलम्बितः ॥ कुभृत्यस्यापि मादृशस्य कार्यकरणासमर्थस्य वर्ध-
मानकादेरपि पालकः । किं पुनर्वाच्यं सुभृत्यस्य पालक इति ।
ईदृशः सुजनो प्रभुरेवमपि शोभते । उत्तरार्धे स्फुटम् । धनहीनो
यतोतो (तः) प्रभुर्लक्ष्मीविभवावलम्बितो यतोतो ब्रव्यगर्वित इत्येवं
चौनकृत्यं परिहरणीयम् । उत्तरार्धे चेटेन कटाक्षितः शकार इति ध्ये-
यम् ॥ २ ॥ [शशशपलकैत्यादि] । शकसी-जातिः (३) । सस्य-

तिड साह विट तिचड वण्णे गिलवण्णे ।

अलसवहुआ वि जिजिआ ण जणाह &c ॥ २ ॥

अवि अ ।

कुणाडअ न रोएई पट्टम &c असाह ।

स इत्तेणे सा गव्वइ अंचलं तं वहुम पडइ ॥ २ ॥ G.

तिलसाह विट तिचडं तिचड वण्णे गिलवण्णे ।

अलसवहुआ &c ण om. . . . . ॥

अवि अ ।

कुणाडअ ण &c एइ पट्टम &c.

॥ इत्तेणे &c . . . . . अचलं लंभं पट्टम एकाह ॥ K.

Sanskrit.

वपुस्य वृन्तं तिक्तं तिक्तो ब्राह्मणो निरक्षरः ।

अलसा वभूरपि तिक्ता अन्मदरिश्रितः ॥

अपि च ।

कुणाटक न रोचते प्रथमकालं असती ।

यतीन्ते सा गर्वति अंचलं दीर्घं प्रथमं आपडादयति ॥

१ अवि अ om: L. K; अपि च C D. २ शस्य K; सरण B (a). ३ पवण b (d). ४ तज्जि B (d). ५ पलत्ते B (ad), Sec. m; पशन्ते K. ६ शक्कि B (d) K.

जुदपेशत्तमणुदशे ण शकि वालिदुं

10

जे वि शहाविअदोशे ण शकि वालिदुं ॥ ३ ॥

का वि वेला अज्जचाँलुदत्तदश गन्धव्वं शुण्णिदुं गददश ।
अदिकमदि अहलअणी । अज्ज वि ण आअच्छदि । तां
जाव बाँहिलदुआलशौलाए गदुअ शुँविदशं (३) ।
तैया करेति ।

15

ततः प्रविशति चारुदत्तो विदूषकश्च ।

लप (लम्प)टबलीघर्दो न शक्यो वारयितुम् । अन्यकलत्रप्रसक्तो न
शक्यो वारयितुम् । अन्यप्रसक्तकलत्रं न शक्यं वारयितुम् ।
इदं पात्रान्तरं मित्रचमत्कृतार्थकतया व्याख्यातम् । शकि इत्यस्य
शक्यः शक्यं यथेच्छमर्थः । ग्रन्थप्रसक्तमनुष्यो न शक्यो वारयितुम् ।
योपि स्वाभाविकदोषो न शक्यो वारयितुम् । पतङ्को लम्पटः ।
आक्षिप्यते हि योपीत्यनेन सोपीति । (तथा च योपि 'स्वाभाविको
दोषः सोपि वारयितुं न शक्य इति कथनेन दशायामीवृद्धयां दामृत्यं
दोषः । तं च मम स्वामी न त्यजतीति व्यज्यते ॥ ३ ॥)

कापि वेलार्यचारुदत्तस्य गान्धर्वं श्रोतुं गतस्य । अतिक्रामत्यर्ध-
रजनी । अद्यापि नागच्छति । निशीथोपि न जात (जात) इत्यर्थः ।
तद्यायद्बहिर्द्वारशालायां गत्या स्वप्स्यामि । गान्धर्वं संगीतसहितं
गीतमित्यर्थः ।

१ पञ्च B (d); पञ्च K. २ गणुस्ते K. ३ शकि B (d) H. ४ शहाविअ
AB (cd) K. ५ दंमे B (d) K. ६ चारुदत्तस्य B (abd) G. H. ७ शुण्णिदुं गददश
H (abd) K. ८ नागच्छति D; नागच्छति G. ९ तज्जाव B (abd) E. १० बाहि-
रद्वार B (abd) DEFG corr. बहिर H (d). ११ शालाए H (abd) DH.
१२ शुविदशं B (abd) GH. १३ इति तथा J.

चारुदत्तः । अहो सौधु भोवरोभिलेन गीतम् । वीणा
हि नाम असमुद्रोत्थितं रत्नम् । यतः ।

उत्कण्ठितस्य हृदयानुगुणा वयस्या
संकेतके चिरयति प्रवरो विनोदः ।

संस्थापना प्रियतमा विरहातुराणां

रक्तस्य रागपरिवृद्धिकरः प्रमोदः ॥ ४ ॥

विदूषकः । भो एहि । गेहं गच्छेह्य (४) ।

चारुदत्तः । अहो सुधु भौव रेभिलेन गीतम् ।

चारु०—रेभिलः कश्चिद्वायकः सार्थयाहः । स्फुटं नेदमग्रे ।
असमुद्रोत्थितं रत्नं वीणेति । न्यूनताद्रूप्यरूपकमलंकारः । इह जगति
रत्नमेव वीणा । परं तु समुद्रोत्थितं न भवतीति तदर्थः । अत्र
हेतुमाह यत इति । [उत्कण्ठितस्येति ।] च यस्यन्नतिलका छन्दः ।
उत्कण्ठितस्य कान्तासक्तस्य विरहिणो मनोनुगुणा वयस्या सखी
वीणेत्यर्थः । यस्या वीणायाः प्रवरो विनोदो वादनव्यापारः ।
संकेतके (?) चिरयति चिरं स्थापयतीत्यर्थः । विरहातुराणामति-
प्रिया संस्थापना विरहव्याप्तप्राप्तसंबोधने(ना) वीणेत्यर्थः । प्रियतमा-
विरहातुराणामित्येकं वा पदम् । रक्तस्य रागपरिवृद्धिकरः प्रमोद
आनन्दो वीणेति सकलार्थः ॥ ४ ॥

विदू०—(४) भो एहि । गेहं गच्छायः ।

चारु०—भावेति संवुद्धिर्विदूषकस्य ? । श्रेयं चान्यत्राप्येवमेव ।

१ अहो अहो J. २ सौधु साडु AB (bc) CDJ. ३ भौव om as others G.
४ रेभिलेन B. ५ स्थितरत्न B (d) ६ कुत AB (bed) CDJ. ७ संकेतिके
८ करप्रमोद H. ९ गेह गच्छ II (d) १० गच्छाय G. H. ११ १३०
B (ba). १२ भौव B (d).

विदूषकः । मम दाव दुर्वेहिं ज्जेव्व हस्सं जाअदि । इत्थि- २०

आए सैकदं पँटन्तीए मणुस्सेण अ काअलीं गाअन्तेण ।
इत्थिआ दाव सैकदं पँटन्ती दिण्णण्णवणस्सा विअं गिट्ठी
अधिअं भुँगुआअदि । मणुस्सोवि काअलीं गाअन्तो मुँक्ख-
मुमणोदामेवेट्ठिदो बुँदुपुरोहिदो विअ मन्तं जवन्तो दिदं मे
ण रोअदि (५) ।

30

विदू०-(५) मम तावद्वाभ्यामेव हास्यं जायते । द्वाभ्या-
मित्युक्तं तदाह । श्रिया संस्कृतं पठन्त्या मनुष्येण च काकलीं
गायता । स्त्री तावत्संस्कृतं पठन्ती दत्तनयनासिकारन्ध्ररज्जुरिष
गृष्टिगौ(गौ)रधिकं शृशुआअदि । इदमध्यस्तभ्यनेरनुकरणम् ।
सप्तशब्दं करोनीत्यर्थः । मनुष्योपि काकलीं गायन् शुष्कसुमनो-
दामवेष्टितो वृद्धपुरोहित इव मन्त्रं जपन्दिदं मे मन्त्रं न रोचते ।
एस्सा नासिकाविवररज्जुः । गृष्टिः सकृत्पसृता गौरिति । पोटाइ (?)
शुचतीति सूत्रे स्पष्टं कौमुद्याम् । इयं परिहासेनोपमेति ज्ञेयम् ।
शुष्केत्यादिविशेषणेन चिरकालजपप्रवणत्वमुक्तम् ।

१ दावेहिं II (b), दुवेहिं एव D. This MS. has एव throughout for ज्जेव्व II. ज्जेव्व J. दाव हिदुज्जेव्व (=इदय एव) ? २ इत्याअए B (bd). ३ साज्जिदं B (a) सैकदं DH. ४ पटन्तीए BK. पटन्तीये B (a). ५ काआलीं B काअलीं (?) II. ६ साज्जिदं B (a). ७ पटन्ती BK. ८ दिदं for गिट्ठी B (d) विअलगेटी for विअगिट्ठी (=विवरयन्त्रः) K. ९ अधिअं? B (a); अहिअं C. J. अधिअं E. १० सुसुआअदि BDJ सुसुआअदि (=सुसुआयते) K. ११ काअलीं AB (c). १२ सुसु-
सुवणो E. १३ वेदो EGK. १४ बुँदु B (d) १५ ददं II (ad) दिदं K.
१६ एआदि (राअदि?) B (ab).

चासुदन्तः । वेयस्य सुष्ठु खल्वद्य गीतं भाव रेभिलेन ।
न च भवान्परितुष्टः ।

रक्तं च नाम मधुरं च भेमं स्फुटं च
भावान्वितं च ललितं च मनोहरं च ।

१५ किं वा प्रशस्तवचनैर्बहुभिर्मदुक्तै- ✓
रन्तर्हिता यदि भवेद्वनितेति मन्ये ॥ ५ ॥

अपि च ।

तं तस्य स्वरसंक्रमं मृदुगिरः श्लिष्ट च तैन्त्रीस्वनं
वर्णानामपि भूर्च्छनान्तरगतं तारं विरामे मृदुम् ।

चारु०—[रक्तं चेति ।] पूर्वोक्तं छन्दः । गीतमित्यस्य (स्या)
नुपदोक्तस्य रक्तं चेत्यादीनि सप्त विशेष[प]णानि पूर्वस्मादुत्तरोत्तरं
हेतुहेतुमद्वापत्तानीत्यत्रातव्यम् । रक्तं तच्चद्रागरमणीयमतो
मधुरं रागमाधुर्यवत् । भावो रतिः । ललितं लालित्याख्यधर्मविशेष-
शाल्यत एव मनोहरम् । मधुक्तैर्मया चारुदत्तेनोक्तैर्बहुभिः प्रशस्त-
वचने रक्त(क्तं) च मधुरं चेत्यादिभिः प्रशंसास्वरं गीतमिति कथनं
किं वा न किमपीत्यर्थः । अन्तर्हि(र्हि)ता गुप्ता पिहिता । अद-
श्यमानेति गायन् । २(र्हि)दशी यनिता यदि गायन्ती भवेत्तदेति ।
इतीदं रक्तं चेत्यादिना कथितं गीतमौन्दर्यमा(दा)त्म्यमहं मन्ये
नान्ययेत्यर्थः । [तत्र पाच्छब्दा योपि(पि)देव गायन्ती स्थिता न तु
पुरः इति भासत इति भासः ॥ ५ ॥

[नं तस्येति ।] नार्हलपिक्रीडितं छन्दः । यद्वीतसमये विरते
गतेपि सर्वमिदमिदं भृङ्गविवाहं गच्छामि तत्तत्स्यमित्यन्यथः । ॥ १ ॥

हेलासंयमितं पुनश्च ललितं रोगदिरुच्चारितं

40

यत्सत्यं विरतेपि गीतसमये गच्छामि शृण्वन्नित्थं ॥ ६ ॥

विदूषकः । भो वयस्स आवेणन्तररत्ताविहाएसु सुहं
कुकरावि सुत्ता । ता गेहं गछेम्ह । अग्रतोवलोक्य । वयस्स पे-

मिदं किम् । मृदुगिरः कोमलकण्ठस्थरस्य तस्य रेभितस्थ तमिदा-
नीं श्रुतं स्वरसंक्रमं स्वराणां निषादपदभगान्धारपङ्कजमध्यमधैवत-
पञ्चमानां सप्तानां प्रसिद्धानां समीचीनं—क्रममारोहावरोहरूपम् ।
शृण्वन्ति(त्रि)त्यत्रान्वयः सर्वद्वितीयान्तानाम् । दितष्टं गीताक्षरै-
रभिलतया श्रूयमाणम् । तन्त्रीं योणा तस्याः स्वनं च शृण्वन्नित्यर्थः ।
पूर्णानां गानाक्षराणां मूर्धना । यया कुटुम्बिनः सर्व एकीभूता भ-
वन्ति हि । तया स्वराणां संदोहो मूर्धनेत्यभिधीयते इति । तस्या अ-
न्तरगतं मध्यगतम् । तार उ(मु) दम् । त्रिरामे समाप्तौ । मृदुम् ।
इदं विशेषणत्रयं तन्त्रीस्वनस्येति बोध्यम् । हेला रागस्यारोहाव-
रोहयोरनौचित्यम् । तत्र संयमितं नियमितम् । अनौचित्यान्निवृत्त-
मिति भावः । पुनश्च ललितं रागेषु दिरुच्चारितं दिरिच्छकं गीतं शृ-
ण्वन्नित्यर्थः ॥ ६ ॥

विदू०—(६) भो वयस्य आपणान्तररथ्याविभागेषु सुखं कुकरा
अपि सुप्ताः । तद्गेहं गच्छावः । आपणो विपणिः । बाजार इति भाषा ।
तस्यान्तररथ्याविभागेषु मध्यमार्गप्रवेशेतिव्यर्थः । वयस्य पदय
पदय । एषोप्यन्धकारस्येवावकाशं दददन्तरिक्षमासादादवतरति

१ रागादि° B B (ad) J. २ °वन्तररथ्याविभागेषु B. °वीहीते B (a) वन्तररत्ता-
विहाए एहं om. सुहं II (b) रत्ताविहाए pr. m. dele रत्ता at corr वीहीते II (d)
रत्तावतराए E. ३ पसुना BK. ४ गेहं II (a) गेहे B (b)

कख पेकख । ऐसो वि अन्धआरस्त विअ अँवआसं देन्तो अ-
45 न्तरिक्खपासादादो ओदरदि भववं चेन्दो (६) ।

चारुदत्तः । सम्यगाह भवान् ।

असौ हि दत्त्वा तिमिरावकाश-
मस्तं व्रजत्युन्नतकोटिरिन्दुः ।

जलावगाढस्य वनद्विपस्य

50 तीक्ष्णं विषाणाग्रमित्रावशिष्टम् ॥ ७ ॥

विदूषकः । भो एदं अम्हाणं गेहम् । वड्डुमाणआ उँडुहि
दुआरअं (७) ।

चेटः । अँज्जमिन्नेआह शलशञ्जीए शुणीअदि । आगदे
अज्जचालुदत्ते । तौ जाव दुआलअं शे'देमि । तथा कृत्वा । अज्ज
भगवाँधन्द्रः । (अयतरस्यस्ताभिमुखं यातीत्यर्थः) । 'दशेः पेकः
(कलः)' इति सूत्रेण पश्यतेः पेका(स्त्रा)देशः । दददित्यत्राभ्यस्त-
स्वानुमागमाभाय इति बोध्यम् ।

चारु०—[असौ हीति ।] स्फुटं पद्यम् । जलावगाढस्य जलनि-
मग्नस्य । वनद्विपस्येति—यनपदेन सामदन्तवत्त्वं व्यज्यते । तेन च
तीक्ष्णं विषाणाग्रं दन्ताग्रमिवेत्युपमापि संपद्यते इत्यपि बोध्यम् ॥७॥

विदू०—(७) भो एतदस्माकं गेहम् । वर्धमानक उँडुहि उ-
द्घाटय । द्वारम् ।

चेटः—(८) आर्यमैत्रेय(स्य) स्वरसंयोगः श्रूयते । आगत आ-
र्यचारुदत्तः । तद्यावद्द्वारमस्य ददामि । आर्य वन्दे । मैत्रेय तथाः

१ एमी पि B (a). २ अरभाव दतो B (a). ३ चन्धो B (a) ४ वड्डुमाणआ वड्डुमाण
B J. ५ देहि BECK. ६ दुकारअं E. ७ अज्जम' B (a). अज्जमिन्ने B (d)
अज्जमिन्नेम श्ल० AB (e) D. ८ सत्राप B (a). ९ अगदे H. १० ता दाव दुआरअ
B (a). ११ शं om B. दोदेशी (=शोधयामि) K.

वन्दामि । मित्तेअं तुमं पि वन्दामि । एत्थ त्रित्थिण्णे आशेणे ५५
णिशेदिन्नु अज्जा (८) ।

उभौ नास्त्रेण प्रविश्यापविशतः ।

विदूषकः । वड्डमाणआ रअणिअं सद्दावेहि पादाइं
धोड्डु (९) ।

चारुदत्तः । गानुकम्पम् । अलं सुमजनं प्रयोधयितुम् । ६०

चेटः । अज्ज मित्तेअ अहं पाणिअं गेह्हे । तुमं पादाइं
धोवेहि (१०) ।

विदूषकः । तक्कोपम् । भो वजस्स एसो दासीए
पुंसो भविअ पाणिअं गेह्हेदि । मं उणे वम्हणं पादाइं सोच्चो-
वेदि (११) । ६५

मपि यन्त्रे । त्वां चारुदत्तम्(?) । अत्र विस्तीर्ण आसने निपीदत-
आ(ना)र्यी ।

विदू०-(९) वर्धमानक रदनिकां सहावेष्टाकारय पादौ धा-
वितुम् ।

चेटः-(१०) आर्य मैत्रेय अहं पानीयं गृह्णामि । त्वं पादौ
धाव[य] । चारुदत्तस्य-चरणौ प्रक्षालयेत्यर्थः ।

विदू०-(११) भो वयस्य एष इदानीं दास्याः पुत्रो भूत्वा पा-
नीयं गृह्णाति । मां पुनर्त्राद्वणं पादौ सोद्यावेदि शोचयति । धावयती-
त्यर्थः ।

१ अज्जमित्तेअ D. २ आसने D. ३ निशेदिन्नु II (abd) D. ४ वड्डमाणआ AB (c) वड्डमा^० B (d). ५ अज्ज मित्तेअ bis B (b). ६ धोवेहि (=धावय) D; साधावेहि E. ७ om: D EK. ८ वयस G. ९ उच्चो B. G. १० गह्हेदि B गेह्हेदि E (Sen) K. ११ मं च B. K. १२ सोद्यावेदि DF; सोद्यावेदि AB (c); धोद्यावेदि B. C. J. K; धोवेवेदि B (a).

चारुदत्तः । वयस्य मैत्रेय त्वमुदकं गृहाण । वर्धमानकः
पादौ प्रक्षालयतु ।

चेटः । अज्ज मित्तेअ देहि उदअं (१२) ।

विदूषकस्तथा करोति । चेटश्चारुदत्तस्य पादौ प्रक्षाल्यापसरति ।

70 चारुदत्तः । दीयतां ब्राह्मणस्य पादोदकम् ।

विदूषकः । किं मम पादोदणहिं । भूमीए उंजेव्व मए
गहंहेण विअ पुणोवि लोष्टिदव्वं (१३) ।

चेटः । अज्ज मित्तेअ बम्हणे कखु सुमं (१४) ।

१८ विदूषकः । जभा सव्वणागाणं मज्झे हुण्डुहो तथा
75 सव्वबम्हणाणं मज्झे अहं बम्हणो (१५) ।

चेटः—(१२) आर्य मैत्रेय देणुदकम् ।

विदू०—(१३) किं मम पादोदकैः । भूम्यामेव भया गर्दभेन
पुनरपि लु(लो)ठितव्यम् । लोठनं कर्तव्यमित्यर्थः ।

चेटः—(१४) आर्य मैत्रेय ब्राह्मणः खलु त्वम् ।

१९ विदू०—(१५) यथा सर्वनागानां मध्ये दुन्दुभस्तथा सर्वब्राह्म
१९ णानां मध्येहं ब्राह्मणः ।

१ वर्धमानक B K; नरतु B (d). २ एज H. ३ विट्ठिदग^० BC; ताडिदग^० J
मगी लो(वि)दिदग^० K. ४ बन्नो G, K. ५ तुमु AB (cd). ६ मज्जे 1
० हुण्डुहो B (a).

चेटः । अज्ज मित्तेअ तथा वि धोटेइंशं । तथा कृत्वा ।
अज्ज मित्तेअ एदं तं शुवण्णभण्डं मम दिवा तुंह लत्ति
च । ता गेह (१६) । इति दत्ता निम्नान्तः ।

विदूषकः । गृहीत्वा । अज्ज वि एदं चिट्ठदि । किं
एथ उज्जइणीए चोरोवि णत्थि । जो एदं दासीए पुत्तो णि-80
हाचोरं ण अवहरदि । भो वअस्स अभन्तरचतुःशालं
पेवेसआमि णं (१७) ।

चारुदत्तः ।

अलं चतुःशालमिमं प्रवेशय

प्रकाशनारीभृत एष यस्मात् ।

तस्मात्स्वयं धारय विप्र ताव-

द्यावन्न तस्याः खलु भोः समर्प्यते ॥ ८ ॥

चेटः—(१६) आर्य मैत्रेय तथापि धाविष्यामि । आर्य मैत्रेय
एतत्तत्त्वय्यः भण्डं मम दिवा तव रात्रौ च । सहहाण ।

विदूष—(१७) अद्याप्येतत्तिष्ठति । किमत्रोज्जयिन्यां चीरोपि
नास्ति । य एतदास्याः पुत्रो निद्राचौर्यं (रं) नापहरति । भो ययस्य
अभ्यन्तरचतुःशालं प्रवेशयामि । णं एणम् । अलंकारमित्यर्थः ।

चारु—[अलमिति ।] श्लोकः [उपजातिच्छन्दसा] । इममलंकारं
चतुःशालं प्रवेशयलं वृथा । कुतो यस्मादेपोलंकारः प्रकाशनारी वेदया

धोइस्सं B (abd) D. २ सुवण्ण B (abd). ३ मुं B (a). ४ इति B (abd)

तव इति G. ५ नि कल्लः K. ६ उज्जअणीए B (a) ७ उतो B; दासीपुत्रो

अभन्तर H. ८ चतुस्सं B ९ पेवेसमि B (abd). १० ओरे च०? E.

विदय B (a), प्रवेश (?) इय B (d). १२ तत् B (a). १३ चतु भो K.

निद्रां नाटयस्तं तस्य स्वरसक्रममिति पुनः पठति ।

विदूषकः । अवि निद्राअदि भवे (१८) ।

90

चारुदत्तः । अय किम् ।

इयं हि निद्रा नयनावलम्बिनी

ललाटदेशादुपसर्पतीव माम् ।

अवृश्यरूपा चपला जरेव या

मनुष्यसत्त्व परिभूय वर्धते ॥ ९ ॥

95

विदूषकः । ता सुवेम्ह (१९) । नाट्येन स्वपितः ।

ततः प्रविशति शर्विलकः ।

वसन्तसेना तया धृतो न्यासरूपेणास्मासु स्थापितः । तस्या वसन्त-
सेनायाः । शेषं सुगमम् ॥ ८ ॥ 'तं तस्य' इति पुनः पठतीति
गानानुध्यानमिति ज्ञेयम् ।

विदू०—(१८) अवि निद्राति भा(भ)यान् ।

चारु०—[इयं हीति ।] श्लोकः[यंशस्थच्छन्दसा] सुगमः । निद्रा-
जरयोदपमेयोपमानभायः । सत्त्वं बलम् । सर्वाणि विशेषणानि
इत्यर्थान्युगयान्निवृत्तानि साधारणधर्मतां नहन्तीति चोध्यम् ॥ ९ ॥

विदू०—(१९) तत्स्वपितः । तदिति हेत्यर्थेऽन्ययम् । निद्राया-
मनरूपकारणादित्यर्थः । स्वापं कुरुः इत्यर्थः । स्वपितः स्वपि

१ विदू० which G om, निद्रां नाटयति add B (ab) E, निद्रां नाटयन् om B
E; २ यदि नाटयति तं तस्य B (ab) E D ३ 'सत्त्वं' B (a) corr संयमं B
पाठयति वामोरु गु D, 'मेयम्' FEG ४ भयम् B (a) ५ नाट्य
६ या om BDLG K ७ नाटयन् स्वपित. om. B (b), स्वपत G.

शार्विलकः ।

कृत्वा शरीरपरिणाहमुखप्रवेशं

शिक्षावलेन च बलेन च कुर्ममार्गम् ।

गच्छामि भूमिपरिसर्पणघृष्टपाद्वो

100

निर्मुच्यमान इव जीर्णतनुर्भुजंगः ॥ १० ॥

नमोवलोक्य सहर्षम् । अये कथमस्तमुपगच्छति स भगवान्
मृगाङ्कः । तथा हि ।

नृपतिपुरुषशङ्कितप्रचारं

परगृहदूषणनिश्चितैकवीरम् ।

105

धेनतिमिरनिरुद्धसर्वभावा

रजनिरियं जननीव संवृणोति ॥ ११ ॥

कुर्वतः । चाहदत्तविदूषकावित्यर्थः । अत्रायं निशीथसमय इत्यनु-
संधेयम् । शार्विलक इति । अयं शार्विलकः स एव यो द्वितीयाङ्के
द्वर्दुरकेण कथितश्चौरः । चाहदत्तभवनपर्यन्तवृक्षवाटिकाप्राकारभित्तौ
कृत्या मंथि चाहदत्तभवनं प्रविष्ट इति तदिदमेव वर्णयति । [कृत्वेति ।]
स्फुटार्थं पद्यम् [यसन्ततिलकच्छन्दसा] । कर्मणश्चौर्यस्य मार्गं संधिम् ।
अस्यैव शरीरेत्यादि विशेषणम् ॥ १० ॥ 'चौराणां चन्द्रमा रिपुः'
इति ध्वननादिन्दावस्तं गते दृष्टस्तावदन्धकाररजनीं जननीरूपकेण
वर्णयति । [नृपतीति ।] [पुष्पितापाठन्दसा श्लोकः ।] अन्यगृहस्य यदूषणं
चौर्येण सर्वस्यहरणं तस्य निश्चितं निश्चयस्तेन तत्र वैकं मुख्यं वीरं
मामित्यर्थः । भावाः पदार्थाः । संवृणोत्याच्छादयति । यथा जननी

वृक्षवाटिकापरिसरे संधिं कृत्वा प्रविष्टोस्मि मध्यमकम् ।
तद्यावदिदानीं चतुःशालकमपि दूषयामि । भोः

110 कामं नीचमिदं वदन्ति पुरुषाः स्वप्ने च यदर्थते ^१

विश्वस्तेषु च वञ्चनापरिभवश्चौर्यं न शौर्यं हि तत् ।

स्वाधीना वचनीयतापि हि वरं वद्धो न सेवाञ्जलि-

मार्गो ह्येष नरेन्द्रसौमिकवधे पूर्व कृतो द्रौणिना ॥ ११ ॥

तत्कस्मिन्नुद्देशे संधिमुत्पादयामि ।

जननीति शून्यमतिदुर्धृत्तमपि सुतं संवृणोति तथा तमिच्छाप्यजहं
धीरतद्वत् संवृणोतीति विशिष्टार्थः ॥ ११ ॥ वृक्षवाटिकापरिसरे
प्राकारभित्तावित्यर्थः । मध्यमकं मध्यभागम् । चतुःशालकमनुपशोक्तं
गृहं नारुदत्तस्य । यद्विदूषकेणोक्तमेनमलंकारं चतुःशालकं प्रवेदयामि
तदुपरि च नारुदत्तेनोक्तमलं चतुःशालमिमं प्रवेदयेत्यादि तदिदं
चतुःशालकम् । दूषयामि संधिं कृत्वा भिंदामी (भिनघ्नी) त्यर्थः ।
चौर्यमेव परमपुरुषार्थ इत्याह । [काममिति ।] शार्दूलविक्रीडितं
छन्दः । स्पष्टम् । मार्ग इति नरेन्द्रसौमिकानां राजरक्षिणां वधे
द्रौणिनाश्रित्याम्ना एष मार्गः पूर्व महाभारत एव कृतः न तु नवीनः
कर्तव्यो (व्यो) स्तीत्यर्थः । महाभारते सौमिके पर्वणि संधिदत्तेना-
दारपालकशर्याज्ञामादायाश्रत्यामा सुप्रानेय सर्वानाजघान तद्देव
सुप्रा एव मया हन्तव्या इत्याशये ॥ १२ ॥

चतुःशालकभित्तिसमीपं गत्वा विचारयति तत्कस्मिन्नित्यादि ।

१ पतिगरे H. २ वदन्तु J. ३ राजेभि ण पद B (a); राजेभ B (il). ४ वद्धो
यतो (?) D. H. ५ कृतो. B (a). ६ कस्मिन् देवे B; कस्मिन् देवे B (a) G.

देशः को नु जलावसेकाशिविलो यस्मिन्न शब्दो भवे- 115

द्वितीयां च न दर्शनान्तरगतः - संधिः करालो भवेत् ।

क्षारक्षीणतया च लोष्टककुशं जीर्णं क हर्म्य भवे-

त्कस्मिन्स्त्रीजनदर्शनं च न भवेत्स्यादर्थसिद्धिश्च मे ॥ १३ ॥

भित्ति परामृश्य । नित्यादित्यदर्शनोदकसेचनेन दूषितेयं भूमिः
क्षारक्षीणा । मूषिकोत्करश्चेह । हन्त सिद्धोऽग्नमर्थः । प्रथममेत- 120
त्स्कन्दपुत्राणां सिद्धिलक्षणम् । अत्र कर्मप्रारम्भे कीदृशमि-
दानीं संधिमुत्पादयामि । इह खलु भगवता कनकशक्तिना
चतुर्विधः संध्युपायो दर्शितः । तद्यथा । पक्षेष्टकानामाकर्ष-

[दिश(शः) को न्विति च ।] [पूर्वोक्तमेव छन्दः ।] दर्शनं शाखम् ।
दर्शनान्तरं कनकशक्त्यादिमतविशेषस्तत्र गतेनुगतस्तेन मतेन बो-
धित इत्यर्थः । -करालो विपरीतः । तन्मतविरुद्ध इति यावत् । भि-
त्तीनां संधिर्न भवेत् । कस्मिन्नुद्देशे स्त्रीजनदर्शनं ह्येतच्छाखविरुद्धमनि-
ष्टाचरणं धीरजनगर्हितं चेति संज्ञातव्यम् । [श्लोकार्थः सर्वोऽयं विचाररूप
पवेति बोध्यम्] ॥ १३ ॥

अयमर्थः प्रयोजनं संधिरूपः सिद्ध इत्यर्थः । स्कन्दपुत्राणां स्कन्दो-
पजीविनां चौराचार्याणां प्रथमं सिद्धिलक्षणमेतत् । नित्यादित्येत्यादि
यदुक्तं तत् । कर्मणधौर्यस्य प्रारम्भे इह खलु भगवता कनकशक्ति-
नेति । स्कन्देनेत्यर्थः । [चौरशाखप्रवर्तकचौराणां देवः स्या(मि)मी
कार्तिकस्तस्याप्युपदेष्टा गुरुर्ब्रह्मा । तदिदं स्फुटीभविष्यत्यखिलमनुप-

१ जीनी कि? B (b); क्षीण K E २ न च B (d) K ३ नित्यादित्यादर्शनोदकसेचनेन
B (ad) (d corr सेचनेन); "दित्या . . . . . सेचनेन न K. ४ सेविता B (d).
५ क्षीणमूषिक B (d); मूषिको B (n). ६ om. B (a). ७ श्लोका AB (bcd).

णमभेष्टकानां छेदनं पिण्डमयानां सेचनं काष्ठमयानां पट-
 125 नमिति । तदत्र पक्षेष्टके इष्टिकाकर्षणम् । तत्र

पद्मव्याकोशं भास्करं चालचन्द्रं

वापी विस्तीर्णं स्वस्तिकं पूर्णकुम्भम् ।

तत्कस्मिन्देष्टे दर्शयाम्यात्मशिल्पं

दृष्ट्वा ईवो यं यद्विस्मयं यान्ति पौराः ॥ १४ ॥

180 तदत्र पक्षेष्टके पूर्णकुम्भ एव शोभते । तमुत्पादयामि ।

अन्यासु भित्तिषु मया निशि पाटितासु

क्षारक्षतासु विपमासु च कल्पनासु ।

दमये । संधुषायचतुर्विध्यमुदाहरति तद्यथेति । पक्षेष्टकानाम-
 कर्षणमित्यादिना । [पद्मव्याकोशमिति ।] वैश्वदेवी छन्दः । शालि-
 नीछन्दोपेक्षयात्रादायेक एव गुरुरधिक इति ध्येयम् । [पद्मव्याकोश-
 मित्यादयः संधीनां भेदाः । यदुक्तं चौरदर्शने 'इष्टकाभित्ता सं-
 स्कारवशेन पद्मव्याकोशादिसंज्ञाः सप्तसंधयः' इति । पद्मव्याकोशं
 फुल्लम् । फुल्लपद्मसदृशमित्यर्थः । भास्करं मण्डलाकारम् । पश्चा-
 न्येपि चालचन्द्रादयः संधयो नामसमानाकारा ज्ञेयाः । आत्मशिल्पं
 संधिम् । आत्मशिल्परूपं संधिमित्यभेदान्तरयः । तत्तस्माद्धेतोः ।
 कस्मिन्देष्टे दर्शयामि । यद्यस्माच्छुः पौराः यं संधिं दृष्ट्वा विस्मयं
 यान्ति परमरमणीयोर्यं संधिरिति वर्णयन्तीत्यर्थः ॥ १४ ॥

[अन्यास्त्विति ।] वसन्ततिलका छन्दः । सुगमं पद्यम् । कल्पनासु
 रचनासु विपमासु विपरीतासु सतीषु । दोषानिति यत्र न सम्यक्

१. °इष्टकानां B २. पा (प्या?) टन D. II ३. इष्टका° II. K. ४. om. B (b)
 ५. पनय° B (a); तनयया° B (b); पय उया° E. ६. रयनिरतीये J. ७. दीन्य ? B.
 ८. यत् om. B (ad) E; ओ द्य वि° B (b); °विस्मयं om. E; ओ पक्षि° (b)
 पक्षिरयं om. K.

दृष्ट्वा प्रभातसमये प्रतिवेशिवर्गो

दोषांश्च मे वदति कर्मणि कौशलं च ॥ १५ ॥

नमो वरदाय कुमारकार्तिकेयाय, नमः कनकशक्तये ब्र- 135
ह्मण्याय देवाय देवव्रताय, नमो भास्करनन्दिने, नमो योगा-
चार्याय यस्याहं प्रथमः शिष्यः । तेन च परितुष्टेन योगरो-
चना मे दत्ता ।

अनया हि समालम्ब्य न मां द्रक्ष्यन्ति रक्षिणः ।

शस्त्रं च पतितं गात्रे रुजं नोत्पादयिष्यति ॥ १६ ॥ 140

तथा करोति । धिक्कष्टम् । प्रमाणसूत्रं मे विस्मृतम् । विचिन्त्य ।
आं इदं यज्ञोपवीतं प्रमाणसूत्रं भविष्यति । यज्ञोपवीतं हि
नाम ब्राह्मणस्य महदुपकरणद्रव्यं विशेषतोऽस्मद्विधस्य । कुतः ।

एतेन मापयति भित्तिषु कर्ममार्ग-

मेतेन मोचयति भूषणसंप्रयोगान् ।

145

उद्धाटको भवति यन्लङ्घ्ये कपाटे

दष्टस्य कीटभुजगैः परिवेष्टनं च ॥ १७ ॥ 1

क्तत्र दोषान्वदिष्यति । यत्र तु सुन्दरं तत्र कर्मणि संधिरूपे कौशल-
मपि वदति वदिष्यतीत्यर्थः । अप्यर्थे चकारः ॥ १५ ॥

निकीर्णः संधिं निजं देवं प्रणमति नम इत्यादिना । कनकस्य
शक्तिः कुन्तो यस्य तस्मै । योगाचार्यः स्कन्दशिष्यः । [अनयेति ।]
अनुष्टुप् । समालम्ब्यमालिप्तम् । रुजं पीडाम् ॥ १६ ॥

आ इ(मि)ति वितके(कै) । अस्मद्विधस्य चौरचूडामणेरित्यर्थः ।
[एतेनेति ।] वसन्ततिलका छन्दः । ये(ए)तेन यज्ञोपवीतेन । कर्मणः
संनिर्माणम् ॥ १७ ॥

मापयित्वा कर्म समारभे । तथा कृत्वावलोक्य च । एकलो-
ष्टावशेषोयं संधिः । धिकेष्टम् । अहिना दष्टोस्मि । यतो-
150 पर्वतेनाहुलीं बद्धा विषवेगं नाटयति । चिकित्सां कृत्वा स्व-
स्थोस्मि । पुनः कर्म कृत्वा दृष्ट्वा च । अये ज्वलति प्रदीपः ।
तथा हि ।

शिखा प्रदीपस्य सुवर्णपिञ्जरा

महीतले संधिमुखेन निर्गता ।

155

विभाति पर्यन्ततमःसमावृता

सुवर्णरेखेव कपे निवेशिता ॥ १८ ॥

पुनः कर्म कृत्वा । समाप्तोयं संधिः । भवतु प्रविशामि ।
अथवा न तावत्प्रविशामि । प्रतिपुरुषं तावत्प्रवेशयामि । तथा
कृत्वा । अये न कश्चित् । नमः कार्तिकेयाय । इति प्रविश्य दृष्ट्वा
160 च । अये पुरुषद्वयं सुप्तम् । भवतु आत्मरक्षार्थं द्वोरमु-

कर्म संधिरूपम् । अत्र पुरतः परतश्च कर्मपदेन संधिर्बोध्यः ।
[शिखा प्रदीपस्येति ।] स्फुटार्थकं पद्यम् [वंशस्यछन्दसा] ॥ १८ ॥
भवदित्यादि वितर्कः शार्दूलकस्येति बोध्यम् । प्रतिपुरुषं सहवर्तमानं
पुरुषमित्यर्थः (?) । तथा कृत्वा तं पुरुषमन्तः प्रवेश्य । अये न कश्चि-
दिति प्रश्नः । शार्दूलकस्य धर्हिर्यर्तमानस्य नम इत्यादि पूर्वोक्तं
पठित्वा प्रविष्टः शार्दूलको दृष्ट्वा प्राह अये इत्यादि । पुरुषद्वयं
चापदत्तविदूषकद्वयात्मकं ज्ञातव्यम् । आत्मरक्षार्थमुद्धाटितद्वारेण

१ °मारभते B (n); ममारभे AB (c) DI, समारभते K. २ °लोष्टा० H. ३ °
धिक B (d). ४ Corr. लि H. ५ कर्ममारभते ? कृत्वा B (a). ६ ज्वलति B.
७ सुवर्णप B (d). ८ सुवर्ण B (d). ९ °यं निवेशयामि AB (bc) CD FGJK.
प्रति० dI लि et add in marg. तावत् B (d) pr. m. १० इति om. BCDGJ.
११ रूपद B B (a) L.

दादयामि । कथं जीर्णत्वोद्गृहस्य विरोति केषाटः । तद्या-
वत्सलिलमन्वेपयामि । के नु खलु सलिलं भविष्यति ।
इतस्ततो दृष्ट्वा सलिलं गृहीत्वा क्षिपन्तश्चाहम् । मा तावद्भूमौ पत-
च्छब्दमुत्पादयेत् । भवतु एवं तावत् । श्वेन प्रतीक्ष्य कषाट-
मुदाह्य । भवतु एवं तावदिदानीं परीक्षे किं लक्ष्यमुपभुन 166
परमार्थमुत्तमिदं द्वयम् । आसयित्वा परीक्ष्य च । अथ परमार्थसुते-
नानेन भवितव्यम् ।

तथा हि ।

निःश्वासोऽस्य न शङ्कितः सुविशदः स्वप्नान्तरं वर्त्तते
दृष्टिर्गाढनिमीलिता न विकला नाभ्यन्तरे चञ्चला । 170
गात्रं लैस्तदाशेरसंधिशिथिलं शय्याप्रमाणाधिकं
दीपं चापि न मर्पयेदभिमुखं स्यात्तद्व्यसुप्तं यदि ॥ १९ ॥

शङ्कितं पलायनार्थम् । [प्रतीक्ष्य उदाह्ये] । भवत्यन्तरसंयादे । लक्ष्यसुप्तं
व्याजसुप्तम् । मिथ्यासुप्तमित्यर्थः । 'व्याजोपदेशो लक्ष्यं च' इत्यमरः ।
उत्तेत्यव्ययं पुनरित्यर्थकं वितर्के परमार्थसुप्त(म्)सत्यसुप्तमिदं इयं
पूर्वोक्तं पुरुषद्वयम् । अनेन पुरुषद्वयेन । वितर्क्य सत्यसुप्तस्यमुप-
पादयति । तथा हीति । [निःश्वासोऽस्योलीनमेकेन । शार्दूलविक्री-
डितं छन्दः । पशमिदमतिस्फुटदर्थं कथयतोऽस्मि निपदेनेय । अस्य
पुरुषद्वयस्य निःश्वासः अस्य दृष्टिः अज्ञोः गात्रे इत्यन्वयः । इदं
द्वयम् । अस्येत्यस्य विभक्तिविपरिणामादिदमित्यायातं कर्तुं ।
दीपमिति कर्म । न मर्पयेन्न सहेत ॥ १९ ॥

समन्तादवलोक्य । अये कथं मृदङ्गः, अयं दुर्दुरः, अयं पणवः,
इयमपि वीणा, एते वंशाः, अमी गुस्तकाः । कथं नाट्याचा-
175 र्यस्य गृहमिदम् । अथवा भवनप्रत्ययात्प्रविष्टोस्मि । तत्किं
परमार्थदरिद्रोयमुत राजभयाच्चौरभयाद्वा भूमिष्ठं द्रव्यं धा-
रयति । तन्ममापि नाम शर्विलकस्य भूमिष्ठं द्रव्यम् ।
भवतु । बीजं प्राक्षिपामि । तथा कृत्वा । निक्षिप्तं बीजं न कचि-
त्स्फारीभवति । अये परमार्थदरिद्रोयम् । भवतु । गच्छामि ।

180 विदूषकः । उत्सवप्रायते । भो वअस्स सन्धी विअ दिज्जदि ।
चोरं विअ पेक्खामि, ता गेळ्ळदु भवं एदं सुवण्णभण्डअं (१९) ।

भवनप्रत्ययात् । भवनस्य गृहस्य प्रत्ययाद्विश्वासात् । महदिदं
भवनं भासते इति भूरि स्यादत्र धनमिति विश्वासादिति भावः ।
स्फारीभवतीति । अभिमन्त्रितो बीजविशेषो अन्तर्धनसहितभूतले
क्षिप्तो बहुलीभवतीति चौरशास्त्रप्रसिद्धिः । अत्र तु न तथेति निश्चि-
नोति । अये परमार्थदरिद्रोयमिति ।

विदू०—उत्सवप्रायः शर्विल । सान्द्रनिद्रित एव जनो यत्र जल्प-
रयाक्रोशति हसति स. कृत् विपरिवर्तत्युत्तिष्ठते च स उत्सव
उत्सवप्र इति । स्वप्रविशेषेण स्वार्थः । अत एवोत्कृष्टः स्वम उत्सवन
इत्यययवार्थः संगच्छते । तमुत्सवमाहे । (१९) भो वयस्य

१ अय om. H. २ 'आर्यगृह' B, B (ad) K. ३ 'दुर्दुर' B 'स्थ' द्रव्य B (b)
FGK 'स्थ' द्रव्य B (d). ४ 'स्थ' द्रव्य II (bd) K 'स्थ' द्रव्य G. ५ 'तु ज' प्रक्षि
II (a) भवन बीज om. AB (c) ६ 'क्षिप्त' विद्या रक्षारी. B (a) 'स्फारी' II
७ सन्धी ('') D सन्धिबिभ दिग्गदि सन्धिबिभ दिग्गदि G. ८ चोत्रेविभ ।
II (a).

शर्विलकः । किं नु खल्वयमिह मां प्रविष्टं ज्ञात्वा दरिद्रो-
स्मीत्युपहसति । तर्त्तिक । व्यापादयामि उत लघुत्वादुत्स्वभा-
यते । दृष्ट्वा । अये जर्जरस्तानशाटीनिबद्धं दीपप्रभयोद्दीपितं
सत्यमेवैतदेतलंकरणभाण्डम् । भवतु । गृह्णामि । अथवा न युक्तं 185
स्तुल्यावस्थं कुलपुत्रजनं पीडयितुम् । तद्गृह्णामि ।

विदूषकः । भो वैभस्स साविदो सि गोवह्मणकामाए
जइएदं सुवण्णभण्डअं णं गेह्णसि (२०) ।

शर्विलकः । अनतिक्रमणीया भगवती गोकाम्या ब्राह्मण-
काम्या च । तद्गृह्णामि । अथवा ज्वलति प्रदीपः । अस्ति च 190
मया प्रदीपनिर्वापिणार्यमाग्नेयः कीटो धार्यते । तं तावत्प्रवेश-
यामि । तस्यायं देशकालः । एष मुक्तो मयो कीटो यत्त्वैवास्य
संधिरिय दीयते । चौरमिव पश्यामि । तद्गृह्णतु भवानेतत्सुवर्ण-
भाण्डम् ।

[शर्वि०]—व्यापादयामि मारयामि । लघुत्वादिति । लघुर्नीचः
खलूत्स्वमां(प्रा)यते न तु महाशय इति भावः । तुल्यावस्थं स्वतद्व-
शावस्थं दरिद्रमिर्ययः । कुलपुत्रजनं कुलीनम् ।

विदू०—(२०) भो वयस्य शापितोसि गोत्राह्मणकाम्यया
यद्येतत्सुवर्णभाण्डं न गृह्णामि(सि) । गोकाम्यया ब्राह्मणकाम्यया
चेत्यर्थः । गोकाम्या गवेच्छा । ब्राह्मणकाम्या ब्राह्मणेच्छा । ताभ्यां

१ 'लंकार' B; 'सत्येवैतद' B (a); सत्येवैतलं B (b). २ तुल्यावस्थकुल B (a).
३ वयस C. ४ कम्पण D. ५ णं H. ६ गेह्णसि G. ७ अनतिक्रमणी मम B (a).
८ भगवती मम B, भगवतं B (d). ९ तद् om. AB (bcd) K गृह्णामि AB (bc) DG
तद्गृह्णामि om. E. १० अस्ति ? H. ११ 'तं' . . मि० om. B.B (ad). १२ 'यामि' ।
तथा कृत्वा । अये निर्वापितः प्रदीप । तस्या AB (bc) DFG. १३ मया वक्ष्येवस्य
दीपोपरि मण्डकैः । वै विचरति B (a); दीपोरि मण्डलं विचरति B (b); दीपोपरि . . .
विचरति B (d) 'मण्डलं विचरति DEFG. १४ यावत्त्वैवास्य D.

दीपस्योपरि मण्डलैर्विचित्रैर्विचरति । ऐष पक्षद्वयानिलेन निर्व-
 पितो भैरवीडेन । त्रिके । कृतमन्धकारम् । अथवा मयाप्य-
 १९५ स्मद्ब्राह्मणकुले धिक्कृतमन्धकारम् । अहं हि चतुर्वेदविदो
 प्रतिग्राहकस्य पुत्रः शार्विलको नाम ब्राह्मणो गणिकामदनि-
 कार्यमकार्यमनुतिष्ठामि । इदानीं करोमि ब्राह्मणस्य प्रणयम् ।
 इति जिघृक्षति ।

विदूषकः । भो वअस्स सीदलो दे अग्गहत्यो (२१) ।

२०० शार्विलकः । धिक्प्रमादः । सलिलसंपर्काच्छीतलो मेघ-
 हस्तः । भवतु कैक्षयोर्हस्तं प्रक्षिपामि । नोटचेन सर्वहस्त-
 मुष्णीकृत्य गृह्णाति ।

विदूषकः । गहिदं (२२) ।

शापितः—शापः प्रापित इत्यर्थः । सति संभवे गोब्राह्मणयोरिच्छा
 पूरणीयैवास्ति कैरिति धर्मदर्शनराद्धान्तः । गोब्राह्मणयोरिच्छायाः
 प्रतिघाते महत्पातकमिति निर्णयसिन्धुमुखग्रन्थेषु स्पष्टम् । यदी-
 यं(दं) सुवर्णभाण्डं न गृह्णासि तर्हि गोब्राह्मणेच्छयोः प्रतिघातं करोषी-
 त्याशयः । तदिदं सर्वमनुसंधायाह शार्विलकः ।

[शार्वि०]—अनतिक्रमणीया भगवती शोकाभ्या ब्राह्मणकाभ्या
 चेति । भगवती पूज्या शपथरूपा ।

विदू०—(२१) भो वयस्य शीतलस्तेमहस्तः हस्ताग्रमित्यर्थः
 राजदन्तादिवत् ।

विदू०—(२२) गृहीतम् ।

१ ण B (d) २ भैरवीडेन D H ३ धिक्कृत० (?) AB (c) ४ णमा०
 L ५ भइ कि H ६ कक्षयां DH ७ इति नटचेन० BB (a) ८ एवम...त्य C
 ९ h.

शर्विलकः । अनतिक्रमणीयं ब्राह्मणप्रेणयः तद्गृ-
हीतम् ।

205

विदूषकः । दाणिं विक्रिणिदेपण्णो विअ वाणिओ अहं
सुहं सुविस्सं (२३) ।

शर्विलकः । महाब्राह्मण स्वपिहि वर्षशतम् । कष्टमेवं
मदनिकागणिकार्थे ब्राह्मणकुलं तमसि पातितम् । अथवा आत्मा
पातितः ।

210

धिगस्तु खलु दारिद्र्यमनिर्वोदितपौरुषम् ।

यदेतर्हृतं कर्म निन्दामि च करोमि च ॥ २० ॥

तद्यावन्मदनिकाया निष्क्रयणार्थं वसन्तसेनागृहं गच्छामि ।
परिक्रम्यावलोक्य च । अये पदशब्द इव । मां नाम रक्षिणः ।
भवतु । स्तम्भीभूत्वा तिष्ठामि । अथवा मेमापि नाम शर्वि- 215
लकस्य रक्षिणः । योहं

मार्जारः क्रमणे मृगः प्रसरणे इयेनो ग्रैहालुम्बने

सुतामुत्तमनुष्यवीर्यतुलने आ सर्पणे पन्नगः ।

विदू०-(२३) इदानीं विक्रीतपण्य इव वाणिगहं सुखं
स्वप्स्यामि ।

शर्वि०- ब्राह्मणकुलं निजपित्रादि गोत्रम् । तमसि पापे ।
विचार्य राद्धान्तमाह । अयनेति । [मार्जारः क्रमणे इति] शर्विल-

१ The words प्रगपः ... महाब्राह्मण D add marg. २ इदानीं B (ab) K दाणीं AB (c) J. इदानीं B (d). ३ विक्रिणिदि B (d) ४ om. B.B. (ad).
५ वर्षशतं स्वपिहि B.B. (a). ६ ब्राह्मणकुलं B (a), 'णस्य कुलं' B (d) ७ आत्मापि
पातित G. ८ वेदित J. ९ नि क^० K. १० मानामस्तम्भो F 'मानाम ...
स्तम्भो' ACDEGK. ११ ममापि शर्वि० ... नाम H (a). १२ महा० AB
(bcd) DF.

माया रूपशरीरवेशरचने, वाग्देशभाषान्तरे

220

दीपो रात्रिपु संकटेषु दुहुमो वाजी स्थले नौर्जले ॥२१॥ ?

अपि च ।

भुजग इव गतौ गिरिः स्थिरत्वे

पतगपतेः परिसर्पणे च तुल्यः ।

शश इव भुवनावलोकनेहं

225

वृक इव च ग्रहणे बले च सिंहः ॥ २२ ॥

प्रविश्य ।

रदनिका । हैडि हसी । बाहिरदुआरसालाए पमुनी
वडुमाणओ । सोवि एत्थ ण दीसदि । भोदु । अज्जमित्तं
सहावेमि (२४) । इति परिक्रामति ।

230

शर्विलकः । रदनिका हन्तुमिच्छति । निरूप्य । कथं स्त्री ।

भवतु । गच्छामि । इति निष्क्रान्तः ।

विक्रीडितञ्जदः । सुगमम् । रूपशरीरवेशरचने माया शाव-
(म्)?री विद्या । अहं देशभाषान्तरे तत्तद्देशभाषाविज्ञानमध्ये
वाग्देशी सरस्वती अहमित्यन्वयः । शेषं स्पष्टम् ॥ २१ ॥

[भुजग इव गताविति ।] पुष्पिताया छन्दः । पतगपतेर्गृह्यस्य
तुल्यः । परिसर्पणे त्वरितधावने ॥ २२ ॥

रदनिका चारुदत्तदासी पूर्वोक्ता । (२४) हैडि हसीति भये ।
बहिर्द्वारशालायां प्रसूतो वर्धमानकः । सोप्यत्र न दृश्यते । भव-
तु । आर्यमैत्रेयं सहावेमि आह्वयामि । निष्क्रान्तः शर्विलक इत्यर्थः ।

१ दुहुमो B (a), दुमो B (b) corr. दुहुमो B (d), दुहुमो K २ हैडि Seidel
(once) D II हसी F ३ सालाए B (a), सालाए B (b), सालाए B (d). ४ दैव
AB (bed) FJK. दीसदि II. ५ मित्तेय K. ६ निष्क्रान्तः K

रदनिका । गत्वा सत्रासम् । हृदि हृदी : अम्हाणं गेहे
संधि कप्पिअ चोरो णिकमति । भोदु । मित्तेअं गदुअ पत्रो-
धेमि । विदूपकमुपगम्य । अज्ज मित्तेअ उट्ठेहि उट्ठेहि । अम्हाणं
गेहे संधि कप्पिअ चोरो णिकन्तो (२५) ।

235

विदूपकः । उत्थाय । आः दासीए धीए किं भणासि ।
चोरो कप्पिअ संधि णिकन्तो (२६) ।

रदनिका । हदास अलं परिहासेण । किं ण पेक्खासि
एणं (२७) ।

विदूपकः । आः दासीए धीए किं भणासि । दुदिअं विअ 240
दुआरअं उट्ठाडिदंति । भो वअस्स चारुदत्त, उट्ठेहि उट्ठेहि ।
अम्हाणं गेहे संधि दइअ चोरो णिकन्तो (२८) ।

रद०—(२५) हृदि हृदी[हा धिक् हा धिक्] अस्माकं गेहे संधि क-
ल्पयित्वा चोरो निष्क्रामति । कप्पिअ इति कर्तयित्वेत्यर्थो वा । भवतु ।
मैत्रेयं गत्वा प्रबोधयामि । आर्य मैत्रेय उत्तिष्ठोत्तिष्ठ । अस्माकं
गेहे संधि कर्तयित्वा चोरो निष्क्रान्तः ।

विदू०—(२६) आ इत्याश्चर्ये । दास्याः पुत्रि किं भणासि ।
चौरः कल्पयित्वा संधि निष्क्रान्तः । धि(धी)या इति धी इति पुत्री-
नाम भाषायाम् ।

रद०—(२७) हताश अलं परिहासेन । किं न प्रेक्षसे एतत् ।

विदू०—(२८) आः दास्याः पुत्रिके किं भणासि । द्वितीयमिव

१ णिकमदि B G. २ उट्ठेहि B (bd); उट्ठेहि उट्ठेहि G. ३ आ D. H. ४ चोरो
कप्पिअ संधि णिकन्तोणि BB(ad) K; चोरो कप्पिअ संधि B (b) CJ. ५ om. B (d).
E. ६ किं भणासि om. B (a). ७ दुदिअं विदुआ B K, ह दुदिअं B (a); दुदिअं
add marg. B (d); दुदीअ दुआरअं G; दुदिअं H. ८ उट्ठाडिदंति B; दंति AB
(c); दंति B (abd), उट्ठाडिदंति D.

चारुदत्तः । भवतु । भोः अलं परिहासेन ।

विदूषकः । भो ण परिहासो । पेक्खदु भवं (२९) ।

245

चारुदत्तः । कस्मिन्नुद्देशे ।

विदूषकः । भो एसो (३०) ।

चारुदत्तः । विलोक्य । अहो दर्शनीयोयं संधिः ।

उपरितलनिपातितेष्टकोयं

शिरसि तनुर्विपुलश्च मध्यदेशे ।

250

असदृशजनसंप्रयोगभीरो-

हृदयमिव स्फुटितं महागृहस्य ॥ २३ ॥

कथमस्मिन्नपि कर्मणि कुशलता ।

विदूषकः । भो वयस्स अअं संधी दुँवेहिं उज्जेव्व दिण्णो

भवे । आदु आगन्तुएण सिक्खिदुक्कामेण वा । अण्णधा इध

255 उज्जेइणीए को अम्हाणं धेरविहवं ण आणादि (३१) ।

ह्यारमुद्घाटितमिति । भो वयस्य चारुदत्त उत्तिष्ठोत्तिष्ठ । अस्माकं
गेहे संधिं दत्त्वा चौरा निष्क्रान्तः ।

विदू०-(२९) भो न परिहासः । प्रेक्षतां भवान् ।

विदू०-(३०) भो एषः ।

चारु०-दर्शनीयः सुन्दरः । [उपरितलेति] पुष्पितापाण्डः ।
स्पष्टार्थं पथम् ॥ २३ ॥ अस्मिन्नपि कर्मणीति संधावित्यर्थः ।

विदू०-निद्रायां तस्करापहतहेमभाण्डगमनमजानन्नेवाह भो
इत्यादि । (३१) भो वयस्य अयं संधिर्दाभ्यामेव दत्तो भवेत् । अथवा-

१ भो B(ab). २ वयस्य B(a). ३ कस्मिन्नुद्देशे B ४ अगन्तु B (d) ५ भीते B II.
६ भय B (d) ७ दुर्विह B (a). ८ एव DH ९ अगन्तु B. १० अण्णधा B B(sd).
११ इह B (a). १२ उज्जमणीए B (a). १३ अम्हाणं धारविहवं को B. १४ एत एत A.

चारुदत्तः ।

वेदेदयेन कृतो भवेन्मम गृहे व्यापारमभ्यस्यता

नासौ वेदितवान्धेनैर्विरहितं विश्वम्भुजं जनम् ।

दृष्ट्वा प्राङ्महतीं निवासरचनामस्माकमाशान्वितः

संधिच्छेदनखिन्न एव सुचिरं पश्चान्निराशो गतः ॥२४॥ २६०

ततः मुहद्भयः किमसौ कथयिष्यति तपस्वी सार्यवाहसुतस्य
गृहं प्रविश्य न किञ्चिन्मया समासादितमिति ।

विदूषकः । भो कथं तं जैव चौरहृदयं अणुसोचेसि । तेन
चिन्तितं महन्तं एदं गेहं । इदो रजभाण्डं सुवर्णभाण्डं
वा निष्कामइस्सामि । स्मृत्वां सविषादमात्मगतम् । किं तं सुवर्णभ- २६५
ण्डं । पुनरनुस्मृत्य प्रकाशम् । भो वयस्स तुमं सर्वकालं भणा-

गन्तुकेन शिक्षितुकामेन वा । अन्ययेहोज्जयिन्यां कोस्माकं गृहविभवं
न जानाति । इयं कृतः संधिरिति भावः ।

चारु०—निद्रितान्मैत्रेयात्तत्करेणापहतं हेमभाण्डमजानन्नेव प्राह ।
[वेदेदयेनेति ।] [शार्दूलविक्रीडितं छन्दः ।] धनैर्विरहितं यतोतो विभ-
म्भुजम् । स्फुटार्यम् ॥ २४ ॥ तितः यतो रिक्तो गतस्तस्मादित्यर्थः ।
तपस्वी शौच्यः । सार्यवाहः सागरदत्तधारुदत्तपिता तत्सुतस्येत्यर्थः ।
सार्यवाहसुतस्येत्यनेन महाधनिकपुत्रत्वमावेद्यते ।

विदू०—(३२) भोः कथं तमेव चौरहृदकमनुशोचामि(चसि) ।
तेन चिन्तितं महदेतदेहम् । इतो रजभाण्डं सुवर्णभाण्डं वा निष्काम-
यिष्यामि । कुत्र तत्सुवर्णभाण्डम् । भो वयस्य त्वं सर्वकालं भणसि

१ 'धनेधि' H. २ विभम्भ B. II (ad). D. ३ 'मयासादित' E. ४ एव H.
५ अणुसोचेमि A II (o) G. अणुसोचेमि C. J. ६ 'यिस्सामि' B (a). ७ स्मृत्या
(त्वा?) D. ८ 'सुवर्णस्य म' K. ९ सर्वं कालं B (a).

सि मुखो मित्तेअओ अपण्डितो मित्तेअओ त्ति । सुट्ठु मए
कदं तँ सुवण्णभण्डअं भवदो हत्थे समप्पअन्तेण । अण्णभा
दासीए पुत्तेण अवहदं भवे (३२) ।

270 चारुदत्तः । अलं परिहासेन ।

विदूषकः । भो जह नाम अहं मुखो किं ता परिहासस्स
वि देशअलं ण आणामि (३३) ।

चारुदत्तः । कस्यां वेलायाम् ।

विदूषकः । भो जदा तुमं मए भणिंदोसि सीदलो दे अ-
275 ग्गहत्थो (३४) ।

चारुदत्तः । कदाचिदेवमपि स्यात् । सर्वतो निरूप्य सहर्षम् ।
वयस्य दिष्ट्या ते^{१०} प्रियं निवेदयामि ।

विदूषकः । किं ण अवहदं (३५) ।

चारुदत्तः । हतम् ।

मुखो मैत्रे[यः] अपण्डितो मैत्रेय इति । सुट्ठु मया कृतं तत्त्व-
वर्णभाण्डं भवतो हस्ते समर्पयता । अन्यया दास्याः पुत्रेणापहतं
भवेत् । (दास्याः पुत्रेणेति गाली । चौरेणेत्यर्थः ।

विदू०-(३३) भो यथा नामाहं मुखः किं तत्परिहासस्यापि देश-
कालं न जानामि । परिहासस्य देशकालमपीत्यन्वयः ।

विदू०-(३४) भो यदा त्वं मया भणितोसि शीतलस्तेप्रहस्तः ।

विदू०-(३५) किं नापहतम् ।

१ मित्तेओ B (a). २ सुट्ठु मए B, °ल्लु B (a) ३ मे किद B (n) v B (a) ४ अण्णहा B B (a) ५ हत्थे B. B (a) ६ जहणिनाम . तहावि परि B (a). ७ om B ८ भिदो सीदलो B (a), णिदोसि सिद B (b), निदो B (d). ९ प्रिय ते B. B (ad) G. K.

विदूषकः । तथा वि किं पिअं (३६) ।

चारुदत्तः । यदसौ कृतार्थो गतः ।

विदूषकः । णासो खलु सो (३७) ।

चारुदत्तः । कथं न्यासः । मोहमुपगतः ।

विदूषकः । सेमस्ससदु भवं । जइ णासो चैरेण अव-
हदो तुमं किं मोहं उवगदो (३८) ।

283

चारुदत्तः । समाश्रयः । वयस्य

कः श्रद्धास्यति भूतार्थं सर्वो मां तुलयिष्यति ।

शङ्कनीया हि लोकेस्मिन्निष्प्रतापं दरिद्रता ॥ २५ ॥

भोः कैटम् ।

यदि तावत्कृतान्तेन प्रणयोर्येषु मे कृतः ।

290

किमिदानीं नृशंसेन धैरिचमपि दूषितम् ॥ २६ ॥

विदू०—(३६) तथापि किं प्रियम् ।

विदू०—(३७) न्यासः खलु सः ।

विदू०—(३८) समाश्रितुं भवान् । यदि न्यासधैरेणापहतस्त्व-
मपि किं मोहमुपगतः ।

चारु०—[कः श्रद्धेति ।] अनुष्टुप् श्लोकः । भूतार्थं चैरेण इतं
हेममाण्डमित्येवंरूपम् ॥ २५ ॥

[यदीति ।] श्लोकः [पूर्वोक्तमेव छन्दः] । कृतान्तेन दैवेन ।
'कृतान्तो यमसिद्धान्तं दैवाकुशलकर्मसु' इत्यमरः ॥ २६ ॥

१ किं प्रियं A B (bc) ; क पिअं H. २ मुपगत B (a). ३ समस्सदु D. II. ४ तुमं
वि किं AB (bcd) del. वि II (d). ५ उवगदो B. G ; उपागदो II (a) ६ om. B II
(a). ७ वयस्यति pr m क श्रद्धास्य om ; del. वयस्य add in marg क श्रद्धास्यति
D. ८ मा B (d). ९ श्रद्धाति G. १० नि प्रतापा K. ११ om B (d). १२ चरित्रमपि G.

विदूषकः । अहं क्खु अवलविस्सं । केण दिण्णं, केण गहिदं, को वा सक्खि त्ति (३९) ।

चारुदत्तः ! अहमिदानीमनृतमेभिधास्ये ।

295

भैक्ष्येणाप्यर्जयिष्यामि पुनर्न्यासप्रतिक्रियाम् ।

अनृतं नाभिधास्यामि चारित्रभ्रंशकारणम् ॥ २७ ॥-

रदनिका । ता जाव अज्जाधूदाण गदुअ णिवेदेमि (४०) ।

इति निष्क्रान्ता ।

प्रविश्य चेष्टा सह चारुदत्तवधूः ।

300

वधूः । ससंभ्रमम् । अइ सच्चं अँवरिक्खदसरीरो अज्ज-
उत्तो अज्जमित्तेण सह (४१) ।

चेटी । भट्टिणि सच्चं । किंतु जो सो वेस्सेाजणकेरको
अँलंकारओ सो अवहदो (४२) ।

विदू०—(३९) अहं खल्वपलपिष्यामि । केन दत्तं, केन गृहीतं,
को वा साक्षीति ।

चारु०—[भैक्ष्येणेति ।] ॥ २७ ॥

रद०—(४०) तद्यावदार्थाधूतायै गत्वा निवेदयामि । धूता चारुद-
त्तस्य स्त्री । अत्र वधूपदेनेयमेव सर्वत्र ग्राह्या ।

वधूः—(४१) अपि सत्यमपरिक्षतशरीर आर्यपुत्रः आर्यमैत्रेयेण
सह । चेटीयं रदनिकैवेति ज्ञेयम् ।

चेटी—(४२) भट्टिनि स्वामिनि । सत्यम् । किंतु यः स घेय्या-
जनस्यालंकारः सोपहतः । (सत्यं त्वयोक्तं अपरीत्यादि तत्सत्यमि-
त्यर्थः । केरक इति पठ्यर्थेन शक्यते पूर्वापरत्र बोध्यम् ।

१ अवलविदस्स ? B (b). २ दिण दिण II (a). ३ अपि (?) धास्ये B (d)
४ प्या (?) र्जयिष्यामि D. ५ अज्जाण धूदाण H. ६ om. B (a). ७ निवेदिमि
८ नि कान्ता G. K. ९ अपि सच्च G. १० अवक्खद० B (a). ११ वेदयान B (d). १२ अलंकारको D. H.

वधूमोहं नाटयति ।

चेटी । समस्ससदु अज्जा धूदा (४३) ।

305

वधूः । समाश्रय । हञ्जे किं भणासि अवरिक्खदसरीरो
अज्जउत्तो त्ति । वरं दाणिं सो सरीरेण पैरिक्खदो ण उण
चारित्तेण । संपदं उज्जइणीए जणो एव्वं मन्तइस्सदि द-
लिहदाए अज्जउत्तेण ज्जेव इदिसं अकज्जं अणुचिट्ठिदंति ।
उज्जमवलोक्य निःश्वस्य च । भवन्तं केअन्त पोक्खरवत्तपाडिद- 310
जलविन्दुचञ्चलेहिं कीलंसि दलिहपूरिसभाअधेएहिं । इअं च
मे एक्का मादुघरलद्धा रअणावली चिट्ठिदि । ऐदं पि अदिसो-
ण्डीरदाए अज्जउत्तो ण गेल्लिस्सदि । हञ्जे अज्जमित्तेअं दाव
सदावेहि (४४) ।

चेटी-(४३) समाश्रयितुं आ(त्या)या धूता ।

वधूः-(४४) हञ्जे किं भणस्यपरिक्तशरीर आर्यपुत्र इति ।
वरमिदानीं स शरीरेण परिक्तो न पुनश्चारित्र्येण । सांप्रत-
मुज्जयिन्यां जन एव मन्त्रयिष्यति दरिद्रतयार्यपुत्रेणैवेदृशमकार्य-
मनुष्ठितमिति । भगवन् कृतान्त हे दैवेत्यर्थः । पुष्करपत्रपातितजल-
विन्दुचञ्चलैः क्रीडसि दरिद्रपुरुषभागधेयैः । इयं च मे एका मातृ-
गृहलब्धा रत्नावली तिष्ठति । एतामप्यतिशौण्डीरतयार्यपुत्रो न ग्रही-
ष्यति । हञ्जे आर्यमैत्रेयं तावदाकारय ।

१ समस्ससदु समस्ससदु B K. २ अवस्सद B (a). ३ परिवपत्तो B (a).
४ उज्जअणीए B (b) K. ५ एव्वं B (d); एव्व स मन्त B (b). ६ दलिहदाए B (b),
दलीहादाए B (d). ७ एज्ज II. ८ इदिसं AB (d) ९ अणुचिट्ठिदंति (?) K.
१० उध्द A. ११ निशस्य AB (abc). १२ भवं B (a). १३ काअन्त B (b).
१४ पडिदज्जलेहिं कीलंसि B (b) १५ कीलेसि H १६ पुरुस G. १७ मादुघरं
K. १८ ऐदं आदि D. H; शौण्डीर A, B (c); ऐदं पि शौण्डीर K. १९ एसा
अज्जउत्तो B. II (ad). K.

315 चेटी । जं अज्जा धूदो आणवेदि । विदूषकमुपगम ।
अज्ज मित्तेअ धूदा दे सद्दावेदि (४५) ।

विदूषकः । कहिं सा (४६) ।

चेटी । एसा चिट्ठदि, उवसप्प (४७) ।

विदूषकः । उपसृत्य । सौत्थि भोदीए (४८) ।

820 वधूः । अज्ज वन्दामि । अज्ज पुरत्थिआमुहो होहि (४९) ।

विदूषकः । एसो भोदि पुरत्थिआमुहो संवृत्तोस्मि (५०) ।

वधूः । अज्ज पंडिच्छ इमं (५१) ।

चेटी—(४५) यदार्या धूताज्ञापयति । आर्य मैत्रेय भूता ते
त्वा आकारयति ।

विदू०—(४६) कुत्र सा ।

चेटी—(४७) एसा तिष्ठति । उपसर्प ।

विदू०—(४८) स्वस्ति भवत्यै ।

वधूः—(४९) आर्य वन्दे । आर्य पुरस्तान्मुखो भव । पुरत्थिअ
पुरस्तादित्यर्थः ।

विदू०—(५०) एष हे भवति पुरस्तान्मुखः संवृत्तोस्मि ।

वधूः—(५१) आर्य प्रतीच्छ गृहाणेत्यर्थः । इमां रत्नावलीमित्यर्थः

१ धूमा G. २ उपसप्त्य H (a) ३ भोदिण H ४ अज्ज AB (c) DEFGK ५ पुरत्थि
B (a) (पुरत्थिआ) K; पुरत्थिअ B (b); पुरत्थिआ H (d) ६ एसा भो० CD
७ पुरत्थिआ B (a), पुरत्थिअ B (b) ८ संवृत्तो G. सि om B (a) as G; संवृत्तो
H. ९ पंडिच्छ H.

विदूषकः । किं णेदं (५२) ।

वधूः । अहं कखु रेअणसट्ठि उव्वसिदा आसि । तहिं
जधाविहवाणुसारेण चम्हणो पडिग्गाहिदवो । सो अण्णव- 325
डिग्गाहिदो । ता तस्स कदे पडिछ इमं रअणमालिअं (५३) ।

विदूषकः । गृहीत्वा । सोत्थि । गमिस्सं । पिअवअस्सस्स
णिवेदेमि (५४) ।

विदू०-(५२) किं ने(ण्णे)रमिति वितर्के विचारे वा अन्येन
सर्वत्र बोध्यम् ।

वधूः-(५३) अहं खलु रत्नपट्टीमुपोषितासम् । तत्र यथाधिभ-
वानुसारेण ब्राह्मणः प्रतिग्राहि(इयि)नव्यः । सः अन्यप्रतिग्राहितः (?)।
तत्तस्य कृते प्रतीच्छेमां रत्नमालिकाम् । रत्नपट्टी-अरण्यरत्नपट्टि-
काभिधं व्रतम् । इदं प्रीप्सुव्रतमित्येके । तत्र रत्नपट्टीव्रत इत्यर्थः ।
सर्वोप्ययं परिहास इति ज्ञेयम् । दीयते चेयं सुवर्णभाण्डप्रतिदान-
त्वेनेतीदं स्फुटमा(म)ङ्कसमाध्येव ।

विदू०-(५४) स्वस्ति । गमिष्यामि । प्रियवयस्यस्य निवेदयामि ।
यस्ययोक्तं दानं दीयत इति तन्निवेदयामीत्यर्थः । अत एवाह ।

१ सोदि किं नेदं B; किं नेदं AB (ed) D; किंणेदं K. २ अज्ज अहं B.
B (ad). ३ रअणसट्ठि B; छट्ठि H (a), सट्ठि AB (ed), सट्ठी D सट्ठी H
छट्ठि K. ४ उथ (अ?) वसिदा B(a); उव्वसिदा B (d). ५ आसि AB
(bc); असि H. ६ तहि B (d). ७ पडिग्गाहिदवो G, पडिग्गाहिदो AB (bc)
८ सो अणं (=सय न) BCE; सो अण्णं AB (bc); सो अणं pr. m. del. अ B
(d) सो अण्णनं D. H. अण्णं पडिग्गाहिदो G, सोअ पडि० J. ९ रअणवलिअं
B, रअणवलिअ B (a). १० गहिद्वं B (d) ११ विदिमि G.

वधूः । अज्ज मित्तेअ मां क्खु मंलज्जावेहि (५५) ।

330 इति निष्क्रान्ता ।

विदूषकः । सविस्मयम् । अहो से महानुभावदा (५६) ।

चारुदत्तः । अये चिरयति मैत्रेयः । मा नाम वैकुल्या-
दकार्यं कुर्यात् । मैत्रेयं मैत्रेय ।

विदूषकः । उपमृत्य । एसोमिह । गेण्ह एदं (५७) ।

335 रत्नावलीं दर्शयति ।

चारुदत्तः । किमेतत् ।

विदूषकः । भो जं दे सरिसदारसंगहस्स फल् (५८) ।

चारुदत्तः । कथं ब्राह्मणो मामनुकम्पते । कष्टमिदानीम-
स्मि दरिद्रः ।

310 आत्मभाग्यक्षतद्रव्यः स्त्रीद्रव्येणानुकम्पितः ।

अर्थतः 'पुरुषो नारी या नारी सार्थतः पुमान् ॥ २७ ॥

वधूः—(५५) आर्यं मैत्रेय मा खलु मां लज्जावेहि । लज्जितां
कुर्वित्यर्थः ।

विदू०—स्वगतम् । (५६) अहोस्या महानुभावता । अस्या धृतायाः ।

विदू०—(५७) एषोस्मि । गृहाणैताम् ।

विदू०—(५८) भो यत्ते सदाशदारसंगहस्य फलम् । सदाशेति
योग्येत्यर्थः ।

१ मा क्खु मं B. B (५). 'एवम्' H. २ Once K. ३ 'की वमराग य० B;
मंराग B (५); pr. m. 'मे मं दे dcl मं दे et add in mar. वमराग मं दे B (५).
४ ५५ की० B (५).

अथवा । नाहं दरिद्रः । यस्य मम

विभवानुगता भार्या सुखदुःखसुहृद्भवान् ।

सत्यं चे न परिश्रष्टं यद्विद्वेषु दुर्लभम् ॥ २८ ॥

मैत्रेय गच्छ रत्नावलीमादाय वैसन्तसेनायाः सकाशम् । ३४५
वक्तव्या च सा मद्वचनात् । यत्खल्वस्माभिः सुवर्णभाण्डमो-
त्तीयमिति कृत्वा विश्रम्भाद्भूते हारितम् । तस्य कृते गृह्य-
तामियं रत्नावलीति ।

विदूषकः । मा दाव अस्वाहदस्स अभुत्तस्स अप्पमुल्लस्स
चोरिहि अवहदस्स कारणादो चदुस्समुदसारभूदा रत्नावली ३५०
दीअदि (५९) ।

चारुदत्तः । वयस्य मा मैत्रम् ।

यं समालम्ब्य विद्यासं न्यासोस्मासु तया कृतः ।

तस्यैतन्महतो मूल्यं प्रत्ययस्यैव दीयते ॥ २९ ॥

चारु०—[आमेति] श्लोकः ॥ २७ ॥ [विभवेति] ॥ २८ ॥

विदू०—(५९) मा तावदस्वादितस्याभुक्तस्याप(ल्प)मौ(मू)-
ल्यस्य चौरैरपहतस्य कारणाद्यतुःसमुद्रसारभूता रत्नावली दीयते ।
अस्वादितस्येत्यादिविशेषणविशिष्टस्य सुवर्णभाण्डस्य कारणादि-
त्यन्वयः ।

चारु०—[यं समेति] श्लोकः । तस्य महतः प्रत्ययस्य विश्वासस्य
मूल्यं रत्नावलीरूपं दीयत इत्यर्थः ॥ २९ ॥ स्मृतिकया स्पर्शेन-

१ न च B (d). २ वसन्तसेनाहं B B (a) ३ °अस्मदीय° ॥ B (a).
४ °विस्मम्मा° A B (abc) D. ५ चोरिहि K ६ °चतुस° B (a), °चतुम्म° B (d);
चदुस्समुदस्य सार° ॥ (b). ७ वयस्य मैत्रम् ॥ (a). ८ तस्यै तन्मह° A B (c),
तस्मै तन्मह° B (b) ९ मूलं B (d) K.

355 तद्वयस्यास्मच्छरीरस्पृष्टिकया शापितोसि । नैनामग्राहयि-
त्वात्रागन्तव्यम् । वेधमानक

एताभिरिटिकाभिः संधिः क्रियतां सुसंहतः शीघ्रम् ।

परिवादवहलदोषान्न यस्य रक्षां परिहरामि ॥ ३० ॥^१

यस्य मैत्रेय भवताप्यकूपणशौण्डीर्यमभिधातव्यम् ।

800 विदूषकः । भो दल्लिबो किं अक्रिविणं मन्तेदि(६०) ।

चारुदत्तः । अदरिद्रोस्मि सखे । 'यस्य मम । विभवानुग-
ता भायें'त्यादि पुनः पठति । तद्वच्छतु भवान् । अहमपि कृतशौचः
संध्यामुपासे । इति निर्णयान्ताः सर्वे ।

॥ संधिच्छेदो नाम तृतीयोद्वः समाप्तः ॥

व्यर्थः । शापितः शापयं प्रापितः । [एताभिरिति] आर्याञ्छन्दः ॥ ३० ॥
अकूपणमदीनं शौण्डीर्यमौद्धत्यसहितं वीर्यं यत्र तदेवं यथा स्या-
त्तथा अभिधातव्यं कवि(ययि)तव्यम् । इदमभिधानक्रियाविशे-
षणम् । -यसन्तसेनायाः पुर इति शेषे ।

विदू०-(६०) भो दरिद्रः किमकूपणं मन्त्रयति । किन्तु कूपण-
मेव मन्त्रयतीत्यर्थः । इतीदं परिहसतीति भावः । संध्यां प्रातःसंध्या-
मित्यर्थः । इति मृच्छकटिकप्रकरणव्याख्यायां श्रीलक्षादीक्षितसंख्या-
यता भमेण महता राजभीमलिसेनसाहबानंदयाचूडामूलं व्याख्या-
तायां संधिच्छेदो नाम तृतीयोद्वः ॥ ३ ॥ शुभमस्तु ॥

१ वेधमानक सर्वव्ययक B (h) E, °कर्म ..क= om B (d), °नका Q. १ °द्विष्ट
corr °द्वका° B (d), °द्वकाभि D K, रिटिकाभि ? F. १ सुसंहतः (f) B (d)
४. परिवादवह (f) B (d) १ दोषान्न नवरय K; वहलदोषान्न F G. १. नृपस्य B
H (ad) K. २ °रक्षाय° BB (a) K. < अक्रिविणे B (d), २ whole ver-
instead of इत्यादि &c. D, १० ते कान्ता K ११ इति मृच्छकटिकायां स० B, (१
मृच्छकटिके D, १२. om. B D F H K.

चतुर्थोऽङ्कः ।

ततः प्रविशति चेटी ।

चेटी । आणत्तम्हि अत्ताए अज्जआए सआसं गन्तुं ।
 ऐसा अज्जआ चित्तफेत्तअणिसण्णदिट्ठी मदणिआए सह
 किंपि मन्तअन्ती चिट्ठदि । ता जाव उवंसप्पामि (१) ।
 इति परिक्रामति ।

ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टा वसन्तसेना मदनिका च ।

वसन्तसेना । हज्जे मेदणिए अवि सुसदिसी इअं
 चित्ताकिदी अज्जचारुदत्तस्स (२) ।

श्रीः । चेटीयं काचन वसन्तसेनादासीति श्रेयम् ।

चेटी- (१) आज्ञाप्रार्थय्या (१) र्यासकाशं गन्तुम् । आर्यया-
 वसन्तसेनामात्रमाधवसेनया । आर्या वसन्तसेना । एषार्या चित्र-
 फलकनिष्पन्नदृष्टिर्मदनिकया सह किमपि मन्त्रयन्ती तिष्ठति । तथा-
 वदुपसर्पामि । यथानिर्दिष्टेति । चित्रदत्तदृष्टिरित्यादीत्यर्थः ।

वस०- (२) हज्जे मदनिके अपि सुसदृशीयं चित्राकृतिरार्य-
 चारुदत्तस्य । सुसदृशी योग्या । (मत्सौन्दर्यानुरूपसौन्दर्येति यावत् ।
 चित्रे लेख्य आकृतिः सर्वावयवसंस्थानं चित्राकृतिरित्यर्थः । चित्र-
 रूपातेख्यरूपाकृतिरिति वा ।

१ आणत्तं किं B (ad), अणत्तदि D; अणत्तं H. २ ताए H. ३ अज्जआमआसं AB (bed) EG; अज्जआए सं B, अज्जआ सं D. ४ ऐसा अ अज्जआ B (a) EK, which has अज्जआ throughout for अज्जआ as also B. ५ फलणि AB (bed) DFK, फलं B. ६ मदणि K. ७ किं वि D H. ८ मं विअन्ती H. ९ उप० B (ab). १० मआणिए BDK; मआणीए G. ११ कदी B (d).

मदनिका । सुसदिसी (३) ।

10 वसन्तसेना । कथं तुमं जानासि (४) ।

मदनिका । जेण अज्जआए सुंसिणिद्धा दिट्ठी अणु-
लंगा (५) ।

वसन्तसेना । हज्जे किं वेसवासदक्खिण्णेण मैदणिए
एवमं भणासि (६) ।

15 मदनिका । अज्जए किं जो ज्जेव जणो वेसे पडिव-
सदि सो ज्जेव अलीअदक्खिण्णो भोदि (७) ।

मद०—(३) सुसदिसी ।

वस०—(४) कथं त्वं जानासि ।

मद०—(५) येनार्यायाः सुस्निग्धा दृष्टिरनुलम्बा ।

वस०—(६) हज्जे किं वेशवासदाक्षिण्येन मदनिके एवं भण-
सि । 'वेशो वेदयाजनसमाभयः' इत्यमरः । वेशे यो वासस्तेन
यदाक्षिण्यं नैपुण्यं तेनेत्यर्थः । 'वेशयाददाक्षिण्येन' इति पाठे वेशानां
वेदयाभितानां यो वादस्तस्य दाक्षिण्येन चातुर्येनेत्यर्थः । दाक्षिण्येन
प्रेम्णा इत्यप्यर्थः ।

मद०—(७) आर्ये किं य एव जणो वेशे प्रतिवसति स एवा-
लीकदाक्षिण्यो भवति । अलीकं मिथ्या दाक्षिण्यं प्रीतिर्यस्य स इत्यर्थः ।

१ कथं B (ad) २ जानैति H. ३ सुसणिद्धा B, सुस्निग्धा B (b) ४ ०२११? B (b)
५ दनिग्गे B, दनिष् J; दक्खिण्येन K. ६ मभणिण B D F, एव एव B (b)
७ भति B. ८ दनिष्णो J

वसन्तसेना । हञ्जे णाणापुरिससङ्गेण वेसाजणो अंली-
अदेक्खिण्णो भोदि (८) ।

मदनिका । जदो दाव अज्जआण दिट्ठी इध अभिर-
मदि हिअं चं तस्स कारणं किं पुच्छीअदि (९) । 20

वसन्तसेना । हञ्जे सँहीअणादो उवहसणीयदं र-
क्खामि (१०) ।

मदनिका । अज्जेए एव्व णेदं । सँहीअणचिन्ताणुवत्ती
अवलाअेणो भोदि (११) ।

वस०— (८) हञ्जे नानापुरुषसङ्गेन वेदयाजनोलीकदाक्षिण्यो
भवति । यादपराजिता मदनिका कथं त्वं जानासीत्यस्योत्तरमाह ।

मद०— (९) यतस्तावदार्याया दृष्टिरिहाभिरमति (ते) हृदयं च
तस्य कारणं किं पृच्छ्यते । (तस्सेत्यादेर्यत्र चक्षुर्हृदयं च तत्र
कारणं किं पर्यालोच्यते । पुंसीदृशि सुन्दरे तावदासक्तावलं विल-
म्बेनेत्याशयः । इह चारुदत्तनिव्रतफले ।

वस०— (१०) हञ्जे सखीजनादुपहसनीयतां रक्षामि । अयो-
न्यायानाया नायकः कृत इत्येवंरूपामुपहसनीयतामित्यर्थः ।

मद०— (११) आर्ये एवं ने(वमि)दम् । सखीजनचित्तानुव-
र्त्यवलाजनो भवति ।

१ वेस्मा° D. २ अल्लेअ B. ३ दक्खिण्णो J. ४ हिआअे II (b). ५ om D II.
६ किं वि B (d); om. G. ७ सदि° B (d), सदि अण्णादो= अन्यस्या K ८ णीअदा A
B (c); °अदं B; °सणीअ (I) B (b); उवहसणिआद E II, °णीयदा J. ९ दिक्खामि
A B (c) F; देख्यामि B (b), देख्यामि (=देख्यामि) D, also H १० °ए एवं
A B (c); अज्जएव B (d). ११ सहीअन C, °अण D K. १२ णुवत्ती D; °ता
गुणवत्ता ? H. १३ °जणे B.

25 प्रथमा चेटी । उपसृत्य । अज्जए अत्ता ओणवेदि गहि-
 दावंगुण्ठणं पक्खदुआरण सज्जं पवहणं । ता गंघेत्ति (१२) ।
 वसन्तसेना । हज्जे किं अज्जचारुदत्तो मं णह-
 स्सदि (१३) ।

चेटी । अज्जए जेण पवहणेण सह सुवर्णदससाहसिओ
 30 अलङ्कारओ अणुप्पेसिदो (१४) ।

वसन्तसेना । को उणं सो (१५) ।

चेटी । एसो ज्जेव रंअसालो संटाणओ (१६) ।

चेटी—(१२) आर्ये माताज्ञापयति गृहीतावगुण्ठनं पक्षद्वारे
 सज्जं पवहणम् । तद्वच्छेति । गृहीतावगुण्ठनमाच्छादनमहापटाच्छादितं
 'कर्णीरयः पवहणम्' इति कोशः । स्त्रीणां स्थितियोग्योभित्त-
 त्रमाच्छन्नो रयः पवहणम् । स एव कर्णीरयः स्फुटं चेदं दशकुमारे
 द्वितीयचरिते ।

वस०—(१३) हज्जे किमर्थचारुदत्तो मां नयि(ने)ष्यति ।

चेटी—(१४) आर्ये येन प्रवहणेन सह सुवर्णदशमाहसिकोत्त-
 कारोनुप्रेषितः । सुवर्ण-दशमासिकम् । मोदर इति भाषया प्रसिद्धमिति
 पूर्वमुक्तम् ।

वस०—(१५) कः पुनः सः ।

चेटी—(१६) एष एव राजदयालसंस्थानः ।

१ उपसृत्य प्रथमा चेटी B (a). २ आत्ता J. ३ अणवेदि II ४ अवगुण्ठणं B (a)
 ५ तद्वच्छेति B D H. गच्छेदि II (a) ६ सुवर्णसद B. ७ सारसिओ (which
 is ओ) A II (c); सारसिओओ II (a); सारसो G; सारसिओ K. ८ अलङ्कारो
 (which is ओ) A B (c) ९ अरसो A B (bc). १० अलङ्कारो
 A II (bc) G; राजदयालो सं II (a). राजदयालो del टल et add marg ११
 B (d). सारसिओ D, सारसो सारसो h.

वसन्तसेना । सकोपम् । अवेहि मा पुणो एव्वं भणि-
स्ससि (१७) ।

चेटी । पसीददु पसीददु अज्जआ । संदेसेण भि पे- 35
सिदा (१८) ।

वसन्तसेना । अहं संदेसस्स ज्जेव कुप्पामि (१९) ।

चेटी । ता कित्ति अत्तं विण्णविस्सं (२०) ।

वसन्तसेना । एव्वं विण्णविदव्वा जइं मं जीअन्तीं
इच्छमि ता एव्वं ण पुणो अहं अत्ताए आणविदव्वा (२१) । 40

चेटी । जधा दे रोअदि (२२) ।

इति निष्क्रान्ता ।

प्रविश्य ।

वस०—(१७) अपेहि मा पुनरेव भणिय्यसि । अपेहि गच्छ ।

चेटी—(१८) पसीदतु प्रसीदत्वार्था । संदेशेनास्मि प्रेसि (रि or पि)
ता । यथा संदेशस्तथा मयोक्तम् । मम नास्त्यत्र दोष इति । किं
च न कुप्यन्ति संदेशहारिणे प्रभव इति भावः ।

वस०—(१९) अहं संदेशस्यैव कुप्यामि । संदेसस्सेति पठ्यी
चतुर्थ्यर्थे । संदेशायेत्यर्थः ।

चेटी—(२०) तत्किमित्यत्तं मातरम् ! विण्णविस्सं विज्ञापयिष्यामि ।

वस०—(२१) एवं विज्ञापयितव्या यदि मां जीवन्तीमिच्छसि
तदै(दे)वं न पुनरहं मात्राज्ञापि(पयि)तव्या ।

चेटी—(२२) यथा ते तुभ्यम् । रोचते ।

१ दतु ... दतु D २ अत्ताए D. ३ किं अत्तं B II (a), किञ्चि अत्तं B (d).
४ एवं B (d). ५ विण्णविदव्वा DE. ६ जं A II (c) D. ७ ती मिच्छसि A II
(c) D; जीवन्ती B (a). ८ पुणो अत्ताएण om. अहं B B (a). ९ आणाविदव्वा A
B (d) D; आणाविदव्व B; आणाविदव्व II (a), आणाविदव्व B (b), आणाविदव्वा K.

शर्विलकः ।

45

दत्त्वा निशेयाया वचनीयदोषं

निद्रां च जित्वा नृपतेश्च रक्षान् । १

स एष सूर्योदयमन्दरश्मिः

क्षपाक्षयाचन्द्र इवास्मि जातः ॥ १ ॥

अपि च ।

50

येः कश्चित्स्वरितगतिर्निरीक्षते मां

संभ्रान्तं द्रुतमुपसर्पति स्थितं वा ।

तं सर्वं तुल्यति दूषितोन्तरात्मा

॥ स्वैर्दोषैर्भवति हि शङ्कितो मनुष्यः ॥ २ ॥

मया खलु मदनिकायाः कृते साहसमनुष्ठितम् ।

55

परिजनकथासक्तः कश्चिन्नरः समुपेक्षितः

क्वचिदपि गृहं नारीनाथं निरीक्ष्य विवर्जितम् ।

नरपतिबले पांश्वर्ष्याते स्थितं गृहदारुव-

द्वयवसितशतैरेवंप्रायेर्निशा दिवसीकृता ॥ ३ ॥

इति परिक्रमति ।

शर्वि०—[दत्त्वेति] श्लोकः [उपजातिछन्दसा] ॥ १ ॥ [यः कश्चिदिति] । प्रहर्षिणीछन्दः । स्वरितगतिर्यः कश्चित्संभ्रान्तं मां निरीक्षते । चौर्यादिना संभ्रान्तं स्थितं वा मां क्षीघ्रमुपसर्पति समीपमागच्छति च यः कश्चित् सर्वं जगत् चौर्याद्यकर्मकारणेन दूषितोन्तरात्मा तुल्यति परीक्षते । अयं जनार्णोत्तम इति मां शंस्यतीति शङ्कतेन्तःकरणमित्यर्थः । अत एवाह स्वैर्दोषैरित्यर्थः ॥ २ ॥ मया खल्वित्यादि च साहसं चौर्यरूपमिदमेवाभिसंधार-

१ निशेया B (a). २ रक्षान् A B C D F G J. ३ om. B (b). ४ गतिं B (b). ५ २३ते B (b), निद्रां F. ६ ०न्तरात्मा K. ७ नारी om. B (b). ८ दृष्टम् A B (c); विवर्जितम् F. ९ यार्थो om. B (d).

वसन्तसेना । हञ्जे इमं दाव चित्तफलं मम सेज- 60

णीए ठाविअ तालवेण्टअं गेल्लिअ लेंहुं आअच्छ (२३) ।

मदनिका । आं । जं अज्जआ आण्णवेदि (२४) । इति फ-

लकं गृहीत्वा निष्क्रान्ता ।

शार्विलकः । इदं वसन्तसेनाया गृहम् । तद्यावत्प्रविशामि ।

प्रविश्य । क्व नु मया मदनिका द्रष्टव्या ।

65

ततः प्रविशति तालवृन्तहस्ता मदनिका ।

शार्विलकः । दृष्ट्वा । अये इयं मदनिका ।

मदनमपि गुणैर्विशेषयन्ती

रन्तिरिव मूर्त्तिमती विभाति येयम् ।

मम हृदयमनङ्गवह्निर्ग

70

भृशमिव चन्दनशीतलं करोति ॥ ४ ॥

मदनिके

निशि कृतं निर्जं चरितं वर्णयति । [परिजनेति ।] हरिणीशुनाच्छन्दः ।
स्पष्टम् ॥ ३ ॥

वस०—(२३) हञ्जे इदं तावच्चित्रफलकं मम शयनीये स्थाप-

यित्वा तालु(ल)वृन्तकं गृहीत्वा लब्ध्वागच्छ । लघु-शीघ्रम् ।

मद०—आमङ्गीकारे । यदार्याज्ञापयति (२४) ।

शार्वि०—मदनिकेति नामार्थं निर्वक्ति । [मदनमपीति ।]

स्पष्टम् । पुष्पितागच्छन्दः ॥ ४ ॥ मदनिके इत्याह्वानम् ।

१ om. B B (a). २ फलफलं B (b) E K. ३ सज्जपरीए B (a). ४ थाविअ
corr थाविअ B (d). ५ वेण्ट B (a) ६ लहु D II. ७ om. B B (ad)
C J. ८ नु मया om. A B (bc) D E F G; नु मयाव B K. ९ om B (a)
१० मदनिके, मदनिके B B (ad) K.

मदनिका । दृष्ट्वा । अम्मो कथं सञ्चिलओ । सञ्चिलअ
साअदं दे । केहिं तुमं (२५) ।

75 शर्विलकः । कथयिष्यामि । शर्वि सानुरागमन्योन्यं पश्यतः ।

वसन्तसेना । चिरअदि मदणिआ । ता कहिं णु हु सा ।
गवाक्षकेण दृष्ट्वा । कथं एसा केनावि पुंसिकेण सह मन्त-
अन्ती चिट्ठदि । जेधा अदिसिणिद्धाए णिच्चलदिट्ठोए आ-
पिबन्ती विअ एदं णिज्झाअदि तथा तक्केमि एसो सो जेणो
80 एदं इच्छदि अभुजिस्सं कादुं । ता रमदु रेमदु मा कस्सेवि
पीदिच्छेदो भोदु । ण हु सैद्दविस्सं (२६) ।

मद०-(२५) आश्चर्यं कथं शर्विलकः । शर्विलक हे स्वागतं ते ।
कुत्र त्वम् ।

वस०-इदं स्वगतम् । (२६) निरयति मदनिका । तत्कुत्र नु खलु
सा । कथमेसा केनापि पुरुषकेन (ण ?) सह मन्त्रयन्ती तिष्ठति । यथा-
तिस्निग्धया निभलदृष्ट्यापिबती (न्ती) धैतं निर्धायति तथा तर्कयाम्येष
स जन एतामिच्छत्यभुजिष्यां कर्तुम् । तद्रमतु (तां) रमतु (तां) मा
कस्यापि प्रीतिच्छेदो भवतु । न खलु सहाविस्सं आकारयिष्यामीत्यर्थः ।
अतिस्निग्धयातिस्नेहकिञ्चिद्वया । निभलेति निर्भिगेपेत्यर्थः । अभुजिष्यां
स्यभिन्नेन केनाप्यभोग्याम् । कन्धवत्स्वगृहस्थां स्वाधीनामित्यर्थः ।

१ शर्विलकः (अ) A B (c); सञ्चिलओ B (a). २ गवाक्षकेण H. ३ कहिं तुमं or K. ४ केनापि or (वि B D E, केनापि G. ५ पुंसिकेण B (d). ६ जेधा अ B (ab) K. ७ चिट्ठदि A B (c); चिट्ठि G. ८ आरक्षति B (d); अपि B. ९ एदं इच्छदि A B (bc) E F; निज्झा H. १० जे एदं K. ११ रमतु रमतु B (ab) om. D F H. १२ कस्सेवि or वि B D K. १३ चिट्ठो AB (c) F; चिट्ठो H; पीदिच्छेदो B (a); चिट्ठो B (b). १४ सहाविस्सं B.

मदनिका । सच्चिदलज कधेहि (२७) ।

शार्विलकः । सशङ्कं दिशोवलोकयति ।

मदनिका । सच्चिदलजं किं ण्णदं ससको विअ लक्खी-
असि (२८) ।

83

शार्विलकः । वक्ष्ये त्वां किञ्चिद्रहस्यम् । तद्विविक्तमि-
दम् ।

मदनिका । अथ इं (२९) ।

वसन्तसेना । कथं परमरहस्यं । ता ण सुणिस्सं (३०) ।

शार्विलकः । मदनिके किं वसन्तसेना मोक्षयति त्वां ००
निक्रयेण ।

मद०—(२७) शार्विलक कथय ।

मद०—(२८) शार्विलक किं नेदम् । सशङ्कं इव लक्ष्यते ।

[शार्वि०]—त्रिविक्तं-विजनमिदं-स्थलम् ।

मद०—(२९) अथ किम् ।

वस०—(३०) कथं परमरहस्यम् । तत्र आप्यामि । कस्यापि
रहस्यं न (आ)व्यमिति शिष्टानां संप्रदायः ।

१ ण्णदं B C, किण्णदं B (a). २ ससको B (d). ३ रहस्यं त० B. ४ तद्वि
or द्वि विविक्तं E. ५ पडमार० B (b). ६ नि कयेण A III (c) K, निक्क
B (d).

वसन्तसेना । कथं मत्संवन्धिणी कथा । तो सुनिस्सं
ईमिणा गवक्खेण ओवारिदशरीरा (३१) ।

मदनिका । सव्विलअ भणिदा मए अज्जआ । तदो भणा-
95 दि जइ मम छन्दो तदा विणा अत्थं सैव्वं परिअणं अमुजिस्सं
कैरइस्सं । अथ सव्विलअ कुदो दे एत्तिओ विहवो जेण मे
अज्जआसआसादो मोआइस्ससि (३२) ।

शर्विलकः ।

दारिद्य्रेणाभिभूतेन त्वत्सेहानुगतेन च ।

100 अथ रात्रौ मया भीरु त्वदर्थं साहसं कृतम् ॥ ९ ॥

वस०—(३१) कथं मत्संवन्धिनी कथा । तच्छ्रोष्याम्यनेन गवा-
क्षेणापवारितशरीरा । (इदमपि स्वगतमिति ज्ञेयं विज्ञैः) ।

मद०—(३२) शर्विलक भणिता मथार्या । तदा भणति यदि मम
छन्दस्तदा विनार्थं च सर्वं परिजनमभुजिष्यां(व्यं) करिष्यामि ।
अथ शर्विलक कुतस्त एतावान्निभयो येन मामार्यासकाशान्मो-
चयिष्यसि । मम छन्दो ममाभिलाषः । [दारिद्य्रेणेत्यनुदुष्टः] ॥ ९ ॥

१ कथं B (b). २ मम संवन्धिणी B B (ad) C J K ३ om. K. ४ इमि . . .
रीरा om. B (a). ५ गवक्खेण B (d). ६ ऊवारिद A B (c), उवावुद D H.
७ शरीरा A B (bc) C D ८ सज्जन्दो A B (e); सज्जन्दो B C D H J K
सज्जन्दो B (b) E F. ९ अथ च A B (bcd) D. १० सर्वं अथ D. ११ करिष्ये
B (d); करिष्यां D, करिष्यां H. १२ अथ सव्विल B (d). १३ एत्तिओ A B
(c); एत्तिको B (a); एत्ति B (d); om. K. १४ मे H. १५ आवारणणि B B
(a); आवारणणि et super scr चइ B (d). १६ इस्ससि H. १७ दारिद्र्ये K. १८ मूलेन
A B (c). १९ अथ A B (abc) E F G. २० om. B (a).

वसन्तसेना । पक्षेण्णा से आकिदी । साहसकम्मदाए उण
उव्वेअणीआ (३३) ।

मदनिका । सव्विलअ इत्थीकल्लवत्तस्स कारणेण उहंअं
पि संसए विणिक्खित्तं (३४) ।

शर्विलकः । किं किम् ।

105

मदनिका । संरीरं चारित्तं च (३५) ।

शर्विलकः । अपण्डिते साहसे श्रीः प्रतिवसति ।

मदनिका । सव्विलअ अखण्डिते चारित्तोसि । ता ण हु दे
मम कारणादो साहसं करन्तेण अचन्तविहरेदं आचरिदं (३६) ।

वस०—(३३) प्रसन्नास्याकृतिः । साहसकर्मतया पुनरुद्देयनीया ।
उद्वेगभाजनमित्यर्थः ।

मद०—(३४) शर्विलक स्त्रीकल्यवर्तस्य कारणेनोभयमपि संशये
विनिक्षिप्तम् ।

मद०—(३५) शरीरं चारित्र्यं च ।

मद०—(३६) शर्विलक अखण्डितचारित्र्योसि । तच्च खलु त्वै त्व-
या मम कारणात्साहसं कुर्वता श्रौद्धान्तविरुद्धमाचरितम् । अपि तु
सिद्धान्तविरुद्धमाचरितमेवेति काकुः । सर्वेयं वक्रोक्तिः । अत्रोत्तर-

१ पक्षेणा A B (c); पक्षेणा H. २ ण उण D. ३ इत्थि B (ad). ४ कल्लव० B (d). ५ काल० A H (abcd) D E K. ६ उहंअं K. ७ वि B (n).
८ विक्खित्तं H (n). ९ संरीरं B (d). १० चारित्तं A B (c) D. ११ अखण्डित-
चारित्तोसि Sca H (n); चारिचस्स B (d). १२ करन्तेण B B (n); करन्तस्स H (d).
१३ विरुद्धमाचरितं D. १४ आचरितं A H (bc)?

110 शर्विलकः ।

नो मुष्णाम्यबलां विभूषणवतीं फेलामिवाहं लतां
विप्रस्त्वं न हरामि काञ्चनमथो यज्ञार्थमभ्युद्धतम् ।
धात्र्युत्सङ्गतं हरामि न तथा बालं धनार्थी क्वचि-
त्कोर्याकार्यविचारिणी मम मतिश्चौर्येपि नित्यं स्थिता ॥ ६ ॥

115 तद्विशप्यतां वसन्तसेना

अयं तव शरीरस्य प्रमाणादिव निर्मितः ।
अप्रकाशो ह्यलंकारो मत्स्नेहाद्वार्यतामिति ॥ ७ ॥

मठनिका । सखिलैः अपर्पकासो अलंकारो । अंअं च

माह शर्विलकः । [नो मुष्णाम्यबलामिति ।] शार्दूलविक्रीडितं
छन्दः । स्फुटार्थं पद्यम् । चौर्यमपि विचार्यैव मया क्रियत इति
भावः ॥ ६ ॥ तद्विशप्यतामिति विशापनामेवाह । [अयमिति]
अयमलंकारः । तव वसन्तसेनाया इत्यर्थः । अनुधितः प्रकाशो
यस्य सौप्रकाशः । मयि स्नेहादयं धार्यताम् । परंतु शर्विल-
केन वक्तुं इति न प्रकाशनीयः । तथा सत्यस्माकं राजदण्डः
स्यादित्याशयः ॥ ७ ॥

मठ०—(३७) शर्विलक अप्रकाशालंकारः । अयं च जन इति
द्वयमपि न युज्यते । तदुपनय तावत् । पद्यामि तावदेतमलंकारम् ।

१ ७५० K. २ *मप्येन B (a). ३ कार्या om. B (b). ४ रिहरितां B
५ तस्य K. ६ अयमारणे B B (ad), अयकार्यं J. ७ कश्चिन्मा K. ८ पद्यार्थं
J. ९ अलंकारं A B (bcd) DE १० अयं च A B (bcd) D.

जणोत्ति दुवेवि ण जुज्जादि । ता उवणेहि दाव । पेक्खामि देव
एदं अलंकारअं (३७)

120

शर्विलकः । इदमलंकरणम् । इति साशङ्कं समर्पयति ।

मदनिका । निरूप्य । सञ्चिलअ दिट्ठपुरुव्वो विअ अँअं
अलंकारओ । ता भणेहि कुदो दे एसो (३८) ।

शर्विलकः । मदनिके किं तवानेन । गृह्यताम् ।

मदनिका । सरोपम् । जइ मे पधअं ण गच्छसि ता किं- 195
णिमित्तं मं णिक्किणसि (३९)।

शर्विलकः । अँयि प्रभाते मया श्रुतं श्रेष्ठिचत्तरे यथा
सार्यवाहस्य चारुदत्तेत्येति । वसन्तसेना मदनिका च मूर्च्छां
नाटयतः ।

शर्विलकः । मदनिके समोदेवसिहि । किमिदानीं त्वम् 130

के चायं(?) जनो वसन्तसेनादिः सप्रमाणव्यवहारकारिजन शिरोमणिः
क्व च पुनरासादितं वस्तु चौर्येणेति । इयमापि न युज्यत इत्यर्थः ।
नावदिति द्विरुक्तिः संभ्रमेण ।

मद०—(३८) [शर्विलक] दृष्टपूर्वं इयायमलंकारः । तद्गण
कुतस्त एषः ।

मद०—(३९) यदि मे प्रत्ययं न गच्छसि तर्हि किं निमित्तं मां
निष्क्रीणासि । निष्क्रयं दत्त्वा स्वीकरोषीत्यर्थः । प्रत्ययं विश्वासन् ।

१ जनो U; अअं च जणो whole om. J. २ om. B (d). ३ om. B B (ad)
C J. ४ om. B (a). ५ om. A B (bc) J. ६ °पुव्वो A B B (ad) H.
७ अयं D H. ८ कुदो एवो B B (a). ९ णिक्किणिसि B (d); णिक्रीणसि D H;
विक्रीणसि G. १० अयं B (a). ११ °तस्य इति &c. B. १२ Twice B G.

विपादस्तेस्तसर्वाङ्गी संध्रमभ्रान्तलोचना ।

नीयेमानाभुजिष्यात्वं कम्पसे नानुकम्पसे ॥ ८ ॥

मदनिका । समाश्रय । साहसिअ ण हु तुए मम कार-
णादो इमं अकञ्जं कैरन्तेण तस्सिं गेहे कोवि वावादिदो
135 परिक्खदो वा (४०) ।

शर्विलकः । मदनिके भीति सुप्ते न शर्विलकः प्रहरति ।
तन्मया न कंश्चिद्व्यापादितो नापि परिक्षतः ।

मदनिका । संधं सधं (४१) ।

शर्विलकः । सत्यम् ।

140 वसन्तसेना । संज्ञा लब्धा । अम्महे पञ्चुवजीविदम्हि (४२) ।

[विपादेत्यनुष्टुप् ।] अभुजिष्यात्वनुपदोक्ता भुजिष्याशब्दार्थधर्मम् ।
भार्यावृत्त्याधीनत्वं नीयमाना ॥ ८ ॥

मद०—(४०) साहसिक न खलु त्वया मम कारणादिदमकार्यं
कुर्वता तस्मिन्गेहे कोपि व्यापादितो(तः) परिक्षतो वा ।

मद०—(४१) सत्यं सत्यम् ।

वस०—संज्ञां चेतनाम् । (४२) आश्चर्यं प्रत्युपजीवितास्मि ।
गतजीवितास्मीत्यर्थः(?) । यन्मित्रचारुदत्तगृहे शर्विलकेन कोपि
न मारितः क्षतो वेति भावः ।

१ पश्य II (d) २ B नीयमाना भुजिष्या त्व J ३ After this word
क्रियेदानीं ये B (d). ४ कर० B II (a). ५ कोपि तु B B (a), काभिर
B (d). ६ सधं सधम् G. ७ सत्य सत्यम् A II (bc) D: P G. ८ १५
A B (cd) P G, पञ्चुव (अजी?) h.

मदनिका । पित्रं पित्रं (४३) । १.

शर्विलकः । सप्यम् । मदनिके किं नाम प्रियमिति ।

त्वस्नेहवद्दहदयो हि करोम्यकार्यं

सदृत्तपूर्वपुरुषेपि कुले प्रसूतः ।

रक्षामि मन्मथविपन्नगुणोपि मानं

145

मित्रं च मां व्यपदिशस्यं परं च यासि ॥ १९ ॥

साकूतम् ।

इह सर्वस्वफलिनः कुलपुत्रमहाद्रुमाः ।

निष्फलत्वमलं यान्ति वैश्याविहगभक्षिताः ॥ १० ॥

मद^०—(४३) प्रियं प्रियम् । वक्रोक्तिरियम् । विरोधलक्षणाया
प्रियमित्यर्थः । अत एवैतदुपरि शर्विलकस्य किं नाम प्रियमिति प्रस्नो-
(भो)पि संगच्छते । [त्वस्नेहेति] वसन्ततिलका च्छन्दः । सदृत्ताः
सदाचाराः पूर्वपुरुषाः पितृपितामहादयो यस्मिन्नीदृशे कुले प्रसूतोपि
त्वय्यासक्तः करोमि नौर्यं तद्यदर्थमेवेत्यर्थः । कामातुरोन्यस्य न
रक्षति मानमहं तु कामातुरोपि रक्षामीत्याह । मन्मथेत्यादिना । देह-
मिति पाठे ध्वनिः । देहं स्त्रीयं रक्षामि कामपीडितोप्यहमिति
याव्यर्थः । परकीयमपि देहं रक्षामि नोचेत्पहरेयमिति व्यङ्ग्यम् ।
शेषं सुगमम् ॥ १९ ॥

[उहेति] अनुदुष्ट । कुलपुत्रा एव महाद्रुमाः । अत्र विशेष-
णविशेष्ययोः समस्तं सावयवरूपकमलंकारः ॥ १० ॥

१ om. A B B (abc) २ रक्षामि. ३ "उप मानं A B (c) D F G; प्रमानं
B (b); प्रमाणं E. ४ यानि. ५ कलिना K. ६ निहतत्वं K.

150

अयं च सुरतज्वालः कोमाग्निः प्रणयेन्धनः ।
 नराणां यत्र दूयन्ते यौवनानि धनानि च ॥ ११ ॥
 वसन्तसेना । सस्मितम् । अहो से अत्यागे आवेओ (४४)।
 शर्विलकः । सर्वया ।

155

अपण्डितास्ते पुरुषा मता मे
 ये स्त्रीषु च श्रीषु च विश्वसन्ति ।
 श्रियो हि कुर्वन्ति तथैव नार्यो
 भुजंगकन्यापरिसर्पणानि ॥ १२ ॥
 स्त्रीषु न रागः कार्यो रक्तं पुरुषं स्त्रियः परिभवन्ति ।
 रक्तैव हि रन्तव्या विरक्तभावा तु हातव्या ॥ १३ ॥

[अयं चेति ।] अनुदुष्ट । अत्र विशेषणयोः समस्तं व्यस्तं विशेष्ये
 सावयरूपकमलकारः ॥ ११ ॥

वस०—(४४) अहोस्यास्थाने आवेशः । अस्थानेयोग्य आवेश
 इत्यर्थः । स्थाने इति योग्यार्थकमव्ययम् । 'युक्ते द्वे सांप्रतं स्थाने'
 इत्यमरः ।

शर्वि०—कामप्रतिघाते क्रोधः शक्तस्य । अशक्तस्य तु विषाद इति
 शास्त्रात्तु द्वः शर्विलको वेदयाजनं निर्भर्त्स्य स्त्रीमात्रमिदानीं निर्भ-
 र्त्सयति । [अपण्डितास्ते इत्यादिपञ्चपदैः ।]

[अपण्डितास्ते] इति । [उपजाति छन्दसा श्लोकः ।] भुजंगकन्या भु-
 जंगी तद्वत्परिसर्पणानि त्वरितानि चलनानीत्यर्थः । [श्रियां स्त्रियां (स्त्रीणां)
 घातिचाञ्चल्यमिति तात्पर्यम् ॥ १२ ॥

[स्त्रीषु न रागः ।] इत्यार्याच्छन्दः ॥ १३ ॥

सुष्टु खल्विदमुच्यते ।

160

एता हसन्ति च रुदन्ति च विचेहेतोः ।

विश्वासयन्ति पुरुषं न तु विश्वसन्ति ।

तस्मान्नरेण कुलशीलसमन्वितेन

वेद्याः श्मशानसुमना इव वर्जनीयाः ॥ १४ ॥

अपि च ।

165

समुद्रवीचीव चलस्वभावाः

संध्याभ्रलेखेव मुहूर्त्तरागाः ।

स्त्रियो हंतार्थाः पुरुषं निरर्थं

निष्पीडिताल्लक्तकवच्यजन्ति ॥ १५ ॥

स्त्रियो नाम चपलाः

170

अन्यं मनुष्यं हृदयेन कृत्वा

अन्यं ततो दृष्टिभिराहंयन्ति ।

अन्यत्र मुञ्चन्ति मदप्रसेक-

मन्यं शरीरेण च कामयन्ते ॥ १६ ॥

स्त्रीजनं निन्दन्नेव विशिष्य वेद्यां(द्या) निन्दति । [एता इति] [वस-
न्ततिलकाण्डः] श्मशानसुमना इति । सुमनसः पुष्पयुक्तेरेकवच-
नान्ततापीति बोध्यम् । 'अप्रत्याख्येये दधिमुमनसी' इति प्राचीन-
प्रयोगात् । अथवा 'सुमना मालती जातिः' इत्यमरोक्तपक्षेऽपि । स-
तामनुद्वेजकत्वाददुष्टत्वमुपमाया इत्याकलनीयम् ॥ १४ ॥ [समुद्रेति]
[उपजातिछन्दः] । स्पष्टम् ॥ १५ ॥

चपलाश्चला विद्युतश्च । चपला इव चपलाः स्त्रियः इति व्यङ्ग्यो-
पमा । 'तद्वित्सीदामिनी विद्युश्चञ्चला चपला अपि' इत्यमरः । [अन्यं

१ विभ ? G. २ न च B B (ad) K. ३ श्मशान K. ४ वीचीव B (a). ५ इ
om. B (b); हंतार्थाः II (d) E. ६ निष्पीडिता D H. निष्पीडिता K. ७ श्रियो
हि G. ८ हृदयेन A. ९ त्वयं ? H. १० दृश्यन्तः D II.

175 सूक्तं खलु कस्यापि ।

न पर्वताग्रे नलिनीः प्ररोहति

न गर्दभा वाजिधुर वहन्ति ।

यवाः प्रकीर्णा न भवन्ति शालयो

न वेशर्जाताः शुचयस्तथाह्वनाः ॥ १७ ॥

180 आः दुरात्मभारुदत्तहतक अयं न भवसि । इति कतिचित्
पदानि गच्छन्ति ।

मदनिका । भञ्जले गृहीत्वा । अइं असंबद्धभासअ असभा-
वणीए कुप्पसि (४६) ।

शार्विलकः । कथमसंभावनीयं नाम ।

185 मदनिका । एसो कैखु अलकारओ अज्जआकेरओ (४६) ।

शार्विलकः । ततः किम् ।

मनुष्यमिति ।] छुंगमतमम् [इन्द्रवयाछन्दः] ॥ १६ ॥ [न पर्वताग्र
इति ।] स्पष्टतर पद्य प्राचीनम् । अत एवोक्तं सूक्तं कस्यापीति । [वि-
लक्षणनिद छन्दः । प्रथमपादे द्वादशाक्षराणि । द्वितीये एकादशाक्ष-
राणि च सन्ति । प्रथमपादे 'ज त ज भ' एते गणा लभ्यन्ते ।
द्वितीये तु 'ज त ज ग ल' एते गणा लभ्यन्ते । उत्तरार्धस्तु यंश-
स्य छन्दः] ॥ १७ ॥

आः दुरात्मन् चारुदत्तहतक अयं न 'मयसीत्यनेनाधुनैव शनिः'
चारुदत्तमिति व्यङ्ग्यम् ।

मद०—(४६) अपि(यि)असंबद्धमायक असंभावनीयं(ये)कुप्पसि।

मद०—(४६) एष खल्वलंकारोज्जआकेरओ आर्याया । यस
न्तसेनाया इत्यर्थः । केरओ इति केवलं पठ्यते । यद्वार्याकृत इत्यर्थः ।

१ पाता B (d) २ दत्त हतक B ३ om A B (c) D ४ ददाति BB
(abcd) C D F F G. ५ अयं D H ६ भात E. ७ छु A ८ अतः H
९ असंभावना केर C J.

मदनिका । स च तस्मै अज्जस्स हत्थे विणिक्खित्तो (४७) ।

शर्विलकः । किमर्थम् ।

मदनिका । कर्णे । एवम् विअ (४८) ।

शर्विलकः । सवैलक्ष्यम् । भोः कष्टम् । 190

छायां यो ग्रीष्मसंतप्तो यो मेवाहं समाश्रितः ।

अजानता मया सेव पत्नैः शाखा वियोजिता ॥ १८ ॥ P.

वसन्तसेना । केधं एसो वि संतप्यदि उजेव । ता अआणन्तेण

एदिणा एव् अणुं चिट्ठिदं (४९) ।

शर्विलकः । मदनिके किमिदानीं युक्तम् । 195

मदनिका । एत्थ तुमं उजेव्व पण्डओ (५०) ।

शर्विलकः । नैवम् । पश्य ।

स्त्रियो हि नाम खल्वेता निसर्गादेव पण्डिताः ।

पुरुषाणां तु पाण्डित्यं शास्त्रैरेवोपदिश्यते ॥ १९ ॥

मद०—(४७) स च तस्यार्यस्य हस्ते विनिक्षिप्तः । स चालं-
कारश्च । आर्यस्य चारुदत्तस्य ।

मद०—(४८) एव-इ(मि)व । चारुदत्तस्याकिंचनतया भोगस्य
भूरिधनसाध्यत्वादयमलंकारो न्यासमिषेण तस्य हस्ते विनिक्षिप्त इति
संकेतार्थः । अपस्तुतवृत्तान्तेन प्रस्तुतवृत्तान्तमुपपादयन्नाह । [छाया-
याति] श्लोकः । यो शाखाम् । अपस्तुतप्रशंसालंकारः ॥ १८ ॥

वस०—(४९) कथमेवोपि संतप्यत एव । तदजानन्तैर्नैवमनुष्ठितम् ।

मद०—(५०) अत्र त्वमेव पण्डितः । [स्त्रियो हीनि ।] अनु-
ष्टुप् ॥ १९ ॥

१ विनिक्षितो D. २ छायायै A B (c) C D J. ३ कथं H (a). ४ अत्रामयं
B (a). ५ एवमप्यु D. ६ चिट्ठिदं B (a). ७ शास्त्रैरेव BB (a).

मदनिका । सेव्विलअ जइ मम वअणं सुणीअदि ता तस्स
ज्जेव्व महानुभावस्स पडिणिज्जादेहि (५१) ।

शर्विलकः । मदनिके यद्यसौ राजकुले मां कथयति ।

मदनिका । न चन्द्रादो आदवो होदि (५२) ।

वसन्तसेना । साहु मदनिए साहु (५३) ।

मद०—(५१) शर्विलक यदि मम वचनं श्रूयते तत्तत्स्यैव
महानुभावस्य पडिणिज्जादेहि । प्रतिनिर्यातयेत्यर्थः । (परावृत्त्य
गत्वा चारुदत्ताय प्रतिदेहीत्यर्थः । महानुभावस्तेति संबन्धता-
मान्ये पठौ । महानुभावाय चारुदत्तायेत्यर्थः । यदि मम
वचनं श्रूयत इत्यनेन निजवचनस्यावश्योपादेयत्वं व्यज्यते । इदं
च 'त्वामस्मि' इत्युदाहरणे काव्यप्रकाशे स्पष्टम् । अन्यथा येन
यदुच्यते तदन्येन श्रूयत इति लोकरीतेर्यदि मम वचनं श्रूयत इति
कथनं व्यर्थमेवेति ध्येयम् ।

शर्वि०—असौ चारुदत्तो राजकुले राजगृहेधिकरणे न्यायस्थल
इत्यर्थः ।

मद०—(५२) न चन्द्रादातपो भवति । आतपः संतापः । अथपि
प्रकाशमात्रवाचक आतपशब्दधन्व्रातप इत्यापि (दि) प्रयोगदर्शनात् ।
'छाया त्वनातपे' इत्यमरकोशाद्यतथापि प्रकृते केवलमुष्णपरत्वं
वप्नुतात्पर्यादुच्यते ।

वस०—(५३) साहु मदनिके साहु ।

शर्विलकः । मदनिके

205

न खलु मम विषादः साहसेस्मिन्भयं वा

कथयसि हि किमर्थं तस्य साधोर्गुणैस्त्वम् ।

जनयति मम वेदं कुत्सितं कर्म लज्जां

नृपतिरिह शठानां मादृशां किं नु कुर्यात् ॥ १० ॥

तथापि नीतिविरुद्धमेतत् । अन्य उपायश्चिन्त्यताम् ।

210

मदनिका । सौ अभं अवरो उवाओ (५४) ।

वसन्तसेना । को क्खु अवरो उवाओ हुँविस्सदि (५५) ।

मदनिका । तस्स ज्जेव अज्जस्स केरओ भँविअ एदं

अलंकारअं अज्जआए उवणेहि (५६) ।

शर्विलकः । एवं कृते किं भवति ।

215

शर्वि०—[न खलु ममेति ।] मालिनी छन्दः । साहसे चौर्ये ।

तस्य चारुदत्तस्य । राजदण्डं स्मृत्वा प्राह नृपतिरिहेति ॥ १० ॥

अन्यभारुदत्तप्रति(दा)नभिन्नः ।

मद०—(५४) सोयमपर उपायः ।

वस०—(५५) कः खल्वपर उपायो भविष्यति ।

मद०—(५६) तस्यैवार्यस्य । केरकः कृतः । तेन प्रेषित इत्यर्थः ।

भूत्वैतमलंकारमार्याया उपनय । प्रापयेत्यर्थः । तस्य चारुदत्तस्य ।

आर्यायै वसन्तसेनायै ।

१ साहसो B (b). २ गुणस्त्वम् A B (c) F. ३ वेदं II B (abd) F.
४ किञ्च II (d) ५ नीति.....तत् om: B (f) D E; नीतिविनष्टमे B (a).
६ मेतदप्यं B. ७ एषो यथे B B (a). ८ उवाओ B (a). ९ उवाओ
II (a). १० हेविरदि II. ११ केरको BDEK. १२ हुँविअ B (a).

मदनिका । तुमं दाव अचोगे । सो वि अज्जो अरिणो ।
अज्जआए सकं अलंकारअं उवगदं भोदि (५७) ।

शार्विलकः । नन्वातिसाहसमेतत् ।

मदनिका । अइ उवणेहि । अण्णधा अदिसाहसं (५८) ।

220 वसन्तसेना । साहु मदनिए साहु । अभुजिस्साए विअ
मन्तिदं (५९) ।

शार्विलकः ।

मयाता मइती बुद्धिर्भवतीमनुगच्छता ।

निशायां नष्टचन्द्रायां दुर्लभो मार्गदर्शकः ॥२१॥

225 मदनिका । तेण तुमं इमस्सि कामदेवगेहे मुहुत्तअं
चिट्ठ, जाव अज्जआए तुहे आगमणं निवेदेमि (६०) ।

मद०—(५७) एवं तावदचोरः । सोऽप्यार्योऽनृणः । आर्यया
स्वकोलंकार उपगतो भवति । प्राप्त इत्यर्थः ।

मद०—(५८) अपि(यि) उपनय । अन्यथातिसाहसम् ।

वस०—(५९) साधु मदनिके साधु । अभुजिष्येयं मन्त्रितम्
यथा कलत्रं मन्त्रयति तथा मन्त्रितमित्यर्थः । एतावत्पर्यन्तमि-
गवाक्षनिदण्णया वसन्तसेना(न)या श्रुतमनुदितं स्वगतमिति ज्ञेयम्
[गयामेति] अनुदुप् ॥ २१ ॥

मद०—(६०) तेन त्वमस्मिन्कामदेवगेहे मुहुर्न तिष्ठ यावदा-
र्यामे तवागमनं निवेदयामि ।

१ (i) B (d). २ अइ? A B (c) P. ३ अण्णो E. ४ अण्ण B (d).
५ महुत्त B (d) ६ मअ° B (ad). ७ मयद° AB (c) D P. ८ तेण वि B
(ad) CJ. ९ मुहुत्त D. १० मुहम्मद° AB (bc) D. तथाव° B (d).

शर्विलकः । एवं भवतु ।

मदनिका । उपसृत्य । अज्जए एसो वखु चारुदत्तस्स सआसादो बम्हणो आअदो (६१) ।

वसन्तसेना । हज्जे तस्स केरओत्ति कथं तुमं जा- 230
णासि (६२) ।

मदनिका । अज्जए अत्तकेरअं पि ण जानामि (६३) ।

वसन्तसेना । स्वगतं राशिरक्कम्पं विहस्य । जुज्जदि जुज्जदि ।
प्रकाशम् । पविसदु (६४) ।

मदनिका । जं अज्जआ आणवेदि । उपागम्पं । पविसदु 235
सन्धिलओ (६५) ।

शर्विलकः । उपसृत्य सैवैलक्ष्यम् । स्वस्ति भवत्यै ।

वसन्तसेना । अज्ज वन्दामि । समाविसदु अज्जो (६६) ।

मद०-(६१) आर्ये एष खलु चारुदत्तस्य सकाशाद्भाषण
आगतः ।

वस०-(६२) हज्जे तस्य कृत (?) इति कथं त्वं जानासि ।

मद०-(६३) आर्ये आत्मनोर्थमपि (?) न जानामि ।

वस०-(६४) युज्यते युज्यते । प्रविशतु ।

मद०-(६५) यदार्थाज्ञापयति । प्रविशतु शर्विलकः ।

वस०-(६६) आर्ये(र्य) वन्दे । समाविशत्वार्थः ।

१ अज्जयाद० BB (a). २ केरओत्ति AB (c) DEJ. ३ वि AB (abcd)
D, fi EK. ४ आणामि BB(a). ५ om. BCDK; उज्जदि उज्जदि AB (c).
६ अज्जा D II • om. AB (bed) DEG.

शर्विलकः । सार्थवाहस्त्वां विज्ञापयति जर्जरत्वाद्दृह-
 240 स्य दूरदेयमिदं भाण्डम् । तद्वृत्त्यताम् । इति मदनिकायाः समर्थ
 प्रस्थितः ।

वसन्तसेना । अज्ज ममावि दाव पडिसिंदेसं तर्हि अज्जो
 नेदु (६७) ।

शर्विलकः । स्वगतम् । कस्तत्र यास्यति । प्रकाशम् ।
 245 कः प्रतिसंदेशः ।

वसन्तसेना । पडिच्छदु अज्जो मदणिअं (६८) ।

शर्विलकः । भवति न खल्ववगच्छामि ।

वसन्तसेना । अहं अवगच्छामि ।

शर्विलकः । कथमिव ।

250 वसन्तसेना । अहं अज्जचारुदत्तेण भणिदा । जो इमं
 अलंकारअं समप्पइस्सदि, तस्स तुए मदणिआं दादव्वा । ता
 सो ज्जेव एदं दे' देदित्ति ऐव्वं अज्जेण अवंगच्छिदव्वं (६९) ।

वस०—(६७) आर्य ममापि तावत्प्रतिसंदेशं तत्रार्यो नयतु ।

वस०—(६८) प्रतीच्छत्वार्यो मदनिकाम् ।

शर्वि०—भवतीति संबोधनम् ।

वस०—(६९) अहमार्यचारुदत्तेन भणिता । य इममलंकारं सम-

१ दूरस्थः AB (c) F, दूरस्थः D H. २ नेदु अज्जो BB (n). ३ अहमा
 BD. ४ पणिमादया B (a). ५ देदित्ति AB (c), दे om. BDEGK; एदं दे
 H. ६ एव B (b); एव D. ७ गच्छिदव्वं AB (c) F, गच्छिदव्वं B (a);
 गच्छिदव्वं B (b), गच्छिदव्वं D, गच्छिदव्वं H.

शर्विलङ्कः । स्वगतम् । अये विज्ञातोहमनया । प्रकाशम् ।
साधु आर्यचारुदत्त साधु ।

गुणेष्वेव हि कर्त्तव्यः प्रयत्नः पुरुषैः सदा ।

255

गुणयुक्तो दरिद्रोऽपि नेद्वैरैरगुणैः समः ॥ २१ ॥

अपि च ।

गुणेषु यत्नः पुरुषेण कार्यो

न किञ्चिदप्राप्यतमं गुणानाम् ।

गुणप्रकर्षादुदुषेण शम्भो-

260

रैरलङ्घ्यमुल्लङ्घितमुत्तमाङ्गम् ॥ २३ ॥

वसन्तसेना । को एत्थ पवहणिओ (७०) ।

प्रविश्य सप्रवहणः

चेटः । अज्जए सज्जं पवहणं (७१) ।

पयिष्यति, तस्य त्वया मदनिका दातव्या । तत्स एवैतां ते ददाती-
त्येवमार्येणावगन्तव्यम् ।

[गुणेष्वेवेति ।] अनुदुप् ॥ २१ ॥ इममेवार्थं भङ्गचन्तरेणाह ।

[गुणेषु यत्न इति ।] [उपेन्द्रवशाच्छन्दः] ॥ २३ ॥

वस०-(७०) कोत्र प्रवहणिकः । प्रवहणं कर्णारिय(यं) वहतीति
प्रवहणिकः सारथिरित्यर्थः ।

चेटः-(७१) आर्ये सज्जं प्रवहणम् ।

१ om. BB (a), अए K. २ साधार्य B ; आर्य om. A B (bed) DE;
साधु चारुदत्त G. ३ गुणयुक्तो B (d). ४ ०१०रत्नपितं लङ्घितमुत्तमाङ्गं AB (c)
DE. रत्नपितमुत्तमाङ्गं B (b). ५ सज्ज II.

265 वसन्तसेना । हज्जे मअणिए सुदिट्ठं मं करेहि । दिण्णासि ।

आरुह पवहणं । सुमरेसि मं (७२) ।

मदनिका । रुदती । परिच्चअम्हि अज्जआए (७३) ।

इति पादयोः पतति ।

वसन्तसेना । संपदं तुमं वजेव वन्दणीआ संवुत्ता । ता
270 गच्छ । आरुह पवहणं । सुमरेसि मं (७४) ।

शार्विलकः । स्वस्ति भवत्यै । मदनिके

सुदृष्टः क्रियतामेप शिरसा वन्द्यतां जनः ।

यत्र ते दुर्लभं प्राप्तं वधूशब्दावगुण्ठनम् ॥ २४ ॥

इति मदनिकया सह प्रवहणमारुह्य गन्तुं प्रवृत्तः ।

वस०—(७२) हज्जे मा(म)दनिके सुदृष्टां मां कुरु । दत्ताति ।
आरोह प्रवहणम् । स्मरसि माम् । स्मरिष्यसीत्यर्थः ।

मद०—(७३) परिच्युतास्म्यार्यायाः । इयं पञ्चमी ।

वस०—(७४) सांप्रतं त्वमेव वन्दनीया संवृत्ता । तद्वत् ।
आरोह प्रवहणम् । स्मरसि माम् ॥ (सांप्रतं त्वमेव वन्दनीया जाते-
त्युत्तरं वसन्तसेनया मदनिकाकृतपादपतनस्य दत्तमित्यवधातव्यम् ।
तवेदानीमभुजिष्यात्वेन वधूत्वं प्राप्तम् । अस्माकं तु कोटिपतित्वेऽप्ये-
कनायकत्वेऽपि वेद्यापदवाच्यतैवेति भारेः [सुदृष्ट इति ॥] अनुदृष्ट्वा
वधूशब्दाच्चत्यस्मान्नवगुण्ठनम् । अन्यानवलोकनीयत्वात् । अन्या-
नवलोकनरूपममूर्त्यपद्या राजदारा इत्यादिसदृशमिन्त्यर्थः ॥ २४ ॥

१ सुदिट्ठं AB (c); १दिट्ठं B (n). २ करेहि मं B B (n). ३ दिण्णि (1c); दिणासि=दण्णि B (c) ४ पवहणं II. ५ रुदती B II (nd). ६ परि-
च्युता=परिच्युता (आर्याया) AB (c) also I; परिच्युता J; परिच्युता (म) B, परि-
च्युता K. ७ सुमरेसि II. ८ मयत्वे मदनिके II. ९ दिट्ठं B (d); १० इट्ठं II.

नेपथ्ये । कः कोत्र भोः । राष्ट्रियः समाज्ञापयति । एष २७५
खल्वार्यको गोपालदोरको राजा भविष्यतीति सिद्धदेशप्रत्य-
यपरिव्रस्तेन पालकेन राज्ञा घोषादानीय घोरे बन्धनागारे
बद्धः । ततः स्वेषु स्वेषु स्थानेष्वप्रगत्तैर्भवद्भिर्भवितव्यम् ।

शार्विलकः । आकर्ण्य । कथं राज्ञा पालकेन प्रियसुह-
दार्यको मे बद्धः । कलत्रवांश्चास्मि संवृत्तः । आः कष्टम् । २८०
अथवा

द्वयमिदमतीव लोके प्रियं नराणां सुहृच्च वनिता च ।

संप्रति तु सुन्दरीणां शतादपि सुहृद्विशिष्टतमः ॥ २९ ॥

भवतु । अवतरामि । इत्यवतरति ।

मदनिका । सास्त्रमञ्जलि बद्धा । एवञ्च नेद । ता परं २८५
नेदु मं अज्जउत्तो समीवं गुरुअणोणं (७५) ।

शार्विलकः । साधु प्रिये साधु । अस्मच्चित्तसदृशेन अभिहितम् ।
चेष्टमुद्दिश्य । भैरव ज्ञानीये रेभिलस्य सार्थवाहस्योद्वेगसितम् ।

[द्वयमिदमतीवेति ।] आर्याच्छन्दः ॥ २९ ॥

मद०—(७५) एव नेद(मिदम् ।) तत् परं नयतु मामार्यपुत्रः
समीपं गुरुजनानाम् ।

शार्वि०—अदवसितं गृहम् ।

१ °दोरको D. २ °देशः पत्यवयवस्तेन B. ३ राज्ञा पालकेन. D. ४ °दानीयघोर इव KB (a). ५ वित्त. AB (bcd) CD. ६ om. H (d). ७ अप्रमत्तमने ? AB (c) Γ; अपमै B (d). ८ चास्मि AB (c). ९ om. AB (bcd) DEFK. १० °बन्धवः BCD. ११ अञ्जलि बद्धा om. E. १२ °अगारं A. १३ सदृशसमभिहितम् B. १४ अवि B; अर B (a) K. १५ जानीये H. १६ °हस्य गृहम् B B (a).

चेटः । अध इं (७६) ।

290

शर्विलकः । तत्र प्रापय त्रियोम् ।

चेटः । जं अज्जो आणवेदि (७७) ।

मदनिका । जथा अज्जउत्तो भणादि । अप्यमत्तेण दाव
अज्जउत्तेण होदध्वं (७८) । इति निष्क्रान्ता ।

शर्विलकः । अहमिदानीम्

205

ज्ञातीन्विटान्स्वभुजविक्रमलब्धवर्णा-

त्राजापमानकुपितांश्च नरेन्द्रभृत्यान् ।

उत्तेजयामि सुहृदः परिमोक्षणाय

योगन्धरायण इवोदयनस्य राज्ञः ॥ २६ ॥

अपि च ।

300

प्रियसुहृदमकारणे गृहीतं

रिपुभिरसाधुभिराहितात्मशङ्कैः ।

चेटः—(७६) अध किम् ।

चेटः—(७७) यदर्थ आशापयति ।

मद०—(७८) ययार्थपुत्रो भणति । अप्रमत्तेन सावदार्यपुत्रेण
भवितव्यम् ।

शर्वि०—[ज्ञातीनिति] वसन्ततिलका च्छन्दः । सुहृद आर्यक
स्याभीरस्य । चतुर्थचरणदृष्टान्तकथा बृहत्कथायामात्मकनीया
श्लोकार्थो नीतिरूप इति ज्ञेयम् ॥ २६ ॥

सरभसमेभिपत्य मोचयामि

स्थितमिव राहुमुखे शशाङ्कविम्बम् ॥ २७ ॥

इति निष्क्रान्तः ।

प्रविश्य ।

१०५

चेटी । अज्जए दिट्ठिआ बड्ढसि । अज्जचादत्तस्स
सआसादो बम्हणो आअदो (७९) ।

वसन्तसेना । अहो रमणीअदा अज्जं दिवसस्स । ता हज्जे
सादरं बन्धुलेण समं पवेसेहि णं (८०)

चेटी । जं अज्जआ आणवेदि (८१) । इति निष्क्रान्ता । ३१०

विदूषको बन्धुलेन सह प्रविष्टः ।

[प्रियेति ।] पुष्पितामाहन्दः । प्रियस्तुहदमार्यकम् ॥ २७ ॥

चेटी—(७९) आर्ये दिष्टया वर्धते । आर्यचादत्तस्य सका-
शाद्भाक्षण आगतः ।

वस०—(८०) अहो रमणीयताय दिवसस्य । तदज्जे सादरं
बन्धुलेन समं प्रवेशयेनम् ।

चेटी—(८१) यदार्याज्ञापयति । बन्धुला अत्रैवाङ्केभ्यो वक्ष्यमा-
णलक्षणा बोध्याः । विदूषकोयं मैत्रेय एव रत्नावला(ली) दातुमागत
इति स्मत्तर्य(र्तव्य)म् ।

१ ०मभिपत्य G. १ बड्ढसि B (a). २ अज्ज om. B (a). ३ १दत्तआसादो B
(b) E. ४ रमणीयता D. ५ अज्जदिवसस्स B. ६ बन्धुलेण B (ad) K.
७ पवेसेहि DFH. ८ प्रवेशय B (a).

विदूषकः । ही ही भोः । तवचरणकिलेसविणिज्जिदेण
रक्खसराओ रावेणो पुप्फकेण विमाणेण गच्छदि । अहं उण
वम्हणो अकिदतवचरणकिलेसो वि णंअरणारीजणेण गच्छा-
315 मि (८२) ।

चेटी । पेक्खदु अज्जो अम्हकेरकं गेहदुआरं (८३) ।

विदूषकः । अवलोक्य सविस्मयम् । अहो सलिलसिक्तमै-
ज्जिदकिदहेरिदोवलेवणस्स, विविहेसुअंधकुसुमोवहारचित्त-
लिदभूमिआभाअस्स, गअणतलालोअणकोदुहेलदूरुण्णामिद-

विदू०—(८२) ही ही भोः इत्याश्चर्येव्ययम् । त्रिपथरणक्लेशवि-
निर्जितेन राक्षसराजो रात्रणः पुष्पकेन(ण) विमानेन गच्छति ।
अहं पुनर्ब्राह्मणोक्ततपथरणक्लेशोपि नगरनारीजनेन गच्छामि । तपथर-
णेत्यादिना पुष्पकस्य स्नाधीनत्वं धन्यते । नगरनारीजनेन वैद्याज-
नेन सह गच्छामीत्यर्थः । इदं सर्वं विदूषकस्यादुपहसतीति बोध्यम् ।

चेटी—(८३) प्रेक्षतामार्योस्माकं कृतं गेहद्वारम् ।

विदू०—(८४) अहो सलिलसिक्तमार्जितकृतहरितोपलेपनस्य, कृ-
तगोमयोपलेपनस्येत्यर्थः । त्रिभिधुगन्धकुसुमोपहारनिव्रितभूमिका-
भागस्य, गगनतलालोकनकौमुदलदूरोन्नामितशीर्षस्य, उच्छ्रायमकर्ष-

१ भो B २ °राओ D II ३ रात्रण D II ४ अर किद? G
५ गरणा K ६ अजण B (b) II ७ °करके AB (bc) I ८ °दुआरं
B B (a) ९ विवेव B B (a) १० °वाउमद K ११ °वाउमद B
(a) ; किरिदोव B (b) १२ विविध B B (d) १३ सुअधि D II १४ तव
om et कुसुमविन B १५ विनिज्जिदेण=विनिज्जिदेण Com K, विनिज्जि
D II १६ भूमिआभाअ B (a) भूमिआभाअ J, भुमाअरा K १७ कादु B (b)
१८ दुण विद AB (c), दुण विद B (ab) I, दुण विद D II

सीसस्त, दोलाअमाणौवलंविदेरावणहत्यभ्रमाइदमल्लिआदाम- 320
 गुणालंकिदस्त, समुच्छिददन्तिदन्तोरणावभासिदस्त, महा-
 रअणोवराअसोहिणा पवणवलंदोलणाललन्तचञ्चलग्गहत्थेण
 इदो^{१०} एहिंति वाहरन्तेण विअ मं सोहग्गपडाआणिवहेणोवे-
 सोहिदस्त, तोरणधेरणत्थंभवेदिआणिक्खित्तसमुलसन्तहारिद-
 च्छूपल्लवललामफेदिहमङ्गलकलसाभिरामोहेअपास्सेस्त, म- 325
 हासुरवक्खत्थलदुब्भेज्जवज्जणिरन्तरपडिबद्धकणअकवाडस्त,

दोलायमानावलम्बितैरावणहस्तभ्रमायितमल्लिकादामगुणालंकृतस्य, स-
 मुच्छितदन्तिदन्तोरणावभासितस्य, महारा(र)नोपरागोपशो-
 भिना । महारजनं-कुसुम्भम् । महारत्नोपरागोपशोभिनेति वा ।
 पवनबलान्दोलनाललचञ्चलाग्रहस्तेन प्रवृत्तस्य बलेन वेगेनान्दोलना
 कम्पस्तथा ललचलदत्त एव चञ्चलं हस्ताग्रं यस्य तेनेत्यर्थः । इत
 एहिंति व्याहरतेव मां सौभाग्यपताकानिवहेणोपशोभितस्य, तोरणधर-
 णस्वम्भवेदिकानिक्षिप्रसमुलसद्वरितचूतपल्लवललामस्फटिकमङ्गलक-
 लशाभिरामोभयपार्श्वस्य, महासुरवक्षःस्थलदुर्भेद्ययनिरन्तरप्रति-

१ दोलाय^० ABK. १ °वलंविदे F. ३ देरावण BDH. ४ भ्रमाविद B;
 भ्रमाभद B (bd) ५ G, भ्रमाभद E; भ्रमाभद K. ६ लङ्घदस्स K. ७ समुद्धर-
 दन्ति^० A; °दर^० C. E; समुद्धरन्ति^० B (b); समुच्छिद H. ८ राग AB (c) DE;
 राभोवसेहिणा K. ९ पवण.....लणा. om. B (a); पवल D. १० चञ्चलग्ग K.
 १० इदो इदो B(d). ११ हेणो वव^० B (b). १२ धेरण^० F. १३ धरण AB (c);
 धरण B (a); धरण B (b); धरण F. १४ वल्लं II B (a) CDEFG; वल्लं K.
 १५ पल्लि BCDEFGK. १६ कदसा^० B (a); कलसागो G. १७ इव II (a).
 १८ वासस्स B B (a); वासस्स C; वासस्स DH; वासस्स EFGK. १९ निम्भे-
 उग्र B (a), उज्जेवउग्र वज्जवउग्र^० K. -

दुग्गदजणमणोरहाओसकरस्स, वसन्तसेणाभवनदुओरस्स स-
स्सिरीअदा । जं सच्चं मज्झंत्थस्स वि जणस्स बलाहिंठिं
आआरेदि (८४) ।

330 चेटी । एदु एदु इमं पढेमं पओठुं पविसदु अज्जो (८५) ।

विदूषकः । प्रविश्यावलोक्य च । ही ही भोः । इधे वि प-
ढमे पओठे, ससिसङ्खमुणालसच्छाहाओ, विणिहिदघुण्णमु-
ट्ठिपाण्डुरोओ, विविहरजणपडिबद्धकज्ज्वणसोवाणसोहिदाओ,

बद्धकनककपाटस्य, दुर्गतजगमनोरथापा(या)सकरस्य, वसन्तसेना-
भवनद्वारस्य सश्रीकता । यत्सत्यं मध्यस्थस्यापि जनस्य बलाहृष्टि-
माकारयति । मध्यस्थस्योदासीनस्य । रागे(ग)द्वेषभून्यस्येत्यर्थः ।
मित्रशत्रुमध्यस्थात्मकं जगत् । तत्र मध्यस्थः क्वापि न प्रवर्तत इति
ज्ञेयम् । एवं सुन्दरं द्वारं यन्मध्यस्थस्यापि मनोहारि किं पुनर्वाच्य-
गन्धस्येतीति भावः । इति द्वारवर्णनम् ।

चेटी-(८५) एतु परिमं प्रथमं प्रकोष्ठं प्रविशत्यार्यः ।

विदू०-(८६) अशिशङ्खमुणालसच्छाया निनिहितनूर्णमुट्ठिपा-
ण्डुरा विविधरत्नपतिबद्धकाञ्चनसोपानशोभिताः प्रासादपङ्क्तयः । भ-

१ दुग्गम BCDEGK. २ एवम E. ३ अरस्स CDEK. ४ भवन B (a)
५ दुग्गमरस B B (१). ६ सज्जिमदा II. ७ मज्जं AB (bc), मरस II
८ बला (हृष्टि) B (d) B (a). ९ एदु एदु om. B B (a) K; एदु इमं B (d)
एदु इमं E. १० एदुयं G. ११ अवलोक्य च om. B B (ad) K. १२ ओ ।
१३ इध . . . ओ इ om. B B (ad). १४ बद्धहाओ AB (c), पाट्टाभाओ B (f)
पाट्टाभाओ B (b). सज्जहाओ II (d) E, सज्जहाओ F, सज्जहाओ G, सज्जहाओ
K. १५ मुट्ठि B (d). १६ पाट्टाभाओ BCK, पाट्टाभाओ D.

पासादवेन्तिओ, ओलम्बिदमुत्तादामेहिं फेटिहवादाअणमुहव-
न्देहिं णिज्झाअन्ती विअ - उज्जइणिं । सोत्तिओ विअ सुहो- 335
वविट्ठो णिंदाअदि दोवारिओ । सदहिणा कलमोदणेण पलो-
हिदा ण भक्खन्ति वायसा वलिं सुधासवण्णदाए । आदिसेदु
भोदी (८६) ।

चेटी । एदु एदु अज्जो । इमं दुदिअं पओदुं पविसदु
अज्जो (८७) । 340

विदूषकः । प्रविश्यावलोक्य च । ही ही 'भोः । इध वि
दुदिअं पओदुं पज्जन्तोव्वेणीदजवसव्वेसकवलमुपुट्ठं तेह्मभ-
धलम्बितमुत्तादामभिः स्फटिकवातायनमुखचन्द्रैर्निर्ध्यायन्तीवा(धो)-
ज्जयिनीम् । निर्ध्यायन्ति पश्यन्तीत्यर्थः । भोत्रिय इव सुखोपविष्टो
निश्रान्ति दीवारिकः । सद्धा कलमोदनेन प्रलोभिता न भक्षयन्ति
पायसा वलिं सुधासवर्णतया । सुधा चूर्णम्- । 'सुधा लेपो मृतं स्नुहि'
इत्यमरः । आदिशतु भवती ।

चेटी-(८७) एतु एत्थार्यः । इमं द्वितीयं प्रकोष्ठं प्रविशत्यार्यः ।

विदू०-(८८) इहापि द्वितीयस्मिन्प्रकोष्ठे । पर्यन्तोपनीतयव-
सव्वसकवलमुपुट्ठा घृताभ्यक्तविषाणा यद्धाः प्रवहणवलीवर्दाः । 'यव-

१ °दन्तीओ B, पासा . ... ओओ om. II (d); पम्बिओ D; पंक्तिओ F
२ फलिहो BCEFGK. ३ °अन्देहिं BDE, °हे K; मुदुअ° B (d). ४ णिज्झा-
अन्ती AB (c) G; णिज्झाअन्ति B (b) EF. ५ निराअदि सुगे &c B (a),
सदाहिणा B (n); सद्धा B (b); सदहिण? II. ६ कलमोदणेण (=कलमोदकेन)
AB (c) F; कलमोदण (=कलमोदकेन?) DH, कदमोदणेण K. ७ भक्खन्ति AB
(bc) E. ८ वायसा BCD. ९ सुधासवण्णदाए B (n). १० इमंवि B (d). इमंवि
K. ११ दुदिअपव्वं K. १२ प्रविशय द्वा च II. १३ भो II. १४ दुदियअओदे AB
(c). १५ °दगद B (d). १६ दुमरकळणु &c. G, दुपकवण K. १७ मुदुअ
अ द? F.

द्विदविसाणा वद्धा पवहेणवइच्छा । अअं अण्णदरो अवमा-
 णिदो विअ कुलीणो दीहं णीससदि सेरिहो । इदो अ अर-
 315 णीदजुज्झस्से मल्लस्स विअ मदीअदि गीवा मेसस्स । इदो
 इदो अवराणं अस्साणं केसकप्पणा करीअदि । अअं अवरो
 पाटच्चरो विअ दढवद्धो मन्दुराए साहामिओ । अन्यतोवलोक्क्ये ।
 इदो अ कूरैद्युअतेल्लमिस्सं पिण्डं हत्थी पेडिच्छावीअदि
 मेत्थेपुत्तिहेहि । आदिसेदुं भोदी (८८) ।

सं तृणमर्जुनम्' इत्यमरः । अयमन्यतरोपमानित इव कुलीने
 दीर्घे निःश्वसिति सेरिमो महिषः । इतथापनीतयुद्धस्य मल्लस्येन गृह्यते
 ग्रीवा मेषस्य । इत इतोपरेषामश्वानां केशकल्पना क्रियते । 'कल्पना
 सज्जना समे' इति कोशः । संस्कारैः केशप्रसाधनमित्यर्थः । अय-
 मपरः पाटच्चर इय वृद्धवद्धो मन्दुगयां शाखामृगः । पाटच्चरश्चौरः ।
 'वाजिशाला तु मन्दुरा' इत्यमरः । शाखामृगो वानरः । इतश्च भक्त-
 द्युतघृतमिश्रं पिण्डं [हस्ती] पडिच्छावीअदि प्रतिमाहृत इत्यर्थः ।
 मात्रपुत्रपैः । कूरेति भक्त्यर्थः । तेल्लेति घृतेत्यर्थः । मात्रेति महामा-
 त्रेत्यर्थः । हस्तिपकैरित्यर्थः । आदिशतु भवती ।

१ विसाणवद्धा AB (c) D. २ पवहणा II (a); पवहण del न B (d) ३ कुलीणो
 AB (c) Y. ४ सेरिहो B (ad) ५ जुज्झस्स AB (bc) EFG. ६ मदीअ B (a)
 ७ गीवा D. ८ अअ च K. ९ दढ वद्धो B (a) K, दिढवद्धो H १० णीअओ AB (bc) D
 ११ om. BEK. १२ कूरैद्युअ B, कूरैद्युअ B (a), कूरैद्युअ B (b), कूरैद्युअ
 डिअ B (d); कूरैद्युअ G, कूर विअ K. १३ पडिच्छावीअ मेड pr. m. The
 letters इमे changed to दि add marg. अदिगे-य B (d); पडिच्छा H १४
 दिमेत्थ B (a), महामच D, मत्त or त्य H. १५ पुरुहेहि AB (bc) EFG (1)
 १६ आदिसेदु DE.

चेटी । एदु एदु अज्जो । इमं तइअं पओट्टं पविसदु ३५०
अज्जो (८९) ।

विदूषकः । प्रविश्य दृष्ट्वा चे । हीं हीं भो । इध वि तेइए
पओट्टे इमाइं दाव कुलउत्तजणोव्वेसेणणिमित्तं विरइदाइं
आसणाइं । अइवाचिदो पासअपीठे चिट्ठइ पोत्थओ । एसो
अ मणिमअसारिआसहिंदो पासअपीठो । इमे अ अवरे मअ- ३५५
णसन्धिविग्गेहचदुरो विविहवण्णिआविलित्तच्चित्तफलअंगगं-
त्था इदो तदो परिभेमन्ति गणिआ वुड्ढविडा अं । आ-
देसेदु भोदी (९०) ।

चेटी—(८९) एतु एत्वार्यः । इमं तृतीयं प्रकोष्ठं प्रविशत्यार्यः ।
विदू०—(९०) इहापि तृतीयस्मिन्प्रकोष्ठे इमानि तावत्कुलपुत्र-
जनोपवेशननिमित्तं विरचितान्यासनानि । अर्धवाचितः प्राशकपीठे
मञ्चे इत्यर्थः । तिष्ठति पुस्तकः । एतच्च मणिमयसारिकांसहितं
प्राशकपीठम् । सारी भक्षक्रीडागुटिका । प्राशा भक्षाः । इमे चापरे
मदनसंधिविग्रहचतुरा विविधवर्णिकाविलिप्तचित्रफलकामहस्ता इत-
स्ततः परिभ्रमन्ति गणिका वृद्धविडाः [च] । आदिशतु भवती ।

१ तइए AB (abc) E. २ कुलउत्तं D H. ३ वेसणणिमिचाइं D (a). ४ मअ०
AB (c) F; मअ or थ H. ५ पासअपीठे ? B (b); वाणपीठे (= न्यासपीठे) D
H. पासअपीठे E. ६ चिट्ठइ B B (a) D; °छे H. ७ उदअ AB (bc); पसोअ
om. D; एदअ DFG; एदं E. ८ सारीणमणि० B; सारीणमणि D (a), सारीणां मणि०
B (d); साइणं K. ९ °गोदि AB (bc) DEFGK. १० °पीठं AB (bc) DEFGK.
११ विगही D (a). १२ °पुत्ता B (d). १३ विट्ठिचिजि B (a), विचिज E. १४ फलअ-
अगम० AB (c) D; फलइअअगम० B (b) EG; फलइअगम० B (d). १५ °ममं-
दि D परिभ्रमन्ति E. ममंदि H. १६ वुड्ढं D, वुड्ढ K. १७ om. AB (bcd) DE.
१८ गोदि B (d).

चेटी । एदु ऐदु अज्जो । इमं चैउट्टं पओट्टं पविंसदु
360 अज्जो (११) ।

विदूषकः । प्रविश्यावलोक्य च । ही ही भो । ईध वि
चैउट्टे पओट्टे जुवदिकरताडिदा जलधरा विअ गम्भीरं
णदन्ति मुरंआ, क्षीणेषुण्णाओ विअ भेअणादो तारआओ णि-
वडन्ति कंसेतालआ, मेहुअरविहंअमेहुअरं वज्जदि वंसो । इअं
365 अवरा ईसौपणअकुविदकामिणी विअ अंकारोविदा कररुहः
पारमेरिसेण सारिज्जदि वीणा । इमाओ अवराओ कुसुमरस-
मत्ताओ विअ महुअरिओ अदिमेहुअरं पगीदाओ गणिआदारिआ-
ओ नैचीअन्ति, णैहअं पैटीअन्ति, सेंसिंगारओ । ओवगिंदो

चेटी-(११) एतु एत्वार्यः । इमं चतुर्थप्रकोष्ठ(ठं) प्रविशस्विहा(?)र्यः ।

विदू०-(१२) इहापि चतुर्थे प्रकोष्ठे युवतिकरताडिता जलधरा
इय गम्भीरं नदन्ति मुरजा मृदङ्गाः इ० । क्षीणपुण्या इव गगनात्ता-
एका निपनन्ति कांसतालाः । मधुकरविरुतमधुरं वाद्यते वंशः ।

[यमपरेर्ष्याप्रणयकुपितकामिनीवाङ्कारोपिता कररुहपरिमर्शेन सार्यते +
वीणा] इमा अपराः कुसुमरसमत्ता इव मेधुकर्येति मधुरतरमगीता
गणिकादारिका नृत्य(नर्त्य)न्ते नाट्यं पथ(पाठ्य)न्ते (नै) सगृङ्गारः

१ om. B (d). २ चउ-थं B (ab), चउड D. ३ om. B (bd). ४ पविंसदु इह
AB (cd) EG. ५ भो D. ६ इत्थवि H. ७ चउत्थे B (ab); चउड D ८ जुअदि
B (n), जुवदी D. ९ धारा B (d) १० मुरंआओ K. ११ कि or क्षिण II (d)
क्षीण० DH. १२ गगणादो D १३ कास० II (d) १४ मधुर B (a). १५ विहव
विअ K १६ मुरं DH. १७ एव पणअ K. १८ परिगसेण AB (bc) pr m. १
(d) DEFG १९ सारज्जदि H २० अरिओ B. २१ मधुरअर AB (bc)
DEFGK २२ णचीअदि BFG; णचीअदि D H, णचाअदि E. २३ नटअं D. नट
H. २४ पैटीअदि BEFGK. पगीदीअदि B (n). पडि or टि अदि D H. २५ ससिंगार
BK; गारओ D H, ससिंगारओ J. २६ ओसगगदा AB(c), ओवगिंदो CII.

गोवक्त्रेभ्यः वादं गच्छन्ति सलिलगङ्गरीजो । आदेसेदु
भोदी (९२) ।

370

चेटी । एदु एदु अज्जो । इमं पञ्चमं पओट्टं पविसदु
अज्जो (९३) ।

विदूषकः । प्रविश्य दृष्ट्वा च । ही ही भो । इध वि पञ्चमे
पओट्टे अअं दरिद्रजनलोहृप्पादणअरो आहरइ उव्वेचिदो
हिगुतेल्लगन्धो । विविहसुरहिधूमंगारोहिं णिच्चसंतोवि- 375
ज्जमाणं णीससदि विअ महोणसं दुव्वारमुहेहिं । अधिअं
उत्तुसावेदि मं सौहिज्जमाणवहुविहभक्खभोअणगंधो । अअं

(सद्युक्तरं) । अपर्याल्लिगता गवाक्षेषु वातं गृह्णाति (न्ति) सलिलगर्ग्यः ।
आदिशतु भवती ।

चेटी-(९३) एत्वेत्यर्थः । इमं पञ्चमं प्रकोष्ठं प्रविशत्यर्थः ।

विदू०-(९४) इहापि पञ्चमे प्रकोष्ठेयं दरिद्रजनलोहृप्पादनकर
आहरत्युपचितो हिगुवृतगन्धः । आ समन्ताद्वरति-वातीत्यर्थः ।
(विविधसुरभिधूमोद्गारैर्नित्यं संताप्यमानं निःश्वसितीव महानसं द्वार-
मुखे । अधिक(कं)उत्तुसावेदि रोमान्चयतीत्यर्थः । उत्तुक्तयतीनि
वार्थः । माम् । साध्यमानवहुविधभक्ष्यभोजनगन्धः । भोजनं व्यञ्जन-
नम् । करणे ल्युट् । भुज्यतेनेनेति भोजनम् । व्यञ्जनमिति व्युत्पत्तेः । अतो

१ गवाक्षेषु D. २ गच्छन्ति AB (c) ; गच्छन्ति D. ३ गङ्गारिभ्यो D. ४ भोदि D.
५ भोः D. ६ पट्टे K. ७ अअवि K. ८ इति D. BCFJK ९ लोहृप्पादणकरो
AB (bed) HK लोहृप्पादणकरो E ; जणप्पादणकरो K. १० आहरइ B (n). ११ उ-
चितो K. १२ धूमंगारोहिं AB (bc) CDFJ, धूमंगारो B (n), धूमंगारो E १३ स-
न्तापयमानो AB (c); संतापयमानो D. II १४ महानसं DF. १५ द्वार B B
(ad) १६ उमासावेदि B, ओमासावेदि B (n), उदसावेदि B (d) pr. m, उग-
मावेदि D II, उमासावेदि FG. १७ सहिज्ज B (d), सौहिज्ज ? K

अवरो पटच्चरं विअ पोहिं धोअदि रूपिदारओ । बहुवि-
 हाहारविओरं उवसाहेदि सूवआरो । वज्जन्ति मोदआ । पं-
 380 तिअं अपूवआ । आत्मगतम् । अवि दाणिइह वड्डिअं भुज्जसुति
 पादोदअं लहिस्सं । अन्यतोवलोक्य चं । इदो गन्धर्व्वसुरगणेहिं
 विअ विविहालंकारसोहिदेहिं गणिआजणेहिं बन्धुलेहिं अज
 सच्चं सग्गीअदि एदं गेहं । भो के तुम्हे बन्धुला नाम (९४) ।

न पौनरुक्त्यमिति ध्येयम् । अयमपरः पटच्चरमिव पोहिं हतपशूदर-
 ये(पे)शि धावति रूपिदारकः । पटच्चरं जीर्णवस्त्रमिवेत्युपमा । अनेका-
 धारशोणिताभ्यामुपहतत्वाद्भावति प्रक्षालयतीत्यर्थः । रूपिदारको रू-
 पशब्दः पशुपञ्चनस्तत्संबन्धाद्रूपी खटिकः । स एव वैतंसिकसैनिक-
 पदाभ्यामुच्यते । सूना हिंसा प्रयोजनं यस्य, सूनया हिंसया चरति
 जीवति वा स सौनिको मांसविक्रेतृजातीयः । तस्य बालक इत्यर्थः ।
 अथवा रूपी पशुसङ्घस्तस्य दारकभेदेक इत्यपि । बहुविधाहारवि-
 कारमुपसाधयति सूपकारः । बध्यन्ते मोदकाः । पच्यन्ते चापूपकाः ।
 अपीदानीमिह वड्डिअं परिविष्टम् । भुज्ज्वेति पादोदकं लप्स्ये । इतः
 अत्रेत्यर्थः । गन्धर्वाप्सरोगणैरिव विविधालंकारशोभितैर्गणिकाननैर्ब-
 न्धुलैश्च यत्तत्त्वं स्वर्गायत एतद्देहम् । भोः के यूयं बन्धुला नाम ।

१ पोहिं ? K. २ रूपिदारिओ AB (bc) Γ, मूपा D H ३ बिहार B (a)
 Followed by अ-यतोवलोक्य B (a) the intervening syllables or matter om;
 ४ पञ्चति च AB (cd) EFG, पचान्ती K ५ om AB B (abcd) CD and
 many others ६ पूवआ B without अ of course अ पूवआ CD, पूवअ
 E, पूवआ G, अपूवआ K ७ वड्डिअ AB (c), वाड्डिअ B (b); वाट्ठिअ
 B (d), परिविड्डिअ DH, वडिअ ? K ८ भुज्जसु^० AB (cd) F, भुज्जसु^० B (b)
 ९ om B B (a) D १० नचउर (= वीप्सरो) B H, ११ अ ज om AB (c)
 Γ, ज om. D H, अज्ज सच्च K १२ सग्गाअदि BDEHK, सग्ग अति B (d)

बन्धुलाः । वयं खलु

परगृहललिताः परान्नपुष्टाः

परपुरुषैर्जनिताः पराङ्गनासु ।

परधननिरता गुणेष्ववाच्या

गजकलभा इव बन्धुला ललामः ॥२८॥

विदूषकः । आदेसेदु भोदी (१९) ।

चेटी । एँदु एदु अज्जो । इमं छटं पओँदु पविसदु ३१०
अज्जो (१६) ।

विदूषकः । प्रविश्यावलोक्य च । ही-ही भो । इर्थं वि
छट्टे पँओँदु अँमुं दाव सुवेण्णरअँणाणं कम्मतेरणाँइं
णीलरअणविणिकिखत्ताइं इन्दोँउहट्ठाणं विअ दरिसेँअन्ति ।

बन्धु०—[परगृहेत्यादि ।] लक्षणं बन्धुलानाम् । गुणेष्ववाच्या
अनभिधानीयगुणाः । वागगोचरगुणा इत्यर्थः । [यथा गजकलभाः क्षितिप-
तिभयनेषु विलसन्ति तथा वयं वेश्यावेश्मसु ललामो विलसाम इत्यर्थः ।]
लड विलासे धातुः । डलयेरिक्कं प्रसिद्धम् । पुष्पितायाञ्छन्दः ॥२८॥

विदू०—(१९) आदिशतु भवती ।

चेटी—(१६) एत्वेत्वार्यः । इमं पष्टं प्रकोष्ठं प्रविशत्वार्यः ।

विदू०—(१७) इहापि पष्टे प्रकोष्ठेभूनि तावत्सुवर्णरत्नानां कर्म-
तेरणानि नीलरत्नविनिक्षिप्तानीन्द्रा(न्द्रा)युधस्थानमिय दर्शयन्ति ।

१ व अं? K. व अं? K. २ कणेप्प° B (d). ३ ललामा B (a) Sec. m. B (d) K,
ललामः विलसाम° B (b). ४ om AB (c) P. ५ छटं B (a) E. ६ पओँदु II (a).
७ om. II (d). ८ भोः D. ९ इह वि DII. १० पोट्टे B (a). ११ अअ AB
GK; अँअ II (b); अमुदं D II. १२ सुवर्णरत्नकम्मणणातेर° B (a). १३ रअण्णं
B (d). १४ कम्मतेरणाँ B, तोलणाँ K. १५ °विणिकिखत्ताइं II (a), विविणि-
त्ताइं B (b). १६ पटं उह° G १७ दरिसेअन्ति B (a); दरिसेन्ति B (b), दरिसेअन्ति
D, दरिसेन्ति EG, दरिसेअन्ति F, दरिसेन्ति K.

395 वेदुरिअमोत्तिअपवालपुष्कराअइन्दणीलककेतरअपउमराअमर-
 गअपहुदिआइं रअणविसेसाइं अण्णोण्णं विआरेन्ति सिंविणो ।
 वज्झन्ति जादरूवेहिं माणिकाइं । षडिज्जन्ति सुवण्णा-
 लङ्कारो । रत्तिसुत्तेजै गत्थीअन्ति मोत्तिआभरणाइं । धैसीअन्ति
 धीरं वेदुरिओइं । छेदीअन्ति सङ्खआ । साणिज्जन्ति पवालआ ।
 400 मुक्खविअन्ति ओलंविदकुड्डुमपत्थरा । सांलीअदि सेलज्जेअं ।

वैदूर्यमौक्तिकप्रवालकपुष्करागेन्द्रनीलः(ल)ककेतरकपदारागमरकतम-
 भृतीन्नलविशेषानन्योन्यं विचारयन्ति शिल्पिनः॥ प्रवालकककेतरै-
 मणिविशेषौ । वृध्यन्ते जातरूपैर्माणिक्यानि । षट्चन्ते सुवर्णालं-
 काराः । रक्तसूत्रेण मथ्यन्ते मौक्तिकाभरणानि । घृष्यन्ते धीरं वैदूर्याः
 छिद्यन्ते शङ्खाः । साणिज्जन्ति शाणचक्रेषु घृष्यन्त इत्यर्थः । यथा
 पेक्षितास्तथा शाणधर्षणेन निर्मायन्त इति यावत् । प्रवालका विद्रुमाः
 शोष्यन्त भार्द्रकुड्डुमप्रस्तराः॥ प्रस्तरः कुड्डुमाधारचर्मपुट इत्याहुः

१ वेदुरिअ BDI, वेदुरिअ G, वेदुरिनीठ K २ मोत्तिअवाल B (a) ३ पवाल B (b); ४ जातम E K. ५ पुष्कराअ AB (c) EFK, पुष्प B (a), पुष्प B (b) पुष्प B (d). ६ ककेतरम BCGK. ७ परम A B (c) F; परम B (a) परम B (d), परम D H; ८ विशेषाई B (a) ८ मणोर्ण B. ९ छिद्यन्ते AB (Uc). १० षटिज्जन्ति pr. m B (d). ११ कारा रत्नमुनेन C १२ रत्न B (ab). १३ मुक्खविअं मुक्खवि B (a). १४ गत्थीअन्ति J. १५ वसीअन्ति F. घासी H. १६ धीर J. १७ वेदुरिआइं AB (be) DEG. १८ साणीज्जन्ति B (d) १९ मुक्खवीअन्ति B B (ab) F; विअन्ति EJ; मुक्खीअन्ति K. २० अविद A (c) F; अर D H; ओजविद BK. २१ कुप AB (be) F; कुपुम H (d); कुप H. २२ साणिज्जदि B B (a); साभरीदि vol. घासीअदि H (d), साणीअदि H. २३ सरलज्जमे AB (c) DEG.

विस्साणीअदि चंदणरसो । संजोईअन्ति गन्धजुत्तीओ । दीअदि
गणिआकामुकाणं सकप्पूरं तम्बोलं । अवलोईअदि सकडक्खअं ।
पअद्वदि हासो । पित्राअदि ओ अणवरं ससिस्कारं मइरा । इमे
चेडो इमो चेडिआओ इमे अवरे अवधीरिदपुत्तदारैवित्ता मणुस्सा
आसवकरआपीदमदिरेहिं गणिआजणेहिं जे मुक्का ते पिअन्ति । 405
अदिसेदु भोदी (९७) ।

चेटी । एदु एदु अज्जो । इमं सत्तमं पेओदुं पविसदु
अज्जो (९८) ।

सांलीअदि सार्यते । सेलज्जअं कस्तूरिका । विस्साणीअदि । विशेष-
(वि)ण घृण्यत इत्यर्थः । चन्दनरसः । संयोज्यन्ते गन्धयुक्तयः ।
दीयते गणिकाकामुकयोः सकपूरं ताम्बूलम् । अवलोक्यते सकटा-
क्षम् । प्रवर्तते हासः । पीयते चानवरतं ससीत्कारं मदिरा । इमे चेडा
इमाधेटिका इमेपरेवधीरितपुत्रदारवित्ता मनुष्या आसवकर-
कापीतमदिरैर्गणिकाजनैर्ये मुक्तास्ते पिवन्ति(पीयन्ते) । अयमभि-
प्रायः । आदिशतु भवती ।

चेटी-(९८)एत्वेत्वार्यः । इमं सत्तमं प्रकोष्ठं शविशत्वार्यः ।

१ विस्साणीअदि II (ले). २ कामुआणं B B (a) D. ३ ताम्बूलं II (a).
४ अपवद्वदि DII; पअद्वदि K. ५ वीअदिअ AB (c) F, विस्वीअदि II (b);
पिअदि II; विट्ठीअदि अं ? E. ६ om: B B (ad). ७ अणवरं B (a). ८ ससिस्कारं
K ९ मदिरा BB (a). १० चेडाओ DEF. ११ इमे EF; इमाओ K. १२ पुत्तदारा
B (d). १३ करमा पीद &c. B. १४ जणे (om हिं) B (d). १५ marg. II
(d); जणेहिमुक्ता K. १६ पीअन्ति B (a); पीअदि H. १७ पेओदुं B (a).

विदूषकः । प्रविश्यान्लोक्य च । ही ही भो । इधं वि सत्तमे

- 410 पञ्चोदं सुखिलद्विविहंगवाडीसुहृणिसण्णाऽं अण्णोण्णचुम्भ-
णपराहं सुहं अणुभवन्ति पारावदमिहुणाऽं । दहिभत्तपूरिदोदो
वम्हणो विअ सुत्तं पेहदि पंजरसुओ । इअं अवरा सोमिसंमाण-
णालह्वसरो विअ घरदोसी अधिअं कुर्कुरायदि मेदणसारिओ ।
अणेअफेलरसास्सादपदुदकण्ठा कुम्भदासी विअ कुंअदि परउट्ठा ।
415 आलम्बिदा नागैदंतेसु पञ्जरपरम्पराओ । जोधीअंति लावआ ।
आलवीअन्ति पञ्जरकविञ्जला । पेसीअन्ति पञ्जरकंवोदा ।

विदू०—(१९)इहापि सप्तमे प्रकोष्ठे सुखिलद्विविहङ्गवाटीसुखनि-
पण्या(ण्णा)न्यन्योन्यचुम्बनपराणि सुखमनुभवन्ति पारावतमियुना-
नि । विहङ्गवाटी कपोतपालिका सैव विटङ्गम् । दधिभक्तपूरितोदरो
घ्रास्यण इव सूक्तं पठति पञ्जरशुकः । सूक्तं ऋक्समुदायः । शोभ-
नोक्तं च । इयमपरा स्वामिसंमाननालङ्घनप्रसरेय गृहदास्यधिकं कुर्व-
कुरायते मदनसारिका । मैत्रेति प्रसिद्धा । अनेकफलरसास्वादप्रतुष्टकण्ठा
कुम्भदासीव कूजति परपुष्टा । कौकिलेत्यर्थः । अवलम्बिता नागदन्तेषु
पञ्जरपरंपराः । नागदन्ताः—सर्वदास्थानसदनपुरोभागाधःप्रदेशाः ।
स्वार्थे कः । योध्यन्ते लावकाः । आलाप्यन्ते पञ्जरकपिञ्जलाः ।

१ भो D २ इवशी H ३ अण्णेण H ४ सुहृण्यु० BDK ५ भवन्ति D, भोदि K.
६ पारावत BB (a) ७ दरोविअ वण्णो BB (a) ८ ददे om K ९ मदे
B (1) १० पददे AB (ed) D, पददि B (b); पददि K ११ सामि om K.
१२ पसरा CDJ. १३ गृहदासी B (a), घरादासी B (b) १४ राअदि BDEh,
कुरुकुराअदि H (n), कुरुकुराअदि H १५ मअण० BB (a) १६ फल AB
(c), कुम्भ B(a), पुल B (b)L १७ साद BK १८ पदु० AB (c), पदु B
(b), पदु DH, पदु (=पदु) K १९ ह्अदि E २० परपुष्टा BB (a) K
परपुष्टा D २१ नागहंतेसु B (a) २२ जोधीअंति E २३ लावआ AB (c)
लावआओ K २४ आलविअन्ति AB (bc) विअदि H (d), आलवीअन्ति
२५ कविञ्जरकवोदा om rel AB (e) F, कविञ्जरकवोदा D H, कविञ्ज
B (al) कविञ्जराओ K २६ कवोदा B, कवोदाओ h.

इदो तदो विविधमणिचित्रलिदो विअ अजं सहसिसं णच्चन्तो
 रविकिरणसन्तत्तं पक्खुक्खवेहिं विधुवेदि विअ पासादं वर-
 मेरो । अन्यतोवलोक्यं । इदो पिण्डीकृता विअ चन्द्रपादा
 पदगतिं सिक्खन्ता विअ कामिणीणं पच्छादो परिभमन्ति 420
 राजहंसमिहुणो । एदे अवरो बुद्धमहल्लका विअ इदो तदो
 सञ्चरन्ति घरसोरसा । ही ही भो । पसारणं किदं गणिआए
 णाणापक्खिसमूहेहिं अं सच्चं केसु णन्दणवणं विअ मे
 गणिआधरं पडिभासदि । आदेसेदु भोदी (९९) ।

गौरास्तितिरय इत्यर्थः । प्रेप्यन्ते पञ्जरकपोताः । योद्धुमिति शेषः ।
 इतस्ततो विविधमणिचित्रित इवायं सहचरीसहितः सहर्षं नृत्यन-
 विकिरणसंतप्तं पक्षोत्सेपैर्विधुयतीत्र प्रासादं गृहमयूरः । इतोत्र सप्त-
 म्यर्थे तसिल् । इतः पिण्डीकृता इव चन्द्रपादाः पदगतिं शिक्षन्तीव
 (शिक्षमाणा इव) कामिनीनां पश्चात्परिभ्रमन्ति राजहंसमियुनानि । शि-
 क्षन्तीति (माणानीति) बहुवचनं मिथुनविशेषणम् । एतेपदे बुद्धमहल्लका
 धृष्टभेदा इत्यर्थः । इवेतस्ततः संचरन्ति गृहसारसाः । ही
 हीत्याश्चर्यं इत्युक्तम् । प्रसारणं कृतं गणिकाया नानापक्षिसमूहै-
 र्यत्सल्यं खलु नन्दनवनमित्र मे गणिकागृहं प्रतिभासते । आदिशतु
 भवती ।

१ om. AB (c) २ विचित्रलिदो AB (c); निचित्रितो DH; वितलिदो F.
 ३ कारण II (ab). ४ संतप्त E. ५ पक्षजवर्ण (=पक्षज) AB (c) DF, ६ च
 add II. ७ पिण्डीकृता AB (bc). ८ निवपन्ति (=वेदयन्ति) D. निवपन्ती
 II. ९ अन्यतो II (b), पन्नादो AB (c); पन्नादो विअ F. १० परिभ्रमन्ति II (ab);
 परिभ्रमन्ति B (d). ११ मिहुणां DHK. १२ बुद्ध AB (ac); बुद्ध H. १३ तदो
 तदो II (b). १४ सारिआ II; सारिआ K. १५ भोः AB (abcd) DF. १६ प-
 त्तअं AB (bc), १७ marg B (d) FG. १८ णया पणिज &c. J. १९ तु II.
 १९ एहं B (b) EK. २० पडिभादि B, पडिभादि B (b), पडिभादि C, पडिभादि D.

425 चेटी । ऐदु अज्जो । इमं अट्टमं पओट्टं पविसदु
अज्जो (१००) ।

विदूषकः । प्रविश्यावलोक्य च । भोदि को एसो पट्टपावा-
रअपाउदो अधिअदरं अच्चभुदपुणरुत्तालङ्कारालंकिदो अंगम-
गेहिं परिकखलन्तो इदो तदो परिब्भमदि (१) ।

430 चेटी । अज्ज एसो अज्जआए अअं भादा भोदि (१) ।

विदूषकः । केत्तिअं तवचरणं कदुअ वसन्तसेणाए भादो
भोदि । अधवा मा दाव जदि वि एसो उज्जलो सिणि

चेटी-(१००)एत्वार्यः । इममट्टमं प्रकोष्ठं प्रविशत्वार्यः । अत्र
एत्वेत्थिति न वीप्सा । प्रकोष्ठमर्यादां समाप्तेरभ्यन्तरगृहस्यागतत्वेन
गन्तव्यस्य प्रकोष्ठान्तरस्य विरहाचेति ध्येयम् ।

विदू०-(१) भवति हे । क एष पट्टपावारकप्राप्तोधिक-
तरमल्पद्रुतपुनरुत्तालंकारालंकृतोद्गमज्ञैः परिस्खलन्नितस्ततः परिभ्र-
मति ।

चेटी-(२) आर्य एष आर्याया अयं भ्राता भवति । वक्तव्या
कौतूहलानन्दसंभ्रमैरेवोयमिति पुनरुक्तिः परिहरणीया ।

विदू०-(३) कियत्तपधरणं कृत्वा वसन्तसेनाया भ्राता भ-
वति । अथवा मा दावेति आश्चर्यभेदः । मा तावद्यस्येष उ-

१ एदु एदु B B (bd) DH. २ अट्टमपवोहं K. ३ om. B (d). ४ पार्श्व
del अ B (d). ५ अधिअदरं B (b). ६ अच्चभुद F; अच्चभुद K. ७ पुण्णदत्ता
लंकारालकिदो CDEJ. ८ लंकिदो दि अट्ट B (b). ९ om. B B (a) G.
१० केत्तिकं B (a). ११ भोदी ? H.

हो अ सुअन्धो अ । तहै वि मेसाणवीधीए जादो विअ चम्प-
अरुखो अणहिगमणीओ लोअस्स । अन्यतोवलोक्य । भोदि
एसो उण का फुल्लपावारअपाउदा उवाणहजुअलणिकिखत्तते- 435
ल्लचिकण्णेहि पादेहि उच्चासणे उवविट्ठा चिट्ठादि (३) ।

चेटी । अज्ज एसा क्वहु अम्हाणं अज्जआएअत्तिआं(४)।

विदूषकः। अहो से करंइडाइणीए पोइविस्थारो । ता किं एदं

पवेसिअ महादेवं विअ दुआरसोहा ईहं घरे णिमिदा (५) ।

ज्ज्वलः स्निग्धश्च सुगन्धश्च [तिथापि इमं शानवीथ्यां जात इव चम्पक-
वृक्षो न भिगमनीयो लोकस्य] ॥ २९ ॥ भवत्येषा पुनः का पुष्पप्रा-
धारकप्रावृत्तोपानद्युगलनिक्षिप्ततैलचिकणैः (गाभ्यां) पादैः (दाभ्यां) रुचा-
सन उपविष्टा तिष्ठति । सूक्ष्मसूत्रपुष्पाणि कृत्रिमानि यत्र भवन्ति
स पटः पुष्पपट इति प्रसिद्धः । पादैरित्युपलक्षणे तृतीयो)।

चेटी-(४) आर्य एषा खल्वस्माकभार्याया अत्तिआ माता ।।
(आर्या वसन्तसेना ।

विदू०-(५) अहोस्या अपवित्रडाकिन्या उदरविस्तारः । त-
त्किमेतां प्रवेदय महादेवमित्र द्वारशोभेह गृहे निर्मिता । करइ का-
रटेति भाषा महाराष्ट्री । अपवित्राश्चाशनपरद्विजातौ प्रवर्तते कारट
घासनः इति यत् । पोइत्यपि । महादेवमित्र एतां वसन्तसेनाजननीं प्रवे-
श्य पथाद्वाराणि निर्मितानीत्यर्थः । अन्यथा कुम्भकर्णादिवदन्ति(ति)-

१ जोम J. २ तहै फुल्लपावार पाउदा उवाणहजुअलणिकिखओ अणहि &c. B (a).
३ पमसाण्य AB (c); पमसाण्य P; डमसाण्य B (b). ४ वीधीए AB (c); विधीए D,
विधिथए H. ५ 'वलोक्य' च H. ६ एषा A II (c) F, एषा H. ७ 'कुल' . . . .
जुअलणि B (a); कापाटदा मारइ फुल्लपावार B (d); पुष्पपावार D H. c तु
B. ८ करइडाइणीए BCFG; 'हाथिनी' B (a), कारइडाइणी B (b); 'करइडाइणीए'
L; 'करइडाइणी' H; कवइ K. ९ एह A B (c). १० घरेयि H.

410 चेटी । हेदास मा ऐव्वं उवेहस अम्हाणं अत्तिअं । एसा
क्खुं चाउत्थिएण पीडिअदि (६) ।

विदूषकः । सपरिहासम् । भअवं चाउत्थिअ, एदिणा उव-
आरेण मं पि वम्हणं आलोएहि (७) ।

चेटी । हदास मरिस्ससि (८) ।

455 विदूषकः । सपरिहासम् । दासीए धीए वरं इदिसो सुण-
पीणज्जेढरो मुदो ज्जेव्व (९) ।

सीहुसुरासवमत्तिआ एओवत्थं गदा हि^१ गत्तिओ ।

जइ मेरइ एत्थ अत्तिआ भोदि सिअलसहस्सज्जेत्तिआ ॥१९॥

भोदि किं तुम्हाणं जौणवत्ता वहन्ति (१०) ।

स्थूलशरीराया अस्याः पुनरेभिर्हारैरस्मिन्यूहे प्रवेशो नैव स्या-
दिति परमाशयः ।

चेटी-(६) इताश्च नैवमुपहृतास्माकमत्तिअं मातरम् । एसा
खलु चातुर्थिकेन पीड्यते ।

विदू०-(७) भगवन्धातुर्थिक, एतेनोपचारेण मामपि ब्राह्मण-
मालोकय ।

चेटी-(८) इताश्च मरिष्यसि ।

विदू०-(९) दास्याः पुत्रि वरमीदृशः-जूलपीनजठरो मृत पत्र ।
[सीहुसुरेति] (१०) सीधुसुरामवमत्ता एतादृशावस्थां गता हि

१ हा हदास K. २ एव A. ३ उवविष्णु B II (ad), उवविषव A. ४ अत्ति
BB (ad) E. ५ खु B. ६ पीडिअदि H. ७ आ दासीए BB (n). ८ सि
D. ९ इदिसो A B (bc) C J. १० om अठरो A B (cd) D. ११ एसा
B (d). १२ हि सा K. १३ गत्तिअ A B (bed), अत्तिआ B C J, अत्तिअ
१४ मदि A B (bed) D E F G K. १५ गआल B (a). १६ पत्रनिआ B (d)
पत्रनिआ K. १७ जणवता B (abd) I K, जणवत्ता C F, जणवता D II.

चेटी । अज्ज णहि णहि (११) ।

450

विदूषकः । किं वा एत्थ पुच्छिअदि । तुम्हाणं क्खु पेम्म-
णिम्मलजले मअणसमुद्दे त्येणणिअम्बजहणा ज्जेव्व जाणवत्ता
मणहरणा । एव्वे वसन्तसेणाए बहुवृत्तन्तं अट्टपओट्टं भवणं
पेक्खिअ जं सच्चं जाणामि एकैत्यं विअ तविट्ठे^{१३} दिट्ठं ।
पसंसिट्ठं गत्थि मे वाआविहवो । किं दाव गणिआघरो अहवो 455
कुवेरभवनपरिच्छेदो ति । काहि तुम्हाणं अज्जआ (१२) ।

गतिभा अतिवृद्धेत्यर्थः । यदि न्रियतेत्र माता भवति शृगालसहस्र-
यात्रा ॥२९॥ हि भवति किं (किं) युष्माकम् [यानपात्राणि वहन्ति] ।

चेटी-(११) आर्य नहि नहि ।

विदू०-(१२) किं वात्र पृच्छ्यते [युष्माकं खलु प्रेमनिर्मलज-
ले मदनसमुद्रे स्तनमितम्बजप्रनाम्येव [यानपात्राणि मनोहराणि] एष्व
वसन्तसेनाया बहुवृत्तात(न्त)मटप्रकोष्ठं भवनं प्रेक्ष(क्ष्य) यत्सत्यं
जानाम्येकस्थम् । एकत्र स्थितमित्यर्थः । इव त्रिविष्टपं दृष्टम् । प्रशंसितुं
नास्ति मे वाचाविभवः । किं तावद्वाणिक्कागृहमथवा कुवेरभवनप-
रिच्छद इति । परिच्छदो विस्तारः । कुत्र युष्माकमार्या ।

१ पुच्छीआदि H. २ निम्मल om: B B (n). ३ त्येणणीअं वजहणा A B (c),
४ धग B (d); ५ जीअं B; ६ एव B; ७ एव E F. ८ जाणवताई D H, जाणवता E K.
९ मरउाहरणा B B (n); मणहरणाई D H. १० एव B. ११ बहुवृत्तं (n) D.
१२ अट्ट पओ^{१३} H. १३ पओट्टभवनं A B (c). १४ एत्थे B (a) K, एकत्थं del क
B (d). १५ ति वि; also विट्ठ(ट्ट)अं B B (abd) D E G H K. १६ गणि-
आघरो A B (c), १७ हरो B E G K; गणिहरो B (b). १८ आट्ट B C D E K.
१९ मरणा B (n). २० परिच्छेदो AB (c) CDJ, पडिच्छेदं BE; २१ वदं B (b);
परिच्छेदो B (b) K.

चेटी । अज्ज एसा रुक्खवाडिआए चिट्ठदि । ता पविसदु
अज्जो (१३) ।

विदूषकः । प्रविश्य दृष्ट्वा च । हेी ही भो । अहो रुक्खवा-
460 डिआए सैस्सिरिअदा । अच्चरीअकुसुमा जत्थ रोविंदा अणेअपा-
दवा गिरन्तरपादवतलंणिम्मिदा जेवदिजणजहणप्पेमाणा पे-
दोला सुवण्णजुधिआसेहेल्लिआमालडमल्लिआणोमालिआकु-
रवआअदिमोलेअप्पहुदिकुसुमेहि सँअं गिवडिदेहि जं सँव
ल्लहु करोदि विअ णन्देणवणस्स सैस्सिरिअदं । अन्यतोवलोक्य ।

चेटी—(१३) आर्य एषा वृक्षवाटिकायां तिष्ठति । तत्प्रविशित्वाः ।

विदू०—(१४) अहो वृक्षवाटिकायाः सश्रीकता । अच्चरीति(?)
कुसुमा यत्र रोपितो (ता भ) नेकपादयां (पा) निरन्तरपादपतलनिर्मिता यु-
वतिजनजघनप्रभाणा पट्टदोला सुवर्णयूथिकाशेफालिकामालतीमल्लिका-
नयमालिका कुरवकातिमुक्तकप्रभृतिकुसुमैः स्वर्यं निपतितैर्यत्सत्यलघू-
करोतीव गन्दनवनस्य सश्रीकताम् । इतश्चोदयत्स्वर्यसमप्रभैः कमलर-
क्तोत्पलैः संध्यायत इव दीर्घिका । वापीत्यर्थः । अपि च [एषो (प) इति ।]

१ ही ही भो अहो om G २ भो D. ३ सरिगरीअदा B B (a) ४ अच्चरिभ,
(=आश्चर्यं) D II ५ कुसुमपत्त्यारो B ६ रोविंदा अणेभ C J ७ वादवा,
वादवा &c A B (bcd) D F. ८ गिरन्तरं K ९ तले D १० णणिन्ता II
(a) ११ जुवति A B (b) K, जुवति B, जुवति E. १२ पपाणा B D D II
१३ पट्टदोलो II, पट्टदोल्य h १४ जुधिआ B D E F, जुवहिआ K १५ सेफालि
B, सनेलिआ B (b) १६ गोवमालिआ B (a), गोमालिआ J १७ कुरवभ B (b)
K, कुरवआदि B (b), कुरवआदि E. १८ नेनभ B (d). १९ पट्टदि B II
(ad) D २० सभ E २१ सव्य K २२ लहुइ B, लहुइ B (ad) K, लहुइ
B (b), लहुइ E, लहुइ G २३ गणदणस्स K. २४ वणसहिसरीअकदं B (b),
सरीअदं D II

इदो अ उदअन्तसूरसमप्यहेहिं कमलरत्नोपलेहिं संज्ञाअदि ४०५
विअ दीहिआ ।

अवि अ ।

एसो असोअवुच्छो णवणिग्गअकुसुमपल्लवो भादि ।

मुहडो अ समरमज्जे घणलोहिदपङ्कचचिकी ॥ ३० ॥

भोदि^१ ता कहिं तुम्हाणं अज्झआ (१४) ।

४७०

चेटी । अज्ज ओणमेहि दिट्ठिं । पेक्ख अज्जअं (१५) ।

विदूषकः । दृष्टोपसृत् । सोत्थि भोदीए (१६) ।

वसेन्तसेना । अये भेत्रेये^{१२} । उयाप । स्वागतम् । इदमा-
सनम् । अत्रोपविश्यताम् ।

विदूषकः । उवविसदु भोदी (१७) । उभावुपविशतः । ४७५

आर्याच्छन्दः । एयोओकवृक्षो नवनिर्गतकुसुमपल्लवो भाति । सुभट
इय समरमध्ये घनलोहितपङ्कचारिकः । चरिका चर्चा ॥ ३० ॥ भवति
हे । तत्कुत्र युष्माकमार्या ।

चेटी-(१५) आर्य अवनमय दृष्टिम् । पदयार्याम् ।

विदू०-(१६) स्वस्ति भवत्ये ।

विदू०-(१७) उपविशतु भवती ।

१ समीपरेहि K. २ एतोपलेहि B (a), एतोपलेहि D. ३ सजाभरि K.
४ दिट्ठिआ A B (c). ५ अविअ om. B II (a) ६ वण्डो B (d). ७ विग्गम
CDJ. ८ पङ्कगो D H. ९ मुहडो D II १० भेटु AB (bc) CDJ. ११ om.
B (b) १२ अयेणमेहि K. १३ दिट्ठिआ AB (bcd) DEFG. १४ The
whole speech om. G. १५ (मंदूतम. अ व) before अये D H. but II has
अ; अंग B (a). १६ येवय AB bc) F १७ Who's speech om G.

वसन्तसेना । अथि कुशलं सार्थवाहपुत्रस्य ।

विदूषकः । भोदि कुसलं (१८) ।

वसन्तसेना । आर्य मैत्रेय अपीदानीम्

गुणप्रबालं विनयप्रशाखं

480

विश्रम्भमूलं महीयपुष्पम् ।

तं साधुवृक्षं स्वगुणैः फलाढ्य

सुहृदिहङ्गाः सुखमाश्रयन्ति ॥ ३१ ॥

विदूषकः । सगतम् । सुदुर्लभं उवलस्त्रिदं दुर्लभं विलासिणीम् ।

प्रकाशम् । अध इ (१९) ।

485

वसन्तसेना । अये किमांगमनप्रयोजनम् ।

विदूषकः । सुगादु भोदी । तत्तभवं चारुदत्तो सीसे अ-

ञ्जलि कदुभ भोदि विष्णवेदि (२०) ।

वसन्तसेना । अञ्जलिं बद्धा । किमाज्ञापयति ।

विदू०—(१८) हे भवति कुशलम् ।

वस०—गुणप्रबालमिति । पयं स्पष्टम् । सावयवरूपकमलेकारः ।

उपजातिच्छन्दः ॥ ३१ ॥

विदू०—(१९) [सुदु] उपलक्षितं दुष्टविलासिन्या । अथ किम् ।

विदू०—(२०) भृणोतु भवती । तत्रभवांश्चारुदत्तः शीर्षेञ्जलिं

कृत्वा भवतीं विज्ञापयति ।

१ Whole speech om. G २ अथि AB (c) F, अये D ३ कुशल P D I G H J. ४ om AB (bc) D F K, add marg B (d). ५ सुदु D. उदु ६ अथ K ७ किमाकस्मिकाय० G ८ सीसेण AB B (acd) ९ भदी १० विष्णवेदि h

विदूषकः । मये तं सुवर्णभण्डं विस्सेम्भादो अत्तण-
केरेकोत्ति कदुअ जूदे हारिदं । सो अ सहिओ राआवच्छआरी 490
ण आणिआदि कहिं गदो त्ति (२१) ।

चेटी । अज्जए दिदिआ वडुंसि । अज्जो जुदिअरो
संवुत्तो (२२) ।

वसन्तसेना । सगतम् । कथं चोरेण अवहदं पि सोण्डी-
रदाए जूदे हारिदंत्ति भेणादि । अदो ज्ञेय्य कामीअदि (२३) 495

विदूषकः । ता तस्स कारणादो गेण्हदु भोदो ईमं रअ-
णावलि (२४) ।

वसन्तसेना । आत्मगतम् । किं दसेमि तं अलङ्कारम् ।
विचिन्नेय्य । अथवा ण दाव (२५) ।

विदू०-(२१) मया तत्सुवर्णभण्डं विभ्रम्भादात्मनः कृत (?)
इति कृत्वा द्यूते हारितम् । स च सभिको राजावश्य(?)कारी न ज्ञायते
कुत्र गत इति ।

चेटी--(२२) आर्य(र्ये) दिष्ट्या वर्धते । आर्यो द्यूतकरः संवृत्तः ।
वस०-(२३) कथं चोरेणापहतं शौण्डीरतया द्यूते हारितामिति
भगति । अत एव काम्यते ।

विदू०-(२४) तत्तस्य कारणादृष्टान्तु भवतीमां रत्नावलीम् ।
वस०-(२५) किं दर्शयामि तमलंकारम् । अथवा न तावत् ।

१ मये B (a). २ वीसंभादो BB (ad); om. E. ३ केरिणि B (a).
४ सहिओ B (a). ५ राआव(व)त्त्यआरी BD; Joined to असहिओ one word
K, राआवत्त्यआरी CJ; राआवच्छआरी del च्छा add marg. न्य B (a). ६ आ-
णीआदि B. ७ वडुत्ति B (b). ८ जूदअरी B B. ९ om E. १० om.
AB (bed) DEKG; नि B (a). ११ Before चोरेण BB (a). १२ ०देनि
BDK, १०देनि E. १३ भोदि D. १४ एदं AB (bed). १५ om. B B (a).

590 विदूषकः । किं दाव ण गेण्हदि भोदी ऐदं रअणा-
वलि (२६) ।

वसन्तसेना । विहस्य सखीमुख पश्यन्ती । मित्तेअ कथ ण
गेण्हिस्सं रअणावलि । इति गृहीत्वापार्श्वे स्थापयति । स्वगतम् ।
कथं शीणेकुसुमादौ वि सहआरपादवादो मअरन्दविन्दो
605 निवडन्ति । प्रकाशम् । अज्ज विण्णवेहि त जुदिअरं । मम
वअणेण अज्जचारुदत्त अहं पि पदोसे अज्ज पेक्खिदु आअ-
च्छोमिति (२७) ।

विदूषकः । स्वगतम् । किं अण्णं तेहिं गदुअ गेण्हिस्सेदि ।
प्रकाशम् । भोदिं भणामि । स्वगतम् । णिअत्तीअदु ईमादो गणि-
610 आपसज्जादोत्ति (२८) । इति निष्क्रान्त ।

विदू०—(२६) किं तावज्ज गृह्णाति भवत्येता रत्नावलीम् ।

वस०—(२७) मैत्रेय कथं न ग्रहीष्यामि रत्नावलीम् । कथं
हीनकुसुमादपि सहकारपादपान्मकरन्दविन्दवो निपतन्ति । आर्यं
विज्ञापयति त श्रुतकरम् । मम वचनेनार्थवारुदत्तमहमपि पदोप
आर्यं प्रेक्षितुमागमि यामीति ।

विदू०—(२८) किमन्यत्तत्र गत्वा ग्रहीष्यति । हे भवति भ
णामि । निर्वर्ततामस्माद्वह्निकाप्रसज्जादिति ।

१ इमं B २ om DII ३ डिग D II खीण K ४ इति looks like
शेवि K ५ सहारपाद B (a) सहआरपाद ० K ६ मकरद D (d) A ७ विदुषो
B (d) ८ विण्णवेहि AB (bcd) DEGK ९ जुदअर D १० मह B (a)
११ वि AB (bel) १२ आगमिस्सामि AB (cd) DEIG आगमिस्साम
B (b) १३ गमिस्सामि K १४ तहिं B (a) १५ गण्हसदि D १६ भो
(n) १७ भिणिअ B (i) नीअति AB (c), निवडन्तिअदु D आवमिति
१८ om CJ

वसन्तसेना । हञ्जे गेण्ह एदं अलङ्कारअं । चारुदत्तं अहि-
रमिदुं गच्छम्ह (२९) ।

चेटी । अज्जण पेक्ख पेक्ख । उण्णमादि अकालदुद्दिणं (३०) ।

वसन्तसेना ।

उदयन्तु नाम मेघा भवतु निशा वर्षमविरतं पततु । ७15

गणयामि नैव सर्वं दयिताभिमुखेन हृदयेन ॥ ३२ ॥

हञ्जे हारं गेण्हिअ लहुं आअच्छ (३१) ।

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

॥ मदनिकाशाविलको नाम चतुर्थोऽङ्कः ॥

वस०—(२९) हञ्जे गृहाणैतमलङ्कारम् । चारुदत्तमभिरन्तुं
गच्छामः(वः) ।

चेटी—(३०) आर्ये पश्य पश्य । उन्नमत्यकालदुर्दिनम् ।

वस०—[उदयन्तु नामेति] आर्याहन्दः । अत्र चारुदत्तानुरागः
परमार्थः । अत्र उन्नमत्यकालदुर्दिनमिति चेटीवचनेन उदयन्तु नाम मेघा
इति वसन्तसेनावक्येन चाव्यवहितमेव पञ्चमाङ्कादौ वर्षवर्णना-
वतारः सूच्यते । स चायं वर्षवर्णनावतारः पूर्वं 'पातु वो नीलकण्ठस्य
कण्ठः श्यामाम्बुदोपमः । गौरी भुजलता यत्र विशुल्लेखेव राजते ॥'
इति नान्द्यामेव कृत इति ध्येयम् ॥ ३२ ॥

वस०—(३१) हञ्जे हारं गृहीत्वा लघ्वागच्छ ।

इति मृच्छकटिकप्रकरणव्याख्यायां श्रीलक्षादीक्षितसंख्यावता श्र-
मेण महता निर्मितायां मदनिकाप्रदानं नाम चतुर्थोऽङ्कः ॥ ४ ॥

१ दुर्दिनः AB (c) २ संस्कृतमात्रित्य before उद० D, संस्कृतं H, उदयन्ति B
(a). ३ वर्षमवि? H. ४ हृदयेन H. ५ लहुं BK; लहु B (b) DH;
६ नि क्रान्ता K. ७ Before मदनं B has इति मृच्छकटिकायाः D and H have मृच्छ-
कटिकप्रकरणे चतुर्थोऽङ्कः ; EK have मदनिकाशाविलकश्चतुर्थोऽङ्कः, मदनिकाप्रदानं Com.

पञ्चमोऽङ्कः ।

सतः प्रविशत्यासनस्थः सोत्कण्ठश्चारुदत्तः ।

चारुदत्तः । ऊर्ध्वमवलोक्य । उन्नमत्यकालदुर्दिनम् । यदैतद् ।

आलोकितं गृहशिखण्डिभिरुत्कलापैः

हंसैर्ययासुभिरेपाकृतमुन्मनस्कैः ।

आकालिकं सपदि दुर्दिनमन्तरिक्ष-

मुत्कण्ठितस्य हृदयं च समं क्णञ्चि ॥ १ ॥

(इदानीमनुपदमेवास्मिन्नङ्के चतुर्थे विदूषकं प्रति वसन्तसेनायां गच्छ-
(२) चारुदत्ताय सायं मदागमनं निवेदयेति वाक्येन सूचितः ।
प्रवेशः प्रकरणनावकस्य चारुदत्तस्येति बोध्यम् । तथाचोक्तं दशरूप-
के—‘प्रवेशचूलिका चैव तथा विष्कम्भकोपरः । अङ्गावतारोङ्कमुख-
मर्थोपक्षेपपञ्चकम् ॥’ इति । पञ्चानाममीषामर्थोपक्षेपकानां (णो) लक्ष-
णानि सोदाहरणानि तत्रैव स्पष्टानि । प्रवेशयतीति प्रवेशः । पचाद्यच् ।
अधमपात्रप्रयोज्यः प्रवेशकः । अत्र ण्वुल् । तदुक्तम्—‘भृत्यवर्गकथा-
वद्य कर्तव्यस्तु प्रवेशकः । अन्तर्जवनिकासंस्थैस्तथा मागधवन्दिभिः ॥
अर्थोपक्षेपणं यत्र क्रियते सा हि चूलिका । (विष्कम्भस्तु
द्विधा सोयं शुद्धः संकीर्ण एव च । शुद्धो मध्यमपात्रेण संकीर्णो
मध्यमाधमैः) ॥’ इति । [इ]मुक्तमिह किञ्चिदुपदेशत इति ज्ञेयम् । (अ-
त्राङ्के तावदा समाप्तिं वर्णितुं वर्णनं चारुदत्तेन वसन्तसेनया च विटेन
च यथायथं क्रियते । तदिदं वसन्तसेनाचारुदत्तयोरन्योन्यानुरागोद्दीपन

अपि च ।

मेघो जलार्द्रमहिषोदरभृङ्गनीलो

विद्युत्प्रभारचितपीतपटोत्तरीयः ।

इत्यार

आभाति संहतबलाकगृहीतशङ्खः

10

खं केशवोपर इवाक्रमितुं प्रवृत्तः ॥ २ ॥

अपि च ।

केशवगात्रदयामः कुटिलबलाकावलीरचितशङ्खः ।

विद्युद्गुणकौशेयश्चक्रधर इवोन्नतो मेघः ॥ ३ ॥

विभायत्वेनावतरतीति ध्येयम् । तत इति । सोऽत्कण्ठो वसन्तसेनाधिपय-
कोत्कण्ठासहितधारुदन्तः । यदेतदिति । एतद्विप(य)ति दृश्यमानं यद्दु-
र्दिनं मेघाच्छब्दं दिनं तदालोकितमित्यादि श्लोकार्थाभिन्नमिति शाब्द-
बोधः । [आलोकितमिति] वसन्ततिलकाच्छदः(न्यः) । अपाकृत-
मपकारमिव मत्वा स्थितमित्यर्थः । अक्रान्तेसमये भयमाकालिकम् ।
दुर्दिनं कर्तुं । गगनं विरहिजनहृदयं च सहैव व्याप्नोतीति सशोक्तिर-
जालंकारः ॥ १ ॥ [मेघ इति] निरुक्तं छन्दः । जलार्द्रमहिषस्यो-
दरं भृङ्गश्च तद्वन्नीलः । गजमहिषादीनां स्वतः दयामत्वेपि जलार्द्र-
तायामतिदयामता दृश्यते । तत्राप्युदरदेशधिकतरेति द्रष्टव्यम् ।
संहताः पुजी(स्त्री)भूताः । बलाका वक्राः । बलाकाशब्दः पुलि-
गोत्राभिमतः । अपरः केशवो वामनावतारः श्रीहरिर्यथा तथा खं
गगनमाक्रमितुं प्रवृत्तः सन् रराज इति शेषः । अत्र पूर्णोपमालं-
कारः ॥ २ ॥ इममेवार्थमार्थावृत्तेन ग्राह । [केशवगात्रेति] स्फुटा-

15

एता निषिक्तरजतद्रवसंनिकाशा

धारा जवेन पतिता जलदोदरेभ्यः ।

विद्युत्पदीपशिखया क्षणनष्टदृष्टा-

श्रिञ्जा इवाम्बरपटस्य दशाः पतन्ति ॥ ४ ॥

20

संसक्तैरिव चक्रवाकमियुनैर्हंसैः प्रडीनैरिव

व्याविष्टैरिव मीनचक्रमकरैर्हर्म्यैरिव प्रोच्छ्रितैः ।

तैस्तैराकृतिविस्तरैरनुगतैर्मैघैः समभ्युन्नतैः

पत्रच्छेद्यमिवेह भाति गर्गनं विश्लेषितैर्वायुना ॥ ५ ॥

एतत्तद्वृतराष्ट्रचक्रसदृशं मेघान्धकारं नभो

हृष्टो गर्जति चातिदर्पितबलो दुर्योधनो वा शिखी ।

र्थम् ॥ ३ ॥ [एता इति ।] शिखया ज्वालया ॥ ४ ॥ [संसक्तैरिवेति ।] इमानि चत्वार्युपमानानि वायुना वियतीतस्ततश्चलितानां जल-
दानामिति ज्ञेयम् । संसक्तैर्मिलितैः । प्रडीनैरुड्डीनैः । व्याविष्टैः
समुद्रक्षोभादितस्तत उत्क्षिप्तैः । प्रोच्छ्रितैरुच्चैरित्यर्थः । मीनानां चक्रं
समूहो मकराश्च । तैस्तैस्तत्तद्दिग्भागस्थितैः । आकृतिभिः स्वस्वस्व-
रूपैः । विस्तृतैर्विस्तारवद्भिः (?) । अनुगतैर्मिलितैः । समभ्युन्नतैश्च ।
वायुना विश्लेषितैर्वियोजितैरितस्ततो विचलितैरिति यावत् । मैघैरिव
गगनम् । इहैतद्भूतलोर्ध्वदेशावच्छिन्नम् । य(प)त्रउच्छेद्यं चित्रमिव
भातीत्यन्वयः । चित्रमिव विचित्रं शोभत इत्यर्थः । पत्रच्छेद्यमिति
पदमालेख्यापरपर्यायस्य चित्रपदार्थस्य याचकं रूढम् ॥ ५ ॥ [एत-
दिति ।] धृतराष्ट्रचक्रं कौरवसैन्यं तेन सदृशं नभः । सादृश्यं
चानयोराभू(?) वियन्मण्डलमन्धकारकारित्वेन विनष्टचन्द्रार्कतया च

अक्षयूनजितो युधिष्ठिर इवाध्वानं गतः कोकिलो

25

हंसाः संप्रति पाण्डवा इव वनादज्ञातचर्या गताः॥६॥

विचिन्त्य । चिरः खलु कालो मैत्रेयस्य वसन्तसेनायाः
सकाशं गतस्य । नाद्याप्यागच्छति ।

प्रविश्य

विदूषकः । अहो गणिआण लोभो अटक्खिणदा अ । 30

जंदो णं कथां वि कदा अण्णा । अणंअरेण उजेय्व अभणिअ किं
पि एअंमेअ गहिंदो रअणावली । एत्तिआण अंहीण णं तंए

बोध्यम् । इा इन्द्र इवायं । दुर्योधन इवेत्यर्थः । शिखी मयूरः ।
न. ध्यातः दृष्टः अध्वानः दृष्टाभावस्तं मौनं गतः कोकिलः । यु-
धिष्ठिरोपि अध्वानं पन्यान[म्] । वनादिति - त्यप्तेपे कर्मणि पञ्च-
मी । वनं प्राप्येत्यर्थः । अज्ञातचर्याम् । पाण्डवपक्षे महाभारते विरा-
टपर्वणि पाण्डवानामज्ञातचर्या स्फुटैव । हंसपक्षे हंसानां वर्षर्ताप-
भायादज्ञातचर्या ज्ञातव्या ॥ ६ ॥

विदू०—(१) अहो गणिकाया लोभेदक्षिणता चानुदारता । यतो
न कथा कृतान्या । अमादरेणैवाभणित्वा किमप्येवमेव गृहीता र-
त्नावली । कथा कथं हारितं हेमभाण्डमित्यादिका नैव कृतेत्यर्थः ।
एतावत्या क्रध्या न तथाहं मणितः । आर्य मैत्रेयविभ्राभ्यनु गच्छकेन

१ 'वाक्यं A B (c) D F. २ 'वर्षं A B (c) D F. ३ आहो H. ४ लोभो
अटक्खिण B. ५ 'अहो F; अहोय K. ६ न A B (c) F, om D; अण्णा क-
था वि ण कदा B B (a). ७ कथा वि or वि Calso B. ८ कदा D H. ९ अण्णा-
अण्णाअरेण (= अन्यायनागरेण &c) H ? K. १० अमादरेण B B (ad). ११ किञ्चि
B B (a); किं वि or वि D E F G K. १२ एवमेव B (a) D H. १३ 'गहिंदा
B (a). १४ रिद्धिण B also H which has तिन्निण. १५ om: B B (a).
१६ ताण B (d).

अहं भाणितो । अज्ज मित्तेअ वीसमीअदु गँल्लकेण पाणीअं
 पिबिअ गँच्छीअदु त्ति । ता मा दाव दासीए धीआए गणि-
 35 आए मुहं पि पेक्खिस्सं । सनिर्वेदम् । सुँदु कखु वुच्चेदि ।
 अकन्दसमुत्थिता पयैमिणी, अवंचओ वाणिओ, अचोरो
 सुवैण्णारो, अकल्लहो गामसमागमो, अलुद्धा गणिओ त्ति ।
 दुक्करं एँदे संभावीअन्ति । ता पिअवअस्सं गदुअ इमादो
 गणिआपसंगादो णिवेत्तावेमि । परिक्रम्य दृष्ट्वा । कथं पिअव-
 40 अस्सो रुक्खवाडिआए उवविट्ठो चिट्ठदि । ता जाव
 उवसप्पामि । उपसृत्य । सोत्थि भो ते । वड्ढु भव (१) ।

पानीयं पीत्वा गम्यतामिति । तन्मा तावदास्याः पुत्र्या गणिकाया
 [मुखमपि ब्रूयामि] । कश्चिरेतावत्युचितेति कटाक्ष इति भावः । सुदु
 खलूच्यते । अकन्दसमुत्थिता पद्मिनी, अवञ्चको वणिक्, अचौरः
 सुवर्णकारः, अकल्लहो ग्रामसमागमः, अलुद्धा गणिकेति । दुक्करमेते
 संभाव्यन्ते । एते पद्मिन्यादयः पदार्था अकन्दोत्थिताः संभाव्यन्ते ।
 परंत्वलुद्धा गणिकेत्यसंभाव्यमेवेति भावः । तत्प्रियवयस्यं गत्वा-
 स्मात्तणिकाप्रसंगान्निर्व्यवर्तयामि । कथं प्रियवयस्यो वृक्षयाटिकायामु-
 पविष्टस्तिष्ठति । तथावदुपसर्पामि । स्वस्ति भो ते । वर्धतां भवान् ।

१ एअं पि for अहं B, एअ दि II (a), om: B (b). २ जे अज्ज B. ३ विसमी-
 अदु B (d). ४ गल्लकेण B; गल्लकेण B (a); गल्लकेण Corr. मल्लकेण II (d);
 मल्लिकेण II. ५ पाणिअं BB (a) EH. ६ marg add before पिबिअ दि पिबिअ J.
 B (d). ७ पिबिअदुति B; पिबिअ गच्छी० pr. m. del गच्छी B (d) ८ दासी-
 रूपाभाए om: G. ९ 'मुहं... सनिर्वेदम्' om: AB (bcd) DEFK; मुहं पि II
 (a); मुहं पेक्खिस्सं सनिर्वेदि marg. B (d). १० गदु F. ११ उवविट्ठो II; उववि
 १२ पदुमिणी AB (bcd) DEK. १३ गुण्यकारो B (d), गुण्यभारो E. १४ भा-
 ली K. १५ सवामि K. १६ गणिअ BF; गणिअ B (d). १७ दे K. १८ उव-
 वसीअंति B (d); भाविअन्ति E; संभावीअन्ति K. १९ गणितामि K. २० विवर्धो
 II (a); विवर्धमो II (d). २१ भेदे AB (bc) DF, भवदे J.

चारुदत्तः । विलोक्य । अये सुहृन्मे भैत्रेयः प्राप्तेः । व-
यस्य स्वागतम् । आस्यताम् ।

विदूषकः । उवविट्टुम्हि (२) ।

चारुदत्तः । वयस्य कथये तत्कार्यम् ।

45

विदूषकः । तं क्खु कज्जं विणट्टं (३) ।

चारुदत्तः । किं तथा न गृहीता रत्नावली ।

विदूषकः । कुदो अम्हाणं एत्तिअं भाअधेअं । नव-
णलिनकोमलं अज्जलिं मत्थए कदुअ पाडिच्छिआ (४) ।

चारुदत्तः । तत्किं ब्रवीषि विनष्टेमिति ।

50

विदूषकः । भो कथं णे विणट्टं । जं अभुत्तस्स अपीटस्स

विदू०-(२) उपविष्टोऽस्मि ।

विदू०-(३) तत्खलु कार्यं विनष्टम् ।

विदू०-(४) कुतोऽस्माकमेतावद्भागधेयम् । यस्ता न महीष्यती-
ति भावः । नवनलिनकोमलमञ्जलिं मस्तके कृत्वा प्रतिगृहीता ।

विदू०-(५) भो कथं न विनष्टम् । यदभुक्तस्यापीतस्य चौरैरप-

१ अये कथं BB (a) ; अए K. २ अये om ; II B (abd). ३ om ; BB (ad) EGK. ४ विट्टोऽस्मि BDH ; उप० B (d) ; उपविष्टो K. ५ कथयत कार्यम् AB (c). ६ तथा न om ; B (b). ७ एत्तिआ B (a) EK ; एत्तिआ B (d) G. ८ भा-
अधेआ B (ad) E ; अधेयं D. भागधेआ PK. ९ इत्थं BB (a). १० पडिच्छिआ(?)
pr. m. corr. छिद्य II (d). ११ नष्टमिति BB (a) EFGK. १२ om ; BB (a). १३ अभुक्तपीडम् AB (bcd) DEK ; अभुतपीड H.

चोरेहि अवहदस्स अप्पमुल्लस्स सुवण्णभण्डअस्स कारणादो
चंदुस्समुद्दसारभूदा रत्तणमाला हारिदा (५) ।

चासुदत्तः । वयस्य । मा मैवम् ।

55 यं समालम्ब्य विश्वासं न्यासोस्मासु तथा कृतः ।

तस्यैतन्महतो मूल्यं प्रत्ययस्यैव द्रीयते ॥ ७ ॥

विदूषकः । भो वअस्स एदं पिं मे दुदिअं संतोव
कारणं जं सहीअणदिण्णसंणाए पडंन्तोवारिदं मुहं कदुअ अहं
उवहसिदो । ता अहं बह्मणो भविअ दाणिं भवन्तं सीसेण
60 पाडिअ विण्णवेमि । णिवत्तीअदु अप्पा इमादो बहुपच्चैवाआदो

इतस्याप्र(ल्प)मूल्यस्य सुवर्णभाण्डस्य कारणाद्यतुःसमुद्गसारभूता
रत्नमाला हारिता ।

चारु०—[अयं श्लोकः पूर्वं तृतीयाङ्के १६७ पृष्ठे व्याख्यात एव] ॥ ७ ॥

विदू०—(६) भो वयस्य एतदपि मे द्वितीयं संतापकारणं यत्सं-
खीजनदत्तसंज्ञया पटान्तापवारितं मुखं कृत्वाहमुपहसितः । तदहं
ब्राह्मणो भूत्वेदानीं भवन्तं शीर्षेण पतित्वा विज्ञापयामि । ब्राह्मणो
महत्कार्यं विना न कमपि साष्टाङ्गं प्रणमतीति भावः । नियतताम्
अप्याः (प्या) आत्मा ममेत्यर्थः ? । अस्माद्बहुप्रत्यवायाद्वणिका-
प्रसंगात् । गणिका नाम पादुकान्तरप्रविष्टेव त्रेमुआ लोठिका शर्क-
रेत्यर्थो वा । दुःखेन पुनर्निराक्रियते । अपि च । भो वयस्य गणिका,

१ चोरेहि अवहदस्स om. B (d). २ अप० B (d). ३ अवहदस्स D II
४ अनुदत्तं II (ab); चदस्स H. ५ न्यासो BB (a); न्यासो D II
६ Followed by वयस्य BB (a). ७ व्याख्ये A B (c). ८ मोक्षं B (a). ९ वि
B (a). १० दुदिअं E. ११ संताप D. सताप E. १२ पटान्तापवारिदं A B (d)
D F; पटान्तापवारिदं B (b) १३ एदं B (d). १४ दक्षि DII. १५ पचवा
om. दो A B (c) I', पचवाभदो H.

गणिआपसंगादो । गणिआ णाम पादुअन्तरपेविट्ठा विअ
लेट्ठेआ दुक्खेण उँण णिराकरीअदि । अवि अ । भो वअस्स
गणिआ हत्थी काअत्थओ भिक्खु चाटो रासहो अं जहिं
एदे णिवसन्ति तेहिं दुँट्ठा वि ण जाअन्ति (६) ।

चारुदत्तः । वयस्य अलमिदानीं सर्वं परिवादमुक्त्वा । ८५
अवस्थयैवास्मि निवारितः । पश्य ।

वेगं करोति तुरगस्त्वारितं प्रयातुं

प्राणव्ययात्र चरणास्तु तथा बहेन्ति ।

सर्वत्र यान्ति पुरुषस्य चेलाः स्वभावाः

स्त्रिन्नास्तंतो हृदयमेव पुनर्विशन्ति ॥ ८ ॥

70

हस्ती, कायस्थो, भिक्षुः, चाटः, क्षुद्रविषयभोक्ता, रासभध यत्रेते
निवसन्ति तत्र दुष्टा अपि न जायन्ते [दुष्टा इति भावे क्तः । दोषा
इत्यर्थः । न जायन्तेपि-नु-जायन्त-एवेत्यर्थः । तत्र तत्र धर्मिपरस्य
धर्मपरत्वं धर्मपरस्य धर्मिपरता च वक्तुर्धिरूपकत्वादेव संगच्छत इति
ध्येयम् ।

चारु०—परिवादं निन्दाम् । भवस्यया दारिद्र्यरूपया । 'उत्पद्यन्ते
विलीयन्ते दारिद्र्याणां मनोरथाः' इति समानार्थं पद्यं पठति । [वेगं
करोतीति ।] प्राणस्य बलस्य व्यय(या)धा(ध्वा)सादित्यर्थः । स्पष्ट-
मवशिष्टम् ॥ ८ ॥

१ परिडा B (ad). २ लेट्ठेआ विअ BB (ad). ३ लेहआ K. ४ om: B
B (ad). ५ निराकरीदि B (a). ६ काअट्ठओ A B (c) D F. ७ निवप्पु BB
(abd). ८ आदो D; चादो G; वाअदो H. ९ om: BB (a) १० तहिं तहिं
B (a). ११ दुआ B (ad); दुआ E K. १२ गवे° B (l). १३ विशन्ति H.
१४ यत्ता स्वभावा. H. १५ रतदा or दो H. १६ गदंति? H.

चोरेहि अवहदस्स अप्पमुहस्स सुवण्णभण्डवस्स कारणादो
चंदुस्समुद्धारभूदा रत्नमाला हारिदा (५) ।

चारुदत्तः । वयस्य । मा मैवम् ।

55 यं समालम्ब्य विश्वासं न्यासोस्मासु तया कृतः ।
तस्यैतन्महतो भूल्यं प्रत्ययस्यैव द्रीयते ॥ ७ ॥

विदूषकः । भो वयस्स एदं पिं मे दुदिअं संतोव-
कारणं जं सहीअणदिण्णसंणाए पडैन्तोवारिद मेहं कदुअ अह
उवहसिदो । ता अहं वहाणो भविअ दाणिं भवन्तं सीसेण
60 पाडिअ विण्णवेमि । णिवत्तीअदु अप्पा इमादो बहुपेक्खवाआदो
इतस्याप(ल्प)मूल्यस्य छवर्णभाण्डस्य कारणाच्चतुःसमुद्रसारभूता
रत्नमाला हारिता ।

चारु०—[अयं श्लोकः पूर्वं तृतीयाङ्के १६७ पृष्ठे व्याख्यात एव] ॥ ७ ॥

विदू०—(६) भो वयस्य एतदपि मे द्वितीयं संतापकारणं यत्स-
खीजनदत्तसंज्ञया पटान्तापवारितं मुख्यं कृत्वाहमुपहसितः । तदहं
ब्राह्मणो भूत्वेदानीं भवन्तं शीघ्रेण पतित्वा विज्ञापयामि । ब्राह्मणो
मदस्कार्यं विना न कमपि साष्टाङ्गं प्रणमतीति भावः । निवर्तताम्
अप्याः(प्पा) आत्मा ममेत्यर्थः ? । अस्माद्बहुप्रत्ययायाश्चणिका-
प्रसंगात् । गणिका नाम पादुकान्तरप्रविष्टेव लेखुआ लोष्ठिका शर्क-
रेत्यर्थो वा । दुःखेन पुनर्निराक्रियते । अपि च । भो वयस्य गणिका,

१ चोरेहि अवहदस्स om II (d) २ अप० II (d). ३ भंडस्स D II.
४ एतस्स B (ab), चटस्स H. ५ नावली BB (a), नालिआ II.
६ Followed by पक्क BB (a). ७ न्यासे A B (c) ८ मौल्य B (a) ९ दि
B (a). १० दुदिअस E. ११ संताव D, सताव E १२ पडताववारिद A B (d)
D F, पडन्तोववारिद II (b) १३ मुद्र ह? B (d) १४ दोस्स DH. १५ पणसा
om दो A B (c) I, पणसादो II.

गणिआपसंगादो । गणिआ णाम पादुअन्तरपेविट्ठा विअ
लेट्ठेआ दुक्खेण उणं णिराकरीअदि । अवि अ । भो वअस्स
गणिआ हत्थी काअत्थेओ भिक्खु चाटो रासहो अं जहि
एदे णिवसन्ति तेहिं दुट्ठे वि ण जाअन्ति (६) ।

चारुदत्तः । वयस्य अलमिदानीं सर्वं परिवादमुक्त्वा । ७५
अवस्थयैवास्मि निवारितः । पश्य ।

वेगं करोति तुरगस्त्वरितं प्रयातुं
प्राणव्ययात्र चरणास्तु तथा वहन्ति ।

सर्वत्र यान्ति पुरुषस्य धैर्यः स्वभावाः

खिन्नास्तैतो हृदयमेव पुनर्विशन्ति ॥ ८ ॥

70

हस्ती, कायस्थो, भिक्षुः, चाटः, क्षुद्रविषयभोक्ता, रासभय यत्रैते
निवसन्ति तत्र दुष्टा अपि न जायन्ते [दुष्टा इति भावे क्तः । दोषा
इत्यर्थः । न जायन्तेपि न जायन्त एवेत्यर्थः । तत्र तत्र धर्मिपरस्य
धर्मपरत्वं धर्मपरस्य धर्मिपरता च वक्तुर्विदूषकत्वादेय संगच्छत इति
ध्येयम् ।

चारु०-परिवादं निन्दाम् । अवस्थया दारिद्र्यरूपया । उत्पद्यन्ते
विलीयन्ते दारिद्र्याणां मनोरथाः । इति समानार्थं पद्यं पठति । [वेगं
करोतीति ।] प्राणस्य बलस्य व्यय(या)प्रा(ध्ना)सादित्यर्थः । स्पष्ट-
मवशिष्टम् ॥ ८ ॥

१ पविट्ठा B (ad). २ लेट्ठेआ विअ BB (ad). ३ लोहआ K. ४ om. B
B (ad). ५ णिराकरीदि B (a). ६ काअत्थे A B (c) D F. ७ भिवत्तु BB
(abd). ८ आदो D; चाटो G; वाअदो H. ९ om. BB (a). १० ताहिं ताहिं
B (a). ११ दुट्ठा B (ad); दुट्ठा E K. १२ सर्वं B (d). १३ विशन्ति H.
१४ चला स्वभावाः H. १५ एतदा or दो H. १६ जयंति ? H.

अपि च । वयस्य

यस्यार्थास्तस्य सा कान्ता धनहार्यो ह्यसौ जनः ।
स्वगतम् । न । गुणहार्यो ह्यसौ जनः । प्रकाशम् ।

वयमर्थैः परित्यक्ता ननु व्यक्तैव सा मया ॥ ९ ॥

75 विदूषकः । अधोलोक्य स्वगतम् । जघा एसो उद्धं पे-
क्खिअ दीहं^१ गितसदि तथा तक्केमि मेए विणिंवारिअन्तस्स अ-
धिअदरं वाड्ढिदा से उक्कण्ठा । ता सुट्ठु क्खु एव्वं बुच्चदि
वांमो कामो त्ति । प्रकाशम् । भो वअस्स भणिदं अं ताए भ-
णेहि चारुदत्तं अज्ज पओसे मेए एत्थ आअन्तव्वं त्ति । ता
80 तक्केमि रअणावलीए अपरितुंढा अवेरं मेग्गिदुं आभेमिस्स-
दित्ति (७) ।

चारुदत्तः । वयस्य आगच्छतु । परितुष्टा यास्यति ।

[यस्यार्था इति ॥ अनुदुष्ट उद्धः ॥ ९ ॥

विदू०—(७) यथैव ऊर्ध्वं प्रेक्ष्य दीर्घं निःश्वासितं तथा तर्कयामि
मया विनिवार्यमाणस्याधिकतरं वृद्धास्योत्कण्ठा । तत्सुष्ठु खल्वेवमुच्यते
यामः काम इति । (यामो दुर्निवारतयातिकुटिल इत्यर्थः । भो वयस्य
भणितं स तथा भण चारुदत्तमद्य प्रतोये मयात्रागन्तव्यमिति । तत्तर्क-
यामि रत्नायल्यापरितुष्टापरं याचिनुमागमिष्यतीति ।

१ om: D G. १ पं० BB (a), लिख० D. १ मर दिजिदा BB (ab);
१ लिखरियं तस्स B (d) which has मरदि as before. १ वामोरथे कामो F; वामे
वायो J. १ भणितं B B (ab) G भणिध B (d) १ व BB (ab) DGE
८ परोसे D. १ आगन्त० BDG: १ गच्छते K. १० तुष्टा B (d). ११ मरर B
(a). ११ अमागदु B (a). ११ 'एदि B; आभन्दे B (b); आगमेरर
B (d).

चेटः । प्रविश्य । अवेध माणहे । (८)

जधा जधा वदेशदि अण्णखण्डे

तथा तथा तिम्मदि पुँट्टिचम्मे ।

85

जधा जधा लग्गादि शीदवादे

तथा तथा वेवदि मे हँल्लके ॥ १० ॥

प्रहस्य ।

वंशं वाए शँत्तछिहं शुशदं

वीणं वाए शँत्ततन्ति णँदन्ति ।

90

चेटः । अयं वसन्तसेनाभृत्यः कुम्भीलकः । वसन्तसेना च विटेन सह वर्षतुं वर्णयन्ती चारुदत्तभवनमागता संभ्यानिशि तमसि गर्जति वर्षति च वारिदे इति ज्ञेयम् ।

चेटः—(८)अवेध भयेत । भवगच्छतेत्यर्थः । माणहे मानवाः इ० (त्यर्थः) । [जधा जधेति] उपेन्द्रवद्या छन्दः । यथा यथा वर्षत्य-
अण्णखण्डं तथा तथा तिम्मदि आग्नी(द्री)भवति पृथक्चर्म । यथा यथा
लगति शीतयातस्तथा तथा वेपते मे हृदयम् ॥ १० ॥

[वंशमिति] शालिनीछन्दः । उपजातिविशेषः । पादत्रयं जगती-
जात्या । चतुर्यः शालिन्येति प्राञ्चः । तदयं गौडप्राणायामः ।

(९) वंशं वादयामि समस्त्रिंशं मुशब्दं वीणां वादयामि समतन्त्री
(न्त्री) व(न)दन्ती(म्) । गीतं गायामि गर्दभस्यानुरूपं को मे गाने
तुम्बुरुर्नारदो वा ॥ ११ ॥

१ प्रविश्य चेटः B. २ माणहे B (a); अवेध माणहे G; हीमाणहे (=मानवा) K.
३ वस्तदि A B (c) D. ४ पुँट्टि B. ५ हँल्लके B, B (a). ६ वसं B (a).
७ सन A B (abc) DFG. ८ छिहं A B (bc) D. ९ मुशब्दं A B (abc) D F.
G; तदादं B (d). १० वादे B G K; om. B (a). ११ सन A B. (abc)
D G K. १२ णँदं et marg. ती B (d).

गीअं गाए गदहेशाणुलूअं

कै मे गाणे तुम्बुलू णालदे वा ॥ ११ ॥ (९)

आणत्तमिह अज्जआए वशन्तशेणाए । कुम्भीलआ गच्छ
तुमं, ममं आगमणं अज्जचोरुदत्तेश णिवेदेहि त्ति । ता जाव
॥ ५ ॥ अज्जचोरुदत्तेश गेहं गच्छामि । परिक्रम्य प्रविष्टकेन दृष्ट्वा ।
ऐशे चालुंदत्ते रुक्खवाडिआए चिट्ठदि । ऐशे वि शे दुट्ठे-
वहुके । ता जाव उवशप्पेमि । कथं ठक्किदे दुव्वाले रुक्खवाडि-
आए । भोदु एदंश दुट्ठेवहुकेश शण्णं देमि (१०) । इति
लोष्टगुटिकाः क्षिपति ।

(१०) आश्रमोस्मर्यया वसन्तसेनया । कुम्भीलकं गच्छ त्वम्,
ममागमनमार्यचारुदत्तस्य निवेदयेति । तद्यावदार्यचारुदत्तस्य गेहं
गच्छामि । एष चारुदत्तो वृक्षवाटिकायां तिष्ठति । यथोपि स दुष्टव-
टुकः । तद्यावदुपसर्पामि । कथमाच्छादितं शारं वृक्षवाटिकायाः ।
भवतु एतस्य दुष्टवटुकस्य संज्ञां ददामि ।

१ om. II (b); गीय B (b). २ गाये B (d). ३ गदहेशाणुलूअं A B (o)
D G; गदहेशाणुलूअ B (a) II K, गदहेशाणुलूअ B (b), गदहेशाणुलूअ II (d).
४ को A B (bcd) II ५ तुम्बुलू A II (bcd) D F, तुम्बुलू B, तुम्बुलू ना G; तुम्बुलू
K; ६ णालदे A B (c) D F. ७ अणत्तमि A B (c). ८ वसन्तसेन A II
(abcd), वसन्त D. ९ अ कुम्भी B B (a). १० ममागमणं II D. ११ चालु B
१२ चालु B. १३ दत्तेश A B (abd), दत्तेश B (b). १४ एते A B (abc) K;
एते G १५ चारुदत्ते B (a), रुदत्तो G. १६ लुक्ख A B B (bcd) C D G. १७ वा-
डिअ D, वाडिअए K १८ चिट्ठदि B, चिट्ठदि B (d). १९ एते वि शे A II (c) से-ते
II. २० om. II (d) २१ दुट्ठ B, दुट्ठ II (a) २२ वटुके B (a), वटुक्क B (b); वटु-
अके pr m corr. वटुके II (d) २३ कथ B (d). २४ दुव्वाले B, दुवारए B (a)
दुवाल्ले II (b). २५ लुक्ख BCDG. २६ एदंश A B (abcd) F K. २७ दुट्ठ B
२८ वटुकर A B (c) F, वटुअर B D; वटुअर B (a), वटुअकर B (b);
pr. m. corr. वटुअर B (d) २९ इति लोष्ट^० om. DFH ३० गुटिका
BGK, गुटिका B (d).

विदूषकः । अए को दाणि एसो पाआरवेष्टिदं विअ 100
कइत्थं मं लोटकेहिं तोडेदि (११) ।

चारुदत्तः । आरामशासादवेदिकायां क्रीडाद्भिः पारावतैः
पातितं भवेत् ।

विदूषकः । दासीए उँत्त दुटपाँरावअ चिट्ठ चिट्ठ । जाव
एदिणा दण्डकट्टेण सुपकं विअ चूअफलं इमादो पासादादो 105
भूमीए पाडइस्सं (१२) । तति दण्डकाटमुद्यम्य धावति ।

चारुदत्तः । यतोपवीतं आकृत्य । वयस्य उपैविश । किम-
नेन । तिष्ठतु दयितासहितस्तपस्वी पारावतः ।

चेटः । कथं पारावदं पेक्खेदि मं ण पेक्खादि । भोदु
अँवराए लोट्टेगुडिअँए पुँणो वि ताडेँइस्सं (१३) । तथा 110
करोति ।

विदू०-(११) अये क इदानीमेव शाकारवेष्टितमिव कपित्थं मां
लोटकैस्ताडयति ।

विदू०-(१२) दास्याः पुत्र दुटपारावत तिष्ठ तिष्ठ । यावदेतेन
दण्डकाठेन सुपकमिव चूतफलमस्मात्पासादाद्भूमौ पातयिष्यामि ।

चेटः-(१३) कथं पारावतं पश्यति मां न प्रेक्षते । भयत्वपरया
लोष्ठगुटिकया पुनरपि ताडयिष्यामि ।

१ अये D. २ चेडिदं II (a); वेडिदे ? B (b); वेडिदं corr यदिदं B (d); वेडिदं GK. ३ सीति ताडेदि G. ४ पातित्यं चेत् ? B (a). ५ आ दासी० B, आ. B(a). ६ पुन B (d) D; उच्चा GK. ७ पारावता K. ८ अँवरा AB (bcd) FK. ९ तेनाकृत्य B (d) G. १० उपविश्य ? H. ११ पश्यति BD; पश्यति H. १२ नमं B B (ad). १३ अबलाए H. १४ लोट्ट B. १५ गुडिआए K. १६ पुणोवि om. B (d). १७ थियसं BD.

विदूषकः । दिशोवेलोक्य । कथं कुम्भीलओ । ता जाव
 डेवसप्पामि । उपमृत्य दारमुखात्थ । अरे कुम्भीलअ पविस ।
 साअदं दे (१४) ।

115 चेटः । प्रविश्य । अज्ज वन्दामि (१५) ।

विदूषकः । अरे कहिं तुमं ईदिसे दुडिणे अन्धजारे
 आअदो (१६) ।

चेटः । अले एसा शा (१७) ।

विदूषकः । का एसा कां (१८) ।

120 चेटः । एसा शा (१९) ।

विदूषकः । किं दाणिं दासीए उंत्ता दुग्धिभेक्खकाले
 येइरड्ढो विअ उद्धकं सासोअसि एसो सा सेत्ति (२०) ।

विदू०-(१४) कथं कुम्भीलकः । तथायदुपसर्पामि । अरे
 कुम्भीलक प्रविश । स्यागते ते ।

चेटः-(१५) आर्य वन्दे ।

विदू०-(१६) अरे कुत्र स्वमीदृशे दुर्दिनेन्धकार आगतः ।

चेटः-(१७) अरे एसा सा ।

विदू०-(१८) का एसा का ।

चेटः-(१९) एसा सा ।

विदू०-(२०) किमिदानीं दास्याः पुत्र दुग्धभक्षकाले यद्धरड्ढ
 द्वयोर्धकं श्वासायसे निःश्वसिती(पी)न्ययः । एसा सा सेति ।

१ विमोचय H. २ कुम्भीलओ B (d) ३ उपम B (ab) D ४ अले D H
 ५ कुम्भीलओ BDGH ६ अरे B (a) ७ भेषजाते B (a). ८ एसा D H
 ९ om. E १० कुत्र D. ११ दुग्धिवत् B (d) ; दुग्धिवत् F. १२ काल AB (c) F.
 १३ पुत्र K. १४ श्वासायसे E. १५ सा om. B (b) ; एसा सा सेते AB (c) ; एसा सा
 सेते E. d. l. का B (d). एसा सा श्वसि D. एसा सा श्वसि F

चेटः । अले तुमं पि दाणि इन्दमहकामुको विअ सुहु
किं काकोअसि काकेत्ति (२१) ।

विदूषकः । ता केहेहि (२२) ।

125

चेटः । स्वगतम् । भोदु । एवं भणिइशं । प्रकाशम् । अले
पण्हं दे दइइशं (२३) ।

विदूषकः । अहं दे मुण्डे गोडं दइस्सं (२४) ।

चेटः । अले जाणाहि । तेण हि कइइशं काले चूआ
मौलेन्ति (२५) ।

130

चेटः—(२१) अरे त्वमपीदानीमिन्द्रमहकामुक इव क्षुधु किं
काकायसे काकेति ।

विदू०—(२२) तत्कथय ।

चेटः—(२३) भवतु । एवं भणिष्यामि । अरे प्रभं ते दास्यामि ।

विदू०—(२४) अहं ते मस्तके पादं दास्यामि ।

चेटः—(२५) अरे जानीहि तावत् । तेन हि कस्मिन्काले चूता
मौलेन्ति उन्निर्गतमुकुला भवन्तीत्यर्थः ।

१ सुहु किं om B; किं del. B (d). २ आसि A B. B (c); काभसि E.
३ केहेहि २ B. ४ एवं D. ५ भणिस्सं A B (c) E. ६ ते D. ७ गोतुं B (a);
गोडं B (b); गोडु or गोडं com. ८ दइइशं B C. ९ जाहि दाव B C D
F J. १० कइइशं A B (abcd) D E. ११ मउत्थेन्ति B; मौलेन्ति B (d) E K.

विदूषकः । अरे दासीए उता गिम्हे (२६) ।

चेटः । सहासम् । अले नहि नहि (२७) ।

विदूषकः ।-स्वगतम् । कि दाणि एत्थ कहिस्सं । विचिन्त ।

भोदु । चारुदत्तं गदुअ पुच्छिस्सं । प्रकाशम् । अरे मुहुत्तअं वि-
 135 द्दु । चारुदत्तमुपसृत्य । भो वअस्स पुच्छिस्सं दाव काँस्सि काले
 चूआ मौलेन्ति (२८) ।

चारुदत्तः । मूर्ख वसन्ते ।

विदूषकः । चेटमुपगम्य । मुख्ख वसन्ते (२९) ।

चेटः । दुदिअं दे' पेण्हं देइइशं । श्रुंशमिद्वाणं गामाणं
 140 को लक्खअं कैलेदि (३०) ।

विदू०—(२६) अरे दास्याः पुत्र मीप्से ।

चेटः—(२७) अरे नहि नहि ।

विदू०—(२८) किमिदानीमत्र कथयिष्यामि । भवतु । चारुदत्तं
 गत्वा प्रक्ष्यामि । अरे मुहुर्तं तिष्ठ । भो वयस्य प्रक्ष्यामि तावत्क-
 ल्पितकाले चूता उन्मुकुलीभवन्ति ।

विदू०—(२९) मूर्ख वसन्ते ।

चेटः—(३०) द्वितीयं ते प्रश्नं दास्यामि । सुसमृद्धानां ग्रामानां-
 (णां) का रक्षां करोति ।

१ अले D. २ दासीयवत्ता E. ३ om. E. ४ कहि D. ५ मटलेन्ति B
 मौलेन्ति B (d) K. ६ 'पागम्य E. ७ 'सन्दे D H. ८ विदिअं E K. ९ ते B
 (d) K. १० 'एअ ते पेण्हं K. ११ दारुअ A B (abcd) K. १२ मुत्त० A B (abcd)
 D E; का मुत्त० &c B B (a) १३ को A B (c) १४ रवअअ A B (ab)
 DEFGK. रवअअ H. १५ करोदि A B (abcd) DEFGK.

विदूषकः । अंर रच्छा (३१) ।

चेटः । सहाताम् । अले णहि णहि (३२) ।

विदूषकः । भोदु । संसेण पडिदेम्हि । विचिन्त्य । भोदु ।
चारुदत्तं पुणो वि पुच्छिस्सं (३३) । पुनर्निवृत्य - चारुदत्तं - तथेवोदा-
हरति ।

145

चारुदत्तः । वयस्य सेना ।

विदूषकः । चेटमुपगम्य । अरे दासिए उँत्ता सेणा (३४) ।

चेटः । अले दुवे वि एकंदिश कदुअ शिष्यं भणाहि (३५) ।

विदूषकः । सेणावसन्ते (३६) ।

चेटः । णं पलिवेत्तिअ भणाहि (३७) ।

150

विदू०—(३१) अरे रक्षा ।

चेटः—(३२) अरे नहि नहि ।

विदू०—(३३) भवतु । संशये पतितोऽस्मि । भवतु । चारुदत्तं पुन-
रपि प्रक्षयामि ।

विदू०—(३४) अरे दास्याः पुत्र सेना ।

चेटः—(३५) हे अपि एकस्मिन्कृत्वा शीघ्रं भण ।

विदू०—(३६) सेनावसन्ते ।

चेटः—(३७) ननु परिवृत्य भण ।

१ अरे A B (bc) D F. २ सदेहे II (d); संसेणे D H. ३ दोळि D. ४ om.
II (a). ५ चेटमुपगम्य om. II (a). ६ दासीए B D E F G K. ७ पुणा A B
(bcd) DEFGK. ८ om. BD. ९ एकदिश AB (c); एकदिश B (d); एकदिश
D H. १० सेना A B (abcd) EFGH ना H. ११ पडिअत्तिअ A II (bc) F
K; पडिव० II (a) G; पलिव० D.

विदूषकः । कायेन परिवृत्य । सेनावसन्ते (३८) ।

चेटः । अले मुख बडुवका पदाईं पलिवत्तावेहि (३९) ।

विदूषकः । पादौ परिवर्त्य । सेनावसन्ते (४०) ।

चेटः । अले मुख अक्खलपेदाईं पेलिवत्तावेहि (४१) ।

155 विदूषकः । विचिन्त्य । वसन्तसेना (४२) ।

चेटः । एसा शा आअदा (४३) ।

विदूषकः । ता जाव चारुदत्तस्स निवेदेमि । उपसृत्य ।

भो चारुदत्त धणिओ दे आअदो (४४) ।

चारुदत्तः । कुतोस्मत्कुले धनिकः ।

विदू०—(३८) सेनावसन्ते ।

चेटः—(३९) अले मुख बडुवका पदे परिवर्त्य ।

विदू०—(४०) सेनावसन्ते ।

चेटः—(४१) अले अक्षरपदे परिवर्त्त(र्त)य ।

विदू०—(४२) वसन्तसेना ।

चेटः—(४३) एसा सागता ।

विदू०—(४४) तद्यावच्चारुदत्तस्य निवेदयामि । भो चारुदत्त धनिकस्ते आगतः ।

१ सेना B (d) २ बडुका A II (abc) C J, बडुआ D, बडुका K. ३ पादाई B (d). ४ पडिव० A II (acd) DEFK, पडि० B (b). ५ पलाइय II (a); परिवृत्य D E. ६ सेना A B (cd) F. ७ विट्ट A B (e) C F J. ८ om A B (bcd) DE F K. ९ अक्षर A B (abcd) D K. १० पादाई II (d) ११ पडि० A B (bcd) F K, पडि० B (a) D, परिवर्त्तावेहि E. १२ दम B (a)

विदूषकः । जड कुले नास्ति तौ दुर्वारे अस्मि । एषा 160
वसन्तसेना आजदा (४५) ।

चारुदत्तः । वयस्य किं मां प्रतारयेसि ।

विदूषकः । जड मे वयस्येण पत्तिर्भाजसि तौ एदं
कुम्भीलजं पुच्छ । अरे दासीए उतां कुम्भीलंआ उवेसप्प (४६) ।

चेटः । उपसृत्य । अज्जे वन्दामि (४७) ।

165

चारुदत्तः । भद्र स्वागतम् । कथं ये सत्यम् । प्राप्ता
वसन्तसेना ।

चेटः । एशो शो आजदा वसन्तसेना (४८) ।

चारुदत्तः । महर्षेम् । भद्र न कदाचिदप्यवचनं निष्कं-
लीकृतं मया । तद्दृष्ट्वा तां पारितोषिकम् । इत्युत्तरीयं प्रयच्छति । 170

विदू०—(४५) यदि कुले नास्ति तद्वारेऽस्मि । एषा वसन्तसेना-
गता ।

विदू०—(४६) यदि मम वयस्येण न प्रतारयसे न विश्वसिसी(यी)-
त्यर्थः । तदेतं कुम्भीलकं पृच्छ । अरे दास्याः पुत्र कुम्भीलक उपसर्प ।

चेटः—(४७) आर्य वन्दे ।

चेटः—(४८) एषा सागता वसन्तसेना ।

१ तौ B (b). २ दुर्वारे B, B (ab). ३ अस्मि C. ४ मम B, B (ad); जड
मे दा ? B (a). ५ पत्तिर्भाजि B (d). ६ तौ B (b). ७ अजे D. ८ दासीए J.
९ पुना A B (bcd) EPK; एना D; पुन II. १० कुम्भीलज A B (c) CDJ.
११ उपसृत्य D H. १२ अज्जे K. १३ कथं B (a). १४ एषा A B (bc)
DEFB (a). १५ ना AB (bc) DEF. १६ वसन्तसे A II (abcd) DFH. १७ om.
B, B (c). १८ अपिदासि B (a). १९ निकृती II. २० शौचकम् D.

चेटः । गृहीत्वा प्रणम्य सपरितोषम् । जाव अज्जभाए निवे-
देमि (४९) ।

इति निष्क्रान्तः ।

विदूषकः । भो अवि जाणासि किंणिमित्त ईदिसे दुहिणे
175 आअदेत्ति (५०) ।

चारुदत्तः । वयस्य न सम्यगवधारयामि ।

विदूषकः । मए जाणिदम् । अप्पमुल्ला रअणावली बहु-
मुल्ल सुवण्णभण्डअत्ति ण परितुष्टा अवर मग्गिदुं आ-
अदा (५१) ।

180 चारुदत्तः । स्वगतम् । परितुष्टा यास्यति ।

ततः प्रविशत्युज्ज्वलाभिसरिकावेशेन वसन्तसेना तोत्कण्ठा
छत्रधारिणी विदध्व ।

चेटः—(४९) यावदार्याया निवेदयामि ।

विदू०—(५०) भो अपि जानासि किंनिमित्त इ(ई)दृशे दुर्दि-
न आगतेति ।

चारु०—अवधारयामि निधिनोमीत्यर्थः ।

विदू०—(५१) मया शतम् । अप(ल्प)मूल्या रत्नायली
वट्टमूल्य सुवर्णभाण्डमिति न परितुष्टापर याचितुमागता ।

१ °देभि D H. १ नि वास्तः II, १ किं नि वेन C J. ४ आअदेत्ति ADF;
आभादति ? II (c) ५ स्वागतम् evidently a mistake C F J. १ देवेन B
(b) D, देवेन B (d), वयं K

विटः । रसन्तगेनामुदिश्य ।

अपद्या श्रीरेया महरणगनङ्गस्य ललितं

कुलस्त्रीणां शोको मदनवरवृक्षस्य कुसुमम् ।

185

सलीलं गच्छन्ती रतिसमयलज्जा प्रणयिनी

रतिक्षेत्रे रक्ते प्रियंपथिकसर्वैरनुगता ॥ १२ ॥

वसन्तसेने पश्य पश्य ।

गर्जन्ति शैलशिखरेषु विलम्बिनिम्बा

मेघा विद्युक्तवनिताहृदयानुकाराः ।

190

येषां रेवणेण सहस्रोत्पतितैर्मयूरेः

खं वीज्यते माणिमयैरिव तालवृन्तैः ॥ १३ ॥

अपि च ।

पङ्कक्तित्रमुखाः पिबन्ति सलिलं धाराहता दर्दुराः

कण्ठं मुञ्चति बर्हिणः समदनो नीपः प्रदीपायते । 195

संन्यासः कुलदृष्टेः रिय जनैर्मैधैवृत्तधन्वमा

विशुद्धाचकुलाद्वेत्त युवतिर्नेकत्र संतिष्ठते ॥ १४ ॥

विटः— [अपद्या श्रीरेवेति] शिखरिणी छन्दः । स्पष्टम् । वर्ण-
नीयान्नालम्बनको विटद्वयगतः भृङ्गारोश्च प्रतीयते ॥ १२ ॥

[गर्जन्तीति] विरहिणीहृदयस्य विरहानलधूममलिनतया मेघोप-
मानतेति बोध्यम् । येषां मेघानाम् । वसन्ततिलकाछन्दः ॥ १३ ॥

[पङ्कक्तिनेति] दर्दुरा मडू(ण्डू)काः । कण्ठं केकाम् । 'कण्ठो-
गले गलध्वने' इति कोशः । बर्हिणो ॥ मयूरः अयमकारान्तो बर्हिण-

शब्दः । मदनो-वृक्षः । तत्सहितो नीपः करम्बः । समन्तादुत्कुलः । प्रदी-
पवद्दयत इत्यर्थः । शिटं स्पष्टम् । [आर्दूलविक्रीडितं छन्दः] ॥ १४ ॥

१ °यनी B (n); °यनि ? B (d). २ om. B (d) E. ३ रेवणे ? H. ४ °का°
B (b). ५ संन्यासं A B (c), न न्यासः B (ad); संन्यासः H; स न्यासं F. ६ °दत°
B (abd) E K. ७ विध्वज्यते B B (a).

वसन्तसेना । भावे सुहु दे भणिदं । ऐषा हि

मूढे निरन्तरपयोधरया मयैव

कान्तः सहाभिरमते यदि किं तवात्र ।

मां गर्जितैरिति मुहुर्विनिवारयन्ती

मार्गं रुणद्धि कुपितेव निशोसपत्नी ॥ १५ ॥

विटः । भवत्वेवं तावत् । उपालभ्यतां तावदियम् ।

वसन्तसेना । भाव किमनया स्त्रीस्वभावदुर्विदग्धयोपा-

लब्धया । पश्यतु भावः ।

मेघा वर्षन्तु गर्जन्तु मुञ्चन्त्वंशनिमेव वा ।

गणयन्ति न शीतोष्णं रमणाभिमुखाः स्त्रियः ॥ १६ ॥

वस०— हे भाव सुहु ते भणितम् । काव्यमित्यर्थः । शृणु म-
मापीत्यभिसंधायोत्तमं काव्यमाह । [मूढे इति ।] इदं वसन्तसे-
नायाः साक्षेपं संबोधनं निशाकृतम् । सपत्नीय निशेत्यन्वयः ।
पयोधरो मेघः—स्तनी च । श्लोकार्थस्तु व्युत्पन्नावलोकनमात्रगम्यः ।
अत्र शब्दशक्तिमूलो ध्वनिः । [वसन्ततिलकं वृत्तम्] ॥ १५ ॥

विटः—भवत्थित्यन्तरसंवादे इत्युक्तम् । उप(पा)लभ्यतामुपाल-
म्भविषयः क्रियताम् । इयं निशा सपत्नीरूपेत्यर्थः ।

वस०—[मेघा इति] श्लोक उत्तररूपः । सुगमः ॥ १६ ॥

१ भाव सुहु दे om. E. २ संस्कृतमधिव्य पया D H. ३ निशापपत्नी C J
४ उपलभ्यता A B (h.d) D. ५ इत्युपल B (d). ६ वसन्तु तद्वत् B (d).
७ प E. ८ दपिता B B (ad).

विटः । वसन्तसेने पश्य पश्ये । अयमपरः ।

पवनचपलवेगः स्थूलधाराशरीषः

स्तनितपटहनादः स्पष्टविद्युत्पताकः ।

210

हरति करसमूहं खे शशाङ्कस्य मेघो

नृप इव पुरमध्ये मन्दवीर्यस्य शत्रोः ॥ १७ ॥

वसन्तसेना । एवमण्णेदम् । तां कथं एसो अंवरो (५२) ।

एतैरेव यदा गजेन्द्रमलिनैराध्मातुल्योदरै-

र्गजङ्घिः सतडिद्वैलाकशवलैर्मैघैः सशल्यं मनः ।

215

तर्कि प्रोपितभर्तृवध्यपटहो हाहा हताशो वकः

मावृद्धावृडिति ब्रवीति शठधीः क्षारं क्षते मक्षिपन् ॥ १८ ॥

विटः—[पवंनेति] मालिनीच्छन्दः । स्तनितं मेघगर्जितम् । पटहो नगरा इति प्रसिद्धः । करः किरणो राजपाद्यभागश्च । पूर्णोपमालंकारः ॥ १७ ॥

वस०—(५२) एवमण्णेदम् । तत्कथमेवोपरः । [एतैरेवेति] आध्माताः शब्दायमानाः । तुल्योदराः स्वरूपविस्तारवन्तस्ते च ते इति कर्मधारयः । सतडितः तडिद्विः सहिताः । वलाकैर्यकैः शबला मिश्रास्तैर्मैघैर्मनः सशल्यं रमणविरहोत्कण्ठारूपशल्यसहितमित्यर्थः । तत्तदा । प्रोपितभर्तृकशब्दो न नित्यः समासान्त इति न समासान्तः । प्रोपितभर्त्राणां विरहिणीनां वधाय योग्यो यः पटहस्तद्रूपो वक इत्यर्थः । [शार्दूलविक्रीडितं छन्दः] ॥ १८ ॥

१ om. A B (bed) DEKG. २ स्तनित B (ab). ३ 'त्यताक ? D. ४ ता क' om. B (a). ५ Add after आशो (संस्कृतमात्रित्य) D H. ६ 'दित्यताक B; 'पताक B (a). ७ वध्यपटहो H. ८ छते B (a).

विटः । वसन्तसेने एवमेतत् । इदमपरं पश्य ।

बलाकापाण्डुरोष्णीपं विद्युदुत्क्षिप्तचामरम् ।

२२० मत्तवारणसारूप्यं कर्तुंकामनिवाम्बरम् ॥ १९ ॥

वसन्तसेना । भोव पेक्ख पेक्खे (५३) ।

एतैरार्द्रतमालपत्रमालिनैरापीतसूर्यं नभो

वल्मीकाः शरताडिता इव गंजाः सीदन्ति धाराहताः ।

विद्युत्काञ्चनदीपिकेव रचिता प्रासादसञ्चारिणी

२२५ ज्योत्स्ना दुर्बलभर्तृकेव वनिता प्रोत्सार्य मेधैर्हृता ॥ २० ॥

विटः । वसन्तसेने पश्य पश्य ।

एते हि विद्युहुणवद्भ्रुकक्षा

गजा इवान्योन्यमभिद्रवन्तः ।

शक्राक्षया वारिधराः सधौरा

२३० गां रूप्यरज्ज्वेव समुद्धरन्ति ॥ २१ ॥

विटः—[बलाकेति।]—‘बलाका बकपङ्क्तिः स्यात्’ [वारण-
स्यापे(पि) कर्णयोधामरे शिरसि विचित्रं वस्त्रं च भयति । द्वाविमा
नीलिमा चेति गजगगनयोरुपमेति स्पष्टम् ॥ १९ ॥

वस०—(५३) भाव पश्य पश्य । [एतैरिति] एतैर्मैधैरित्यन्वयः ।
भार्द्रस्याधिकनीलत्वादात्रेत्युपमात्रयं चरणत्रये इति । [शार्दूलविक्री-
डितं छन्दः] ॥ २० ॥

विटः—[एते हीति।] विद्युत्क्षतां गुणत्वं लभ्यमानतया बोध्यम् ।
गुणो रज्जुः । ‘कक्षा स्यान्मध्यबन्धनम् । गां भूमिम् । [उपजाति-
छन्दसा श्लोकः] ॥ २१ ॥

१ कर्तुं B (b) २ om B (s). ३ Add सरकृतमाधिन्य after वेणु D II
४ गजा D II ५ हुता A B (c) D, इता K. ६ विद्वन्ता K. ७ वताणा E
B (s) ८ रूप D.

भावि च पश्ये ।

महावातोऽधातेर्महिषकुलनीलैर्जलधरे-

श्रलेर्विद्युत्पक्षैर्जलभिभिरिवान्तःप्रचलितैः ।

इयं गन्धोद्गामा नवहरितशेषाङ्कुरवती

धरा धारापातेर्मणिमयशरैर्भिद्यत इव ॥ २२ ॥

235

वसन्तसेना । भाव एसो अवरो^१ (५४) ।

एहोहीति शिखण्डिनां पटुतरं केकाभिराक्रन्दितः

प्रोक्ष्येव चलाकया सरभसं सोत्कण्ठमालिङ्गितः ।

हंसैरुज्झितपङ्कजैरतितरां सोद्वेगमुदीक्षितः

कुर्वन्नञ्जनमेचका इव दिशो मेघः समुत्तिष्ठते ॥ २३ ॥

240

विटः । एवमेतत् । तथाहि पश्ये ।

[महावातेति] शर्प बालतृणम् । तदङ्कुरा धारारूपसंलग्नाहीरकस-
दृशा इति बोध्यम् । [शिखरिणी वृत्तमिदम्] ॥ २२ ॥

वस०—(५४) भाव एषोपरः । [एहोहीतीति] शिखण्डिनां मयू-
राणाम् । केकाभिर्धानीभिः पटुतरं यथा स्यात् (तथा) । एहि एहि इति आक्र-
न्दित आहूतः । आदरे वीप्सा । सरभसं सावेगम् । उत्कण्ठावेगयोर-
न्योन्यं जन्यजनकभाव इति भेदः । प्रावृषि न स्थितिर्हंसानामिति
सोद्वेगमित्युक्तम् । अञ्जनवन्मेचकाः द्यामाः । दिशः कुर्वन्नेषोप-

१ पश्य पश्य B (a); om. B (d). २ वातोऽधाते^० G. ३ शस्य A B (bc);
संस्था D F. ४ Add संस्कृतमाधित्य^० marg. B also D. ५ पटुतरं B (a).
६ प्रोक्ष्येव B, B (ab) G K; प्रोक्ष्येव B (d); Com^० प्रोक्ष्ये^०. ७ सोद्वेगं
B (a). ८ मुदीक्षित G. ९ समुज्जृम्भते B, B (a). १० पश्य पश्य B, B (a).

निष्पन्दीकृतपद्मपेण्डनयनं नष्टक्षपावासरं

विद्युद्भिः क्षणनष्टदृष्टतिमिरं प्रच्छादिताशामुखम् ।

—निश्चेष्टं स्वपितीव संप्रति पयोधारागृहान्तर्गतं

245 स्फीताम्भोधरधामनैकजलदच्छत्रापिधानं जगत् ॥ २४ ॥

वसन्तसेना । भाव एवञ्च णेदं । ता पेक्ख पेक्ख (५५)।

गता नाशं तारा उपकृतमसाधात्रिव जने

वियुक्ताः क्रान्तेन स्त्रिय इव न राजन्ति ककुम्भः ।

प्रकामान्तस्तप्तं त्रिदशपतिशस्त्रस्य शिखिना

250 द्रवीभूतं मन्ये पतति जलरूपेण गगनम् ॥ २५ ॥

रो मेघः समुत्तिष्ठते इत्यन्वयः । [शार्दूलविक्रीडितं वृत्तम्] ॥ २३ ॥

विटः—[निष्पन्दीकृतेति] निधलीकृतेत्यर्थः । जगत्कर्तुं ।

—स्वपितीवेत्युल्लेखा । अत एव निश्चेष्टं पयोधारास्वरूपं यदृहं तस्या-
न्तर्गतम् । पुनः कीदृशम् । स्फीतेतिविस्तारवस्यम्भोधराणां धामन्य-
धिकरणे गगने ये नैकेनेके जलदास्त एव छत्रं तदात्मकमपिधानमा-
च्छादनं यस्य तदीदृशं जगदी(दि)त्यर्थः । 'अपिधानतितोधानपिधा-
नाच्छादनानि च' इत्यमरः ॥ [पुर्वोक्तमेव छन्दः] ॥ २४ ॥

वस०—(५५) भाव एवं नेदम् । तत्पश्य पश्य । [गता इति] ।

उपमाद्वयं पूर्वार्धे दिशां पक्षे क्रान्तेन लक्षणया सूर्येणेत्यर्थः । त्रिदश-
पतिशस्त्रस्येन्द्रवस्य शिखिना वह्निना । इन्द्रवसामिनेत्यर्थः । प्रका-
ममति । अन्तस्तप्तमत एव द्रवीभूतं गगनं जलरूपेण पतति मन्थे

१ छन्द B F G २ नष्ट B (ab). ३ दृष्टमुद्र A B (c) D F; दृष्टनष्ट B (b)
दृष्टनष्ट B, B (d) G. ४ स्फीतेत्येव K ५ धाम नैक B. ६ om. K; मन्थ
माधित्य ailer पेक्ख D H. • दृष्टम् D.

अपि च पदय ।

उन्नमति नमति वर्पति गर्जति मेषः करोति तिमिरोद्यम् ।

प्रथमश्रीरिवः पुरुषः करोति रूपाण्यनेकानि ॥ २६ ॥

विटः । एवमेतत् ।

विद्युद्विज्वलतीव संविहसतीवोद्येर्बलाकाशते-

255

महिन्द्रेण विवल्गतीव धनुषा धाराशरोद्गारिणा ।

विस्पष्टाशनिनिस्त्रनेन रसतीवाधूर्णतीवानिले-

नीलेः सान्द्रमिवाहिभिर्जलधरैर्धूपायतीवाम्बरम् ॥ २७ ॥

इत्युत्प्रेक्षाऽलंकारः ॥ २५ ॥

[उन्नमतीति] आर्याछन्दः । [लोपभाल(लं)कारः ॥ २६ ॥

[विटः—][विद्युद्विरिति ।] स्पष्टम् । धारा एव शरास्तानुद्विरतीति
व्या तेन । इन्द्र(न्त्र)धनुषा । विवल्गति अलंकृतं भवति । विस्पष्टः
कर्णितुं भूयमाणो योशनिनिस्त्रनो वयनिर्घोषस्तेन रसतीय शब्दं
करोतीव । अनिलैराधूर्णतीवेति छद्मवातवर्णनम् । नीलैरहिभिः
कृष्णसर्पैः सान्द्रमिव ध्याप्रमेवेति मेघव्यापनस्योत्प्रेक्षा । जलधरै-
र्धूपायतीवात्मानं धूपितं करोतीवेत्यर्थः । अम्बरं गगनम् । कर्तुं ।
(?) अत्र सप्त (?) क्रियोत्प्रेक्षाः । अलंकारः (?) । [शार्दूलविक्रीडित
छन्दः] ॥ २७ ॥

गर्जं वा वर्षं वा शक्रं मुञ्च वा शतशोशनिम् ।

न शक्या हि स्त्रियो रोहुं प्रस्थिता दयितं प्रति ॥ ३१ ॥

यदि गर्जति वारिधरो गर्जतु तन्नाम निधुराः पुरुषाः ।

अयि विद्युत्प्रमदानां त्वमपि च दुःखं न जानासि ॥ ३२ ॥

विटः । भवति अलमलमुपालम्भेन । उपकारिणी तवेयम् । ३७

ऐरावतोरसि चलेव सुवर्णरज्जुः

शैलस्य मूर्ध्नि निर्हितैव सिता पताका ।

आखण्डलस्य भवन्नोदरदीप्रिकेय-

माख्याति ते प्रियनिमस्य हि संनिवेशम् ॥ ३३ ॥

वसन्तसेना । भाव एवम् । तं उजेव्व एदं गेहं (५७) । ३८

विटः । सकलकलाभिज्ञाया न किञ्चिदिह तवोर्पदेष्टव्य-

मस्ति । तथापि ज्ञेहः प्रलापयति । अत्र प्रविश्य कोपोत्यन्तं
न कर्त्तव्यः ।

राधान्तमाह । [गर्जं वेत्ति ।] स्पष्टम् ॥ ३१ ॥

योपितां दुःखं योपिदेव जानातीत्याशयेन ग्राहं । [यदीति ।]

निगदेनैव सुगमम् ॥ ३२ ॥

विटः- [ऐरावतोरसीति ।] दीपिका प्रसिद्धा । मशाल इति भा-

५ पया । संनिवेशं गृह्णतीत्यर्थः सुगमम् । [वसन्ततिलकं वृत्तम्] ॥ ३३ ॥

वस०-(५७) एवम् । तदेवैतद्वेहम् ।

यदि कुप्येसि नास्ति रतिः कोपेन विनाथवा कुतः कामः ।

285 कुप्य च कोपेय च त्वं प्रसीद चे त्वं प्रसादय च कान्तम् ॥३४॥

भवत्वेवं तावत् । भो भो निवेद्यतामार्यचारुदत्ताय ।

एषा फुल्लकदम्बनीपसुरभौ काले घनोद्भासिते

कान्तस्यालयमागता समदना दृष्टा जलार्द्रालका ॥

विद्युद्धारिदगर्जितैः सचकिता त्वदर्शनाकाङ्क्षिणी

290 पादौ नुपूरलग्नकर्दमधरौ प्रक्षालयन्ती स्थिता ॥३५॥

चारुदत्तः । आकर्ण्य । वयस्य ज्ञायतां किमेतदिति ।

विदूषकः । जं भवं आर्णवेदि । वसन्तसेनामुपगम्य । सादरम् ।

सोत्थि भेदीए (५८) ।

[यदि कुप्यसीति ।] आर्द्राछन्दः । क(कु)प्यसि कोपमेव
करिष्यसीत्यर्थः । कामोत्तेजनाय किञ्चित्कोपस्तु कर्तव्य एवेत्या-
शयवानाह । कोपेन विनेत्यादि । तथा च कृते किञ्चित्कोपे
तदानीमभिलाषापूर्ती सत्यां सुगमावतारैव कामोत्तेजनेति भावः ।
एतदर्थसमर्थकमुत्तरार्धमाह । कुप्य चेत्यादि ॥ ३४ ॥ [एवेति ।]
नीपाः कदम्बविशेषा माक्षाः । कान्तस्य, चारुदत्तस्य । समदना
सकामा जलार्द्रकेशा दृष्टा गर्जितैः सचकितापि । त्वदर्शनेच्छुरेषा
रसन्तसेना पादौ (प्र)क्षालयन्ती स्थितेति निवेद्यताम् । चारुदत्ताये-
त्यन्वयः । [शार्दूलविक्रीडितं छन्द इदम्] ॥ ३५ ॥

विदू०—(५८) यद्वानाशापयति । स्वस्ति भगवत्ये

वसन्तसेना । अज्ज वन्दामि । साअदं अज्जस्स । भावे
एसा छत्तधारिआ भावस्स ज्जेव्व भोदु (५९) ।

295

विटः । स्वगतम् । अनेनोपायेन निपुणं प्रेषितोस्मि ।
प्रकाशम् । एवं भवतु । भवति वसन्तसेने ।

साटोपकूटकपटानृतजन्मभूमेः

शाटचात्मिकस्य रतिकेलिकृतालयस्य ।

वेद्यापणस्य सुरतोत्सवसंग्रहस्य

300

दाक्षिण्यपण्यसुखनिष्क्रयसिद्धिरस्तु ॥ ३६ ॥

इति निष्क्रान्तः ।

वस०—(५९) आर्य वन्दे । स्वागतमार्यस्य । विदूषकं प्रतीयमुक्तिः ।
विटं प्रत्याह । भाव एषा छत्रधारिका भावस्यैव भवतु ।

[विटः—] [साटोपेति ।] साटोपो दम्भः । कूटं माया । कपटं
छद्म । अनृतं मृषामाषणम् । एतेषां जन्मभूमेः । शाट्य(ट्य)
पौर्त्यम् । तत्स्वरूपस्य रतिकेलिभिः कृतमालयं गृहं यत्र तादृशस्ये-
त्यर्थः । यत्र रा(र)तिकेलयो नियतं निवसन्तीति भावः । सुरतो-
त्सवस्य संग्रहो यत्र तादृशस्य । सुरतोत्सवप्रधानस्येत्यर्थः । एष-
मादिविधस्य वेद्यापणस्य वेद्याव्यवहारस्य दाक्षिण्यपण्यसुखनि-
ष्क्रयसिद्धिरस्तु । दाक्षिण्येन कामतन्त्रनैपुण्येन यत्पु(त्प)ण्यसुखं पण्यं
क्रयक्रीतं सुखं वेद्यासंभोगादिसुखं पण्यसुखं भण्यते । तद्रूपा । नि-
ष्क्रयस्य सिद्धिरस्तु । दाक्षिण्यनायकचारुदत्तस्याकिंचनतया दाक्षिण्या-
न्यलभ्यनिष्क्रयविरहेण दाक्षिण्यसहितसंभोगसुखसिद्धेरेव निष्क्रयसि-

१ दाव E. २ वत्त^० A. B (c); वत्त^० B (b); वत्त^० F; छत्रधारिआ K. ३ भवति B (a); होडु D. ४ प्रकाशं ..... तु om; B (d). ५ जपस्य B (a). ६ पुण्य B (d).
E. ७ निष्क्रय K.

वसन्तसेना । अज्ज मित्तेअ काहिं तुम्हाणं जूदिअरो (६०) ।

विदूषकः । स्वर्गतेम् । ही ही भो जूदिअरो त्ति भण-

305 न्तीए अलङ्घिदो पिअवअस्सो । प्रकाशम् । भोदि एसो क्खुं
रुक्खवाडिआए (६१) ।

वसन्तसेना । अज्ज का तुम्हाणं सुक्खरुक्खवाडिआ
बुच्चदि (६२) ।

दिरूपत्वादिति परमाशयः । यद्वा दाक्षिण्यं दक्षिणनायकसंगजन्यं
कामतन्त्रनैपुण्यं पण्यसुखं च एतदुभयरूपा निष्क्रयसिद्धिरित्यर्थः ।
अथवा दाक्षिण्यपण्यसुखनिष्क्रयाणां सिद्धिरित्यर्थः । इन्द्रान्तभुतेः
प्रत्येकं संबन्धात् । निष्क्रयो मूल्यम् । पण व्यवहारे स्तुतौ चेति धातुः ।
उपर्यवभासायार्थचरम एवोपन्यस्तः । व्यङ्ग्यौ तु मध्यमप्रथमा-
र्थौ । तत्रापि परमव्यङ्ग्यः परमाशयार्थ इति ध्येयम् । अन्यथा
मन्मित्रमयं वदति दरिद्रमिति कुप्येतापि वसन्तसेना वसन्तसेनोपरि
विदुष्यायं सर्वः कटाक्ष एवेति । वसन्तसेनाचारुदत्तयोः सुरतोत्सवोप-
न्याङ्कासमाप्ति व्यङ्ग्य इति च ध्येयं नाट्यरसतरंगिणीधीवरैः । [वस-
न्ततिलकं वृत्तम्] ॥ ३६ ॥

वस०-(६०) आर्य मैत्रेय कुत्र युष्माकं द्यूतकरः ।

विदू०-(६१) आश्चर्यम् । द्यूतकर इति भणन्त्यालंकृतः प्रियव-
यस्यः । हे भवति । एष खलु वृक्षवाटिकायाम् । २) ^{३६ श्री} _{३६}

वस०-(६२) आर्य का युष्माकं शुष्कवृक्षवाटिकोच्यते ।

१ जूदिअरो B (a), जूदअरो D, अदिआ० H २ om : H. ३ भोः D. ४ जूदभा
D ; जूदभारो H. ५ खु A. om : E. ६ गुणपरुषलं CDJ, गुणरु K. ७ गुणरु
रुषल B (b). ८ om गुणरु B, गुणरु E ९ दध२ G.

विदूषकः । भोदि जहिं ण खाईअदि णै पीईअदि (६३) ।

वसन्तसेना । स्मितं करोति ।

310

विदूषकः । ता पविसदु भोदी (६४) ।

वसन्तसेना । जनान्तिकम् । एत्थ पविसिअ किं मए भणिदव्वं (६५) ।

चेटी । जूदिअर अंवि मुहो दे पदोसो त्ति (६६) ।

वसन्तसेना । अवि पारइस्सं (६७) ।

315

चेटी । अवसरो ज्जेव्व दे पारइस्सदि (६८) ।

विदूषकः । पविसदु भोदी (६९) ।

विदू०—(६३) हे भयति यत्र न खाद्यते न पीयते ।

विदू०—(६४) तत्प्रविशतु भवती ।

वस०—(६५) अज्य(त्र) प्रविश्य किं मया भणितव्यम् ।

चेटी—(६६) द्यूतकर अपि शुभः सुखः इत्यप्यर्थः । ते प्रदोष इति ।

वस०—(६७) अपि पारयिष्यामि समर्था भविष्यामीत्यर्थः ।

अपि(पिः) प्रभे ।

चेटी—(६८) अवसर एव त्वां पारयिष्यति । समर्थं करिष्यतीत्यर्थः । तीर पार कर्मसमाप्तौ धातुः ।

विदू०—(६९) प्रविशतु भवती ।

वसन्तसेना । प्रविश्योपसृत्य च । पुष्पैस्ताण्डयन्ती । अहं जू
दिअर अेवि सुहो दे पदोसो (७०) ।

320 चारुदत्तः । अवलोक्य । अये वसन्तसेना प्राप्ता । सह
धमुत्थाय । अयि प्रिये ।

सदा प्रदोषो मम याति जाग्रतः

सदा च मे निःश्वसतो गता निशा ।

त्वया समेतस्य विशाललोचने

325 ममाद्य शोकान्तकरः प्रदोषकः ॥ ३७ ॥

तत्स्वागतं भवत्यै । इदमासनम् । अत्रोपविश्यताम् ।

विदूषकः । इदं आसनं । उर्वविषदु भोदी (७१) ।

वसन्तसेना नास्तेर्नासीना । सर्वे उपविशन्ति ।

चारुदत्तः । वयस्य पश्य पश्य ।

330 वर्षोदकमुद्गिरता श्रवणान्तविलम्बिना कदम्बेन ।

एकः स्तनोभिपिक्तो नृपसुत इव यौवराज्यस्थः ॥ ३८ ॥

तद्वयस्य, क्लिप्ते वाससी वसन्तसेनायाः । अन्ये प्रधानवाससी
समुपनीयेतामिति ।

विदूषकः । जं भवं ओणवेदि (७२) ।

चेटी । अज्ज मित्तेअ चिट्ठ तुमं । अहं उज्जेव्व अज्जअं ३३५

मुस्सुसदस्सं (७३) । तथा करोति ।

विदूषकः । अपवात्तिकेन । भो वअस्स पुच्छामि दावं
तत्पभोदि किं पि (७४) ।

चारुदत्तः । एवं क्रियताम् ।

विदूषकः । प्रकाशम् । अथ किं निमित्तं उण ईदिसे पणट्ट- ३४०
चन्द्रालोके दुद्दिणं अन्धारे आअदा भोदी (७५) ।

चेटी । अज्जए उज्जओ बम्हणो (७६) ।

वसन्तसेना । नं निउणोत्ति भणहि (७७) ।

विदू०-(७२) यज्ञवानाज्ञापयति ।

चेटी-(७३) आर्यं मैत्रेय तिव्र त्वम् । अहमेवार्थां शुभ्रूपयि-
ष्यामि । यक्षादिकमानयामीत्यर्थः ।

विदू०-(७४) भो वयस्य पृच्छामि तावत्तत्रभवती किमपि ।
तत्रभवती पुन्याम् । वसन्तसेनामित्यर्थः ।

विदू०-(७५) अथ किं निमित्तं पुनरीदृशे प्रपट्टचन्द्रालोके
दुर्दिनान्धकार आगता भवती ।

चेटी-(७६) आर्ये उज्ज्वलो ब्राह्मणः ।

वस०-(७७) ननु निपुण इति मण ।

१ अणवेदि H. २ भोदी B (d). ३ किंचि (=किंचित्) B B (a); किंचि DG.
४ चन्द्र° A B (c) D; चन्द्र° B (d) ५ दुर्दिणान्ध° II. ६ अन्धारे II (d).
७ उज्जओ (=उज्ज्वलो) A II (c) D F; उज्जुओ B (abd); उज्जुओ J. ८ पणि B
(ad). ९ मण B B (ad) EG K.

चेटी । एसा केखु अज्जआ एव्वं पुच्छिदुं आअदा । के^३

३४५ क्तिअं ताए रअणावलीए मुहं क्ति (७८) ।

विदूषकः । जनान्तिकम् । भो भणिदं मए जधा अज्जमु
रअणावली बहुमुहं सुवण्णभण्डअं । न परितुट्ठा अ
मग्गिदुं आअदा (७९) ।

चेटी । सा केखु अज्जआए अत्तणकेरकेत्ति भणिअ जुदे
३५० हारिदा । सो अं सहिओ राआवच्छहारी ण आणीअदि
कहि गदोत्ति (८०) ।

विदूषकः । भोदि मन्तिदं उजेव्व मन्तीअदि (८१) ।

चेटी । जाव सो अण्णेसीअदि ताव एदं उजेव्वगेण्ह
सुवण्णभण्डअं (८२) । इति दर्शयति ।

चेटी-(७८) एसा खल्वार्या एव प्रद्युमागता कियत्तस्या रत्ना-
यल्या मूल्यमिति ।

विदू०-(७९) भो भणितं मया यथाप्र(ल्प)मूल्या रत्नायली
बहुमूल्यं सुवर्णभाण्डम् । न परितुष्टापरं याचितुमागता ।

चेटी-(८०) सा खल्वार्या(र्य)या आत्मनः कृते इति भणित्वा
यूते हारिता । स च समिको राजावश्यकारी न ज्ञायते कुत्र गत इति ।

विदू०-(८१) हे भवति मन्त्रितमेव मन्त्यते ।

चेटी-(८२) यावत्सोन्वे(न्वि)प्यते तावदेतदेव गृहाण
सुवर्णभाण्डम् ।

१ पु B. २ क्तिअं B (d); क्तिअं E. ३ पु B & om. B (d). ४ मग्गि
A B (c). ५ राआव(व)त्यहारी II D F K; राभवात्य(वात्य)हारी CJ. ७ अं
D. ८ पित्तं II (d); मग्गिदं D.

विदूषकः । विचारयति ।

355

चेटी । अदिमेत्तं अज्जो णिज्झाअदि । ता किं दिट्ठपुस्सव्वो
(८३) ।

विदूषकः । भोदि सिप्पकुसलदाए ओवन्धेदि दिट्ठिं (८४) ।

चेटी । अज्ज वञ्चिदोसि दिट्ठीए । तं ज्जेव्व एदं सु-
वण्णभण्डअं (८५) ।

360

विदूषकः । सुहर्षमे । भो वजस्स तं ज्जेव्व एदं सुवण्ण-
भण्डअं जं अम्हाणं गेहे चोरेहि अवहदं (८६) ।

चारुदत्तः । वयस्य ।

योस्माभिश्चिन्तितो व्याजः कर्तुं न्यासप्रतिक्रियाम् ।

स एव प्रस्तुतोस्माकं किन्तु सत्यं विडम्बना ॥ ३९ ॥ 365

चेटी-(८३) अतिमात्रमार्यो निर्धायति । नितरां चिन्तयती-
त्यर्थः । तर्हि दृष्टपूर्वस्ते । अलंकार इति प्रकान्तमेव ।

विदू०-(८४) भवति हे । शिल्पकुशलतयावबध्नाति । दृष्टिम् ।
तदेवेदमिति भासते । प्रस्तुतस्तदिदं न भवतीति भावः ।

चेटी-(८५) आर्य वञ्चितोसि दृष्ट्या । तदेवैतत्सुवर्णभाण्डम् ।

विदू०-(८६) भो वयस्य तदेवैतत्सुवर्णभाण्डं प(य)दस्माकं
गेहे चौरैरपहृतम् ।

चारु०-[योस्माभिरिति] अनुष्टुप् । अत्र व्याजशब्दः
पुल्लिङ्गः । स व्याज एवास्माकं प्रस्तुतो रत्नावलीप्रत्युत्तरत्वेनावतीर्णः ।
शेषं सुगमम् ॥ ३९ ॥

१ निज्जाअदि A B (bc) G K; ०ज्जाअदि H. २ पुस्सव्वो H. ३ सिप्पि BB
(a). ४ om B (a). ५ om: CJ. ६ दिट्ठिए K. ७ सहये अनान्तिकम् K.
८ om: B (a). ९ प्रस्तुतो AB (c). १० सर्वं B (a); सत्यंवि B (d)

विदूषकः । भो वैअस्स सच्चं सवोमि वैम्हण्णेण (८७)

चारुदत्तः । प्रियं नः प्रियम् ।

विदूषकः । जनान्तिकम् । भो पुच्छामि णं कुदो एत
समासादिदंति (८८) ।

870 चारुदत्तः । को दोषः ।

विदूषकः । चेव्वाः कर्णे । एवं विअ (८९) ।

चेटी । विदूषकस्य कर्णे । एवं विअ (९०) ।

चारुदत्तः । किमिदं कथ्यते । किं वयं याह्याः ।

विदूषकः । चारुदत्तस्य कर्णे । एवं विअ (९१) ।

विदू०—(८७) भो वयस्य सत्यं शपामि(पे) ब्राह्मण्येन ।

विदू०—(८८) भो पृच्छामि ननु कुत एतत्समासादित-
मिति ।

विदू०—चेट्याः कर्णे । (८९) एवमिवेति । (यद्विदूषकेण चारुद-
त्तगृहे निद्रायामुत्स्वप्नमनुभूय चारुदत्तबुद्ध्या चौरशर्बिलकाय सुवर्ण-
भाण्डसमर्पणादि तत्कर्णे एवमिवेत्यस्यार्थः) ।

चेटी—(९०) यत्पुनः शर्बिलकेन गत्वा वसन्तसेनागृहं दृष्ट्वा
सुवर्णभाण्डं लब्ध्वा मन्दनिकेत्यादि तदत्र एवमिवेत्यस्यार्थः ।

विदू०—(९१) (विदूषकेण यदिदं सकलं चारुदत्ताय कथितं त-
दत्र एवमिवेत्यस्यार्थः) ।

चारुदत्तः । भद्रे सत्यं तदेवेदं सुवर्णभाण्डम् ।

375

चेटी । अञ्ज अथ इं (९२) ।

चारुदत्तः । भद्रे न कदाचित्प्रियनिवेदेनं निष्फली-
कृतं मया । तद्दृष्ट्वा तां पारितोषिकमिदमङ्गुलीयकम् । इत्यङ्गुली-
यकं हस्तमवलोक्य लज्जतां नाटयति ।

वसन्तसेना । आलगतम् । अदो ज्जेव कामीअसि (९३) । 380

चारुदत्तः । जनान्तिकम् । भोः कष्टम् ।

धनैर्वियुक्तस्य नरस्य लोके

किं जीवितेनादित एव तावत् ।

यस्य प्रतीकारनिरर्थकत्वा-

त्कोपप्रसादा विफला भवन्ति ॥ ४० ॥

385

चेटी-(९२) आर्थ अथ किम् ।

वस०-(९३) अत एव अत्युदारत्वादेवेत्यर्थः । काम्यसे ।

चारु०-[धनैरिति] श्लोकः उपजातिच्छन्दसा । आदित एव प्रथमतः
एव यस्य धनैर्वियुक्तस्य कोपप्रसादा विफला भवन्तीत्यर्थः । (कोपे
प्रतिकर्तुं प्रसादे चोपकर्तुमसमर्थतया तयोर्व्यर्थमित्यर्थः) । शिटं
स्पष्टम् ॥ ४० ॥

१ कदापि B B (a). २ मया प्रियं B; प्रियं B (d). ३ वेदितं B (d) ॥ नि-
फली B K. ४ एकमिति H इति ? ॥ (abod.), ५ भो B D. ६ भोः कष्टम्
om: B (a); कष्टं कष्टम् G. ७ जीवितेनादि B (a). ८ विफलीभं J; विफलो F.

विदूषकः । भो वैजस्स सच्चं सवोमि वम्महण्णेण (८७)

चारुदत्तः । प्रियं नः प्रियम् ।

विदूषकः । जनान्तिकम् । भो पृच्छामि णं कुदो ५
समासादिदंति (८८) ।

370 चारुदत्तः । को दोषः ।

विदूषकः । चैव्याः कर्णे । एव्वं विअ (८९) ।

चेटी । विदूषकस्य कर्णे । एव्वं विअ (९०) ।

चारुदत्तः । किमिदं कथ्यते । किं वयं ब्राह्मणः ।

विदूषकः । चारुदत्तस्य कर्णे । एव्वं विअ (९१) ।

विदू०—(८७) भो वयस्य सत्यं शपामि(पे) ब्राह्मण्येन ।

विदू०—(८८) भो पृच्छामि ननु कुत एतत्समासादित-
मिति ।

विदू०—चेट्याः कर्णे । (८९) एवमिवेति । (यद्विदूषकेण चारुद-
त्तगृहे निशंयामुत्स्यप्रमनुभूय चारुदत्तबुद्ध्या चौरशर्विलकाय सुवर्ण-
भाण्डसमर्पणादि तत्कर्णे एवमिवेत्यस्यार्थः) ।

चेटी—(९०) यत्पुनः शर्विलकेन गत्या वसन्तसेनागृहं दद्या
सुवर्णभाण्डं लब्ध्वा मंदनिकेत्यादि तदत्र एवमिवेत्यस्यार्थः ।

विदू०—(९१) (विदूषकेण यदिदं सकलं चारुदत्ताय कथितं ।
तत्र एवमिवेत्यस्यार्थः) ।

१ वयस्य C J. २ सत्यं K. ३ शपामि D. ४ ब्राह्मणेन AB (ed) EJK ; ५
B (d). ६ विअ न G. ७ Here as well as in other places in this page
D. ८ om B (d).

चारुदत्तः । भद्रे सत्यं तदेवेदं सुवर्णभाण्डम् ।

375

चेटी । अञ्ज अथ इं (१२) ।

चारुदत्तः । भद्रे न कदोचित्प्रियनिवेदनं निर्फली-
कृतं मया । तद्दृष्टतां पारितोषिकमिदमङ्गुलीयकम् । इत्यनङ्गुली-
यकं हस्तमवलोक्य लज्जां नाटयति ।

वसन्तसेना । आत्मगतम् । अदो ज्जेव कामीअसि (१३) । 380

चारुदत्तः । जनान्तिकम् । भोः कष्टम् ।

धनैर्वियुक्तस्य नरस्य लोके

किं जीवितेनादित एव तावत् ।

यस्य प्रतीकारनिरर्थकत्वा-

त्कोपप्रसादा विफला भवन्ति ॥ ४० ॥

385

चेटी-(१२) आर्य अथ किम् ।

वस०-(१३) अत एव अत्युदारत्वादेवेत्यर्थः । काम्यसे ।

चारु०-[धनैरिति] श्लोकः उपजातिच्छन्दसा । आदित एव प्रथमतः
एव यस्य धनैर्वियुक्तस्य कोपप्रसादा विफला भवन्तीत्यर्थः । कोपे
प्रतिकर्तुं प्रसादे चोपकर्तुमसमर्थतया तयोर्वैयर्थ्यामित्यर्थः । शिष्टं
स्पष्टम् ॥ ४० ॥

१ कदापि B B (a). २ मया प्रियं B ; प्रियं E (d). ३ वेदितं B (d). ४ निः-
फली B K. ५ एकमिति ॥ हुनी ? ॥ (abcd.). ६ भो B D. ७ भोः कष्टम्
om. B (a) ; कष्टं कष्टम् G. ८ जीवितेनादि ॥ (a). ९ विफलीयं J ; विफलो F.

अपि च ।

पक्षविकलश्च पक्षी शुष्कश्च तरुः सरश्च जलहीनम् ।
सर्पश्चोद्धृतदंष्ट्रस्तुल्यं लोके दरिद्रश्च ॥ ४१ ॥

अपि च ।

390

शून्यैर्गृहैः खलु सेमाः पुरुषा दरिद्राः

कूपैश्च तोयरहितैस्तुरुभिश्च शीर्णैः ।

यदृष्टपूर्वजनसंगमविस्मृताना-

मेवं भवन्ति विफलाः परितोपकालाः ॥ ४२ ॥

विदूषकः । भो अलं अदिमेनं सन्तप्यदेण । प्रकाशं त-

395 परिहासम् । भोदि समप्पीअदु ममकेरिआ ण्हाणसांडिआ (९४) ।

निर्धनता महादोष इत्याह ।

[पक्षेति] ॥ ४१ ॥ [शून्यैरिति] पूर्वार्धे स्पष्टम् । यत्पूर्वदृष्टज-
नानां वसन्तसेनादीनां संगमो विस्मृतो वैस्तेषां मादृशानाम् । संगम-
स्य बहुकाञ्चनसाध्यतया स्यस्याकिञ्चनत्वेन च दुर्लभतया कादाचित्क-
तया च विस्मृतत्वं बोध्यम् । यद्वा दृष्टपूर्वस्य पूर्वदृष्टस्य जनस्य वसन्त-
सेनादेः संगमेनोत्तरलतायां वर्तमानस्य दैन्यं विस्मृतानां विस्मरणवतां
मादृशानां पुंसामीदृशपरमोत्कर्षशालिहर्षकालेपि दातुं वस्तु किमपि
नास्तीति । परितोपकालानां भवति विफल्यमिति भावः ॥ ४२ ॥

विदू०-(९४) भो अलमतिमात्रं संतप्तेन । संतापेनेत्यर्थः ।
भावे क्तः । हे भवति समर्प्यतां ममकेरिआ ममेत्यर्थः । स्नान-
शाटिका यस्यां सुवर्णभाण्डं वद्धं सा स्नानशाटीत्यर्थः ।

१ तु लोकं A B (c); तुल्यो लोके D II. २ अपि च वपरप B B (a)
३ सेमा C. ४ परिहासं ? II. ५ विस्मृतानां B (n) G K, रन् corr. (स्म II (d))
६ अदिमेनं B (a), मम B (d); मम E. ७ ममकेरिदेण II (n). ८ orn B
९ आ ङण ? A B (c); आण हाण=पहाण A II (c). १० सांडिआ B (f)

अपि च ।

धाराभिरार्यजनचित्तमुनिर्मलाभिः-

धण्डाभिरर्जुनशरप्रतिकर्कशाभिः ।

मेघाः सर्वेन्ति बलदेवपटप्रकाशाः

415

शक्रस्य मौक्तिकनिधौ नमिवोद्विरन्तः ॥ ४५ ॥

प्रिये पश्य ॥

एतैः प्रिष्टतमालवर्णकनिभैरालिप्तमम्भोर्धरैः

संसक्तैरुपवीजितं सुरभिभिः शीतैः प्रदोषानिलैः ।

[धाराभिरिति ।] बलरामवत्सदृशा नीला इत्यर्थः । मेघा इन्द्र-
मुक्तानिधिं विकिरन्त इव धाराभिः-स्रवन्तीत्यन्वयः । [यसन्ततिलकं
वृत्तम्] ॥ ४५ ॥

[एतैरिति ।] 'वर्णकोली विलेपनम्' इत्यमरः । पिष्टं यत्तमा-
लस्य वर्णकं-विलेपनं तमालवर्णं वा वर्णकं तस्य निभैस्तत्सदृशैः ।
नीलविलेपनममनैरित्यर्थः । मेघैरालिप्तं कृतकस्तुरिकाङ्गरागमिवेति
भावः । प्रदोषानिलैः संध्यापातैः । शीतैः सुगन्धैः । संसक्तैः सर्व-
तो मिलितैः । उपवीजितं संजातव्यजनवीजनमिवेति भावः । आक-
ण्डमुत्कण्डामन्तरा नातिस्फुरत्यकुण्डः शृङ्गार इत्युत्कण्डामवतार-
यति । अम्भोदेत्यादि । अम्भोदानां समागमेनोद्दीपनविभावरूपेण
प्रणयिनी प्रीतिमती । प्रणयः प्रेम । अत एव स्यच्छन्दं स्ववशं
स्वयमेवेत्यर्थः । अभ्यागता नत्वाहूता प्रियेणेति भावः । यथा त्वं
स्वयमेवागतासीनि व्यङ्ग्यम् । रक्ता शोणवर्णानुरक्ता च । प्रिय-
तमा कान्तमिव विद्युदम्बरमाकाशं समालिङ्गतीत्यन्वयः । एतेन
समुद्रममृगमदाङ्गरागसुन्दरं शीतसुगन्धतालवृन्तवातवीजितं वर्षा-

420 एषाम्भोदसमागमप्रणयिनी स्वच्छन्दमभ्यागता

रक्ता कान्तमिवोम्बरं प्रियतमा विद्युत्समालिङ्गति ॥४

वसन्तसेना । भृङ्गारभावं नाटयन्ती चारुदत्तमालिङ्गति ।

चारुदत्तः । स्पर्शं नाटयन्प्रत्यालिङ्गय ।

भो मेघ गम्भीरतरं नद त्वं

425

तव प्रसादात्स्मरपीडितं मे ।

दिभिर्दृष्टीपनैर्दृष्टिपित्तमदमा(ना) स्वयमागमनशालिनी कामिनी
कान्तमालिङ्गति तथा विद्युदम्बरमालिङ्गतीति तदस्थतयैव कथ-
नेन मामपि त्वमपीदृशी संभोगदानादिना कृतार्थयेति ध्वन्यते ।
अम्बरशब्दगतं नपुंसकं लिङ्गं नार्थे भासते । येन नपुंसकमालिङ्गं
दूषणमुद्गाध्येत । दाराः कलत्रं योपिदित्यादौ व्यभिचारात् । 'अय-
मैन्द्रीमुखं पश्य रक्तश्रुम्बति चन्द्रमाः' इत्यादौ भासते चापि तथा
प्रकृते न प्रकृतव्यङ्ग्यार्थहानिरपि त्वधिकचमत्कृतिरेव । तथा
अपुमांसमप्यम्बरं सालिङ्गति त्वं तु पुमांसमपि सुन्दरमपि मामालिङ्ग-
रमय चेति भाषे । 'सद्यःप्रादीनामुपचयापचयौ लिङ्गम्' इति लक्ष-
तल्लिङ्गेन शब्देनाभिहितोर्थः स्वयमुपचयादिमानिभू भवन्बोधविषयं
भवतीति शब्दादिदर्शनपर्यन्तविदः । [शार्दूलविक्रीडितं छन्दः] ॥४६॥

चारु०-विरहे प्रतिकूलानामुद्दीपनानामिदानीं सति संभोगेन कुलतैवे-
त्याह । [भो मेघेति ।] हे मेघ त्वं नद । चिन्ता नास्तीति भावः । अ-
कूलता प्रत्युत तव संस्पर्शेन वसन्तसेनाङ्गसंगेन-रोमाञ्चितं संजतं

संस्पर्शरोमाञ्चितजातरागं

कदम्बपुष्पत्वमुपैति गात्रम् ॥४७॥

विदूषकः । दासीए पुत्ते दुहिण अणज्जे दाणिं सि तुमं ।

जं एव्वं भोदिं विज्जुआए भाँआवेसि (९९) ।

चारुदत्तः । वयस्य नार्हस्युपालब्धम् ।

430

रोमाञ्चम् । जातुकामानुरागं च । गो(गा)त्रमङ्गं कदम्बपुष्पत्वमुपैति गच्छति । कदम्बकुसुममिव भवतीत्यर्थः । गात्रस्य कदम्बपुष्पोपमा वर्पता(र्ता)व्रनुगुणैवेति भावः । स्त्रीपुंसयोः सामानाधिकरण्यमेव संभोग इति न भ्रमितव्यम् । एकशयनस्थितयोरपि तयोरधिप्रलभ(म्)संभव-दर्शनात् । किं तु द्वयोरपि मनोवृत्तिसांमुख्यमेव मुख्यः शृङ्गारः । स च मनोवृत्तेरनुकूलतायां संभोगः । प्रतिकूलतायां तु विप्रलम्भ इति विवेकः । 'शृङ्गं हि मन्मथोद्भेदस्तदागमनहेतुके' इत्युक्तेः । शृङ्गेन-
(ण)मन्मथोद्भवेन आर्ति(अ?)आगच्छतीति शृंगा(ङ्गा)र इति व्यु-
त्पत्तेः । ऋ गतौ धातुः । अत्र तु संभोग एव । तदुक्तम्—'अनुरक्तौ निषेधेते यत्रान्योन्यविलासिनौ । दर्शनस्पर्शनाद्यैश्च संभोगोयमुदा-
हृतः' इति । स्पर्शनं मुरतमिति रसविद्याविदो वदन्ति । [उपजाति-
च्छन्दसा श्लोकः] ॥ ४७ ॥

विदू०—(९९)दास्याः पुत्र दुर्दिन अनार्य इदानीअ(म)सि त्वम् ।
यदेवं भवतीं विद्युता भीषयसि ।

चारु०—विद्युदुद्गर्जादिभीतायां वनितायामप्रार्थितसरभंसघनालि-
ङ्गनसंभवादाह । वयस्येत्यादि ।

वर्षशतमस्तु दुर्दिनमविरेतधारं शतहेदा स्फुरतु ।

अस्मद्विधदुर्लभया यदहं प्रियया परिष्वक्तः ॥ ४८ ॥

अपि च वयस्य ।

धन्यानि तेषां खलु जीवितानि

ये कामिनीनां गृहमागतानाम् ।

आर्शाणि मेषोदकशीतलानि

गात्राणि गात्रेषु परिष्वजन्ति ॥ ४९ ॥

प्रिये वसन्तसेने ।

स्तम्भेषु प्रचलितवेदिसंचर्यान्तं

शीर्णत्वात्कथमपि धार्यते वितानम् ।

[वर्षेति] च आर्याच्छन्दः । दुर्दिनं मेषाच्छन्नं दिनम् । शतहेदव
विद्युत् । अस्मद्विधेति । अकिञ्चनस्य चारुतरवाराङ्गनासंभोगासंभवा
दिति भावः । परिष्वक्त आलिङ्गितः ॥ ४८ ॥

मिजालिङ्गनमुखं वर्णयति । [धन्यानीति ।] कामिनीनाम् । का-
इच्छा । तद्विषयकामिलापस्तद्वतीनामनुरक्तानामित्यर्थः । तत्राणि
स्वयमेव गृहमागतानां गात्राणि परिष्वजन्ति आलिङ्गन्ती-
त्यर्थः ॥ ४९ ॥

एवमुद्गीषितमदनः सुर(त)सुखसंभोगाय वसन्तसेनामन्तर्नेतुमाह ।
[स्तम्भेष्विति, विद्युज्जिह्वेनेति च ।] वेदिः कुट्टिमम् । चै(चै)-
तरा इति भाषा । तस्याः संचयो मिलिताभिरिट्टिकाभिर्निर्माणम् ।
अन्योन्यसंलमतेत्यर्थः । प्रचलितो वेदिसंचयस्यान्तः प्रान्तो यस्य

१ आविरतं B (n). २ धारं om. B (n), राधं II. ३ हेदाः A II (c) F
४ स्फुरतु A B (c) F ५ om. G. ६ वेदि B (n), वेदि II (b). ७ यन्तं F
B (c) D F.

एषा च स्फुटितसुधाद्रवानुलेपा-

त्संक्रिन्ना सलिलभरेण चित्रभित्तिः ॥ ५० ॥

ऊर्ध्वमेवलोक्य । अये इन्द्रधनुः । प्रिये पश्य पश्य ।

विद्युज्जितेनेदं महेन्द्रचापोच्छ्रितायतभुजेन ।

तत्तथा । वितानमुल्लोचः । 'अस्त्री वितानमुल्लोचः' इत्यमरः । च-
न्द्रातप इत्यप्यस्यैव नाम । चनदेया इति भाषा । स्तम्भेषु कथमपि
धार्यते । कथमपीति कुतस्तत्राह । शीर्णत्वादिति गृहस्य विता(न)-
स्य च जीर्णत्वादित्यर्थः । इदं पुरतं उक्तम् । इक्षिणतो वामतो या
प्राह । एषा चेति । गृहस्य जीर्णत्वात्स्फुटितो यः सुधाद्रवानुलेपः ।
सुधा चूर्णे तस्मात्प्रचुरचित्रा भित्तिर्जलभरेण संक्रिन्नात्यार्द्रा ।
क्लिद्रु आर्द्राभावे धातुः । (शीतपयनयर्षोपद्रवादन्तश्चलनीयमिति
भावेः । [प्रहर्षिणी छन्दः] ॥ ५० ॥

गृहाभ्यन्तरगमनाय भयमपि द्योतयन्नाह । [विद्युदिति ।]
आर्याच्छन्दः । विद्युदेव जिह्वा यस्य तेन । इन्द्रचापमेयोच्छ्रि-
तायुद्यावायतौ दीर्घौ भुजौ यस्य तेन । जलधरा एव विद्यु-
द्धोतिमहान्धनुश्चिबुकं यस्य तेन । अन्तरिक्षे गगनेन वर्षाकालि-
केन गगनेन विजृम्भितमिव विशेषेण जृम्भितम् । इदं प्रिये पश्येत्य-
न्वयः । जृम्भैवेयं महती दत्ता गगनेनेत्यर्थः । जृम्भा छिक्कावद्विकारः
प्रसिद्धः । 'विधाय मानं रहसि स्थितायाः संभाव्य जृम्भामचलात्म-
जायाः । चुटत्कृति स्मेरमुखो महेशः कराङ्गुलीभिः कलयांचकार ॥'
इति रसतरङ्गिणीपद्ये स्फुटैव जृम्भा । 'बालायाङ्गुलिवद्धबाहूपरिधि-

जलधरविवृद्धहनुना विजृम्भितमिवान्तरिक्षेण ॥ ५१ ॥

तदेह्यभ्यन्तरमेव प्रविशावः । इत्युत्थाय परिक्रामति ।

तालीषु तारं विटपेषु मन्द्रं

शिलासु रूक्षं सलिलेषु चण्डम् ।

न्यञ्चद्विवृत्तत्रिकं त्रुट्यत्कञ्चुकसंधिर्दाशितलसहोर्मूलमुज्जृम्भते' इत्यत्र तु धात्वर्थ एव जृम्भा । अनेन व्यात्ताननभयं करोत्तालवेतालादिरूपकेण सावयवेन भीताया वसन्तसेनायाः सत्वरमभ्यन्तरगमनं भवत्विति भावः ॥ ५१ ॥

एवमिदमिन्द्रं जालमिव विरच्य स्पष्टं ग्राह । तदेह्यभ्यन्तरमेव प्रविशाव इति । [तालीषु तारमिति ।] ताड्यमाना वाद्यमानाः संगीतवीणा इव धारास्तालानुसारेण पतन्तीत्यन्वयः । तालानुसारमेवाह । तालीषु तारमित्यादि । तारमुच्चस्वरम् । तालीदलेषु जलधारापाते महानुच्चस्वरः श्रावणप्रत्यक्षविषय एव । विटपेषु शिलासु मन्द्रं गम्भीरस्वरम् । रूक्षस्वरचण्डस्वरयोः परमभेदेऽपि शिलासु सलिलेषु च चर्पधारापाते काठिन्याकाठिन्यकृतः कथन प्रत्यक्ष एव भेदः । यथा वीणास्तत्र तत्र रागस्थाने तालानुसारेण तारं मन्द्रं रूक्षं चण्डं च स्यनन्ति तथा धारा इत्यर्थः । गत्वाभ्यन्तरमेवमेव सुरतं क्रीडाद्य इति परमं व्यङ्ग्यम् । प्रयत्नमन्तरा प्राप्तस्य स्पर्शमणेरिव निधेरिव चिन्तामणेरिव च स्वयं सरागमारचितागमनाया वसन्तसेनाया

१ जृम्भित J. २ रीक्षेण J. ३ मति is followed by प्रिये परस्य B C F; प्रिये परस्य परस्य D E. ४ तालीषु B (a). ५ मन्द्रं A B (c) D. ६ तालासु B (a). ७ रूक्ष A B (c) C J.

संगीतवीणा इव ताड्यमाना-

स्तालानुसारेण पतन्ति धाराः ॥ ५२ ॥ 45

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

दुर्दिनो नाम पञ्चमोऽङ्कः ।

महाधनायाः प्रथमसंगे प्रथमाङ्के शकारान्तरायेणान्तरिते निर्भरान्यो-
न्यानुरागानुरञ्जिते तावदलम्बालम्ब्यलाभादादौ सुरतं तारम् । तत-
स्तदा निरुपमानन्दनीरधिनिमग्नतया मन्द्रम् । ततः कामावेगाधेशो
सति महति रुक्षम् । ततः स्खलनावसरे चण्डं सुरतमिति यथा-
क्रममवसेयमुत्तुङ्गगृद्गाररसतरङ्गिणीधीवरैरिदं परमतमं व्यङ्ग्य-
मिति दिक् ॥ ५२ ॥ इति श्रीमृच्छकटिकप्रकरणव्याख्यायां
श्रीमता लल्लादीक्षितश्रीमता श्रीमन्नाटकायनेकान्तप्रविद्याविशारद-
श्रीवल्लिसेनसाहस्यसंमदाय विद्योतितायामङ्कः पञ्चमः समाप्तिन-
वीभजत् ॥ ५ ॥

१ Before दुर्दिनो नाम write इति मृच्छकटिकाया B; दुर्दिनो नाम om. and
for it write इति मृच्छकटिकप्रकरणे D; दुर्दिनो नाम om. and write इति
मृच्छ० नाटके H.

पष्ठोङ्कः ।

ततः प्रविशति चेटी ।

चेटी । कथं अज्ज वि अज्जआ ण विवुज्झदि । भोदु
पविसिअ पडिबोधहस्सं (१) ।

इति नाट्येन परिक्रामति ।

5 ततः प्रविशत्याच्छादितशरीरा प्रमुक्ता वसन्तसेना ।

चेटी । निरूप्य । उत्थेदु उत्थेदु अज्जआ । पभादं संवुत्तं (२) ।

वसन्तसेना । प्रतिबुध्य । कथं रत्ति ज्जेव्व पभादं संवुत्तं (३) ।

चेटी । अम्हाणं एसो पभादो । अज्जआए उण रत्ति
ज्जेव्व (४) ।

चेटी-(१) कथमद्याप्यार्या न विबुध्यते । भवतु । प्रविश्य
प्रतिबोधयिष्यामि ।

चेटी-(२) उत्तिष्ठतु उत्तिष्ठत्यार्या । प्रभातं संवृत्तम् ।

वस०-(३) कथं रात्रिरेव प्रभातं संवृत्तम् । प्रभातरात्रिमजान-
न्त्या(त्या) इयमुक्तिः । (इदानीं रात्रिरेवास्ति कथं प्रभातं जातमि-
त्यर्थः) ।

चेटी-(४) अस्माकमेव प्रभातः । आर्यायाः पुनः रात्रिरेव ।

१ विवुज्झदि A B (c) I', विवुज्झदि D H; विवुज्झदि K. २ पडिबो A B (had)
CDIJ. ३ om. B, II (a). ४ पभादे B (a). ५ पुनं G. ६ प्रमुक्ता B (d)
७ रत्ति (=रात्रौ) II (d); रत्ती D. ८ पभादं B (d).

वसन्तसेना । हञ्जे कहि उण तुम्हांणं जूदिसरो (५) । 10

चेटी । अज्जए वट्टमाणअं समादिसिअ पुप्फकरण्डअं

ज पुज्जा । गदो अज्जचारुदत्तो (६) ।

वसन्तसेना । किं समादिसिअ (७) ।

चेटी । जोएहि रादीए पवहणं । वसन्तसेना गच्छद्वैत्ति (८) ।

वसन्तसेना । हञ्जे कहि मए गन्तव्यं (९) । 15

चेटी । अज्जए जहि चारुदत्तो (१०) ।

वस०-(५) हञ्जे कुत्र पुनर्युष्माकं धृतकरः ।

चेटी-(६) आर्ये वर्धमानकं समादिश्य पुष्पकरण्डकं जीर्णो-
द्यानं गत आर्यचारुदत्तः ।

वस०-(७) किं समादिश्य ।

चेटी-(८) योजय रात्रौ पवहणम् । वसन्तसेना गच्छ-
स्त्विति ।

वस०-(९) हञ्जे कुत्र मया गन्तव्यम् ।

चेटी-(१०) आर्ये यत्र चारुदत्तः ।

१ om: B; २ उण B(b) of course ज्ञे कहि om .. ३ जूदिसरो D; जूदिसरो H
४ वट्टमाणं K. ५ सादिअ B (a); समादिअ marg. सादिअ B (d). ६ पुष्प
B (ab). ७ दत्तयो B (a). ८ This speech and the next om: C.
९ समादिसिअ ? B (a); समादिअ B (d); this is followed by पुष्प A B (c) D;
पुष्प B (b); करण्डअं जिणुज्जाणं मरो अज्जचारुदत्तो A B (bc) D. १० रादीए ज्ञेअ
B, B (a); रादी om: देहए and marg. रात्रौ om B (d); एदाए पव० K. ११ क्षेया
B E K. १२ om. B (a). १३ om: B (a).

वसन्तसेना । चेटी परिष्वज्य । हञ्जे सुष्ठु ण णिज्झाइद
रादीए । ता अज्ज पच्चैक्खं पेक्खिस्सं । हञ्जे किं पविट्ठा
अहं इह अब्भन्तरचट्टेस्सालअं (११) ।

20 चेटी । ण केवलं अब्भन्तरचट्टेस्सालअं ■

वि हिअंअं पविट्ठा (१२) ।

वसन्तसेना । अवि संतप्पदि चारुदत्तस्स परिअणो (१३) ।

चेटी । सन्तप्पिस्सदि (१४) ।

वस०—(११) हञ्जे सुष्ठु न निर्ध्यातो रात्रौ । तदयं प्रत्यक्षं
प्रेक्षिष्ये । हञ्जे किं प्रविष्टाहमिहाभ्यन्तरचतु(तु)शालम् । (रा-
त्रौ प्रकाशविरहेण सुष्ठु न निर्ध्यातो न वृष्टः । प्रातर्निव्राजमत्ता प्राह
हञ्जे किमिति ।

चेटी—(१२) न केवलमभ्यन्तरचतु(तु)शालं सर्वजनस्यापि
दृश्यं प्रविष्टा ।

वस०—(१३) अपि संतप्यते चारुदत्तस्य परिजनः । यतो
मया रत्नावली गृहीतातः संतप्यत इति भावः । अपि(पिः) प्रभे ।
परिजनो दारादिः । इदमेव प्रभोत्तराभ्यामनुपदमेव स्फुटमिति बो-
ध्यं युधैः) ।

चेटी—(१४) संतपत्स्य(प्य)ते ।

१ परपदो B (a), निज्झाइद A B (bc) FK; निज्झो H. २ पच्चै B A B (d)
FF; पच्चै B (a) पच्चै B (d) १ 'तुल' BF २ 'तुल' B F
३ om: B ४ विअवि B; विअवि B (a). ५ This and the following
three speeches om: B (a) ६ 'विम' A B (bc) D P K.

वसन्तसेना । कदा (१५) ।

चेटी । जेदो अज्जआ गमिस्सदि (१६) ।

25

वसन्तसेना । तदो मए पढमं सन्तेप्पिदव्वं । सानुनयम् ।

हज्जे गेह्ण एदं रअणावली । मम बहिणिआए अज्जाधूदाए
गद्धअ समप्पेहि । भणिदव्वं च अहं सिरिचारुदत्तस्स गुणणि-
ज्जिदा दासी तदा तुम्हाणं पि । ता एसा तुह ज्जेव्व कण्ठाहरं-
णं होदु रअणावली (१७) ।

30

चेटी । अज्जए कुप्पिस्सदि चारुदत्तो अज्जेणै दाव (१८) ।

वस०—(१५) कदा ।

चेटी—(१६) यदार्या गमिष्यति ।

वस०—(१७) तदा मया प्रथमं संतप्तव्यम् । गृहीतरत्नावली-
कायां गतायां मयि निजमित्रचारुदत्तपरिजनपरितापे पथान्मम बहु-
पथात्तापः स्यादिति प्रथममेव मया संतप्तव्यम् । शोचनीय(?) । यथा
मित्रपरिजनानुतापो न भवेदिति भावः । इत्यभिप्रायेण ग्राह्ये । हज्जे
गेहेति । हज्जे गृहाणैतां रत्नावलीम् । मम भगिन्या आर्याधूतायै गत्वा
समर्पय । भणितव्यं च अहं श्रीचारुदत्तस्य गुणनिजिता दासी तदा
युष्माकमपि । तदेवा तवैव कण्ठाभरणं भवतु रत्नावली ।

चेटी—(१८) आर्ये कु(को)पिष्यति चारुदत्त आर्यायै तावत् ।

१ जदा G. २ पढमं A B (c); पठुमं H (a). ३ पिदव्वं A H (bed) D;
पिदव्वं B (a). ४ om: H B (a); सानुनयं B (d). ५ om: B (d);
एदं च E. ६ बहिणी° D. ७ सिरि° B (a). ८ तुहज्ज्व A B. (c); तुवज्जेव G.
९ कंठा A H (c); कंठा? H (a); कड्डा B (b), काडा? B(d), कडा DH १० एण हो°
add marg. H (d). ११ om: B H (a). १२ अज्जआए B.

वसन्तसेना । गच्छ । न कुप्यिस्सदि (१९) ।

चेटी । गृहीत्वा । जं आणेवेसि (२०) ।

इति निर्झम्प पुनः प्रविशेति ।

35 चेटी । अज्जेए भणादिअज्जा धूदा । अज्जउत्तेण तुम्हा-

६ णं पसादीकंदा । न जुत्तं मम एदं गेल्लिदुं । अज्जउत्तो ज्जेव्व
मम आहरणविसेसो त्ति जाणादु भोदी (२१) ।

ततः प्रविशति दारकं गृहीत्वा रदनिका ।

रदनिका । एहि वच्छ सअंढिआए कील्लंम्ह (२२) ।

40 दारकः । एकवृणम् । रदनिए किं मम एदाए मँडिआसअ-
डिअँए । तं ज्जेव्व सोवण्णसेअडिअं देहि (२३) ।

वस०-(१९) गच्छ । न कु(को)प्यति ।

चेटी-गृहीत्वेति । रत्नावलीं गृहीत्वेत्यर्थः । (२०) यरा-
ज्ञापयति ।

चेटी-(२१) आर्ये भणत्यार्या धूता । आर्यपुत्रेण युष्माकं प्रसा-
दीकृता । न युक्तं ममैतां गृ(प)हीतुम् । आर्यपुत्र एव ममाभरण-
विशेष इति जानातु भवती ।

रद०-(२२) एहि वस्त्र शकटिकया क्रीडामः(यः) ।

दार०-(२३) रदनिके किं ममैतया मृत्तिकाशकटिकया ।
तामेव सुवर्णशकटिकां देहि ।

१ ता गच्छ E २ जं अज्जुभा E ३ आणेवेदि C J; ४ देशिदि II (d) E;
गेदिदि H. ४ निष्वाग्ता B B (a) ५ प्रविश्य II B (a). ६ om : B (a)
७ किरा B (d) D E. ८ वन्त DH. ९ सभाए B (b); सकीड° D H;
१० कीले° B B (a) ११ मदिय° H. १२ आये G. १३ स om : B (d), and
अं om : B (b).

रदनिका । सनिर्वेदं निश्चस्य । जाद कुदो अम्हाणं सुव-
ण्णववहारो । तादस्स पुणो वि रिद्धीए सुवण्णसअडिआए
कीलित्ससि । ता जाव विणोदेमि णं । अज्जआवसन्तसेणाए
समीवं उवसप्पिस्सं । उपमृत्य । अज्जए पणमामि (२४) । 45

वसन्तसेना । रदणिँए साअदं दे । कस्स उण अअं दा-
रओ अँणलंकिदसरोरो वि चन्दमुहो औणन्देदि मम हि-
अअं (२५) ।

रदनिका । एसो कखु अज्जचारुदत्तस्स पुत्तो रोहसेणो
णामं (२६) । 50

वसन्तसेना । माह प्रसार्य । एहि मे पुत्तँअ आलिङ्ग ।
इत्यङ्गे उपवेदेत् । अणुकिदं अणेण पिदुणो रूपं (२७) ।

रद०-(२४) तात कुतोस्माकं सुवर्णव्यवहारः । तातस्य पुन-
रपि श्रद्धया सुवर्णशकटिकया क्रीडिष्यसि । तथावादिनोदयाम्ये-
नम् । आर्यावसन्तसेनायाः समीपमुपसर्पिष्यामि । आर्ये प्रणमामि ।

वस०-(२५) रदनिके स्वागतं ते । कस्य पुनरयं दारकोनलं-
कृतशरीरोपि चन्द्रमुख आनन्दयति मम हृदयम् ।

रद०-(२६) एष खल्वार्यचारुदत्तस्य पुत्रो रोहसेनो नाम ।

वस०-(२७) एहि मे पुत्रक आलिङ्ग । अनुकृतमनेन पितृ रूपम् ।

१ नि.श्चस्य B. २ om : B (a). ३ रिद्धीए D. ४ लइस्सति II (a) E.
५ अज्ज अज्जआए D; अज्जआए also without अज्ज H. ६ उप° B (ab);
उपविस्सिस्सं pr. m. B (d); उपसप्पिस्सि H. ७ रदणिँए A B (bc) DFG.
८ ते D. ९ तरओ II (a); दारे अंदारओ B (b). १० अनलंकिद CJ.
११ णन्दे D; अणंदेदि E; अनंदेदि H; आर्य ? देदि (=आर्यन्दते) K. १२ णामे
B (b). १३ पुत्ता B (a). १४ उपविशम ? K. १५ रूपं B (d); रूपं D.

रदनिका । न केवलं रूपं शीलं पि^३ तक्केमि । एदिणा
अज्जंचासुदत्तो अत्ताणअं विणोदेदि । (२८) ।

55 वसन्तसेना । अध किणिमिच्चं एसो रोअदि (२९) ।

रदनिका । एदिणा पडिर्वसिअगंहवेइदारअकेरिआए सुव-
णसअडिआए कैलिदं । तेण अ सा णीदा । तदो उण तं
मग्गन्तस्स मए इअं मट्ठिआसअडिआ कैदुअ दिण्णा । तदो
भणादि रदणिए किं मैम एदाए मट्ठिआसअडिआए । तं जेव
60 सोवणसअडिअं देहि त्ति (३०) ।

वसन्तसेना । हद्दी हद्दी । अअं पि^४ णाम परसम्यैत्तीए

रद०—(२८) न केवलं रूपं शीलमपि तर्कयामि । एतेनार्य-
चासुदत्त आत्मानं विनोदयति ।

वस०—(२९) अथ किनिमित्तमेव रोदिति ।

रद०—(३०) एतेन प्रतिवेशिकगृहपतिदारककृतया सुवर्णशक-
टिकया क्रीडितम् । तेन च सा नीता । ततः पुनस्तां याचतः [मया] इयं
मृत्तिकाशकटिका कृत्वा दत्ता । तदा भणति रदनिके किं मयैतया
मृत्तिकाशकटिकया । तामेव सुवर्णशकटिकां देहीति ।

वस०—(३१) हद्दी हद्दी (हा धिक् हा धिक्) । अयमपि

१ रूप D, हय H, २ वि D E, शीलवि K. ३ एदिणा A. ४ सगान B (d)
D. ५ णोदेदि D. ६ निमिच्च C. ७ रोअदि D H. ८ पडिर्वसिण^० B B (a).
९ णिह^० B H (a). १० वद^० B (a). ११ कातिदम् B. १२ तं जेव E. १३ कदुआ
B (d). १४ मए A B (bcd) D K. १५ हद्दि हद्दि? १६ वि D H. १७ धनिय /
D H.

सन्तप्यदि । भअत्रं कअन्त पोक्खरवत्तपडिदजलविन्दुसरिसेहिं
कीलसि तुमं पुरिसभाअपेएहिं । इति साखा । जाद मा रोद ।
सोवण्णसअडिआए कीलिस्ससि (३१) ।

दारकः । रदणिए का एसा (३२) ।

65

वसन्तसेना । दे पिटुणो गुणणिज्जिदा दासी (३३) ।

रदनिका । जाद अज्जआ दे जणणी भोदि (३४) ।

दारकः । रदणिए अलीअं तुमं भणासि । जइ अन्हाणं
अज्जआ जणणी ता कीसें अलङ्किंदो (३५) ।

वसन्तसेना । जादे मुद्देण मुद्देण अदिकरुणं मन्तेसि । 70

नाम परसंपत्त्या संतप्यते । भगवन्कृतान्त हे दैव, पुष्करपत्रपतित-
जलविन्दुसदृशैः क्रीडसि त्वं पुरुषभागधेयैः । तात मा रो(६)दिहि ।
मुवण्णसकटिकया क्रीडिप्यसि ।

दार०—(३२) रदनिके कैपा ।

वस०—(३३) ते पितुर्गुणभिर्जिता दासी ।

रद०—(३४) तात आर्या ते जननी भवति ।

दार०—(३५) रदनिके अलीकं त्वं भणसि । यद्यस्माकमार्या
जननी तत्कीस किमर्थम् । अलंकृता ।

वस०—(३६) तात मुद्देण मुखेनातिकरुणं मन्त्रयसि । पपेदानीं

१ कदंतं A B (bed) D G; कहं K. २ पुलित D H. ३ भेजेहि B (e).
४ साखम् G K. ५ मा रोद मा रोद K. ६ मुवण्ण B B (a) D H. ७ पिटुणो दे
J; ते पिटुणो and दे om: D. ८ भोदी H. ९ अलीकं B (a). १० कीलसं
K. ११ दप A B (e); द एसा D F H. १२ जान B (d).

नाल्येनाभरणान्यवतार्य रुदती । एसा दारिणि दे जणणी संवृत्ता
ता गेल्ल एदं अलङ्कारअं । सोवैण्णसअडिअं घडावेहि (३६)

दारकः । अवेहि । ण गेल्लिस्सं । रोदसि तुमं (३७) ।

वसन्तसेना । अश्रूणि प्रमृज्य । जाद न रोदिस्सं । गच्छ ।
75 कील । अलंकारिर्मृच्छकटिका पूरयित्वा । जाद कारेहि सोवै-
ण्णसअडिअं (३८) ।

इति दारकमादाय निष्कांता रदनिका ।

प्रविश्य प्रवहणाधिरूढः

चेटः । लदणिए लदणिए निवेदेहि अज्जआए वसन्तसे-
80 णाए । ओहोँलिअं पक्खदुओलेए शौज्जं पवहणं चिंहेटदि (३९) ।

ते जननी संवृत्ता । तद्रहाणैतमलंकार(म्) । सुवर्णशकटिकाम् ।
घडावेहि कारय ।

दार०—(३७) अपेहि । न महीष्यामि । रोदसि(दिवि) त्यम् ।

वस०—(३८) तात न रोदिष्यामि । गच्छ क्रीड । तात का-
रय सुवर्णशकटिकाम् ।

चेटः—चेटोयुं वर्धमानकः पूर्वोक्तः । (३९) रदनिके रदनिके निवे-
देयार्यायै वसन्तसेनायै । अपवारितं पक्षद्वारके सज्जं प्रवहणं तिष्ठति ।

१ रुदती A II (bc) २ सुवर्ण B ३ गेल्लिस्सं K. ४ ण D. ५ ०डिअं A B (bc) C D. ६ सुवर्ण B (n). ७ नि कारता K. ८ रदणिए B (abcd) DEG K. ९ ०सन्तसेना A II (abcd) D; ०सेनाए C. १० ओहोँलिअं A II (bcd) CH; ओहोँलिअं B (n) D. ओहोँलिअं E. ११ ०ए A B (bcd) D G; दुआए B (n). १२ सज्जं A B (abcd) D K. १३ चिंहेटि A B (abcd) II J, चिंहेटि C.

प्रविश्य

रदनिका । अज्जे ए सो वडुमाणओ विण्णवेदि
पक्खदुआए सज्जं पवहणं ति (४०) ।

वसन्तसेना । हज्जे चिट्ठे मुहुत्तं जाव अहं अत्ताणअं
पसाधेमि (४१) ।

85

रदनिका । निक्कम्य । वडुमाणआ चिट्ठ मुहुत्तं जाव
अज्जआ अत्ताणअं पसाधेदि (४२) ।

चेटः । ही ही भो । मए वि जाणत्यलके विशुंमलिदे ।

रद०—(४०) आर्ये एष वर्धमानको विशापयति पक्षद्वारे सज्जं
प्रवहणमिति ।

वस०—(४१) हज्जे तिष्ठ मुहुर्तं यावदवदमात्मानं प्रसाधयामि ।
प्रसाधनमलंकारः ।

रद०—(४२) वर्धमानक तिष्ठ मुहुर्तं यावदार्यात्मानं प्रसा-
धयति ।

चेटः—(४३) ही ही भोः । मयापि यानास्तरण(णं) विस्मृ-
तम् । तद्यावद्दृष्ट्वागच्छामि । एते(तौ) नासिकारज्जुंकटुका(कौ)

१ om: D F H. २ om: B. ३ चिट्ठ° A B (ab) D F. ४ मुहुत्तं A B
(bed) D, मुहुत्तं F. ५ दाव जाव B (a). ६ अज्जदुआ B (b) इति भुत्वेति शेष K.
७ अत्ताण K. ८ Radanikā's whole speech om A B (c) D F. ९ ओहारिअ
= उद्यटय K B; स्थलके B (a), व्यर्थ के B (d) १० विमुमलिदे A B
(abcd) D E K.

परिक्म्यावलोक्य च । कथं गामशअलेहिं लुद्धे मग्गे । किं दाणिं
 एत्थ कल्लइइशं । साटोपम् । अले अले ओशालध ओशालध । 100
 आकप्पं । किं भणाध । ऐशे कदशकेल्लके पवहणे त्ति । ऐशे
 लोअशालेअशण्ठेणकेल्लके पवहणेत्ति । ता शिग्घं ओशाले-
 ध । अवलोक्य । कथं ऐशे अवले शहिअं विअ मं पेक्खिअ
 शहश ज्जेव्व जुदपलाइदे विअ जूदिअले ओहालिअ अत्ताणअं
 अण्णदो अवकेन्ते । ता के उण ऐशे । अथवा किं मम एदिणो । 105
 तुलिदं गमिइशं । अले अले गामेलुआ । ओशालध ओशालध ।
 मि । अरे अरे अपसरत । किं भणत । एष कस्य कृते प्रवहण
 इति । एष राजह्यालसंस्थानस्य कृते प्रवहण इति । तच्छीघ्रमप-
 सरत । कयमेयोपरः सभिकमिव मां प्रेक्ष्य सहसैव द्यूतपलायितः
 इव द्यूतकरोपचार्यात्मानमन्यतोपक्रान्तः । तत्कः पुनरेयः । (राज्ञा
 पालकेन वदस्तद्वन्धनादुन्मोचितः शर्विलकेनैकचरणलग्ननिगड भार्य-
 कनामाभीरो महावीरो यः सिद्धदेशाद्राजा भविता सोयमिति
 ज्ञेयम्) । अथवा किं ममैतेन । त्वरितं गमिष्यामि । अरे अरे
 गामेलुआ ग्राम्याः । ति एव ग्रामीणा जना इत्यर्थः । अपसरत

- १ शम्भुएहिं B B (a). २ इत्थं A B (bcd) D K. ३ ले J. ४ ओसलध
 A B (bcd). ५ ओसलध A B (bd); om. B (c). ६ एसे A II (abc) D
 E K; एसे F G. ७ करस A B (abcd) D E K. ८ केरके A II (abcd)
 D E. ९ पवहणेत्ति E. १० एसे A B (abcd) II E K. ११ राय B (ad).
 १२ शाल om. अ B D E K; शाल II (ad). १३ संज्ञान A B (bcd) E;
 शंखलग्न D. १४ केरके B (a). १५ शिग्घ A B (c); शिघ B (a). १६
 ओसल A II (cd). १७ एसे A B (abcd) D E K. १८ साहिअं A II (acd)
 K; साहिअं B (b). १९ जुदपले II. २० ओहालि II (b). २१ अवक्कन्तो B
 (a); कल्ले उ. २२ को A B (abcd) C D E F G J. २३ एसे A B (bcd)
 D. २४ From दिणा to चिट om B (b). २५ गमिस्सं A II (acd) D E K...
 २६ om. B (a) E; ले J. २७ om. A B (c) D F; ओसलध B (d) E K.
 २८ ओसलध B (d) E K.

वसन्तसेना । हञ्जे गच्छ । तुवरादि मे हिअमं । ता आ-
देसेहि पक्खदुआरमं (४७) ।

115

चेटी । एदु एदु अज्जआ (४८) ।

वसन्तसेना । प्रक्रिय । हञ्जे वीसेम तुमं (४९) ।

चेटी । जं अज्जआ आणवेदि (५०) । इति निष्क्रान्ता ।

वसन्तसेना । दक्षिणाक्षिस्वन्दं सूचयित्वा प्रवहणमपिरुह्य च । किं
ण्णदं । फुरदि दाहिणं लोअणं । अथवा चारुदत्तस्स ज्जेव्व 120
दंसणं अणिमित्तं पसज्जइस्सदि (५१) ।

प्रविश्य

स्थावरकश्चेटः । ओशांलिदा मए शअडा । ता जाव
गच्छामि ।

वस०—(४७) हञ्जे गच्छ । त्वरयति. (त्वरते) मे हृदयम् ।
तदादिश पक्षधारकम् ।

चेटी—(४८) एत्वेत्यार्या ।

वस०—(४९) हञ्जे विभ्रम (विभ्राम्य) त्वम् ।

चेटी—(५०) यदार्याज्ञापयति ।

वस०—(५१) किं नेदं वितर्क इत्युक्तम् । स्फुरति दक्षिणं लो-
चनम् । अथवा चारुदत्तस्यैव दर्शनमनिमित्तं प्रसज्जयिष्यति (?) ।

स्थाव० । (५२) अपसारिता मया शकटाः । तद्यावद्-

१ विसम II (d). २ लज्ज B, B (a); लोहं G. ३ चालु° A II (bed) DE H.
४ दंसणे D. ५ पमजिस्सदि B G K; पमज्जस्सदि B (d); पमज्जइस्सदि C J;
पमज्जिस्सदि D; पमज्जसदि E; पमज्जिस्सदि A II (c) F K. ६ ओशांलिदा A II (c).

किं भणोध मुहुत्तअं चिरेट् । चक्रपलिवेष्टिं देहि ति । अले अले
 लाअशालअशण्ठाणकेलके हंगे गूले चक्रपलिवेष्टिं देइइश ।
 अधवा ऐशे एआई तवइशी । ता ऐव्वं कलेमि । एदं पवहणं
 110 अज्जचालुदेत्तइशे लुक्खवाडिआए पक्खदुआलेण थावेमि ।
 इति पवहणं संस्थाप्य । ऐशोमिह ओअदे (४५) । इति निष्क्रान्तः ।

चेटी । अज्जए नेमिसइो विअ सुणीअदि । ता ओअदो
 पवहणो (४६) ।

अपसरत । किं भणत मुहुत्तं तिष्ठ । चक्रपरिवृत्तिं देहीति । अरे
 अरे राजदयालसंस्थानस्य केलके इति पटी । हगे अहम् । (गूले)
 शूरः । चक्रपरिवृत्तिं दास्यामि । अथवैप एकाकी तपस्वी । तदेवं
 करोमि । एतं पवहणमार्यचारुदत्तस्य वृक्षवाटिकायाः पक्षिहारके
 स्थापयामि । एषोऽस्म्यागतः ।

चेटी-(४६) आर्ये नेमिशब्द इव श्रूयते । तदागत(तः) पव-
 हण(णः) ।

१ भणध D. २ गिट्ट A B (acd) D F J, चिह C. ३ पडिपडिअं A B (bc) D
 F G ; पडिपडि B, पडिपडि B (a), पडिपडिअं marg वणि B (d) ४ ले J.
 ५ ताम A B (c) D K. ६ साल B (a), दणल om. अ D E, दणल K. ७ म-
 टाण A B (acd) D K. ८ केलिप K ९ हंगे J. १० पडि A B (abc) D E K ; om.
 B (d) ११ वडिअं A B (bcd) H ; पडिपडि B ; वणिअं B (a) ; वडिअं E K.
 १२ दारतं A B (abcd), दारिअं E. १३ एले B (a) K. १४ एइ D F K. १५
 पवहणं B (d) E G K. १६ वाद A B (ac) D. १७ दणग A B (abcd)
 D E. १८ दणल B (a). १९ दुअलके D L ; दुअलके K. २० पण A B
 (bcd) E F, पण D K. २१ आअदे A B (bc) D ; आअदे G K. २२ निष्क्रान्तः
 K २३ आअदे B (a). २४ पवहणे B (a) H.

वसन्तसेना । हञ्जे गच्छ । तुवरदि मे हिअं । ता आ-
देसेहि पक्खदुआरअं (४७) । 115

चेटी । एदु एदु अज्जआ (४८) ।

वसन्तसेना । प्ररिक्ख । हञ्जे वीसेम तुमं (४९) ।

चेटी । जं अज्जआ आणवेदि (५०) । इति निष्क्रान्ता ।

वसन्तसेना । दक्षिणाक्षिस्सन्दं सूचयित्वा प्रवहणमधिरुह्य च । किं
ण्णदं । फुरदि दाहिणं लोअणं । अथवा चारुदत्तस्स ज्जेव्व 120
दँसणं अणिमित्तं पसज्जइस्सदि (५१) ।

प्रविश्य

स्थावरकश्चेटः । ओशांलिदा मए राजडा । ता जाव
गच्छामि ।

वस०—(४७) हञ्जे गच्छ । स्वरयति. (स्वराते) मे इवयम् ।
तदादिश पक्षद्वारकम् ।

चेटी—(४८) एत्वेत्यार्या ।

वस०—(४९) हञ्जे विश्रम (विश्राम्य) त्वम् ।

चेटी—(५०) यदार्याज्ञापयति ।

वस०—(५१) किं नेदं वितर्क इत्युक्तम् । स्फुरति दक्षिणं लो-
पनम् । अथवा चारुदत्तस्यैव दर्शनमनिमित्तं प्रसज्जयिष्यति (?) ।

स्थाव० । (५२) अपसारिता मया शकटाः । मद्यावद्-

१ विगम B(d). २ लभअं B, B(a); लोअणं G. ३ आहुं A B(bcd) D E H.
४ दँसणे D. ५ पमज्जइस्सदि B G K; पमज्जइस्सदि B (d); पमज्जइस्सदि C J;
पमज्जइस्सदि D; पमज्जइस्सदि E; पमज्जइस्सदि A B(c) F K. ६ ओशांलिदा A B(c).

किं भणोध मुहुत्तअं चिरेट । चक्रपलिवेष्टिं देहि ति । अले अले
 लाजशालअशण्टाणकेलके हंगे गूले चक्रपलिवेष्टिं देइइश ।
 अधवा ऐशो एआई तवइशी । ता ऐव्वं कलेमि । एदं पवहेण
 110 अज्जचालुदेत्तइशो लुक्खवाडिआए पक्खदुआलेए थावेमि ।
 इति प्रवहणं संस्थाप्य । ऐशोमि ओअदे (४५) । इति निष्क्रान्तः ।

चेटी । अज्जए नेमिसदो विअ सुणीअदि । ता ओअदो
 पवहेणो (४६) ।

अपसरत । किं भणत मुहूतं तिष्ठ । चक्रपरिवृत्तिं देहीति । अरे
 अरे राजशालसंस्थानस्य केलके इति पद्यी । हगे अहम् । (गूले)
 शूरः । चक्रपरिवृत्तिं दास्यामि । अथथैप एकाकी तपस्यी । तदेवं
 करोमि । एतं प्रवहणमार्यचारुदत्तस्य वृक्षवाटिकायाः पक्षहारके
 स्थापयामि । एषोऽस्यागतः ।

चेटी-(४६) आर्ये नेमिशब्द इव श्रूयते । तदागत(तः) प्रव-
 हण(णः) ।

१ भणध D. २ पिड A B (acd) D F J, पिड C. ३ पडिपडिअ A B (bc) D
 F G ; पडिपडि B, पडिपडि B (a), पडिपडिअ marg वणि B (d) ४ डि J.
 ५ तभ A B (c) D K. ६ सात B (a); सात om. अ D L; सात K. ७ तं-
 टाण A B (acd) DK. ८ केलेण K ९ हगे J. १० पडि A B (abc) D E L; om
 B (d) ११ वडिअ A B (bcd) D; वडिपडि B, वणिअ B (a); वडिअ B K.
 १२ दासअ A B (abcd), दासअ E. १३ गले B (a) K. १४ एव D F K. १५
 एवगम B (d) E G K १६ चाद A B (ac) D. १७ एदम A B (abcd)
 D F. १८ वडिअ B (a). १९ दुमपदे B L; दुमपदे K. २० एम A B
 (bcd) E F, एम D K. २१ अमदे A B (bc) D, अमदे G K. २२ विमपदे
 K २३ अमदे B (a). २४ पवहेण B (a) H

चेटः । स्वगतम् । महन्ते णेअलीए शम्भमे उप्पण्णे । ता 135
तुलिदं तुलिदं गमिदेशं (५४) । इति निष्क्रान्तः ।

आर्यकः ।

हित्वाहं नरपतिवन्धनापदेश-

व्यापत्तिव्यसनमहार्णवं नराणाम् ।

पादाप्रस्थितनिगडैकपाशैर्कर्षी

140

प्रभ्रष्टो गज इव बन्धनाद्भूमामि ॥ १ ॥

भो अहं खलु सिद्धादेशजनितपरित्रासेन राज्ञा पालकेन
घोषादानीय विशासने गूढागारे बन्धनेन बद्धः । तस्माच्च मियसु-
हृच्छर्विलकप्रसादेन बन्धनात्परिभ्रष्टोऽस्मि । अश्रूणि विसृज्य ।

चेटः-(५४) महान्नगर्यां संभ्रमो-भयम् । उत्पन्नः । तत्स्वरितं
स्वरितं गमिष्यामि ।

आर्यः- [हित्वाहमिति ।] नराणां राजकर्तृकबन्धनमिषरूपा
व्यापत्तिर्विशिष्टापत्तिस्ताडनवधादिस्तज्जन्यं व्यसनं दुःखं तदारमक-
महार्णयमहं हित्वा त्यक्त्वा । तीर्त्वेत्यर्थः । प्रहर्षिणीछन्दः ॥ १ ॥

पालकेति राज्ञो नाम । घोष आभीरयामः । विशासने हनने । 'घर्म-
णि क्षीपिन् हन्ति' इतिवत्सममी ।

१ एअलीए (=एतादृश) D ; णअलए G. २ om : B (d) ; तुलिदं E ;
तुलिदरं G. ३ गमिदेशं A B (bed) DE K. ४ निष्क्रान्तः K. ५ महार्णं G.
६ पाशैर्कर्षी G ; पार्थ -K ; ७ गमिन् and not परि° K. ८ बन्धने B (a).
९ भ्रष्टो° and not परि° B E K. १० om : B D F G, From अश्रूणि to
तोऽस्मि om : B (b).

145

भाग्यानि मे यदि तदा मम कोपराधो
यदन्यनागं इव संयमितोस्मि तेन ।

दैवी च सिद्धिरपि लङ्घयितुं न शक्या
गैम्यो नृपो बलवता सह को विरोधः ॥ २ ॥

तत्कुत्र गच्छामि मन्दभाग्यः । विलोक्य । इदं कस्यापि
150 साधोरनावृतपक्षद्वारं गेहम् ।

इदं गृहं भिन्नमनायतार्गलं
विशीर्णसंधिश्च महाकपाटः ।
ध्रुवं कुटुम्बी व्यसनाभिभूतां
दशां प्रपन्नो मम तुल्यभाग्यः ॥ ३ ॥

155 तदत्र तावत्प्रविश्य तिष्ठामि ।

मेमध्ये । जाध गोणा जाध (५५) ।

[भाग्यानीति ।] वसन्ततिलकं छन्दः । तेन राशा ॥ २ ॥

गेहं चावदत्तस्येदं गेहम् । अस्यैव वर्णनमिदं गृहमिति ।

[इदं गृहमिति ।] ममार्थकस्य तुल्यभाग्यः । यथाहं दरिद्रो
यिपन्नश्च तथायमित्यर्थः । [उपजातिछन्दः] ॥ ३ ॥

(५५) यात (नं) गोणा यात (तं) [अयं वर्धमानक एवागतो
यः पूर्व. यातास्तरणानयनाय गतः ।]

१ येनेव नाग° K. २ उगम्यो sec. ms. II (d) also K. ३ वितोवप .... पु.
(तु) स्यभाग्यः om B (d) ४ इदं तु संभिन्न° K. ५ अनार्यता° L. ६ कुटुम्बी-
K. ७ प.वेदाभि B B (n).

आर्यैकः । आकर्ण्य । अये प्रवहणमित एवाभिवर्तते ।

भवेद्गोष्ठोयेनं न च विषमशैलैरधिगतं

वधूसंयानं वा तदभिगमनोपस्थितमिदम् ।

वहिर्नेतव्यं वा प्रवरजनयोग्यं विधिवशा-

160

द्विविक्तत्वाच्छून्यं मम खलु भवेद्देवविहितम् ॥ ४ ॥

ततः प्रवहणेन सह प्रविश्य

वर्धमानकश्चेष्टः । हीमाणहे । आणीदे मए जाणत्थलके ।

लंदणिए, णिवेदेहि अज्जआए, वशन्तेशेणाए अवत्थिदे
शेज्जे पवहणे । अहिल्लुहिअ पुण्णकलण्डअं जिणुज्जाणं गच्छदु 165
अज्जआ (५६) ।

आर्यैकः । आकर्ण्य । गणिकाप्रवहणेमिदं वहिर्यानं च ।
भवेत्त्वधिरोहामि । इति स्वरमुपसर्पति ।

आर्यैकः—आकर्ण्येति । प्रवहणनेमिनिःस्वनमिति प्रकान्तम् । वित-
र्कते । अये इत्यादि । [भवेदिति ।] गोष्ठी समानशीलजनसमूहः ।
'समज्या परिपद्गोष्ठी' इत्यमरः । [शिखरिणीछन्दसा श्लोकः] ॥ ४ ॥

वर्धमानकश्चेष्टः—(५६) हीमाणहे इत्याथर्यै । आनीतं मया या-
मास्तरणम् । रदनिके, निवेदयार्यायै वसन्तसेनायै अवस्थितं सज्जनं
प्रवहणम् । अधिरुह्य पुष्पकरण्डकं जीर्णोद्यानं गच्छत्वार्या ।

१ गोष्ठीपानं (पानं) ? G. २ नव(नव) E. ३ ग्ले G. ४ भवेदेव° A B (c) D F; भवेदेव° B (d). ५ हि हितम् D. ६ Om : B II (abd) E. ७ हीमाणहे A B (c); हीमाणहे B C D J; हीमाणहे B (a); हीहीमाणहे G. ८ आणीदे B (abd). ९ जाणत्थलके A II (c) C J; अणे थलके II (b). १० रदणिए A B (abcd) D F; Twice B (a); लदणिए लदणिए B. ११ वसन्तसेनाए B K. १२ अरदिदे D; अरिदे E. १३ सज्जे D E K. १४ °रुहिअ D E G K. १५ पुण A B (bc). १६ कट° D E. १७ °णम् om हट° B B (a). १८ अरति° B (ad).

चेटः । भुत्वा । कथं नेउलशब्दे । ता आअदा केखु अज्जआ ।

170 अज्जए इमे नेउलाकडुआ बइल्ला । ता पिइदो दो जेव आलुहुहु
अज्जआ (५७) ।

आर्यकः । तथा करोति ।

चेटः । पेण्डुप्फालचालिदानं नेउल्लणं वीशेन्तो शब्दे ।

भैलकन्ते अ पवहणे । तथा तक्केमि शेम्पदं अज्जआए आलूढाए
175 होदव्वं । ता गच्छामि । जाध गोणा जाध (५८) । इति परिक्रान्ति ।

प्रविश्य

वीरकः । अरे रे अरे जैअजअमाणचन्देणअमेद्वल-

चेटः—(५७) कथं नूपुरशब्दः । अयमार्यकवरणलमैकनिगड-
शब्देः । तदागता खल्वार्या । आर्ये इमौ नासिकारज्जुकडुकौ बली-
वर्दी । तत्पृष्ठत एवारोहत्वार्या ।

चेटः—(५८) पादोत्पा(त्फाल)चालितानां नूपुराणां विभ्रान्तः
शब्दः । भाराक्रान्तं च प्रवहणम् । तथा तर्कयामि सांप्रतमार्यया-
रूढया भवितव्यम् । तद्गच्छामि । यात(तं) गोणा यात(तम्) ।

१ तरे A B (abcd) D E K. २ तु B; om. B (d). ३ परस A B (abc)
F; नस्ता B (d), नस्त C J; नस्तज्जु DH; नस्ता E. ४ कटुभा A B (cd)
L. ५ om C J ६ पिइदो A B (abc) J; पिइतो II (d); पिइदो E.
७ जेव B (n), जेवे B (b). ८ ओ ? हुहु B (d) ९ om: II (n). १० जधा
पादु° B B (ad) E K, यथा पादु° G, पादुणा° A B (c); पादुदप्फा° B (d), पादुत्फाल°
E. ११ वीशेन्तो A B (abcd) D E K; वीशन्तो J. १२ तरे A B (abcd)
D E; तरे J. १३ भरकन्ते A B (abc) corr. भालकन्ते; भालुक्कन्ते H. १४ संदं
A B (abcd) II E K. १५ अण° (अण?) अज्ज° ? B (n) १६ जमजम K.
१७ जममाण A B (c) D, जममाण B E K. १८ चन्दम B (d). १९ From
मद्रस to भेत्तु om A B (c) D F; मण° E.

कुलभदेणमुहा,

किं अच्छध वीसँहा जो सो गोवालदारओ रुद्धो ।

भेत्तूण समं वच्चइ णरवदहिअअं च वन्धणं चापि ॥ ५ ॥ 180

अले पुरत्थिमे पदोलीदुँआरे चिट्ठ तुँमं । तुमं पि पच्छिमे । तुमं
पि^{१०} दक्खिणे । तुमं पि उँत्तरे । जो वि^{११} एसो पाआरखण्डो एदं
अँहिरुहिअ चन्दणेण समं गेदुअ अवलोएमि । एहि चन्दणअ
एहि । इदो दाव (५९) ।

म (विद्य) - वीरकः । (५९) अरे रे अरे जयजयमानचन्दनक-
मङ्गलपुष्पभद्रप्रमुखाः ।

[किं अच्छधेति ।] आर्याछन्दः । किं गच्छत(य) विश्रम्भा-
यः स गोपालदारको रुद्धः । भित्त्वा समं व्रजति नरपतिहृदयं
च बन्धनं चापि ॥ ५ ॥

अरे पुरत्थि(आ) (?) पुरस्तात् । पूर्वस्मिन्निति वामे (?) प्रतो-
लीद्वारे तिष्ठ त्वम् । त्वमपि पश्चिमे । त्वमपि दक्षिणे । त्वमप्यु-
त्तरे । योष्येप प्राकारखण्ड एतमभि(धि)रुद्ध चन्दनेनं समं
गत्यायलोकयामि । एहि चन्दनक एहि । इतस्तावत् ।

१ पुठ^० B (ab) E K. marg. कुल=पुष्प B (d). २ भट्ट E G; कट्ट K.
३ प्रमुखाः B (a); प्रमुखा G. ४ वीसीहा B (a). ५ विरुद्धो G. ६ वट्ट A B
(c) D F. ७ अ B (a). ८ च not चापि B (d). ९ अरे रे B; अरे अरे B
(a). १० उँत्तरे B (bc ? d); दुअरए B. ११ om : A B (c). १२ om : D F
H. १३ पश्चिमे B (b); पश्चिमे A B (c). १४ om : A B (c) F; पिपि B (d).
१५ तुमं उत्तरे तुमं दक्षिणे B; उत्तरे for उत्तरे B (b); उत्तरे B (d) E; उत्तरे K.
१६ पि B (a). १७ ओमि A B (bcd) E K. १८ om : B B (ad) E G K;
गअ B (b).

चन्दनकः । अरे रे वीरेअविसल्लभीमङ्गलदण्डकालअ-
दण्डमूरप्पमुहा

आअच्छध वीसत्था तुरिअं जत्तेह लहुं करेज्जाह ।

लच्छी जेण ण रण्णो पहव्वइ गोत्तन्तरं गन्तु ॥ ६ ॥

190 आवि अ ।

उज्जाणेषु सहासु अ मग्गे णेअरीअ औवणे घोसे ।

तं तं जोह्वेह तुरिआ सेंझा वा जौअए जत्थ ॥ ७ ॥

म(विद्य) चन्दनकः—(६०) अरे रे वीरकविशत्यभीमङ्गल-
दण्डकालदण्डशूरममुखाः ।

[आअच्छधेति।] आर्याछन्दः। आमाधये (?) । जत्तेह यतेधम् ? ।
गच्छत(ध) विभ्रम्हास्त्वरितं यात्रां गमनम् । लघुं शीघ्रम् । करेज्जाह
कुरुत । लक्ष्मीर्येन न राक्षः प्रभवति । गोत्रान्तरमन्यां भूमिं कुलान्तरं
वा । गन्तुम् ॥ ६ ॥

अपि च । [उज्जाणेष्विति।] उद्यानेषु सभासु च मार्गे नगर्यामापणे
घोषे । तं तं जोह्वान्वेषयत । त्वरिताः शङ्का वा जायते यत्र ॥ ७ ॥
इत्यप्यार्याछन्दः ।

१ वीर अविराविसल्लं A B (c) D F २ विसल्ल A B (c), विसल्ल pr corr सल
B (d), विसल्ल D, विसल्ल E, विसल्ल F; विसल्ल II. ३ तुरि II ४ वीसत्था A B
(bc) II ५ तुरिअपणेह II ६ जत्तेह (=यात्रा) A B (c), जत्तेह B (b), जत्ते D;
जत्ते II. ७ लहु B (d); लहु J, करेज्जाह A B (c) D. ८ लच्छी
B (ab) ९ पहव्वइ B (d) D, पहव्व E. १० जौअरीय A B (c) ११ आपणे
A B (c) D E. १२ तत्तं B (ad) K, तत्तं E १३ जो अह B (a) १४ सहा
पए जत्थ B (a), सहा वा &c h; सहा B (d), सहा E १५ अमए B (b).

रे रे वीरअ किं किं दरिसेसि भणाहि दाव वीसेद्धं ।
 भेतूण अ बन्धणअं को सो गोवालदारअं हरइ ॥ ८ ॥
 कस्सट्टमो दिणअरो कस्स चउत्थो अ वट्ठे चन्दो । 195
 छट्ठो अ भग्गवग्गहो भूमिसुओ पञ्चमो कस्स ॥ ९ ॥
 भण कस्स जम्मछट्ठो जीवो णवमो तेहेअं सूरसुओ ।
 जीअन्ते चन्दणए को सो गोवालदारअं हरइ ॥ १० ॥ (६०)

[रे रे वीरअ इति ।] इत्यप्यार्याछन्दः । रे रे वीरक किं किं
 दर्शयसि भणस्त्रि तावद्विभन्धम् । मिखा च बन्धनकं कः स गोपा-
 लदारकं हरति ॥ ८ ॥

[कस्सट्टमो इति।] युग्मम् । भार्याछन्दः । कस्याष्टमो दिनकरः
 कस्य चतुर्थं वर्तते चन्द्रः । पष्ठश्च भार्गवग्रहो भूमिद्युतः पञ्चमः
 कस्य ॥ ९ ॥ भण कस्य जन्मपटो जीवो नवमस्तथैव सूरद्युतः ।
 जीयति चन्दनके कः स गोपालदारकं हरति ॥ १० ॥ (जन्मती-
 टमसूर्यफलं पीडा । चतुर्थचन्द्रफलं कुक्षिरोगः । पष्ठशुक्रफलं
 बुद्धिहानिः । पञ्चममङ्गलफलं क्षतिः । जन्मपटुगुरुफलं शोकः ।
 नवमशनैधरफलं नैःस्वम् । द्रव्यवैधुर्यमित्यर्थः । एवमादि । स्फुटं
 चेदं ज्योतिःशास्त्रे ।)

१ किं once A II (c) D F. २ वीरहं A B (c) D; वीरार्थं II K.
 ३ बन्धण om. अं B (a). ४ अष्टमो A B (c) D F. ५ चउत्थो B (d). ६ वट्ठे
 A B (c) D F. ७ वग्गहो E. ८ भूमिसुओ A II (c); भूमि° D H. ९ जम्मसु
 अ अट्ठो (=जन्मनक्ष पटो) II (d); जस्स अ अट्ठो E; कस्स अ अट्ठो G K.
 १० तेहअ ? A II (c); तह II (a); तहअ D H. ११ गोवालअं A B (cd) D F
 K; Sec. ms. add दाव B (d); गोपालदाव II. १२ हरइ II (a) G. After
 this add युग्मम् A II (abcd) D F G K.

वीरकः । भेड चन्देणआ

200 अवहरइ कोवि तुरिअं चन्दणअ सवामि तेज्झ हिअएण ।
जह अँहुइददिणअरे गोवालअदारओ खुँडिदो ॥११॥ (६१)

चेटः । जाध गोणा जाध (६२) ।

चन्दनकः । दृष्ट्वा । अरे रे पेक्ख पेक्ख ।

ओहाडिओ पवहणो वच्चइ भँज्जेण राजभेगस्स ।

205 ऐदं दौव विआरह कस्स कहिँ पेवसिओपेवहणोत्ति ॥१२॥ (६३)

वीरकः—(६१) हे भट चन्दनक ।

[अवहरइति ।] अपहरति कोपि त्यरितं चन्दनक शपामि (पे)
तव हृदयेन । यथार्थोदितदिनकरे गोपालकं (क) दारकः खुटितः ।
[खुटितः] पलायितः । आर्याछन्दः ॥ ११ ॥

चेटः—(६२) यात(तं) गोणा यात(म्) ।

चन्द०—(६३) अरे रे पश्य पश्य ।

[ओहाडिओ इति ।] इत्यप्यार्याच्छन्दः । अपवारितः (तम्)
प्रवहणं प्रजति मध्येन राजमार्गस्य । एतं तायहिचारय कस्य कुत्र
प्रीयितं प्रवहणम् ॥ १२ ॥

१ भग B (a). २ चन्दण B (a). ३ तेज्झ A B (bc) C J. ४ अद्वद A B (c); अज्जम BEK; अय्यम marg दुइअ B (d). ५ दिणभर नभरे (=दिनकरे नगरे) B (d), दिनभरे C J. ६ गोवालद^० B (d); केवदि गोवाल &c. E. ७ खुडिदो K. ८ ओहाओ B (b), ओहाडिओ J. ९ वज्जम B D F; वज्जम मज्जम मज्जेम B (b), विज्जम H. १० मज्जेम K. ११ मय्येय B (d). १२ एदं B (d). १३ ताय B B (d) K. १४ पवसिदो B (a). १५ पवहणो om. नि B D E F G; पवहणो om. नि K.

वीरकः । अवलोक्य । अरे पवहणवाहको, मो, दाव एद
पवहणं वाहेहि । कस्सकेरकं एदं पवहणं । को वा इध आरूढो ।
कहिं वा वज्जइ ? (६४) ।

चेटः । एसो वस्सु पवहणे अज्जचौलुदत्ताहकेलंके । इध
अज्जमा वसन्तसेणा आरूढा । पुप्फकैरण्डअं जिण्णु- 210
ज्जाणं कीलिटुं चौलुदत्तइश जीअदि (६५) ।

वीरकः । चन्दनकमुपसृत्य । एसो पवहणवाहको भणादि
अज्जचौलुदत्तस्स पवहणं । वसन्तसेणा आरूढा । पुप्फकैरण्डअं
जिण्णुज्जाणं जीअदि त्ति (६६) ।

वीर०—(६४) अरे प्रवहणवाहक, मा. तावदेतं प्रवहणं वाहय ।
कस्य कृतमेतत्प्रवहणम् । को वेहारूढः । कुत्र वा व्रजति ।

चेटः—(६५) एतत्त्वलु प्रवहणमार्यचारुदत्तस्य कृतम् । इहार्या
वसन्तसेनारूढा । प्रस्थानं पुष्पकरण्डकं जीर्णोद्यानं क्रीडितुं
चारुदत्तस्य निर्याति । प्रकटं स्थानं प्रस्थानमित्यर्थः ।

वीर०—(६६) एव प्रवहणवाहको भणति आर्यचारुदत्तस्य
प्रवहणम् । वसन्तसेनारूढा । पुष्पकरण्डकं जीर्णोद्यानं नीयत इति ।

१ अरे B II (ad) G. २ पवहणं B (d) ३ मोदाव (=मृदुता) K. ४ om.
B B (a). ५ कस्स.....जाह add marg. B (d). ६ रूढा G. ७ वददि B D F
K; वज्जदि B (a); वज्जदि B (d) E; वज्ज C; वज्जदि सरउन्द K. ८ एव E.
९ आरू D E K. १० वसन्तसेणा E K. ११ रूढा E F G. १२ पज्जाणं A II
(bcd) E K; om. J. १३ पुप्फ II (a). १४ करण्डअं D; करण्डअं E;
कलण्ड G. १५ कीलिटुं II (d); कीलीटुं G. १६ आरू A B (abcd); आरू...दरस
B (d); दरस F. १७ विज्जदि A B (bcd) E G K; विज्जदि D F
JL. १८ For अज्ज .....दिनि-सर्वे पूर्वकमुदाहरति II (a). १९ आरूदनस्य B B
(a); दरस B (d). २० करण्डअं E; कलण्डं G.

- ११५ चन्दनकः । ता गच्छतु (६७) ।
 वीरकः । अणवलोइदो ज्ञेय (६८) ।
 चन्दनकः । अध इं (६९) ।
 वीरकः । कस्स पच्चण (७०) ।
 चन्दनकः । अज्जचारुदत्तस्स (७१) ।
 २२० वीरकः । को सौ अज्जचारुदत्तो । का वा वसन्तसेणा ।
 जेण अणवलोइदं वैजइ? (७२) ।

चन्दनकः । अरे अज्जचारुदत्तं न ज्ञाणासि । न वा वसन्तसेणिअं । जइ अज्जचारुदत्तं वसन्तसेणिअं वा न ज्ञाणासि ता गअणे ज्ञाणासिहिदं चन्दं पि तुमं न ज्ञाणासि ।

चन्द०—(६७) तद्गच्छतु ।

वीर०—(६८) अणवलोकिता ए(मे)व ।

चन्द०—(६९) अथ किम् ।

वीर०—(७०) कस्य प्रत्ययेन ।

चन्द०—(७१) आर्यचारुदत्तस्य ।

वीर०—(७२) क आर्यचारुदत्तः । का वा वसन्तसेना । येनानवलोकितां व्रजति ।

चन्द०—(७३) अरे आर्यचारुदत्तं न जानासि । न वा वसन्तसेनाम् । य आर्यचारुदत्तं वसन्तसेनां वा न जानासि तदा गगने ज्योत्स्नाहितं सचन्द्रमपि त्वं न जानासि ।

१ om. BCDEJK. २ वचदि BDEGK; वज्जदि H (a); वचदि C. ३ Hero and throughout the page आना° BCDEK. ४ वसन्तसे, विसा B (a), °मं B (bd) E K. ५ om B (abd) E K. ६ °सिहिदं B (a). ७ om. B B (a).

को तं गुणारविन्दं शीलमिभङ्गं जनो न जानाति ।

आवेण्डुःखमोक्षं चउसाअरसारं रअणं ॥ १३ ॥

दो जेवे पूअणीआ इह नअरीए तिलअभूदा अ ।

अज्जा वसन्तसेणा धम्माणिही चारुदत्तो अ ॥ १४ ॥ (७३)

वीरकः । अरे चन्दणआ ।

जाणामि चारुदत्तं वसन्तसेणं च सुटु जाणामि ।

पत्ते अं रीअकज्जे पितरं पि अहं न जाणामि ॥ १५ ॥ (७४)

आर्यकः । स्वगतम् । अयं मे पूर्ववैरी । अयं मे पूर्वबन्धुः ।

यतः ।

[को तमिति ।] आर्याछन्दः । कस्त्वं गुणारविन्दं शीलमृगाङ्गं
जनो न जानाति । आपन्नदुःखमोक्षं धनुःसागरसारं रत्नम् ॥ १३ ॥

[दो जेवेति ।] हायेव पूजनीयाविह नगर्यां तिलकभूतौ च ।
आर्या वसन्तसेना धर्मनिधिचारुदत्तश्च । छन्द आर्या ॥ १४ ॥

वीर०—(७४) अरे चन्दनक । [जाणामीति ।] जानामि चारुदत्तं
वसन्तसेनां च सुटु जानामि । पात्रे च राजकार्ये पितरमप्यहं न
जानामि ॥ १५ ॥

आर्य०—अयं वीरको वैरी । अयं चन्दनो (नको) बन्धुरित्यर्थः ।

- १ आवण AB (c) ; आवण H. २ चउ सा° AB. (c) ; चौसाअरसाअरअण° B. (a) ;
चउसाआरसाआरं D (d) ; चउरसाअर° DH. ३ वेअ B (b) ; वेअ G ; वेअ
E ; वेअ K. ४ पुअणीआ K. ५ अरे रे D (d). ६ नआ A B (c) c ;
नक B (abd) F K ; नक G. ७ अ सु° B (a). ८ ज्जाणामि E. ९ वि B
(d) १० हाअ° A B (bed) D E. ११ पिअं A B (bcd) D E. G. १२ पि B
(ab). १३ आणा° B B (a).

235

Jm

एककार्यनियोगेपि नानयोस्तुल्यशीलता ।

विवाहे च चितायां च यथा हुतभुजोर्द्वयोः ॥ १६ ॥

चन्दनकः । तुमं तैत्तिहो सेणावई रण्णो पच्चइदो । एदे
धारिदा मए वइह्हा । अवलोएहि (७५) ।

वीरकः । तुमं पि रण्णो पच्चइदो बलवई । ता तुमं
जोव्व अवलोएहि (७६) ।

240

चन्दनकः । मए अवलोइदं तुए अवलोइदं भोदि । (७७) ।

वीरकः । जं तुए अवलोइदं तं रण्णा पालएण अवलो-
इदं (७८) ।

चन्दनकः । ओरे उण्णामेहि धुरं (७९) ।

[एकेति ।] श्लोकः । अनयोश्चन्दनकवीरकयोः ॥ १६ ॥

चन्द०—(७५) त्वं तत्तिल(ह्म)श्चिन्तापरः । सेनापती राज्ञः
प्रत्ययितः । एतौ धारितौ मया बलीवर्दी । अवलोकय ।

वीर०—(७६) त्वमपि राज्ञः प्रत्ययितो बलपतिः । तस्त्रमेवावलो-
कय ।

चन्द०—(७७) मयावलोकितं त्वयावलोकितं भवति ।

वीर०—(७८) यस्त्रयावलोकितं तद्राज्ञा पालकेनावलोकितम् ।

चन्द०—(७९) ओरे उत्तामय धुरम् ।

१ पका° J. २ °ताम्? K. ३ तुमं पि B, तुममपि B (a) ; तुमं वि D. ४ त
निलो A B (c) D H, तनिलो H (bd) G E; तनिलो G, तनिलो J K. ५ वा
H. ६ वणइदो B (d), वणइदो नइ? K. ७ मे? B (a) ८ ७इ D H
वरी B (b). अवलोहिदं भोदि E. ९ तुण्व? B (d) १० अवलोइतं B (d). ११ ओ
परएणएण B ; परण° H (a). १२ उण्णामेहि A B (c) ; ओणामेहि B. , ,

चेष्टः । तथा करोति ।

आर्यकः । स्वगतम् । अपि रक्षिणो मामवलोकयन्ति । 245

अशस्त्रश्चास्मि मन्दभाग्यः । अथवा

भीमस्यानुकरिष्यामि बाहुः शस्त्रं भविष्यति ।

वरं व्यायच्छतो मृत्युर्न गृहीतस्य बन्धने ॥ १७ ॥

अथवा सौहसस्य तावदनवसरः ।

चन्दनकः । नाट्येन प्रवहणमारुह्यलोकयति । 250

आर्यकः । शरणागतोऽस्मि ।

चन्दनकः । संस्कृतमाश्रित्य । अभयं शरणागतस्य ।

आर्यकः ।

स्यजति किल तं जयश्रीर्जहति च मित्राणि बन्धुवर्गश्च ।

भवति च सदोपहास्यो यः खलु शरणागतं स्यजति ॥ १८ ॥ 255

चन्दनकः । कथं अज्जंओ गोपालदारओ सेणविंत्तासिदो

विंअ पत्तरहो साउणिअस्म हत्थे णिवडिदो । तिचिन्त्य । एसो

आर्य०—[भीमस्येति ।] अनुष्टुप् । इयं कर्मणि पठ्यते । भीममनुकरिष्यामीत्यर्थः । व्यायच्छतः करचरणादिप्रहारमपि ददत इत्यर्थः ॥ १७ ॥

[त्यजति किलेति ।] आर्याछन्दः ॥ १८ ॥

चन्द०—(८०) कथमार्यको गोपालदारकः इयेनवित्रासित इव पत्ररयः पक्षी । शाकुनिकस्य व्याधस्य । हस्ते निपतितः । एयोनपराधः

१ रक्षणे ? A II (c). २ व्यापत्त्यतो D II. ३ साहस्य ? B (ad). ४ 'दलो-
क्य च B (d). ५ अज्जंओ B (d). ६ 'वित्रासि' K. ७ पत्तरहो विभ B (d).

235

Jm

एककार्यनियोगेपि नानयोस्तुल्यशीलता ।

विवाहे च चितायां च यथा हुतभुजोर्द्वयोः ॥ १६ ॥

चन्दनकः । तुमं तेचिल्लो सेणावई रण्णो पच्चइदो । एदे
धारिदा मए बइल्ला । अवलोएहि (७५) ।

वीरकः । तुमं पि रण्णो पच्चइदो वलवई । ता तुमं
ज्जेव अवलोएहि (७६) ।

240

चन्दनकः । मए अवलोइदं तुए अवलोइदं भोदि । (७७) ।

वीरकः । जं तुए अवलोइदं तं रण्णा पालएण अवलो-
इदं (७८) ।

चन्दनकः । अरे उण्णामेहि धुरं (७९) ।

[एतेति ।] श्लोकः । अमयोश्चन्दनकवीरकयोः ॥ १६ ॥

चन्द०—(७५) त्वं तत्तिल(ल्ल)श्चिन्तापरः । सेनापती राज्ञः
प्रत्ययितः । एतौ धारितौ मया बलीवर्दी । अवलोकय ।

वीर०—(७६) स्वमपि राज्ञः प्रत्ययितो बलपतिः । तन्त्रमेवावलो-
कय ।

चन्द०—(७७) मयावलोकितं त्वयावलोकितं भवति ।

वीर०—(७८) यस्त्वयावलोकितं तद्वाञ्छा पालकेनावलोकितम् ।

चन्द०—(७९) अरे उत्तमय धुरम् ।

१ एकां J. २ तां K. ३ तुमं पि B, तुमअदि II (n), तुमं वि D. ४ त
तिलो A II (c) D II, ततिलो B (bd) C E, ततिलो G, ततिलो J K. ५ वा
II. ६ वचइदो B (d), वचइदो वई K. ७ मे B (a) ८ एव D II
वदी B (b). अवलोइदं भोदि E. ९ तु एव B (d) १० अवलोइतं B (d) ११ अ
परणवाइआ B, पवण B (a). १२ उणामेहि A B (c) ; ओणामेहि B.,,

वीरकः । चेन्दणआ एत्थ मह संसओ समुप्यण्णो (८३) ।

चन्दनकः । कथं दे संसओ (८४) ।

वीरकः ।

सम्भमधरकण्ठो तुमं पि जादोसि जं तुए भणिदं । २७०

दिट्ठो मए कंखु अज्जो पुणो विं अज्जो वसन्तसेनेत्ति ॥ २० ॥

एत्थ मे अप्पच्चयो (८५) ।

चन्दनकः । अरे को अप्पच्चओ सुह । वअं दक्खि-
णत्ता अव्वत्तभासिणो खसखत्तिखेडोखड्ढोविलअकण्णाट-

वीर०-(८३) चन्दनक अत्र मम संशयः ।

[चन्द०-(८४) कथं तव संशयः] ।

वीर०-[सम्भमेति ।] आर्याछन्दः । (८५) संभमधरकण्ठ-
स्त्यमपि जातोसि यत्त्वया भणितम् । दृष्टो मया खल्वार्यः पुनरार्य
वसन्तसेनेति ॥ २० ॥ अत्र मेप्रत्ययः ।

चन्द०-(८६) अरे कोप्रत्ययस्तव ॥ विर्यं वाक्षिणात्या अह्यं-

१ लभ B (abd) E G; नभा C. २ °दणो B (a). ३ om: B D E F G.
४ दिट्ठे pr. m. B (d). ५ om: B D E F G K. ६ om: B D E F G K.
७ अज्जुआ II G; अज्जुआ D. ८ अप्पच्चओ B (d). ९ °कडो कडोऽविलभ
कर्णाट कर्णमा°...अंइ...वीण..... मधुपान A II (c); °कडत्थो..... वत्तर..... B;
°कपप्पा° B (a); °कडो कडत्थोऽविलभकर्णाटिकणमा.....इवि...वीण . ...मधुपान...
...B(b); °कडो कडत्थो विल..... (कट see. m. del) कर्णमा..... इविट (corr. इविट
..... B(d); °कडो कडत्थो..... कर्णाट कर्णमा° ..... अंइवि.....वीण .....मधुपान
.....D; कडो कडत्थो..... कर्णाटकर्णमा..... अंइविट.....वीण.....E; °कडो-
कडत्थो.....कर्णाटकर्णमा.....अंइविट.....वीण मधुपान F; °कडो कडत्थो कर्णा-
टकर्णमा.....वत्तर...पानमुपय म° G; °अंभ..... मधुपान II; °कडो कडत्थो.....
कर्णाटकर्ण... पानमुपय अंइविट...वीणपानवेर, पानमुपय मधुपान K.

अणवराधो सरणाभेदो । अज्जचारुदत्तस्स पवहणं आरूढो ।
पाणप्पदस्स मे अज्जसव्विलअस्स मित्तं । अण्णदो राअणिओओ ।
260 ता किं दारिणं एत्थ जुत्तं अणुचिद्धिदुं । अंधवा जं भोदुं तं
भोदुं । पढमं ज्जेव्व अभअं दिण्णं (८०) ।

भीदाभअप्पदाणं देत्तेस्स परोवआररसिअस्से ।
जइ होइ होउ णासो तह वि अं लोए गुणो ज्जेव्व ॥ ११ ॥ (८१)
सभयमवतीर्य । दिहो अज्जो । इत्थं धोके । णे अज्जआ वसन्त-
265 सेणा । तदो एसा भणादि जुत्तं णेदं सरिसं णेदं जं अहं अज्ज
चारुदत्तं अहिसारिदुं गच्छन्ती राजमग्गे परिभूदा (८२) ।

शरणागतः । आर्यचारुदत्तस्य प्रवहणमारूढः । प्राणप्रदस्य मे आर्य-
शार्धिलकस्य मित्रम् । अन्यतो राजनियोगः । तत्किमिदानीमत्र यु-
क्तमनुष्ठि(ष्टा)तुम् । अथवा यद्भवतु तद्भवतु । प्रथममेवाभयं दत्तम् ।
[भीदेति] आर्याच्छद(न्दः) । (८१) भीताभयप्रदानं ददतः परोपकारर-
सिकस्य । यदि भवति भवतु नाशस्तथापि खलु लोके गुण एव ॥ ११ ॥

। (८२) दृष्ट आर्यः । आर्या वसन्तसेना । तत एसा भणति युक्तं
नदं(मिदं) सरसं नेदं(मिदं) यदहमायचारुदत्तमभिसारयितुमभितर्तु-
मिति या गच्छन्ती राजमार्गे परिभूता ।

१ अने भणत् B (b), भणवत्ता B (a); भवराधो K. १ अदे K. १ पुन-
मयु D. १ अणुद्धि B (d) E G K. १ अथ वा B (b). १ भेदि B (a)
भोद K. १ भोदि B (a). ८ पढमं A B (c) D. १ अभय B (a) १० दणम
A B (c) C D J; देणम B (bd). ११ अरसअ B (a) १२ हु A B (c) D
F; १ B (d); १३ हु E. ११ केन । अज्ज and अज्ज A B (bd) D E F
K; १२ १३ न अणुका B (d). ११ नेदं भेद K.

वीरकः । चेन्दणआ एत्थ मह संसओ समुप्पण्णो (८३) ।

चन्दनकः । कथं दे संसओ (८४) ।

वीरकः ।

सम्भमधरकण्ठो तुमं पि जादोसि जं तुए भणिदं । 270

दिट्ठो मए कंखु अज्जा पुणो वि अज्जा वसन्तसेणेत्ति ॥ २० ॥

एत्थ मे अप्पच्चयो (८५) ।

चन्दनकः । अरे को अप्पच्चओ तुह । वअं दक्खि-
णत्ता अव्वत्तभासिणो खसखत्तिखंडोखड्डोविलअकण्णाट-

वीर०—(८३) चन्दनक अत्र मम संशयः ।

[चन्द०—(८४) कथं तव संशयः] ।

वीर०—[सम्भमेति ।] आर्याञ्छन्दः । (८५) संभ्रमधरकण्ठ-
स्त्वमपि जातोसि यत्त्वया भणितम् । दृष्टो मया खल्वार्यः पुनरार्या
वसन्तसेनेति ॥ २० ॥ अत्र मेप्रत्ययः ।

चन्द०—(८६) अरे कोप्रत्ययस्तव । [विद्यं दाक्षिणात्या अव्यं-

१ णअ B (abd) E G; °नभा C. २ °डवणो B (a). ३ om: B D E F G.
४ दिट्ठो pr. m. B (d). ५ om: B D E F G K. ६ om: B D E F G K.
७ अज्जआ B G; अज्जआ D. ८ अपच्चओ B (d). ९ °कडो कडडोऽविलअ
कर्णाट कर्णपा°...अंर...वीण.....मधुघान A B (c); °कडत्थो.....वत्तर..... B;
°कपप्पा° B (a); °कडो कडडत्थोऽविलअकर्णाटिकणपा.....इवि ..वीण ...मधुघान...
...B(b); °कडो कडडो विल..... (कट see, m. del) कर्णपा.....इविड (corr. दावेड
..... B(d); °कडो कडडो.....कर्णाट कर्णपा° ... अंरवि.....वीण .....मधुघान
.....D; कडो कडडो..... कर्णाटकर्णपा.....अरविड.....वीण.....E; °कडो-
कडडो.....कर्णाटकर्णपा.....अंरविड.....वीण मधुघान F; °कडो कडडो कर्णा-
टकर्णपावणे..... वरवर...आनमुराख म° G; °अंर..... मधुघान H; °कडो कडडो.....
कर्णाटकर्ण...मावणे अरविड...वीणचारणे; आनुमुख मधुघान K.

275 कण्णप्पावरणअदविडचोलचीणवब्बरखेरखानमुखमधुघातप्रभृ-
तीनां म्लेच्छजातीनामनेकदेशभाषाभिज्ञा यथेष्टं मन्त्रयामो
दिट्ठो दिट्ठा वा अज्जो वा अज्जआ वा । किं शब्दविचारः ।
स्त्रीपुंनपुंसकव्याख्यानमप्रस्तुतम् ॥ (८६) ।

वीरकः । णं अहं पिं पलोएमि । रौअअण्णा एसा । अहं

280 रण्णो पच्चइदो (८७) ।

चन्दनकः । ता किं अहं अप्पच्चओ संवुत्तो (८८) ।

वीरकः । णं सामिणिओओ (८९) ।

चन्दनकः । स्वगतम् । अज्जगोवालदारओ अज्जचारु-
दत्तस्स पवहणं अहिरुहिअ अवक्कमदि त्ति जइ कहिंज्जदि

क्तभाषिणः । खसेत्यादीनि कुलदेशोपहितानि म्लेच्छजातिमामानीति
बोध्यम् । मन्त्रयां(या)मो भाषामहे । दृष्टो दृष्टा वा । आर्यो धार्या वा ।

वीर०—(८७) नन्वहमपि प्रलोकयामि । राजाक्षैषा । अहं
राज्ञः प्रत्ययितः ।

चन्द०—(८८) तत्किमहमप्रत्ययितः संवृः(वृत्तः) ।

वीर०—(८९) ननु स्वामिनियोगः ।

चन्द०—(९०) आर्यगोपालदारक आर्यचारुदत्तस्य पवहणमधि-
रुक्तापक्रामतीति यदि कथ्यते तदार्यचारुदत्तो राज्ञा आस्यते(?) । त-

१ दिट्ठदिट्ठो वा D P. २ अज्जा अज्जआ वा J. ३ पुत्रवृक्ष II (d). ४ मस्तु-
प्रतम् II (a); मयगुत्त II (b) ५ om II (d); वि D. ६ न राम० B
(d) K. रामजा II ७ For this have Sanskrit translation B B (abd)
K. ८ गोपाल II (d) ९ अभि० (=अभि) II (d) १० उज्जाध G.

सदो अज्जचारुदत्तो रण्णा सासिज्जइ । ता को एत्थ उवाओ । 285
विचिन्त्य । केण्णाटकलहप्पओअं कल्लेमि । प्रकाशम् । अरे
वीरअं मए चन्दणकेण पलोइदं पुणोवि तुमं पलोएसि । को
तुमं (९०) ।

वीरकः । अरे तुमं पि को (९१) ।

चन्दनकः । पुइज्जन्तो माणिज्जन्तो तुमं अप्पणो जादि 290
अणुसुमरोसि (९२) ।

वीरकः । सुक्कोधम् । अरे का मह जादी (९३) ।

चन्दनकः । को भणउ (९४) ।

वीरकः । भणउ (९५) ।

चन्दनकः । अहवा ण भणउ (९६) ।

295

स्कोत्रोपायः । कर्णाटकलहप्रयोगं करोमि । अरे वीरक मया चन्द-
नकेन प्रलोकितं पुनरपि त्वं प्रलोकयसि । कस्त्यम् ।

वीर०-(९१) अरे स्वमपि कः ।

चन्द०-(९२) पूज्यमानो मान्यमानस्त्वमात्मनो जातिमनुस्म-
रसि ।

वीर०-(९३) अरे का मम जातिः ।

चन्द०-(९४) को भणतु ।

वीर०-(९५) भणतु ।

[चन्द०]-(९६) अथवा न भणतु ।

१ उवाओ BDK. २ सुविचिन्त्य B B (abd) E K. ३ कर्णाट A B (c)
DE; कर्णाट II (abd) E; (=कविम) B (d); कर्णाट G; कर्णाट K. ४ करोमि
II. ५ वीरआ H K. ६ वि D II. ७ पुइज्जन्तो H; पूइज्जन्तो (=पूजय) K.
८ अणुसुमरोसि A B (c) E; अणुसरोसि B (ab) D II; pr. m. अणुसुमरोसि del अ
and corr. गु to न B (d); न सुमरोसि J. ९ om: A B (bc) D.

जाणन्तो वि हे जादिं तुंज्झ ण भणामि सीलविहवेण ।
चिट्ठु महेच्चिअ मणे किं च कइत्येण भग्गेण ॥ २१ ॥ (१७)

वीरकः । ण भणउ भणउ (१८) ।

चन्दनकः । संज्ञां ददाति ।

300

वीरकः । अरे किं णेदं (१९) ।

चन्दनकः ।

सिण्णसिलाअलहत्थो पुरिसाणं कुच्चगण्ठिसण्ठवणो ।

कर्त्तरिवोवडहत्थो तुमं पि^१ सेणावई जादो ॥ २२ ॥ (१००)

चन्द०-[जाणन्तो इति ।] आर्याछन्दः । (१७) जानन्न-
पि खलु जातिं तव [न] भणामि सीलविभवेन । तिष्ठतु ममेव
मनसि किं च कपित्थेन भग्गेन ॥ २१ ॥

वीर०-(१८) ननु भणतु भणतु ।

चन्द०-चर्मकार (सौचिक) जातिसूचिकां संज्ञामित्यर्थः ।

वीर०-(१९) अरे किं नेदमिति विवर्केसकदुक्तम् ।

चन्द०-[सिण्णेति ।] आर्याछन्दः । (१००) श्रीर्जशृणा-
लक(शिलातल)हस्तः पुष्पाणां कुक्कमान्धिसंस्थापनः । कर्त्तरीव्यापृत-
हस्तस्त्वमपि सेनापतिर्जातः ॥ २२ ॥

१ चन्दनक before जाणन्तो D. २ हि J. ३ जादिजो B (b). ४ तुंज्झ
A B (bc) F; तुंज्झ H; तुंज्झअण CJ. ५ भणामि B (d). ६ महभिम
E. ७ मणइ मणइ B (a). ८ कुक्क A B (bc) F, तु or तुक्क D ९ ठाव^० or
वे^० A B (c) D F. १० वावु(व)ड A B (bc) D; वावु H (a). ११ १२^०
B (a).

वीरकः । अरे चन्दणआ, तुमं पि मानिज्जन्तो अप्पणो
केरिकं जादि णं सुमरेसि (१) ।

305

चन्दनकः । अरे का मह चन्दणअस्स चन्द्रविमुद्धस्स
जादी (२) ।

वीरकः । को भणउ (३) ।

चन्दनकः । भणउ भणउ (४) ।

वीरकः । नाट्ठेन संशां ददाति ।

310

चन्दनकः । अरे किं नेदं (५) ।

वीरकः । अरे सुणाहि (६) ।

वीर०-(१) अरे चन्दनक, त्वमपि मान्यमान आत्मनः
कृतां जार्तिं न स्मरसि ।

चन्द०-(२) अरे का मम चन्दनकस्य चन्द्रविमुद्धस्य
जातिः ।

वीर०-(३) को भणतु ।

चन्द०-(४) भणतु भणतु ।

वीर०-संशां चर्मकारज्ञातिज्ञापिकाम् ।

चन्द०-(५) अरे किं नेदम् ।

वीर०-(६) अरे शृणु ।

१ भभा H. २ विज्ज D; नि^३ H. १ 'रकं D H. ४ जादि E. ५ om:
C J. ६ विमुद्धस्स B (d). ७ om. B, U (ad) EK. ८ भणउ (=भायता)
B (?), om. K. ९ सुणाहि सुणाहि J.

जोदी तुज्झ विमुद्धा मादा भेरी पिदा वि दे पेडहो ।

दुम्मुह करडअभादा तुमं पि सेणावई जादो ॥ २३ ॥

315 चन्दनकः । सन्नेधम् । अहं चन्दणओ चम्मरओ । त
पलोएहि पवहणं (७) ।

वीरकः । अरे पवहणवाहआ, पेडिवत्तावेहि पवहणं
पलोइस्सं (८) ।

चेटः । तथा करोति ।

320 वीरकः । प्रवहणमारेदुमिच्छति ।

चन्दनकः । सहैता केशेषु गृहीत्वा पातयति पादेन ताडयति चै

3 [जादीति ।] छन्द आर्या । [जातिस्तव विमुद्धा माता भेरी पि-
तापि ते पटहः । दुर्मुख करटकभ्राता स्वमपि सेनापतिर्जातः ॥ २३ ॥

चन्द०—(७) अहं चन्दनकधर्मकारः । तदा प्रलोकय प्रव-
हणम् ।

वीर०—(८) अरे प्रवहणवाहक, परिवर्तय प्रवहणम् । प्रलोक-
यिष्यामि ।

१ तुज्झ वि जादी मुदा B, तुज्झ विमुद्धा जा २ B (d), °दी E; तुज्ज° G; तुज्ज
H. १ ते A B (bcd) D. १ पटहे E K. ४ करडअ A B (bcd) L K
करडअ B (a), करडअ D. ५ पि D ५ चन्दणओ G. ७ चम्मर° A B (c) F.
८ पति° B. ९ सान्नेधनं प्रवहणं & c. B C D. १० चन्दनकः पादपट्टाणं दृढीकृतं
सारक K ११ उहणं AB (c) D F. १२ om B C D F.

वीरकः । सक्रोधमुत्थाय । अरे अहं तु एषोऽसत्यो राजा-
नक्तिं करेन्तो सहसा केसेसु गेण्णिहअ पादेन ताडितो । ता सुणु रे
अहिअरणमज्झे जइ दे चउरङ्गं ण कप्पावेमि तदो ण हेमि
वीरओ (९) ।

325

चन्दनकः । अरे राअउलं अहिअरणं वा वच्च । किं तु ए
सुणअसरिसेण (१०) ।

वीरकः । तथेति निष्क्रान्तः ।

चन्दनकः । दिशोवलोक्य । गच्छ रे प्रवहणवाहआ गच्छ ।
जइ को वि पुच्छेदि तदो भणेसि चन्दणेअवीरएहि अवलोइदं 330

वीर०-(९) अरेहं त्वया विभ्रस्थो राजाग्निरिति कुर्वन्सहसा
केशेषु गृहीत्वा पादेन ताडितः । [तच्छृणु रेपिकरणमध्ये यदि ते ३२६
त्वां(?) चतुरङ्गं न कप्पावेमि कृन्तयामि (कर्तयामि) । राजभट्टैरिति
शेषः] तदा न भवामि वीरकः ।

चन्द०-(१०) अरे राजकुलमधिकरणं वा घ्नज । किं त्वया
शूनकसदृशेन ।

चन्द०-(११) गच्छ रे प्रवहणवाहक गच्छ । यदि कोपि

१ 'तदे' A B (c) F; 'सद्यो' B (b); 'वदे' DH. २ 'णागत' क० (=सागतकारक.)
K. १ om; B (bd). ३ 'जदि' B D K. ४ 'तदा' B H (d). ५ 'राउल' B B
(abd) E K. ६ 'तए' D, FGK; 'दै?' B (a). ७ 'सुणइ' B B (abd) E F G
K. ८ 'पुच्छइ' BDEFGK. ९० नञ् C.

पवहणं वेद्यइ । अज्जे वसन्तसेणे इमं च अहिण्णाणं दे
वेमि (११) । इति खड्गं प्रयच्छति ।

आर्यकः । खड्गं गृहीत्वा सहर्षमात्मगतम् ।

अये शस्त्रं मया प्राप्तं स्पन्दते दक्षिणो भुजः ।

335 अनुकूलं च सकलं हन्त संरक्षितोऽप्यहम् ॥ २४ ॥

चन्दनकः । अज्जए

पत्थ मँए विण्णविदा पैच्चइदा चन्दणं पि सुमरेसि ।

ण भणामि एस लुद्धो णेहस्स रसेण बोल्लामो ॥ २५ ॥ (१२)

आर्यकः ।

340 चन्दनश्चन्द्रशीलाढ्यो देवादयः सुहृन्मम ।

चन्दनं भोः स्मरिष्यामि सिद्धादेशस्तथा यदि ॥ २६ ॥

पृच्छति तदा भण चन्दनकवीरकाभ्यामयलोकितं प्रवहणं प्रजति ।

आर्ये वसन्तसेने इदं चाभिज्ञानं विह(द्म) ते वदामि ।

आर्य०—[अये इति] श्लोकः [अनुदुप्] ॥ २४ ॥

चन्द०—(१२) आर्ये । [एत्येति] छन्द आर्या । अत्र मया
विज्ञप्ता प्रत्ययिता चन्दनरुमपि स्मरसि । न भणाम्येप लुद्ध(ब्धः)
स्नेहस्य रसेन छ(?)नदामः ॥ २५ ॥

आर्य०—[चन्दन इति ।] अनुदुप् । सिद्धादेशः सिद्धाशा । यदि
तथा अहं राजा स्यामित्याकारः ॥ २६ ॥

१ न यदि BDEFG; वज्रजति H (a), वदति h. २ हन्त देव हन्त K
३ corr. हस्यह B (d) ४ मये E. ५ विण्णादा AB(c) D F K; पण्णादा B (b),
ण्णादा (=हन्ता) H (d) E. ६ पडिइविदा A B (c) D F; पणविदा B (a);
पडिइविदा? B (b), पडिइविदा B (d) E (=परिहृयिता); पाइत्यविदा H;
पडिइविदेण अयं पि (=परिहृयितेनायमपि) J, ७ अयं A H (abc) DE; अयं
B (d) c न A H (bc) D, Sans न भणामि B (d) ८ भो D ९ हया(प)मि h.

अथ सप्तमोऽङ्कः ।

ततः प्रविशति चारुदत्तो विदूषकश्च ।

विदूषकः । भो पेक्ख पेक्ख पुप्फकरण्डअजिण्णुज्जाणस्स
सस्सिरीअंदां (१) ।

चारुदत्तः । वयस्य एवमेतत् । तथाहि ।

वणिज इव भोन्ति तरवः पण्यानीव स्थितानि कुसुमानि ।

शुल्कमिव साधयन्तो मधुकरपुरुषाः प्रविचरन्ति ॥ १ ॥

विदूषकः । भो इमं असंस्काररमणीअं सिलाअलं उव-
विसडु भवं (२) ।

10 चारुदत्तः । उपविश्य । वयस्य चिरयति वर्धमानकः ।

विदूषकः । भणितो मए वड्ढमार्णओ वसन्तसेणिअं
गेल्लिअ लहुं लहुं आअच्छं ति (३) ।

विदू०—(१) भोः पश्य पश्य पुष्पकरण्डकजीर्णोद्यानस्य स-
श्रीकताम् ।

चारु०—[वणिज इवेति ।] आर्यालन्दः । पण्यं विक्रेयं वस्तु ।
शुल्कं राजपार्श्वं करम् ॥ १ ॥

विदू०—(२) भो इदमसंस्काररमणीयं शिलातलमुपविशतु भयान् !
असंस्कारेत्यङ्गविमेत्यर्थः । स्वभावत एवेति यावत् ।

विदू०—(३) भणितो मया वर्धमानको वसन्तसेनां गृहीत्वा
लघु लप्यागच्छेति ।

१ om : H. २ १ B B (ad) DEH ; हा? K. ३ विभक्ति B (ab).
४ १३२ D. ५ १४ A B (bc) D. ६ om D, वयस्य J. ७ १३ B (ab) G.
८ १४ C J ; १५ D. ९ १६ B (ab) EG ; १७ भणितो D H ; १८ B.

चारुदत्तः । तत्किं चिरयति ।

किं यात्यस्य पुरः शनैः प्रवहणं तस्यान्तरं मार्गं

भग्नेक्षे परिवर्त्तनं प्रकुरुते च्छिन्नोय वा प्रग्रहः ।

15

वर्त्मन्तोऽज्झितदारुवारितगतिर्मार्गान्तरं याचते .

स्वैरं प्रेरितगोयुगः किमथ वा स्वच्छन्दमागच्छति ॥ २ ॥

प्रविश्य गुप्तायकप्रवहणस्यः ।

चेटः । जाध गौणा जाध (४) ।

आर्यकः । सगतम् ।

20

नरपतिपुरुषाणां दर्शनाद्भीतभीतः

सनिगडचरणत्वात्सावशेषापसारः ।

चारु० [किं यात्यस्येति ।] अस्य वर्धमानकस्य । तस्य प्रवहणस्य । अन्तरमवकाशम् । प्रग्रहो रज्जुर्वृषभयोः । वर्त्मनो मार्गस्य । अन्ते मध्ये उज्झितेन त्यक्तेन । दारुणा महाकाष्ठेन वारितगतिः । स्वैरं स्वेच्छानुरूपम् । प्रेरितयुपयुगः । स्वच्छन्दं स्वयशम् । शार्ङ्गविक्रीडितं छन्दः ॥ २ ॥ उत्कण्ठात्र व्यङ्ग्या । 'सर्वेन्द्रियसुखास्याशे यत्रास्तीत्यनुमन्यते । तत्प्राप्तीच्छां ससंकल्पामुत्कण्ठां कथयो विदुः ॥' इति । गुप्तेत्यादि । गुप्तः प्रातर्निशि वं(य)सन्तसेनाभ्रमेणारूढत्यादज्ञात आर्यको यस्मिन्नीदृशे प्रवहणे तिष्ठतीति तथा ।

चेटः—(४) यात (यातं) गौणा यात (यातम्) ।

आर्य०—[नरपतीति ।] मालिनीछन्दः । साधोऽचारुदत्तस्य । याने

१ om. H. २ भगिनस्तत्किं &c. A B (c) F; भगिणे तत्किं B (b); after भगिणे in last speech वा किं D. ३ चरु० किं यात्य० D. ४ कर्मन्तोऽज्झित A B (bc) E; कर्मन्तोऽज्झित B; कर्मन्तोऽज्झित D G; कर्मन्तो ... द्विषत HK. ५ प्रेरित A B (c) F; प्रेरित B (b). ६ Add चेट AB (bc). ७ गो om वा B (b). ८ 'शेषा' B (b).

अविदितमधिरूढो यामि, साधोस्तु याने . . . .

परभृत इव नीडे रक्षितो वायसीभिः ॥ ३ ॥

- 25 अहो नगरात्सुदूरमपक्रान्तोस्मि । तत्किमस्मात्प्रवहणाद-
वतीर्य वृक्षवाटिकागहनं प्रविशामि । उताहो प्रवहणस्वामिनं
पश्यामि । अथ वा कृतं वृक्षवाटिकागहनेन । अभ्युपपन्नर्वत्सलः
खलु तत्रभवानार्यचारुदत्तः श्रूयते । तत्प्रत्यक्षीकृत्य गच्छामि ।

॥ तावदस्माद्यसर्गार्णवोत्थितं

- 30 निरीक्ष्य साधुः समुपैति निर्वृतिम् ।

शरीरमेतद्व्रतमीदृशीं दशां

धृतं मया तस्य महात्मनो गुणैः ॥ ४ ॥

चेष्टः । इमं तं उज्जाणं । जाव उवशप्पामि । उपतृप्त ।

अज्ज मित्तेअ (५) ।

- 35 विदूषकः । भो पिअं दे णिवेदेमि । वड्डमाणओ मन्तेदि ।
आगदाए वसन्तसेणाए होदब्बं (६) ।

प्रवहणे । परभृतः कोकिलः । पुरुषापेक्षया योपितामपत्येव्वतिमाया-
सत्त्वादायसीभिरित्युक्तम् ॥ ३ ॥ [सं(स) तावदिति ।] सं चारु-
दत्तः । व्यसनादस्माद्राजबन्धनरूपात् । निर्वृतिः परमं सुखम् । तस्य
चारुदत्तस्य । [त्रिशस्यं वृत्तम्] ॥ ४ ॥

चेष्ट(टः)-(५) इदं वदुयानम् । यावत्प्रविशामि । आर्य मैत्रेय ।

विदू०-(६) भोः प्रियं ते निवेदयामि । वर्धमानको मन्त्रयति ।

आगतया वसन्तसेनया भवितव्यम् ।

१ सुपाने A B (c) F, २ सुपाने DII. २ आगतोस्मि B B (ad). ३ उत
अतो D ४ वड्ड B (a) ५ भूयता A B (c) F. ६ वात्रनोत्थितं BGK.
७ तद्वत् h. ८ दृशा B (a), वदशा B (b) ९ उपशप्पामि A B (abc) D

चारुदत्तः । प्रियं नः प्रियम् ।

विदूषकः । दासीए उता किं चिरइदेसि (७) ।

चेटः । अज्ज मित्तेअ मा कुप्प । जाणत्थलके विअुमल्लि-
देत्ति कदुअ गदांगदं कैलेन्ते चिल्लइदेमिह (८) । 40

चारुदत्तः । वर्धमानक परिवर्त्तय प्रवहणम् । सखे
मैत्रेय अवतारय वसन्तसेनाम् ।

विदूषकः । किं णिअडेण सेवइहा गोडो । जेण सअं णे
ओदरेदि । उत्थाय प्रवहणमुवांछ । भो ण वर्धन्तसेणा । वसन्त-
सेणो कखु एसो (९) । 45

चारुदत्तः । वयस्य अलं परिहासेन । न कालमपेक्षते
स्नेहः । अथ वा स्वयमेवावतारयामि । इत्युत्तिष्ठति ।

विदू०—(७) दासी(स्याः) पुत्र किं चिरायितोसि ।

चेटः—(८) आर्य मैत्रेय मा कुप्य । यानास्तरणं विस्मृतमिति
कृत्वा गतागतं कुर्यधिरायितोस्मि ।

विदू०—(९) किं निगडेनास्या वदी पादौ । येन स्वयं नायत-
रति । भो न वसन्तसेना । वसन्तसेनः खल्वेयः ।

चारु०—न कालमपेक्षते स्नेह इति । स्नेहे कालापेक्षायां स्नेह-
हासान्न कालपेक्षा । अत एवाहाय वेति ।

१ प्रियं नः A B (bc) DFGK. १ °शीपुत्राः AB (bc); दासीपुत्रा D I;
दासीए पुत्रा G K. १ °विदो° B (a); °राइ° G. ४ °गुमरिदे° A B (abcd) D.
५ गदांगदे A B (c) C D J. १ °लन्ते° D H. ७ °दोमि D; °दमि G;
निल° दो K. ८ °लेण A B (bc) D F K. ९ वदा ये J. १० गोटाडा ?
B (a). ११ ओदरेदि A B (abcd) F, °नि D; °दरेदि B. १२ वय? B (a).
१३ दाहा मे B (ab) K. १४ om. B (b).

आर्यकः । दृष्ट्वा । 'अये अयमेव प्रवहणस्वामी' । न केवलं
श्रुतिरमणीयो दृष्टिरमणीयोपि । हन्त रक्षितोस्मि ।

४० चारुदत्तः । प्रवहणमाधिरुह्य दृष्ट्वा च । अये तत्कोयम् ।

करिकरसमनाहुः सिंहपीनोन्नतांसः

पृथुतरसमवक्षस्ताम्रलोलायताक्षः ।

कथमिदमसमानं प्राप्त एवंविधो यो

बहति निगडयुग्मं पादलग्नं महात्मा ॥ ५ ॥

४५ ततः को भवान् ।

आर्यकः । शरणागतो गोपालप्रकृतिरार्यकोस्मि ।

चारुदत्तः । किं घोषादानीय योसौ राज्ञा पालकेन बद्धः ।

आर्यकः । अथ किम् ।

चारुदत्तः ।

४० विधिनैवोपनीतस्त्वं चक्षुर्विषयमागतः ।

अपि प्राणानहं जह्यां न तु त्वां शरणागतम् ॥ ६ ॥

आर्यकः । हर्षं नाटयति ।

चारु०—[करिकरेति ।] मात्स्निगच्छन्दः । करिकरेत्यादीनि राज-
लक्षणानि । ताम्रेत्यादि । 'रक्षाक्षं न जहाति श्रीः' इति शाखात् ।
एवंविधो राजलक्षणलक्षितो यः । [सः] असमानमयोग्यम् । इव
निगडबन्धादि-कथं प्राप्तः ॥ ५ ॥

आर्य०—प्रकृतिर्जातिः ।

चारु०—[विधीति ।] श्लोकः । विधिना दैवेन ॥ ६ ॥

चारुदत्तः । वर्धमानकं चरणान्निगडम्पनय ।

चेटः । जं अज्जो आणवेदि । तथा कृत्वा । अज्ज अवणी-
दाइं णिअंलाइं (१०) ।

65

आर्यकः । स्नेहमयान्यन्यानि दृढतराणि दत्तानि ।

विदूषकः । संगच्छेहि णिअंलाइं । एसो विमुक्तो । संपदं
अम्हे वांजिस्तामो (११) ।

चारुदत्तः । धिक्के । शान्तम् ।

आर्यकः । सखे चारुदत्त, अहमपि प्रणयेनेदं प्रवहण- 70
सारूढः । तत्क्षन्तव्यम् ।

चारुदत्तः । अलंकृतोस्मि स्वयंप्रोहप्रणयेन भवता ।

आर्यकः । अभ्यनुज्ञातो भवता गन्तुमिच्छामि ।

चारुदत्तः । गम्यताम् ।

चेटः—(१०) यदार्य आज्ञापयति । आर्य, अपनीतानि निग-
लानि ।

विदू०—(११) संगच्छस्व निलयानि (निगलानि) । एषोपि
मुक्तः । सांप्रतं वयं व्रजिष्यामः(?)।

चारु०— शान्तं पापं प्रतिहतममङ्गलमिति से(सं)केतः ।

१ निगल A B (bc) F G. २ करोति K. ३ दाहि A B (bc) D F K.
४ लाणि A B (bc) D F; गलाणि K. ५ रत्नानि A B (c) D F; लघानि D H.
marg. ६ अच्छेहि G; यच्छे K. ७ वाइं A B (abcd) D G. c तो वि B (b).
८ om : B, D (ad). ९ वरिस्सामो O J; वडिस् D (a). १० Twice G; शांतं
पापम् D H. ११ अलङ्कृतोस्मि A B (c) D F. १२ अह K.

75 आर्यकः । भवत्ववतरामि ।

चारुदत्तः । सखे नावतेरितव्यम् । प्रत्यग्रापनीतसंयम-
नस्य भवतो लघुसंचारा गतिः । सुलभपुरुषसंचारेस्मिन्प्रदेशे
प्रवहणं विश्वासमुत्पादयति । तत्प्रवहणेनैव गम्यताम् ।

आर्यकः । यथाह भवान् ।

80 चारुदत्तः । क्षेमेण व्रज बान्धवान्

आर्यकः । ननु मया लब्धो भवान्बान्धवः

चारुदत्तः । स्मर्तव्योस्मि कथान्तरेषु भवता ।

आर्यकः । स्वात्मापि विस्मर्यते ।

चारुदत्तः । त्वां रक्षन्तु पयि प्रयान्तममराः

85 आर्यकः । संरक्षितोहं त्वया

चारुदत्तः । स्वैर्भाग्यैः परिरक्षितोसि

आर्यकः । ननु हे तत्रापि हेतुर्भवान् ॥ ७॥

चारुदत्तः । यत्नोद्यते पालके महती रक्षा वर्तते । त-
च्छीघ्रमेपक्रामतु भवान् ।

चारु०—प्रत्ययेत्यादेर्नवापनीतनिगडस्येत्यर्थः । [क्षेमेने(णि)ति]
शार्दूलविक्रीडितं छन्दः । पद्यमिदं चारुदत्तार्यकयोरुत्तरप्रत्युत्तरा-
भ्यामिति ज्ञेयम् । ननु हे तत्रापि हेतुर्भवानित्यत्र समाप्तम् ॥ ७ ॥

१ तर्कव्यम् A B (c) D I २ अतिलघु II (a). ३ सवरा A II (c) C F J.
४ आत्मा B, II (ad) K ५ रमा D ६ पतिवि B (a) ७ ननु हे om : B
(n) c om whole speech K ८ यत्नोद्यते D. ९ मयः A B (c) I

आर्यकः । एवम् । पुनर्दर्शनाय । इति निष्क्रान्तः ।

90

चारुदत्तः ।

कृत्वैवं भनुजपतेर्महद्यलीकं

स्थातुं हि क्षणमपि न प्रशस्तमस्मिन् ।

दृष्ट्वा ।

मैत्रेय क्षिप निगडं पुराणकूपे

95

पश्येयुः क्षितिपतयो हि चारुदृष्ट्या ॥ ८ ॥

वामाक्षिस्पर्शनं सूचयित्वा । सखे मैत्रेय, वसन्तसेनादर्शनोत्सुकोऽयं जनः । पश्य

अपश्यतोद्य तां कान्तां वामं स्फुरति लोचनम् ।

अकारणपरिव्रस्तं हृदयं व्यथते मम ॥ ९ ॥ 100

तदेहि । गच्छावः । परिक्रम्य । कथमभिमुखमनाभ्युदयिकं

चारु०—[कृत्वैवमिति] प्रहर्षिणीछन्दः । व्यलीकमप्रियम् ।

‘व्यलीकं त्वप्रियेनृते’ इत्यमरः ॥ ८ ॥ [अपश्यतोद्येति]

अनुष्टुप् (यथैतदङ्कादौ गताङ्कममात्रौ (२७७ पृष्ठे) वसन्तसेनाया इक्षि-

णाक्षि (क्षि) स्फुरणमासीत्तथेदं चारुदत्तस्य वामाक्षिस्फुरणमिति

ज्ञेयम् ॥ ९ ॥ स्फुरणयोरनयोः फलमनुपदमस्मिन्नटमेङ्के वसन्तसे-

नायाः शकारकृता मरणसमाना यातना चारुदत्तस्य वसन्तसेना तेन

चारुदत्तेन मारितेत्यभिशापेन राजकुलनिग्रहश्च नवमाङ्के । दशमाङ्के

वधाय नयनं चारुदत्तस्येति क्रमेण स्पष्टम् । ततश्च भाग्यवशा-

दखिलापदां निवारणमिति ज्ञेयम् ।) अनाभ्युदयिकमभ्युदयरूपप्रयोजन-

शून्यम् । अपशकुनरूपमित्यर्थः ।

श्रमणकदर्शनम् । विचार्य । प्रविशत्वयमनेन पथा । वयमप्य-
नेन पथा गच्छामः । इति निष्क्रान्ता सर्वे ।

आर्यकापहरण नाम सप्तमोऽङ्कः ।

श्रमणको बौद्धसंन्यासी । (पूर्वोक्तस्य सवाहकस्य भिक्षुभूतस्य
प्रवेशसूचनमिदम् । अयं भिक्षु । अनेन पथेत्यनेन सामुख्यदूरी-
करणमित्यवश्यम् ।

इति श्रीमृच्छकटिकप्रकरणटीकायामार्यकापवाहनो नाम सप्त-
मोऽङ्कः समाप्तिमाप्तवान् ॥ ७ ॥

१ °त्वनेन° D H २ °त्वनेनैव J ३ इति मृच्छ काया आये° B, इति
मृच्छ कायप्रकरणे आये° D

अष्टमोऽङ्कः ।

ततः प्रविशत्याद्रिचीवरहस्तो

भिक्षुः । अज्जा, कलेध धम्मशेचअं ।

शञ्जम्मध णिअपोटं णिच्चं जग्गेध श्छाणंपडहेण ।

विशमा ईन्दिअचोला हलन्ति चिलशंज्जिदं धम्मं ॥ १ ॥

अंवि अ । अंणिच्चदाए पेक्खिअ णेवल दाव धेम्माणं शेलणंभिह ।

पञ्चज्जण जेण मालिदा शेत्थिअ मालिअ गौम लक्खिदे ।

अंवल्ले अ चण्डाल मालिदे अंवल्लं शे णेल शंग्ग गौहदि ॥ २ ॥

भिक्षुः—(१) आर्याः, कुरुत परमसंचयम् । संयम्मधेति (?) । आ-

र्याण्डः । संयच्छत निजोदरं नित्यं आपत ध्यानपटहेन । विपमा इन्द्रिय-

चोरा हरन्ति चिरसंचितं धर्मम् ॥ १ ॥ अपि च । अनित्यतया प्रेक्ष्य

नरस्तावदमोक्षां, (?) शरणे । गच्छेदिति शेषः । पञ्चज्जणेति (?) ।

[आर्या ?] । पञ्चजना येन मारिता अविद्यां मारयित्वां(स्या)प्रामो-

रक्षितः । अवलः क चण्डालो मारितोवदयं स नरः स्वर्गं गाहते ।

१ आर्द्र...तः om : K. २ अज्ञाः A B (c) F ; अज्ञा C J ; अज्ञा...चधं om : K. ३ संयत्तं A B (bc) ; संयत्तं B (a) D. ४ संयत्तध...णिचं om : A B (c) D F ; संयत्तध ? B (a) ; संयत्तध B (b) ; संयत्तधविभ मुदत्तं णिचं आपतध K. ५ पोद B (a) ; पोद B (b) ; पोद G. ६ श्छाणं A B (bc). ७ विपमा A B (abcd) D K. ८ ईन्दिअ B (a). ९ संविदं A B (abcd) J K ; संविदं D H. १० om : H. ११ अविच...णदि om : A B (c) D F. १२ नल B (b) G ; नले K. १३ अमोक्षा B G ; अमोक्षा K. १४ शरणं B (a) ; शरणं B (b) ; शरणं G. १५ पञ्चज्जण D H ; पञ्चज्जण F J K. १६ विभ A B (c) D F ; विभ B (b) ; विभ H ; विभ K. १७ गये D H. १८ अवलेद B (ab) G ; अवले C J ; अवले K. १९ ले DH. २० अवलेद A B (bc) D F ; अवले वि or वि भे B (a) G K. २१ om : D F ; नले K. २२ शण A B (abc) F ; शण D ; शणो H. शणो K. २३ गौहदि B (a) ; गौहदि D ; गौह ? H.

शिल मुण्डिदे तुण्ड मुण्डिदे चित्त न मुण्डिदे कीश मुण्डिदे ।
 10 जाह उण अँ चित्त मुण्डिदे शाहु शुंरुदु शिले ताह मुण्डिदे ॥३॥
 गिहिदकगोओदए ऐंशो चीवले जाव एदं लेंउटअशौलकाह
 कैलेंके उज्जाणे पविशिअ पोक्खलिणीए पक्खालिअ लेंहुं लु
 अवक्कमिदंशं (२) ।

परिक्रम्य तथा करोति ।

नेपथ्ये ।

15 बिदंटे ले^{११} दुदंटे^{१२} शमर्गेका चिट्ट (३) ।

प्रज्ञानाः पञ्चेन्द्रियाणि । इतिभमविद्याम् । ग्रामः शरीरम् । रक्षिते
 दुष्टत्वविकृतिपातात् । भूलोस्रहायः । चण्डालोद्वेकारः ॥ २ ॥

(२) शिलेति । शिरो मुण्डितं तुण्डं मुण्डितं चित्तं न मुण्डितं
 किमर्थं मुण्डितम् । यस्य पुनश्चित्तं मुण्डितं साधु मुदु शिरस्तस्य
 मुण्डितम् ॥ ३ ॥ गृहीतकाषायेदके (कं) पतञ्जीवरं यावदेतद्राष्ट्रि-
 यदयालकस्य कृत उद्याने प्रविश्य पुष्करिण्यां प्रक्षाल्य लघुनय-
 पक्रा(क)मिष्यामि ।

(३) तिष्ठ रे दुष्टभ्रमणक तिष्ठ ।

भिक्षुः । दृष्ट्वा सभयम् । ही । अविद । ही । मांणहे । एशे शे
 लाजशालशण्टाणे आजदे । एकेण भिक्षुणा अवलाहे किदे ।
 अण्णं पि जहिं जहिं भिक्षुं पेक्खादि तांहे ताहिं गोणंभव णेश
 विन्धिअ ओवाहेदि । ता कहिं अशलणे शलणं गेमिइशं । अध- 20
 वा भेइतालके उजेव्व बुद्धे मे शलणे (४) ।

प्रविश्य सैखरेन विटन सह

शकारः । चिष्ट ले दुष्टशमणका चिष्ट । आवा-
 णअमज्झपविदेइइश विअ लत्तमूलभेइश शीशं दे^{१०} मो-
 डेइइशं (५) । इति ताडयति ।

25

भिक्षुः—(४) ही-भये । अविदेति खेदेव्ययम् । (माणहे) मानवाः ।
 एष स राजशालसंस्थान आगतः । एकेन भिक्षुणा पराधः कृतः ।
 अन्यमपि यत्र (यत्र) भिक्षुं पश्यति तत्र तत्र यामिव नासामाविध्या-
 पवाहयति । तत्कुत्राशरणः शरणं गमिष्यामि । अथवा भट्टारक एव
 बुद्धो मे शरणम् । भट्टारकः स्वामी । बुद्धो देवः ।

शका०—(५) तिष्ठ रे दुष्टशमणक तिष्ठ । आपानकमध्यपविट-
 स्येव रक्तमूलकस्य शीर्षं ते मोडइइश मोटयिष्यामि । भ्रमं करिष्या-

१ om. A B (bc) D F K ; अविद माणहे Twice G. २ संज्ञाये व आभ०
 B (a). ३ एकेण A B (c) D. ४ भिक्षुणा A B (bc); भिक्षुणा B (a).
 ५ ताहिं B (a). ६ om. B (b). ७ भिक्षुं A B (c) ८ पेइदि A B (bc) F
 G. ९ ताहिं-ताहिं om. B (a). १० गोण्ड A. B (c) D F; गेहिअ K.
 ११ णात्तं A B (abc) D F J K. १२ भिन्दिअ B. B (ad) १३ गमिस्सं
 A B (c) D K. १४ मडालके A B (abcd) J K. १५ सहयं गतेन D H
 १६ विट्ठस B (a); विट्ठस J; विट्ठसकस्य विअ K. १७ असस B (a) १८ ते B
 D F. १९ विट्ठं B (a)

विटः । काणेलीमातः, न युक्तं निर्वेदधृतकपोयं भिक्षुं
ताडयितुम् । तत्किमनेन । इदं तावत्सुखोपगम्यमुद्यानं पश्यतु
भवान् ।

अशरणशरणप्रमोदभूतै-

30

र्वनतरुभिः क्रियमाणचारुकर्म ।

हृदयमिव दुरात्मनामगुप्तम्

नवमिव राज्यमनिर्जितोपभोग्यम् ॥ ४ ॥ १

भिक्षुः । शाअद । पैशीददु उवाशके (६) ।

शकारः । भावे, पेक्ख पेक्ख । अक्कोशदि मं (७) ।

35

विटः । किं ब्रवीति ।

मीत्यर्थः । आप्रानकं पानगोष्ठी । मद्यपायिनां समाजः । इ(?)
पिबन्त्यस्मिन्नित्यधिकरणे ल्युट् ।

वि०-अशरणेति । पुष्पितामाठन्दः । अशरणानां शरणानि
प्रमोदभूताश्च तैः । अगुप्तं स्फुटम् । दुष्टानां हृदयमुत्तानं सदानीमे-
चान्यस्य दोषादिकं कथयतीति भावेः । अनिर्जितमनात्मसात्कृतम् ।
अभुक्तमिति या(षत्) । उपभोग्य यत्र तत्तया । उद्यानमिदमीदृ-
शमसदपहाय सदेव कर्म विदधाति । स तु चेतनः सैन्यासिनमपि
ताडयतीति । किमतः परमसदस्ति कार्यमिव शकारोपरि विटस्य
कटाक्षः ॥ ४ ॥

भि०-(६) स्वागतम् । प्रसीदतूपासकः ।

श०-(७) भाव, पश्य पश्य । आक्रोशति माम् ।

१ कदाय B (१), काषाय G K २ गम्यमानमुद्यान K ३ पैशीददु A B (bc),
पशीददु पशीददु G ४ आक्रोशति A B (c) C D J.

शकारः । उवाचके त्ति मं भणादि । किं हेग्गे
णाविदे (८) ।

विटः । बुद्धोपासक इति भवन्तं स्तौति ।

शकारः । येणु शमेणका थुणु (९) ।

भिद्दुः । तुमं धण्णे तुमं पुण्णे (१०) ।

40

शकारः । भावे, धण्णे पुण्णे त्ति मं भणादि । किं हेग्गे
शलावके कोट्टके कोम्भकलि वा (११) ।

विटः । काणेलीमातः, ननु धन्यस्त्वं पुण्यस्त्वमिति भवन्तं
स्तौति ।

श०—(८) उपासक इति मां भणति । किमहं नापितः । नापितः
खलूपासको दृष्ट इत्याशयः ।

श०—(९) स्तुनु भगवन् स्तुनु । स्तुनु स्तुहि । मामित्यर्थः ।

भि०—(१०) त्वं धन्यस्त्वं पुण्यः ।

श०—(११) भावः, धन्यः पुण्य इति मां भणति । किमहं शला-
वकः कोट्टकं वा । शलावकधार्याकः । कोट्टकं दृष्टिकादिनिर्मितं निपा-
नम् । यत्र पशवः पिवन्ति पानीयं तत् । चार्याको हि धन्यः ।
कोट्टकं हि पुण्यमित्याशयः ।

१ इमे A B (bc) D F K ; हणविदे B (a). २ तुणु...थुणु A B (c) ; स्तुणस्तुण
B (a) K ; स्तुणु .. B (b) ; थणु .. C D J ; थुणु .. G. ३ शमेणका D. ४ धणे A
B (c). ५ पुणे A B (c). ६ शलावके A B (c) G ; om. and instead कुम्भके कोट्टके
भा. K. ७ कोट्टके A B (bc) ; कोट्टके ? B (a) ; कोट्टके B ; कोट्टके G ; कोट्टके J.
८ कोट्टककले C J ; om. A B (bc) D.

शकारः । भावे, ता कीश एशे इध ओगदे (१२) ।

भिक्षुः । इदं चीवेलं पेंक्खलिदुं (१३) ।

शकारः । अले दुईटशमणका, एशे मम बहिणीवदि-
णा शव्वुज्जाणाणं पवले पुप्फकलण्डुज्जाणे दिण्णे । जहिं दाव
शुण्हका शिआला पाणिअं पिअन्ति, हंगे वि पेंबलपुलिशे
मणुइशेके णे ण्हाआमि तहिं तुमं पुंक्खलिणीए पुलाणकुलुत्थ-
जूशेशवण्णाइं उइशेगन्धिआइं चीवेलंइं पेंक्खालेशि । ता तुमं
एकैपहालिअं कलेमि (१४) ।

श०—(१२) भाव, तत्किमर्थमेव इहागतः ।

भि०—(१३) इदं चीवरं प्रक्षालि(लयि)तुम् ।

श०—(१४) अरे दुष्टभ्रमणक, एतन्मम भगिनीपतिना सर्वोद्या-
नानां प्रवलं (प्रवरं) पुष्पकरण्डोद्यानं दत्तम् । यत्र तावच्छुभकाः
शृगालाः पानीयं पिबन्त्यहमपि प्रबलपुरुषो मनुष्यको न स्नामि
तत्र त्वं पुष्करिण्यां पुराणकुलित्ययूपसवर्णान्युपगन्धीनि चीवराणि
प्रक्षालयसि । तत्त्वामेकप्रहारिकं करोमि ।

१ आदे ? B (a), आभदे D, आभले ? २ om B ३ लभं A B (bc) D
४ पठां B (a), पव्व ? B (b) ५ इ B (b). ६ दुट A B (c) J, दुइ B (a)
C D, दुट B (b) K. ७ एक A B (c) C D J ८ शुण्हका D H ९ एगे A
B (bc) H K १० पवलं A B (c) C D; ११ वलपुं B K, ववलपुं B (b)
१२ मणुइशेके K १३ ण्हाआमि A B (c), ण ण्हाआमि H, ए हाआमि
(इहाआमि) K १४ पुक्खलं A B (b) C D H J १५ जूश B (a) १६ शवर्णा
H B (ad) C J, शवणाइ D H शवणाइ K १७ उइइसां (=उप) A B
(c), दुइइ B J, उइइसां D; दुइइसां G, विइइसां H. १८ विइइसां L
१९ पठां A B (abcd) F G K २० व्यहां D

विटः । काणेलीमातः, तथां तर्कयामि यथानेनाचिर-
प्रव्रजितेन भावितव्यम् ।

शकारः । कथं भावे जाणादि (१५) ।

55

विटः । किमत्र ज्ञेयम् । पश्य ।

अद्याप्यस्य तथैव केशविरहादौरी ललाटच्छविः

कालस्याल्पतया च चीवरकृतः स्कन्धे न जातः किणः ।

नाभ्यस्ता च कपायवस्त्ररचना दूरं निगूढान्तरम्

वस्त्रान्तं च पटोच्छ्रयात्प्रशिथिलं स्कन्धे न संतिष्ठते ॥५॥ 60

भिक्षुः । उच्चाशके, एवम् । अचिलपृथ्वजिदे हंगे (१६) ।

शकारः । ता कीश तुमं जादमेत्तक ज्ञेयं पृथ्वजिदे (१७)

इति ताडयति ।

भिक्षुः । नमो बुद्धस्य (१८) ।

वि०—अचिरं प्रव्रजितं संन्यासो यस्य तेन । अचिरसंन्यासवतेत्यर्थः ।

श०—(१५) कथं भावो जानाति ।

वि०—अचिरसंन्यासहेतूनाह । अद्याप्यस्येति । [शार्दूलविक्रीडित
छन्दः] । वस्त्रान्तं(न्तं)वेति न पुं(?) ।

भि०—(१६) हे उपासक, एवम् । अचिरप्रव्रजितोहम् ।

श०—(१७) तत्किमर्थं त्वं जातमात्र एव न प्रव्रजितः ।

भि०—(१८) नमो बुद्धस्य (दाय) ।

१ 'नेन विर० A B (c) F; 'नेन नाचिर० II (a), 'तेनाचिर० D. २ भयापरेण A II (c) C D F J. ३ 'नेतो C J. ४ 'नेतव C J. ५ 'पत्र० A B (c) C J; पत्रु-
जिदे D. ६ हंगे A B (bc) D; अ हंगे B. ७ जातमेत्तक &c. A B (bc) D F;
जातमेत्तव B (a) G; जातमे० J; जातमेत्तव K. ८ om. J. ९ 'जिदे D.

- 65 विटः । किमनेन ताडितेन तपस्विना । मुच्यताम् । गच्छतु ।
 शकारः । अले चिंष्ट दाव जाव शम्पधालेमि (१९) ।
 विटः । केन सार्धम् ।
 शकारः । अत्तेणो हडकेण (२०) ।
 विटः । हन्तं न गर्तः ।
- 70 शकारः । पुत्तका, हडका भट्टके पुत्तके, एशे शमणके
 अवि णाम कि गच्छदु किं चिष्टेदु । स्वर्गतेम् । गौवि गच्छदु
 णावि चिष्टदु । भौवे, शम्पधालिइं मए हडकेण शह । एशे
 मह हडके भणादि (२१) ।
 विटः । किं ब्रवीति ।

वि०—तपस्विना वराकेन (ण) ।

श०—(१९) भरे तिष्ठ तावद्यावत्संप्रधारयामि । निधिनोनी-
 त्यर्थः ।

श०—(२०) आत्मनो हृदयेन ।

श०—(२१) पुत्रक हृदय भट्टारक पुत्रक, फप अमणकोपि नाम
 किं गच्छतु किं तिष्ठतु । स्वयम् । नापि गच्छतु । नापि तिष्ठतु ।
 भाव, संप्रधारितं निधितमि (त्यर्थः) । मया हृदयेन सह । एतन्मम
 हृदयं भणति ।

१ विटः AB (abcd) D J, चिष्ट C २ तपसा J ३ अत्ते K ४ हन्ते G.
 ५ गत A II (c) D F ६ पुत्तक A B (bc), पुत्तका B (corr), पुत्तके II (a).
 पुत्तकोने हडकेण शह एशे मह हडके भणादि (= पुत्रक इति हृदयेन शासति ण्यो मज्झिमो
 प्रवीति?) K ७ हडका A B (bc) D ८ भट्टके A B (c) J, भट्टके ? II (a);
 भट्टके B (b) G, भट्ट om के D F, ९ पुत्तके B, पुत्तक D G १० विष्टदु A B (o);
 D J, विष्टु B (ab), चिष्टदु C ११ स्वयम् D F G १२ गवि गवि B गवि (a),
 गवि B (b) १३ भावे भावे B B (ad), प्रकाश भावे &c B (l) १४ भट्टके ? D.

शकारः । मावि गच्छतु । मावि चिष्टतु । मावि ऊशशतु । 75
मावि णीशशतु । इध ज्जेव्व झत्ति पडिअं मलेदु (२२) ।

भिक्षुः । णमो बुद्धश । शल्लणागदेमिहि (२३) ।

विटः । गच्छतु ।

शकारः । णं शमण (२४) ।

विटः । कीदृशः समयः ।

80

शकारः । तथा कइमं फेल्दु जथा पाणिअं पङ्कगइलं
ण होदि । अधवा पाणिअं पुज्जीकदुअ कइमं फेल्दु (२५) ।

विटः । अहो मूर्खता ।

विपर्यस्तमनश्चेष्टैः शिलाशकलवर्त्मभिः ।

मांसवृक्षैरियं मूर्खैर्भारिक्रान्ता वसुंधरा ॥ ६ ॥

85

श०—(२२) मापि गच्छतु । मापि तिष्ठतु । माप्युच्छसितु । मापि
श्वसितु । इदं झटिति पतित्वा मरतु त्रियताम् । अयं भिक्षु-

भिक्षुः । नाद्येनाक्रोशति ।

शकारः । किं भणादि (२६) ।

विटः । स्तौति भवन्तम् ।

शकारः । थुणु थुणु । पुणो वि थुणुं (२७) ।

90 तथा कृत्वा निष्क्रान्तो भिक्षुः ।

विटः । काणेलीमातः, पश्योद्यानस्य शोभाम् ।

अमी हि वृक्षाः फलपुष्पशोभिताः

कठोरनिष्पेन्दलतोपवेष्टिताः ।

नृपाज्ञया रक्षिजनेन पालिता

95 नराः सदारा इव यान्ति निर्वृतिम् ॥ ७ ॥

शकारः । गुंइट्ट, भौवे भणादि (२८) ।

बहुकुशुमविविचिदा अ भूमी

कुशुमभलेणं विणामिदा अ लुक्खा ।

निर्णयस्तद्वती मनस्येष्टा व्यापारो येषां तैः । तादृङ्मनस्येष्टा
येषां तैरिति वा । वर्म देहः ॥ ६ ॥

श०-(२६) किं भणति ।

दुमशिखरलला अ लेम्बमाणा

पणशफला विज वाणला ललन्ति ॥ ८ ॥ (२९) 100

विटः । काणेलीमातः, इदं शिलातलमध्यास्यताम् ।

शकारः । एंशे म्हि आशिदे । इति विटेन सहोपविशति ।

भावे, अज्जवि तं वंशन्तशेणिअं शुमलामि । दुज्जणवअणं विअ
हडकादो ण ओदंलदि (३०) ।

विटः । स्वगतम् । तथा निरंस्तोपि स्मरति ताम् । 105

अथवा

स्त्रीभिर्विमानितानां कापुरुषाणां विवर्धते मदनः ।

सत्पुरुषस्य स एव तु भवति मृदुर्नैव वा भवति ॥ २९ ॥

शकारः । भावे, का वि वेला थावरकचेडइश भणि-

दइश पवहणं शेळ्ळिअ लहुं लहुं ओअच्छे त्ति । अज्जवि णे 110

श०-(२९) बहुकुसुमविनित्रिता च भूमी कुसुमभरेण विनामि-
ताथ वृक्षाः । दुमशिखरललावलम्बमानाः पनसफलानीव धानरा
ललन्ति ॥ ८ ॥ व इव । इति श्रेयम् ।

श०-(३०) एपोस्यासितः । भावः, अद्यापि तां वसन्तसेनां
स्मरामि ॥ दुर्जनवचनमिव हृदयाच्चावतरति ।

वि०-स्त्रीभिरिति । आर्याउन्दः । स एव तु मदन एव तु ॥ २९ ॥

श०-(३१) भावः, कापि वेला स्यावरकचेटस्य मणितस्य प्रवहणं

१ दुमशिखर ॥ २ शिखरलला B (a). ३ वन्दमाणा BB (ad). ४ फला इव A B (c) D; फला इ B; फला इ B (a). ५ एणो AB (c) DF. ६ वसन्त H.
७ गुनलामि B (a). ८ दुज्जण K. ९ ओश J. लदि. १० निरंस्तो? A B (c) F.
११ न ण DH. १२ न A B (c) DFH. १३ गण्डेणि AB (c); गण्डेणुनि
BK; ग(अ)ण्डेणि D; अण्डेणुनि G. १४ आगण्डि A B (bc) D K;
आगण्ड H.

आअच्छादि चि । चिलम्हि बुभुक्षिन्दे । मज्झण्हे ण शेकीअदि
पादेहिं गन्तुम् । ता पेक्ख पेक्ख ।

णहमज्झगदे शूले दुपेक्खे कुविदबाणलशालिच्छे ।

भूमी दढशान्तत्ता हदपुत्तशेदे व्व गन्धाली ॥ १० ॥ (३१)

115 विटः । एवमेतत् ।

छायामु प्रतिमुक्तशष्पकवलं निर्दोयते गोकुलम्

तृष्णार्तेश्च निपीयते वनमृगैरुच्छं पयः सारसम् ।

संतापादतिशङ्कितैर्न नगरीमार्गो नरैः सेव्यते

तत्रां भूमिमपास्य च प्रवहणं मन्ये क्वचित्संस्थितम् ॥ ११ ॥

120 शकारः । भावे,

शिलशि मेम णिलीणे भाव शुज्जश पादे

शउणिसगविहङ्गा लुक्खेशाहाशु लीणा ।

णलपुलिशमेणुश उण्हदीहं शशन्ता

वलशलणणिशण्णा ओदव णिव्वहन्ति ॥ १२ ॥

गृहीत्वा लघु लघ्यागच्छेति । अद्यापि नागच्छतीति । चिरमस्मि
बुभुक्षितः । मध्याह्ने न शक्यते पादाभ्यां गन्तुम् । तत्पश्य पश्य ।
णहमज्ज्ञेति । आर्याच्छन्दः । नभोमध्यगतः मूरो दुःप्रेक्ष्यः कुपितवा-
नरवृक्षः । भूमी इदसंतप्ता हतपुत्रशतेव गान्धारी ॥ १० ॥
गान्धारी दुर्योधनादीनां जमनी ख्याता ।

वि०—छायामिति । शष्पं बालतृणम् । सरस इदं सारसम् ।
पयः ॥ ११ ॥

श०—(३२)भाव, शिलशीति । मालिनीछन्दः । शिरसि मम

१ शिलसि B, विचालसि K. २ मज्झणे B (a); मज्झण्णे B B (ad). ३ शेकी०
A B (bc) D. ४ पेच्छ पेच्छ A F G K. ५ मज्झगदे G ६ पेच्छे ADGK.
७ मरिच्छे II (n), मरिच्छे K. ८ दढ A B (c), दिढ DH. ९ संतापा II (a) D.
१० शतेव F. ११ निदायतो! A F. १२ उण्ण? K. १३ मह K. १४ उण्णपरा
A B (c). १५ शल्लोशु B D E K. १६ मनुश BCDJ. १७ वन्दभा? G.

भावे, अज्ज वि शे चेहे णोअच्छदि । अत्तणो विणोदणणि- 125
मिच्चं किं पि गाइइशं । इति गायति । भावे, भावे, शुदं
तुए जं मए गाइदं (३२) ।

विटः । किमुच्यते । गन्धर्वो भवान् ।

शकारः । कथं गन्धर्वे ण भविइशं ।

हिङ्गुज्जले जीलकभद्रमुंश्ते

130

वचाह गण्ठी शगुंडाह शुण्ठी ।

एशे मए शेविद गन्धजुत्ती

कथं ण हग्गे मेधुलइशेलेत्ति ॥ १३ ॥

भावे, पुणो वि दाव गाइइशं । तयो करोति । भावे भावे,
शुदं तुए जं मए गाइदं (३३) । 135

निलीनो भ(भा)वसूर्यस्य पादः शकुनिखगविहंगा वृक्षशाखास्रलीनाः ।
नरपुरुषमनुष्या उष्णदीर्घाश्च सन्तो गृहशरणनिरण्णा आतपं निर्वहन्ति
॥ १२ ॥ भाव, अद्यापि स चेदो नागच्छति । आत्मनो विनोदननिमि-
त्तं किमपि गायिष्यामि(गास्यामि) । भाव, श्रुतं त्वया यन्मया गीतम् ।

श०—(३३) कथं गन्धर्वो न भविष्यामि । हिङ्गुज्जलेति ।
इन्द्रवज्रा छन्दः । हिङ्गुज्ज्वला जीरकभद्रमुस्ता वचाया मन्थिः सगु-
डा च शुण्ठी । एषा मया सेविता गन्धयुक्तिः(?) कथं नाहं मधुर-
स्वर इति ॥ १३ ॥ भाव, पुनरपि तावद्वायिष्या(स्या)मि । भाव,
श्रुतं त्वया यन्मया गीतम् ।

१ स A B (c) D. २ गच्छदि A B (bc) D; गच्छदि III K. ३ अथ वा
अत्तणो B B (ad) E G. ४ वि D. ५ स्तं A B (bc) K. ६ om. A B (bc)
DEF. ७ बोत्ते K. ८ बो A B (c) D; वे II. ९ ला BDE; ज्जला K.
१० मुत्ते A B (abcd) CDJ. ११ शम् C J; दाहि E. १२ मधुले G.
१३ रसलति A II (c) F; वदलति II (b) II E; शलेति G; सलति K. १४ भावे
भावे II. १५ इति तथा II B (ad). १६ om. A B (bc).

विटः । किमुच्यते । गन्धर्वो भवान् ।

शकारः । कथं गन्धर्वे न भवामि (३४) ।

हिङ्गुज्जले दिण्णमेलीचचुण्णे

वग्घालिदे तेल्लधिण्ण मिद्वो ।

भुत्ते मए पालहुदीअमशो

कथं न हंग्गे मधुलश्लेत्ति ॥ १४ ॥

भावे. अज्जवि चेडे^{१०} णोअच्छदि (३५) ।

विटः । स्वस्थो भवतु भवान् । सप्रस्येवागमिष्यति ।

ततः प्रविशति प्रवहणाधिरूढा वसतसेना चेदश्च ।

चेटः । भीदे कखु हंग्गे । मज्झज्जिके शुज्जे । मो दाणि

कुविदे लाअशालशण्ठाणे हुविद्वशदि । ता तुलिद व्हामि ।

जाथ गोणा जौथ (३६) ।

श०—(३४) कथं गन्धर्वो न भवामि । हिङ्गुज्जले इति । उक्त छन्दः । हिङ्गुज्ज्वल दत्तमरीचचूर्णं व्याघारित तैलघृतैर्मिश्रम् । भुक्त मया पारभृतीयमास कथं नाह(ह) मधुरस्वर इति ॥ १४ ॥ पारभृत-मुपायन तस्येदं पारभृतीय मासम् (?) ।

श०—(३५) भाव, अद्यापि चेटो नागच्छति ।

चेट—(३६) भीत खल्वहम् । माध्याह्निक सूर्य । मेदानी कुपितो राजदयालसस्याने भविष्यति । तत्परित व्हामि । यात गोणा(गौ) यात(तम्) ।

१ ग अन्वा A B (c) २ गण^० A B (c) ३ मरिच^० A B (bc) D मरीच^० B (n) C J माराच^० E ४ तेल्लधिण्णि A B (bc) D तेल्लधिण्णि E K तेल्ल दि G ५ पारहु^० A B (abcd) D E रहुदिअ I रहुदीए G ६ मरुशे E मारो I ७ हंगे D हङ्क E हङ्क G ८ सल्ललि A B (c), वल्ललि B (b) DE शल्ललि G शल्ललि K ९ भाव भावे B (a) १० चड B (a) ११ नगच्छदि A B (abcd) D नगच्छदि E १२ मज्झज्जिक A B (bc) मज्झज्जिक B मज्झज्जिके D मज्झज्जिक H १३ मादाव B B (1d), मिदार्ण H १४ जाथ जाथ B (a)

वसन्तसेना । हृद्दी हृद्दी । ण हु वड्डमाणअस्स अअं सरसं-
 जोओ । किण्णेदं । किं ण हु अज्जचारुदत्तेण वाहनपरिस्समं
 परिहरन्तेण अण्णो मणुस्सो अण्णं पवहणं पेसिदं भविस्सदि । 150
 फुरदि दाहिणं लोअणं, वेवदि मे हिअअं, मुण्णाओ दिसाओ,
 सच्चं ज्जेव विसण्णुलं पेक्खामि (३७) ।

शकारः । नेमिघोषमाकर्ण्य । भावे भोवे, आगदे पव-
 हणे (३८) ।

विटः । कथं जानासि ।

156

शकारः । किं ण पेक्खंदि भावे । वुड्डगूअले विअ घुल-
 घुलाअमाणे लक्खीअदि (३९) ।

वस०—(३७) हृदि हृदि भवे । न खलु वर्धमानकस्यायं
 स्वरसंयोगः । किं नेदम् (मिदं) । किं न खल्वार्यचारुदत्तेन वाहनप-
 रिश्रमं परिहरतान्यो मनुष्योन्यप्रवहणं प्रेषितं भविष्यति । स्फुरति
 दक्षिणं लोचनम् । वेपते मे हृदयम् । शून्या दिशः । सर्वमेव
 विसंभुलं पश्यामि ।

श०—(३८) भाव भाव, आगतं प्रवहणम् ।

श०—(३९) किं न पश्यति भावः । वृद्धशूकर इव घुरघुराय-
 माणं लक्ष्यते ।

१ पडिस्समं A B (bc) C J. २ अण्णपणं A B (bc). ३ om. D E.
 ४ आगदे E G. There is much confusion about आगदे, ले and दे in this
 page and the next). ५ पेअदि G; पेअदि K.

विटः । दृष्ट्वा । साधु लेखितम् । अयमागतः ।

शकारः । पुत्रयका थोवलका चेडा, आंगदे शि (४०) ।

160 चेटः । अध इं (४१) ।

शकारः । पवहणे वि आंगदे (४२) ।

चेटः । अध इ (४३) ।

शकारः । गोणावि आंगदे (४४) ।

चेटः । अध इ । (४५) ।

165 शकारः । तुम पि आंगदे (४६) ।

चेटः । सहासम् । भइँटके, अहं पि आंगदे (४७) ।

श०—(४०) पुत्रक स्थावरक चेट, आगतोसि ।

चे०—(४१) अध किम् ।

श०—(४२) पवहणमप्यागतम् ।

चे०—(४३) अध किम् ।

श०—(४४) नृपभावप्यागतौ ।

चे०—(४५) अध किम् ।

श०—(४६) त्वमप्यागत ।

चे०—(४७) महारक, अहमप्यागत ।

१ लेखितमपि B २ पुत्रका A B (c), पुडका B (a); पुतका B (b) I, पुग D; पुतका G, पुगम H, पुका J ३ पवहणक A B (c) D ४ आगत A B (bc) D G ५ Four speeches after this om G ६ आंगदे A B (bc) D G H ७ भइँके A B (bc) CDJ, भइँके B (a). ८ पि A B (abcd) f D L ९ अहमद B (ab)

शकारः । ता पेवेशोहि पवहणं (४८) ।

चेटः । कदलेण मग्गेण (४९) ।

शकारः । एदेण ज्जेव पाआलखण्डेण (५०) ।

चेटः । भेइटके, गोणा मलेन्ति । पवहणे वि भज्जेदि १७०
हग्गे वि चेडे मलामि (५१) ।

शकारः । अले लाअशालके हग्गे । गोणा मंले अवले
कीणिइशं । पवहणे भग्गे अवलं घंडाइशं । तुंमं मले अण्णे
पवहणवाहके हुविइवादि (५२) ।

श०—(४८) तत्पवेशाय पवहणम् ।

चे०—(४९) कतरेण मार्गेण ।

श०—(५०) एतेनैव प्राकारखण्डेन ।

चे०—(५१) भट्टारक, वृषभाः(भौ) म्रियन्ते (येते) । पवहणमपि
भज्यते । अहमपि चेटो मरामि म्रिये ।

श०—(५२) अरे राजशालकोहम् । वृषभा(भौ) मृता(तौ)
अपरं(रौ) क्रेप्यामि । प्रवहणं भग्नमपरं कारयिष्यामि । त्वं मृतोऽन्यः
प्रवहणवाहको भविष्यति ।

१ शाहि A B (c) DE. २ पणाल A B (bc) FGK; पणाल II II; पणाल E.
३ मटके A B (ac) CD; मटके B (b). ४ मज्जेदि B D E F K. ५ एदे B (b)
E K. ६ अवलं A B (bc) D J. ७ तिलइशं A B (abcd) DE; किलि II.
८ मडो B (s). ९ अवलं A B (c); वलं B (b). १० वदइशं II; वदइशो G.
११ Twice B (a). १२ अवले B B (ad).

175 चेटः । शब्दं उववण्णं हुविइशदि । हेग्गे अत्तेणकेलके
ण हुविइशं (५३) ।

शकारः । अले शब्दं पिं णउशदु । पांआलखण्डेण
पवेशोहि पवहणं (५४) ।

चेटः । विभज्ज ले पवहणं । शमं शामिणा विभज्ज ।
180 अण्णे पवहणे भोदुं । भैउटके गेदुअ णिवेदेमि । प्रैविश्य ।
कथं ण भग्गे । भउटके, ऐंशे उवस्थिदे पवहणे (५५) ।

शकारः । णे छिण्णा गोणा । ण मला लज्जे । तुमपि
ण मले (५६) ।

चे०—(५३) सर्वमुपपन्नं भविष्यति । अहमात्मनःकृते न भवि-
ष्यामि ।

श०—(५४) अरे सर्वमपि नश्यतु । प्राकारखण्डेन प्रवेशय
प्रवहणम् ।

चेटः—(५५) विभज्ज (भङ्ग्धि)रे प्रवहण।समं स्यामिना विभज्ज
(भङ्ग्धि) । अन्यत्पवहणं भवतु । भट्टारकं नत्था निवेदयामि । कथं
न भमम् । भट्टारक, एतदुपस्थितं प्रवहणम् ।

श०—(५६) न उ(?) छिण्णालज्ज पु(पु)धलीज । यूपमः(गौ)
न मृताः(गौ) । त्वमपि न मृतः । छिण्णालज्जेत्येकपदस्यापि मध्ये
पदान्तैरेव्ययहितत्वं शकारवचन(त्वा)दुपपद्यते ।

१ एगे B (b) E; अणकेलके (= भाग्यम कृते) A II (c), (= भाग्यम कृते) D;
अणकेलके B (b) E K. २ विइश II (a) ४ विउशदु B; वि उशदु D; ५
वि उशदु G ५ पाण्ड D; पाण्ड E; पाण्ड F G K. ६ पाण्डेयउश B, चदेव K,
७ पाण्डेय K. ८ गय? B (a). ९ विभज्ज विभज्ज B B (ad). १० अण्ड K.
११ मरके A B (ac) CDJ; मरके B (b) E. १२ गय K. १३ After पाण्ड B
(a). १४ om. B B (ad). १५ उरदे II (a); पाण्डेय उरदे G १६ न A B
(c) D F. १७ छिण्णालज्ज (= पुधलीज) D II १८ om. D II; मय E.

चेष्टः । अध ई (५७) ।

शकारः । भाव औअच्छ । पवहणं पेक्खामो । भावे तुमं 185
मे गुल्लु पेलमगुल्लु । पेक्खीअशि शादलके अन्भन्तलकेत्ति ।
कलणीएत्ति तुमं दाव पवहणं अग्गदो अहिल्लुह (५८) ।

विष्टः । एवं भवतु । इत्यारोहति ।

शकारः । अथवा चिष्ट तुमं । तुह वप्पकेलंके पवहणे
ण तुमं अग्गदो अहिल्लुहशि । हेग्गे पवहणशामी । अग्गदो 190
वहणं अहिल्लुहामि (५९) ।

विष्टः । भवौनेवं ब्रवीति ।

चे०-(५७) अथ किम् ।

श०-(५८) भाव आगच्छ । प्रवहणं पय्यामः (वः) । भाव त्वमपि
गुरुः प्रथमगुरुः । प्रेक्षस्व सादरकोभ्यन्तरक इति (?) । (पुर-
तरणीय) इति त्वं तावत्प्रवहणममतोधिरोह ।

श०-(५९) अथवा तिष्ठ त्वम् । तव वप्रकृतं (?) प्रवहणं येन
ममतोधिरोहसि । अहं प्रवहणस्वामी । अमृतः प्रवहणमधिरोहामि ।

१ आगच्छ BDEFGK; आगच्छ E. २ गुल्लुमगुल्लु (=गुरोर्गुरुः) K. ३ om. A
(c) D. ४ om. D. ५ इत्यारोहमाणे? K. ६ अहम् E K. ७ विष्ट A II (ac)
J; विष्ट B (b) E; विष्ट C; तिष्ठ K. ८ तुह्य (= तव प्रकृतं) A B (c);
ह्यं (= तव संबन्धि) D also F H. ९ तुहसि A B (abcd) D; अहिल्लुहसि
K. १० हेग्गे B (b) E. ११ om. B B (ad). १२ दहामि E G. १३ नेव
JGK.

175 चेटः । शब्दं उववण्णं हुविशशदि । हंग्गे अत्तैणकेल्लके
ण हुविशशं (५३) ।

शकारः । अले शब्दं पिं णउशदु । पांआलखण्डेण
पवेशोहि पवहणं (५४) ।

चेटः । विभज्ज ले पवहणं । शमं शामिणा विभज्ज ।
180 अण्णे पवहणे भोदुं । भेट्टके गेट्ठेअ णिवेदेमि । प्रविश्य ।
कथं ण भग्गे । भट्टके, ऐशे उवत्थियदे पवहणे (५५) ।

शकारः । पे छिण्णा गोणा । ण मला लज्जे । तुमपि
ण मले (५६) ।

चे०—(५३) सर्वमुपपन्नं भविष्यति । अहमात्मनःकृते न भवि-
ष्यामि ।

श०—(५४) अरे सर्वमपि नश्यतु । प्राकारखण्डेन प्रवेशय
प्रवहणम् ।

चेटः—(५५) विभज्ज (भट्टम्भि)रे प्रवहणं । समं स्वामिना विभज्ज
(भट्टम्भि) । अन्यत्प्रवहणं भवतु । भट्टारकं गत्वा निवेदयामि । कथं
न भगवन् । भट्टारक, एतदुपस्थितं प्रवहणम् ।

श०—(५६) न ख(?) छिण्णालज्ज पु(पुं)धलीज । धृपभः(भौ)
न मृताः(तौ) । एतमपि न मृतः । छिण्णालज्जेत्येकपदस्यापि मध्ये
पदान्तैरेव्यवहितत्वं शकारवचन(त्वा)दुपपद्यते ।

चेष्टः । अध ई (५७) ।

शकारः । भाव ओअच्छ । पवहणं पेक्खामो । भावे तुमं 185
पि मे गुलु पलमगुलु । पेक्खीअशि शादलके अब्भन्तलकेत्ति
पुलक्कलणीएत्ति तुमं दाव पवहणं अग्गदो अहिलुह (५८) ।

विटः । एवं भवतु । इत्यारोहति ।

शकारः । अधवा तिइट तुमं । तुह वप्पकेलंके पवहणे
जेण तुमं अग्गदो अहिलुहशि । हेग्गे पवहणशामी । अग्गदो 190
पेवहणं अहिलुहामि (५९) ।

विटः । भवोनेवं ब्रवीति ।

चे०-(५७) अय किम् ।

श०-(५८) भाव आगच्छ । प्रवहणं पइयामः(वः) । भाव त्वमपि
मे गुरुः प्रथमगुरुः । प्रेक्षस्व सादरकोभ्यन्तरक इति (?) । (पुर-
स्करणीय) इति त्वं तावत्प्रवहणममृतोधिरोह ।

श०-(५९) अयया तिष्ठ त्वम् । तव वप्रकृतं (?) प्रवहणं येन
त्वममृतोधिरोहि । अहं प्रवहणस्वामी । अमृतः प्रवहणमधिरोहामि ।

शकारः । जेइ वि हग्गे ऐव्वं भणामि तन्ना वि तुं
एशे आदले अहिलुह भंडकेत्ति भणिटु (६०) ।

195 विटः । आरोहनु भवान् ।

शकारः । ऐशे अम्पदं अहिलुहामि । पुंथका थाव-
लका चेडा, पल्लिवंत्तावेहि पवहणं (६१) ।

चेटः । परोवर्य । अहिलुहदु भंडालके (६२) ।

शकारः । अधिरुह्मावलोक्य च शंका नाटयित्वा त्वरितमवतीर्ष-

200 विट कण्ठेवलम्ब्य । भावे भौवे, मैलेशि मैलेशि । पवहणाधिल्लूहा

श०—(६०) यद्यप्यहमेव भणामि तथापि तवैव आचारोधि-
रोह भट्टारकेत्ति भणितुम् ।

श०—(६१) एष सांप्रतमधिरोहामि । पुत्रक स्थावरक चेट,
परिवर्तय प्रवहणम् ।

चे०—(६२) अधिरोहनु भट्टारकः ।

श०—शशं आसम्(?) । (६३) भाव, मरामि मरामि । अत्रियेहमि-

१ जयि B (a), यई वि E २ एव BDE ३ एतेर्भाते AB (c) Γ, तव corr
तुह B (a), तुष शिलभल II (b), तुएसेआललए (= आचार) D, तव एसे आभाते
LGK, तुएसे आलल H * अहिलुहेत्ति AB (bc), °इहत्ति DGK, °इहत्ति Γ
५ मडेके om ति AB (c) D F, भट्टारकेत्ति B, मडक B (a), मडेके om ति B
(b) EK, मडेके ति C J ६ भणिटु A B B (bcd) EFG, भणिटु B (a), °उ D,
°एश G < °आत्ति B (a) ७ पुंथका AB (c) CDJ, पुंथकापाव B (a)
पुतका B (b), पुतका E १० पाडे A B (bcd) DEKG ११ °वृत्त्य B b
१२ मदा AB (ac) DJ, मडालके E १३ थथ B K, शश B (b) १४ om A
(B (bc) D १५ मडे om ति A II (bc), मडेत्ति B E १६ om A II (bc),
(c) ति B, हगेमडे For मलेशि मलेशि D. १७ °रुडा A B (abcd) D

लक्ष्मेशी चोले वा पडिवेशदि । तौ जई लक्ष्मेशी तदो उभे
वि मूरो । अथ चोले ता उभे वि खंज्जे (६३) ।

विटः । नै भेतव्यम् । कुतोत्र वृषभयाने राक्षस्याः
संचोरः । मा नाम ते मध्याह्नार्कतापच्छिन्नदृष्टेः स्थावरकस्य
सैकञ्चुकां छायां दृष्ट्वा भ्रान्तिरुत्पन्ना ।

205

शकारः । पैश्यका थावलका चेडा, जीवेशि (६४) ।

चेटः । अथ इ । (६५) ।

शंकारः । भावे, प्रवहणाहि ईशिया पडिवेशदि ।
तौ अवलोपहि (६६) ।

त्यर्थः । प्रवहणाधिरूढा राक्षसी चोरो वा प्रतिवसति । तद्यदि
राक्षसी तदोभावपि मुपितौ । अथ चौरस्तदोभावपि खादितौ । विरु-
द्धोक्तिः शकारवचनत्वात्समाधेया ।

श०—(६४) पुत्रक स्यावरक चेद, जीवसि ।

चे०—(६५) अथ किम् ।

श०—(६६) भाव, प्रवहणान्तः स्त्री प्रतिवसति । तदवलोक्य ।

१ शि K. २ चोले.....लक्ष्मेशी om. B (a). ३ पति^० BDEFGK.
४ om. J. ५ जई K. ६ ता E. ७ उभे? A II (bc). ८ वि DGH.
९ मुशे II (ab). १० कलज्जे BE; कलजे D. ११ न भेतव्यम् twice B B (abd).
१२ राक्षसचोरः B B (ad); राक्षस्य with स written above E; राक्षसस्य K.
१३ अवसर A II (bc) DEFG; वसरः E. १४ लिख^० A II (bc) D; भि(दि)
I.GK. १५ यथा^० E. १६ सकृत्का D H. १७ पुनका A II (c) J; पुस्तका B
(a) G; पुस्तका B (b) II. १८ थावलके II (a). १९ जीवे शिशि? II (a)
२० om. D. २१ C. प्रवहणाधिरूढा II (a); प्रवहणाहि om. रुढा E K; प्रवहणा-
धिरूढा J. २२ इतिमा A B (c); विडिविमा? B (a); इतिमा B (b); इथिमा
CDJK; इतिमा E; इतिमा H. २३ अतो पलोपहि K.

210

विटः । कथं स्त्री ।

अवनतशिरसः प्रयोम शीघ्रं

पथि वृषभा इव वर्पताडिताक्षाः ।

मम हि सदसि गौरवप्रियस्य

कुलजनदर्शनकातरं हि चक्षुः ॥ १५ ॥

215

वसन्तसेना । सविस्मयमात्मगतम् । कथं मम णअणाणं आ-
 आसअंरो ज्जेव्व राअसोलओ । ता संसइदम्हि मन्दभाआ । एसो
 दाणिं मम मन्दभाइणीए ऊसरक्खेत्तपडिदो विअ वीअमुदी
 णिप्फलो इध आगमणो संबुत्तो । ता किं एत्थ केरइस्सं (६७) ।

शकारः । कौदले क्खु एओ बुँडुखोडे पव्हणं नावलो-

220 णेदि । भावे, आलोएहि पव्हणं (६८) ।

अवनतेति । पुष्पिताग्रा छन्दः । अत्र विटेनापि निजगौरवमु-
 क्तम् ॥ १५ ॥

वस०—(६७) कथं मम नयनयोरायासकर एव राजदयालः ।
 तत्सशयितास्मि मन्दभाग्या । एतदिदानीं मम मन्दभागिन्या ऊपर-
 क्षेत्रपतित इव बीजमुष्टिर्निष्फलमिहागमनं संवृत्तम् । तत्किमत्र
 करिष्यामि ।

श०—(६८) कातरः खल्वेष वृद्धचेटः प्रवहणं नावलोकयति ।
 भाव, आलोकय प्रवहणम् ।

१ प्रयोम शीघ्रम्? B २ काते B (a) ३ शालओ A B (c) ४ मणाए? B
 (a) ५ ओसर II (a). कुसर? G ६ च्छेत A B (c), च्छेत्त B (b) DEKG
 ७ मुदो C, एअमुदी K ८ णिप्फलो A B (c) H ९ आगमो D १० करिस्स
 D ११ कौदले K १२ चेडे A B (bc) CDJ १३ आदि A B (c) DE.

विटः । को दोषः । भवत्वेवं तावत् ।

शकारः । कथं शिखालो उद्भून्ति वा अशा वेद्येन्ति ।
ता जाव भावे अक्खीहिं भक्खीअदि दन्तोहिं पेक्खीअदि
ताव हंगो पलाइइशं (६९) ।

विटः । वसन्तसेनां दृष्ट्वा । सविपादमात्मगतम् । कथमये मृगी २२५
व्याघ्रमनुसरति । भोः कष्टम् ।

शरच्चन्द्रप्रतीकाशं पुलिनान्तरशायिनम् ।

हंसी हंसं परित्यज्य वायसं समुपस्थितां ॥ १६ ॥

जनान्तिकम् ।

वसन्तसेने, न युक्तमिदं नापि सदृशमिदम् ।

२३०

पूर्वं मानादवज्ञाय द्रव्यार्थं जननीवशात् ।

वसन्तसेना । णं । इति शिरश्चालयति ।

विटः । अशौण्डीर्यस्वभावेन वेशभावेन मन्यते ॥ १७ ॥

श०—(६९) कथं शिखालो उद्भूयन्ते वायसा व्रजन्ति । धावन्ती-
त्यर्थः । तथावद्भावोक्षिभ्यां भक्ष्यते दन्तैः प्रेक्ष्यते तावदहं पलायिष्ये ।
विरुद्धोक्तिः शकारवाक्यत्वात् ।

वि०—शरच्चन्द्रेति । अनुष्टुप् । अपस्तुतप्रशंसात्रालंकारः ॥ १६ ॥
सदृशमनुरूपम् । पूर्वमिति । अनुष्टुप् । पूर्वं यदा दशसहस्रसुवर्ण-
मुद्राणामलंकारः (राः) प्रवहणं च प्रेषितं तदेत्यर्थः । मानाद्वर्णात् ।
राजश्यालमिममवज्ञाय तिरस्कृत्येदानीं द्रव्यनिमित्तं जननीवशात् ।
इहैवागतासीति शेषः । अशौण्डीर्यस्वभावेनानौदार्यप्रकृत्या वेश्या-
त्वादागतासीति मन्यते जनेनेत्यर्थः ॥ १७ ॥

१ लला A B (bc) D. २ उद्भूयन्ति A B (c) F; उद्भूय(ए)न्ति D. ३ व्रजन्ति
A B (bc) DEFK; वज्रजन्ति B. ४ om. B (a). ५ हंगे A B (bc) DEK.
६ मादा दव (मादाद?) B B (ad). ७ न इति om. A B (c); वेति B (ab).
८ शौण्डीर्य B (a).

ननूक्तमेव मया भवतीं प्रति 'सममुपचर भद्रे सुप्रियं चाप्रियं च'।

235 - वसन्तसेना । प्रवहणविपज्जामेण आअदा । सरणागः
दम्हि (७०) ।

विटः । न भेतव्यं न भेतव्यम् । भवत्वेनं वञ्चयामि ।
शकारमुपगम्य । काणेलीमातः, संत्यं राक्षस्येवात्र प्रति-
वसति ।

240 शकारः । भावे भावे, जहं लंक्खशी पडिवशादि ता
कीश ण तुमं मूरोदि । अर्धं चोले ता किं^{१०} तुमं ण भक्खि-
दे (७१) ।

विटः । किमनेन निरूपितेन । यदि पुनरुद्यानपरंपरया
पद्मयामेव नगरीमुज्जयिनीं प्रविशावस्तदा को दोषः स्यात् ।

245 शकारः । एव्वं किदे^{११} किं भोदि (७२) ।

विटः । एवं कृते व्यायामः सेवितो धुर्याणां च परिश्रमः
परिहृतो भवति ।

वस०-(७०) प्रवहणविपर्यासेनागता । शरणागतास्मि ।

श०-(७१) भाव भाव, यदि राक्षसी प्रतिवसति तत्किम-
र्थं न त्वां मुष्णाति । अथवा(?) चोरस्तदा किं त्वं न भक्षितः ।

श०-(७२) एवं कृते किं भवति ।

१. १० वा प्रियं वा B DEFGK २ आगदा C J ३ भवत्वेनं G. ४ om DE.
५ om G ६ अयि G ७ लवणशी D ८ अथवा AB (bc); अथवा DF
९ चोडे AB (c) DEFG, चेडे B (b) १० कीदृश B ११ ण तुमं लज्जे (=जादित) B
B (ad) १२ विरुद्धं AB (c) F १३ एव L १४ om G, किर K १५ भव
B (a)

। शकारः । एवं भोदु । थावलआ चेडा, णहं पव्हणं ।
अधवा चिइंठ चिइंठ । देवदाणं बम्हणाणं च अग्गदो चलणेण
गच्छामि । णहि णहि । पव्हणं अहिल्लुहिअं गच्छामि । २५०
जेण दूलदो मं पेक्खिअ भणिइशान्ति एंशे शे लइंठअशाले
भइंठालके गच्छदि (७३) ।

विटः । स्वगतम् । दुप्करं विपमौर्षधीकर्तुम् । भवत्वेवं
तावत् । प्रकाशम् । काणेलीमातः, एषा वसन्तसेना भवन्तम-
भिसारयितुमागता । २५५

वसन्तसेना । सन्तं पावं सन्तं पावं (७४) ।

शकारः । सहर्षम् । भौवे भावे, मं पव्वलपुल्लिंशे मणु-
इशं वासुदेवकं । (७५) ।

श०—(७३) एवं भवतु । स्थावरक चेट, नय पव्हणम् ।
अथवा तिष्ठ तिष्ठ । देवतानां ब्राह्मणानां चाप्रतधरणेन गच्छामि ।
नहिं नहि । पव्हणमधिरुहं गच्छामि । येन दूरतो मां प्रेक्ष्य भणि-
प्यन्ति एष स राष्ट्रियइयालो भट्टारको गच्छति ।

वस०—(७४) शान्तं पापं प्रतिहतममङ्गलमिति ।

श०—(७५) भाव, मां पव्वलपुरुषं मनुष्यं वासुदेवकं वासुदेव-
सदृशम् । 'इवे प्रतिकृतौ' इति सूत्रेण कन् । अथ इवाश्वक (इय
प्रतिकृतिरश्वकः) इतिवत् ।

१ निष्ठ once AB (abcd); चिडाचिड DGJ; चिडचिड C. २ गच्छामि E; गच्छामि K. ३ om. E. ४ लुहिअ B. (b) ५ om. E. ६ लुहिअ AB (bc) E; लुहिअ B (a) CDHJ. ७ मट्ठं A B (bc) E; मट्ठ II (a) CDJ. ८ मोर्षधी° AB (bc) D. ९ सन्तं पावं once AB (bc) D, सन्त EFG. १० om. AB (bc) DEFG. ११ पक्ख° F. १२ पडिउमणु° AB (bc). १३ वासुदे° AB (abcd) वक्क CGJ; वासुदेवक K.

विटः । अथ किम् ।

260 शकारः । तेण हि अपुव्वा शिली शमाशादिदे । तदिश
काले मए लोशाइदा । शैम्पदं पादेशुं पडिअ पंशादेमि (७६) ।

विटः । साध्वभिहितम् ।

शकारः । एशे पादेशु पंडेमि । इति वसन्तसेनामुपमृत्य ।
अत्तिके, अम्बिके, शुणु मम विण्णत्ति (७७) ।

265 एशे पेडामि चलणेशु विशालणेत्ते
हेइतज्जालि दशणहे तेव शुद्धदन्ति ।
ज त मए अँवकिद मँदणातुलेण
त खम्मिदाशि^१ वरगात्ति तव म्हि दाशे ॥ १८ ॥ (७८) ।

श०—(७६) तेन हि अपूर्वा श्रीः समासादिता । तस्मिन्काले
मया लोशाइदा रोपिता । साप्रत पादयो पतित्वा प्रसादयामि ।

श०—(७७) एष पादयो पतामि । अत्तिके हे मात । अम्बिके,
शृणु मम विज्ञप्तिम् । एशे पडामीति । वसन्ततिलका उन्द ।
(७८) एष पतामि चरणयोर्विशालनेत्रे हस्ताञ्जलिं दशनखे^(?)
तव शुद्धदन्ति । यत्तन्मयापकृत मदनातुरेण तत्क्षामितासि^(?)
वरगात्रि तवास्मि दासः ॥ १८ ॥

१ सादिदा AB (c) २ लोशाइदा B (a) लामाशाइदा B (b) लारशाइदा K
३ सपद AB (abcd) h ४ पादस AB (abcd) EF पारसु K ५ पसादेमि
B (a) ६ पादेसु AB (abcd) DEF ७ पडमि B (a) ८ अम्बिए AB (bc)
D Γ ९ शृणु B (a) पशु K १० विपत्ति BD ११ पडाम J १२ हयञ्जलि
AB (abcd) CDJ १३ तव II (b) १४ अवकिद E १५ मदनातुलेण AB (bc)
DEF मधनातुलेण II १६ १८ AB (c) खम्मदाश L

वसन्तसेना । संक्रोधम् । अवेहि । अगज्जं मन्तेसि (७९) ।

इति पादेन ताडयति ।

270

शकारः । संक्रोधम् ।

जे चुम्बिदे अम्बिकमादुकेहिं

गदे ण देवाणं वि जे पणामं ।

शे पाडिदे-पादतलेण मुण्डे

वणे शिआलेण जथा मुँदङ्गे ॥१९॥ (८०)

275

अले थावलआ चेडा, कहिं तुएँ ऐंशा शैमाशादिदा (८१) ।

चेटः । भैरटके, गामशैअलेहिं लुँङ्गे लाअमग्गे । तदो
चालुदेत्तइश लुक्खवाडिआए पवहणं थाविअ तहिं ओद-
लिअ जाव चक्खेहिअं कलेमि ताव ऐंशा पवहणविपज्जा-
शेण इह आलुँङ्गेत्ति तकेमि (८२) ।

280

वस०—(७९) अवेहि । अनायं मन्त्रयसि ।

श०—जं चुम्बिदे इति । (८०) यच्चुम्बितमम्बिकामानृकाभि-
र्गतं न देवानामपि यत्पणामम् । तत्पातितं पादतलेन मुण्डं वने
शृगालेन यथा मृताङ्गम् । [उपजातिच्छन्दसा श्लोकः] ॥ १९ ॥

(८१) अरे स्यावरक चेट, कुत्र त्वयैषा समासादिता ।

चै०—(८२) भट्टक, मामशकटे रुद्धे (जो) राजमार्गे (गः) । तदा
चारुदत्तस्य वृक्षवाटिकायां प्रवहणं स्थापयित्वा तत्रावतीर्य यावद्यक्र-
परिवृत्तिं करोमि तावदेषा प्रवहणविपर्यसेनेहारुद्ध (दे) ति तर्कयामि ।

१ om: B III (ad). २ मादुके twice ? B (b). ३ गदे G; गदे K. ४ देवाणं
वि K. ५ पणाम B (a). ६ मुँदङ्गे...शिआलेण om: III (a). ७ यदिङ्गे B B (ad);
मदङ्गे C; मददे D मुम्बिदे II. ८ थावलअ G. ९ तए EGK. १० एसा B (a).
११ समासादिता II (a). १२ मटके AB (ac) J; भट्टके B (b) E. १३ अशअले
हिं D. १४ रुद्धे AB (be) DEK. १५ दनस्त AB (abcd) १६ चक्खेहिअं B
(a). १७ एसा B (a). १८ शेण B (a). १९ आलुँङ्गे D.

शकारः । कथं पवहणविपेज्जाशेण आगदा । ण मं^१
 अहिशालिदुं । ता ओदल ओदल मम केलकादो पवह-
 णादो । तुमं त दलिइशत्थंवाहपुत्तकं अहिशालेशि । मम
 केलकाइं गोणाइं वाहेशि । ता ओदल ओदल गम्भदाशि
 २८५ ओदल ओदल (८३) ।

वसन्तसेना । तं अज्जचारुदत्तं अहिसारेसि त्ति जं सर्वं
 अलङ्किदम्हि इमिणा वज्जेण । संपदं अं जं भोदु तं भोदु (८४) ।

शकारः । ऐदेहि दे दशणेहुप्पलमण्डलेहि

हेरेतेहिं चाहुशंदत्ताडणलम्पडेहि ।

२९०

कंटाभि दे वलत्तगुं णिअजाणकादो

केशेशु वालिदेइअं वि जेहा जंझाऊ ॥ २० ॥ (८५)

श०—(८३) कथं पवहणविपर्ययेणा(र्यासेना)गता । न मामभिशी-
 लि(सारयि)तुम् । तदवतरावतर मम कृतात्पवहणात् । त्व तं दारिद्र-
 सार्थवाहपुत्रकमभिसारयसि(सरसि) । मदीयान(न्)(यौ)वृषभान्(भो)
 याहयसि । तदवतरावतर गर्भदास्यवतरावतर ।

वस०—(८४) तमार्यचारुदत्तकमभिसारयसीति(सरसीति)यद्यरी-
 त्यर्थः । सत्यमलकृतास्म्यमुना वचनेन । साम्प्रतं न(?)यद्भवतु तद्भवतु ।

श०—एदेहि दे इति । वसन्ततिलका उन्दः । (८५) एताभ्यां

१ °पल्लवेण AB (bc) EFGK (=विपर्ययेण AB (c), °पालिवज्जेण (=परिवर्तनेन)
 D, °पालिवज्जेण ° H २ अहिशीलिदुं (=अभिशीलितु) AB (c) DF. ३ om II
 ४ °शत्रुवाह° AB (bc) CDK, °वत्थवह° B (a), °शत्रुवाह° E. ५ °पुनइक AB (bc)
 F, पुनके° B ६ कलिहाइ ABB (abd) ° om B B (ad) E ८ चटु-
 दत्ताक II (b), चारुदत्ताक DEFG ° अहेइल्लोइ II (a) १० om अ J.
 ११ एदेरि CJ १२ °ण हप्पल AB (c) १३ इत्थेहिं AB (abcd) DJ, इत्थेहिं C
 १४ चोड° E १५ शत II (a) १६ लम्पडेहिं B (a), लम्पडेहिं II १७ वट्ठाभि AB
 (c) GK, वट्ठाभि B, वट्ठाभि E १८ °दअ इवे ज्जा B (a), °दअ भेर B (b), °दअ
 अ१ EGH १९ अदा B (b) २० अजाउ AB (abcd), अजाउ G.

विटः । अग्राह्या मूर्धजेऽवेताः स्त्रियो गुणसमन्विताः ।

ने लताः पल्लवच्छेदमर्हन्त्युपवनोद्भवाः ॥२१॥

तदुत्तिष्ठ स्वम् । अहमेनामवतारयामि । वसन्तसेने अव-
तीर्यताम् ।

295

वसन्तसेना । अवतीर्य एकान्ते स्थिता ।

शकारः । स्वगतम् । जे शे मम वंअणावमाणेण तदा
लेशाग्गी शैन्धुक्खिदे अज्ज एदाए पार्दप्पहालेण अणेण
पंज्जलिदे । तं शम्पदं मालेमि णं । भोदु ऐव्वं दाव ।
प्रकाशम् । भावे भावे ।

300

जदिच्छेदो लम्बदशाविशालं

पावोलअं शुत्तेशदेहिं जुत्तम् ।

ते दशनखोत्पलमण्डलाभ्यां हस्ताभ्यां चादुशतताडनलम्पटाभ्या-
म् । कर्षामि । ते त्वाम् । धरतनुं निजयानकात्केशेषु घालिदयिता-
मिव यथा जटायुः । पाठान्तरे हनूमान् । [हणूमे](?) ॥२०॥ सर्व-
मिदं शकारयचनतया विरुद्धं हतोपमं चेति न विस्मरणीयम् ।

अग्राह्या इति । अनुष्टुप् ॥ २१ ॥

श०-(८६) योसौ मम वचनावमानेन तदा रोषाग्निः संधुक्षि-
तोऽथैतस्याः पादप्रहारेणानेन प्रज्वलितः । तत्साम्प्रतं मारयाम्येनाम् ।

१ नु B (n). २ लता AB (abcd) DK. ३ अनुपवनोद्भवाः AB (c) E; अनु-
पवनोद्भवाः DF. ४ अहमेना B B (ad). ५ वचना AB (c); वचनव BB
(abd) DE.; वचना GK. ६ लेशाग्गी B (a). ७ पंडे AB (bc) CG, तदुत्तिष्ठ
B (a). ८ प्रहारेणानेन B (a); अनेन पादव्य K. ९ पल्लवे AB (c) D; पल्लव
B (a). १० ताव B ( ) I. ११ पर्व E. १२ जदिस्थिते B (a); स्थिते B (b).
१३ पावोलअं B (a). १४ शदेहि B (b) C.

भेशं च खादुं तह तुष्टि कादुं

चुहू चुहू चुकुं चुहू चुहूति ॥ २२ ॥ (८६)

305

विटः । ततः किम् ।

शकारः । मम पिअं कलेहि (८७) ।

विटः । बाढं करोमि वर्जयित्वा त्वंकार्यम् ।

शकारः । भावे, अकज्जाह गन्धे वि णत्थि । लेखशी-
कावि णत्थि (८८) ।

310

विटः । उच्यतां तर्हि ।

शकारः । मालेहि वेशन्तशेणिअं (८९) ।

विटः । कणौ पिधाय ।

मघत्वेयं तावत् । भाव भाव । जदित्य(च्छ)शे इति । उपेन्द्रवज्रा
छन्दः । इन्द्रवज्रा च । यदीच्छसि लम्बदशाविशालं प्रावारकं
स्रग्भूतैर्युक्तम् । मांसं च खादितुं तथा तुष्टिं कर्तुं चुहू चुहू चुकुं चुहू
चुहू इति । चतुर्थचरणो भक्षणशब्दानुकारः ॥ २२ ॥

श०—(८७) मम प्रियं कुरु ।

श०—(८८) भाव, अकार्यस्य गन्धोपि नास्ति । राक्षसिकापि(?)
नास्ति ।

श०—(८९) मारय वसन्तमेनाम् ।

वि०—वालामिति । वसन्ततिलकाछन्दः । वेशेन वेद्याजनस-
माश्रयेण न सदृशः प्रणयः प्रीतिरुपचारश्च यस्यास्ताम् । प्रणयस्यो-

१ मस B (a) २ तुष्टि AB (c) J, तुष्टि B (ab) h. ३ चुहू K ४ चुहूति G,
चुरति K. ५ om. B (b) ६ अकार्यम् AB (c) DE ७ भावे भावे B B (abd).
८ °कज्जा° AB (bc) ९ गन्ध ॥ (a) १० गदित्य B (a) ११ लम्बदशावि (—
सोपि) B, लम्बदशावि B (b) लम्बदशावि E, लम्बदशावि GK. १२ वसन्त' A
॥ (c) J

बालां स्त्रियं च नगरस्य विभूषणं च

वेद्यामवेशसदृशप्रणयोपचाराम् ।

एनामनागसमहं यदि घातयामि

केनोद्भुपेन परलोकनदीं तरिष्ये ॥२३॥ ✓

315

शकारः । अहं ते भेडकं दद्रेक्षं । अण्णं च । विविक्ते उ-
ज्जाणे इध मालन्तं को तुमं पेक्खिंश्शदि (१०) ।

विटः । पश्यन्ति मां दशदिशो वनदेवताश्च

चन्द्रश्च दीप्तकिरणश्च दिवाकरोयम् ।

320

धर्मानिलौ च गगनं च तथान्तरात्मा

भूमिस्तथा सुकृतदुष्कृतसाक्षिभूता ॥२४॥ ✓

शकारः । तेण हि पडन्तोवाँलिदं कदुअ मा-
लेहि (११) ।

विटः । मूर्ख, अपध्वस्तोसि ।

325

पचारो यस्यास्तामिति वा । अनागसमनपराधाम् । उद्भुपेन
नौकया ॥ २३ ॥

श०—(१०) अहं ते मेघं(?) दास्यामि । अन्यच्च । विविक्त
उद्यान इह मारयन्तं कस्त्यां प्रेक्षिष्यते ।

वि०—पश्यन्तीति । पूर्वोक्तं छन्दः । तदानीं मध्याह्ने रथैर्मस्तक-
स्थितत्वादाह अयमिति । पुतेष्टादश साक्षिणः प्रत्यक्षाः प्रत्यक्षं प्रेक्षन्त
इत्याह । सुकृतेत्यादि ॥ २४ ॥

श०—(११) तेन हि पटान्तापवारितां कृत्वा मारय ।

वि०—अपध्वस्तो नष्टः ।

१ नरलोकविभू K. २ प्रणयोप B (a) ३ दद्रेक्षं AB (c); ददिदश B (a).
४ अणं AB (c). ५ के B. ६ पेक्ख K. ७ वालिदं AB (bc) F; वालिद B
(a); वालिदं (= नतकलेतं D) DIL. ८ पिक्खो II (a).

शकारः । अधम्मभीलू एशे वुद्धकोले । भोदु । योव-
लकं चेडं अणुणेमि । पुत्तयका थावलका चेडा, शोवण्ण-
खडुआइं दंडइशं (९२) ।

चेटः । अहं पि पाहिलिइशं (९३) ।

३३० शकारः । शोवण्णं दे पीठेकं कालइइशं (९४) ।

चेटः । अहं पि उवविशिइशं (९५) ।

शकारः । शव्वे दे उच्छेइइशं दइइशं (९६) ।

चेटः । अहं पि खाइइशं (९७) ।

शकारः । शोव्वचडाणं महत्तलेकं कलेइइशं (९८) ।

श०—(९२) अधर्मभीरुरेव वृद्धशृगालः । भवतु । स्थावरक-
चेटमनुनयामि । पुत्रक स्थावरक चेट, सुवर्णकटकानि दास्यामि ।

चे०—(९३) अहमपि धारयिष्यामि ।

श०—(९४) सौवर्ण [ते] पीठकं कारयिष्यामि ।

चे०—(९५) अहमप्युपवेक्ष्यामि ।

श०—(९६) सर्वं त उच्छिष्टं दास्यामि ।

चे०—(९७) अहमपि खादिष्यामि ।

श०—(९८) सर्वचेटकानां महत्तरकं कारयि(करि)ष्यामि ।

१ नीर G. २ घाले AB (bc) (-शृगाल AB (c) (=कोट्ट ? D) E.F.H. दंड-
खोले G. ३ वलचेड AB (c) D, क चेड B (b), E वलभ चे J. ४ पुत्तका AB
(c) CDJ, पुत्तयका B (१), पुत्तका B (b), पुत्तका E. ५ शोवण्ण DH. ६ ख-
सुभाइ AB (c); खण्डइ B(a), कलभइ DH, खण्डआइ H, खण्डुआइ K. ७ देदइश
B B(ad) ८ अहं वि (or) पि AB (abcd) D. ९ पलिइइश C J. १० णे AB
(c) DF. ११ पीठके AB (c) FGK, पीठ H om B (a), पीठ B (b), पीठक C
१२ सय AB (c) D. १३ उविइइ AB (c), उच्छिष्टभ BG; उच्छिष्ट B (ab) E
K; उच्छिष्ट CDHJ. १४ खविइश B (a) १५ चिट्ठकण AB (bc) DEFGH, ख-
चेडकाण G. १६ लज B. १७ कलइइ K.

चेटः । भेष्टके, हुविशं (१९) ।

335

शकारः । तां मण्णेहि मम वेअणं (१००) ।

चेटः । भेष्टके, शब्बं कल्लेमि वज्जिअं अकज्जं (१) ।

शकारः । अकज्जाह गन्धे वि णत्थि (२) ।

चेटः । भण्णादु भेष्टके (३) ।

शकारः । एणं वसन्तशेणिअं मालेहि (४) ।

340

चेटः । पसीददु भेष्टके । इअं मए अणज्जेण अज्जा

पवहणपलिवत्तणेण आण्णीदा (५) ।

शकारः । अल्ले चेडा, तवावि ण पहेवामि (६) ।

चे०-(१९) भट्टक, भविष्यामि ।

श०-(१००) तन्मन्यस्व मम वचनम् ।

चे०-(१) भट्टक, सर्वं करोमि वर्जयित्वाकार्यम् ।

श०-(२) अकार्यस्य गन्धोऽपि नास्ति ।

चे०-(३) भणतु भट्टकः ।

श०-(४) एनां वसन्तसेनां मारय ।

चे०-(५) प्रसीदतु भट्टकः । इयं मयानार्येणार्या प्रवहणप-
रिवर्तनेनानीता ।

श०-(६) अरे चेट, तवापि न प्रभवामि । न प्रभुर्भवामी-
त्यर्थः ।

१ भट्टके AB (ac) CDJ; भट्टके II (b) E. २ मण्णेहि AB (c) माणेहि!
(=मानय) D. ३ वचनं II. ४ कल्लशं II II (ad). ५ कल्ले B (b); विगलित E;
कल्ले K. ६ भणतु E. ७ भट्टके AB (ac) CDJ; भट्टके B (b) E. ८ दूर्वाकाशे?
K. ९ पडिक्क AB (abcd) D. १० अणिय II (a). ११ अलेले EK; अले अले G.
१२ पवहणम D.

चेटः । पहेवदि भेटके शलीलाह ण चालिचाह । ता

345 पशीददु पशीददु भेटके । भाँआमि क्खु अहं (७) ।

शकारः । तुमं चेडे मम भविअ कइश भाँआशि (८) ।

चेटः । भेटके, पल्लोअइश (९) ।

शकारः । के शे पल्लोए (१०) ।

चेटः । भेटके, शुकिददुकिदइश पलिणामे (११) ।

350 शकारः । 'केलिशे शुकिदइश पलिणामे (१२) ।

चेटः । जौदिशे भेटके बहुशोवण्णमण्डिदे (१३) ।

चे०—(७) पभवति भट्टारकः शरीरस्य न चारित्र्यस्य । तत्प-
सीदतु प्रसीदतु भट्टकः । विभेमि खल्वहम् ।

श०—(८) त्वं चेटो मम भूत्वा कस्य(स्मात्) विभेपि ।

चे०—(९) भट्टक, परलोकस्य(कात्) ।

श०—(१०) कः स परलोकः ।

चे०—(११) भट्टक, सुकृतदुष्कृतस्य परिणामः ।

श०—(१२) कीदृशः सुकृतस्य परिणामः ।

चे०—(१३) यादृशो भट्टको बहुसुवर्णमण्डितः ।

१ पवदि D. २ भट्टके ? B (b), भट्टालके E, भट्टालके G. with this excep-
tion same as 2 throughout the page. ३ om. B B (nd). ४ add मरके (once
more before भाँआमि) D. ५ चेट मम AB (bc); मम चेडे J. ६ भाँआशि ?
B (a). ७ पर° B (a). ८ मरके E. ९ शुक्लदइश AB (c) EK, शुक्लदपलि° E,
शुक्लद पलि° B (b), शुक्ल G. १० °माणे D. ११ केइशे AB (c); कीलिशे BD;
कीरिशे B (a); केसेशे B (b), केदिशे E. १२ जादिशे AB (c) D. १३ भट्टके AB
(abcd) CDJ, भट्टके K.

शकारः । दुकिदश कोलिशे (१४) ।

चेटः । जादिशे हेगो पलपिण्डभक्खके भूदे । ता
अकज्जं ण कलइशं (१५) ।

शकारः । अले, ण मालिइशं (१६) । इति बहुविधं ३५५
ताडयति ।

चेटः । पिइटदु भइटके । मालेदु भइटके । अकज्जं ण
कोलिइशं ।

जेण म्हे गब्भदाशे विणिम्मिदे भाअपेअदोशेहिं ।

अहिअं च ण कीणिइशं तेणं अकज्जं पलिहंलामि ॥२५॥ (१७) ३५०

श०—(१४) दुष्कृतस्य कीदृशः ।

चे०—(१५) यादृशोऽहं परपिण्डभक्तो भूतः । तदकार्यं न
करिष्यामि ।

श०—(१६) अरे, न मारयिष्यसीति(?) ।

चे०—(१७) ताडयतु भट्टकः । मारयतु भट्टकः । अकार्यं न
करिष्यामि । जेण म्हीनि । आर्याछन्दः । येनास्मि गर्भदासो
विनिर्मितो भागधेयदेवैः । अयिकं च न कीणि(क्रे, करि)ष्यामि
तेनाकार्यं परिहरामि ॥ २५ ॥

१ दुकिदश AB (bc), दु किदश (स्त) E ; दुखिदश G; दुविखदश K. २ कोलिशे
BDH; कोदिशे G. ३ हेगे AB (bc) DE. ४ पलपिण्ड° B (a) GK; पलपिण्ड° D;
पलपिण्ड° H; वड° E. ५ पुइटके BB (d); पुइके H (a). ६ जादे B B (ad).
७ अकज्जं AB (c); अकज्जं D. ८ ण K. ९ पिइटदु AB (bc) CDGJK;
विटदु B (a). १० माले... के om. G. ११ अकज्जं AB (bc) D. १२ विपशं K.
१३ हि E. १४ अधिअ(?) H. १५ कोलिइशं DH. १६ तेण अहं अक° AB (abcd)
DG, तेन अकज्जं CJ. १७ पडेट° AB (abcd) DEGG.

वसन्तसेना । भाव, शरणागदम्हि (१८) ।

विटः । काणेलीमातः, मर्षय मर्षय । साधु स्थावरक साधु ।

अप्येष नाम परिभूतदेशो दरिद्रः

प्रेष्यः परत्र फलमिच्छति नास्य भर्ता ।

३६५

तस्मादमी कथमिवाद्य न यान्ति नाशं

ये वर्धयन्त्यसदृशं सदृशं त्यजन्ति ॥ २६ ॥

अपि च ।

रन्भ्रानुसारी विषमः कुतान्तो

यदस्य दास्यं तव चेश्वरत्वम् ।

३७०

श्रियं त्वदीयां यदय न भुङ्क्ते

यदेतदाज्ञां न भवान्करोति ॥ २७ ॥

शकारः । स्वगतम् । अधर्माभिलुप बुद्धुखोडे । पललोअ-
भीलू एशे गन्भदाशे । हंगे लंडितअशाले कइश भाआमि

वस०—(१८) भाव, शरणागतास्मि ।

वि०—अप्ये(प्ये)पेति । वसन्ततिलका छन्दः । दशावस्था ।

प्रेष्य(प्यो) दासोपि सन् । परत्र परलोके । असदृशमनुरूपम् ।

वधुपापादि । सदृशमनुरूपम् । पुण्यादि ॥ २६ ॥ रन्भ्रेति ।

कुतान्तो दैवम् । [उपजातिछन्दः] ॥ २७ ॥

श०—(१९) अधर्मभीरुको बुद्धभृगालः । परलोकभीरुरेव
गर्भदासः । अहं राष्ट्रियश्यालः कस्य(स्मान्) विभेमि वरपुरुषमनुष्यः ।

१ शरणा^० ABB (abcd) D. २ अयेवमेव K. ३ °दृशं AB (bc), दिशो D.
४ °शान्यजते च साधु K. ५ तदीया B (a). ६ °भीलू B B (bd) D, °भीरु B (a),
भीलू पशे K. ७ बुद्धुखोडे D; बुद्धुखोडे G. ८ °भीलू ABB (bc), °भीलू B (a).
९ हंगे AB (bc) DE. १० लंडितअ^० AB (c), लंडितअ II (a) CD, लंडितअ II (b)
E, लंडितअ K.

वलपुलिशमणुदशे । प्रकाशम् । *अले गब्भेदाशे चेडे, गच्छे
तुमं । ओवेलके पँविशिअ वीशन्ते एअन्ते चिइटे (१९) । ३७५

चेटः । जं भइटेके आणवेदि । वसन्तसेनामुपमृत्य । अज्जए,
एत्तिके मे विहवे (२०) । इति—निष्क्रान्तः ।

शकारः । परिकरं बभन् । चिइटे वशन्तशेणिए, चिइंटे ।
मालइशं (२१) ।

विटः । आः ममाग्रतो व्यापादयिष्येसि । इति गले गृह्णाति । ३८०

शकारः । भूमौ पतति । भौवे, भइटेके मँलिदि । इति
मोहं नाटयति । चेतनां लब्ध्वा ।

शब्दकालं मए पुँइटे मंशेण अ घिएण अ ।

अज्ज कज्जे शैमुप्पण्णे जौंदे मे वेलिएं कथं ॥ २८ ॥

अरे गर्भदास चेट, गच्छ स्वम् । अपवारके प्रविश्य विभ्रान्त
एकान्ते तिष्ठ ।

चे०—(२०) यद्गृहक आज्ञापयति । आर्थे, एतावान्मे विभयः ।

श०—(२१) तिष्ठ वसन्तसेने, तिष्ठ । मारयिष्यामि ।

श०—(२२) भाव, भट्टकं मारयति(?) (भर्ता मार्यते) । शब्देति ।

अनुदुप् । सर्वकालं मया पुटो मांसेन च धृतेन च । अद्य कार्ये

*अलेअले G. १ °दश BDE, °भरास K. २ गच्छे AB (c); गच्छ EK. ३ अई ओव० AB (bc), अयि B (c); अई (=अये DK) DEK, अयी F; अयि तुवलके G ४ पावि० ? II (b); पवे० EGK. ५ वीशन्तेवि B (b). ६ चिट् AB (ac) DJ; चिट् B (b), चिट् C. ७ भइटेके AB (abcd) J. ८ चिट् AB (c), चिट् B (a). ९ वशन्तशेणे D, वसन्त० E; वसन्तसेने H. १० om. II II (ad). ११ °यति BB (bd) EGK; °दण्य इतीति ? II (a). १२ भावे भव B (a); भावे भावेअ K. १३ भइटेके AB (c) D, °इटेके BE, भइटेके B (ak); भइटेके II (b). १४ मालेअदि AB II (abcd) DEGK. १५ पुँइटे AB (c) CDJ; पुँइटे B (ab) I; पुँइटे G. १६ समु० AB (c). १७ आद ? G. १८ नैतए AB (bc) F; नैतए B (a) CJ; नैतए DII; नैतए ३० E.

385 विचिन्त्य । भोदु । लेङ्गे मैए उवाए । दिण्णा बुद्धेखोडेण शीलः
 श्वालणशण्णा । ता एदं पेशिअ वशन्तशेणिअं मालइशं । एवं
 दाव । प्रकाशम् । भावे, जं तुमं मए भणिदे तं कथं हग्गे एवं
 वेड्डुकेहिं मैल्लकर्णभाणेहिं कुलेहिं जादे अकज्जं कलेमि । एवं
 ऐदं अज्जीकैलावेदुं मए भणिदं (२१) ।

390

विटः । किं कुलेनोपदिष्टेन शीलमेवात्र कारणम् । ✓

भवन्ति सुतरां स्फीताः सुक्षेत्रे कण्ठे किदृमाः ॥ २१ ॥

शकारः । भावे, एगा तव अग्गदो लैज्जाअदि । ण मं
 अज्जीकैलेदि । ता गच्छ । थावलअचेडे मए पिडिट्ठे गदेवि ।
 समुत्पन्ने जातो मे वैरिकः (री) कथम् ॥ २८ ॥ भवतु । लब्धो मयो-
 पायः । दत्ता बृद्धशृगालेन शिरधालनसंज्ञा । तदेतं प्रेय्य वसन्तसेनां
 मारयिष्यामि । एवं तावत् । भाव, यत्त्वं मया भणितस्त्वं (स्त) त्वय-
 महमेवं बृहत्तरैः पत्रपुटप्रमाणैः कुलैर्जातो कार्यं करोमि । एवमेतदज्जी-
 कारयितुं मया भणितम् । समुद्रप्रमाणैरिति यत्तव्ये मल्लकप्रमाणतया
 कुलमुपमिनोति । मल्लकः पत्रपुटस्तेन कुलस्य महत्त्वं मौढ्यार्थमुपमि-
 नोति शकार इति बोध्यम् ।

वि०—किमिति । अनुदुष् ॥ २१ ॥

श०—(२३) भाव, एषा तवामतो लज्जायते (उज्जते) । न माम-
 ज्जीकरोति । तद्रच्छ । स्यावरकचेटो मया ताडितो गतोपि । एष

१ लब्धं AB (c) २ तुए मए ? III. ३ ठहं D ४ शिरधालण AB (abcd) (J,
 शरधालण D, शरधालण E. ५ शेषेण BB (d), शेषा B (a). ६ तुमे AB (c) D,
 तुम B (cb) FK < हगे AB (c) DEK १ एव E. १० बड्डुकाहिं BD
 बड्डुकाहिं E, बड्डु, काहिं F, बड्डुकाहिं K. ११ मल्लिक DE, महज्ज J.
 १२ माणाहिं BDEK १३ एदे B (b) १४ कालीवेदुं AB (bc) DEF, अज्जीभावे
 कालीवेदुं G, कालीवेदुं K १५ सकाता ? E. १६ कण्ठकं B (a) EK १७ अज्जा
 अदि K. १८ कलेहिं B (a). १९ गग B, गग्ग K. २० थावलचेडे B. २१ नेड्डु
 for नेड्डु B (?) २२ पिडिट्ठे AB (abcd) GJH, पिडिट्ठिदे ? E. २३ गदे G, गडे K.

ऐशे पलाइअ गच्छदि । ता तं गेल्लिअ आजेच्छदु भावे (२३) ।

विटः । स्वगतम् ।

395

अस्मत्समक्षं हि वसन्तसेना

शौण्डीर्यभावाच्च भजेत मूर्खम् ।

तस्मात्करोम्येष विविक्तमस्या

विविक्तविश्रम्भरसो हि कामः ॥ ३० ॥

प्रकाशम् । एवं भवतु । गच्छामि ।

400

वसन्तसेना । पटान्ते गृहीत्वा । णं भणामि शरणा-
गदम्हि (२४) ।

विटः । वसन्तसेने, न भेतव्यं न भेतव्यम् । काणेली-
मातः, वसन्तसेना तव हस्ते न्यासः ।

शकारः । एवं । मम हस्ते एषा णाशेण चिह्नदु (२५) 405

प्रपलाय्य गच्छति । तत्तं गृहीत्वागच्छतु भावः ।

वि०—अस्म(स्म)त्समक्षं हीति । शौण्डीरो महावीरः ।
इदं पदं व्याख्यातं पूर्वम् । विविक्तं विजनम् । विविक्त
एकान्ते विश्रम्भो विश्वासस्तेन रसो रागो यत्र स तथा । 'रसो
रागे रसो द्रवे' इति कोशः । उपजातिद्वन्द्वः ।

वस०—(२४) ननु भणामि शरणागतास्मीति ।

श०—(२५) एवम् । मम हस्त एषा न्यासेन तिष्ठतु । णाशे-
नेति व्यङ्ग्यम् । उभयत्रापि प्राकृते पदं 'णाशेण' इति ध्येयं सुधीभिः ।

१ गदे रि एशे all read. २ गच्छदि E. ३ आभच्छदु E. ४ शरणा० AB (abcd). CGJK. ५ एवं मम all read; एवं मह G. ६ हस्ते AB (abcd), हस्ते (CDGJ). ७ चिह्नदु AB (c) DJ; चिह्नदु B (ab). चिह्नदु C, चिह्नदु J.

विटः । सत्यम् ।

शकारः । शंखं (२६) ।

विटः । किञ्चिद्भवा । अथवा मयि गते नृशंसो हन्यादे-

नाम् । तदपवारितशरीरः पद्यामि तावदस्य चिकीर्षितम् ।

410 इत्येकान्ते स्थितः ।

शकारः । भोदु मालेइइशं । अधवा कवडकावडिके

एशे बह्मणे बुडूखेडे कदावि ओवालिदशालेले गडिअ

शिआले भविअ हुलुभुलिं कलेदि । ता एदइश वञ्चनाणिमित्तं

एवं दाव कर्लइइशं । कुसुमावचयं कुर्वन्नात्मानं मण्डयति । वाशू

415 वाशू, वंशन्तशेणिए एहि (२७) ।

विटः । अये, कामी संवृत्तः । हन्त ^{१०}निर्वृतोस्मि ।

गच्छामि । इति निष्क्रान्तः ।

श०—(२६) सत्यम् ।

वि०—‘नृशंसो घात(तु)कः क्रूरः’ इत्यमरः ।

श०—(२७) भयतु मारयिष्यामि । अथवा कपटकापटिक एव ब्रा-
ह्मणः] वृद्धशृगालः कदाप्यपवारितशरीरो गत्वा शृगालो भूत्वा हुल-
भुलिं विस्मृतिं करोति करिष्यतीत्यर्थः । तदेतस्य वञ्चनानिमित्तमेवं
सायत्करिष्यामि । याह्वा वाह्वा, हे वाले हे वाले, वसन्तसेने वसन्तसेने
एहि ।

वि०—निर्वृतः परमसुखी ।

१ सत्यम् ? B (n) २ सखं AB (c) D, स्यच B (a); मय B (b). ३ माडिदरं
AB (abcd) DEFGK, मालिदश B. ४ बोलाविद० DH. ५ बालीले विडिदि K.
६ एदस्म AB (bc) ७ मिणिनं D. ८ कर० AB (c). ९ Twice B; १० निर्वृतोस्मि J.
वसत० Twice E, ११ शृणीष Twice K. १२ निर्वृतोस्मि J.

शकारः । शुवण्णअं देमि पिअं वदेमि

पडेमि शीशेण शवेष्टणेण ।

तथा वि मं नेच्छेसि शुद्धदन्ति

420

किं शेवअं कटमआ मणुइशा ॥ ३१ ॥ (२८)

वसन्तसेना । को एत्थ सन्देहो (२९) 'अवनतमुखी 'खलच-
रितम्' इत्यादि श्लोकद्वयं पठति ।

खलचरित निकृष्ट जातदोषः

कथमिहमां परिलोभसे धनेन ।

425

सुचरितचरितं विगुह्मदेहं

न हि कमलं मधुपाः परित्यजन्ति ॥ ३२ ॥

यत्नेन सेवितव्यः पुरुषः कुलशीलवान्दरिद्रोऽपि ।

शोभा हि पर्णस्त्रीणां सदृशजनसमाश्रयः कामः ॥ ३३ ॥

श०—(२८)शुवण्णअमिति । शुवणं ददामि प्रियं वदामि पतामि
शीर्षेण सवेष्टनेन । तथापि मां नेच्छसि शुद्धदन्ति किं सेवकं
कटमया मनुष्याः । उपेन्द्रवज्राछन्दः । सवेष्टनेन सोष्णीशेन-
(वेण) ॥ ३१ ॥

वस०—(२९) कोत्र सन्देहः । खलचरितेति । पुष्पिताया छन्दः ।
खलचरितेति निकृष्टेति च संबोधनद्वयम् । परिलोभस इति चि०
(नृत्यम्)? । कमलमित्यनेनापस्तुतप्रशंसया चारुदत्तः प्रतिपादितः । अत
एव चारुदत्त एव सुचरितेत्यादि विशुद्धेत्यादिविशेषणान्वयः प्राधा-
न्येन मंगच्छत इति ध्येयम् ॥ ३२ ॥ यत्नेनेति । आर्याछन्दः ॥ ३३ ॥

१ सुव० AB (abcd) D. २ सवेष्टणेण AB (c) CDJ; सवेष्टणेण B (n); सवेष्ट० B (b); शीरेष्ट० E; सवेष्ट० G; सवेष्ट० K. ३ नच्छसि II (b); नेच्छसि E. ४ शेवअं B. ५ कटमआ AB (abcd) J; कट० D, कटवमआ? G. ६ मणुइशा: AB (c) C; मणुइशा B (n); मणुइशा K. ७ Precede by संस्कृतस्यार्थस्य DII c पणुइशा B (n) K.

430 अवि अ सहआरपादवं सेविअ णे पलासपादवं अङ्गीकरि-
स्सं (३०) ।

शकारः । दांशीए धीए, दलिंदचालुंदत्ताके शहआल-
पादवे कडे । हंगे उण पलांशे भाणदे । किंशुके वि ण कडे ।
एवं तुमं गालि मे देन्तेती अज्जावि तं ज्जेव्व चालुंदत्ताकं
435 शुमलेशि (३१) ।

वसन्तसेना । हिअअगदो ज्जेव्व किञ्चि णे सुमरी-
अदि (३२) ।

शकारः । अज्ज वि दे हिअअगदं तुमं वे शेमं ज्जेव्व
मोडेमि । ता दलिंदशत्थवाहअमणुइशकामुकिणि, चिइट
440 चिइट (३३) ।

(३०)अवि च सहकारपादवं सेवित्वा न पलाशपादपमङ्गी-
करिष्यामि ।

श०—(३१) दास्याः पुत्रि, दरिद्रचारुदत्तकः सहकारपादपः
कृतः । अहं पुनः पलाशो भाणितः । किंशुकोपि न कृतः । पलं मांसमभ्रा-
तीति पलाशो राक्षस इत्यभिप्रायः । एवं त्वं मह्यं गालीं ददत्यद्यापि
तमेव चारुदत्तकं स्मरसि ।

वस०—(३२) हृदयगत एव किमिति न स्मर्यते ।

श०—(३३) अद्यापि ते हृदयगतं त्वां [च] सममेव मोटयामि ।
तद्विरिद्रसार्थवाहमनुष्यकामुकिणि, तिष्ठ तिष्ठ ।

१ om. CDJ. २ पलाश AB (abcd). ३ करइस्स AB (bc) EFG ४ दासी-
ए DH. ५ दरि० DH ६ चारु० AB (bc) D ७ आलु CJ. ८ कडे AB
(bc). ९ हंगे AB (bc) D. १० पलाशे AB (abcd) DFH. ११ देती B (a)
१२ चारु० AB (c) D. १३ किञ्चि B (ab). १४ न EDJ. १५ om AB (bc) D
१६ सम AD (bc) D. १७ शत्थवाह० AB (c) F, शत्थरत्तवा० T B (b), शत्थरत्तवा०
F, शत्थवाह० II, शत्थवाह० K. १८ मुकिणी GK १९ चिइटिइ AB (c) DGJK. चिइट
once B, चिइ B (a), चिइ चिइ B (b), चिइट चिइट E, followed by मादा K.

वसन्तसेना । भण भण । पुणो वि भण । सेलाहणिआइं
एदाइं अक्खराइं (३४) ।

शंकारः । परिचाजदु दांशीए पुत्ते दलिहचालुदत्ताके
तुमं (३५) ।

वसन्तसेना । परिचाजदि जदि मं पेक्खादि (३६) । 445

शंकारः ।

किं शे शके वालिपुत्ते महेन्दे
लम्भापुत्ते कालणेमी सुवन्धू ।

लुंइ लाआ दोणपुत्ते अंङ्कार

चाणके वा धुन्धुमाले तिशङ्कु ॥ ३४ ॥ (३७) 450

अथवा एदे वि दे ण लक्खन्ति । (३८)

चाणकेण जथा शोदा मालिदा भोलदे अंगे ।

वस०—(३४) भण भण । पुनरपि [भण] । शावनीयान्येतान्य-
क्षराणि ।

श०—(३५) परित्रायतां दास्याः पुत्रः [दरिद्र] वारुदत्तकस्याम् ।

वस०—(३६) परित्रायते यदि मां प्रेक्षते ।

श०—किं शे इति । शालिनी छन्दः । (३७) किं स शक्रो
वालिपुत्रो महेन्द्रो रम्भापुत्रः कालनेमिः सुवन्धुः । रुद्रो राजा द्रोण-
पुत्रो जटायुश्चाणक्यो वा धुन्धुमारस्त्रिशङ्कुः ॥ ३४ ॥

(३८) अथवा एतेपि । ते त्वाम् । न रक्षन्ति । चाणकेणेति ।

१ भण भण पुणोवि &c. one sentence all read ; वा भण भण E. २ one. BDK.
३ ०णिआइं B II (ad) K. ४ पडिआ ॥ (ab) DEG; पडिअनडु K. ५ दांशीए
K. ६ उत्ते B. ७ चरुः AB (c) D. ८ सुवन्धुः B (a); सराके ? II (b)
९ रुद्रे एवा (= रुद्रोऽस्मा ?) AB (c). रुद्रे राजा B (ab) DEGHK. १० दोणउत्ते G.
११ अडाट AB (c). १२ धुन्धुमावेतिशङ्का G. १३ शोदा B (a) १४ मालिधे
BF; मालधे B (a), मालधे EH १५ अंगे AB (b) DFH.

एवं दे मोडइशामि जेडाऊ विअ दोर्वदिं ॥३५॥ (३५)
इति ताडयितुमुद्यतः ।

455 वसन्तसेना । हा अत्ते, कहिं सि । हा अज्जचारुदत्त, एसो
जणो असम्पुण्णमणोरधो ज्जेव्व विवज्जदि । ता उद्धं अकन्द-
इस्सं । अथवा वसन्तसेना उद्धं अकन्ददि ति लज्जणीअं कखु
एदं । णमो अज्जचारुदत्तस्स (३९) ।

शकारः । अज्जवि गर्भदाशी तउश ज्जेव्व पौवदश णामं
460 गेण्हेदि । इति कण्ठे पीडयन् । शुमल गर्भदाशि, शुमल (४०) ।

वसन्तसेना । णमो अज्जचारुदत्तस्स (४१) ।

शकारः । मल गर्भदाशि, मलं (४२) ।

अनुदुप् । चाणक्येन यथा सीता मारिता भारते युगे । एवं त्वं
मोटयिष्यामि जटायुरिव द्रौपदीम् ॥ ३५ ॥

वस०—(३९) हा मातः, कुत्रासि । हा आर्यचारुदत्त, एष जनो-
सपूर्णमनोरथ एव विपद्यते । तदूर्ध्वमाक्रन्दिष्यामि । अथवा वसन्तसे-
नोर्ध्वमाक्रन्दतीति लज्जनीयं खल्वेतत् । नम आर्यचारुदत्तस्य (त्ताय) ।

श०—(४०) अद्यापि गर्भदासी तस्यैव पापस्य नाम गृह्णाति ।
स्मर गर्भदासि, स्मर ।

वस०—(४१) नम आर्यचारुदत्तस्य । चतुर्थर्थे पठि ।

श०—(४२) मर (म्रियस्व) गर्भदासि, मर (म्रियस्व) ।

१. एव E २. इशामि H ३. जडाऊ AB (c). ४. दोवदी H. ५. °कल्ल-
B (ab) E ६. कन्दइस्स B⁷ B (ad) EGK. ७. उद्धे AB (c) CDJ. ८. कंददिनि
BFG ९. णम CJ. १०. °कालु DEH. ११. अभिदासी (=अभिजागी) K.
१२. पावरत AB (Lc) LDJ १३. गेण्हाव h १४. °दाश B (ab). १५. मतेति L.

नाल्येन कण्ठे निपीडयन्मारयाते । वसन्तसेना मूर्च्छिता पतति निश्चेष्टा ।

शकारः । सहर्षम् ।

एदं दोशकलण्डिअं अविणअरशावाशभूदं खलं

465

लेत्तं तदशं किलागदश लमणे कांलागदं आअदं ।

किं एशे शमुदाहलामि णिअअं वाहूण शूलत्तणं

णीशाशे वि मैलेइ अम्भ शुमला शीदा जथा भालदे ॥ ३६ ॥

(४३)

इच्छन्तं मम नेच्छंशि चि गणिआं लेशेण मे मालिदा

470

शुण्णे पुष्पकलण्डके चि शंहंशा पाशेण उत्ताशिदा ।

शेवावेच्चिदभादुके मम पिदा मादेव शो दोष्यदी

जे शे पेक्खदि नेदिशं ववशिदं पुत्ताह शूलत्तणं ॥ ३७ ॥

(४४)

श०-एदिमिति । शार्दूलविक्रीडितं छन्दः । (४३) एतां दोष-
करण्डिकामविनयस्यावासभूतां खलां रक्तां तस्य किलागतस्य रमणे
कांलागतामागताम् । किमेव समुदाहरामि निजकं बाह्वोः शूरत्वं
निःश्वासापि त्रियतेम्वा समृता सीता यथा भारते । रमणे रमणनिमि-
त्तम् । 'निमित्तात्कर्मयोगे' इति सूत्रेण सप्तमी ॥ ३६ ॥ इच्छन्त-
मिति । इदमेव (पूर्वोक्तं) छन्दः । (४४) इच्छन्तं मां नेच्छसीति
गणिका रोयेण मे(मया) मारिता शून्ये पुष्पकरण्डके इति सहसा

१ दोष° AB (abcd). २ कलण्डिअं D. ३ दुस्तं तदश E. ४ कांलगदं K. ५ शूल-
वत्तणं B (a). ६ मते इअं व शुमला° (=विपते इय व मुमता) AB (c) FG;
(=विपते... रदता D; °अम्भशुमला (=अम्भस्मया) B; इअं व शुमला E. ७ नेच्छं-
शिणि B B(abcd); नेच्छतिणि D; नेच्छतिणि J; निच्छंशिणि K. ८ पाशेण J. ९ शुण्णे
AB (c) D; शुण्य B (b). १० सहसा AB (abcd) DER. ११ दोषाय° G; दा
या° J. १२ शो ? B (b). १३ पेक्खदि नेदिउ । ववशिदं ॥ (a); °शेवेच्छदिशंवा-
शिदे B (b), शेवे CJ. (=पदयाः) C; °वेच्छदि° EG, °वेच्छदि K.

475 भोदु । शम्पद बुद्धुखोडे आगमिदशदिति । ता ओशल्लिअ
चिइटामि । (४५) । तथा करोति ।

प्रविश्य चेटेन सह

विट्टैः । अनुनीतो मया स्थावरकश्चेटः । तद्यावत्काणे-
लीमातर पडयामि । परिक्रम्यावलोक्य च । अथे, मार्गएव पाँद-
480 पो निपतितः । अनेन च पतता स्त्री व्यापादिता । भोः पाप,
किमिदमकार्यमनुष्ठितं त्वया । तत्रापि पापिनः पतनात्स्त्री-
वधदर्शनेनातीव पातिता वयम् । अनिमित्तमेतत् । यत्सत्यं वस-
न्तसेनां प्रति शङ्कितं मे मनः । सर्वथा देवताः स्वस्ति करि-
ष्यन्ति । शकारमुपसृत्य । काणेलीमातः, एवं मयानुनीतः
485 स्थावरकश्चेटः ।

शकारः । भावे, शाअदं दे । पुईथका थावलका चेडा,
तत्रोवि शाअदं (४६) ।

पाशेनोच्चासिता । सेवावञ्चितभ्रातृका नम पिता मातेव सा द्वौपदी
यस्याः (यः स) पश्यति नेदृशं व्यवसितं पुत्रस्य शूरत्वम् ॥ ३७ ॥
(४५) भवतु । साम्पतं वृद्धशृगाल आगमिष्यतीति । ता ततः ।
अपसृत्य तिष्ठामि ।

वि०—काणेली कन्यका तस्या मातरं वेदयाम् । वेदयानां कन्यो-
त्पत्तावेवानन्ददर्शनात्कन्यामातृत्वेन व्यवहारः । तथा छात्र सर्वत्र
काणेलीमातृपदं व्याख्यातम् । काणेलीमाता वेदयेति ध्येयम् ।

श०—(४६) भाव, स्वागतं ते । पुत्रक स्थावरक चेट, तत्रापि
स्वागतम् ।

१ सपद AB (abcd) CDJK. २ चिट्टामि AB (c) DJ, चिट्टामि and टामि II (ab) G. ३ चिट्टः twice H. ४ पादवे निपतित BCDIJ, निपातित II ५ ० दशैनादतीव DII ६ देवता II (b) ७ करिष्यति B (ab) ८ पुत्रका AB (c) CDJ, पुत्रका II (a), पुत्रका B (b) पुत्रका E ९ थावलक AB (bc) Dh १० तत्रापि AB (bc) D.

चिटः । अध इं (४७) ।

विटः । मदीयं न्यासमुपनय ।

शकारः । कीदृशो नाशे (४८) ।

490

विटः । वसन्तसेना ।

शकारः । गदा (४९) ।

विटः । क ।

शकारः । भावदृश ज्ञेयं पिष्टदो (५०) ।

विटः । सवितर्कम् । न गता खलु सा तथा दिशा ।

495

शकारः । तुमं कदमाए दिशाए गंडे (५१) ।

विटः । पूर्वया दिशा ।

शकारः । शा वि दक्षिणाए गडां (५२) ।

विटः । अहं दक्षिणया ।

चे०—(४७) अय किम् ।

श०—(४८) कीदृशो न्यासः ।

श०—(४९) गता ।

श०—(५०) भावस्यैव पृष्ठतः ।

श०—(५१) त्वं कतमया दिशा गतः ।

श०—(५२) सापि दक्षिणया गता ।

१ तदा ज्ञेय K. २ पिष्टदो AB (ac) CDJ; पिष्टदो B (b); पिष्टदो EK. ३ सा पृष्ठतया AB (c) DF; सा खलु न तथा B (b), सा खलु तथा G. ४ गदे B. ५ गदा B II (abd).

500 शकारः । शावि उत्तलाए (५३) ।

विटः । अत्याकुल कथयसि । न शुद्ध्येति मेन्तरात्मा ।
तत्कथय सत्यम् ।

शकारः । शवामि भावइश शीशं अत्तणकेलकेहिं पा-
देहिं । ता शैण्ठावेहि हिअअं । ऐशा मए मालिदा (५४) ।

505 विटः । सविपादम् । सत्यं त्वया व्यापादिता ।

शकारः । जइ मम वअणे ण पत्तिआअशि ता पेक्ख
पढमं लद्धिअशौलशैण्ठाणाह शूलत्तणं (५५) । इति द-
शयति ।

विटः । हा हतोस्मि मन्दभाग्यः । इति मूर्छितः पतति ।

510 शकारः । ही ही उबलदे भावे (५६) ।

श०—(५३) साप्युत्तरया ।

श०—(५४) शवामि(पे) भावस्य शीर्षमात्मनः कृताभ्यां
आत्मीयाभ्यामिति वा । पादाभ्याम् । ततः सस्थापय हृदयम् । एषा
मया मारिता ।

श०—(५५) यदि मम वचने न प्रत्ययस्ये तत्पदय प्रथमे
राष्ट्रियदयालसंस्थानस्य शूरत्वम् ।

श०—(५६) ही ही खेदे । उपरतो भावः ।

१ कुपति B (ab) २ संडावेहि AB (abcd) D ३ एसा मए AB (c) एसा शा
मालिदा B B (ad) ४ पेउ AB (bc) G, पेअ E, पेउठ K ५ पढम AB (c)
C, पलक्रम B (a) EGK ६ लद्धिअ or ल्दिअ AB (bc), ल्दिअ B (a) CDJ,
लद्धिअ K. ७ शिआल AB (c) DEG, शिआलअ B (b), इपाल K. ८ सडाणाह
AB (bc), संडाणआह B, सडाणआह B (a), सडाणाह D, ९ पलक्रम B B
(ad)

चेष्टः । शमश्शदु शमश्शदु भावे । अविआलिअं प-
वहणं आणन्तेण ज्जेव्व मए पढमं मालिदा (५७) ।

विटः । समाश्रस्य सकरणम् । हा वसन्तसेने,

दाक्षिण्योदकवाहिनी विगलिता याता स्वदेशं रति-

र्हा हालंकृतभूपणे सुवदने क्रीडारसोद्भासिनि ।

515

हा सौजन्यनदि प्रहासपुलिने हा मादृशार्माश्रये

हा हा नश्यति मन्मथस्य विपणिः सौभाग्यप-

ण्याकरः ॥ ३८ ॥

सालम् । कष्टं भोः कष्टम् ।

किं नु नौम भवेत्कार्यमिदं येन त्वया कृतम् ।

520

अपापा पापकल्पेन नगरश्रीर्निपातिता ॥ ३९ ॥

स्वगतम् । अथे कदाचिदयं पोष इदमकार्यं मयि संक्रामयेत् ।

भवत्वितो गच्छामि । इति परिक्रामति ।

शकारः उपगम्य धारयति ।

चे०-(५७)-समाश्रसितु समाश्रसितु भावः । अविचारितं
प्रवहणमानयतैव मया प्रथमं मारिता ।

वि०-दाक्षिण्योदकेति । विपणिस्त्रयः । बाजार, हाट इति
भाषा । सौभाग्यं सौन्दर्यं सुदैवं विलासादीनामद्भुतत्वं च तदेव पण्यं
विक्रेयवस्तुजातं तस्याकरः खानिः । उत्पत्तिभूमिरित्यर्थः । अत्र रसः
करणः । शार्दूलविक्रीडितं छन्दः ॥ ३८ ॥ किं (नु) नामेति ।
अनुष्टुप् ॥ ३९ ॥

१ अविआलिअ DHK. २ om. B, B (ad). ३ आणन्तेण ? B (a). ४ मए ज्जेव
B. ५ पढमं AB (c) C. ६ सरोद्भासिनि ? G. ७ प्रवाहपुलिनि ? G. ८ माधमे
B (a) ९ भोः कष्टम् om. AB (bc) F. १० नु AB (c) F. ११ साप ? G.
१२ कल्पेन ? H. १३ एअ (अए?) B (a). १४ पापमदं K.

525 विटः । पाप, मा मा स्याक्षीः । अलं त्वया । गच्छाम्यहम् ।

शकारः । अले वशन्तशेणिअं शअं ज्जेव्व मालिअं
मं दुँशिअ कहि पलाअशि । शम्पदं उँदिशे हेग्गे अणाधे
पांविदे (५८) ।

विटः । अपध्वस्तोसि ।

530 शकारः ।

अत्थं शदं देमि गुँवण्णअं दे'
कहावणं देमि शँवेडिअं दे'^{१०} ।

एशे दुँशाणा फलक्रमे मे''

शौमाण्णए भोदुँ मणुउशँआणं ॥४०॥ (५९)

श०-(५८) अरे वसन्तसेनां स्वयमेव मारयित्वा मां हूय-
यित्वा कुत्र पलायसे । साम्प्रतमीदृशोऽहमनाथः प्राप्तः ।

वि०- अपध्वस्तो लोकहयधटः ।

श०-अत्थमिति । इन्द्रवज्राब्जः । (५९) अर्थं शतं ददामि
सुवर्णं । ते कहावणमङ्गरक्षादिवस्त्र किञ्चिदन्यद्वा घस्तु । ददामि सवे-
ष्टिकम् । वेष्टिकोष्णीशं(प)कटिवन्धनं वा । ते । एष दुःश-
ब्दानां फलक्रमो मे सामान्यको भवतु मनुष्यकाना(ण)म् ॥ ४० ॥

१ मा मा आक्षी ? AB (bc) D, मा मा BE, मा मा मा० G २ दूषिअ ? B (a).
३ हेग्गे AB (bc) EK. ४ अणहे D, अणहो ? H ५ याविदो K. ६ अत्यसद
दे देमि B, अत्यसद दं दे देमि B (a), अत्य सदेमि B (b), अत्य सद ? K, ७ सुवर्णम
AB (bc) D. ८ देमि B ९ शँवेडिअ A c (c) I', शँकेडिअ B (b), शपडिअ D,
सचोडिअ E. १० देमि B. ११ शठाण B, दु शठाण II (b) G, दुसठाण E, दुसठाण
H; दुसठाण K. १२ पलक्रमे AB (bc) DE. १३ om B १४ शौमाण्ण A,
B (c) DE, शौमण्णे B, सामण्णे II (a), सामण्णे B (b), सामण्णए K, १५ सभोदु B
(b) १६ ईशँआण B (b).

विटः । धिक् । तत्रैवास्तु । . . .

535

चेटः । शन्तं पोवं (६०) ।

शकारः । हसति ।

विटः ।

अप्रीतिर्भवतु विमुच्यतां हि हासो

धिक् प्रीतिं परिभवकारिकामेनार्याम् ।

540

मा भूच्च त्वयि मम संगतं कदाचि-

दाच्छिवं धनुरिव निर्गुणं त्यजामि ॥ ४१ ॥

शकारः । भावे, प्रसीद प्रसीद । एहि णलिणीए पविशि-

अ कीलेम्ह (६१) ।

विटः ।

545

अपतितमपि तावत्सेवमानं भवन्तं

पतितमिव जनोयं मन्यते मामनार्यम् ।

कथमहमनुयायां त्वां हतस्त्रीकमेनं

पुनरपि नगरस्त्रीशङ्किता र्थाक्षिर्दृष्टम् ॥ ४२ ॥

चे०—(६०) शान्तं पापम् । प्रतिहतममङ्गलम् (?) ।

वि०—अप्रीतिरिति । प्रहर्षिणी छन्दः । परिभवो निन्दा । गुणो मीर्वी । प्रसिद्धाः प्राणिनां रमणीया धर्मविशेषाश्च [गुणाः] ॥ ४१ ॥

श०—(६१) भाव, प्रसीद प्रसीद । एहि नलिन्यां सरस्यां प्रविश्य क्रीडावः ।

वि०—अपतितमिति । अपतितमपि मां पतितं भवन्तं सेवमानं जनः पतितमिव मामनार्यं मन्यते इत्यन्वयः । नगरस्त्रीभिः शङ्कितै-
र्धर्माक्षिर्भिर्दृष्टं त्वामित्यर्थः । मालिनी छन्दः ॥ ४२ ॥

१ पाव E; twice G. २ तिस्पलतु G. ३ भकार्य ? H (a). ४ भत्वापि K.
५ पसीद पसीद AB (c) DK. ६ एहि न अलीए B H (nd) EGK; एहि
नलिनिणीए D; एलिहि नलिनिणीए H. ७ पविशिम K. ८ कीलेम्ह AB (bc)
DK. ९ नगरापी AB (c) DE.

550 सकरुणम् । वसन्तसेने,

अन्यस्यामपि जातौ मा वेद्याभूस्त्वं हि सुन्दरि ।

चारिव्यगुणसंपन्ने जायेथा विमले कुले ॥ ४३ ॥

शकारः । मम कैलके पुष्पकैलण्डकजिण्णुज्जाणे वशन्त-
शोणिअं मालिअ कहिं पलाआशि । एहि मम आवुत्तइश अग्गदे
555 वैवहालं देहि (६२) । इति धारयति ।

विटः । ओस्तिष्ठे जाल्म । इति खड्गमार्कधति ।

शकारः । समयमपेमृत्यु । किं ले, भीदेशि । ता गच्छ (६३) ।

विटः । स्वर्गतम् । न युक्तमवस्थातुम् । भवतु । यत्रार्य-
शर्विलकचैन्दनकमभृतयः सन्ति तत्र गच्छामि । इति निष्क्रान्तः ।

अन्य(स्या)मिति । अनुदुष् । कस्यांचिदपि जातौ त्वं वेद्या
मा भूः । (किं त्वीदृशे कुले जायेथाः । वेद्यात्वादेव विपत्तिरियमाप-
तिता । नेदृशी तु कुलीनानामङ्गनानामिति भावः ॥ ४३ ॥

श०—(६२) मदीयपुष्पकरण्डकजीर्णोद्याने वसन्तसेनां मार-
यित्वा कुत्र पलायते । एहि ममावृ(धु)त्तस्याधिकारिण इत्यर्थः ।
अमतो व्यवहारं देहि ।

वि०—जाल्मोसमीक्ष्यकारी ।

श०—(६३) किं रे, भीतोसि । तदा गच्छ ।

१ जातौ त्वं ॥ (a). २ चारिव B B (ad). ३ जायेथा? D. ४ om. B (b).
५ कैलके A B (abcd) DEK. ६ पुष्प B (a); पुष्प ॥ (b). ७ करण्डक D, कर-
ण्डके K. ८ मालेअ K. ९ आवुत्तस AB (c); अवत्तस B (a); आवुत्तस ॥ (b).
१० वैवहाले AB (bc) D. ११ नाडयति G. १२ आ AB (bc) D; आ E;
आः C G J. १३ तिड J. १४ धरयति G. १५ मृपमृत्यु G. १६ किले (=कलहे) K.
१७ आगच्छ B B (ad); गच्छ EK. १८ om. B B (abd). १९ om. B B
(ad). २० चन्दनप D.

शकारः । निधणं गच्छ । अले थावलका पुश्यका, 560
कीलिशे मए कडे (६४) ।

चेटः । भइटके, महन्ते अकज्जे कडे (६५) ।

शकारः । अले चेडे, किं भणाशि अकज्जे कडेत्ति । भो-
हु । एच्चं दाव । नानाभरणान्यवतार्य । गेण्ह एदं अलंकारअं । मए
ताव दिण्णे । जेत्तिके वेले अलंकलेमि तेत्तिके वेले । मेम अण्णं 565
तव (६६) ।

चेटः । भइटके जेच्च एदे शोहन्ति । किं मेम एदेहिं (६७) ।

शकारः । ता गैच्छ, एदाइं गोणाइं गेण्हिअ मेम केले-

श०—(६४) निधनं गच्छ । अरे स्यावरक पुत्रक, कीदृशं
मया कृतम् ।

चे०—(६५) भट्टक, महदकार्यं कृतम् ।

श०—(६६) अरे चेट, किं भणसि अकार्यं कृतमिति । भवतु एवं
तावत् । गृहाणैतमलंकारम् । मया तावत्तम् । यावत्यां वेलायामलं-
करोमि तावतीं वेलां त्वमात्मानमलंकुरु इति शेषः । ममाज्ञा तव ।

चे०—(६७) भट्टक एवैते शोभन्ते । किं ममैतेः ।

श०—(६८) तद्वच्छ । एतान् वृषमान् (एतौ वृषभौ) गृहीत्वा

१ गद्य and Supergin गद्य B (d); गद्य E; गच्छ K. २ यावत्तक AB (bc);
यावत्त II (d); स्यावरक G; om. K. ३ पुस्तका AB (c); पुस्तकका चेडा II (a);
पुस्तका B (b); पुस्तका B (d) J; पुस्तका G. ४ कीलिशे मय II (a). ५ भट्टके AB
(abc) CDJ. ६ कडे II (a). ७ अवतीर्य J. ८ इमे एदमत्त G. ९ एए माव
दिण्णे ? G. १० तेत्तिके AB (cd) CDEGJK. ११ om: II II (a). १२ अणं तव
AB (cd) E (=त्वमात्मानमलंकुरु) AB (c); तुमं अप्पाणं अलंकलेहि D; वल (for
वेले ?) तुमं अप्पाणं ग्गत्थं कलेहि H. १३ भट्टके AB (abc) CD; भट्टके II (d);
भट्टकवपडेअ II; from भट्टके to आभच्छमि om: in text and add in Marg. II
(d). १४ एदेहि E. १५ मए II (d). १६ गद्य B (d); गद्य E. १७ एदाइ B (d).
१८ मह B (d). १९ केत्तआप AB (bcd) II; केत्तत्वाए ? E.

काए पाशादबालगपदोलिकाए चिष्ट जाव हंगे आअ-
570 छामि (६८) ।

चेटः । जं भ्रष्टके आणवेदि । (६९) इति निष्क्रान्तः ।

शकारः । अत्तपलित्ताणे भावे गदे अदंशणं । चेडे विं
पाशादबालगपदोलिकाए णिअलपुँल्लिदं केँदुअ थावइइशं ।
एव्वं मेँन्ते लेँक्खिदे भोदि । ता गेँछामि । अधवा पेक्खा-
575 मि दावँ एदं । कि एशो मला ओँदु पुँणो वि मोलइइशं ।
भवलोक्य । कधं गुँमला । भोदु । एदिणा पेवालेण पेँछादिमि ण ।

मदीयायां प्रासादबालाप्रप्रतोलिकायां तिष्ठ यावदहमागच्छामि ।

चे०—(६९) यद्गृहक आश्लेषयति ।

श०—(७०) आत्मपरित्राणे आत्मपरित्राणनिमित्तम् । आ-
त्मरक्षार्थमित्यर्थः । भावो गतोदर्शनम् । विटः स्ववधभिषा पु-
नर्न लोचनपथमागमिष्यतीत्यर्थः । चेटमपि प्रासादबालाप्रप्रतोलिका-
यां निगडपूरितं कृत्वा स्थापयिष्यामि । एवं मन्त्रो रक्षितो भवति । त-
द्गच्छामि । अथवा पश्यामि तावदेताम् । किमेषा मृतायना पुनरपि म-
रयिष्यामि । कथं सुमृता । भवतु । एतेन प्रायारकेण प्रच्छादयाम्येनाम् ।

१ पासाद DE २ om B (d) E ३ पदोलिकाए AB (bc) D, पदोलिकाए B (d) E ४ चिट्ट AB (abc) DJ, चिट्ट B (d) CE. ५ इगे AB (bc) DE ६ अभ्रामि B (d) E ७ गदके 1B (abc) CDJ ८ वि B (d) ९ पदोलिकाए AB (bc) DE, पदोलिकाए B, पदोलिकाए B (d). १० पुँल्लिअ AB (bcd) DG, पुँल्लिअ E. ११ कदुअ G १२ इस्स AB (bc) १३ मने B (d) १४ लक्खिदे B (d), लक्खिदे EK. १५ गच्छामि B (d) E १६ पेच्छामि B (d) E, पेच्छामि DF. १७ om BB (a) १८ एवा AB (bc), एवा B (ad) १९ आ (अ?)धवा J. २० पुँणे? B (d) २१ माडइइश B (d) EK २२ गुमला AB (abcd) DE. २३ पावालेण BDK २४ पच्छादिमि B (d); पच्छादिमि E

अथवा णामङ्किदे एशे । ता के वि अज्जपुलिशे पच्चहिजाणेदि ।
 भोदु । एदिणा वादालीपुञ्जिदेण शुक्खपेण्णपुडेण पच्छादेमि ।
 तथा कृत्वा विचिन्त्य । भोदु । एव्वं दाव । शम्पदं अधिअलणं
 गच्छिअ ववहालं लिहावेमि । जहा अत्थइश कालणादो शैत्य- 580
 वाहचौलुदत्ताकेण ममकेलकं पुष्पकलण्डकं जिण्णुज्जाणं
 पवेशिअे वशन्तशेणिआ वावादिदे त्ति ।

चौलुदत्तविनाशाय कलेमि कवडं णवं ।

णेअलीए विशुद्धाए पशुध्दादं व्व दालुणं ॥४४॥ (७०)

भोदु । गच्छामि । इति निष्कम्प दृष्ट्वा सभयम् । अविद मादिके । 585
 जेण् जेणे गच्छामि मग्गेण तेणे ज्जेव एशे दुदेदशमणके

अथवा नामाङ्कित एषः । तत्कोप्यार्यपुरुषः प्रत्यभिज्ञास्यति । भवतु ।
 एतेन वातालीपुञ्जितेन शुक्कपर्णपुटेन प्रच्छादयामि । भवत्वेवं ताव-
 त् । साम्प्रतमधिकरणं गत्वा व्यवहारं लेखयामि । यथार्थस्य कारणाय
 सार्थवाहचारुदत्तकेन मदीयं पुष्पकरण्डकं जीर्णोद्यानं प्रवेश्य वस-
 न्तसेना व्यापादितेति । चालुदत्तेति । अनुदुप् । चारुदत्तविनाशाय
 करोमि कपटं नवम् । नगर्या विशुद्धायां पशुघातमिव दारुणम् ॥४४॥

१ पचहिज्जणेदि AB (c) DG ; पचहि जाणेदि J. २ वादालि० B (d) ३ पेण्ण ? B (ad). ४ पुटेण B (d); व्वदेण DH. ५ संपदं B (abcd) J. ६ अहिअल० G. ७ गच्छीअ AB (c); गच्छिअ B (d); गच्छिअ FK. ८ जथा B B (ad) E. ९ कालणाए B (bcd); कालणाए DEK; कालणाए G. १० सइवाहपुत्तचालु० B; सइवाहचालु० B (bcd) CDE; सइवाहउत्तचालु० G; सइवाहवुत्तचालु० K. ११ चालुद-
 त्तकेण B (d) G. १२ पुष्प० B (a); पुष्प० B (bd). १३ सिअ B (d) DE. १४ वसन्त० १५ Not a verse with AB (c). १६ णअलीए AB (c) १७ प-
 शुध्दि ? B (a), धत्तं च D; धत्तं य ? H. १८ गच्छामि B (d) E. १९ जेव्वा जेव्वा B (a); om: K. २० गच्छामि AB (c) E; मग्गेण ग० B (b); गच्छामि B (d); मात्रिण गच्छा० E. २१ तेण तेण० B (a) G. २२ दुदं AB (c) J, दुदं B (n) CD, दुदं B (b) E, दुदं B (d).

गोहिदकशाओदकं चीवेलं गेण्हअ ओअच्छदि । एओ मए गेण्हि-
च्छअ वाहिदे कदवेले कंदा वि मं पेक्खिअ एदेणं मांलिदे-
त्ति पंआशइशदि । ता कथं गच्छामि । अबंलोवप । भोदु ।

६७० एदं अहपडिदं पांआलखण्डं उल्लङ्घिअ गच्छामि ।

एओम्हि तुंलिद तुलिदे लङ्काणैअलीए गेअणे गेच्छन्ते ।
भूमिण पांआले हणूमशिंहले विअ महेन्दे ॥ ४५ ॥ (७१)
इति निष्क्रान्तः ।

(७१) भवतु । गच्छामि । अविद मादिके इदमतिशे(खे)दार्थकम् ।

येन येन गच्छामि मार्गेण तेनैवैष दुष्टभ्रमणको गृहीतकपायोदकं
चीवरं गृहीत्वागच्छति । एष मया नसि छित्त्वा वाहितः कृतवैरः
कदापि मां प्रेक्ष्यैतेन मारितेति प्रकाशयिष्यति । तत्कार्यं गच्छामि ।
भवतु । एतमर्थपतितं प्राकारखण्डमुल्लङ्घ्य गच्छामि । एओ ह्रीति ।
आर्याछन्दः । अम्हीत्यहमर्थकमव्ययम् । तुम्हीति त्वुरितमित्यर्थः ।

(—) एषोह स्वरितं मुक्तितो-लङ्कानगयां गगने गच्छन् । भूम्यां पाताले हनू-
मच्छिखरे इष महेन्द्रः ॥ ४५ ॥ महेन्द्रशिखरादिव हनूनामिति
वक्तव्ये शकारोक्त्या (क्षया) विपरीतमित्यसङ्कदावेदितम् ।

१ गहित DG २ षविते II (a). ३ आगच्छदि B B (a), आगच्छदि B
(d) II आगच्छदि K. ४ णसिठिअ AB (c), णसिअ B; णसितअ II (d) K,
ण नासापं मज्जदानवितअ वाहिदेले II. णविअ G. ५ कआवि AB (bc) D, क-
सावि II (d), कयावि E. ६ पेक्खिअ D, देक्खिअ H. ७ एदेण E. ८ एत्ति BDE
FGK. ९ पआसइशदि AB (c), पआशयि D, पआसयिरदि H. १० गआमि E
११ अयतो ५४० B (a). १२ अडिप H. १३ पागाल AB (bed) EK, पागार D,
पागाइ (पागार) H. १४ उअयिअ DH. १५ ओअ AB (c) D, तुदे B (a),
तुसितुलिदे II (b). १६ णअलिअ D, लकरणअलिअ H. १७ गणअ AB (bed) EF
Corr. गअण B (d), गअण BGK; गअअण II (a), गअणे D, गअणे H. १८ ग-
अन्ते B (d), गअन्तो E, गअन्ते K. १९ भूमिण DH. २० पाआले H
२१ हणूमे DH, हणूमणि हले ? G. २२ शिंहले सहदे ? H.

प्रविश्य पंटाक्षेपेण संवाहंको

भिक्षुः । पक्खालिदे एरो मए चीवलखण्डे । किं णु हु 593
शाहाए शुक्खावइइशं । इध वाणला विलुप्पन्ति । किं णु हु
भूमिण । धूलीदोरो होदि । ता कहिं पंशालिअ शुक्खावइइशं ।
दृष्टा । भोदु । इध वादालीपुंज्जिदे शुक्खवत्तशंज्जेए पेणालइ-
इशं । तथा कृत्वा । णमो बुद्धइश । इत्युपविशति । भोदु । धेम्म-
क्खलाइं उदाहलामि । पेणजण जेण मालिदो । इत्यादि 600
पूर्वोक्तं पठति । अथवा अलं मम एदेण शग्गेण ।

पटाक्षेपेणेति नेपथ्यपटमुद्घाटय प्रविष्ट इत्यर्थः । यस्तावदेवमे-
वागतः पात्रविशेषः सोपटाक्षेपेणेति नाटके संकेतः । एवमेवेदमिह
पूर्वापरत्र बोध्यम् ।

भिक्षुः—(७२) प्रक्षालितमेतन्मया चीवरखण्डम् । किं नु खलु
शाखायां शुक्खा (शुक्खा)वइइशम् । शुष्कं करिष्यामीत्यर्थः । इह
यानरा विलुप्पन्ति । किं नु खलु भूम्याम् । धूलीदोरो भवति । तत्कुत्र
प्रसार्य शुष्कं करिष्यामि । भवतु । इह वातालीपुञ्जिते शुष्कपत्रसंघये
प्रसारयिष्यामि । नमो बुद्धस्य । बुद्धायेत्यर्थः । भवतु धर्माक्षराण्युदा-
हरामि । पञ्चजना येन मारिता इत्याद्यद्वादायुक्तं श्लोकद्वयं पठतीत्य-

१ प्रविश्य पटी० AB (bc) G; Pr. m. प्रविश्यापटी० Corr. प्रविश्य पटी०
B (d); प्रविश्यापटी० J; प्रविश्यापटी० K. २ om. B B (a).
३ पच्छादिदे AB (bc) DF; पच्छादिदे B (a); पणजतिदे II (d) EK; पच्छा-
तिदे G. ४ किं णु हु B (b) E; किं णु हु B (d) ५ शुक्खावइइशं AB (bc) DE.
६ विलुप्पन्ति II (d); विलुप्पन्ति DH. ७ भूमिण D. ८ होदि II II (ad) EG.
९ पणालिअ AB (abcd) DE. १० पुंज्जिदे शु एव G; पुंज्जिते? H. ११ संघये B.
(ab); संघये CEJ; संघयसु G. १२ पणालइइशं AB (c); एणु पणाल B B
(d); एणु पणाल B (b) एणुइशं E; एणुपणालवियस्य K. १३ धम्मक्खलाइं J.
१४ पण्यउत्तम इत्यादि BCE; पण्यउत्तमेत्यादि B(a)H; पण्यउत्तम and the whole
given in full D. १५ ण मालिदे E; मालिदे इत्यादि० AB (c) F; मालिदा (वा०)? J.
१६ शग्गेण II (abd).

जावे ताए बुद्धोवागिआए पञ्चुअलं ण कलेमि जाए दशाणं
शुवण्णकाणं किंदे जूदिअलेहि णिकीदे । तदो पहुदि ताए
कीदं विअ अँत्ताणअं अवगच्छामि । इट्ठा । किं णु हु पण्णोदले
605 शैमुश्शशदि । अँभवा

वादादत्रेण तेत्ता चीवेलतोएण तिम्मिदा पत्ता ।

एदे विथिण्णपेत्ता मण्णे पेत्ता विअ फ़ेलन्ति ॥ ४६ ॥ (७२)

वसन्तसेना संज्ञां लब्ध्वा हस्तं दर्शयति ।

भिदुः । हा हा बुद्धोअलंकालभूशिदे इत्थिआहत्ये णिके-
610 मदि । कथं दुँदिए वि हत्ये । बहुविधं निर्वर्ण्य । पञ्चभिआणामि

र्थः । व्याख्यातम् । अथवालं ममैतेन स्वर्गेण । मोक्षेणेत्यर्थः । याव-
त्तस्यावसन्तसेनाया इत्यर्थः । बुद्धोपासिकायाः प्रत्युपकारं न करोमि
यया दशानां शुवर्णकाणां (नां) कृते द्यूतकराभ्यां निष्क्रीतः । ततः प्रभृ-
ति तया क्रीतमिवात्मानमवगच्छामि । किं नु खलु पर्णोदरे समुच्छु-
सिति । अथवा । वादादत्रेणेति । आर्याच्छन्दः । आतातपेन तत्रा-
नि चीवरतोयेनाद्राणि पत्राणि । एतानि विस्तीर्णपत्राः (णि) प्रसारितपक्षाः
मन्ये पत्राः पक्षिण इव स्फुरन्ति ॥ ४६ ॥ संज्ञां चेतनान् ।

(७३) शुद्धालंकारभूषितः खीहस्तो निष्क्रामति । कथं द्वितीयो-

१ जावत्ताए D. २ ०तिआए II. ३ ०कालं BH. ४ दिशार्ण ? AB (lc).
५ शुवण्ण AB (c) D ; सुवण B (abd). ६ कदे AB (bcd) DEG. ७ जूदि° B
(b); जूद° II. ८ णिकीदे AB (abcd); किंविदे E, णिकीदे H. ९ उवकीदं E.
१० अत्ताणं D. ११ समुश्शशदि AB (c), समुश्शशदि B (a); समुश्शशदि B (b), समुश्श-
शदि II (d) EGK; समुश्शशदि DH. १२ अथवा B (b) १३ संत्ता B (a). १४ ची-
वर II (d). १५ ०तोयेण D; ०वलेण J; ०थेएण K. १६ तिम्मिदा (=आद्राणि) AB
(c); तिम्मिद II (a); तिम्मिदा D. १७ विक्षिण AB (c), विक्षिण B (a); विक्षिण ?
B (b); विक्षिण D, विक्षिण E. १८ पुत्ता ? D. १९ पत्ता अ B (d) २० स्फुरन्ति
AB (abcd) DF, स्फुरन्ति ? E. २१ ०लकार AB (abcd) DE. २२ भूविदे AB
(c); भूविदे II (ab) K; भूविदिदे ? B (d); भूविदे (दे) E. २३ From णिकीदे
.....इत्ये om. B (a) २४ दुँदिए D. २५ ०मिवजाणामि B (a).

विअ. एदं हत्थं । अधवा किं विचालेण । शैवं शे ज्जेव्व हत्थे
जेण मे अभअं दिण्णं । भोदु । पेक्खिइइशं । नात्थेनोद्धाट्ठं दृष्ट्वा
प्रत्यभिज्ञायच्च । शा ज्जेव्व बुद्धोवाशिआ (७३) ।

वसन्तसेना । पानीयमाकाङ्क्षति ।

भिक्षुः । कथं उदअं मग्गेदि । दूले च दिग्घिआ । किं 615
दाणि एत्थ कैलइइशं । भोदु । एदं चीवलं शे उव्वलि गोलइ-
इशं (७४) । तथा करोति ।

वसन्तसेना । संशालम्ब्योत्तिष्ठति ।

भिक्षुः । पटात्तेन वीजयति । ---

वसन्तसेना । अञ्ज को तुमं (७५) ।

620

भिक्षुः । किं मे ण शे मलेदि बुद्धोवाशिआ दशशुव्वेण-
णिक्कीदं (७६) ।

पि हस्तः । प्रत्यभिज्ञानामीवैतं हस्तम् । अथवा किं विचारेण । सत्यं स
एव हस्तो येन मेभयं दत्तम् । भवतु । पद्यामि । सैव बुद्धोपासिका ।

भि०—(७४) कथमुदकं याचते । दूरे च दीर्घिका । किमिदा-
मीमत्र करिष्यामि । भवतु । एतच्छीवरमस्या उपरि गालयिष्यामि ।

वस०—(७५) आर्य कस्त्वम् ।

भि०—(७६) किं मां न स्मरति बुद्धोपासिका दशशुव्वर्णनिष्क्रीतम् ।

१ विचारेण AB (abcd)E. २ मग्गे D. ३ अहमं G; अभमं H. ४ देविल-
सामि B (d); पेक्खिइइशे K. ५ दिग्घिआ H (a); दिग्घिआ E. ६ किं श
and on marg. ७ for पि B (d). ८ कालिइइशे DK. ९ शे D. १० उपरि
AB (abc) DEK; उव्वरी ? B (d). ११ आलइइशं DH, गालइइशं EK, गलइइशं
G. १२ ण मं B, B (a). १३ शुभमदि B (ad) E. १४ मृग्यं B (abd).

तर्हि शमश्शशिदेमणा भविअ उवाशिआ गेहं गमश्शदि ।
ता शेणं शेणं गच्छदु बुद्धोवाशिआ । इति—परिक्लामतः । दृष्ट्वा ।
ओशालध अज्जा ओशालध । एशा तलुणी इत्थिआ । ऐशो
भिक्षुं ति । शुद्धे मम एशो धम्मे । हत्थिर्शज्जदमुहशज्जद-
इन्दिअशज्जदे शे कखु माणेशे । किं कलेदि तश्श लोअउत्ते । ७३५
पेल्लोअ हत्थे निधत्ते (८१) ।

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

वसन्तसेनामोटनो नामाष्टमोऽङ्कः ।

लवमिति स्फुटम् । ता ततः । शेणं शेणं शनैःशनैः । गच्छतु
बुद्धोपासिका । अपसरतार्या अपसरत । एषा तरुणी स्त्री । एष
मिक्षुरिति । शुद्धो ममैव धर्मः । हस्तसंयतमुखसंयतोन्द्रियसंयतः
स खलु मनुष्यः । किं करोति तस्य राजकुलम् । परलोको हस्ते
निधतः । यो धर्मात्मा तस्य न कापि भीरित्वर्यः ।

इति श्रीमन्मृच्छकटिकप्रकरणव्याख्यायां लल्लादीक्षितसंख्यावता
महत्या निरालम्बनया भावनया निर्मिताया वसन्तसेनामोटनो नामा-
ष्टमोऽङ्कः संपूर्णतामकाशीत् ॥ ८ ॥

१ शिम० G. २ शेणु II. ३ ओशालध ओज्जलध II (ab). ४ अज्जा अज्जा G.
५ om. G. ६ अत्थिआ B (d) E. ७ एशो AB (abcd) CDJ. ८ इत्थि I B
(b). ९ संजद AB (abcd) D; संजदे K. १० om. DH; जदे K. ११ इत्थि
J. १२ संजदे DE; अन्तदेसे (=शान्तदेसे) K. १३ माणुरो B (a); माणुरोरो?
B (d). १४ लाउत्ते BB (abd) E; लाउत्ते ? K. १५ पल्लोहत्थे D; निपल्लो-
अहत्थे K. १६ निधत्ते B (a) J; निधत्ते ? H; निधत्ते K. १७ इति मृच्छक-
टिकायां वत &c. BCDHJ; इति वसन्तसेनाप्रकरणं नाम &c., K.

नवमोऽङ्कः ।

ततः प्रविशति

शोधनकः । आणत्तम्हि अधिअरणभोइण्हि अरे सोह
णआ, ववहारमण्डवं गदुअ आसणाइं सँज्जीकरेहि ति । ता
जाव अधिअरणमण्डवं सज्जिदुं गच्छामि । परिक्क्यावलोक्य च ।
५ एदं अधिअरणमण्डवं । एस पविसामि । प्रविश्य संमार्ग्यासन-
माधाय । विविक्तं कारिदं मए अधिअरणमण्डवं । विरैइदा मए
आसणा । ता जाव अधिअरेणिआणं उण निवेदेमि । परि-

श्रीः । शोधनकः—(१)आज्ञप्तोऽस्म्यधिकरणभोजकैः । अधिकरण
राज्यनि(?)दानं न्यायविवादस्यलं प्रसिद्ध यावन्न्यामिदानीं राज्यसृष्टौ
अदालत इति यदुच्यते तत् । तस्य भोजकाः प्रभवस्तैरित्यर्थः । आ-
ज्ञामेवाह । अरे शोधनक, व्यवहारमण्डपं गत्वासनानि सज्जीकुर्वि-
ति । तद्यावदधिकरणमण्डपं सज्जितुं गच्छामि । एषोधिकरणमण्डपः ।
एष प्रविशामि । विविक्तः पूतः स्वच्छ-इत्यर्थः । कारितो मयाधिकर-
णमण्डपः । विरचितानि मयासनानि । तद्यावदधिकरणिकानां पुन-

१ इति ? H. २ अधिअरण AB (abcd) DG, (here as well as throughout the whole page) अधिएरण ? E. ३ भोइहि B B (a), भोअइहि D, भोअइहि H, भोइहि K. ४ अले AB (abcd) DF. ५ ववहार AB (abcd) ॥ ६ मण्डवं सज्जिदुं मणेनि ता गच्छामि K. for मण्डवं... . गच्छामि ७ कलेहि AB (abcd) DE. ८ ता पवि B, एअ AB (bed). ९ पविसामि AB (abcd) DF. १० वि-
चित ? H (d), विवत ? H. ११ मएधिअरण B (d). १२ एदं DH. १३ एदं DH, आसणा ? F. १४ एणि AB (abcd) D. अलणिआमाण ? E, अल-
माण K.

कथावलोक्य च । कथं एसो रेहिअस्सालो दुट्टदुज्जणमणुस्सो
इदो एव्व आअच्छदि । ता दिट्ठिपंथं परिहरिअ गमिस्सं (१) ।
इत्येकान्ते स्थितः ।

10

ततः प्रविशत्युज्ज्वलवेणंधारी

शकारः ।

ण्होदेहं शलिलजलेहिं पाणिणहिं
उज्जाणे उव्वणकोणणे णिदोण्णे ।
णालोहिं शोहं सुवदीहिं इत्थिकाहिं
गन्धच्चेहिं शुविहिदएहिं अद्दकेहिं ॥ १ ॥

15

निवेदयामि । कथमेव राष्ट्रियदयालो दुट्टदुर्जनमनुष्य इत एवागच्छ-
ति । तद्वद्विपथं परिदत्त्य गमिष्यामि ।

शका०—(१) ण्होदेहमिति । प्रहर्षिणी छन्दः । स्नातोहं सलिल-
जलेः पानीयैरुद्यान उपवनकानने निपण्णः । नारीभिः सह युवनीभिः
स्त्रीभिर्गन्धर्वः सुविहितैरङ्गकैः ॥ १ ॥ खणेण गण्ठीति । उपेन्द्रवज्रा-
च्छन्दः । क्षणेन ग्रन्थिः क्षणं जुटको मे क्षणेन मे चञ्चलकुन्तला
षा । क्षणेन मुक्ताः क्षणमूर्ध्वचूडाः चित्रो विचित्रोहं राजदयालः ॥ २ ॥
राजदयालत्वेन मयि सर्वं संभाव्यत इति भावः । हगे इत्येकारो लघुः

१ om. B (d) K. १ एते AB (abcd) DEFGK. १ लट्ठिअ AB (bc) FGK; लट्ठिअ B (ad) D; लट्ठिअ E. २ शाले AB (abc) DEFGK; शालो B; शाल II (d). २ दुट्टं दुज्जं? K. ३ मणुस्सो AB (abcd) DEK; मणुस्सो? F. ४ एदो F. ८ मोटु B (d) E. ९ परिहरिअ B (d). १० गमिस्सं E. ११ उ-
ज्जल AB (c). १२ वेणो AB, II (abc) CJ. १३ ग्हादोहं AB (c) F; ण्होदेहं
D? II (b); ग्हादोहं D; ग्हादोहं H. १४ जलेहिं CJ. १५ कानने AB (c). १६ णि-
दोणं F; निपण्णे K. १७ नारीहिं K. १८ सह AB (abcd) JK. १९ सुवदीहिं II
(d), सुवदीहिं J; C. २० इत्थिकाहिं AB (ac) FG; इत्थि (इत्ति) काहिं B (b); इत्ति-
काहिं B (d) E; इत्थिकाहिं CDJ; इत्थियोहिं K. २१ मन्धच्चे विभ शुविदोहं मद्दं
BCJ; मन्धेहिं शुवि० DH; मन्धेजेहिं सुवि० E; मन्धवो शुवि० K.

खणेण गण्ठी खण जूलके मे
 खणेण मे चञ्चलकुन्तले वा ।
 खणेण मुक्के खण उद्धचूडे

20 चित्ते विचित्ते हगे लाअशाले ॥ २ ॥

अवि अ । विशगाण्ठिगम्भंपविश्टेण विअ कीडेएणं अन्तलं
 मग्गमाणेण पाविदं मेए महदेन्तलं । ता कइश एदं किवि-
 णचेइडअं पौडइइशं । स्मृत्ता । अँ शुमालिदं मए । दलिइ-
 चालुंदत्तइश एदं किविणं चेइडअं पौडइइशं । अँणं च ।
 २१ दलिइ कखु शे । तेइश शब्बं शैम्भावीअदि । भोदु । अधि-

पठनीयः । एहिं इत्यनुस्वारस्य लघुत्वं च तत्र तत्र बोध्यम् । अपि
 च । विपमन्यिगर्भप्रविष्टेनेव कीटकेनान्तरं मार्गमाणेन प्राप्तं मया मह-
 दन्तरम् । तत्कस्य । उपरीति शेषः । एतत्कूपणचेष्टितं पातयिष्यामि ।
 एतद्वसन्तसेनामारणरूपं कूपणं दीनं क्षशक्यमित्यर्थः । कूपणं च तच्चेष्टि-
 तं चेति कर्मधारयः । अँ स्मृतं मया । दरिद्रचारुदत्तस्य (एतत्कूप-
 णचेष्टितं पातयिष्यामि । अन्यच्च । दरिद्रः खडु सः । तस्य सर्वं) संभा-
 व्यते । भवतु । अधिकरणमण्डपं गत्वाप्रतो व्यवहार लेखयिष्यामि । यथा

१ गङ्गी AB (bc), गङ्गी B (d) गङ्गी E, खणेण गण्ठी &c, one line om. G.
 २ जूलकि मे E, जूलिका K, ३ व खणण B (d) ४ वा ता खणकुन्त E ५ This
 half first and then the first half after it K. ६ टय (अ) ७ षडे ॥
 ८ ० विचित्ते K. ८ विगाठि ॥ (a), विशात्रकटि पवि० गम्भ om ॥ (d) E, केराण्ठि
 K ९ पविश्टेण AB(c), पविश्टेण ॥ (ab) H J, पविश्टेण B (d) १० धिभ १ E.
 ११ किमिणके ॥ (d) ॥ १२ अचल AB (bcd) EK अचल G १३ om ॥ (a)
 १४ दत्तल AB (bcd), दत्तल DH, पावितमहदेवल E. १५ चेइअ AB (bc)
 CDGJ, किमिणचिइअ B (ad) EK १६ पालइइशं AB (bcd) DFK, पालइ
 G. १७ om CJ, आ E १८ चारु० AB (bcd) D १९ दत्तइश नूत्तइश ॥ (d)
 चारुदत्तइश सचत्तइश F, दत्तइश सनूत्तइश K २० एद ... शब्ब om AB
 (bc) DFG २१ स्मृत्ता अण च K. २२ शब्ब तस्य K. २३ सभावीअदि AB
 (bc) DFG, ० वाअदि E

अलणमण्डवं गदुअ अग्गदो ववहालं लिहावइइशं । जथा
 चोलुदत्ताकेण वशन्तशेणिआ मोडिअं मालिदा । ता जाव
 अधिअलणमण्डवं ज्जेव्व गच्छामि । परिकम्पवलोक्य च । एदं
 तं अधिअलणमण्डवं । एत्थं पविशामि । प्रविद्यावलोक्य च ।
 कथं आशणाइं दिण्णाइं चिइंटन्ति । दाव आअशन्ति अधि- 30
 अलणभोइआ । ऐदंइश दुव्वेचत्तले मुहुत्तअं उवविशिअ
 पडिवालइइशं (२) । तया स्थितः ।

शोधनकः । अन्यतः परिक्रम्य पुंरो दृष्ट्वा । एदे अधिअरणिआ
 आअच्छन्ति । ता जाव उवसप्पामि (३) । इत्युपसर्पति ।

ततः प्रविशति श्रेष्ठिकायस्यादिपरिवृतः

35

अधिकरणिकः । भो भोः श्रेष्ठिकायस्यौ ।

चारुदत्तकेन वसन्तसेनिका मोटयित्वा मारिता । तद्यावदधिकरणम-
 ण्डपमेव गच्छामि । एतत्तदधिकरणमण्डपम् । अत्र प्रविशामि ।
 कथमासनानि दत्तानि तिष्ठन्ति । तावदागच्छन्त्यधिकरणभोजनाः ।
 एतस्मिन्पूर्वाचत्वरे मुहूर्तमुपविद्य प्रतिपालयिष्यामि । प्रतिपालनं
 मार्गप्रतीक्षा ।

शोध०—(३) एतेधिकरणिका आगच्छन्ति । तद्यावदुत्सर्पामि ।
 श्रेष्ठी यणिक् । सेठ इति भाषापि । कायस्थः प्रसिद्धः । सर्वमिदं
 स्पष्टं मिताक्षरायाम् ।

१ अरण AB (bed) D. Throughout the page the same. २ अज्जवालु०
 B. II (a); पाठ० D. ३ शिणिआ F. ४ मोक्क च कथं II (a). ५ एच्छ E.
 ६ आसणाइं DK. ७ चिइंटन्ति AB (bc) FG, दिहन्ति B (a); चिइंटि B (d);
 चिइन्ति C; चिइन्ति D; विचिइन्ति E; चिइन्ति J; चिइन्ति K. ८ आअच्छन्ति CJ;
 आअशयन्ति E. ९ अरण० EK. १० मोटु एदंइश B (d) E; ए ए इश ? D
 ११ दुव्वेचत्तले DH; उव्वेचत्तले K. १२ मुहुत्तं B (d) १३ इति स्थितः B II (a).
 १४ पुरतो B (d). १५ अलणिआ D. १६ om. B (a). १७ अदिमिः II.
 १८ वृत्त आधि० DF. १९ आधि० AB (c) DFH.

तौ । आणवेदु अज्जो (४) ।

अधिकरणिकः । व्यवहारपराधीनतया दुष्करं खेदुं
परचित्तग्रहणमधिकरणिकैः ।

40 छन्नं कार्यमुपक्षिपन्ति पुरुषा न्यायेन दूरीकृतं
स्वान्दोषान्कथयन्ति नाधिकरणे रागाभिभूताः स्वयम् ।
तैः पक्षापरपक्षवर्धितबलैर्देवैर्नृपः स्पृश्यते
संक्षेपादपवाद एव सुलभो द्रष्टुर्गुणो दूरतः ॥ ३ ॥

तौ—(४) तौ भेदिकायस्यौ । आज्ञापयत्वार्थः ।

आधि०—व्यवहारपराधीनतया व्यवहारस्य पराधीनतया परस्या-
धीनतया तन्मात्रप्रयोज्यत्वेन परस्यान्यस्य । अन्यत्स्मृतिशास्त्रं का-
मन्दकादिनीतिशास्त्रं बुद्धिश्च निसर्गपट्वी सत्यासत्यपराभिप्रायज्ञानं
दुष्करमधिकरणिकैरित्यर्थः । इदमेवाह शोकत्रयेण ।

छन्नमिति । इदं शोकद्वयं किञ्चिद्विशेषं बहदेकार्यमेव । छन्न-
सत्यं कार्यमसत्येनाच्चादितमसत्यं सत्येन छन्नमित्यर्थः । (न्यायो
दिव्यप्रमाणादिमाचिर्णयः । प्रमाणं वाचनिकं चाक्षुषं पत्रलेखादि वा ।
एतदभावे दिव्यमवतरतीति ध्येयम्) । अधिकरणे स्वान्दोषान्पुरुषा-
न कथयन्ति । यतः स्वयं रागलोभाभिभूतास्तैरीदृशैः पुभिः पक्षा-
परपक्षाभ्यां वर्धितानि बलानि सामर्थ्यानि येषां तैर्देवैरित्यर्थः । पक्षः
स्वीयत्वाभिमानवान् । अपरपक्षः स्वीयत्वाभिमानशून्यः द्रष्टुः प्राङ्म-
वाकस्य । स्पष्टं शिष्टं विदुषाम् । [शार्दूलविक्रीडित छन्दः] ॥ ३ ॥

अपि च ।

छन्नं दोषमुदाहरन्ति कुपिता न्यायेन दूरीकृताः ॥ ४५

स्वान्दोषान्कथयन्ति नाधिकरणे सन्तोषि नष्टा ध्रुवम् ।

ये पक्षापरपक्षदोषसहिताः पापानि संकुर्वते

संक्षेपादपवाद एव सुलभो द्रष्टुर्गुणो दूरतः ॥ ४ ॥

येतः अधिकरणिकः खलु ।

शास्त्रज्ञः कपटानुसारकुशलो वक्ता न च क्रोधन- ५०

स्तुल्यो मित्रपरस्वकेषु चरितं दृष्ट्वैव दंतोत्तरः ।

ह्रीवान्पालयितां शटान्व्यथयितां धर्म्यो न लोभान्वितो

द्वार्भावे परतस्त्रैयङ्गहृदयो राज्ञश्च कोपापहः ॥ ५ ॥

छन्नं कार्यं प्रतिपाद्य छन्नं दोषं प्रतिपादयति । छन्नं दोषमिति ।

सन्तोषि साधवः सदाचारा अपि ये-रागादिना पक्षापरपक्षीयैर्दोषैः
सहिताः पापानि संकुर्वते ते ध्रुवं नष्टा लोकद्वयभ्रष्ट इत्यर्थः । स्पष्टम-
वशिष्टं शिष्टानाम् । [पूर्वोक्तमेव छन्दः] ॥ ४ ॥

इदानीं न्यायद्रष्टुर्लक्षणमाह । यत इत्यादिना । अधिकरणमु-
क्तम् । तत्प्रयोजनमस्येत्यधिकरणिकः-प्राङ्निवाकः । 'प्रयोजनम्' इति
ठक् । अधिकरणमस्यास्तीत्यधिकरणिकः । 'अत इकि(नि)टनौ' इति
ठन्या । स्फुटमिदं मिताक्षरादिषु । शास्त्रज्ञ इति । ह्रीवान्समर्थवा
(र्यान्) । धर्म्यो धर्मादनपेतः । द्वार्भावे(?) । [पूर्वोक्तमेव छन्दः] ॥ ५ ॥

१ शङ्कुर्वते K. ३ om. E. २ आदि° E. ४ °नुकार Corr. marg. B (d).

५ चन BB (ab); १ तुल्योऽपि B (d); तुल्ये मित्र D. ७ चरिते AB B

(abcd) DFGK. < दृष्टे च B B (abd) E; दृष्ट्वे B. ९ दक्षोदरः K. १० °यता?

B (d). ११ धर्म्योऽनिलो° AB (c) GDF; धर्म्योऽनिलो° J. धर्मो न° K. १२ द्यप्यां

वै K. १३ °तम् B (a).

श्रेष्ठिकायस्थौ । अज्जस्स वि णाम गुणे दोसो ति बुच्चदि ।

55 जेइ ऐव्वं ता चन्दालोए वि अन्धआरो ति बुच्चंदि (५) ।

अधिकरणिकः । भद्र शोधनक, अधिकरणमण्डपस्य
मार्गमादेशय ।

शोधनकः । एदु एदु अधिअरणभोइओ एदु (६) ।

इति परिक्लामेन्ति ।

60 शोधनकः । एदं अधिअरणमण्डवं । ता पविसेन्तु अधि-
अरणभोइआ (७) । सर्वे च प्रविशन्ति ।

अधिकरणिकः । भद्र शोधनक, वहिर्निष्क्रम्य ज्ञाय-
तां कैः कः कार्यार्थीति ।

शोधनकः । जं अज्जो आणवेदि । इति निष्क्रम्य अज्जा

65 अधिअरणिआ भणन्ति को को इध कज्जत्थी ति (८) ।

श्रेष्ठिकायस्थौ—(५) आर्यस्यापि नाम गुणे दोष इत्युच्यते ।
यद्येवं तदा चन्द्रालोकेऽप्यन्धकार इत्युच्यते ।

शोध०—(६) एत्वेऽधिकरणं भोजक एतु ।

शोध०—(७) भयमधिकरणमण्डपः । तत्प्रविशन्त्यधिकरण-
भोजकाः ।

शोध०—(८) यदर्थ आज्ञापयति । आर्यो अधिकरणिका भ-
णन्ति कः क इह कार्यार्थीति ।

१ om. B B (a). २ दोष० AB B (bed) DEK; दोषंति Γ. ३ जइ AB (c)
DE, जइ BEK. ४ एव K. ५ चंदलोआवि? K. ६ अधकाआरो? B (a). ७ बुचंति F;
बुचंदि K. ८ आधि० D ९ अणलण AB (abcd) EF. १० भोइओ AB (bc) EFGK,
भोइओ Corr भोइओ B (d), भोइओ B (a) ११ मति B (d). १२ मण्डप D.
१३ पविम-दु DEFGK १४ आनिअलण० B, अधिकरण० H. १५ om. DH, सर्वे
दपविशन्ति B B (abd) GK. १६ om. B B (a). १७ om. B B (a). १

शंकारः । संहर्षम् । उवत्थिण् अधिअलणिण् । सत्तोपं परि-
कम्प । हरेगे बलपुलिशे मणुइशे वागुदेवे लँडिअंशाले
लोअशाले कज्जत्थी (९) ।

शोधनकः । सत्ताभ्रमम् । हीमादिके पढमं ज्जेव्व रँडि-
असोलो कज्जत्थी । भोदु । अज्जे मुहुत्तं चिट्ठ । दाव अधि- 70
अराणिआणं णिवेदेमि । उपंगम्य । अँज्जा, ऐसो क्खु रँडि-
असोलो कज्जत्थी वेव्वहारं उवत्थिँदो (१०) ।

अधिकरणिकः । कथं प्रथममेव राष्ट्रियद्यालः का-
र्यार्थी । यथा सूर्योदये उपरागो महापुरुषनिपातमेव कथयति ।

शका०—(९) उपस्थिता अधिकरणिकाः । अहं वरपुरु(षो)मनु-
ष्यो वासुदेवो राष्ट्रियद्यालो राजद्यालः कार्यार्थी ।

शोध०—(१०) ससंभ्रमं सभयमित्यर्थः । हीमादिके खेदे । प्रथम-
मेव राष्ट्रियद्यालः कार्यार्थी । भवतु । आर्यं मुहुर्न तिष्ठ । तावदधिकर-
णिकानां निश्चेदयामि । आर्या एव खलु राष्ट्रियद्यालः कार्यार्थी
व्यवहारमुपस्थितः ।

[अधि०]—उपरागो पदणम् । व्याकुलेन निविडेन ।

१ अधिअलणिके D. २ हरेगे AB (bed) DEGH. ३ पुल्लिङ्ग० AB (bed) EG. ४ लट्ठिअ AB (be) JK, लट्ठिअ B (d) CD. ५ सिआल B (bed) DK. अशाले... चिट्ठ next page om. B (a). ६ राज० B (d). ७ हीमादिके B, हा-
मादिके DH. ८ पढमं AB (e); पढमं K. ९ लट्ठिअ० AB (be); लट्ठिअ० B (d) DEK; रडिअ० C. १० ०शाले AB (e) D; शालके Corr. साले B (d) EK; साले CJ. ११ अज्ज B (b). १२ मुहुत्तमं BE; मुहुत्ते B (b). १३ अलणिआणं AB (abcd) E; अधिअल० D. १४ om. B (a). १५ अज्ज B (d). १६ एवे DH. १७ लट्ठिअ० AB (be) D; लट्ठिअ० B (ad) EK; रडिअ० C. १८ ०शाले AB (e) D Same Corr साले B (ab); ०द्यालो E; ०शाले E. १९ ववहालमुव० AB (cd) CDE; ववहाललमुव ? B (b); ववहालं उव० G. २० ०त्थिदे B (d) DEH; ०द्वे G. २१ अधि० D. २२ ०रागे ? K.

75 शोधनक, व्याकुलेनाद्य व्यवहारेण भवितव्यम् । भद्र, निष्क्रम्योच्यतां गच्छाद्य न दृश्यते तव व्यवहार इति ।

शोधनकः । जं अज्जो ओणवेदि त्ति (११) । निष्क्रम्य शकारमुपगम्य । अज्ज , अधिअरणिआ भणन्ति । अज्ज गच्छ । ण दीसदि तव व्यवहारो (१२) ।

80 शकारः । सकोधम् । किं ण दीसदि मम व्यवहारे । जइ ण दीसदि तेदो ओउत्तं लाआणं पालेअं वहिणीवदि विण्णे-
विअ वहिणि अत्तिकं च विण्णविअ एदं अधिअलणिअं फेलिअ एत्थ अण्णं अधिअलणिअं ठावइइशं (१३) । इति गन्तुमिच्छति ।

शोध०—(११) यदर्थ आशापयतीति । (१२) आर्य अधि-
करणिका भणन्ति । अद्य गच्छ । न दृश्यते तव व्यवहारः ।

शका०—(१३) किं न दृश्यते मम व्यवहारः । यदि न दृश्य-
ते तदावृत्तं भगिनीधवमित्यर्थः । राजानं पालकं भगिनीपतिं
विज्ञाप्य भगिनीं मातरं च विज्ञाप्यैतमधिकरणिकं फेलिअ प्रक्षिप्य ।
अत्रान्यमधिकरणिकं स्थापयिष्यामि ।

१ आवेणदिक् AB (bcd), इति नि० B २ अलणिआ II (1d), अधि० D.
३ om K ४ दीसदि AB (c), दीसति B (b), दीसति E ५ तव B (b) तुह
G ६ व्यवहारे II (abcd) DEFGK. ७ दीसदि B (1b) ८ तव व्यवहारे ? B (a).
९ दीसदि B (1bd) १० अदो II (a) ११ आवन् D १२ पत्ताम ? K १३ वारि
D १४ विणविअ D. १५ वहिणिअं AB (bcd) EG, वहिणी B (a) BII,
विहहिणिअ II णविअ om I K १६ अत्तिक अधिअलणिअ next page om. D
(b), अत्तिक ? D १७ अ II, उज्जम ? II १८ अरणिअ AB (c) E, अधिअणीअ
B(a), अधि० D. १९ फेलइइश अण्ण &c. B II (ab), फलिआएइ ? E, एत्थ
om II (d). २० ग (य) वइइश F.

शोधनकः । अज्ज रेट्ठिअसालअ, मुहुत्तअ चिट्ठ । ८५
दाव अंधिअरणिआणं निवेदेमि । अधिकरणिकमुपगम्य । एसो

रिट्ठिअसालो कुविदो भणादि (१४) । इति तदुक्तं भणति ।

अधिकरणिकः । सर्वमस्य मूर्खस्य संभाव्यते । भैद,
उच्यताम् । आगच्छ । दृश्यते तव व्यवहारः ।

शोधनकः । शकारमुपगम्य ! अज्ज, अंधिअरणिआ भणन्ति । ९०
आअच्छ । दीसैदि तैव वेवहारो । ता पविसदु अज्जो (१५) ।

शकारः । ही पदमं भेणादि जे दीसैदि । शंपेदं दीसैदि
त्ति । ता गैम भीदभीदा अंधिअलणभोदआ जेत्तिअं हेग्गे

शोध०—(१४) आर्य राष्ट्रियश्याल, मुहूर्तं तिष्ठ । तावदधि-
करणिकानां निवेदयामि । एष राष्ट्रियश्यालः कुपितो भणति ।

शोध०—(१५) आर्य, अधिकरणिका भणन्ति । आगच्छ ।
दृश्यते तव व्यवहारः । तत्प्रमिश्रित्वार्यः ।

शका०—(१६) ही वितर्के । प्रथमं भणति (न्ति) न दृश्यते । साम्तं

१ लट्ठिअ° AB (abcd) DEK. २ श्यालअ AB (ed) CDEJ; श्यालअ K.
३ मुहुत्तं B (d). ४ अलणं B (d); आधिअल D. ५ निवेदेमि CJ. ६ आ-
धिकरणिकायु(व) १० AB (c) F; अधिकरणिकान् उप° B (bd) E; अधिकरणिकान्
D; अधिकरणिकामुप° ? IL. ७ एसो AB (c) DF; एसो B (d). ८ लट्ठिअ° AB
(abc) DEFK; लट्ठिआ° B (d) ९ श्याले AB (c) DF; श्यालो B (d) D° श्यालो K.
१० कुविदे AB (c) DF. ११ आधि° D. १२ सर्वमूर्खस्य B (a). १३ तदुच्यते
BB (a). १४ आधिअल° D. १५ भणन्ति D. १६ दीसैदि... अज्जो om.
CDFJ. १७ तव... न दीसैदि om. B (b) १८ वसहाले E. १९ सहवमागमगतं
ही BEG, ही om. AB (c) CDFJ. २० पदमं AB (c), पदमं G. २१ भणन्ति
AB (c) FJ; भणन्ति D. २२ न CDJ. २३ दीसैदि AB (acd) E. २४ शंपेदं
AB (abcd) CJ. २५ दीसैदि B (ab) K. २६ मे K. २७ आधिअल° D. २८ हेग्गे
AB (bcd) DG.

भाणिदशं तेत्तिजं पत्तिआवइदशं । भोदु पविशामि ! प्रविश्योप-
 95 सुत्तं । शुशुहं अम्हाणं तुम्हाण पि शुहं देमि ण देमि न्व(१६) ।

अधिकरणिकः । स्वगतम् । अहो स्थिरसंस्कारता व्य-
 वहारार्थिनः । प्रकाशम् । उपविश्यताम् ।

शकारः । आं । अत्तणकेलका मे भूमी । तौ जहि मे
 लोअेदि तहि उवविशामि । श्रेष्ठिनं प्रति । एश उवविशामि ।
 100 शोधनक प्रति । णं ऐत्थ उवविशामि । इति अधिकरणिकमस्तके
 इत्तं दत्ता । एश उवविशामि (१७) । इति भूमावुपविशति ।

अधिकरणिकः । भवान्कार्यार्थी ।

शकारः । अंधं इ (१८) ।

दृश्यत इति । तन्नाम भीतभीता अधिक(र)गभोजका यावदहं भणि-
 प्यामि तावत्प्रत्येप्यन्ते । भनतु प्रविशामि । सुसुखमस्माकं युष्मा-
 कमपि सुखं ददामि न ददामि च ।

शका०—(१७) आं । आत्मीया मम भूमिः) । तद्यत्र मे मल
 रोन्ते तत्रोपविशामि । एष उपविशामि । नन्वत्रोपविशामि । एष
 उपविशामि ।

शका०—(१८) अथ किम् ।

१ दत्त B (ab) २ दत्ते DH, ३ दत्ते K ४ ऐत्थ च BB (a) D ५ शुशुह
 AB (cd), सुशुह II (ab), सुशुह II, सुशुहे K ६ वम्हाण पि E ७ भूमि B (a)
 सुह B (d) ८ देमिभि B (d) ९ अ D H १० आधि D ११ आं ODJ, आ
 F. १२ से AB (c) CDFJ १३ भूमि B (d) F १४ जाजहि B (a) १५
 रोअदि AB (abc) CDJK १६ एष B (a), दत्ते DH, एत्थ K. १७ न BB
 (ab) १८ शुशु K. १९ आधि AB (c) DE २० एष BB (a). २१ अथ किं
 II (ab), अथ ई B (d)

अधिकरणिकः । तत्कार्यं कथय ।

शकारः । कण्ठे कञ्जं कथं दृशं । एवं बहूके मल्ल- 105
कप्यमाणाह कुले हंगे जादे ।

लाअशशुले मम पिता लाआ तादश होइ जामादा ।

लाअशिआले हेमगे मेमावि बहिणीवदी लाआ ॥ ६ ॥ (१९)

अधिकरणिकः । सर्वं ज्ञायते ।

किं कुलेनोपदिष्टेन शीलमेवात्र कारणम् ।

110

भवन्ति नितरां स्फीता मुक्षेत्रे कण्ठैकितुमाः ॥ ७ ॥

तदुच्यतां कार्यम् ।

शकारः । एवं भणामि । अवलक्षेह वि णं अ मे किं पि

शका०—(१९) कण्ठे कार्यं कथयिष्यामि । एतावद्बुद्धके
मल्लकममाणस्य कुलेहं जातः । लाअशशुले इति । आर्याच्छन्दः ।
राजशशुरो मम पिता राजा तातस्य भवति जामाता । राजश्यालोहं
ममापि भगिनीपती राजा ॥ ६ ॥ एतेन यदुक्तं भवति तदाह ।
अपराद्धस्यापीत्यादि ।

अधि०—[किमिति । स्पष्टम् ॥ ७ ॥]

शका०—(२०) एवं भणामि । अपराद्धस्यापि न च मे कि-
मपि करिष्यति । ततस्तदेति या । तेन भगिनीपतिना परितुष्टेन मे

१ आदि० D. २ कथयइस्मं AB (bc); यइइस्मं B (d), कथइइस्मं D, हं कथइस्मं K.
३ एभवइस्मं AB (bc) EF; एअं बहूके B, एअइस्मं B (a), एअं बहूके B (d); एअइस्मं
के DH; एअवइस्मं ? (इके) G; एअं बहूके K. ४ यतिक० DH, मडक० E, मल्लक०
K. ५ हंग AB (bcd) DEK. ६ जादे K. ७ written as prose after जादे AB
(c). ८ तादस्म B (a) ९ जामदा B (d). १० बहिणीवदी B, बहिणीवदी B (a). ११ शिआले-
वि DH; शिआलेवि E; शिआले K. १२ हेमगे B (d) DEK. १३ मेमावि ? K.
१४ बहिणीवदी AB (cd) DG यदि pr. m. B (d); बहिणीवदी B; बहिणीवदी B (b);
बहिणीवदी E; बहिणीवदी ? F, बहिणीवदी J. १५ एअं AB (abcd) EFK. १६ अधिक०
D. १७ विपिने DEFG. १८ कण्ठक० B. १९ लक्ष्मणवि E; अवलक्षेह H.
२० णं मे K. २१ वि DEFK.

कलेइशदि । तदो तेने ग्रहिणीवदिणा पेरितुंइटेण मे कीलि,
 115 दुं-लक्खिदुं शब्बुज्जाणाणं पवले पुप्फकलण्डकजिणु-
 ज्जाणे दिण्णे । तहिं च पेक्खिदुं अणुंदिअहं शोणावेदुं शोधा-
 वेदुं पाइटावेदुं लुणावेदुं गच्छामि । देवजोएण पेक्खामि ण
 पेक्खामि वा इरियेआशलीलं निवाडिदं (२०) ।

अधिकरणिकः । अथ ज्ञायते का स्त्री विपन्नैति ।

120

शकारः । हंहो अंधिअलणभोइआ, किञ्चित्ति ण आणामि ।
 त तौदिशि णअेलमण्डणं कच्चणशदभूशेणिअं केणे वि

क्रीडितुं रक्षितुं सयौद्यानानां प्रबलं पुष्पकरण्डकजीर्णोद्यानं वृत्तम् ।
 जीर्णेति विशेषणं विजनत्वज्ञापनार्थम् । तत्र च प्रेक्षितुं भ(म)नुदिवसं
 शुष्कं कारयितुं शोधयितुं पुष्टं कारयितुं लूनं कारयितुं(तुं) गच्छामि ।
 देवयोगेन पश्यामि न पश्यामि वा स्त्रीशरीरं निपतितम् ।

शका०—(२१) हंहो इति वितर्के । अधिकरणिक(ग)भो-
 णकाः, किमिति न जानामि । तां तादृशीं नगरमण्डनं काञ्चनशत-
 भूषणां केनापि कुपुत्रेणार्थकल्यवर्तस्य कारणाच्छून्यं पुष्पकरण्डक-

१ इत्सदि E. २ जेण H. ३ परितुंइटेण DEFK, परितुंइटेण J. ४ पुक् B (a);
 पुक् II (d). ५ कण्डजि II (d), कण्डकाजि D; कण्डकाजि G १ अणुर-
 णं B, अदिण? B (a), अदिअह? B (b). ७ शोणावेदुं B (a). ८ पोत्थावेदुं AB
 (bc) CDJ, पोस्तावेदुं B (ad). ९ लुणावेदुं B (d), लुणावेदुं E, लुणावेदुं K.
 १० इत्थिअ AB (c) CDJGJ, इत्थिअ B (a), इत्थिअ B (b) इत्थिअ II (d);
 इत्थिअ E. ११ ज्ञायते AB (c). १२ औप D. १३ किञ्चित्ति AB (bcd) J.
 १४ तादिशि B (a), तादिशि K. १५ णअर K. १६ भूषणार्थं AB (abc), भूत corr.
 च II (d). १७ केणापि K.

कुपुत्तेण अत्थकल्लवत्तदश कालणादो गुणं पुष्पकलण्डक-
जिण्णुज्जाणं पवेशिअ वाहुपाशवलकालेण वसन्तशेणिआ-
मालिदा । ण मए (२१) । इत्यर्थेति मुखमावृणोति ।

अधिकरणिकः । अहो नगररक्षिणां प्रमादः । भोः 125
श्रेष्ठिकायस्थौ न मयेति व्यवहारपदं प्रथममभिलिख्यताम् ।

कायस्थः । जं अज्जो औणवेदि । तथा कृत्वा । अज्ज
लिहिदं (२२) ।

शकारः । स्वगतम् । हीमोदिके उत्तलाअन्तेण विअ
पौभशपिण्डेलकेण अज्ज मए अत्ता एव्वे णिण्णाशिदो । भोदु । 130
एव्वं दाव । प्रकाशम् । अहो अधिअलणभोइआ, णं भेणामि
मए ज्जेव्व दिइटा । किं कोलाहेलं कैलेध (२३) । इति पादेन
लिखितं प्रोच्छति ।

जीर्णोद्यानं प्रवेश्य बाहुपाशवलात्कारेण वसन्तसेना मारिता । न मया ।

अधि०—व्यवहारस्य पदं स्यान् ।

काय०—(२२) यदार्यं भाषापयति । आर्यं लिखितम् ।

शका०—(२३) हीमादिके भये खेदे चाव्ययम् । उत्तलाभ-

१ कुपुत्तेण B (a). २ कालणा B (d) G. ३ गुणं AB (c). ४ पवेशिअ BDEF GK. ५ बाहुपाशव० K. ६ काले AB (bc), कालणा B (a); वलकाले DF. ७ मया K. ८ क्ते च AB (bcd) CDGK; ओदिके च EF. ९ मुखं वृणोति ? B (a). १० आवृणोति D. ११ भो B. १२ दिदि B (a). १३ हीमादिके B. १४ अनेण AB (bcd) EG, उत्तलअन्तेण DH; उत्तलाअन्तेण K. १५ वि B (a). १६ पायसा AB (bc) F; पायसे D; पसे H; पापस्य K. १७ पिण्डेण B (a), पिण्डाल० CJ. १८ एव्वं K. १९ णिणाशिदो AB (c), णिणाशिदे II (a) E; णिणाशिदे BB (d); णिणाशिदे K. २० आवृणोति D. २१ भणं om. ? B (a). २२ दिटा AB (abcd) JK. २३ कलं कैलेध II (b). २४ कतथ K. २५ लिखितं AB (bcd) DFG, २६ प्रोच्छति AB (c).

अधिकरणिकः । कथं त्वया ज्ञातं यथां खल्वर्थनिमित्तं

135 बाह्यपाशेन व्यापादिता ।

शकारः । हंहो नूनं शुण्णद्रूणाए भोघट्टाणाए गीवा-
लिआए णिंशुवण्णकेहिं आहलणट्टाणेहिं तक्केमि (२४) ।

श्रेष्ठिकायस्थौ । जुज्जदि विअ (२५) ।

शकारः । सगतम् । दिङ्दिट्ठा षष्ठुज्जीविदम्हि । अविद-
140 मादिके (२६) ।

न्तेण त्वरया त्वरां कुर्याणेनेत्यर्थः । उत्पतता चेत्यर्थः । इय पायस-
पिण्डरक्तेना(णा)द्य मयात्मैव निर्नाशितः । भवत्येयं तायत् । भहो भ-
षिकरणभोजका, ननु भगामि मयैव वृष्टा । किं कोलाहलं कुपत ।

श्रुता०—(२४) हहो नूनं शून्यश्चूनय(या) मोगस्थानया पी-
यातिकया निःपुण्यर्गकिराभरणस्यानैस्तर्कयामि । शून्या च शून्या
एव शून्या एव शून्यतीत्यर्थः । श्रीयातिका पीयैव ।

श्रे० या०-(२५) युज्यत इय । शकारेणैव मारितेति युज्य-
त इत्यर्थः ।

शका०—(२६) रिट्ठा वसुज्जीविनोहि । अपिदमारिके
येरे ।

[illegible]

श्रेष्ठिकास्यस्यौ । भो कं एसो ववहारो अवलम्बदि (२७) ।

अधिकरणिकः । इह हि द्विविधो व्यवहारः ।

श्रेष्ठिकास्यस्यौ । केरिसो (२८) ।

अधिकरणिकः । वाक्यानुसारेणार्थानुसारेण च । यस्ता-

वद्वाक्यानुसारेण स स्वैवार्थप्रत्ययार्थभ्यः । यश्चार्थानुसारेण स 145
चाधिकरणिकबुद्धिनिष्पाद्यः ।

श्रेष्ठिकास्यस्यौ । ता वसन्तसेनामादरं अवलम्बदि वव-
हारो (२९) ।

अधिकरणिकः । एवमिदम् । भद्र शोधनक, वसन्त-
सेनामातरमनुद्वेजयन्नाह्वयः । 150

शोधनकः । तथा । इति निष्क्रम्य गणिकामात्रा सह प्रविश्य ।
एदु एदु अज्जा (३०) ।

श्रे० का०—(२७) भो(भोः) कमेव व्यवहारोवलम्बते ।

श्रे० का०—(२८) कीदृशः ।

श्रे० का०—शकारवाक्यानुसारेणार्थं व्यवहार इति प्रत्ययिन-
माहनुः । (२९) तद्वसन्तसेनामातरमवलम्बते व्यवहारः ।

शोध०—(३०) [तथा] । एत्वेत्थार्या ।

१ om. B B (ab). २ अवलम्बदि..... ववहारो L. 2 next page om. E;
Four speeches after अवल० om. E. ३ अधि० D. ४ केरिसो AB (c)
CFJ. ५ अर्थानुमा० वाक्यानु० &c. B (d) ६ एदु om. B B (ab). ७ अर्थे
प्रत्ययभ्यः E. ८ न om. BB (a); वाचिकविक.,.... नि पा० K. ९ तथेति नि०
AB (abcd) CDJ. १० गणिकाया मा० B II (a).

वृद्धा । गदा मे दारिद्र्या मित्तघरेअं अत्तणो जोज्वणं
 अनुभेविदुं । एसो उण दीहाऊ भणादि आअच्छ अँधिअर-
 155 णिओ सद्दावेदि । ता मोहपरवसं विअ अत्ताणअं अवग-
 च्छामि । हिअअं मे थरैथरेदि । अज्ज, आदेसेहि मे अधि-
 अरणमण्डवस्स मग्गं (३१) ।

शोधनकः । एदु एदु अज्जा । उभौ परिक्रामतः । एदं अधि-
 अरणमण्डवं । एत्थपेविसदु अज्जा (३२) । इत्युभौ प्रविशतः ।

160 वृद्धा । उपसृत्य । सुहं तुम्हाणं भोदु भावमिस्साण (३३) ।
 अधिकरणिकः । भद्रे, स्वागतमास्यताम् ।

वृद्धा । तथो (३४) । इत्युपविष्टा ।

वृद्धा-यृद्धे(डा) इयं वसन्तसेनाजननी । (३१) गता मे दारिका
 मित्रगृहमात्मनो यौवनमनुभयितुम् । एष पुनर्दीर्घायुर्भणति आगच्छ
 अधिकरणिक आहू(ह)यति । तन्मोहपरवशमिवात्मानमवगच्छामि ।
 इदयं मे प्रकम्पते । [इदमात्मगतमाह ।] आर्य, आदिश मे मममधि-
 करणमण्डपस्य मार्गम् । [इदं प्रकाशमाह ।]

शोध०—(३२) एत्वेत्यर्गा । एयोधिकरणमण्डपः । अत्र
 प्रविशत्यर्गा ।

वृद्धा—(३३) सुखं युष्माकं भवतु भावमिभाणाम् ।

वृद्धा—(३४) तथा ।

१ 'दरिअं' BB (abd) EK. २ 'अणु' AB (abcd); 'अज्ज' (जोज्वण) 'गृहमणु' D, 'अवगमणु' K. ३ 'अविदुं' AB (bcd) FK. ४ 'अधि' AB (bc) D, 'अधिअर' B (ad). ५ 'अविअ' AB (c) D, 'अवगम' B (a), 'अवगम' B (bd) JK. ६ 'परवेदि' BCDEFK. ७ 'अल' B (a). ८ 'Whole speech om G. ९ 'कम्पत' K. १० 'अल' AB (abc) DE; 'अविअमण्ड' B (d). ११ 'अविअ' AB (c); 'अविदु' B (b); 'अविअ' K. १२ 'आदि' Here as well as throughout the next page D. १३ 'नवेत्तु' AB (abcd) K; 'तथा' EFG D.

शकारः । सधेपम् । आगदाशि बुद्धकुट्टेणि, आग-
दाशि (३५) ।

अधिकराणिकः । अये, त्वं किल वसन्तसेनाया माता । 165
वृद्धा । अथ इं (३६) ।

अधिकराणिकः । अथेदानीं वसन्तसेना क गता ।
वृद्धा । मित्तघरअं (३७) ।

अधिकराणिकः । किं नामधेयं नस्या मित्रम् ।
वृद्धा । स्वगतम् । हद्दी हद्दी । अदिलज्जणीअं कखु एदं । 170
प्रकाशम् । जणस्स पुच्छणीओ अअं अत्थो । ण उण अधि-
अरणिअस्स (३८) ।

अधिकराणिकः । अलं लज्जया । व्यवहारस्त्वां पृच्छति ।
श्रेष्ठिकायस्यौ । व्यवहारो पुच्छदि । णत्थि दोसो ।
कथेहि (३९) । 175

शका०—(३५) आगतासि वृद्धकुट्ट(कुट्टि)नि, आगतास्यागतासि ?
वृद्धा—(३६) अथ किम् ।
वृद्धा—(३७) मित्रगृहम् ।
वृद्धा—(३८) हद्दी हद्दी । हा धिक् हा धिक् । अतिलज्जनीयं स्व-
त्वेतत् । जनस्य पृच्छनीयः प्रष्टव्योयमर्थः । न पुनरधिकराणिकस्य ।
श्रे० का०—(३९) व्यवहारः पृच्छति । नास्ति दोषः । कथय ।

१ अति D. २ बुद्ध B (a). ३ कुट्टिणि B (a) DH; कुट्टिणिभा B (d). ४ श्रेष्ठिका-
माता B B (a) ५ om. B B (a); हद्दि हद्दि D. ६ अदि om. B (b). ७ श्रेष्ठिका-
AB (bc). ८ एव...to प्रकाशम् om. B (d). ९ आधि AB (c) D. १० न एवम्
B B (a); गन्धि H.

वृद्धा । कथं व्यवहारो । जेइ ऐव्वं ता सुणन्तु अज्जमिस्सा ।
सो क्वसु सत्येवाहविण्णअदत्तस्स णत्तिओ साअरदत्तस्स तणओ
सुगहिदणामहेओ अज्जचारुदत्तो णाम सेट्ठिच्चत्तरे पडिर्वसंदि ।
तहिं मे दारिआ जोव्वणसुहं अणुभवदि (४०) ।

180 शकारः । शुदं अज्जेहिं । लिहीअंतु एदे अक्खला ।
चारुदेत्तेण शेह मम विवादे (४१) ।

श्रेष्ठिकायस्यौ । चारुदत्तो मित्रो न्ति णैत्थि दोसो (४२) ।

अधिकरणिकः । व्यवहारोयं चारुदत्तमवलम्बते ।

श्रेष्ठिकायस्यौ । ऐव्वं विअ (४३) ।

वृद्धा—(४०) कथं व्यवहारः । यद्येवं तदा शृण्वन्त्यार्यमिश्राः ।
स खलु सार्धवाहयिनयदत्तस्य नप्रा सागरदत्तस्य तनयः सुगृहीत-
नामधेय आर्यचारुदत्तो नाग भेट्ठिव (च) स्वरे प्रतिपसति । तत्र मे
दारिका यौवनसुखमनुभवति ।

शका०—(४१) भुवमार्यैः । लिख्यतामेतान्यक्षराणि । चारुदत्तेन
सह मम विवादे [विवादः] ।

श्रे० का०—(४२) चारुदत्तो मित्रमिति नास्ति दोषः ।

श्रे० का०—(४३) एवमिव ।

१ ववहालो B (ab). २ om. II B (a). ३ साहिहो I B (a). ४ विनय० AB
(bc) F; विनयंतस्स II (d). ५ सुगहिद AB (bcd) D. ६ चारु० AB (abc)
D. ७ ०वनदे II (a) ८ सुगमसु० AB (abcd) CDJ. ९ शुदं AB (abcd) D.
१० लिहीअंतु AB (bc) FK; लिहीअंतु CJ. ११ अह० AB (cd). १२ तह AB
(abc) D. स मम ? II (d). १३ विण्णवि AB (bc) DI. १४ जणिय II (a).
१५ अवि० D. १६ एव K.

अधिकरणिकः । धनदत्त, वसन्तसेनार्यचारुदत्तस्य गृहं 195
 गतेति लिख्यतां व्यवहारस्य प्रथमः पादः । कथमार्यचारु-
 दत्तोप्यस्माभिराहाययितव्यः । अथवा व्यवहारस्तमाह्वयति ।
 भद्र शोधनक, गच्छ । आर्यचारुदत्तं स्वैरमसंभ्रान्तमनुद्विग्नं
 सादरमोहय प्रस्तावेनाधिकारणिकत्वां द्रष्टुमिच्छतीति ।

शोधनकः । जं अज्जो आणवेदि । इति निष्क्रान्तश्चारुदत्तेन 190
 सह प्रविश्य च । एदु एदु अज्जो (४४) ।

चारुदत्तः । विचिन्त्य ।

परिज्ञातस्य मे राज्ञा शीलेन च कुलेन च ।

यत्सत्यमिदमाह्वानमवस्थामभिशङ्कते ॥ ८ ॥

संवित्तकं स्वगतम् ।

195

ज्ञातो नु किं स खलु बन्धनविप्रयुक्तो

मार्गागतः प्रवहणेन मयापनीतः ।

चारेक्षणस्य नृपतेः श्रुतिमागतो वा

येनाहमेवमभियुक्त इव प्रयामि ॥-९ ॥

अथवा किं विचारितेन । अधिकरणमण्डपमेव गच्छामि । 200

भद्र शोधनक, अधिकरणस्य मार्गमादेशय ।

अधि०—धनदत्तेति नाम कायस्थस्य ।

शोध०—(४४) यदार्य आज्ञापयतीति । एत्वेत्वार्यः ।

चा०—परिज्ञातस्येति । अनुदुप् ॥ ८ ॥ ज्ञात इति । वसन्तति-

लका च्छन्दः । स आर्यकः ॥ ९ ॥

१ आधि० D. २ आहूय B (d). ३ करणिस्त्वा II (b); वारणिक त्वा... इच्छ-
 त्त B (d). ४ वेदिनि AB (c); वेदिनि II (d). ५ ० स्थानमि० E; स्थानमि०
 K. ६ om. B (s); न खलु J. ७ मार्ग गतः AB (c) D; गतप्रवहणेन B (d).
 ८ अधिकरणमण्डपस्य II (d).

शोधनकः । एदु एदु अज्जो (४५) । इति परिक्रामतः ।

चारुदत्तः । सशङ्कम् । तत्किमपरम् ।

रुक्षस्वरं वासंति वायसोय-

205

ममात्यभृत्या मुहुराह्वयन्ति ।

सद्यं च नेत्रं स्फुरति प्रसह्य

ममानिमित्तानि हि खेदयन्ति ॥ १० ॥

शोधनकः । एदु एदु अज्जो सैर असम्भन्तं (४६) ।

चारुदत्तः । परिक्रम्याप्तोवलोक्य च ।

210

शुष्कवृक्षस्थितो ध्वाङ्क्ष आदित्याभिमुखस्तथा ।

मयि चोदयते वामचक्षुर्धोरमसंशयम् ॥ ११ ॥

पुनरन्यतोवलोक्य । अये कथमय सर्पः ।

शोध०—(४५) एत्वेत्यार्यः ।

चारु०—चारुदत्तस्यानिष्टसूचकान्यपशकुमानीति बोध्यम् । रुक्षेति । वायसः काकः । वासति चक्षुपुटः(?) मुक्षस्य विरैति । तत्रापि रुक्षस्वरं यथास्यात्तथा । सद्यं वामम् । अनिमित्तान्यपशकुनाम् ॥ १० ॥

शोध०—(४६) एत्वेत्यार्यः स्वैरमसंभ्रान्तम् ।

चारु०—शुष्केति । अनुदुः । पूर्वार्धे चैकमपशकुनमुत्तरार्धे चारुपरमिति बोध्यम् ॥ ११ ॥

१ अज्ज AB (c) अज्जे B (b), २ ०यति G ३ रुक्ष J. ४ वासति J. ५ वसत्यः II (a), वसत्यं B (d) ६ om from the Prākṛita and add next speech after चारुदत्तः as a stage direction स्वैरमसंभ्रान्तं परि० &c AB (c) D & G, धोरमसंभ्रान्तं B (b). ७ om B (bd) ८ चक्षुर्धोरपशकुनं K. ९ उपैरतः (f) II (b)

मयि विनिहितदृष्टिभिर्जननीलाञ्जनाभः,

स्फुरितविततजिह्वः, शुक्रदंष्ट्राचतुष्कः ।

अभिपतति सरोपो, जिह्विताध्मातकुक्षि-

215

र्भुजगपतिरयं मे मार्गमाक्रम्य सुप्तः ॥ १२ ॥

अपि चेदम् ।

स्खलति चरणं भूमौ न्यस्तं, न चार्द्रतमा मही

स्फुरति नयनं, वामो बाहुर्मुहुश्च विकम्पते ।

शकुनिरपरश्चायं तावद्विरौति हि नैकशः

220

कथयति महाघोरं मृत्युं न चात्र विचारणा ॥ १३ ॥

सर्वथा देवताः स्वस्ति करिष्यन्ति ।

शोधनक्रः । एदु एदु अज्जो । इमं अधिअरणमण्डवं प-
विसदु अज्जो (४७) ।

चारुदन्तः । प्रविश्य समन्तादवलोक्य । अहो अधिकरण- 225
मण्डपस्य परा श्रीः । इह हि

मेयीति । मालिनी च्छन्दः । भिन्नः कज्जलराशिर्मध्येधिकनील
इत्यत आह भिन्नेति । नीलाभ्रनं कज्जलम् । अयं यः सर्पो मे
मार्गमाक्रम्य सुप्तः स विनिहितेत्यादिपद्धिशेषणविशिष्टो मर्याभिपत-
तीत्यन्वयः । जिह्विता वक्रिता ध्माता शब्दिता च कुक्षिर्येनेत्यर्थः
॥ १२ ॥ स्खलतीति । हरिणीश्रुता च्छन्दः । सप्तम् ॥ १३ ॥

शोध०—(४७) एत्वेत्वार्यः । इममधिकरणमण्डपं प्रविशत्वार्यः ।

विनिहित II. २ शुष्क D. १ शिष्टता G. २ ते II. ५ तावत् om. B (a).
१ महामृत्युं घोर B (a); महामृत्युर्घोर (?) II. ५ अधिभलण AB (abcd)
DE. ८ मण्ड मार्ग. पं B (d).

चिन्तासक्तनिगममन्त्रिलसलिलं, दूतोर्मिशङ्काकुलं,
पर्यन्तस्थितचौरनक्रमकरं, नागाश्वाहिंसाश्रयम् ।

नानावाशककङ्कपक्षिरुचिरं, कायस्थसर्पास्पदं,
नीतिक्षुण्णतटं, च राजकरणं हिंसेः समुद्रायते ॥१४॥

भवतु । प्रविशजिरोघातमभिनीय सवितर्कम् । अहह इदमपरम् ।

सद्यं मे स्पन्दते चक्षुर्विरौति वायसस्तथा ।

पन्थाः सर्पेण रुद्धोयं स्वस्ति चास्मासु दैवतैः ॥ १५ ॥

तावत्प्रविशामि । इति प्रविशति ।

२३५ अधिकरणिकः । अयमसौ चारुदत्तः । य एषः

चारु०—चिन्तेति । राजकरणमधिकरणम् । क्वचित्तु राजभवनं-
मिति पाठः स्फुट एव । तर्हिस्त्रैर्हिंसावचिभिर्नरैरुपलक्षितं समुद्रायते ।
समुद्र इवाचरति समुद्रायते । 'कर्तुः क्यङ्' इति सूत्रेण क्यङ् । चि-
न्तायामासक्ता निगमा मन्त्रिण एष सलिलानि यत्र तत्तथा । दूता
'वकीला' एवोर्मयो महातरंगाः शङ्काश्च तैराकुलम् । परितः स्थिताधारा
भटा एव नक्ता मकराश्च यत्र तत् । (येषां पादाधस्ताद्भ्या दीयन्ते ते
नागा गजा अश्वाश्च त एव हिंसास्तेषामाश्रयः स्थानमित्यर्थः । ना-
गा बहुप्रकारा वाशकाः शब्दं कुर्वाणाः कर्णेजयाः (पाः) पिशुना एव क-
ङ्कपक्षिणस्तै रुचिरम् । वाशु शब्दे धातुः । नीतिरेव क्षुण्णं चूर्णीकृतमु-
च(च)नीनं तटं यत्र तत्तथा । [शार्दूलविक्रीडितं छन्दः] ॥ १४ ॥
सद्यमिति । अनुदुष् । दैवेनेति दैवतोस्मासु स्वस्ति चास्तु ॥ १५ ॥

१ सलिलं om. D २ चारु० B (b) G ३ नागाश्च ? B (a), नागा B (d)
४ हिंसा० D ५ वाशका D, वाशका H. ६ भवनं B II (ad) EK. ७ स्थिति
मे B (ad) ८ विरेचनं H ९ om B (a). १० दैवताः GK. ११ भावि० II
Here as well as throughout the next two pages.

घोणोन्नतं मुखमपाङ्गविशालनेत्रं . . .

... नैतद्धि भाजनमकारणदूषणानाम् । . .

नागेषु गोषु तुरगेषु तथा नरेषु .

... नह्याकृतिः सुसदृशं विजहाति वृत्तम् ॥ १६ ॥

चारुदत्तः । भो, अधिकृतेभ्यः स्वास्ति । हंहो नियुक्ता, 240

अपि कुशलं भवताम् । . . .

अधिकरणिकः । संस्रमम् । स्वागतमार्यस्य । भद्र शो-
धनक, आर्यस्यासनमुपनय । . . .

शोधनकः । आसनमुपनीय । एदं आसनं । एत्थ उवावि-
सदु अज्जो (४८) ।

245

चारुदत्तः । उपविशति । .

शकारः । सक्रोधम् । आंगदेशि ले ईरियआयादआ आ-
गदेशि । अहो णाए ववहाले । अंहो धम्मो ववहाले । जं एदोह

घोणोन्नतमिति । घोणा नासोन्नता यं(य)त्र तन्मुखमपाङ्गविशा-
लनेत्रं चास्ति । एतच्चारुदत्तरूपमकारणानां कारणशून्यानां दूषणानां
दोषाणां भाजनं पार्त्रं हीति निश्चयेन नास्ति । आकृतिः स्वरूपं सुसदृशं
एष(स्वा)नुरूपं वृत्तमाचरणम् । [वसन्ततिलकं वृत्तम्] ॥ १६ ॥

शोध०—(४८) एतदासनम् । अत्रोपविशत्वार्यः ।

... १. मुखमपङ्गं ? II. २ नैतदिभात्र० AB B (abcd). ३ om. B (a). ४ एदे B (b). ५ आसने BCFJ. ६ अज्जे AB (c). ७ आगदेशि B. ८ रे AB (abcd) D. ९ इरियआ AB (abcd) CDGJK ; figure 2 after पादमा G. १० अहो .....हाले om. B (a). ११ जं एव अग्गाह AB (bc) ; १२ अं अग्गाह B (d), एएअ अग्गाह (=नैतदन्यस्य) D, अ एज्जाह CJ; अ एअं अग्गाह EK, एअ अग्गाह F; अ एअअग्गाह G, जं ए अदअं ? II.

इद्विधायादह आशणे दीअदि । सगर्वम् । भोदु । णं
250 दीअदु (४९) ।

अधिकरणिकः । आर्यं चारुदत्तं, अस्ति भवतोस्या
आर्याया दुहित्रा सह प्रसक्तिः प्रणयः प्रीतिर्वा ।

चारुदत्तः । कस्याः ।

अधिकरणिकः । अस्याः । इति वसन्तसेनाभातरं दर्शयति ।

255 चारुदत्तः । उत्थाय । आर्ये, अभिवादये ।-

वृद्धा । जाद, चिरं मे जीव । स्वगतम् । अजं सो चारु-
दत्तो । मुणिकिंखत्तं कखु दारिअए जोव्वणं (५०) ।

अधिकरणिकः । आर्य, गणिका तव मित्रम् ।

चारुदत्तः । लज्जो नाटयति ।

शका०-(४९) आगतोसि रे स्त्रीघातक आगतोसि । अहो
न्यायो(ध्यो) व्यवहारो । अहो धर्मो(र्म्यो) व्यवहारो । यदेतदन्यस्य
स्त्रीघातकस्यासनं दीयते । सगर्वम् । भवतु । ननु दीयताम् ।

255 वृद्धा-(५०) तात, चिरं मे जीव । अयं स चारुदत्तः ।
मुनिक्षिप्तं कखु दारिकया यौवनम् ।

१ इद्विध AB (ac) CDFJK, इत्थियो B (b), इत्थिअ B (d), इत्थिा E;
इत्थिअ G. २ पादुकाह AB (bed) EGK, पातुका० DFH, पादकाह J.
३ दिङ्गादि B (a) ४ सगन्वम् AB (be) K, सगच्छ pr. m. corr. सगजम् B
(d). ५ om. B (d). दीवदु twice G. ६ प्रसक्तः B B (abd) GK; प्रक्तः E.
७ चिरे ? AB (be) C, pr. m. correct चिरे B (d) < om. K. ८ 'विने
AB (be). ९० दारियाय B (b). ९१ This direction and next speech of
शका० om. H.

शकारः ।

260

लज्जाए भीलुदाए वा

चालितं अलिण निगूहिदुम् ।

शअं मालिअ अत्यकालणाए

णिगूहिदिणं तं हि भट्टके ॥ १७ ॥ (५१)

श्रेष्ठिकायस्थौ । अज्ज चारुदत्त, भणाहि । अलं ल-265

ज्जाए । ववहारो क्खु एसो (५२.) ।

चारुदत्तः । संलज्जम् । भो अधिकृता, मया कथमीदृशं
वक्तव्यं यथा गणिका मम मित्रमिति । अथवा यौवनमन्त्रा-
पराध्यति न चौरिञ्च्यम् ।

शका०—(५१) [लज्जाए इति ।] लज्जयाय वा भीरुतया वा
चारित्रमलीकं निगूहितुं स्वयं स्त्रीं मारयित्वार्थकारणाय निगूहति
न तर्ही(दि) भट्टकः [वैतालीयं छन्दः] ॥ १७ ॥

श्रे० का०—(५२) आर्य चारुदत्त, भण । अलं लज्जया ।
व्यवहारः खल्वेवः ।

१ लज्जाए आदु भीलु० B (a) DEFGK. २ अलीए B (abcd). ३ निगूहिदुं ? B (bc); निगूहिदु B; निगूहिदुं B (a); निगूहिदुं B (d), निगूहिदुं E; निगूहिदुं K. ४ सअं B (a) D; सवे B (b) EK. ५ इत्थिअं मालिअ B (a) DE, इत्थिए मलि० G; इत्थिअं मालिअ K. ६ अत्यकालणाए निगूहिदि B (a) DGJK which has अच्छ for अत्य; ० निगूहिदि B. ७ तं न म० B; नतं म० B (a); न तं हि० C, नतं म० B (b); नहि म० K. ८ भट्टको AB (bc), भट्टके B (a) CJ; भट्टके B (d) E; भट्टको F; नट्टके K. ९ om. B. १० भूते AB; (bed) G, भूत K. ११ ० वप् B (bd) EK.

270

अधिकरणिकः ।

व्यवहारः सैवितोयं त्यज लज्जां हृदि स्थिताम् ।

ब्रूहि सत्यमलं धैर्यं छलमत्र न गृह्यते ॥ १८ ॥

अलं लज्जया । व्यवहारस्त्वां पृच्छति ।

चारुदत्तः । अधिकृत, केन सह मम व्यवहारः ।

275

शकारः । सादोषम् । अले मए शह ववहाले (५३) ।

चारुदत्तः । त्वया सह मम व्यवहारः सुदुस्सहः ।

शकारः । अले ईद्विषाघादआ, तं तादिशि लअण-
शदभूशणिअं वसन्तशेणिअं मालिअ शम्पदं कवडैकावडिके
भैविअ निगूहेशि^१ (५४) ।

280

चारुदत्तः । असन्नद्धः खल्वसि ।

अधिकरणिकः । आर्यं चारुदत्त, अलमनेन । ब्रूहि
सत्यम् । अपि गणिका तव मित्रम् ।

चारुदत्तः । एवमेव ।

अधि०- व्यवहार इति । अनुष्टुप् । स प्रसिद्धः । शास्त्रे लोके
चेत्यर्थः ॥ १८ ॥

शका०-(५३) अरे मया सह व्यवहारः ।

शका०-(५४) अरे लीलातक, तां तादृशीं रत्न(त्न)शतभूष-
णां वसन्तसेनां मारयित्वा साम्प्रतं कूटकापटिको भूत्वा निगूहसि ।

१ अधि० D, From अधि० to मम व्यवहार (L 274) om E २ सविमाय AB
(c) EG, प्राय DH ३ कृते B (a) ४ om AB (bcd) D ५ अप B, अय B
(bd), ववहाले AB (c) ६ अप BK, Om B (a) अये DII ओये G ७ इन्धिया०
AB (abc) CDGJK इन्धियादआ B(d) ८ om B B (a) ततादि D ९ लपण K
१० भूषणिय AB (bc) K भूषणीअ B (d) भूषिय DH ११ काचडिके K
१२ भाविअ G १३ ईदि D १४ ववम् II DFGK, From this to मया (L 289)
om G

अधिकरणिकः । आर्य, वसन्तसेना क ।

चारुदत्तः । गृहं गता । 285

श्रेष्ठिकायस्यौ । कथं गदा, कदा गदा, गच्छन्ती वा
केन अणुगदा (५५) ।

चारुदत्तः । सगतम् । किं प्रच्छन्नं गतेति ब्रवीमि ।
श्रेष्ठिकायस्यौ । अज्ज, कथेहि (५६) ।

चारुदत्तः । गृहं गता । किमन्यद्ब्रवीमि । 290

शकारः । मम केलिकं पुष्पकेलण्डकजिण्णुज्जाणं पवे-
शितं अत्यणिमित्तं बाहुपाशबलकालेण मालिदा । अए शम्पदं
वदशि वलं गदे ति (५७) ।

चारुदत्तः । आः असंबद्धमलापिन्,

अभ्युक्षितोसि सलिलैर्न बलाहकानां । 295

चापाग्रपक्षसदृशं भृशमन्तराले ।

श्रे० का०—(५५) कथं गता, कदा गता, गच्छन्ती वा
केनानुगता ।

श्रे० का०—(५६) आर्य, कथय ।

शका०—(५७) मदीयं पुष्पकरण्डकजीर्णोद्यानं प्रवेदयार्थनिमित्तं
बाहुपाशबलात्कारेण मारिता । अये साम्प्रतं वदसि गृहं गतेति ।

चारु०—अभ्युक्षितोसीति । चापस्य पक्षिणः पक्षायं तत्सदृश-

१ गच्छन्ती DH. २ करक B (a), केवनं H. ३ कण्डक AB (abc) E;
करण्ड B (d), कण्डम D. ४ om. E. ५ चापस्य AB (cd) F; बाधाय I
K. ६ मन्तरा ते BEK; मन्तरालं D.

मिथ्यैतदाननमिदं भवतस्तथाहि

हेमन्तपद्ममिव निष्प्रभतामुपैति ॥ १९ ॥

अधिकरणिकः । जनान्तिरुम् ।

300

तुलनं चाद्रिराजस्य समुद्रस्य च तारणम् ।

ग्रहणं चोनिलस्थैव चारुदत्तस्य दूषणम् ॥ २० ॥

प्रकाशम् । आर्यचारुदत्तः खल्वसौ । कथमिदमकार्यं
करिष्यति । घोणेत्यादि (पृ० १९५ श्लो० १६) पठति ।

शकारः । किं पक्षवादेण व्यवहारे दीर्घादि (५८) ।

305

अधिकरणिकः । अपेहि मूर्ख ।

वेदार्थान् प्राकृतस्त्वं वदसि न च ते जिह्वा निपतिता
मध्याह्ने वीक्षंसेर्कं नै नव सहसा दृष्टिर्विचलिता ।

मपि मेघानां बिन्दुभिर्नाभ्युक्षितः सिक्तोसि । उक्ष सेचने । अन्तराले
गगने । सर्वं मिथ्या वदसि । अतः पापिनस्ते मुखं मलिनमित्याह ।
मिथ्यैतदाननमित्यादिना । [वसन्तविलकं छन्दः] ॥ १९ ॥

अधि०—अकृतपापस्य सप्रभं मुखमिदं दृश्यतेवधारुदत्तस्य दूष-
णमतंभवमस्तमित्याह । तुलनमिति ॥ २० ॥ घोणेत्यादीति 'घो-
णोन्नतं मुखम्' इति श्लोकमित्यर्थः ।

शका०—(५८) किं पक्षपातेन व्यवहारो दृश्यतां(ते) ।

अधि०—वेदार्थानिति । प्राकृतो नीचः । असौ पाणिः । देहं,
हरति भूरिति भूमिर्दिदीर्य कुतो न त्वां गिलतीत्यर्थः । [सुमधुरा
वृत्तम्] ॥ २१ ॥

१ नि प्रभता K २ चोनिलस्थै० E ३ कथमकार्यं B B (n) ४ om' AB
(c) DF. ५ दासदि G. ६ आपि D ७ अपेहि B (abd) D&G ८ कृतं न १
K. ९ निपतिति h. १० वीक्षंसे० H (d), ०र्के K ११ तव न B (n)

दीप्तोमौ पाणिमन्तः क्षिपसि सै च ते दग्धो भवति नो
चारित्र्याच्चारुदत्तं चैलयासि न ते देहं हरति भुः ॥ २१ ॥

आर्यचारुदत्तः कथमकार्यं करिष्यति । 310

कृत्वा समुद्रमुदकोच्छ्रयमात्रशेषं

दत्तानि येन हि धनान्यनपेक्षितानि ।

स श्रेयसां कथमिवैकनिधिर्महात्मा

पापं करिष्यति धनार्थमवीरजुष्टम् ॥ २२ ॥

शकारः । किं पक्षपादेन व्यवहारे दीशदि (५९) । 315

वृद्धा । हेदास, जो दाणि गोसीकदं सुवर्णभाण्डं रत्ति^१

चोरेहिं अवहदं ति तस्स कारणादो चदुस्समुद्सारभूदं रअ-
णावलिं देदि सो दाणि अत्थकल्लवत्तस्स कारणादो इमं अक-
व्वं करेदि । हा जौदे, एहि मे पुत्ति (६०) । इति रोदिति ।

कृत्वेति । उदकेनोदकस्य पोच्छ्रय उद्यतेषु शेषो यस्य तं समुद्रं
समुद्रस्योदकमहत्तयेव महत्त्वं न पुनः संपन्निरित्यर्थः । यद्दीर्घं
जुष्टं सेवितं पात्रम् । [वसन्ततिलकं धृतम्] ॥ २२ ॥

शका०-(५९) किं पक्षपातेन व्यवहारो दृश्यते ।

वृद्धा-(६०) वृद्धाश, य इदानीं न्यासीकृतं सुवर्णभाण्डं रात्रौ
चौरैरपहतमिति तस्य कारणाद्यतुःसमुद्सारभूतां रत्नावलीं ददाति
स इदानीमर्थकल्यवर्तस्य कारणादिदमकार्यं करोति । हा जाने,
एहि मे पुत्रि ।

१ दीप्तोमौ ? II. १ न च ते तद्गुणं दद्यतेसौ BDEFK. २ अतएव K. ३ अयं
corr. अर्थ B (d). ४ कथमकार्यं AB (bed) DEFG ; कथमकार्यमर्थ K.
J. ५ अपेक्षितानि II ; अपेक्षितानि J. ६ वैहात्मा K. ७ मवीरजुः G ; मवीर-
जुष्टम् AB (bc) J. ८ दीशदि A. ९ हेदास AB (abc). १० रत्तिदं B (n), पादादिदं
D. ११ रत्तिगो० VII. १२ रत्ति BG ; रत्ति II. १३ काण० AB (abc) D,
कारणा om. हो B (d) ; काणगा E. १४ अत्यकारणादो II ; अत्यकारणादो B (n).
१५ कारणा E ; काणगा K. १६ जद B B (ad) EK. १७ पुन G १८ रोदिति J.

320 अधिकरणिकः । आर्य चारुदत्त, किमसौ पद्भ्यां गतो-
त प्रवहणेनेति ।

चारुदत्तः । ननु मम प्रत्यक्षं न गता । तन्न जाने किं
पद्भ्यां गतोत प्रवहणेनेति ।

प्रविश्य सामर्थ्यं

325 वीरकः ।

पादप्पहारपरिभवविमानाध्वद्गुरुअवेरस्स ।

अणुसोअन्तस्स इयं कथं पि रंती पभादा मे ॥ २३ ॥

ता जाव अधिअरणमण्डवं उवसप्पामि । प्रवेष्टकेन । सुहं अज्ज-
मिस्साणं (६१) ।

330 अधिकरणिकः । अये, नगररक्षाधिकृतो वीरकः ।
वीरक, किमागमनप्रयोजनम् । .

वीरकः । ही ही बन्धनभेदमसंभवे अज्जकं अण्णे-

वीर०—(६१) पादप्पहारेति । आर्या चन्द्रः । पादप्रहारपरि-
भवविमाननामद्गुरुकवैरस्य । अनुशोचत इयं कथमपि रात्रिः प्र-
भाता मे ॥ २३ ॥ तथावदधिकरणमण्डपमुपसर्पामि । सुखं शुभ-
मिति धार्थ्यमिश्राणाम् ।

वीर०—(६२) ही ही बन्धनभेदनसंभवे आर्यकमन्वेपय-
न्नपत्रारितं प्रवहणं व्रजतीति विचारं कुर्वन्नन्वेपयन् अरे, त्वयाप्यालो-
कितं मयाप्यालोकितव्यमिति भणन्नेव चन्दनमहत्तरकेण पादेन ता-

१ Whole speech om B (a) २ सामर्थ्यं B (a), सामर्थ्यं II (d) h
३ वीरक twice II ४ विमानिण DH ५ लङ् (=लभ्य B B (abd) ६ गुरुभ
D ७ सो अज तस्स B (a) ८ इयं B B (d) DH ९ वि B (d), वि D
१० रति H ११ उव om B (a) १२ प्रविष्टं B B (abd) LHK
१३ अधि० D १४ om B (d). १५ om AB (c) J. १६ व-धनभद अज्जक
h, अभण D, असमो G. १७ अज्जक II (a), अज्जक B (b) १८ अणे० H

सन्तो ओवाडिदं पवहणं वेच्चदि ति विआरं केरन्तो अण्णसन्तो
अरे, तुए वि आलोइदे मए वि आलोइदव्वो ति भणन्तो ज्जेव्व
चन्दणमहत्तरण पादेण ताडिदो म्हि । एदं सुणिअ अज्जमिस्सा ३३५
पमाणं (६२) ।

अधिकरणिकः । भद्र, जानीये कस्य तत्पवहणमिति ।

वीरकः । इमस्स अज्जचारुदत्तस्स । वसन्तसेणा ओरूढा
पुष्पकरण्डकजिण्णुज्जाणं कीलिटुं णीअदित्ति पवहणवाहे-
एण कहिदं (६३) । ३४०

शकारः । पुणो वि श्शुदं अज्जेहि^१ (६४) ।

अधिकरणिकः ।

एव भो निर्मलज्योत्स्नी राहुणा ग्रस्यते शशी ।

जलं कूलावपातेन प्रसन्नं कलुषायते ॥ २४ ॥

डितोस्मि । एतच्छ्रुत्वार्यमिथाः प्रमाणम् ।

वीर०—(६३) अस्मार्यचारुदत्तस्य । वसन्तसेनारूढा पुष्पकर-
ण्डकजीर्णोद्यानं क्रीडितुं नीयत इति प्रवहणयाहकेन कथितम् ।

शका०—(६४) पुनरपि श्रुतमर्थः ।

अधि०— एव भो इति । अनुष्टुप् । एव चारुदत्तः । अपस्तुतप्र-
शंसालंकारः ॥ २४ ॥

१ ओवाडा० AB (bed) F; ओवाडिअं B; ओवाडाडिदं E, अनुवाडाडिदं K.
२ वज्जदि B (a); वज्जदि K. ३ करेन्तो K. ४ अलो० CJ. ५ चन्दण AB
(abcd) DE. ६ इदमस्स II (a). ७ आवद्धा AB (c). ८ पुण्य° B (b).
९ कालिटुं E. १० निअदि E. ११ वाहण II. १२ सुदे AB (abcd) II.
१३ अज्जमिस्सदि B II (a). १४ ज्योभो II. १५ भलं DF.

345 वीरक, पश्चादिह भवतो न्यायं ब्रक्ष्यामः । य एषोधि-
 करणद्वार्यश्चस्तिष्ठति तमेनमारुह्य गत्वा पुष्पकरण्डकोद्यानं
 दृश्यतामेस्ति तत्र काचिद्विपन्ना स्त्री न वेति ।

वीरकः । जं अज्जो आणवेदि । इति निष्क्रान्तः । प्रविश्य च ।
 गदोम्हि तर्हि । दिदं च मए इत्थिआकलेवरं सावदेहि वि-
 350 लुप्पन्तं (६५) ।

श्रेष्ठिकायस्थौ । कथं त्वया जाणिदं इत्थिआकलेवरं
 न्ति (६६) ।

वीरकः । सोवसेसेहि केसेहत्यपाणिपादेहि उवेल-
 क्खिदं मए (६७) ।

355 अधिकरणिकः । अहो धिक् वैषम्यं लोकाव्यवहारस्य ।
 यथा यथेदं निपुणं विचार्यते
 तथा तैथा संकटमेव दृश्यते ।

वीर०—(६५) यदार्य आज्ञापयति । गतोऽस्मि तत्र । दृष्टं च
 मया स्त्रीकलेवरं श्रापदैर्विलुप्तम् ।

श्रेष्ठी(ष्ठि)०—(६६) कथं त्वया ज्ञातं स्त्रीकलेवरमिति ।

वीर०—(६७) सावशेषैः केशहस्तपाणिपादैरुपलक्षितं मया ।

अधि०—यथेति । व्यवहारस्य न्यायस्य नीतयः सुसन्नाः ।

१ om. B (a) २ °करणे BFG, ३ तथास्ति G, ४ औ विपन्ना B B
 (a). ५ From this to कलेवर ति (L, 351) om. E. ६ om. B (d)
 ° इतिआ° AB (c) D, इत्थिआ° II (d) K. ८ सावदे° H ९ विलुप्य AB (c)
 DF, विलुप्यन्तं II (d) K. १० कलेवरानि DK ११ सावसेहि D १२ °पाणिपादरहि
 AB (bcd) DhkG, पाणिपादरहि II (a) K. १३ उप० B (d) LK, १४ om II (d).

अहो सुसन्ना व्यवहारनीतयो

मतिस्तु गौः पङ्कगतेव सीदति ॥ २५ ॥

चारुदत्तः । स्वगतम् ।

360

यथैव पुष्पं प्रथमे विक्राशे ,

समेत्य पातुं मधुपाः पतन्ति ।

एवं मनुष्यस्य विपत्तिकाले

छिद्रेष्वनर्था बहुलीभवन्ति ॥ २६ ॥

अधिकरणिकः । आर्य चारुदत्त, सत्यमभिधीयताम् । 365

चारुदत्तः ।

दुष्टात्मा परगुणमत्सरी मनुष्यो

रागान्धः परमिह हन्तुकामबुद्धिः ।

किं यो यद्वदति मृपैव जातिदोषा-

तद्ग्राह्यं भवति न तद्विचारणीयम् ॥ २७ ॥

370

अपि च ।

योहं लतां कुसुमितामपि पुष्पहेतो-

राकृत्य नैव कुसुमावचयं करोमि ।

यत्प्राप्तं तत्कर्तव्यमेवेत्यर्थः । अत एवाह । मतिरिति । ब्राह्मणत्वाद्दीप्य-
त्यर्थः । [वंशस्यभिर्दं छन्दः] ॥ २५ ॥

चा०—यथैवेति । पुष्पं पातुं पतन्ती (ती) त्यन्वयः । [उपमा-
तिछन्दसा श्लोकः] ॥ २६ ॥

अधि०—दुष्टात्मेति । महर्षिणी छन्दः । स्पष्टम् ॥ २७ ॥
योहमिति । [वसन्तविलकं वृत्तम्] ॥ २८ ॥

सोहं कथं भ्रमरपक्षरुचौ सुदीर्घं

375 केशे प्रेगृह्य रुदतीं प्रमदां निहन्मि ॥ २८ ॥

शकारः । हंहो अधिअलणभोइआं, किं तुम्हे पक्खवा-
देण ववहालं पेक्खध । जेण अज्ज वि एशे हेदाशचालुदत्ते
आशणे धालीअदि (६८) ।

अधिकरणिकः । भद्र शोधनक, एवं क्रियताम् ।

380 शोधनकस्तया करोति ।

चारुदत्तः । विचार्यतां भो अधिकृताः, विचार्यताम् ।

इत्यासनादवतीर्य भूमावुपविशति ।

385 शकारः । स्वगतम् । सहर्षं नर्तित्वा । ही अणेण मैए कडे
पावे अण्णइश मैइतके णिवेडिदे । ता जहिं चालुदत्ताके उव-
विशेदि तहिं हेगगे उवविशामि । तथा कृत्वा । चालुदत्ता, पेक्ख
पेक्ख मं । ता भण भण मैए मैलिदे सि (६९) ।

शका०—(६८) हंहो अधिकरणभोजकाः , किं युष्माकं
(यूयं) पक्षपातेन व्यवहारं पश्यत । येनाद्याप्येय हताशचारुदत्त
भासने धार्यते ।

शका० — (६९) ही अनेन । मदीयउद्गकरणेनेत्यर्थः । मया
कृतं पापमन्यस्य मस्तके निपतितम् । तद्यत्र चारुदत्त उपविशति
तत्राहमुपविशामि । चारुदत्त, पश्य माम् । तद्गण भण मया मारितेति ।

१ विगृह्य B B (abd) K. विगृह्य E. २ अधि० D. ३ हदाश D, हदाशे K.
४ चालुदत्ते D. ५ धालिदि E. ६ अधिकृते B (a). ७ om: D. ८ अण्णेण B.
९ om: B (d) E. १० मत्तके AB (bc) G, मत्तके B (a), मस्तके B (d)
११ निवेडिदे CJ. १२ चालुदत्ते B (d), चारुदत्त K. १३ विशेदि K. १४ हे
AB (bcd) DEK. १५ चाइदः DEK. १६ om E. १७ om: B (a).
१८ मालिदेसि AB (c) DF; मालिदि B, मालिदि B (abd) EGK.

चास्तुतः । भो अधिकृताः, दुष्टात्मेति पूर्वोक्तं (श्लो० २७)

पठति । सनिश्वासं स्वगतम् ।

॥ भैत्रेय भोः, किमिदमद्य ममोपघातो ।

॥ हा ब्राह्मणि, द्विजकुले विमले प्रसूता ।

390

हा रोहसेन, नहि पश्यसि मे विपत्तिं

मिथ्यैव नन्दसि परव्यसनेन नित्यम् ॥ २९ ॥

प्रेपितश्च मया तद्वार्त्तान्वेषणाय भैत्रेयो वसन्तसेनासकाशं
शकटिकानिमित्तं च । तस्य प्रदत्तान्यलंकरणानि प्रत्यर्पयि-
तुम् । तत्कथं चिन्त्यते ।

395

ततः प्रविशति गृहीताभरणो विदूषकः ।

विदूषकः । पेसिदोम्हि अज्जचारुदत्तेण वसन्तसेनास

आसं तहिं अलंकरणाइं गेण्हिअ । जधा अज्ज मित्तेअ, वसन्तसे-

णाए वैच्छो रोहसेणो अत्तणो अलंकारेण अलंकरिअ जणणीस-

आसं पेसिदो । इमस्स आहरणं दादव्वं ण उणें गेण्हिदव्वं । ता 400

चारु०— विदूषकं मित्रं स्मृत्याह । भैत्रेयेति । धूतानाम्मीं पत्नीं

स्मृत्याह ब्राह्मणीति । रोहसेनः पुत्रः । प्रेण व्यसनेनोपलक्षितोपि

त्यं नित्यं मिथ्यैव नन्दसि । [पूर्वोक्तं छन्दः] ॥ २९ ॥

विदू०— (७०) प्रेषितोऽस्म्यार्यचारुदत्तेन वसन्तसेनामकाशं

तत्रालंकरणानि गृहीत्वा । यथार्य भैत्रेय, वसन्तसेनाया(नया) वत्सो

रोहसेनोऽलंकारेणालंकृत्य जननीसकाशं प्रेषितः । अस्या [आ] भरणं

दातव्यं न पुनर्गृहीतव्यम् । तत्समर्पयेति । तथाच वसन्तसेनासकाशमेव

१ ब्राह्मणी K. २ निजकुले K. ३ परव्यसनेन B (d). ४ प्रत्यर्पितुम् DH.

५ वसन्तसेना E. ६ करणानि B (d) GK. ७ वत्स DA. ८ om: AB (bc) D.

९ अलंकिदो K. १० om: E

समप्पोहि त्ति । ता जाव वसन्तसेणासआसं ज्जेध्व गच्छामि ।
 परिक्रम्यावलोक्य चेकाशे । केधं भाव रेभिलो । भो भाव रेभिल,
 किं निमित्तं तुमं उब्बिग्गो उब्बिग्गो विअ लक्खीअसि ।
 आकर्ण्य । किं भणासि पिअवअस्सो चारुदत्तो अंधिअरणमण्डवं
 405 सेदावीअदि त्ति । ता णे हु अप्पेण कज्जेण होदध्वं । विचिन्त्य ।
 ता पच्छा वसन्तसेणासैआसं गमिस्सं । अधिअरणमण्डवं दाव
 गमिस्सं । परिक्रम्यावलोक्य च । इदं अधिअरणमण्डवं । तां जाव
 पविसामि । प्रविश्य । सुहं अधिअरणभोइआणं । काहिं मम
 पिअवअस्सो (७०) ।

410 अधिकरणिकः । नन्वेप तिष्ठति ।

गच्छामि । अस्य रोहसेनस्य दातव्यमाभरणं स्वया गृ(प)हीतुं योग्यं
 नेत्यर्थः । रोहसेनखेलनमृच्छकटिकापूरितानीमानीभूषणानि वसन्तसे-
 नयेत्यादि स्मरणीयम् । तेषामेषां बहुत्यात्यर्पणम् । वसन्तसेनया
 तु सुवर्णशकटिकायै रुदतो रोहसेनस्य लालनं कृतमित्यादि ध्येयम् ।
 किंनिमित्तं त्यमुद्दिम उद्दिम इय लक्ष्यसे । किं भणासि प्रियव्रयस्यचारुद-
 त्तोधिकरणमण्डपं सदाशीअदि आहूयते इति । तच्च खल्यल्पेन
 कार्येण भवितव्यम् । तत्पच्छ पश्चात् । वसन्तसेनासकाशं गमि'या-
 मि । अधिकरणमण्डपं तावद्गमिष्यामि । अयमधिकरणमण्डपः । तथा-
 वत्प्रविशामि । सुखमधिकरणभोजनानाम् । कुत्र मम प्रियव्रयस्यः ।

१ न om. B II (ad). २ कथं H (a) ३ रेभितः AB (abrd) ४ निमित्ते
 AB (c) ५ उज्ज(उज्ज)तुमं II (a). ६ दधिमण्डपः AB (hac) (i). दधिग्गो B (d)
 ७ उब्बिग्गो B (d) om. DIHK < om: B B (a) ८ अज्जवअरुदतो BB
 (a) ९ अविभरणं B B (a) १० मराठीअनि B (d); मराठीअनि E. ११ लक्ष्यसे
 D. १२ अहं B B (a) १३ भोइआणं H * One leaf from this missing !

विदूषकः । वयस्स, सोत्थि दे' (७१) ।

चारुदत्तः । भविष्यति ।

विदूषकः । अवि क्लेमं दे (७२) ।

चारुदत्तः । एतदपि भविष्यति ।

विदूषकः । भो वयस्स, किंनिमित्तं उद्विग्गो उद्विग्गो 415

विअ लक्खीअसि । कुदो वा सद्दाइदो (७३) ।

चारुदत्तः । वयस्य,

मया खलु नृशंसेन परलोकमजानता ।

स्त्री रतिर्वाविशेषेण शेषमेवोभिधास्यति ॥३०॥

विदूषकः । किं किम् (७४) ।

420

चारुदत्तः । कर्णे । एवमेवम् ।

विदूषकः । को एवम् भणादि (७५) ।

विदू०— (७१) वयस्य, स्वस्ति ते ।

विदू०— (७२) अपि क्षेमं ते ।

विदू०— (७३) भो वयस्य, किंनिमित्तमुद्विग्न उद्विग्न इव लक्ष्यसे । कुतो वाहूतः ।

चारु०—मया खल्विति । अनुदुप् ॥ ३० ॥

विदू०— (७४) किं (किं किम्) ।

विदू०—(७५) क एव(वं) मणति ।

१ भो B (a); भोदु B (d). २ नरपि D. ३ वयस्य AB (bc) CFJ. ४ उग
after निमित्तं B B (a). ५ अन्तिम B B (ad) G. om. D K. ६ सराविशे
DHK. ७ शाविशेषेण B B (abd) GK. ८ om. B (d) K. ९ एवमिति BB (a).

चारुदत्तः । संज्ञया शकारं दर्शयति । नन्वेव तपस्वी हेतु-
भूतः कृतान्तो मां व्याहरति ।

425 विदूषकः । जनान्तिकम् । एवञ्च कीदृशं न भणीमदि गेहं
गेदे ति (७६) ।

चारुदत्तः । उच्यमानमप्यवस्थादोषात् गृह्यते ।

विदूषकः । भो भो अज्जा, जेणं दाव पुरंढावणावि-
हारारामदेउलेतडागेकूवजेवेहिं अलङ्किदा नेअरी उज्जदणी
430 सो अणीसो अत्थकल्लेवत्तकारणेदो ऐरिसं अकज्जं अणुंचिट्ठ-
दि ति । सकोधम् । अरे रे काणेलीसुदा, राअइशालसण्ठाणआ,

चारु०—कृतान्तो ममराजः । व्याहरन्ति(ति) । वसन्तसेना
मया मारितेति वदतीत्यर्थः ।

विदू०—(७६) एव(च) किमर्थं न भण्यते गृहं गतेति ।

चारु०—अवस्थाया दारिद्र्यरूपायाः । दोषात् ।

विदू०—(७७) भो भो आर्याः, येन तावत्पुरस्थापनविहारा-
रामदेवालयतडागकूपयूपरत्नकृता नगर्युज्जयिनी सोनीशौर्यकल्य-
वर्तकारणादीदृशमकार्यमनुतिष्ठतीति । पुरस्थापनं पुरावस्थितिः । वि-
हारो जैनमन्दिरम् । आराम उपवनम् । अरे रे काणेलीसुव(त),

१ गंहा? J. २ निर्दिशति B II (a). ३ om. B II (a). ४ एदं BB (ad) K. ५ कीदृश K. ६ गदति BFK, गदेति II. ७ जेव CJ; तेन B (d). ८ आव D; नाव II. ९ पुरजावन AB (c) DF; न्यावन II (b). १० विविदा K. ११ देव AB (bc); देवहिं B II (a). १२ तज्जगकुवेहिं BB (a), कूवेहि marg. वत् B (d). १३ अरेहिं मोहिअनअरी &c. K. १४ om. BB (a). १५ उज्जदणी AB B (abcd) FG, उज्जदणी II. १६ om. BB (ad), अणो(=अन) DH. १७ कतरव B (d). १८ काल K, कारणे AB (ac); कारणपरे B (d). १९ इदिम BDG; इदम K. २० निदिदिनि II (ad). २१ साम B; साम K.

दुस्संजणआ, किदजणदोसभण्डआ, बहुसुवण्णमण्डिमंक्कड-
आ, भण भण मम अग्गदो । जो दाणिं मम पिअवअस्सो कुमु-
मिदं माधवीलदं पि आजाट्ठिअ कुमुमावचअं ण करेदि कदा
वि आजाट्ठिदाए पल्लवच्छेदो भोदि त्ति सो कथं ऐरिसं अकज्जं 435
उहअलोअविरुद्धं करेदि । चिट्ठ रे कुट्टणिउत्ता, चिट्ठे जाव
एदिणा तव हिअअकुडिलेण दण्डअट्ठेण मत्थअं दे सदखण्डं
करेमि (७७) ।

शकारः । सक्कोधम् । शुणन्तु शुणन्तु अज्जमिदशाँ । चालु-
दत्ताकेण शैह मम विवादे ववहाले वा । ता कीश एशे काक- 440

राजश्यालसंस्थानक, दुःशङ्कन, कृतजनदोषभाण्ड, बहुसुवर्णमण्डित-
मर्कटक, भण भण ममागतः । य इदानीं मम प्रियवयस्यः कुसुमिता-
(तां) माधवीलतामप्याकृष्य कुसुमावचयं न करोति कदाप्याकृ-
ष्टतया पल्लवच्छेदो भवतीति स कथमीदृश अ(म)कार्यमुभयलो-
कविरुद्धं करोति । तिष्ठ रे कुट्टिनीपुत्र, यावदेतेन तव हृदयकुटि-
लेन दण्डकाष्ठेन भस्तकं ते शतखण्डं करोमि ।

शका०— (७८) शुणन्तु शुणन्स्वार्यमिभाः । चारुदत्तकेन

१ दुस्संजणआ AB (abc) PGK ; टस्सं^० B ; उस्सुइल्लतआ J. D. २ मण्डआ AB (abc) D (=भाण्ड AB (c); मण्डणआ G. ३ मण्डिदा मज्ज H ; om: K. ४ मण्डडअ AB (bc) D. ५ नण मम? K. ६ लदं वि B (a) H. ७ आभंविअ BF (=आकृष्य AB (c); आचविअ B (b); आचविअ H, आभारिअ K. ८ चयं AB (bc) K. ९ अमभत्ताए AB (c) F (=आकृष्टतया); आभट्टराण B (a) DH ; इत्ताण B (b) G ; अमवत्ताए K. १० डेड AB (c); डेओ H (bd) DFH K. ११ एसं (रि om.) B (a); इदीसं K. १२ कुट्टिणि B (a) D ; उहणि G. १३ विट्ठविट्ठ BB (a); om: AB (bcd) D. १४ कट्ठे^० B (a) D. १५ मज्जं B (d) H. १६ शुणन्तु^० AB (abcd) K; शुणन्तु DH. १७ पिरिसा AB (abcd) K. १८ चारु^० AB (abc) DK. १९ सह H. २० मह K.

पदशीशमेवतका मम शिले शदखण्डे कलेदि । मा दाव । ले
दाशीए उता, दुईटर्बडुवका (७८) ।

विदूषकः । दण्डकाष्ठमुद्यम्य पूर्वोक्तं पठति ।

शकारः । सक्कोर्धमुत्थाय ताडयति ।

445

विदूषकः । प्रतीपं ताडयति ।

अन्योन्यं ताडयतः । विदूषकस्य कंसादेशादाभरणानि पतन्ति ।

शकारः । तानि गृहीत्वा दृष्ट्वा ससाध्वसम् । येकैखन्तु येकखन्तु
अज्जा । एदे कखु ताए तेवविशणीए केलका अलंकाला । चारदत्त-

सह मम विवादो व्यवहारो वा । (ता) तत् । किमर्थमेव काक-
पदशीर्षमस्तको दुष्टवदुवको मम शिरः शतखण्डं करोति । मा
तावत् । रे दास्याः पुत्र, दुष्टवदुवक ।

विदू०-पूर्वोक्तं भो भो अज्जा इति । अरे रे काणेलीसुतेत्यादि च ।

शका०-(७९) पश्यन्तु पश्यन्त्वार्याः । एते खलु तस्यास्तप-
स्विन्या अलंकाराः । तस्या वसन्तसेनायाः । (तपस्विन्याः) शो-
ष्यायाः । केलका तदीया इत्यर्थः । अस्व चारदत्तस्य । अयंकल्यय-
तस्य कारणाय । एषा मारिता व्यापादिता च । एषा वसन्तसेनेत्यर्थः ।

१ मस्तका AB (bcd) K, मन्थका B (a) J, मयवात DII. After this
add दुष्टवदुवका AB (c) tG, दुष्टवदुवका B (b), दुष्टवदुवका B (d) उदात्त
DII. २ मण B (a) K. ३ शीघ्र B (d) ४ वण्ड B (a). ५ कलेदि B
B (a) ६ अले D ७ दागीपुना G. ८ दुष्ट AB (abcd) DGJK. ९ वदुव
AB (c), वदुवका B (b), वदुवका B (d); वदुवका D; वदुवका K १० For
पूर्वोक्त &c एदिण तव &c. last page D. ११ From मयवात वसन्त (L 447)
om. B (a) १२ वस DJ. १३ om. B B (abd) Gb; वेसदुव DII.
१४ मयवर्मी AB (bc), मयवर्मी DII. १५ कला BDK.

गुदिश्य । इमं देशं अत्यकल्वचरश कालणादो एषा मालिदा
वावादिदा अ (७९) ।

450

अधिकृताः सर्वेधोमुखाः स्थिताः ।

चारुदत्तः । जनान्तिकम् ।

अयमेवंविधे काले दृष्टो भूषणविस्तरः ।

अस्माकं भाग्यवैषम्यात्पतितः पातयिष्यति ॥ ३१ ॥

विदूषकः । भो कीदृशं भूदत्थं न निवेदीयमिदं (८०) । 455

चारुदत्तः । वयस्य,

दुर्बलं नृपतेऽध्वक्षुर्नैतत्तत्त्वं निरीक्षते ।

केवलं वदतो दैन्यमश्नाप्यं मरणं भवेत् ॥ ३२ ॥

अधिकराणिकः । कष्टं भोः कष्टम् ।

अङ्गारकविरुद्धस्य प्रक्षीणस्य बृहस्पतेः ।

460

ग्रहोयमपरः पार्श्वे धूमकेतुरिवोत्थितः ॥ ३३ ॥

चारु०—अयमेवमिति । अनुष्टुप् । पतितः विदूषककक्षादेशात् ।
मां पातयिष्यति ॥ ३१ ॥

विदू०—(८०) भो किमर्थं भूतार्थो न निवेद्यते ।

चारु०—दुर्बलमिति । अनुष्टुप् । मया न मारितेति वदतः ॥ ३२ ॥

अधि०—अङ्गारकोति । अङ्गारक(को) मङ्गलस्तेन सह विरु-
द्धस्य । अङ्गारको विरुद्धो यस्येति सम्यगर्थः । इयमपस्तुतप्रशंसा-
लंघनः । अङ्गारक इव शकारः । बृहस्पतिवच्चारुदत्तः । विदूष-
ककक्षादेशादलंकारपातो धूमकेतुरिवेत्यादि ध्येयं धीवरैः(?) ॥ ३३ ॥

१ ०८८ K. २ कालणा एषा B; कालाए एषा B (d), कालणाए एषा AB
(abc) DFG. ३ अधिकृता AB (cd); अधिकराणिकाः B; आधि० II (b).
४ दृष्टे (sic.) K. E continues from this. ५ कीदृश AB (abcd) DEK.
६ निवेदीयमिदं AB (bc); ०यति K. ७ निरीक्षते? G. ८ om: B (d).

श्रेष्ठिकायस्थौ । विलोक्य वसन्तसेनामातरमुदिश्य । अव-
हिता दाव अज्जा एदं सुवण्णभण्डअं अवलोएदु सो ज्जेव्व
एसो ण वेत्ति (८१) ।

465 वृद्धा । अवलोक्य । सरिसो एसो । ण उण सो (८२) ।

शकारः । आं वुड्ढकुट्टणि, अक्खीहि मन्तिदं वाआए
मूँकिदम् (८३) ।

वृद्धा । हदास, अवेहि (८४) ।

श्रेष्ठिकायस्थौ । अप्पमत्तं कैधेहि सो ज्जेव्व एसो ण
470 वेत्ति (८५) ।

वृद्धा । अज्ज, सिम्पिकुसलदाए ओव्वेधेदि दिट्ठि । ण
उण सो (८६) ।

श्रे० का०—(८१) अवहिता तावदार्यैतस्सुवर्णभाण्डमवलोक-
कतां तदेवैतन्नवेति ।

वृद्धा—(८२) सदृश एषः । न पुनः सः ।

शका०—(८३) आं वृद्धकुट्टिनि, अस्मिभ्यां मन्त्रितं वावा
मूकितम् ।

वृद्धा—(८४) हताश, अवेहि ।

श्रे० का०—(८५) अप्रमत्तं कथय स एवैष न वेति । एषोलंकारः ।

वृद्धा—(८६) आर्य, शिल्पिकुशलतयावबधाति दृष्टिम् । न
पुनः सः ।

१ om: B B (e) २ अवलोमदु AB (bcd) DEK ३ Four speeches om: G
४ विलोक्य B B (a) ५ एसो twice AB (bcd), om: II (a) H ६ om: II (a),
आ B (d); आ EK ७ कुट्टिणि B (a) ८ अवकिहि DH ९ मन्तिदं DH
१० Pr. m. मूँकिद corr. मूँकिद II (d), मूँकिद E ११ कहेहि D १२ अज्जा
II (b) १३ सिम्पि० B (a) १४ ओव्वेधे दिट्ठि AB (c) CJ

आधिकरणिकः । भद्रे, अपि जानास्येतान्याभरणानि ।

वृद्धा । नं भणामि । नै हु न हु अण्णदो अह कदा
वि सिप्पिणा घडिदो भवे. (८७) ।

475

आधिकरणिकः । पश्य श्रेष्ठिन्,

वस्त्वन्तराणि सदृशानि भवन्ति नूनं

रूपस्य भूषणगुणस्य च कुत्रिमस्य ।

दृष्ट्वा क्रियामनुकरोति हि शिल्पिवर्गः

सादृश्यमेव कृतहस्ततया च दृष्टम् ॥ ३४ ॥

480

श्रेष्ठिकायस्थौ । अज्जचारुदत्तस्स केरकांइं पेदाइं (८८) ।

चारुदत्तः । न खलु न खलु ।

श्रेष्ठिकायस्थौ । ता कस्स (८९) ।

वृद्धा— (८७) ननु भणामि । न खलु न खलु अन्यतोय
कदापि केनापि शिल्पिना घटितो भवेत् ।

अधि०—वस्त्व(स्त्व)न्तराणीति । कृतहस्तता शिल्पकुशलता
हस्ताघवमित्यर्थः । अत एव 'कृतहस्ततया रिपुकुलमिपुयर्पणाभि-
पात्य' इत्युक्तं दशकुमारे (प्रथमोच्छ्वासेपहार्यमकृते धनमित्रवर्णने) ।
हस्तशब्देन हस्तादिशिल्पम् । कृतपदेन बहुव्रीहिः । [यस्यन्ततिलकमिदं
एन्दः] ॥ ३४ ॥

श्रे० का०—(८८) आर्यचारुदत्तस्य केरकाणि तदीयान्येतानि ।

श्रे० का०—(८९) तदा कस्य ।

१ एना० B (d). २ न हु once AB (c) D; नहु H. ३ अण्णदो (=अन्यतः) AB (c); अण्णपदो B (b); अभिण्णदो H (d); अण्णदो H. अभिण्णजिण्णदो J. न भणिदो E. ४ अहम B (d). ५ केणवि सि० AB (c) DGK केणवि सि० B (bd). ६ घडिदा AB (bc); घडिदा DF; पडिदा H. ७ शिल्प० ? AB (bc). ८ हत० G. ९ om. B (d). १० केरकाणि AB (bcd) DEFGK. केरकाणि B (a): ११ एदाणि AB (bcd) DEFG; एदाणि F. १२ Two speeches om. G.

चारुदत्तः । इहात्रभवत्या दुहितुः ।

485

श्रेष्ठिकायस्थौ । कथं एदाइं ताए विओअं गदाइं (१०)

चारुदत्तः । एवं गतानि । आं इदम् ।

श्रेष्ठिकायस्थौ । अज्ज चारुदत्त, एत्थ सँच्चं वत्तण्वं ।

पेक्ख पेक्ख ।

सद्येण सुहं क्खुं लब्धइं सच्चालावि ण होइं पावं ।

490 सँच्चंति दुँवेवि ओक्खरा मा सच्चं ओलिण्ण भूहोहि ॥३५॥ (११)

चारु०— अत्रभवत्याः पुज्यायाः ।

श्रे० का०—(१०) कथमेतानि तस्या वसन्तसेनायाः वियोगं गतानि ।

चारु०— एवं गतानीति । 'सुवर्णशकटि(का)पै रोदनं कुर्गन्तो-
हतेनः समलंकृत्य प्रेषितो वसन्तसेनयेत्यादि सत्यमेयंपदस्यार्थः ।
आमङ्गीकारे । इदं यदुक्तं तदिदं वृत्तान्तजातमित्यर्थः ।

श्रे० का०—(११) आर्य चारुदत्त, अत्र सत्यं वक्तव्यम् ।
पश्य पश्य । सत्येनेति । सत्येन गुरवं खलु लभ्यते सत्यालापे न भवति
पापकम् । सत्यमिति हे अप्यक्षरे मा सत्यमलीकेन गृह्य । असत्येन
सत्यं मा गृहेहि । मा गोपयेत्यर्थः ॥ ३५ ॥

१ विभक्तं AB (c). २ सर्व B (a). ३ वक्तव्यम् K. ४ om; B (a); सु D
५ लभ्य AB (ar); लभ्य (म) इ B (b); लभ्य B (d) H; लभ्य G. ६ सत्यालापे
AB (bc) DK. ७ होइं E. ८ एदाइं B (a); एदाइ B (d) L, GK. ९ पावं H
पावं J. १० सर्वं AB (c) DI G. (=सत्यमेयं) AB (c); सत्यं B (d)
FH. ११ हे अप्यक्षरे om; E AB (c) DG. १२ असत्यं AB (abcd) H.
१३ भवति B (a), om G. १४ गृहेहि AB (la) D. १५ गृहेहि B (a).

चारुदत्तः । आभरणान्याभरणानीति । न जाने । किं
वस्मदृहादानीतानीति जाने ।

शकारः । उज्जाणं पवेतिअ पद्वेमं मालेशि । कंवडका-
वडिआण शम्पदं णिगूहेशि (९२) ।

अधिकरणिवाः । आर्यं चारुदत्त, सत्यमभिधीयताम् । 405
इदानीं सुकुमारेस्मिन्निःशङ्कं कर्कशाः कशाः ।
तव गात्रे पतिप्यन्ति सहास्माकं मनोरथैः ॥ ३६ ॥

चारुदत्तः ।

अपापानां कुलं जाते मयि पापं न विद्यते ।

यदि संभाष्यते पापमपापेन च किं मया ॥ ३७ ॥ 800

सगतम् । न च मे वसन्तसेनाविरहितस्य जीवितेन कृत्यम् ।
प्रकाशम् । भोः, किं बहुना ।

मया किल नृशसेन लोकैर्द्वयमजानता ।

स्त्री रतिश्च विदेषिणं शेषमेवोभिधास्यति ॥ ३८ ॥

चारु०—आभरणानि भूषणानि । इमान्याभरणानि उदरदरीप-
रिपूरणकरणानीत्यर्थः । इति न जाने । 'दुभृज्' धारणपोषणयोः ।

शका०— (९२) उद्यानं प्रवेश्य प्रथमं मारयसि । कपटका-
पटिकतया साम्प्रतं निगूहसि गोपयसि ।

अधि०—इदानीमिति । 'कशा नुरगघातिनी' इति कोशः ॥ ३६ ॥

चारु०—अपापानामिति ॥ ३७ ॥ मया किलेति । 'नृशंसे घात-

(तु) कः क्रूरः' [इत्यमरः] । 'एपराजशालः' । शकार इत्यर्थः ॥ ३८ ॥

१ पठथे AB (c); पठथे B (b). २ कडकाकाव० B (d). ३ तवदं D.
४ वि शङ्का B (a). ५ सदा B (a) K. ६ सदा B (d). ७ इत्यलो B (a);
परलो B (d). ८ इत्येव B (ad) LK.

505

शकारः । वावादिदा । अले, तुमं पि भण मए वावादि-
देत्ति (९३) ।

चारुदत्तः । त्वयैवोक्तम् ।

शकारः । शुणेध शुणेध भेइतालका । एदेण मालिदा ।

एदेण जेव्व । शंशंए छिण्णे । एदइश दलिइचालुदत्तइश
510 शालीले दण्डे धालीअदु (९४) ।

अधिकरणिकः । शोधनक, यथाह राष्ट्रियः । भो

राजपुरुषाः, गृह्यतामयं चारुदत्तः । राजपुरुषा गृह्णन्ति ।

वृद्धा । पसीदन्तु पसीदन्तु अज्जमिस्सा । जो दाँव चोरेहि
अवेहदस्स । इत्यादि पूर्वोक्तं पठति । तो जदि वावादिदा मम दारिआ

शका०— (९३) व्यापादिता । अरे, त्वमपि भण मया
व्यापादितेति ।

शका०— (९४) शृणुत शृणुत भट्टारकाः । एतेन मारिता ।
एतेनैव । संशये(यः) छिन्ने(धः) । एतस्य दरिद्रचारुदत्तस्य शरीरे
दण्डो धार्यताम् ।

वृद्धा—(९५) पसीदन्तु पसीदन्त्यार्यमित्राः । यस्तावचोरे-
पदतस्येत्यादि पूर्वोक्तमिति । ददाश, जो दाणि नाशीकदं सुयण-
भण्डअं रत्ति चोरेहि अपहदं ति तस्स कालणादो चदुःस-
गुइसारभूदं रअणाअलि देदि सो दाणि अत्थकल्लयत्तस्स कालणादो

१ वि D. १ om BB (a) १ मदा० AB (abc) CDJK; माटलभा II, मदालभा II (d) II. २ सितए छिण्णे K; J. ३ एदस्स G. ४ चमदइश BDEGK. ५ चदइश E ६ शालीले B (d), शालीले EGG. ७ लधमो BB (a) EK; न धातो B (d) ८ चदइ, च मदा J. ९ दाणि BB (a). ११ अवाइते तस्स &c, whole as given before instead of इत्यादि पूर्वोक्तं &c ??? ११ मा अरे दाँव rest om BB (d).

वैवादिदा । जीवेदु मे दीहाऊ । अण्णं च । अस्थिर्पद्यस्थिण्णं ६१३
वव्हारो । अहं अस्थिणी । ता मुञ्चध एदं (९९) ।

शकारः । अपेहि गर्भदाशि, गच्छ । किं तव
एदिणा (९६) ।

अधिकरणिकः । आर्ये, गम्यताम् । हे राजपुरुषाः,
निष्क्रामयतेर्नाम् ।

६२०

वृद्धा । हा जाद, हा पुंत्तज (९७) । इति हृदती निष्क्रान्ता ।

शकारः । स्वगतम् । कडं मए ऐदेइश अत्तणो शेत्तिशं ।
शेम्पदं गच्छामि (९८) । निष्क्रान्तः ।

अधिकरणिकः । आर्य चारुदत्त, निर्णये वयं प्रमाणम् ।
शेपे तु राजा । तथापि शोधनक, विज्ञाप्यतां राजा पालकः । ६२३

अयं हि पातकी विप्रो न ब्रूथो मनुव्रवीत् ।

इदं भकज्जं करेदि । इदं पूर्वोक्तमित्यर्थः (५०४०९ वृद्धाभाषणम्) ।
तदा यदि व्यापादिता मम दारिका व्यापादिता । जीवतु मे दीर्घायुः ।
अन्यच्च । अर्धित्यर्थिनोर्व्यवहारः । न चाहमर्थिनी । तन्मुञ्चतेतम् ।

शका०—(९६) अपेहि गर्भदाशि, गच्छ । (किं) तव तेन ।

वृद्धा—(९७) हा तात, हा पुत्रक ।

शका०—(९८) कृतं मयैतस्यात्मनः सदृशम् । साम्प्रतं गच्छामीति ।

अधि०—अयं हीति । [अनुष्टुप् ।] श्लोकः ॥ ३९ ॥

१ तदापि B B (a). २ जीवतु B ; जीवतु D. ३ भगवद् K. ४ अर्धित्यर्थः
B B (ad). ५ व्यवहारे K. ६ न अहं अहं AB (bc) DK ; न अहं B (d) E.
७ अपेहि ? D. ८ दाशि CJ. ९ तैनाम् AB (bcd). १० उच्यते II (a); पुनर्भा G.
११ रुदन्ती ? D. १२ एदस्स CJ. १३ एत्तिशं B (a); सत्तिशं K. १४ एदं
pr. m. corr. एदं ? B (d). १५ इति निष्क्रान्ता BDH. १६ om: B B (a).

राष्ट्रादस्मात्तु निर्वास्यो विभवैरक्षतैः सह ॥ ३९ ॥

शोधनकः । जं अज्जो आणवेदि । इति निष्क्रम्य पुनः

प्रविश्य साखम् । अज्जा, गेदम्हि तहिं । रीआ पालओ भणादि ।
 ५३० जेण अत्थकल्लवत्तस्स कारणादो वसन्तसेणा वावादिदा, तं
 तहिं ज्जेव ओहरणाहं गले बन्धिअ डिण्डिमं तौडिअ दक्खि-
 णमेसाणं णेइअ सुँले भज्जेध त्ति । जो को वि अवरो ऐरिसं
 अकेज्जं अणुचिट्ठदि सो एदिणा सणिआरदण्डेण सौसी-
 अदि (९९) ।

५३५ चारुदत्तः । अहो अविमृष्यकारी राजा पालकः ।

अथवा ।

ईदृशे व्यवहाराग्नौ मन्त्रिभिः परिपातिता ।

स्थाने खलु महीपाला गच्छन्ति कुपणां देशाम् ॥ ४० ॥

शोध०—(९९) यदार्य आज्ञापयति । आर्याः, गतोस्मि तत्र ।
 राजा पालको भगति । येनार्यकल्यवर्तस्य कारणाद्वसन्तसेना व्यापा-
 दिता, तं तत्रैवाभरणानि गले बन्धयित्वा डिण्डिमं ताडयित्वा दक्षिण-
 द्धमशानं नीत्वा शूले भज्जतेति । यः कोप्यपर ईदृशमकार्यमनुतिष्ठति
 स पतेन सन्निकारदण्डेन शास्यते ।

चारु०—ईदृशे इति । शोकः । स्थाने योग्यमित्यर्थः । 'युक्ते

१ रदिते H. २ om AB (c). ३ गदम्हि तहिं सभा Jc. AB (abc).
 ४ रीआ AB (abcd) D. ५ वनवत्ता AB (bc) DE. ६ कारणादो D (a) :
 कारणा om. शे K. ७ वसन्तं AB (bc). ८ तहिं DJ. ९ आहलं AB
 (abcd). १० डिण्डिमं AB (c). ११ om. AB (c) ; ताडिमं B DII.
 १२ गमलमं B (a). १३ गदम AB (bcd). १४ एवे AB (abcd). १५ परिहं
 मकज्जमणुं &c. D. १६ अकज्जमणुं B (d). १७ सामिं AB (ac) १८ अदि-
 वेको विमृषय AB (bc) DEKG. अविवेको in marg. before विमृषय B (d); अवि-
 मृषय B. अविवेको अविमृ० K. १९ धियम् AB (c) DI.

अपि च ।

ईदृशैः श्वेतैकाकीयै राज्ञः शासनदूषकैः ।

540

अपापानां सहस्राणि हन्यन्ते च हतानि च ॥ ४१ ॥

सखे मेत्रेय, गच्छ । मैत्रचनादम्बामपश्चिममभिवादयस्व ।
पुत्रं च मे रोहसेनं परिपालयस्व ।

विदूषकः । मूले छिण्णे कुदो पादवस्स पालणं (१००) ।

चारुदत्तः । मा मेवम् ।

545

नृणां लोकान्तरस्थानां देहप्रतिकृतिः सुतः ।

मयि यो वै सैव स्नेहो रोहसेने स युज्यताम् ॥ ४२ ॥

हे साम्प्रतं स्थाने' इत्यमरः । कृपणां दीनाम् । नारकीया इ(मि)-
त्यर्थः ॥ ४० ॥ ईदृशैरिति । शोकः । श्वेतैकाकीयैः श्वेतकाक-
सदृशैः । इषार्थे छः । उत्पातकत्वैरित्यर्थः । राज्ञः शासनस्य दूषकैः
पापात्मभिर्मन्त्रिभिः ॥ ४१ ॥ अम्बा चारुदत्तमाता ।

विदू०— (१००) मूले छिन्ने कुतः पादपस्य पालनम् ।

चारु०— नृणामिति । शोकः । देहस्य प्रतिकृतिः प्रतिमा ।
द्वितीयो देह इत्यर्थः । तथा च श्रुतिः । 'सा जाया जाया भवति
यदस्यां जायते पुनः' इति । 'अङ्गदङ्गतत्संभवसि हृदयादधिजायसे ।
आत्मा वै पुत्रनामासि स जीव शरदः शतम्' इति च ॥ ४२ ॥

१ श्वेत? AB (c); °काकैर्यैः DH, श्वेत° K. २ मम वच° B (d). ३ अम्बा
मम पश्चिम° D; अम्बामपि मम अभि° K. ४ स्व om. D. ५ परिपालनं B B
(s). ६ लोकान्तर° G. ७ यस्तव BCDFFK.

विदूषकः । भो वेअस्स, अहं ते पिअवअस्सो भविअ तुए
विरहिदोइं पाणाइं धरेमि (१) ।

550 चारुदत्तः । रोहसेनमपि तावद्दर्शय ।

विदूषकः । एवम् । जुज्जदि (२) ।

अधिकरणिकः । भद्र शोधनक, अपसार्यतामयं बैदुः ।
शोधनकस्तथा करोति ।

अधिकरणिकः । कः कोत्र भोः । चाण्डालानां दीय-
555 तामादेशः ।

इति चारुदत्तं विसृज्य निष्क्रान्ताः सर्वे राजपुरुषाः ।

शोधनकः । इदो आअच्छदु अज्जो (३) ।

चारुदत्तः । सकरणम् । मैत्रेयं भोः, किमिदमद्य । इत्यादि
पठति ।

560 भौकाशे ।

विदू०— (१) भो वयस्य, अहं ते प्रियवयस्यो भूत्वा त्वया
विरहितान्नागान्धारयामि ।

विदू०— (२) एवम् । युज्यते ।

शोध०— (३) इत आगच्छत्यर्थः ।

१ om. B B (a); भो वयस्य CJ. २ विभव° B (a). ३ विरहिदं BB (abcd) DEK. ४ पाणाइं B (d). ५ ताव° DH. ६ वहि B (b); बाहकः AB (c) DE. ७ भो AB (c). ८ चाण्डाला° J. ९ विसृज्य AB (bcd) DEFK. १० मैत्रेयऽपमेवविधे काले इत्या° AB (bc) ?; योग्येव &c. A; मैत्रेयं वयोः किदं B (a); किमिदं इत्यादि only अद्य om. B; मैत्रेय योग्येवविधे &c. आनयित्यने whole for भो पठति B. ११ पठति K. १२ आकाशे पठति DH.

विपसलिलतुलाग्निप्रार्थिते मे विचारे

शकं चमिह शरीरे वीक्ष्य दातव्यमद्य ।

अथ रिपुवचनाद्वा ब्राह्मणं मां निहंसि

पतसि नरकमध्ये पुत्रपौत्रैः समेतः ॥ ४३ ॥

अयमागतोऽस्मीति । निष्क्रान्ताः सर्वे ।

565

व्यवहारो नाम नवमोऽङ्कः समाप्तः ।

चारु०—मैत्रेय भोरिति पूर्वोक्तं पद्यमित्यर्थः [पृ० ४०७
श्लो० २९] । विपेति । मालिनीच्छन्दः । विषं च सलिलं च तुला
च अग्निश्च एभिः प्रार्थिते विज्राटे परीक्षायां सत्यमपि इह शरीरेण
शकं (क) च दातव्यम् । अयं पुनः रिपोः शकारस्य राजदयालस्य ।
राजानं पालकं प्रत्युक्तिरियम् । विषं भक्षयित्वापि न मृतभेद्विष-
परीक्षा । विषेण शपथ इत्यर्थः । अग्निना तु मसिदेव परीक्षा । तुला-
परीक्षापि स्फुटा शास्त्रे । एवमादि । ज्ञेयं विशैरिति ।

इति श्रीमृच्छकटिकप्रकरणव्याख्यायां सुवर्णालंकराख्यायामन-
न्तमङ्गलावासयसन्तसेनामोटनो(न)मिध्यापराधचारुदत्तनिग्रहो नाम
नवमाङ्कः समाप्तिमापत् ।

१ पुष्पाग्नि II (x). २ कवच ? C. ३ मा B (d). ४ ० रिम । इति वि० B. ५ इति
मृच्छक० ..... वा व्यव० B; इति मृच्छ ... के प्रकरणे D; ० कप्रकरणे H.
१ om. BD.

अथ दशमोऽङ्कः ।

ततः प्रविशति चाण्डालद्वयेनानुगम्यमानश्चारुदत्तः ।

उभौ । तर्कि ण कलअ कालण णववहबंधणअणे निउणा ।

अइलेण शीशळेअणशूलालोवेशु कुशलम्ह ॥ १ ॥

ओशलथ अज्जा, ओशलथ । ऐंशे अज्जावेलुदत्ते ।

६ दिण्णेकलवीलदामे गहिदे अँम्हेहि वँज्जपुल्लेशोहि ।

दीवे व्वँ मेन्दणेहे योअं योअं खअं जाँदि ॥ २ ॥ (१)

सिन्दूरोद्भासिगण्डः कलयतु पत्रतां मङ्गलं वक्रतुण्डः ।

उभौ । चाण्डालावित्यर्थः । (१) तर्कि णेति । भार्या छन्दः ।

[तर्कि न कलय कारणं नववधबन्धनगुणे (?) निपुणौ] । अचिरेण शीर्ष-

च्छेदनशूलारोपेषु कुशलौ स्पर्शः ॥ १ ॥ अपसरत भार्याः, अपसरत ।

एष भार्याचारुदत्तः । दिण्णेति । भार्या छन्दः । दत्तकरवी-

रदामा गृहीत भावाभ्यां यध्यपुरुषाभ्याम् । दीप इव मद-

(न्द)स्नेहः स्तोत्रं स्तोत्रं क्षयं याति । दाम माता ॥ २ ॥

१ इति H. २ चण्डाल G. ३ तर्कि० AB (c); तर्किण B; तर्किण B (a); तर्किण D. तर्किण G, तर्कि BK. ४ कलभद का० AB (c) G, कललय का० B (a) कलभद कालण DH. ५ णववहबन्धन अणा B (b); बन्धनअणे B (a) EK; बन्धनअ अणे B (d). ६ ऐलेण H. ७ शीष० AB (bc) D, शीषअदण B (a), शीष० G. का० B (d) K. ८ शूलालोवेशु AB (bcd) DEK, शूलालोवेशु B (a). ९ कुशलं B (a). १० एगे G, एदशे K. ११ अइदणे AB (abcd), अइदणे DK. १२ दिण B (a). १३ कलवील and वील AB (abcd) DEK. १४ वेलु B (d) C.J. १५ वज्ज० EK. १६ पुल्लेशे AB (abcd) CDLK, पुल्लेशि B (b) १७ अज्जा AB (c) FG दिवे H, दिवे K. १८ ओंशे B (d), ओंशे D, ओंशे H. १९ योअं योअं B (a), योअं यं न K. २० आइ D, आइ H, आइ LK.

चारुदत्तः । मविषादम् ।

नयनसलिलसिक्तं पांशुरुक्षीकृताङ्गं
पितृवनद्यमनोभिर्वेष्टितं मे शरीरम् ।

विरसमिह रेटन्तो रक्तगन्धानुलिप्तं 10
बलिमिव परिभोक्तुं वायसास्तर्कयन्ति ॥ ३ ॥

चोण्डालौ । ओशलथ अज्जा, ओशलथ ।

किं पेक्खथ छिज्जन्तं शप्पुलिशं कालपेलशुधौल्लहिं ।

शुअणशउणाधिवासं सज्जनपुलिशदुमं एदं ॥ ४ ॥ ✓

ओअच्छ ले चालुदत्ता, आअच्छ (२) । 15

चारुदत्तः । पुरुषभोग्गैयानामेचिन्त्याः खलु व्यापाराः । २.

यदहमीदृशीं दशामनुप्राप्तः ।

सर्वगात्रेषु विन्येस्तै रक्तचन्दनहस्तकैः ।

हमशानस्य । सुमनोभिः पुण्यैः । विरसं रुक्षं यथा स्यात्तथा रटन्तो
वायसाः काकास्तर्कयन्त्युल्लेखन्त इत्यर्थः ॥ ३ ॥

चाण्डा०—(२) अपसरत आर्याः, अपसरत । किं पेक्खधेति ।

आर्या छन्दः । किं पदयत । छिज्जन्तं छिद्यमानम् । सत्पुरुषं कालप-

रशुधाराभिः । सुजनशकुनाधिवासं सज्जनपुरुषद्रुममेतम् ॥ ४ ॥

आगच्छ रे चारुदत्त, आगच्छ ।

चार०—सर्वेति । अनुष्टुप् । हस्ता इव हस्तका-हस्तचिह्नानि ।

१ रुक्षी० B II (ad) D. २ रटयन्तो B (b), रटन्तो pr. m. लटन्तो? B (d);
लगन्तो G. ३ चण्डालौ GK. ४ शप्पुलिशं वज्रमन्तं B (a). ५ कल B (a).
६ परशु AB (bc) D; पुरुष G. ७ धलण्हं B; धारण्हं B (b); धाराहं AB
(cd) DF. ८ सज्जना० AB (abc) D. ९ वासं B (d) E. १० आगच्छ रे
चारुदत्त आगच्छ B (a); आअच्छ B (d) K. ११ भवानां K. १२ मविनिन्त्याः
A (bcd) DEFGK. १३ विन्यस्तेः D.

पिष्टचूर्णावकीर्णश्च पुरुषोऽहं पशुकृतः ॥ ५ ॥

20 अयतो निरूप्य । अहो, तारतम्यं नराणाम् । सकृदणम् ।

अमी हि दृष्ट्वा मेदुपेतमेत-

न्मर्त्यं धिगेस्त्वित्युपजातवाँष्पाः ।

। अशकुवन्तः परिरक्षितुं मां

स्वर्गं लभस्वेति वदन्ति पौराः ॥ ६ ॥

25 चाण्डालौ । ओशालथ अज्जा, ओशालथ । किं पेक्खथ ।

इन्दे प्पेवाहिअन्ते गोप्पसवे शङ्कमं च तालाणं ।

1 शुपुलिशपाणविपत्ती चत्तालि इमे ण दट्ठवा ॥ ७ ॥ (१)

इदार्थं कन् । पिष्टचूर्णाभ्यामवकीर्णो व्याप्तः । पिष्टं तण्डुलानाम् ।

चूर्णं तिलानाम् । अपशुः सन् पशुर्यथा संपद्यते तथा कृतः पशुकृतः ।

पशुर्देवीबलिदानाय छागादिः ॥ ५ ॥ तारतम्यं भेदः । अमी हीति ।

मयोपेतं प्राप्तं तन्निरपराधवधादि दुःखम् । दृष्ट्वा । मर्त्यं मरणधर्मा-

णम् ॥ ६ ॥

चाण्डाल- (३) अपसरत आर्याः, अपसरत । किं पश्यत ।

इन्दे इति । आर्या छन्दः । इन्द्रः प्रवाक्षमानो (गो ?) गोपस-

य संक्रमथ ताराणाम् । सुपुरुषपाणविपत्तिभत्वार इमे (नत्वार्ये-

तानि) न द्रष्टव्याः (व्यानि) ॥ ७ ॥

१ om: B २ मम देहमेतं B B (a). मम देहमेतं B (d) E. ३ धिगिति H.
४ ०तेदः B B (ad) J. ५ ओशालथ B (b) ६ पराहिअन्ते AB (c) F.
पराहि BDK. पपराहअन्ते H (a). पशुरि H. ७ गणपरावे pr an pr B (d).
८ मक्रमं CJ. पिपशतं K. ९ शुपुलित्त AB (c) F. शपुलित्त B (a). शुपुलित्त B
(bd), शपुलित्त D.

एकः । हण्ड ओहीन्ता, पेक्ख पेक्ख ।

णअलीपेधाणभूदे वज्झीअन्ते कदेन्तअण्णाए ।

किं लुअदि अन्तलिकखे आदु अणम्भे पडदि वज्जे ॥ ८ ॥ (४) 30

द्वितीयः । अँले गोहा,

ण अं लुअदि अँन्तलिकखे णेअ णेअम्भे पडदि वज्जे ।

महिलासैमूहमेहे निवेडदि णअणम्बु धैराहिं ॥ ९ ॥

अवि अ ।

वज्झम्मि णीअमाणे जैणइश शव्वइश लोदमाणइश । 35

णअणशलिलेहि शिंते लच्छादो ण उँणमइ लेणू ॥ १० ॥ (५)

एकः— (४) हण्डे इति सम्बुद्धिरादाने । आहीन्ता इति
द्वितीयस्य चण्डालस्य नाम । पद्य पद्य । णअलीति । आर्या [छन्दः] ।
नगरीपधानभूते । वज्झीअन्ते वध्यमाने । कृतान्ताश्रया । किं रो-
दित्यन्तरिक्षम् । आदु अथवा । अनभ्रं पतति वयम् ॥ ८ ॥

द्वितीयः— (५) अरे गोहा इति प्रथमचण्डालनाम । ण
अ लुअदि (दी)ति । आर्या [छन्दः] । न च रोदित्यन्तरिक्षं नैवानुभ्रं
पतति वयम् । महिलासमूहमेघान्निपतति नयनान्बु धाराभिः ॥ ९ ॥
अपि च । वज्झम्मीति । आर्या [छन्दः] । वध्ये नीयमाने जनस्य स-
र्वस्य रोदमानस्य (रुदतः) । नयनसलिलैः सिक्तो रथ्यासौ नोद्यमेति
रेणुः ॥ १० ॥

१ आहीन्ता AB (bc) CJ; आहीन्ता II (d). २ om. B (b). ३ पधानभूजरी
अते AB (c), ० मूद B (a); ० भूदेअन्ते D; अण्णाण K. ४ वज्झीअन्ते II (b),
० वज्झन्ते II (d); वज्झइज्जन्ते E. ५ ० दनुअणए II (a), ० आण्णाए B. (d); ० आण्णाए
D II. ६ वड्ढे K. ७ अलेले B; अले अले B (a). ८ om. B (b) ९ om. B (a).
१० अल ० AB (c). ११ णे अणम्भे II (a). १२ सैमूह AB (acd) D; सैमूहे B (b).
१३ निवेड BDK; निवण्ड E. १४ धैराहिं B. १५ अणम्बु DFH. १६ सिले
AB (abcd) D; सिले H. १७ ठणमए AB B (ac); ठणमए DH. १८ लेणू AB (ac).

चारुदत्तः । निरूप्य सकरणम् ।

एताः पुनर्हर्म्यगताः स्त्रियो मां
वातायनार्धेन विनिःसृतास्याः ।

हा चारुदत्तेत्यभिभाषमाणा
बाष्पं प्रणालीभिरिवोत्सृजन्ति ॥ ११ ॥

चाण्डालौ । आअच्छ ले चारुदत्ता, आअच्छ । इमं
घोषेणट्टाणं । आहणेध डिण्डिमं । घोशेध घोशेणं (६) ।

उभौ । शुणाध अज्जा, शुणाध । एते शत्यवाहविणअ-
४५ दत्तश्च णत्थिके शौअलदत्तश्च पुत्तके अज्जचौलुंदत्ते णाम ।
एदिणा किल अकज्जकालिणा गणिआ वैशान्तशेणा अत्थ-
कल्लवत्तश्च कौलणादो गुण्णं पुष्फकलण्डअजिण्णुज्जाणं पेवे-
शिअ बाहुपाशवलकालेण मैल्लिदत्ति । एते शौलोत्ते गहिदे,

चारु०—एता इति । इन्द्रवज्रा छन्दः । 'वातायनं गवाक्षः
स्यात्' ॥ ११ ॥

चाण्डा०—(६) आगच्छ रे चारुदत्त, आगच्छ । इदं घोषण-
स्थानम् । आहतं डिण्डिमम् । घोषत(पयत) घोषणाम् ।

उभौ—चाण्डालादित्यर्थः । (७) भृशत आर्याः, भृशत । एव
सार्यवाहविनयदत्तस्य नम्रा सागरदत्तस्य पुत्रक आर्यचारुदत्तो नाम ।

१ विनिःसृताश्च II (a), °ह्य K १ आअच्छ B (d) °अभ E १ घोषण°
AB (abcd) १ आहणेण्ट B (b), आहणेध B (d) १ शेष DEK. १ घोषणं
FK. २ गुणाध II (b), शुणाध B (d) < स्रज्व ह° G. २ गहिदे B (d), गहिदे
D, गहिदे E. १० सार्य° BDK ११ पुत्रके B (b) h, Pr. m B (d),
पुत्रके I पुत्रके G. १२ °आह० AB (abc) D ११ गवाक्षेणा AB (ac)
११ भरत° E १२ om: हो B (d) E. १३ शेष B (d). १४ मल्लिभान् AB
(bcd) DEFGK. १८ शौलोत्ति AB (c). शौलोत्ति B (b). लोत्ते marg ए B
(d), शौलोत्ति D, एते लोत्ते E °लोत्ते° II

शअं अ पेडिवण्णे । तदो लण्णा पालएण अम्हे आणत्ता एदं
मालेदुं । जदि अवले ईदिशे उंभअलोअविलुखं अकज्जं ५०
कलेदि तं पि लाआ पालए णव्वं ज्जेव्व शाशदि (७) ।

चारुदत्तः । तनिवेदं स्वगतम् ।

मखशतपरिपूतं गोत्रमुद्रासितं मे

सदसि निबिडचैत्यब्रह्मघोषैः पुरस्तात् ।

मम मरणदशायां वर्त्तमानस्य पापै-

४५

स्तदसदृशमनुष्यैर्घुष्यते घोषणायाम् ॥ १२ ॥

उदीक्ष्य कर्गो विधाय । हौं प्रिये वसन्तसेने,

एतेन किलाकार्यकारिणा गणिका वसन्तसेनार्थकल्यवर्तस्य कारणा-
च्छून्यं पुष्पकरण्डकजीर्णोद्यानं प्रवेदय बाहुपाशयलात्कारेण मारि-
तेति । एषः सगोत्रो (लोप्सो) गृहीतः, स्वयं च प्रतिपन्नः । तदा
राजा पालकेन अय (आवा) माश्रमाः (मै) एतं मारयितुम् ।
यद्यपर ईदृशमुभयलोकविरुद्धमकार्यं करोति तमपि राजा पालक
एवमेष शास्ति ।

चारु०—मखशतेति । मालिनी छन्दः । सदसि...यशस्य मह-
ति मण्डपे । निबिडानि घनानि । चैत्यान्यायतनानि । तत्र ब्रह्मणां
वेदानां घोषैर्मे गोत्रं कुलमुद्रासितमासीत् । पापैरसदृशीरननुरूपैरयो-
र्यैश्चाण्डालादिभिर्ननुष्यैर्घोषणायाम् तन्मम गोत्रं घुष्यत इति महाननर्थ
इति भावः । 'गोत्रं नास्ति कुलेचले' इति कोशः ॥ १२ ॥

१ पविडिवण्णे B (d); प ...डिवण्णे H. १ om. B (d). १ ईदिशे AB (bc)
ईदिशे B (a); ईदिशे B (d); ईदिशे DEF. ४ उद्वय B, इद्वय B (a). ५ कलोदि
B(b). ६ पि D. ७ om. AB (c) DF. ८ om. ABB (ac).

शशिविमलमयुखशुभ्रदेन्ति
सुषचिरविद्रुमसन्निभाधैरौष्ठि ।

६०

तव वदनभवामृतं निपीय
कथमवशो ह्ययंशोविषं पिबामि ॥ १३ ॥

उभौ । ओशलध अज्जा, ओशलध ।

एशो गुणलअणणिही शैज्जणदुक्खाण उत्तलणशेदू ।
अशुवण्णं मण्डेणअं अेवणीअदि अज्ज णअलीदो ॥ १४ ॥

६० अण्णं च ।

संखे कखु होठ लोए लोए शैहशैण्ठिदाण तेंचिह्ला ।
विणिवैडिदाण णेल्लणं पिअआली दुल्लहो होदि ॥ १५ ॥

शशिविमलेति । पुष्पितामा छन्दः । अवशः पराधीनः ।
अयशोरूपं विषम् ॥ १३ ॥

उभौ—चाण्डालावित्यर्थः । (८) अपसरत आर्याः, अपसरत । एशो
हति । आर्या छन्दः । एष गुणरत्ननिधिः सज्जनदुःखानामुत्तरणसेतुः ।
असुखं मण्डनमपनीयते च न गरीतः । एष चासदस्तः ॥ १४ ॥
अन्यम् । सध्वे इति । आर्या छन्दः । सर्वः स्तु मयति लोके लोकः
सखसंक्षितानाम् । तच्चिह्ला चिन्तायुक्तः । विनिपतितानां मरणां
प्रियकारी दुर्लभो भवति ॥ १५ ॥

१° दन्तं K. २ सुविश्रितं B (h), °द्रुमं B (a). ३ °धैरौष्ठि DGH, °परीडं K.
४ °वशो ? DF, वंशो H. ५ वृक्ष AB (ac) H. ६ सज्जन AB (abcd) CDJ.
७ दुःखानां AB (ac). ८ °सेतु AB (abc) DE. ९ असुखमपनीयं AB (ac)
CDJ, असुखणी B (h). १० मण्डनार्थं pr. m. B (d), मण्डनी DII. ११ अ-
वणी B (b), °वणीभदि B (d). १२ शब्दे J. १३ मृदु AB (abcd) DE.
१४ सेधदाण AB (c), सन्धिदाण B (a) D, संधिराण B (b), सन्धिराण H.
(d); सन्धिदाण E; सन्धिदाण H. १५ तवश B (b), तवशो DII. १६ (रवो)
H (b), (विनि) न Fj. °शब्द AB (c). १७ मरण H (a). १८ होड D

चारुदत्तः । सर्वतोवलोक्य ।

अमी हि वेस्त्वान्तनिरुद्धवक्त्राः

प्रयान्ति मे दूरतरं वयस्याः ।

70

परोपि बन्धुः समसंस्थितस्य

मित्रं न कश्चिद्विपमस्थितस्य ॥ १६ ॥

चाण्डालौ । ओशालणं केदं । विविक्तं लाभमग्गं । ना
आग्नेध एदं दिण्णवज्झैचिण्हं (९) ।

चारुदत्तः । निःश्वस्य । मैत्रेय भोः किमिदमर्थं । इत्यादि १६

[१० ४०० स्थितं श्लोकं] पठति ।

नेपथ्ये । हा तौद, हा पिअवअस्त (१०) ।

चारुदत्तः । आकर्ष्य सकरुणम् । भोः स्वैजातिमहत्तर,

इच्छाम्यहं भवतः सकाशात्प्रतिग्रहं कर्तुम् ।

चारु०—अमी हीति । स्पष्टमुत्तरार्थम् । 'सर्वः खलु' इत्यार्यया
समानार्थम् ॥ १६ ॥

चाण्डा०—(९) अपसारणं कृतम् । विविक्तो राजमार्गः ।
तदानयतैतं दत्तव्यमिदम् ।

नेपथ्ये—(१०) हा तात हा प्रियवयस्य ।

चारु०—स्वजातिमहत्तरेति चाण्डालसंबोधनम् ।

१ वेस्त्वान्तरहृ० BDFG. २ ओशलणं AB (c) D. ३ किदं B (a). ४ विविक्तं
AB (bc), विविण किद B (a). ५ अग्नेध K. ६ दिण B (ad). ७ वज्ज AB
(bcd) K. ८ om: B B (a); निश्वस्य B (d). ९ मिदमिग्यादि B. १० For
इत्यादि whole मगोवपातो &c., D. ११ तात AB (bcd). १२ om B (a).
१३ स्वरुध B (b).

80 चाण्डालौ । किं अम्हाणं ओ हत्थादो पडिग्गहं के-
लेशि (११) ।

चारुदत्तः । शान्तं पापम् । नोररीक्ष्यकारी दुराचारः
पालक इव चाण्डालः । तत्परलोकार्थं पुत्रमुखं ब्रह्मभ्यर्थये ।

चाण्डालौ । एवं कलीअदु (१२) ।

88 (नेपथ्ये । हा ताद, हा आवुक्क (१३) ।)

चारुदत्तः । श्रुत्वा भकरुणम् । भोः स्वजातिमहत्तर ।
इत्यादि पठति ।

चाण्डालौ । अले पेउला, खेणं अन्तलं देधे । एओ अज्ज-
बोलुदत्ते पेत्तमुहं पेक्खेदु । नेप्पयाभिमुखम् । अज्ज, ईदो इदो ।
90 औअच्छ ले दोलआ, आअच्छ (१४) ।

चाण्डा०— (११) [किमस्माकं च हस्तात्प्रतिग्रहं करोषि ।]

चाण्डा०— (१२) एवं क्रियताम् ।

[नेपथ्ये]— (१३) हा तात हा पितः ।

चाण्डा०— अरे, आगच्छस्वागच्छतु (?) ।

उभौ— (१४) [अरे] प्रचुराः हे जना इत्यर्थः । (पउला
पौराः) । क्षणं क्षणमन्तरे ददत (दत्त) । एव आर्यचारुदत्तः
पुत्रमुखं पश्यतु । आर्य, इत [इतः ?] । आगच्छ रे दारक, आगच्छ ।

१ om. J. २ कलेषि B (abc) E, pr. m. B (d). ३ नाररीक्षित° AB (bc) DG, न यतो° B (d) E. ४ कार्ये G. ५ करी° BDE ६ जाती-
स्यादि DK. ७ After this word आअच्छदु° अपर—आअच्छदु । उभौ
before अले B. In these speeches for आअच्छदु first speech अले
आअच्छदु B (bd) GK. In the same speech अले आअच्छदु first speech
E. ८ om. B (abd). ९ पउला जग D १० खण खण EK. ११ देव AB (c).
१२ चाइदत्ते AB (abcd) D. १३ मुलं AB (bcd) DEK. १४ पोसयदु B (a)
१५ om. AB (bcd) D. १६ आअच्छ B (d), आअच्छ E. १७ दारक B (a).

वतः प्रविशति दारकमादाय

विदूषकः । तुवरदु तुवरदु भद्मुहो । पिदा दे मारिदुं
णीअदि (१५) ।

दारकः । हो ताद, हा आवुक (१६) ।

विदूषकः । हां पिअवअस्स, कहिं मेए तुमं पेक्खि- ७५
दब्बो । (१७) ।

चारुदत्तः । पुत्रं मित्रं च वीक्ष्य । हा पुत्र, हा मैत्रेय ।
एकस्मिन् । भोः, कष्टम् ।

चिरं खलु भविष्यामि परलोके पिपासितः ।

अत्यल्पमिदमस्माकं निवापोदकभोजनम् ॥ १७ ॥ 100

किं पुत्राय प्रयच्छामि । आत्मानमवलोक्य । यतोपवीतं दृष्ट्वा ।
आं, इदं तावदस्ति मम च ।

अमौक्तिकमसौवर्णं ब्राह्मणानां त्रिभूषणम् ।

देवतानां पितॄणां च भागो येन प्रदीयते ॥ १८ ॥

इति यतोपवीतं ददाति ।

105

विदू०—(१५) उपरमनु उपरमनु (स्वरतां स्वरतां) भद्र-
मुखः । पिता ते मारयितुं नीयते ।

दार०—(१६) हा पितर, हा तात ।

विदू०—(१७) हा प्रियवयस्य, कुत्र मया त्वं द्रष्टव्यः ।

चारु०—चिरमिति । श्लोकः ॥ १७ ॥ अमौक्तिकमिति ।

श्लोकः । येन यतोपवीतेन ॥ १८ ॥

१ हा आवुक हा ताद AB (bcd) DEG. २ om: D. ३ मये AB (bc). ४ लो-
कविशः ॥ (a). ५ भोजनम् DH. ६ युवायपि? K. ७ न वीक्ष्य BB (a), न
विलेख्य ॥ (d) EK. ८ आ AB (bc); आ: DG.

चाण्डालः । आअच्छ ले^१ चारुदत्ता, आअच्छ (१८) ।

द्वितीयः । अले, अज्जचालुदत्तं णिलुववदेण णामेण
आलवेशि । अले, पेक्ख ।

अब्भुदए अवशाणे तहे अ लंत्तिन्दिवं अहदमग्गा ।

110 उहामे व्व किशोली णिअदी कखु पेडिच्छिहुं जादि ॥१९॥
अण्णं च ।

शुक्खा वेवदेशा शे किं^२ पेणमिअमत्थएण कैअण्वं ।

राहुगोहिदे विअ चन्देण वेन्दणीए जणपदइश ॥२०॥ (१९)

चाण्डा०— (१८) आगच्छ रे चारुदत्त, आगच्छ ।

द्विती०—(१९) अरे, आर्यचारुदत्त (सम्) । निरुपपदे नायैत्यादिबि-
शेषणशून्येनेत्यर्थः । नाम्नालपसि । अरे, पश्य । अब्भुअे(दए) इति ।
आर्या छन्दः । अभ्युदयेवसाने तथा च रात्रिदिवमहतमार्गा । उहा-
मेव किशोरी नियतिः खलु परीक्षितुं याति ॥ १९ ॥ अन्यथ ।
शुक्खेति । आर्या छन्दः । शुक्का व्यपदेशाः । शे अस्य । किं
प्रणमितमस्तकेन कर्तव्यम् । राहुगृहीतोपि च चन्द्रो न वन्दनीयो
जनपदस्य ॥ विअ इत्येकं पदं वा । राहुगृहीत इव चन्द्र इत्यर्थः ।

१ चाण्डालौ D. २ रे B (a) DII. ३ चारु० AB (abc) D. ४ आभन्व B (d). ५ पेक्ख पेक्ख G. ६ अब्भुदये AB (acd) D; अब्भुदये B (h). ७ अवसाने D. ८ तद्वत् AB (abcd) D (= तथा च AB (c); तद्वत् G; तद्वत् K. ९ रात्रिदि० B (a); रात्रिदि० D. १० विअदी G. ११ पडिच्छिहुं (= परीक्षितुं) AB (c). पडिच्छिहुं DII; पडिच्छिहुं J. १२ गुहा B (a), गुहा B (bd); गुहा D; गुहा E; गुहा G. १३ विवदेशा B (ad); ववदेशो B (b); विवदेशा EK. १४ om: B (b). १५ मणमणद्व B (a); मण० B (b) EK; मण marg मणु B (d); मणमिभ मण्यए ज J. १६ कादणं B B (a); काभदणं G. १७ गोहिदे AB (bc) B. गोहिदे B (a). १८ विअदे J. १९ वन्दणीओ EG.

बालकः । अरे रे चाण्डाला, कर्हि ओबुकं णेध (२०) ।

चारुदत्तः । वत्स,

115

अंसेन विभ्रत्करवीरमालां

स्कन्धेन शूलं हृदयेन शोकम् ।

आघातमद्याहमनुप्रयामि

शामित्रमोलब्धुमिवाध्वरेजैः ॥ २१ ॥

अस्य चारुदत्तस्य । व्यपदेशाः कलङ्काः । यसन्तसेना मारिते-
त्येवंरूपा अपवादव्यवहाराः । शुष्का वृथैवेत्यर्थः । प्रणमितेन मस्त-
केन किं कर्तव्यम् । (स्त्रीणस्यां (स्या)स्य चारुदत्तस्य लज्जयावन(त)-
मस्तकोपि न स्वमसीति भावेः) । तत्र राहुगृहीतेन्दुर्दृष्टान्त इत्य-
वगन्तव्यम् ॥ २० ॥

बाल०—(२०) अरे अरे चाण्डालाः (तौ), कुत्रावुकं मम
पितरम् । णेध नयत (य) ।

चारु०—अंसेनेति । इन्द्रवज्रा छन्दः । आघातमधिकरणीयं व-
धस्थानम् । अध्वरे यज्ञे । अजम्बुगो यज्ञपशुः । आलम्बु-
म् । आलम्बनं (न) मभिमन्त्रणपूर्वकं हननं तस्यामुम् । शामित्रं
यज्ञीयं पशुहननस्थानम् । अनुप्रयाति यथा तथाहमथाधिकर-
णीयं वधस्थानमनुप्रयामीत्यर्थः । 'शमिता यज्ञे' इति सूत्रं पा-
णिनेर्वैदिक्यां प्रक्रियायाम् । शामितरि भवं शामित्रम् । यज्ञे पशुधा-
तस्थानमित्यर्थः ॥ २१ ॥

१ अले अले AB (abcd) DE GK. २ चाण्डाला B B (a); चाण्डाला B
(bd) EGK. ३ ओबुकं D; ओबुकं E. ४ स्कन्धेन B (a) H. ५ अघात० H.
६ आलम्ब० AB (bc); आलम्ब० इवा B (d). ७ अध्वरेजैः B (a). ८ त्वताज० II (d)
pr. m. ज, om : अध्वरेजैः E.

120

चाण्डालः । दोलआ,

ण हु अम्हे चौण्डाला चौण्डालउलम्मि जादपुव्वा वि ।

जे अहिभवन्ति शाहुं ते पावा तेअ चौण्डाला ॥२२॥ (२१)

दारकः । ता कीस मरिष आवुकं (२२) ।

चाण्डालः । दीहाओ, अँत्त लाअणिओओ वल्लु अव-

125 लज्झदि । ण हु अम्हे (२३) ।

दारकः । वोवादेध मं । मुञ्चध आवुकं (२४) ।

चाण्डालः । 'दीहाओ, एवं भणन्ते चिल्ले मे जीव' (२५) ।

चारुदत्तसूत्रेण 'अरे अरे चाण्डाला' इति संबोध्याहूतं
आहत्तरं (२) माहुः (?) ।

चाण्डा०—(२१) दारक । ण हु अम्हे इति । आर्या छन्दः ।
न खलु वयं चाण्डालाधाण्डालकुले जातपूर्वा अपि । येभिभवन्ति
साधुं ते पापास्ते च चाण्डालाः ॥ २२ ॥

दार०—(२२) तत् । कीस किमर्थम् । मारयत(धः) पितरम् ।

चाण्डा०—(२३) हे दीर्घायुः, अत्र राजनियोगः खल्व-
पराध्यति । न खलु वयम् (आयाम्) । अयस्त्वज्ज्ञप्तापराध्याम इति
विपरिणम्य विभक्तिमन्वयः ।

दार०—(२४) व्यापादयत(तं) माम् । मुञ्चत (तं)
पितरम् ।

चाण्डा०—(२५) हे दीर्घायुः, एवं मणंधिरं मे जीय ।

१ om: B II (a), दारक G. २ चाण्डाला BECK. ३ चाण्डाला AB (abcd) GK.
४ अहिभवा B (२) ५ om: AB (br) F, वा DII. ६ वा D ७ साधुं AB
(abcd) DE. ८ मालेध AB (bcd) DEF. ९ om: BB (a) १० एवम् D
११ न वावादेध E; वावादिष A. १२ om B १३ एवम्. १४ मणंधिरं B (a)

चारुदत्तः । सायं पुत्रं कण्ठे गृहीत्वा ।

उदं त्रस्तलेऽसर्वस्वं सममाढ्यदरित्रयोः ।

अचन्दनमनौशीरं हृदयस्यानुलेपनम् ॥ २३ ॥ 130

‘अंसेन विभ्रत्’ इत्यादि पुनः पठति । अवलोम्य सगतम् ।

‘अमी हि वस्त्रान्तनिरुद्धवक्त्रा’ इत्यादि पठति ।

विदूषकः । भो भद्रमुहा, मुञ्चध पिअवअस्सं चारुदत्तं
मं वावादेध (२६) ।

चारुदत्तः । शौन्तं पापम् । दृष्ट्वा स्वेगतम् । अद्यावगच्छामि । 135

‘सम(सं)स्थिते’ इत्यादि पठति । प्रकाशम् । ‘एताः पुनर्हर्म्य-
गताः त्वियो मार्ये’ इत्यादि पुनः पठति ।

चारु०— इदं तदिति । अनुष्टुप् । इदं पुत्ररूपं वस्तु । तच्छ्रुति-
स्मृतिपुराणेषु प्रसिद्धमित्यर्थः । स्पष्टमवशिष्टम् ॥ २३ ॥ अंसेन
विभ्रदित्याद्यनुपदोक्तं (पृ० ४३५ श्लो० २१) पद्यामित्यर्थः । अमी
हीति । ‘अमी हि वस्त्रान्तनिरुद्धवक्त्राः प्रयान्ति मे दूरतरं वयस्याः ।
परोपि बन्धुः समसंस्थितस्य मित्रं न कश्चिद्विप(म)स्थितस्य’ इति
पूर्वोक्तं (पृ० ४३१ श्लो० १६) पद्यामित्यर्थः ।

विदू०— (२६) भो भद्रमुखाः (खी). मुञ्चत(तं) प्रियवयस्यं चारु-
दत्तम् । मां व्यापादयत(तं) । मार्यवे(तमि)त्यर्थः ।

चारु०— [४३६ पृष्ठे मुद्रितः ११ श्लोकः] ।

१ पुत्रं DH; om: K. २ सममायं ? K. ३ अचान्दनं DH, अवन्धन ? K.
४ After पठति ‘विश्र श्लोकः’ II. ५ निवृद्ध K. ६ वक्त्रा प्रयान्ति मे &c.;
whole II (d); प्रयान्ति &c. D. ७ इति II (d). ८ भद्रमुहा H. ९ मुञ्चध
BDEGK. १० शान्तं पापं twice II (a). ११ om: B (a). १२ अयं om: B II
(a). १३ समस्थितस्य मित्रं &c., whole followed by इति D. १४ Followed
by वातायनार्थेन &c इति for इत्यादि.

चाण्डालः । ओशलध अज्जा, ओशलध ।

किं पेक्खध शप्पुलिशं अज्जशवशेण प्पणट्ठजीवाशं ।

140 कूवम्मि खुडिदपाशं कम्मणकलशं व्व डुव्वन्तं ॥२४॥ (२७)

चारुदत्तः । सकरुणम् । 'शशिविमलमयूखे' इत्यादि पठति ।

अपरः । अले, पुणोवि घोशेहि^१ (२८) ।

चाण्डालः । तथा करोति ।

। चारुदत्तः ।

145

प्राप्तोहं व्यसनकृतां दशामनार्या

यत्रेदं फलमपि जीवितावसानम् ।

एषा च व्यथयति घोषणा मनो मे

श्रोतव्यं यदिदमसौ त्वया हतेति ॥ २५ ॥

चाण्डा०—(२७) अपसरत आर्याः, अपसरत । किं पेक्खधेति ।
आर्या छन्दः । किं पश्यत सत्पुरुषमयशोवशेन प्रणट्ठजीवाशम् ।
कूपे खण्डितपाशं कान्धनकलशमिव मज्जन्तम् ॥ २४ ॥

चारु०—[४३० पृष्ठे मुद्रितं १३ श्लोकम्] ।

अप०—चाण्डाल इत्यर्थः । (२८) अले, पुनरपि घोष (य) ।

चारु०—प्राप्तोहमिति । प्रहर्षिणी छन्दः । 'दशा वर्ताववस्थायाम्' इति कोशः । जीवितावसानं जीवितसमाप्तिः । तद्रूपं फलमिदम् । यत्रावस्थायां प्राप्तम् । असौ वसन्तसेना । त्वया चारुदत्त-
तेन ॥ २५ ॥

१ पोकख B. २ अलिज्जशवेण B (a), अज्जशवसेण K. ३ खुडिद० AB (abcd) D ४ पाशक B (b) ५ कलशम् B (b) G. ६ व्यथयति &c, whole as before for इत्यादि D ७ घोशेहि D, ग्वाशेहि E. ८ वसन्त DIL.

ततः प्रविशति प्रासादस्थो नदः ।

स्थावरकः । घोषणामाकर्ण्य सवैरुप्यम् । कथं अपावे चा- 150

लुदत्ते वावादीअदि । हेग्गे णिअलेण शामिणा बन्धिदे । भोदु ।
आक्रन्दामि । शुणाध अज्जा, शुणाध । अस्थि दाणिं मए पा-
वेण पवहणपडिवत्तेण पुप्फकलण्डअजिण्णुज्जाणं वशन्तशेणा
णीदा । तदो मम शामिणा मं ण कामेशित्ति कदुअ बाहुपाश-
बेलकालेण मालिदा । ण उण एदिणा अज्जेण । कथं विदूल- 155
दाए ण को वि शुणादि । ता किं कलेमि । अत्ताणअं पौडेमि ।
विज्जिन्त्य- । जइ एव्वं कलेमि तदा अज्जचौलुदत्ते ण वावादी-
अदि । भोदु । इमादो पौशादबौलग्गपदोलिकादो एदिणा
जिण्णेगवक्खेण अत्ताणअं णिक्खिवामि । वेलं हेग्गे उवलदे ।

स्थाव०-(२९) कथमपावधारुदत्तो व्यापायते । अहं निग-
डेन स्वामिना बद्धः । भवतु । आक्रन्दामि । शृणुतार्याः, शृणुत ।
अस्तीदानो मया पापेन प्रवहणपरिवर्तेन पुष्पकरण्डकजीर्णोद्यानं
वसन्तसेना नीता । ततो मम स्वामिना मां न कामयस इति कृत्वा
बाहुपाशबलात्कारेण मारिता । न पुनरेतेनार्येण । कथं विदूरतया
न कोपि भृणोति । तर्किकं करोमि । आत्मानं पातयामि । यद्येवं
करोमि तदार्यचारुदत्तो न व्यापायते । भवतु । अस्याः प्रासाद-

१ घोषणमा० II (d). २ चारु० AB (abcd) D. ३ हेग्गे AB (bcd) D.
४ अक्रन्दामि BDH. ५ अस्थि AB (bc) EF; pr. m. Corr. अस्थि marg. B
(d); अस्थि F, पत्य J. ६ पलिव० B, पडिव० B (a). ७ पुप्फ० III (d).
८ कलण्डअ० AB (bcd) D, कलण्डक० B; कलण्डक० B (a) E. ९ मं ण B (a);
मण B (d). १० बलकारेण AB (bcd) E. ११ अज्जअं EG. १२ पातेमि AB (abc)
DEPK, पातेमि B (d); पतेमि G. १३ om: B (a). १४ पादने AB (ac) D,
पादने B (bd) E. १५ Corr. पासाद B (d). १६ पादग० B (bd); पादग०
EK. १७ एदिण II (b). १८ जिणगवत्ते केण B (d). १९ णिविक्खि, K.
२० अयं B (a), अयं G. २१ हेग्गे AB (bcd) D.

160 ण उण एशे कुलउत्तविहेगाणं वासपादवे अज्जचेलुदत्ते ।
एवं जइ विवज्जामि लद्धे मए परल्लोए । इत्यात्मानं पातयित्वा ।
ही ही णं उवलदम्मि । भग्गे मे देण्डणिअले । ता चाण्डाल-
घोशं शैमण्णेशामि । दूद्वोपमृत्य । हंहो चाण्डाला, अन्तलं
अन्तलं (२९) ।

185 चाण्डालौ । अले, के अन्तलं भग्गेदि । (३०) ।

चेटः । शुर्णोध । इति पूर्वोक्तं पठति ।

वालाप्रश्रुतोलिकातः एतेन जीर्णगवाक्षेगात्मानं निक्षिपामि । वर-
महमुपरतः । न पुनरेष कुलपुत्रविहगानां वासपादव भार्यचारुदत्तः ।
एवं यदि विषये लब्धो मया परलोकः । ही आधर्ये । नोपरतोस्मि ।
भग्गे मे देण्डनिगडः । तच्चाण्डालघोषं समन्वेपयामि । हंहो चाण्डा-
लाः, अन्तरमन्तरम् ।

चाण्डा०— (३०) अरे, कोन्तरं याचते ।

चेटः—शृण्वन्त्वित्यादिः कवेरनुवादः । शुर्णाध अज्जा, शुर्णाधे-
त्यादेशेष्टवाक्यस्य पूर्वोक्तस्येति बोध्यम् ।

१ विहगानं II (a). २ आज्ञो B (b) ३ चारुदत्ते AB (bcd) D, चारुदत्तो
II (a) E ४ एवं. ५ यदि B (b) K; यदि BD (d) D ६ विवज्जामि B (a),
विविज्जामि H. ७ परल्लोए B (a), वल्लोए E. ८ om AB (bcd) DEK.
९ ण उण B B (ad), णं D, F. १० डड० AB (c); देण्डणि० II H; देण्डणिअले
II (bd) GK, देण्डणिअले DF which has भी, देण्डणिअले E. ११ घोमं AB
(abcd) DEK. १२ समण्णेशामि AB (abcd) DE. १३ दूद्वोप० II (b).
१४ चाण्डाला B; चाण्डाल AB (c) D, चाण्डाल B (abd). १५ अन्तरं AB (abcd)
DEF. १६ अन्तलं AB (cd) DEF, अन्तलन्त II (b). १७ भग्गेदि E
१८ शृण्वन्तु इति BEGK, शुर्णाध अज्जा इति D This is followed by the words
अस्यैव निरङ्कुपवस्य अधस्त्यदितीत्यर्थे इति ।

चारुदत्तः । अये,

कोयमेवविधे काले कालपाशस्थिते मयि ।

अनावृष्टिहते शैत्ये द्रोणमेघ इवोदितः ॥ २६ ॥

भोः, श्रुतं भवद्भिः ।

170

न भीतो मेरणादस्मि केवलं दूषितं यशः ।

विशुद्धस्य हि मे मृत्पुः पुत्रजन्मसमो भवेत् ॥ २७ ॥

अन्यथ ।

* तेनास्म्यकृतवैरेण क्षुब्धेणात्यल्पशुद्धिना ।

शैत्येव विपाक्तेन दूषितेनापि दूषितः ॥ २८ ॥

175

चाण्डालौ । धावलअ, अवि शैत्यं भण्णाशि (३१) ।

चेटः । शैत्यं । इंगो वि मा कश्च वि कश्चइश्चशि चि

पौशादवालग्गपेदोलिकाए दण्डेणिअलेण बन्धिअ णि-
क्खिसेत्ते (३२) ।

चारु०— कोयमेवमिति ॥ २६ ॥ न भीत इति ॥ २७ ॥

नेनेति । जैन शकारेण । न कृतं वैरं येन सह मा(म)येत्यर्थः ।

विपाक्तेन विपमिश्रेण । 'अञ्जु अक्षणे' इति धातुः । अनुष्टुप्

छन्दः सर्वत्र ॥ २८ ॥

चाण्डा०— (३१) स्यावरक, अपि सत्यं भणसि ।

चे०— (३२) सत्यम् । अहमपि मा कस्यापि कथयित्व-

मी(सी)ति प्राप्तादवालापप्रतोलिकायां दण्डनिगटेन यद्ध्वा निक्षिप्तः ।

१ मरुते DE. २ स्थितः BB (ad) K. ३ चारुदत्त DEFG ; मरुतेन विपाक्तेन mistake B (s). ४ क्षुब्धेन AB (bc). ५ चाण्डाल B (s) K; धावलभा B (d) H. ६ सत्य AB (abcd) DE. ७ अक्षणि AB (abcd) E. ८ मरुते AB (abcd) D. ९ इंगो AB (bcd) H. १० पालगपलगा K. ११ एदेमिभाए B H (s). १२ दण्डः BB (abd) G; दण्डनीयः E; दण्डः K. १३ विपमिश्रे AB (bcd).

शकारः । सहर्षम् ।

मंशेण तिवखाविलकेण भत्ते

शाकेण शूरेण शैमच्छकेण ।

भुक्तं मए अत्तणअश्श गेहे

शालिश्श कूलेण गुलोदणेण ॥ २९ ॥

185 कुण्ठं दत्त्वा । भिण्णकंशखङ्गणाए चाण्डालवाआए श-
लशंजोए । जथा अ एशे उरकालिदे वड्छडिण्डिमशब्दे
पेडहाणं अं शूणीअदि तथा तकेमि दलिइचालुदत्ताके व-
ड्छट्टाणं णीअदि ति । तां पेक्खिश्शं । शैशुविण्णेशे गैम

श०—(३३) मंशेणेति । इन्द्रवज्रा छन्दः । मंसेन ति-
क्ताम्लेन । भक्तमोदनः । शाक्रेण शूरेण समत्स्यकेन । भुक्त (भुक्तं) म-
यात्मनो गेहे शाले(लिः) कूलेण ओदनेन । गुडौदनेन ॥ २९ ॥ भिण(ण)-
कंस(श)खङ्गणाए(ए) भिन्नकांस्यवत्खङ्गणायाः कटुविकृतस्वरायाः
चाण्डालवाचायाः स्वरसंयोगः । यथा चैप उरकालिदे उद्गीतो
वध्यडिण्डिमशब्दः गट्टहानां च श्रूयते तथा तर्कयामि दरिद्र-
चारुदत्तको वध्यस्थानं नीयत इति । तत्प्रेक्षिष्ये द्रष्टा(क्ष्या)मीति वा ।

१ मतेण K. २ तिवखा—D, ०विकेण. K. ३ सगच्छः AB (abcd) h;
शमकजकेण E. ४ अण्णअस्स AB (bcd) DLG; अण्णकस्स B (a). ५ शालि-
श्शकूलेण (=सावश्यकूलेण) B, (=शाल्या कूलेण) D. ६ गुडो B (a), गुणो E,
गुलोदण II. ७ भिण्णसत्तद्धं AB (bc), भिन्नखङ्गण B (a), भिन्नकंसल
H (d); ०कसल D, भिन्नकंसल G, भिन्नकस H, भिन्नकसत्तद्धं
K c वायाए AB (abcd); चाण्डाल B, चाण्डालवाचाए E वावाडयाए H, ९ उका-
लिदे B (a), उवखालिदे J. १० पट्टहाण BD. ११ नंभ om II (a) १२ पेक्खिस्स
AB (bc) E. १३ दत्तु JK. १४ अविण्णेशेण महन्ते AB (c) F; अविण्ण-
शेण महन्ते H (d). अविण्णेशेण महन्ते D, अविण्णेशेण महन्ते H, १५ णाय
twice II (a).

महन्ते हेलकदश पेलिदोशे होदि । शुदं अ मए जे वि किल
शुं वावादअन्तं पेक्खदि तदश अण्णादिशं जम्मन्तलं अक्खि 190
लोगे ण होदि । मए क्खु विंशर्गण्ठिगंभपविंटेण विअ
कीडएण किं पि अन्तलं मग्गमाणेण उंप्पाडिदे ताह दलिह-
चालुदत्ताह विणेशे । शंम्पदं अत्तणकेलिकाए पेशादवालग्ग-
पेदोलिकाए अहिलुहिअ अत्तणो पेलकमं पेक्खामि । तथा
कत्तो दूरा च । ही ही एदाह दलिहचालुदत्ताह वेड्डं णीअमो 193
णाह, एंशे वड्डे जणशंम्मदे । जं वेलं अंम्हालिशे पेयले वलमणुंदशे

शत्रुविनाशो नाम महान् हृदयस्य परितोषो भवति । भुतं च
मया योपि किल शत्रुं ध्यापाद्यमानं पश्यति तस्यान्यस्मिञ्जन्मा-
न्तरे (न्मानि) क्षिरेणो न भवति । वावाद्यमाणमिति यत्कठये वावाद-
यन्तं ध्यापाद्यन्तमात्मानं मारयन्तमित्यर्थिकेयमुक्तिरर्थस्य तथाभा-
वितया शकारवधं द्योतयतीति ध्येयम् । मया खलु विपमंन्यिगर्भ-
प्रविधेयम् कीटकेन किमप्यन्तरं मार्गमाणेनोत्पादितं (तः) तस्य

१ हलभक्त BDEFK; लभक्त G. २ पडिदोशे AB (abcd) E; पडि-
तोशे D. ३ च BDEF. ४ वदयतं AB (bc) DK. ५ अण्णादिश AB (a).
६ जम्मन्तलं E. ७ विण AB (abcd) DH. ८ गन्दि AB (c); गन्दि B (a).
९ गण्ठि ? C. १० पविंटेण AB (abcd) CDK. ११ वि AB (abcd) D.
१२ उंप्पाडिदे B (ad) EK. १३ विणसे B (a). १४ संपदं B (a). १५ अत्तण-
B (b). १६ पेशादं B (a); पेशादं B (b). १७ पेशोलिकाए AB (bc) D. १८ अहिलु-
E. १९ पेलकमं AB (abcd) EFG. २० om. DH. २१ ही (one) om.
AB (bcd) FGK; हा for हीति E. २२ वलमणुं AB (ac) D; वलं B
(b) G. २३ मण्णाह CJ. २४ एदो वड्डे D; एदो वड्डे E; एवड्डे J; यावदे K.
२५ मण्णदे B (a); संयंर D; मण्णदे K. २६ जं वेलं B (a) EK; जं om. B (b);
अवतं ? B (d). २७ मण्णादिशे H (a). २८ पवडे AB (abcd) DEFGK.
२९ वदं AB (abcd) DEFGK. ३० मण्णुंदशे AB (abc) DG; मण्णुंदशे EFK.

शकारः । न हि लभेणकुम्भशालिशो हेगो ईद्विभं
वारंवेदिमि (३८) ।

सर्वे । अहो, तुए मारिता । न अज्जचारुदत्तेण (३९) ।

215 शकारः । केँ एवं भणादि (४०) ।

सर्वे । चेटमुदिश्य । न एसो साहु (४१) ।

शकारः । अपवार्य सभयम् । अविदमादिके अविदमादिके ।
कथं थावेल्लके चेडे गुरदु न मए शस्त्रदे । एशे खुलु मम
अकज्जइश शैक्खी । विचिन्त्य । एवं दाव कैलइश ।

220 प्रकाशम् । अलिअ भैरुटालका हो एशे चेडे सुवर्णचोलिआए

श०— (३८) न हि लकुम्भशालिशो हेगो व्यापादयामि ।

सर्वे— (३९) अहो, त्वया मारिता । नार्यचारुदत्तेन ।

श०— (४०) क एष भणति ।

सर्वे— (४१) नन्वेष साधुः ।

श०— (४१) अविदमादिके अविदमादिके । खेदेभ्ययम् ।

कथं स्थावरकचेटः सुदु न मया संयतः । एष खलु ममाकार्यस्य
साक्षी । एव तावत्करिष्यामि । अलीकं मिथ्या । भट्टारकाः ।
हो अहो । एष चेटः सुवर्णचोरिकायाः । हेतौ पञ्चमीयम् । सुवर्ण-

१ लदण AB (bc) G, ओदण मण्ण जोत० B (d), ओदण० E लदण० F, लोदण० K २ शालिशो B (b) ३ हेगो AB (bcd) DE, ४ इद्विभं AB (abcd) ODJK ५ वारंवेदिमि AB (bc) (=व्यापादयामि) AB (c), वारंवेदि B (d) E वारंवेदिमि DH, वारंवेदि G ६ मालिया AB (acd) DE, मारिता B (b). ७ किं ? II ८ साहु AB (bc) D. ९ om B B (a) मादिके om D १० थावडम् AB (cd), DFG थावडम् B (b) K, थावडम् B ११ गुरु AB (abcd) JK १२ सक्खी AB (abcd) D १३ कलइश ? D १४ भट्टारका AB (abc), भट्टार० B (d) CDJK १५ चेडे AB (bc) DEK.

मए गहिदे, पिदिदे, मालिदे, बदे अ । ता, किदेवेले एरो जं
भणादि किं शब्दं शब्दं । अपवारितकेन चेदस्य कटकं प्रयच्छति ।
सैरकम् । पुत्रका धावलका चेडा, एदं गेण्हिअ अण्णधा
भणाहि (४२) ।

चेटः । गृहीता । पेक्खध पेक्खध भेदालका हो, गुंव- 225
ण्णेण मं पलोभेदि (४३) ।

शंकारः । कटकमाच्छिद्य । एरो रो शुवण्णके जइश कोल.
णादो मए बदे । सुकोपम् । इहो चाण्डाला, मए क्वु एरो
शुवण्णभण्डाले णिउंते शुवण्णं चोलअन्ते मालिदे, पिदिदे ।
ता जदि ण पेत्तिआअध ता पिदिदे दाव पेक्खध (४४) । 230

चोरिकान्तोरित्यर्थः- । मया गृहीतस्ताडितो मारितो बद्धः । तत्कृत-
धैर एव यद्गति किं सर्वं सत्यम् । स्वैरम् । पुत्रक स्थावरक
चेट, एतद्गृहीत्वान्यथा भण ।

वे०—(४३) पश्यत भट्टारकाः भहो, सुवर्णेन मां प्रलोभयति ।

श०—(४४) एतत्तत्सुवर्णकं यस्य कारणात् (तु) मया बद्धः ।
इहो इति संमानपूर्व-संबोधनम् । चाण्डाला, मया खल्वेव सुवर्ण-
भाण्डारे नियुक्तः सुवर्णं चोरयन्मारितस्ताडितः । तद्यदि न
प्रत्ययध्वं (?) तदा पृष्ठं तावत्पश्यत ।

१ पिदिदे AB (ac) K; पिदि B (bd) CDJ. १ om. BB (a); १ किदे E.
४ om. B (d). १ मयाधि B (a); मयाधि ? D. १ शब्दं सत्त्वं E; शब्दं सत्त्वं K.
३ पुत्रका AB (c) CDJK; पुत्रका B (a), पुत्रका B (b); पुत्रका B (d) E.
८ धावडक AB (bed) DFK. ९ अनधा AB (c); अण्णधा II. १० om. AB
(bed) DEKG. ११ मया AB (abcd) CDEGJK. १२ शुवण्णेण II (abcd)
D. १३ कारणा om. दो AB (bcd) DEFG. १४ बदे AB (bc); बदे CDJ.
१५ चंडाला B (d); चंडाला DEH. १६ भंडाले B (a). १७ णिउंते D. १८ शुवण्ण
AB (c); शुवण्णं D. १९ पिदिदे AB (abcd) CDEJK. २० पदिआ ? AB
(ac). २१ पिदि AB (c), पिदि II (abd) CD; पिदि JK. २२ पेक्खध B (a).

चाण्डालौ । दृष्ट्वा । शोहेण भणादि । विडंते चेडे किं
ण प्पेडवदि (४५) ।

चेटः । हीमादिके ईदिशे दाशभावे जं शच्चं कं पि ण
पत्तिभाअदि । स्ररुणम् । अज्ज चालुदत्त, एत्तिके मे
235 विहवे (४६) । इति पादयोः पतति ।

चारुदत्तः । संकरुणम् ।

उत्तिष्ठ भोः पतितसाधुजनानुकम्पि-

न्निष्कारणोपगतवान्धव धर्मशील ।

चाण्डा० — (४५) शोमनं भणति । विडन्ते चेडे किं ण प्पेड-
वदि । वितप्रथेटः किं न प्रतपति इत्यर्थः । साडनादिना वितप्रथे-
टः किं न प्रतपति संतापेन किं किं स्वामिविरुद्धं नाचरति । न
वदति । येन स्वामिविनाशः स्यादपि तु सर्वमेवाचरति वदतीति
निर्गलितार्थः ।

चे० — (४६) हीमादिके खेदे । ईदृशो दासभावो यस्त-
त्यक्रमपि न प्रत्याप्यते । प्रत्ययो बोधः । न बोधविषयो भवतीत्य-
र्थः । प्रशस्तं सत्यं सत्यकम् । प्रशंसायां कम् । भार्य चारुदत्त,
पतावान्मे विभवः । सामर्थ्यमित्यर्थः ।

चारु०—उत्तिष्ठ भो इति । वसन्ततिलका छन्दः । न संवदति ।

१ शोहणं B (abcd) DE. २ विडन्ते D. ३ and यदि BCDEF GK; पतवदि J.
४ हीमादिके B. ५ दास० II (ab) E. ६ सचक ण पणि० II (a); सचक पि ण
पणि० B (d) E, सच कं पि० DG; सचक पि ण K. ७ पणिमा इअदि AB (bcd)
DEFGK, पणिआपदि B. ८ चारुदत्त AB (abcd) D. ९ om. B, II (a)
१० शीलः—DH.

यत्नः कृतोऽपि सुमहान्मेम मोक्षणाय ।

दैवं न संवदति किं न कृतं त्वयाद्य ॥ ३१ ॥ 240

चाण्डालौ । भट्टके, पिट्टिअ एदं धेडं निक्खाले-
हि (४७) ।

शकारः । जिण्डाल ले । इति निष्कामयति । अले चाण्डाला,
किं विलम्बेध, मांलेध एदं (४८) ।

चाण्डालौ । जेदि मुँवलशि ता शैअं ज्जेव्व मान्ते- 245
हि (४९) ।

रोहसेनः । अले चाण्डाला, 'मं मारेध, मुँव्वध आवु-
क्क (५०) ।

संवादः प्रामाण्यमिति तान्त्रिकाः । दैवं न प्रमाणतां प्रयातीत्यर्थः
॥ ३१ ॥

चाण्डा०— (४७) भट्टक, तादयिस्सैतं नेटं निष्काश(म)य ।
शका०— (४८) निस्तरहे । अरे चाण्डालाः(लौ), किं विलम्ब-
धम् (स्वेधाम्) । मारयतैतम् (तमेतम्) ।

चाण्डा०— (४९) यदि स्वरयसे तदा स्वयमेष मारय ।
रोह०— (५०) अरे चाण्डाला (लौ), मां मारयत (तम्),
गुञ्जत(तं) पितरम् ।

१ सुमहम् १ AB (c). २ भट्टके IJK. ३ शैअं AB (bcd) DGIK. ४ नि-
क्खालेहि BB (ad). ५ निष्काम B (d); निष्काल CJ, ले is followed by निरगत
D, निरगत E; निरगत K; निरगत (I). ६ निर्यागति AB (bcd) DFK;
निर्यागति E. ७ शकार—अले &c. ८ चाण्डाला B B (ab). ९ पिण्डकं AB
(c) E; पिण्डक B (bd) DH. १० मांलेध twice B (d) ११ यदि AB (abc)
FJK. १२ मुँवलशि B B (a); मुँवलशि DFIK. १३ शैअं AB (bc) EK.
१४ अरे B. This and the next speech omitted G. १५ चाण्डाला B (d) E.
चाण्डाला B B (a) मारेध मं B B (a), मारेध DH. १६ मुँव्वध K.

शकारः । शपुत्तं ज्जेव एदं मालेध (५१) ।

250

चारुदत्तः । सर्वमस्य मूर्खस्य संभाव्यते । तद्वच्छ पुत्र,
मानुः समीपम् ।

रोहसेनः । किं मए गदेण कादव्वम् (५२) ।

चारुदत्तः ।

आश्रमं वत्स गन्तव्यं गृहीत्वायैव मातरम् ।

255

मा पुत्र, पितृदोषेण स्वमप्येवं गमिष्यसि ॥ ३२ ॥

तद्वयस्य, गृहीत्वैनं व्रज ।

विदूषकः । भो वअस्स, एव्वं तुए जाणिदं तुए विणा अहं
पाणाइं धरेमि त्ति (५३) ।

शका०— (५१) सपुत्रमेवैतं मारयत(तम्) ।

रोह०— (५२) किं मया गतेन कर्तव्यम् ।

चारु०—आश्रममिति । अनुदुष् छन्दः । नृगरीमिनामुज्जायिनीं
परित्यज्य कस्यापि मुनेराश्रमं गन्तव्यं गृहीत्वा मातरम् । तत्राप्य-
यैव गन्तव्यं न-तु श्वः । अत्राह मा पुत्रेत्यादि । पितृदोषेण वस-
न्तसेनामारणापवादरूपापराधेनेत्यर्थः ॥ ३२ ॥

विदू०— (५३) भो वयस्य, एवं त्वया ज्ञात (तं) त्वया विनाहं
प्राणान्धारयामीति ।

चारुदत्तः । वयस्य, स्वाधीनजीवितस्य ने युज्यते तव
प्राणपरित्यागः ।

260

विदूषकः । स्वगतम् । जुक्तं नेदं । तथा वि ण सकुणोमि
पिअवअस्सविरेहिदो पाणाइं धारेदुं तिं । ता वेम्हणीए दारअं
समप्यिअ प्राणपरिचाएण अत्तणो पिअवअस्सं अणुगमिस्सं ।
प्रकाशम् । भो वअस्स, पराणेमि एदं लेहुं (५४) । इति सक-
ण्ठमंहं पादयोः पतति । दारकोपि रुदन्यतति ।

265

शकारः । अले, णं भणामि शपुत्ताकं चैलुदत्ताकं वै-
वादेध ति (५५) ।

चारुदत्तः । भयं नाटयति ।

चारु०— न पू(यु)ज्यते इत्यादि । पुत्रमेवात्मघातस्य महापात-
कत्वादिति भावः ।

विदू०— (५४) युक्तं नेदम् । (इदं स्वाधीनजीवितस्य
प्राणपरित्यागादि योग्यं नेत्यर्थः । किं-तु स्नेहशृङ्खलाबन्धनमोचन-
स्याशक्यत्वादाह । तथा वीत्यादि । तथापि न शक्नोमि प्रियवयस्य-
विरहितः प्राणान्धर्तुमिति । तद्वाङ्मन्यै दारकं समर्प्य प्राणपरि-
त्यागेनारमनः प्रियवयस्यमनुगमिष्यामि । भो वयस्य, परानयाम्ये-
तं लघु ।

शका० — (५५) अरे, ननु भणामि सपुत्रकं चारुदत्तकं
व्यापादयतेति (तमिति) ।

१ तव नयुज्यते मा० BB (a) २ विरहिरे AB (bc). ३ धारेदुति D. ४ om.
K. ५ वरुणं B (a). ६ Twice B (b). ७ चायेण K. ८ वअस्समग्गं K.
९ लघु AB (c) D १० ग्रहणं B (d). ११ चारु० B (a), om. D. १२ वावाधति
B (a).

चाण्डालौ । अले, णहि अम्हाण ईदिशी लेआणत्ती

270 जथा शपुत्तं चालुदत्तं वावादेध त्ति । ता णिक्कम ले दालआ,
णिक्कम (५६) । इति निष्कामयतः ।

चाण्डालौ । इमं तडअं धोराणट्ठाणं । ताडेध डिण्डि-
मं (५७) । पुनर्घोषयतः ।

शकारः । स्वगतम् । कथं ऐशे ण पत्तिआअन्ति पौले ।

275 प्रज्ञोक्षम् । हंहो चालुदत्ता वड्डुवका, ण पत्तिआअदि एशे
पौलेजणे । तां अत्तणकेलिकेए जीहाए भेणाहि मए वसन्त-
शेणिआ मौलिदेत्ति (५८) ।

चारुदत्तः । तूष्णीमास्ते ।

चाण्डा०—(५६) अरे, नद्यस्माकमीदृशी राजाश्रमिष्यया सपुत्रं
चारुदत्तं व्यापादयतेति(तमिति) । तन्निष्क(ष्का)म रे वारक ।

चाण्डा०—(५७) इदं तृतीयं घोषणास्थानम् । ताडयत डि-
ण्डिमम् ।

शका०—(५८) कथमेते न प्रत्ययन्ते पौराः । हंहो चारुद-
त्त वड्डुवक, न प्रत्ययते एष पौरजनः । तत् अस्मणकेलिकाए आ-
त्मीयया । जिहया भण मया वसन्तसेनिका मारितेति ।

१ om D. २ णहि J. ३ लेआणत्ति D ४ शपुत्ताक B. ५ चारुदत्त AB (bed), om B. ६ निष्कम AB (bc) DEK; निष्कम II (d) ७ om AB (bed) DEF. ८ घोसण AB (bed) DEH. ९ वड्डुण AB (c), छाणं B (b), डाण B (d), त्याण DH. १० पूर्वोक्त घोष० BB (a) ११ om, B (a) १२ ते B B (abd) EK. १३ पडत्त DH. १४ om B (a) १५ वरु० AB (bed). १६ वड्डुवका AB (c); वड्डुका B (b); वड्डुवका DH. १७ पत्तमा-
अदि AB (c), पत्तमादि D, पत्तमादि II. १८ पडत्त० DH. १९ ते E. २० केलि-
आप DH. २१ भणेहि BB (a) DH. २२ जणा BB (a) DH; वसन्तसेनिभा
E. २३ वावादिदेत्ति BB (a).

शकारः । अले चण्डाले गोहे, न भणादि चालुदत्तवेडु-
व्वके । ता भणावेध इमिणा जज्जलवंशखण्डेण शङ्खलेण २८०
ताल्लिअ ताल्लिअ (५९) ।

चाण्डालः । प्रहारमुद्यम्य । भो चालुदत्त, भणाहि (६०) ।

चारुदत्तः । सकरुणम् ।

प्राप्यैतद्वचसनमहार्णवप्रैपातं

न त्रासो न च मनसोस्ति मे विपादः ।

२८५

एको मां दहति जनापवादवाह्नि-

र्वक्तव्यं यदिह मया हता प्रियेति ॥३३॥

शकारः । पुनस्तथैव ।

शका०— (५९) अले चाण्डाल गोह, न भणति चारुदत्तवृद्ध-
वक्त्रः । बुडुव्वकः इतीयं भाषा । बुडुव्वक इति प्रलपन्ति च लोकाः ।
तद्वग्नयतानेन जर्जरवंशखण्डेन संखलेन ताडयित्वा । संखलेन
वध्यपट्टहङ्गिडिमयादनदण्डेनेत्यर्थः ।

चाण्डा०— (६०) भो चारुदत्त, भण ।

चारु०—प्राप्यैतद्वचनेति । एतद्वचनं वसन्तसेनामारणापवादरूपं
दुःखं तदेव महार्णवस्तत्र प्रपातं प्राप्येत्यन्वयः । प्रिया वसन्तसेना ॥ ३३ ॥

शका०— पुनस्तथैव । भणति—शेषः ।

१ चण्डाला B; चाण्डाला II (d) E. २ चारु० AB (bcd). ३ बुडुव्वके AB
(bc); बुडुव्वकके II; बुडुव्वकके II. ४ संखलेना BB (ad); संखलेना EK.
५ जर्जर AB (bed) K; जर्जर II (a) II. ६ संखलेन II (ad). ७ om: AB
(bc) DEF; तिभ B (d). ८ अज्जचालु० BB (a); चारुदन AB (abcd).
K. ९ महार्णवं F. १० प्रपातं AB (c) II; प्रपातं H (a).

चारुदत्तः । भो भोः पोराः, 'मया खलु नृगंसेन'

290 इत्यादि पुनः पठति ।

शकारः । वावादिदा (६१) ।

चारुदत्तः । एवमस्तु ।

चाण्डालः । अले, तेच अत्त वज्झवालिआ (६२) ।

द्वितीयः । अले, तव (६३) ।

295 प्रथमः । अले, लेखअं कैलेम्ह (६४) । इति बहुविध
लेखक कृत्वा ।

प्रथमः । अले, जदि मम केलिका वज्झवालिआ ता
चिट्ठेदु दाव मुहुत्तअं (६५) ।

द्वितीयः । किं निमित्तं (६६) ।

[चारु०— नवमाङ्कः । पृ० ४०९।४१७ च श्लो० ३०।३८ च ।]

शका०— (६१) व्यापादिता ।

चाण्डा०— (६२) अरे, तव वध्यपालिका ।

द्विती०— (६३) अरे, तव ।

प्रथ०— (६४) अरे, लेख कुर्मः (वंः) ।

प्रथ०—(६५) अरे, यदि मम केलिका मदीया । वध्यपालिका
तदा तिष्ठतु तावन्मुहूर्तम् । चारुदत्त इति शेषः । प्रक्रान्तं या ।

द्विती०— (६६) किं निमित्तम् ।

१ भो भो पोरा om DH २ Whole verse see before for इत्यादि D
३ अत्त om AB (cd) DK, तववज्झवालिआ II (b) ४ वज्झ AB (c) FG
५ अले अले II (a), ६ लेखअं AB (c) D; अलेखअं II (d), लेखक E
७ कलम्ह B (d) ८ वद० AB (ac) ९ वादिदा and over दा the letter य
B (d), वादिदा E १० चिट्ठ II (b) D, चिट्ठुम्हएव ? II

प्रथमः । अले, भणिदो ष्हि पिदेणा शग्गं गच्छन्तेण 300

जथा पुत्त वीरअ, जइ तुह वेज्झवाली होदि मा शहशत्ति
वावांअशि वज्झं (६७) ।

द्वितीयः । अले, किं निमित्तं (६८) ।

प्रथमः । कदावि कोवि शौहू अत्थं दैइअ वज्झं मोआ-
वेदि । कदावि लण्णो पुत्ते भोदि । तेणे वेइवेण शब्बवज्झाणं 305
मोक्खे भोदि । कदावि हत्थी बन्धं खण्डेदि । तेणे शम्भमेण
वेज्झे मुक्खे भोदि । कदावि लाअपेलिवत्ते भोदि । तेण शौव-
वज्झाणं मोक्खे भोदि (६९) ।

प्रथ०— (६७) अरे, भणितोस्मि पित्रा स्वर्गं गच्छता ।
त्रियमाणेन पित्रा मरणसमये मह्यं कथितमित्यर्थः । तदेवाह । जपे-
त्यादिना । यथा पुत्र वीरक, यदि सय यध्यपाली भवति मा सहस-
सि सहसैवेत्यर्थः । व्यापादयसि यध्यम् ।

द्विती०— (६८) अरे, किं निमित्तम् ।

प्रथ०— (६९) कदापि कोपि साधुरर्थं दत्त्वा वध्यं मोच-
यति । कदापि राज्ञः पुत्रो भवति । तेन वद्धावेन बद्धायेनेति देशी केव-
लं भाषा । वृद्धिमहोत्सवेनेत्यर्थः । महोत्सववृद्धयेति यावत् । सर्व-
यध्यानां मोक्षो भवति । कदापि हस्ती बन्धं खण्डयति । 'बन्धं

१ पिदुरुणा E. २ यथा AB (bc); अह D; अहर (I); H. ३ वज्जं AB (ac).
४ सहससि AB (bcd) K; अहससि वावां II; सहससि DH, शहससि E. ५ वावादी-
अशि BEK; वावादीअशि DH. ६ शौहू AB (bcd) DEF; शौहू J. ७ दैइय B
(a). ८ om: II (n). ९ कदावे E. १० पुत्तो DH. ११ नेव U. १२ om: B
B (a); वद्धावेण B (d); वद्धावण DH; वद्धावेण E; वद्धावेण K. १३ मोक्खो AB
(abcd) DJK. १४ होदि AB (bcd) DFGJK. १५ संभवेण. १६ वज्जो B
(d) H. १७ पुत्ते AB (bc) D; पुत्तो B (d) E. १८ शौववज्जं AB (abcd)
DEF. १९ तां J.

शेकारः । किं किं लाअपालिवत्ते होदि (७०) ।

310 चाण्डालः । अले, वज्झवालिआए लेखखअं कलेह
(७१) ।

शेकारः । अले, शिग्घं मालेध चालुदत्ताकं (७२) ।

इत्युक्त्वा चेष्टं गृहीत्वैकान्ते स्थितः ।

चाण्डालः । अज्ज चालुदत्त, लाअणिओओ कखु अव-
315 लेज्झदि । ण कखु अम्हे चाण्डाला । ता शुंमलेहि 'जं
शुंमालिदव्वं (७३) ।

एवमुक्त्वा इति पाठः कश्चित् । बन्धं छिन्नती (मत्ती) इत्यर्थः । तेन
संभ्रमेण यध्यो मुक्तो भवति । कदापि राजपरिवर्तो भवति । तेन सर्व-
यथानां मोक्षो भवति ।

शका०— (७०) किं किं राजपरिवर्तो भवति । राजः परि-
वर्तः परिवर्तनम् । अन्यो राजेत्यर्थः ।

चाण्डा०— (७१) अरे, बन्धपालिकाया लेखं कुर्मः (लेखं
कियत्यः पालिकास्तव मम च कियत्य आसन्नायाभ्यामुपभुक्ता या
काः का इत्येवं गगनरूपं लिखितदर्शनरूपं न व्यङ्ग्यद्वारमित्यर्थः ।
पूर्वमिह च बोध्यः)

शका०— (७२) अरे, शीघ्रं मारयत चारुदत्तकम् ।

चाण्डा०— (७३) आर्य चारुदत्त, राजनियोगः खल्यपरा-
भवति । न एतु वयं चाण्डालाः । नरस्मर यत्स्मर्नयम् ।

१ Speeches of चाण्डाल and शेकार om K. २ 'वज्झ' AB (bc) D; 'वदि' II (a), 'पलि' B (d). ३ अलेले B, अले अले B (a). ४ 'वज्झवालि' AB (bcd) EF, 'वज्झिवालि' D, 'वज्झिवालि' II. ५ लेखखं AB (c) DE. ६ लाअणिओ II (a), लाअणिओओ B (d). ७ 'वज्झदि' BCG; 'वज्झि' E. ८ ण AB (c) om B, II (bd) FG. ९ चाण्डाल AB (c). १० शुंमलेहि AB (bcd) DE; शुंमलि B (a). ११, om B (a) १२ B (b), या B (d). १३ शुंमलि D.

चारुदत्तः ।

प्रभवति यदि धर्मो दूषितस्यापि मेघ

प्रवेष्टुं पुरुषवाक्यैर्भाग्यदोषात्कथंचित् ।

सुरपतिभवनस्था यत्र तत्र स्थिता वा

320

व्यपनयतु कलङ्कं स्वस्वभावेन सर्व ॥३४॥

भोः, क तावन्मया गन्तव्यम् ।

चाण्डालः । अपतो दशपिता । अले, एदं दीशदि दक्खि-
णमेशाणं । जं पेक्खिअ वज्झा झत्ति पाणाइं मुञ्चन्ति । पेक्ख
पेक्खे ।

325

अइं कलेवलं पडिवत्तं कट्टन्ति दीहगोमोओ ।

अइं 'पि शूललग्गं वेसं विअ अट्ठहारशदश ॥३५॥ (७४)

चारु०— प्रभवतीति । मालिनी छन्दः । मूलानां न्यायाधीशाना-
मधिकरणिकादीनां पुरुषाणां वाक्यैर्दूषितस्याय मे भाग्यदोषाद्विदूषक-
कक्षतः सुवर्णालंकारनिपातरूपादूषितत्वे (स्ये) त्यन्वयः । स्वर्गस्था
भूमिस्थिता-या-सैव वसन्तसेनैव । इमं कलङ्कं दूरीकरोतु ॥ ३४ ॥

चाण्डा० — (७४) अरे, एतदृश्यते दक्षिणदशानम् । यत्प्रे-
क्ष्य वध्या झटिति प्राणान्मुञ्चन्ति । पश्य । अद्वेति । आर्या छन्दः ।
अर्थं कलेवरं प्रतिवृत्तं कर्षन्ति दीर्घगोमायवः । अर्थमपि शूललग्गं

१ प्रथम ॥ B (ad) EK. २ भवनस्था ॥ B (ad). ३ तथा० B (b).
४ दृश्यते० G. ५ तेषां E. ६ इति० ? K. ७ 'मलानं' ॥ (a). ८ 'अज्ज वज्झा'
B (a); पेक्खिवज्झा D. ९ झत्ति GJ, उच्यते E; ओति K. १० मुञ्चति AB
(c); मुञ्चेति B (a); मुञ्चति D. ११ om: AB (bc) DEF. १२ अटकलेवरप-
डिवत्त ॥ (abd) 'वृत्तं' DEH; 'वर्त्त' APGK, पलिवत्तं B. १३ कट्टति AB (c) E;
कट्टति B (ab), कट्टति B (d); कट्टन्ति B, कट्टति K. १४ गोपामओ DH.
१५ वि AB (abcd) DI; 'विमति' ? E; अर्थं वि K. १६ शूललग्गं B (a), शूललग्गं E,
शूललग्गं J. १७ वेसमिव B (abd), वेसमिव EK. १८ 'हासस्य' B (a)

चारुदत्तः । हा हतोस्मि मन्दभाग्यः । दाति सविगमुप-
विशति ।

330 शकारः । ण दाव गमिदशं । चोलुदत्तकं वावादअन्तं
दाव पेक्खामि । परिक्रम्य दृष्ट्वा । कथं उवविदटे (७५) ।

चाण्डालः । चोलुदत्ता, किं भीदिशि (७६) ।

चारुदत्तः । सहसोत्थाय । मूर्ख, 'न भीतो मरणादस्मि
केवलं दूषितं यथा' इत्यादि पुनः पठति ।

335 चाण्डालः । अज्ज चोलुदत्त, गअणेंदले पेडिवशन्तो
चन्दशुज्जो वि विपेत्ति लहन्ति । किं उंण अंणा मेलण-

वेशमियादृहासस्य । प्रतिघृत्तमर्थं कलेवरमित्यर्थः । गोमायुः शृ-
गालः । वेशमिवेत्यादेर्हास्यास्य(स्पर्श)मित्यर्थः ॥ ३५ ॥

शका० — (७५) न तावद्गमिष्यामि । चारुदत्तं व्यापाद्यमानं
तावत्पश्यामि । कथमुपविष्टः ।

चाण्डा० — (७६) चारुदत्त, किं भीतोति ।

[चारु० — पृ० ४४१ श्लो० २७]

चाण्डा० — (७७) आर्य चारुदत्त, गगनतले प्रतिघसन्तः

१ नेपथ्ये before शकारः B (abd) E. २ चारु० AB (bcd) E. ३ अन्ता B (d). ४ उवविदटे AB (abc) CDHJK; उवविदो B (d). ५ चाण्डालो B (a). ६ चोलुदत्त CJ. ७ भूदे० B (a); भिदे० B (d). ८ om: B (a) ९ भीदिमं BDEFGK. १० केवलं यथा om: B B (a); ११ Whole verse repeated to दूषितं with इति for इत्यादि D. १२ om: B (a) H. १३ चारु० AB (abcd) E. १४ तले B (a). १५ परि० B (d) E. १६ वगत्या AB (abcd) E. १७ मृच्छा AB (abcd) D. १८ om: AB (bc) D. १९ पुन BDEG. २० जग B (b), जग pr. m. corr. जग B (d); जग G. २१ यमज० DH.

भीरुआ माणवा वा । लोए कोवि उट्टिदो पडैदि, कोवि पडि-
दोवि उट्टेदि ।

उट्टन्तं पडन्ताह वंशणपाडिआ शवइश उण अत्थि ।

एदाइं हिअए केदुअ शन्धालेहि अत्ताणअं ॥ ३६ ॥ ३४०

चाण्डालं प्रति । एदं चेउट्टं घोशेणट्टोणे । ता उंघोशम्ह । (७७) ।
पुनस्तथैवोद्योपयतः ।

चारुदत्तः । हा प्रिये वसन्तसेने, 'शशिशकलमयूख'
इत्यादि पुनः पठति ।

(नौ) चन्द्रसूर्याः (यौ) विपत्तिं लभन्ते (भेते) । किं पुनर्जना-
मरणभीरुका मानवा वा । लोके [कोप्युत्थितः पतति], कोपि पतितो-
प्युत्तिष्ठते (ति) । उट्टन्त इति । उत्थितः पतनं च(?) । वसनपातिका
शवस्य पुनरस्ति । वसनपातिका वस्त्रपतनम् । वस्त्रं प्रसारितं यथा
निपतति पुनरुपतति च तथा शत्रोपि जीवति कदाचित् । किं
पुनर्जी(जी) वर्म(वन्म) नुप्यः पतितः पुनरुत्तिष्ठत(ति) इति
वाच्यमिति भावः) । एतानि हृदये कृत्वा स (?) संधारयात्मा-
नम् ॥ ३६ ॥ एतद्यतुर्यद्योपणास्थानम् । तदुद्योपामः (पयामः) ।

[चारु०—पृ० ४३० श्लो० १३]

१ भीरुआ B (a); भीतुआ B (b). २ माणवा, बालो. न-को-वि B (a);
मा वा वा लो न del. all. वा and न corr in ए II (d); माण..... लोए B
३ पडदि AB (abcd) DEFG. ४ उट्टदि II (d). ५ Not a verse BCD
उट्टत B (d); उट्ठन्त G; ६ वंशण II (b). ७ पाडिआ B. ८ शवइश II
(ad). ९ अत्थि E. १० संधालेहि AB (abcd) CDJ. ११ उंघोशं ABB
(bcd); चउत्थयं B (a); १२ घोसण० B (ad); घोवणा B (b) E; घोतणा DH.
१३ उंघाणं II (a); ठाण B (b), ठाण H. १४ सशकल AB (abcd) DE; घोसम्ह K.
१५ उद्योपयति AB (bc) FG; For पुनरुत्तयैव &c. उभौ शुणाध .... शासदि इति उद-
द्योपयति D. १६ शशिविमलं II (d); whole verse repeated for इत्यादि D;
शशिशकलमयूखेवदि K. १७ om. B.

345

ततः प्रविशति ससंभ्रमा वसन्तसेना भिक्षु ।

भिक्षुः । हीमाणहे अट्टेणपालेइशन्तं शमइशाशीअ
वँशन्तशेणिअं णंअन्ते अणुग्गहिँदम्हि पव्वज्जाए । उवाशि-
के, कहिँ तुमं णइइशं (७८) ।

350

वसन्तसेना । अज्ज, चारुदत्तस्स ज्जेवँ गेहं । तस्स
दंसणेण मअल्लाञ्छणस्स विअ कुमुदिणिँ आणन्देहि
मँ (७९) ।

355

भिक्षुः । स्वगतम् । कदलेण मार्गेण पविशामि । विचिन्त्य ।
लोभमग्गेण ज्जेव पविशामि । उवाशिके, ऐँहि । इम लाअ-
मग्गे । आकर्ण्य । किं णु हु ऐँशे लाअमग्गे महन्ते कैलअले
शुणीअँदि (८०) ।

वसन्तसेना भिक्षु । इमौ तौ पूर्वोक्तौ [५० ३६८-३७१] ।

भिक्षु - (७८) हीमाणहे आश्चर्यं । अस्यानपरिभ्रातां (न्ताम्) ।
समाश्वास्य वसन्तसेनिकां नयन्ननुगृहीतोस्मि । प्रव्रज्यया संन्या-
सेनेत्यर्थः । प्रव्रज्या संन्यासः । उपासिके, कुत्र त्वां नेष्यामि ।

वस० - (७९) आर्य, चारुदत्तस्यैव गेहम् । तस्य दर्शनेन
मृगलाञ्छनस्यैव कुमुदिनीमानन्दय माम् ।

भिक्षु - (८०) क(त)रेण मार्गेण प्रविशामि । राजा(ज)-
मार्गेणैव प्रविशामि । उपासिके, एहि । इमं राजमार्गम् (अर्थं)

१ पत्याण A B (c) F H अद्याण H (ab) h, पत्न्य D, अद्याण F, अद्याण G
२ पटिवशं B (abcd) [वशति H (a) E, दशति B (bc), दशति FG, दशति corr
दशति B (d) D H h] ३ विअ D ४ वसन्त° A B (abc) ५ नयन्ते
AB (c) D, नयन्तो B (ad) G, नयतो H (b) नयन्ता EK ६ णिगहिँदम्हि°
AB (bcd) G, अणग्गहिँ H ७ चारुदत्तश जेअ AB (c), चारुदत्तश H (a),
चारुदत्तशान्य H (b) चारुदत्तशेअ EK ८ एँशेअस BEG ९ णी DF H.
१० णं F, मां h ११ मग्गेण° E १२ मग्गाणि BB (a) १३ राभ° H (d)
१४ एहि एहि H B (a), एहिअ E १५ पासे B (d) १६ कलकले H (a),
कलकले B (b) १७ शुणीअदि AB (c)

वसन्तसेना । अयतो निरूप्य । कथं पुरतो महाजनस-
मूहो । अज्ज, जाणाहि दाव किण्णेदं त्ति । विसमभेरकन्ता
विअ वैसुन्धरा ऐअवासोण्णदा उज्जइणी वट्ठदि (८१) ।

चाण्डालः । इमं अ पँच्छिमं घोपणट्ठाणं । ता तालेध
डिण्डिमं । उँग्घोशेध घोशणं । तयाकृता । भो चालुदत्त, पँडि- 360
वैलेहि । मा भाआहि । लडुं ज्जेव मौलीअशि (८२) ।

चारुदत्तः । भगवत्यो देवताः ।

भिक्षुः । भुत्वा ससंभ्रमम् । उँवाशिके, तुमं किल चालुद-
त्तेण मालिदाशि त्ति चालुदत्ते मालिदुं णौअदि (८३) ।

राजमार्गः) । किं नु खल्वेव राजमार्गे महान्कलकलः श्रूयते ।

वस० - (८१) कथं पुरतो महाजनसमूहः । आर्य, जानीहि
तावत्किं नेदमिति । विषमभरक्रान्तेव वसुंधरा एकवासोच्चतोऽजयिनी
यतति(ते) ।

चाण्डा० - (८२) इदं च पश्चिमं घोषणस्थानम् । तत्ताडयत
डिण्डिमम् । उद्घोषयत घोषणाम् । भो चारुदत्त, प्रतिपालय । क्षमस्वे-
त्यर्थः । मा विभेहि(भीहि) । लघु शीघ्रमेव मार्यसे ।

भिक्षुः- श्रुत्वेति । घोषणां श्रुत्वेत्यर्थः । (८३) उपासिके, त्वं
किल चारुदत्तेन मारितासीति चारुदत्तो मारयितुं नीयते ।

१ भवकन्ता B (a); भरकन्ता D. २ वसुंधरा D. ३ एअवासो AB (c) D; एअवासो
pr. m. corr. एअवा°, B (d) एअवासो H. ४ पँच्छिमं ABC (a), पँछिमं B (b).
५ घोसणं B (ad). ६ तडिध BB (a). ७ उँग्घोशेध H (ad). ८ घोषणं
AB (bc) H; घोषणं B (ad) D. ९ चारु० B (ad). १० पडु D; पडि°
F. ११ वैलेहि .... भाआहि om. AB (hc) DG. १२ मौलीअदि. DEG.
१३ उवाशिक B (d). १४ चारु० H (a) १५ चालुदत्तो AB (abcd) CJ.

365

वसन्तसेना । ससंभ्रमम् । हेह्री हह्री कथं मम मन्द-
भाङ्गीए कदे अज्जचारुदत्तो वावादीअदि । भो, तुरिदं तुरिदं
आदेसेहि मग्गं (८४) ।

भिक्षुः । तुवलदु तुवलदु बुद्धोवाशिआ अज्जचौलुदत्तं
जीअन्तं शमंइशाशिदुं । अज्जा, अन्तलं अन्तलं देध (८५) ।

370

वसन्तसेना । अन्तरं अन्तरं (८६) ।

चाण्डालः । अज्ज चौलुदत्त, शौमिणिओओ अवलेज्झ-
दि । ता शौमलेहि जं शौमलिदब्बं (८७) ।

चारुदत्तः । किं बहुना । 'प्रभवति' इत्यादि श्लोकं पठति ।

वस०—(८४) हह्री हह्री । भये वीप्सा । कथं मम मन्दभागिन्याः
कृत आर्यचारुदत्तो व्यापाद्यते । भोः, त्वरितं त्वरितमादिश मार्गम् ।

भिक्षुः—(८५) त्वरतां त्वरतां बुद्धोपासिकार्यचारुदत्तं जीयन्तं
समाश्रुतुम् (आसयितुम्) । आर्याः, अन्तरमन्तरं ददत (दत्त) ।

वस०—(८६) अन्तरमन्तरम् ।

चाण्डा०—(८७) आर्य चारुदत्त, स्वामिनिगोपराध्यति ।
तत्स्मर यत्स्मर्तव्यम् ।

[चारु०—पृ० ४५७ श्लो० ३४]

१ इदि इदि D. २ अज्ज om' II (a). ३ चारुदत्तो AB (abc) DII.
४ तुरिदं तुरिदं II (a). ५ ओपनदु ओपनदु G. ६ बुद्धोवाशिआ CJ; वशिआ
D; वद्धोवाशिआ G. ७ चाद० B (a). ८ अज्जवत्तं B (a); जीअन्तं B (d).
९ वरइदिदु AB (bc); वदइदिदु II (a); वरइदिदु DG. १० अन्तलं अन्तलं
AB (abcd) DEF. ११ चाद० AB (bc). १२ शौमिणिओओ AB (abcd) II १३ शौमलेहि
B (a). १४ वरइदि BDE; वरइवत्ति B (b). १५ गुणइदि AB (bcd) D; गुणइदि
B (a). १६ गुणइदि AB (bcd) D; गुणइदि B (a). १७ ओकइदं BB (a), om
G; whole verse for इत्यादि D.

चाण्डालः । खड्गमाकृष्य । अज्ज चालुदत्त, उत्ताणे भविअ
शमं चिट्ठे । एकपहारेण मालिअ तुमं शग्गं णेम्ह (८८) । ३७५
चारुदत्तः । तथा तिष्ठति ।

चाण्डालः । श्वर्तुमीहत्वे । खड्गपत्रनं हस्तादभिनयन् । ही कथं ।
आअट्ठिदे शल्लोशं मुट्ठीए मुट्ठिणा गैहीदे वि ।
धलणीए कीश पडिदे दालुणके अशणिशणिहे खग्गे ॥ ३७ ॥
अथा एदं शब्दं तेषां तस्मिन् विवज्जदि अज्जचालु- ३८०
दत्ते ति । भवतिदि शज्जवोशिणि, पशीदि पशीदि । अवि णाम
चालुदत्तश्च मोक्खे भवे । तदो अणुंगहिदं तुए चाण्डा-
लउलं भवे (८९) ।

चाण्डालः — (८८) आर्य चारुदत्त, उत्तानो भूत्वा समं तिष्ठ ।
एकप्रहारेण मारयित्वा त्वां स्वर्गे नयामः ।

चाण्डालः — (८९) ही विस्मये । कथम् । आअट्ठिदे
इति । आर्या छन्दः । आकूटः सरोपं मुट्ठी मुट्ठिणा गृहीतोपि ।
धरण्यां किमर्थं पतितो दारुणकोशानिसंनिभः खड्गः ॥ ३७ ॥
यथैतत्संबृत्तं तथा तर्कयामि न विषयत आर्यचारुदत्त इति । भग-

१ चालुदत्ता AB (c) DGK, चारुदत्त II (ab). २ समं AB (abcd) DJ.
३ चिट्ठ C. ४ उपहासेण BD. ५ मज्झिम B (a). ६ सग्ग B (a); सग्ग E.
७ om: AB (bc) DG. ८ आअट्ठिदे II (a). ९ शल्लोशे B (d) १० मुट्ठि E.
११ गिहिदे B (d); गीहिदे E. १२ धरणीए B (a) K. १३ दालुणए BB (a).
१४ अशणिहे E. १५ सवुत्तं A B (abcd) DJ. १६ तथा B (d). १७ णा D.
१८ विज्जति B (a); विज्जदि B (d). १९ चारु० AB (abc); दत्तति D. २० सस;
AB (bc) FG; सत्य० B (ad) K; सत्य DE; हसत्य II. २१ वाशिणि B (a);
वाशिणि text, marg. हि B (d); वाशिणी F; वाशिनि GK. २२ चारु० AB (abc) D.
२३ मोक्खे AB (abcd) DK. २४ गिहिदं AB (abcd) EK; गिहिदं D. २५ चाण्डाल०
B B (bd).

अपरः । जेधाण्णत्तं अणुचिठ्ठम्ह (९०) ।

385 प्रथमः । भोदु । एव्वं कलेम्ह (९१) । इत्थुभी चारु-
दत्तं शूले समारोपयितुमिच्छतः ।

चारुदत्तः । 'प्रभवति' इत्यादि पुनः पठति ।

भिक्षुर्वसन्तसेना च । दृष्ट्वा । अज्जा , मा दाव मा
दाव । अज्जा, एमा अहं मन्दभाइणी जाए कारणादो एसो
390 वावादीअदि (९२) ।

चाण्डालः । दृष्ट्वा ।

तुलिदं का उण एशो अंशपड्ढेत्तेण चिउलभालेण ।

मा मेत्ति बाहलन्ती उट्ठिदहस्था इदो एदि ॥३८॥ (९३)

वति सख्यासिनि, प्रसीद । सख्यः पर्यतस्तत्र वर्तमानां दुर्गा देवीं
प्रार्थयते । प्रार्थनामेवाहावि णामेत्यादिना । अपि नाम चारुदत्तस्य
गोक्षो भवेत् । तदनुगृहीतं स्वया चाण्डालकुलं भवेत् ।

अपरः — (९०) यथाश्रमनुतिष्ठावः ।

प्रथमः — (९१) भवतु । एवं कुर्यः ।

चारु०—प्रभवतीति पद्यमन्तकाले स्मरणरूपमिति तदेव पुनः
पुनः पठतीति ध्येयम् ।

भिक्षुर्वस०—(९२) आर्याः, मा तावत् । आर्याः, एवाहं मन्द-
भागिनी यस्याः कारणादेव व्यापाद्यते ।

चाण्डा० — (९३) तुलिदमिति । आर्या उन्दः । त्यरितं

१ जयजगत् B (bd). १ गिह्म C. १ भोदु भेदु G. ४ अभिज्ञा G. ५ Fol-
lowed by लतापमन्त्रि D. १ om. AB (c) DE. ७ om. (i. c जग्गा AB
(bcd) DLEK; जग्ग G. ९ कारणा BGh; magh. दो B (d), कारणा F
१० एव B(a) ११ पड्ढेत्तेण AB (abcd) DE. १२ गिह्म B (ab) K; भुदु G.
१३ उट्ठिद AB (bc) LG, उट्ठिद D.

वसन्तसेना । अञ्जे चारुदत्त, किण्णेदं (९४) । इत्युपपत्तिः ।
पतति ।

395

भिक्षुः । अञ्ज चालुदत्त, किण्णेदं (९५) । इति पादयोः
पतति ।

चाण्डालः । सभयमपेक्ष्य । कथं वैशान्तशोणा । णं कथु
अम्हेहिं शाहू ण वावादिदे (९६) ।

400

भिक्षुः । उत्थाय । अले, जीवदि चालुदत्ते (९७) ।

चाण्डालः । जीवदि वस्सरसदं (९८) ।

वसन्तसेना । गृहर्षम् । पैशुज्जीविदम्हि (९९) ।

का पुनरेषांसपतता विकुरभारेण । मा मेति व्याहरन्त्युत्थितहस्तेत
एति ॥ ३८ ॥

वस० - (९४) आर्य चारुदत्त(त्त), किं नैवमिति । नि

भिक्षुः - (९५) आर्यचारुदत्त, किं नैवम् । नि

चाण्डा० - (९६) कथं वसन्तसेना । ननु खलु(?) खल्वस्माभिः

साधुर्न व्यापादितः ।

भिक्षुः - (९७) अले, जीवति चारुदत्तः ।

चाण्डा० - (९८) जीवति वस्सरसदम् ।

वस० - (९९) प्रत्युज्जीवितास्मि । निर्यतजीवस्य पुनर्जीविनं

१ om. II (a). २ चालुदत्त B (d). ३ *जेदंति AB (abcd); *जेदंति DE.
४ चारुदत्तस्य AB (c) DF; चारुदत्त B (a); चारुदत्तस्य B (b). ५ *उपपत्त्य AB
II (abc) CDFJK. ६ वसन्तसेना AB (abcd)E. ७ णं कथु repeated once more
EGK. ८ शाहू AB (c) DG; शाहू B (abd) E. ९ अञ्जचालु० B; अञ्जचारु०
B (a) E. १० वस्सरसदं II (a); वस्सरसदं B (b); वस्सरसदं B (d); वासरसदं D,
वस्सरसदं EK. वस्सरसदं J. ११ *पुवर्जीवि० B (d); सचर्जीवि० K.

चाण्डालः । ता जाव एटं वुचंतं लाइणो जेणवाडर्ग-
दइश णिवेदेम्ह (१००) । इति निष्क्रमतः ।

405 शकारः । असत्तेनां दृष्ट्वा सत्रासम् । हीमादिके केण
गम्भदाशी जीवाविदा । उक्कन्ताइं मे पाणाइं । भोदु । पला-
इइशं (१) । इति पलायते ।

चाण्डालः । उपसृत्य । अले, णं अम्हाणं ईदिशो लोभा-
णत्ती जेण शो वावादिदा तं मालेधेत्ति । ता लद्धिअशालभं
410 ज्जेव अण्णेशम्ह (२) । इति निष्क्रान्तौ ।

प्रत्युज्जीवनम् । गतजीविता पुनरागतजीवितास्मीत्यर्थः । भव जी-
वस्थानीयथावदस एवेत्यवधेयम् ।

चाण्डा० — (१००) तयावदेतं वृत्तान्तं राक्षो यक्षवादगत-
स्य निवेद्यावः ।

शक्ता० — (१) हीमादिके खेदे । केन गर्भदासी जीवाविदा
जीवदवस्थां प्रापितेत्यर्थः । उत्क्रान्ता मे प्राणाः । भवतु । पलायित्वे ।

चाण्डा० — उपसृत्येति । द्वितीयचाण्डालस्य समीपं गत्वे-
त्यर्थः । (२) भदे, नन्नस्माकमीदृशी राजाश्रमिणेन साध्यापादि-
ता तं मारयत । सत्राष्ट्रियदयालभेयान्वेषयावः ।

१ अभासं B B (a); अलसं G; पुनं J. २ लोभो AP (c) CDGJ;
लोभो B (a) लाइणो E. ३ अत्र B (d). ४ गदग AB (abc) D. ५ निवेद
I G. ६ दृष्ट्वा AB (bcd) CJ. ७ अविदा DH. ८ लोभा B (a); लोभा
H (d); लोभा E. ९ अलस H. १० om. B B (a) ११ इदिश AB (bc);
om: H; इदिशी B (l). १२ लोभनि K. १३ व AB (abcd) DFG;
लोभ B B (abd). after १३. १४ (v) om. BDFG. १५ भवेद DE.

चारुदत्तः । यविस्मयम् ।

केधेमभ्युद्यते शस्त्रे मृत्युवक्त्रगते मयि ।

अनावृष्टिहते शस्ये श्रोणवृष्टिरिवोगता ॥ ३९ ॥

भवलोकाय च ।

वसन्तसेना किमियं द्वितीया

415

समागता सैव दिवः किमित्यम् ।

भ्रान्तं मनः पश्यति वा ममैनां

वसन्तसेना न मृताथ सैव ॥ ४० ॥

अथवा ।

किं नु स्वर्गात्पुनः प्राप्ता मम जीवातुंकाम्यया ।

420

तस्या रूपानुरूपेण किमुतान्येयमागता ॥ ४१ ॥

वसन्तसेना । साक्षमुत्थाय पादयोर्निपत्य । अञ्ज चारुदत्त,
सा उज्ज्व अहं पावा जाए कारणादो ईअं तुण असरिसी अ-
वत्था पाविदा (३) ।

चारु० — केयमिति । अनुष्टुप् ॥ ३९ ॥ वसन्तसेनेति ।
स्पष्टम् । [उपजातिच्छन्दः] ॥ ४० ॥ किं न्विति । श्लोकः ।
जीयातोर्जीवनौपधस्य काम्ययेच्छया । 'जीयानुर्जीवनौपधम्'
इत्यमरः । काम्येच्छा । तस्या वसन्तसेनाया रूपस्यानुरूपेण सादृश्येन
विशिष्टेत्यर्थः । विशेषणे तृतीया ॥ ४१ ॥

वस० — (३) आर्य चारुदत्त, सैवाहं पापा यस्याः कारणा-
दियं स्वयासदृश्यतस्या प्राप्ता ।

१ केयं समु० K. २ सस्ये DE. ३ मय्यगृष्टिरिव० AB (bed) DEFGK.
४ नु B (d). ५ नुक्कमया B (b) E; नुक्कमया H (d). ६ कारणा B (b) LG;
marg. रो B (d). ७ om. K. ८ वरिगा E.

425 नेपथ्ये । अक्षरिभं अक्षरिभं । जीवति वसन्तसेनां (४) ।
इति सर्वे पठन्ति ।

चारुदत्तः । आकर्ण्य सहसोत्थाय स्पर्शसुखमभिनीय निमीलि-
ताक्ष एव हर्षगदगदाक्षरम् । प्रिये, वसन्तसेना त्वम् ।

वसन्तसेना । सा जैव्वाहं मन्दभाभा (५) ।

430 चारुदत्तः । निरुप्य सहर्षम् । कथं वसन्तसेनैव । सानन्दम् ।

कुतो बाष्पाम्बुधाराभिः क्षपयन्ती पयोधरौ ।

मयि मृत्युवशं प्राप्ते विद्येव समुपागता ॥ ४२ ॥

प्रिये वसन्तसेने,

त्वदर्थमेतद्विनिपात्यमानं

435 देहं त्वयैव प्रतिमोचितं मे ।

अहो प्रभावं प्रियसङ्गमस्य

मृतोपि को नाम पुनर्ध्रियेत ॥ ४३ ॥

अपि च । प्रिये, पेदेय ।

रक्तं तदेव वरवस्त्रमियं च माला

440 कान्तागमेन हि^१ वरस्य यथा विभाति ।

[नेपथ्ये]—(४) आधर्यमाधर्यम् । जीवति वसन्तसेना ।

वस०—(५) सैवाहं मन्दभाग्या ।

चारु०—कुत इति । अनुष्टुप् छन्दः । विद्यात्र मृतसंजीवनी बोध्या
॥ ४२ ॥ त्वदर्थमिति । [उपेन्द्रयचाच्छन्दः] । एतद्देहमिति । 'कायो देहः

ह्रीवपुंसोः, इत्यमरः । पुनर्ध्रियेत पुनर्जिबे[दि]त्यर्थः ॥ ४३ ॥ रक्तमिति ।

१ अक्षरिभ B (b) K pr m B (d) २ तेना J. ३ स्पर्शसुखमभिनीय AB
(c) F, स्पर्शसुखमभिनीय B (bd) स्पर्शसुखमभिनीय DH, स्पर्शसुखमभिनीय E. ४ निमित्तम्
B (a) ५ om BB (a) ६ बाष्पाम्बु AB (c) FG, बाष्पाम्बु H ७ रतापयन्ती D
८ प्रतिमा K ९ प्रभावं H १० निवेत ॥ ११ वरवस्त्र B (a) १२ विहरय ॥

एते च वध्यपटहध्वनयस्तथैव

जाता विवाहपटहध्वनिभिः समानाः॥४४॥

वसन्तसेना । अदिदक्खिणदाए किं ण्णेदं ववसिदं
अज्जेण (६) ।

चारुदत्तः । प्रिये, त्वं किल मया हतेति ।

445

पूर्वानुबद्भवेरेण शत्रुणा प्रभुविष्णुना ।

नरके पततो तेन मनागस्मि निपातितः ॥ ४५ ॥

वसन्तसेना । कैर्णो पिपाय । सन्तं पावं । तेण म्हिं राज-
सालेण वावादिदा (७) ।

चारुदत्तः । भिक्षुं दृष्ट्वा । अयमपि कः ।

450

अत्र वाच्यार्थः स्पष्टः । व्यङ्ग्यार्थस्तु तावदेवावतीमिमां (मा) माप-
दमुपभुज्यापि यदि तवाहं दरिद्रतया न दयितस्त्वदानर्थ इति । विवाह
इवेति किं वाच्यम् । तथ च मम चायं विवाह एवासीदितः परं
कदापि मा मामत्याक्षीरिति आवसेयः । [वसन्ततितकं वृत्तम्]॥४४॥

वस० — (६) अदिदक्षिणतया किं तेदं व्यवसितमार्येण । दक्षिण-
तोदारता समर्थता या । किं नेदमित्यानुपूर्वा धितर्के इत्यसकृदुक्तम् ।

पूर्वेति । श्लोकः । शत्रुणा शकारेण ।

चारु०—प्रभुविष्णुना राजदयालतया प्रभुणेत्यर्थः । यतो मुक्तोतो
मनानिति ॥ ४५ ॥

वस० — (७) शान्तं पापम् । प्रतिहतममङ्गलम् । तेनास्मि
राजदयालेन व्यापादिता ।

425 नेपथ्ये । अञ्जरिअं अञ्जरिअं । जीवदि वसन्तसेनां (४) ।
इति सर्वे पठन्ति ।

चासुदत्तः । आकर्ण्य सहस्रोत्थाय स्पर्शमुखमभिनीय निमीलि-
ताक्ष एव हर्षगद्गदाक्षरम् । प्रिये, वसन्तसेना त्वम् ।
वसन्तसेना । सा जेष्वाहं मन्दभाभा (५) ।

430 चासुदत्तः । निरुप्य सहर्षम् । कथं वसन्तसेनैव । सानन्दम् ।
कुतो आष्पाम्बुधाराभिः क्षिपयन्ती पयोधरौ ।
मयि मृत्युवशां प्राप्ते विद्येव समुपागता ॥ ४२ ॥

प्रिये वसन्तसेने,

त्वदर्थमेतद्विनिपात्यमानं

435 देहं त्वयैव प्रतिमोचितं मे ।

अहो प्रभांवः प्रियसङ्गमस्य

मृतोपि को नाम पुनर्ध्रियेत ॥ ४३ ॥

अपि च । प्रिये, पदेय ।

रक्तं तदेव वरवस्त्रमियं च माला

440 कान्तागमेन हि^{१२} वरस्य यथा विभाति ।

[नेपथ्ये]—(४) आर्धर्यमाधर्यम् । जीवति वसन्तसेना ।

वस०—(५) सैवाहं मन्दभाग्या ।

चारु०—कुत इति । अनुष्टुप् छन्दः । विशात्र मृतसंजीवनी बोध्या
॥ ४२ ॥ त्वदर्थमिति । [उपेन्द्रवचाच्छन्दः] । एतद्देहमिति । 'कायो देहः

हीवपुंसोः, इत्यमरः । पुनर्ध्रियेत पुनर्जीवे[दि]त्यर्थः ॥ ४३ ॥ रक्तमिति ।

१ अञ्जरिअ B (b) K pr. m B (d) २ सेना J. ३ सरसगुणनिर्मा^० AB
(c) F ; सरसगुणनिर्मा^० B (bd) ; सरसगुणनिर्मा^० DH ; सरसगुणनिर्मा^० E. ४ निमित्तात् ?
B (a) ५ om B B (a) ६ वाप्याम्बु^० AB (c) FG, वाप्याम्बु H ७ रत्नपद्मी D.
८ प्रतिमा^० h. ९ प्रभावा H १० विदेत^० H ११ वरस्य वरस्य B (a) १२ विररर^० H.

नेपथ्ये । कलकलः ।

जयति वृषभकेतुर्दक्षयज्ञस्य हन्ता

तदनु जयति भेत्ता पण्मुखः क्रौञ्चशत्रुः ।

तदनु जयति कुत्सन् शुभकैलासकेतुं

विनिहतवरवैरी चार्यको गां विशालाम् ॥ ४६ ॥

465

प्रविश्य सहसा

शर्विलकः ।

हत्वा तं कुनृपमहं हि पालकं भो-

स्तद्राज्ये व्रुतर्मभिपिच्य चार्यकं तम् ।

तस्याज्ञां शिरसि निधाय शेषभूतां

मोक्षयेहं ध्यसनगतं च चारुदत्तम् ॥ ४७ ॥

470

हत्वा रिपुं तं बलमन्त्रहीनं

पौरान्संभावास्य पुनः प्रेक्षयति ।

ग न मां महु मन्यस इति बाहुपाशबलात्कारेण मारिता । मया वृद्धा ।

जयनीति । वृषभकेतुः शिवः । हन्ता भेत्ता । (भेत्ता हन्ता)

क्रौञ्चशत्रुरिति प्रभृतप्रभावाभिप्रायम् । आर्यकः पूर्वोक्तः । सिद्धादि-

दराज्यलाभश्चान्यः सः । शुभकैल(ता)सध्वजाम् । गां पृथिवीम् ।

कुत्सन् संपूर्णाम् । जयति स्वायत्तीकरोतीत्यर्थः । [मालिनी चण्डः]

॥ ४६ ॥

शर्विलकः—विनिहतवरवैरीति यदुक्तं तदाह । हत्वेति । स्प-

ष्टम् । शेषभूतां चरमाम् । इत्यनेन सर्वं कर्तव्यमन्यत्कृतमिति

ध्यनिः । [प्रहर्षिणी वृत्तम्] ॥ ४७ ॥ हत्वा रिपुमिति । बलं

सिन्यम् । मन्त्रवध । आभ्यां हीनम् । प्रेक्षयत्युपनिषत्पादेः

१ वृषभकेतुर्दक्षः G. २ चण्डोः DH. ३ om. II (a). ४ केतुः AB (ed) D.
५ विनिहित AB (bc) DF. ६ वैरी AB (abc) F; वैरी DH. ७ न? K.
८ अभिप्रेक्ष्य II (a). ९ निषः B; निषः B (d). १० यत्नः J. ११ वृषभस्य
AB (bc) F. १२ प्रेक्षयति AB (bc) DF.

वसन्तसेना । तेण अणज्जेण वावादिदा । ऐदिणा अ-
ज्जेण जीवाविदमिह (८) ।

चारुदत्तः । कस्त्वमकारणबन्धुः ।

भिक्षुः । ण पच्चभिआणादि मं अज्जो । अहं शे अज्ज-

455 इश चलणशंवाहचिन्तए शंवाहके णाम जूदिअलेहिं
गहिदे एदाए उवाशिकाए अज्जइश केल्केत्ति अलंका-
पणणिक्कीदिमिह । तेण अ जूदणिव्वेदेण शकशमणके शंवुत्ते
मिह । एशा वि अज्जा पवहणविपर्येज्जाशेण पुप्फकेलण्डकजि-
ण्णुज्जाणं गदो । तेण अं अणज्जेण ण मं बेहु मेणेशिन्ति
460 बाहुपाशवलकालेण मालिदा । मए दिद्वा (९) ।

वस० — (८) तेनानार्येण व्यापादिता । एतेनार्येण जीवं प्रा-
वितास्मि ।

भिक्षुः ०—(९) न प्रत्यभिजानाति मामार्यः । अहं स आर्यस्य
चरणसंवाहचिन्तया संवाहको [नाम] द्यूतकैरेवृक्षीत एतयोपासि-
कया अज्जइश केल्केत्ति आर्यस्यात्मीय इत्यलंकारपणनिष्क्री-
तोस्मि । तेन च द्यूतनिर्वेदेन शाक्यभ्रमणकः संवृत्तोस्मि । एषा-
प्यार्या प्रवहणविपर्यासेन पुष्पकरण्डकजीर्णोद्यानं गता । तेन चानार्ये-

१ एदिणा K. २ आणादि B (ad) K; पगहिआणदि G. ३ संवाह AB (bc); शंवा-
हचिन्तण om. D. ४ चिन्तएज्ज ? B (a). ५ संवाहके D. ६ om. AB (bcd).
DEGK. ७ अज्जइश B (a); अज्जइश B (d). ८ केल्के० B (a). ९ कारपण
B (a). १० निहिदे B (a). ११ शंवुत्ते E; शंवुत्तये G. १२ ०/िअशमण
AB (c) D; ०विदयेण ? B (a); ०वित्तिरिज्जशेण B (b); ०विपयमणि EK. १३
करण्डक AB (c) D; करण्डक II (a) E; करण्ड II (bd). १४ गदो ? II (a). १५
om: B B (a) D. १६ बुहु ? A. १७ मनेहि० AB (bc) D; मनेहि II (d).
मनेशि ? II. १८ मएदिद्वा om. B B (a).

नेपथ्ये । कलकलः ।

जयति वृषभकेतुर्दक्षयज्ञस्य हन्ता

तदनु जयति भेत्ता पण्मुखः क्रौञ्चशत्रुः ।

तदनु जयति कृत्स्नां शुभकैलासकेतुं

विनिर्हृतवरैवरी चार्यको गां विशालाम् ॥ ४६ ॥

465

प्रविश्य सहसा

शर्विलकः ।

हत्वा तं कुनूपमहं हि पालकं भो-

स्तद्राज्ये द्रुतर्मभिपिच्य चार्यकं तम् ।

तस्याज्ञां शिरसि निधाय शेषभूतां

मोक्षयेहं द्यसनगतं च चारुदत्तम् ॥ ४७ ॥

470

हत्वा रिपुं तं बलमन्त्रहीनं

पौरान्तेमाश्वास्य पुनः प्रैकपति ।

ण न मां बहु मन्यस इति घाहुपाशबलात्कारेण मारिता । नया वृष्टा ।

जयतीति । वृषभकेतुः शिवः । हन्ता भेत्ता । (भेत्ता हन्ता)

क्रौञ्चशत्रुरिति प्रभूतप्रभावाभिप्रायम् । आर्यकः पूर्वोक्तः । तिग्मादि-

ष्टराज्यलाभधान्यः - सः । शुभकैल(ता)सध्वजाम् । गां पृथिवीम् ।

कृत्स्नां संपूर्णाम् । जयति स्वायत्तीकरोतीत्यर्थः । [मालिनी षण्डः]

॥ ४६ ॥

शर्विल-विनिर्हृतवरैवरीति बहुक्तं तदाह । हत्वेति । स्प-

ष्टम् । शेषभूतां चरमाम् । इत्यनेन सर्वं कर्तव्यमन्यस्कृतमिति

ध्वनिः । [प्रहर्षिणी वृत्तम्] ॥ ४७ ॥ हत्वा रिपुमिति । बलं

सैन्यम् । मन्त्र-आभ्यां हीनम् । प्रकृष्यात्स्वकीयप्रतापादेः

१ वृषभकेतुर्दक्ष G. २ शत्रोः DH. ३ om. II (a). ४ केतुः AB (cd) D.
५ विनिर्हृत AB (bc) DF. ६ वेत्त AB (abc) F; वेत्त DH. ७ न? K.
८ मभिहृत्स्नां च B (a). ९ मभिः B; मभिः B (d). मभिः J. १० वमाधाय
AB (bc) F. ११ प्रकृष्यात् AB (bc) DF.

प्राप्तं ममग्र वसुधाधिरोज्यं

475

रोज्यं बेलारेखि शत्रुराज्यम् ॥ ४८ ॥

अग्रतो निरूप्य । भवतु । अत्र तेन भवितव्यं यत्रायं जनपद-
समवायः । अपि नामार्यमारम्भः क्षितिपतेरार्यकस्यार्यचारुदत्त-
स्य जीवितेन सफलः स्यात् । तरितरमुपसृत्य । अपयात जा-
ल्माः । दृष्ट्वा संहर्षम् । अपि प्रियते चारुदत्तः सह वसन्तसेनया ।
संपूर्णाः खल्वेस्मत्स्वामिनो मेनोरयाः ।

480

प्रभावात् । [न] गरस्यान् । कुतोपि यूयं मा भैतेति विश्वासमुत्पाद्ये-
त्यर्थः । वसुधाया आधिराज्यं स्वाम्यं यस्मिन्नीदृशं सपूर्णं शत्रुराज्यं
शत्रोः पालकस्य राज्ञो राज्यम् । ' अखण्डाज्ञाविषयो हि राज्यम्'
इति लक्षणलक्षितं राज्यमित्यर्थः । प्राप्तम् । किमिव शत्रुराज्यम् ।
(५२) बलारेखिन्द्रम्य राज्यमिय । ऐन्द्रं पदमिनेत्यर्थः । अयमुपमानवा-
क्यार्थः । उपमेये रिपुराज्ये विशेषणमिति शेषमज्ञैः ॥ ४८ ॥

यत्रायं जनपदेति लक्षणया जनपदवृत्तिजनपरम् । तेषां जनानां
समवायः समूहः । अत्र तेन चारुदत्तेनेत्यर्थः । भवद्वित्यन्तरसंवाद
इत्युक्तम् । अयमारम्भो राज्ञः पालकस्य हननरूप उद्योगोपि ना-
न सफलः स्यादिति संभावना । ' जाल्मोसमीक्ष्यकारी स्यात् ' । अ-
विचार्य कारिणो जाल्मा यूयम् । अपयात दूरं गच्छतेत्यर्थः ।
प्रियते जीवति । अस्मत्स्वामिन आर्यकस्य नूतनमहाराजस्येत्यर्थः ।

१ 'विताज्यमा' ? H. २ आटय DH. ३ बलारेखि B B (a) ४ भवतु B,
भविष्यतेन A which B has shown as भविष्यतु B (c) ५ भविष्य तेन अथ om D
६ 'यवारम्भः AB (c) F, नामारम्भ B (a) K ७ आर्य om B B (a). ८ अय-
मा : twice G ८ भोः हर्षम् K ९ संपूर्ण B (d) १० गररं for अग्र-
रयत AB (c) D ११ मनोरया B (d)

दिष्ट्या भो व्यसनमहार्णवादपारा-

दुत्तीर्णं गुणधृतया सुशीलवत्या ।

नेत्रेव प्रियतमया चिरान्निरीक्षे

ज्योत्स्नादयं शशिनमिवोपरगमुक्तम् ॥ ४९ ॥

तत्कृतमहापातकः कथमिवैनमुपसर्पामि । अथवा । सर्वत्रा-485
जैवं शोभते । प्रकाशमुपसृत्य बद्धाञ्जलिः । आर्यं चारुदत्तः,

चारुदत्तः । ननु को भवान् ।

शर्विलकः ।

येन ते भवनं भित्त्वा न्यासापहरणं कृतम् ।

सोहं कृतमहापापस्त्वामेव शरणं गतः ॥ ५० ॥

490

चारुदत्तः । सखे, मैवम् । त्वयासौ प्रेणयः कृतः । इति
कण्ठे गृह्णाति ।

दिष्ट्या भो इति । प्रहर्षिणी छन्दः । दुःखसमुद्रादुर्धरादुत्तीर्णम् ।
केनोपायेनोत्तीर्णं तत्राह । नाथेव । प्रियतमयेति वसन्तसेनयेत्यर्थः ।
गुणो रञ्जुलोकप्रसिद्धोनुरागादिश्च । उपरागो महणम् ॥ ४९ ॥
भार्जवमृजुत्वं सरलता । सा चेयं सधिनया स्वच्छेत्यादि नाना-
रूपा बोध्या ।

शर्वि० — येनेति । श्लोकः । न्यासो वसन्तसेनादत्तवृत्त्यर्णभा-
ण्डरूपस्तस्यापहरणम् । स्वर्णस्तेयस्य, शास्त्रोक्तमहापातकत्वादाह ।
कृतमहापाप इति ॥ ५० ॥

१ तावेव AB (abc) DI. २ निरीक्षे AB (abc) CDJ ; निरीक्षे K. ३ त्वया-
दावे K. ४ उपराग AB (ac) I. ५ om. II (1). ६ उपराग B B (n).
७ स प्रणय. B (d).

शर्विलकः । अन्यच्च ।

आर्यकेणार्यवृत्तेन कुलं मानं च रक्षता ।

495

पशुवद्वज्रवाटस्थो दुरात्मा पालको हतः ॥ ५१ ॥

चारुदत्तः । किम् ।

शर्विलकः ।

त्वद्यानं यः समारुह्य गनस्त्वां शरणं पुरा ।

पशुवद्वितते यज्ञे हतस्तेनाद्य पालकः ॥ ५२ ॥

500

चारुदत्तः । शर्विलक, योसौ पालकेन घोषादानीय
निष्कारणं कुट्टागारे बह्वे आर्यकनामा त्वया मोषितः ।

शर्वि०—भूतपूर्ववृत्तान्तमुक्त्वां साम्प्रतवृत्तत(त्तान्त)माह । अन्य-
शेत्यादिना । आर्यकेणेति । श्लोकः । यज्ञवाटो यज्ञस्थानम् । इव
चापरिच्छिन्न (?) जनसंमर्देन प्रमादस्थानम् । तत्र च शस्त्राघातहन-
नादेः संभावनापि नेत्याशयेनाह । यज्ञवाटस्थ इति । पालको रा-
जा पशुवद्वत् इत्यन्वयः ॥ ५१ ॥ शर्विलकेनैवमुक्तेऽपि न सम्यग्बुद्धं
चारुदत्तेनेति पुनः स्पष्टयति । त्वद्यानमिति । श्लोकः । तव ग्राह-
दत्तस्य यानं प्रग्रहणं रथम् । य आर्यकः । त्वां ग्राहदत्तम् ।
तेनार्यकेण पालकः पशुवद्वत् इत्यन्वयः ॥ ५२ ॥

चारु०—घोषादाभीरमामात् । निष्कारणं निरपराधमित्यर्थः ।
अन्यथा सिद्धादेशस्यायमार्यकः श्रीमान्राजा भविष्यतीत्याकारस्य
कारागारबन्धनकारणस्य सत्त्वान् । कुट्टागारे बन्धनगृहे । त्वया

१ Twice AB (r). कि कि अन्येण G. २ वृत्तं ? K ; वृत्तमात्रं B (a). ३ गो-
ट्टागारे B (n). गुट्टागारे Com. ४ बन्धने बद्धः AB (cd) DLGK.

शर्विलकः । यथाह तत्रभवान् ।

चारुदत्तः । प्रियं नैः प्रियम् ।

शर्विलकः । प्रतिष्ठितमात्रेण तव सुहृदार्यकेणोज्जयिन्यां
वेणोतटे कुशावेत्यां राज्यमविसृष्टम् । तत्प्रतिमान्यतां प्रथमः ५०५
सुहृत्प्रणयः । पस्वित्य । अरे रे, आनीयतामयं पापो राष्ट्रि-
यशठः ।

नेपथ्ये । यथाज्ञापयति शर्विलकः ।

शर्विलकः । आर्य, नन्वयमार्यको राजा विज्ञापयति ।
इदं मया युष्मद्गुणोपार्जितं राज्यम् । तदुपयुज्यताम् । ५१०

चारुदत्तः । अस्मद्गुणोपार्जितं राज्यम् ।

नेपथ्ये । अरे रे राष्ट्रियद्यालक, एहोहि । स्वस्याविनयस्य
फलमनुभव ।

शर्विलकेन मोचितः । निगडं बन्धनं रक्षां च भित्त्वा मोचितः ।

शर्वि०—तत्रभवानित्येकं परम् । पूज्य इत्यर्थः । राज्यमतिमृष्टं
दत्तम् । भतिसर्गो दानम् । त्रिजेभ्यः संकल्प्य दत्तमित्यर्थः । युष्म-
द्गुणोपार्जितं युष्माकं पूज्यानां शिष्टतया सिद्धानामिव चारुदत्तशर्वि-
लकादीनां गुणा उपकाराः प्रवहणावतरणरक्षणबन्धनभेदनसिद्धादेश-
नादयस्तेऽपार्जितं । राज्यं यतस्तत्तत् उपयुज्यतामुपयोगविषयीक्रि-
यताम् । चारुदत्तचन्दनशर्विलकादिभिः सर्वै (र्वै) रूपयोगः सार्यकता
राज्यस्य यथा भवति तथानुशीयतामित्यर्थः ।

१ न-प्रियम् om. II (d); प्रिय last omit G; प्रियं नः प्रियं नः K. २ वेणोतटे E.
३ शर्वा B (d). ४ del. च II (d). ५ पापीय F. ६ om. AB (bcd) D.
७ om. K. ८ विज्ञापयति ? II (b). ९ om. AB (c) DF.

ततः प्रविशति पुरुषैरधिष्ठितः पश्चाद्वाहुबद्धः

515 शकारः । हीमादिके ।

एवं दूल्मदिक्कन्ते उद्दामे विअ गइहे ।

आणीदे कखु हंगे वखे हुडे अण्णे व्व दुँकले ॥५३॥

दिशोवलोक्य ।

शमन्तदो उवँटिदे एशे लँटिअवन्धे । तों क दोंणि
520 अशैलणे शैलणं पवज्जामि । विधिन्य । भोदुँ । तं ज्जेव्व अण्णु-

ववण्णेशैलणलक्खणं गेँछामि । इत्युपसृत्य । अँज्ज चँलुदत्त,
पँलित्ताआहि पलित्ताआहि (१०) । इति पादयोः पतति ।

नेपथ्ये । अज्ज चँलुदत्त, मुञ्च मुञ्च । वाचादेम्ह एदं(११) ।

शका०—(१०) हीमादिके खेदेव्ययम् । एवं दूल्मिति ।
शोकः । एवं दूरमतिक्रान्त उद्दाम इव गर्दभः । आनीतः खल्वहं
वद्धः । हुडे आ कुरुरः । अण्णे अन्यः । व्व इव । दुक्कले, दुक्क-
रो-दुधर- इत्यर्थः ॥ ५३ ॥ समन्तत उपस्थितः स राट्टियवन्धः ।
तत्कमिदानीमशरणः शरणं प्रयजामि । भवतु । तमेवाभ्युपपन्न-
शरणरक्षणं [शरणं] गच्छामि । आर्यचारुदत्त, परित्रायस्व
परित्रायस्व ।

नेपथ्ये—(११) आर्य चारुदत्त, मुञ्च मुञ्च । व्यापादं(द) यामैतम् ।

१ एव B (a) २ अधिदन्ते Corr B (d) ३ गरहे विभ B (a) ४ अण्णे B (d)
५ हंगे B (a) ६ अण्ण B (a), अणोव AB (c) D, अण्णे व B (b), अणोव B (d).
७ दुक्कले D ८ समन्तदो AB (bcd); शरन्तदो II (a) ९ उद्वेदो AB (acd)
१० उद्वेदो B (d) D, उद्वेदो B १० उद्वेदो II (ab) J, अण्ण AB (c) ११ एदं
F १२ एणि AB (bc) १३ अशरणे AB (bcd) E, अशरणे II, अशरणे B.
१४ शरणे B (d) om D १५ om II (d) १६ शरणे K १७ शरणे
गच्छामि B B (a) १८ इति om B II (a) १९ शकार before अण्ण B
(abd) FK २० पादो B (d) २१ पलित्ताआहि AB (bcd) DG, पलित्ताआहि
B; पलित्ताआहि K २२ चारुदत्त B, चारुदत्त B (d)

शकारः । चारुदत्तं प्रति । भो अशरणशरणे, पेलि-
त्ताआहि (१२) ।

525

चारुदत्तः । सानुकम्पम् । अहह । अभयमभयं शरणाग-
तस्य ।

शर्विलकः । सावेगम् । आः, अपनीयतामयं चारुदत्त-
पार्श्वात् । चारुदत्तं प्रति । नैनुच्यतां किमस्य पापस्यानुष्ठी-
यतामिति ।

530

आकर्षन्तु सुर्वदध्वैनं श्वभिः संखायतामथ ।

शूले वा तिष्ठेतामप पाटयतां क्रकचेन वा ॥ ५४ ॥

चारुदत्तः । किमहं यद्वधीमि तत्क्रियते ।

शर्विलकः । कोत्र संदेहः ।

शकारः । भेइटालभा चोलुदत्त, शलणागदे मिह । तौ 535

शका०— (१२) भो अशरण[शरण], परित्रायस्व ।

शर्वि०—किमस्येत्यादिवाक्येन वृष्टं(६) विकल्पयति । आकर्ष-
न्त्विति । श्लोकः । एनं शकारम् । सुबध्य (?) सुधु बद्ध्वा पादे
रज्जुम् । बाण्डाला-आकर्षन्तु । श्वभिः कुकुरैः । क्रकचेनाराक्ष्येन
(?) शस्त्रेण विदार्यतां वा ॥ ५४ ॥

शका०—(१३) महारक चारुदत्त, शरणागतोऽस्मि । तत्परि-

१ चारुदत्तं प्रति om. B B (a). २ अशरणे० B (a); अशरणे om.; शरणे B (bd). ३ °एहि AB (c) D; पेलिनाम B (b) G पेलिनामादि del ए B (d); पेलि नाआहि K. ४ मा B. ५ °मसौ B B (a). ६ चारुदत्तः परयति AB (c) DF; मा० पाश्चात्पश्यति B (b). ७ ननुच्यतां AB (c) F; तनुच्यतां B (b); ननुच्यतां G. ८ आकर्षन्तु AB (c) DE. आकर्षन्तु B (b). ९ चध्वैनं ? C. १० °पते? D ११ नि-
यतामि० B (d) E. १२ महालभा AB (bcd) J; om. B (a). १३ चारुदत्ता G.
१४ om. B B (a).

पलिन्ताआहि पलिन्ताआहि । जं तुण शोलिशं तं कलेहि । पुणो
ण ईदिशं कलिशं (१३) ।

नेपथ्ये

पौराः । वावादेध । किं णिमित्तं पादकी जीवावी-

४४० अदि । (१४)

वसन्तसेना । वैध्वमालां चारुदत्तस्य कण्ठादपनीय शका-
स्योपरि क्षिपति ।

शकारः । गम्भदाशीधीए, पशीद पशीद । ण उणो
मालइशं । ता पलिन्ताआहि (१५) ।

४४५ शर्विलकः । अरे रे, अपनयत । आर्य चारुदत्त, आत्ता-
प्यतां किमस्य पापस्यानुष्ठीयताम् ।

चारुदत्तः । किमहं येद्वेषामि तत्क्रियते ।

शर्विलकः । कोत्र संदेहः ।

चारुदत्तः । सत्यम् ।

प्रायस्व । यत्तत्र सदृशं तत्कुरु । पुनर्नेदृशं करिष्यामि ।

पौराः—(१४) व्यापादयत । किं निमित्तं पातकी जीष्यते ।

शका०—(१५) गर्भदासीपुत्रि, प्रसीद । न पुनर्मोरयिष्यामि ।
तत्परित्रायस्थ ।

१ परिणामादि AB (bc) D; पलिन्ताआदि del. ए B (d); पडिगापदि once D;
पडिगापदि G. २ तुम्ह B B (abd) K. ३ तल्लि K. ४ ईदिशं कलिशं AB
(c); दूदाशिशं B; दूदाशिशं B (a) K; ईदिशं कलिशं B (b), एपाशिशं B (d);
पदि or रिमं कलिशं D; ना एपाशिशं E; एदिमं कलिशं G. ५ पातकी BD;
पातका (की) B. ६ चारुदत्तस्य कण्ठादपनीयमात्रं B (a). ७ *दासीपुत्रि AB
(bc) CEG; गम्भदाशि om: धीए B; *भीदे EK. ८ Once only AB (bc)
DE. ९ पुनो BDEF: For न पुनो १८८. परमपुनो मात्रं K. १० पडिगा० AB
(abc) E; twice B (d); *एदि D. ११ यत् om B (d).

शर्विलकः । सत्यम् ।

550

चारुदत्तः । यद्येवं शीघ्रमयम् ।

शर्विलकः । किं हन्यताम् ।

चारुदत्तः । नहि नहि । मुच्यताम् ।

शर्विलकः । किमर्थम् ।

चारुदत्तः ।

555

शत्रुः कृतापराधः शरणमुपेत्य पादयोः पतितः ।

शस्त्रेण न हन्तव्यः.....

शर्विलकः । एवं तर्हि । इवभिः स्वाद्यताम् ।

चारुदत्तः । नेहि ।

.....उपकारहंतस्तु कर्त्तव्यः ॥ ५५ ॥ 560

शर्विलकः । अहो आश्चर्यम् । किं करोमि । वदन्त्यार्यः ।

चारुदत्तः । तन्मुच्यताम् ।

शर्विलकः । इति मुक्तः ।

शकारः । हीमादिके पञ्चुज्जीविदेहि (१६) ।

इति गुर्यः सह निष्पन्नः ।

465

चारु०-शत्रुरिति । आर्याछन्दः । उपकारेत्यादिभृत्यभरणः ॥ ५५ ॥

शका०-(१६) हीमादिके प्रत्युज्जीवितोस्मि ।

१. Speech om. G. २ om. K. ३ नहि नहि BB (a). ४°स्तु K. ५ वदन्त्यार्यः All (c) CDJ; वदन्त्यार्यः del ला II (d). ६ om. BB (abd). ७ पञ्चुज्जी० B, पञ्च.... इति B (a), पञ्चु...इति II (d). ८ Followed by इतः परं नीलकण्ठेनागुरि AB (bc) G from नेरथे &c. to शर्विलकः-आर्यं वदन्त्येवे p ४८० om. BB (ad) E K.

अथ मृच्छकटिकस्योधिको ग्रन्थः (पृ० ४८६ पर्यन्तम्)।

नेपथ्ये कलकलः।

पुनर्नेपथ्ये । ऐसा अज्जचालुदत्तस्स बहुआ अज्जा धूदा पं-
वसणञ्चले विलगन्तं दारअं आविषवन्ती वाहपरिदणभणेहिं जणेहिं
570 निवारिज्जमाणा पज्जलिदे पावए पविसदि (१७) ।

शार्विलकः । आकर्ण्य नेपथ्याभिमुखमवलोक्य । कथं चन्दनकः । चन्द-
नक, किमेतत् ।

चन्दनकः । प्रविश्य । किं ण पेक्खदि अज्जो महारांभण्यासादं
दक्खिणेण महन्तो जणसंमहो वट्ठदि । एतेत्यादि पुन पठति । कधिदं अ
575 मए तीए तथा अज्जे मा साहसं करेहि । जीवदि अज्जचारुदत्तो ति ।
परन्तु दुक्खवावुडदाए को सुणेदि । को पत्तिभाएदि (१८) ।

(यत्पुस्तकं दृष्ट्वास्माभिरियं कृता व्याख्या तत्र त्रिशतवर्षजीर्णे
पुस्तके दृश्यते—‘इतः परं नीलकण्ठेनारुरीति प्रति(?)प्रतिज्ञाय—
“नेपथ्ये कलकलः । पुनर्नेपथ्ये । एषा अज्जचालुदत्तस्स बहुआ
अज्जा धूदा” इत्यारभ्यामे—शार्वि०—दिट्ठ्या जीवितसुहृद्गर्ग आर्यः।
चारु० —“युष्मत्पसादेन”—इत्यन्तं समाप्य— ‘यत्सूर्योदयभयतः
कविनोचितपात्रमेलनं न कृतम् । सुन्दरयुक्तिभिररत्नयुक्तचन्दनको-
क्ति नीलकण्ठस्तत् ॥’ इति निजनिर्मितिसूत्रिकामार्या विरच्य समा-
पितोयमधिको ग्रन्थः । पुस्तकान्तरे तु न दृश्यते । अस्माभिस्तु
मूलकृतकविताननुरूपामपीमां कवितामालोच्यापि ग्रन्थोऽयं प्रकृतम-
न्यसंलभ इति व्याख्यायत इत्ययमर्थः) ।

पुनर्नेपथ्ये—(१७) एषार्यचारुदत्तस्य वधूरायां धूता पदे वस-
नाञ्चले विलगन्तं दारकमाक्षिपन्ती वाष्पमरितनयनैर्जनेर्निवार्यमाणा
प्रज्वलिते पात्रके प्रविशति ।

चन्द० — (१८) किं न पश्यत्यार्यो महाराजप(मा)तादं

१ एता AB (c) २ पठति. ३ अञ्चले AB (bc) J. ४ पविष्य चन्दनकः AB
(c) G, चन्दनकः Twice II (b). ५ महाभारत (माभं) एषादं II (b), महाभार-
तमादः G. ६ वदति इत्या B (b); वदति तस्य G. ७ पविष्य एदि AB (c) D.

चारुदत्तः । सोद्वेगम् । हा प्रिये, जीवत्यापि मायि किमेतद्वयव-
सितम् । ऊर्ध्वमवलोक्य दीर्घं नियस्य च ।

न महीतलस्थितिसहानि भव-
च्चरितानि चारुचरिणे यदपि ।

580

उचितं तथापि परलोकमुखं
न पतिव्रते तव विहाय पतिम् ॥ ५६ ॥

इति मोहमुत्पन्नः ।

शर्विलकः । अहो प्रमादः ।

स्वरया सर्पणं तत्र मोहमायोजं चागतः ।

585

हा धिक् प्रयत्नवैफल्यं दृश्यते सर्वतोमुखम् ॥ ५७ ॥

वक्षिणेन महाञ्जनसंमर्दो वर्तते (ते) । तत्र(?) एतेत्याद्यनुपदोक्तं
जेयम् । महाराजः पालकः । कथितं च मया तस्यै यथार्थं
मा तादृशं कुर्वन् । जीवत्यार्यचारुदत्त इति । परंतु दुःखव्याधृत-
तया कः शृणोति । कः प्रत्ययते ।

चारु०—न महीतलेति [प्रमिताक्षरा वृत्तम्] । हे चारुचरि-
ते । अदपि यद्यपि । भवत्याधरितानि पातिव्रत्यसुशीलतादिल-
क्षणानि । महीतलस्थितिसहानि न सन्ति । भूतले स्यात् न
शक्तुं यन्तीत्यर्थः । पदार्थमस्त्युपं न धर्तुं समर्था भूरिति भावः । तथापि
स्वर्गसुखं मया विना न त्वया भोक्तुं युक्तं पतिव्रतात्वादिति
सर्गार्थः ॥ ५६ ॥

[शर्वि०—स्वरयेति । स्पष्टम् ॥ ५७ ॥]

वसन्तसेना । समस्तसिद्धो भज्जो । तत्त गदुभ जीवावेदु भज्जो ।
अण्णधा अधीरत्तणेण अणत्थो संभावीअदि (१९). ।

चारुदत्तः । समाश्वस्य सहमोत्याय । हा प्रिये, कासि । देहि मे प्र-
३९० तिवचनम् ।

चन्दनकः । इदो इदो भज्जो (२०) ।

इति सर्वे परिक्रामन्ति ।

ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टा धूना चैलञ्चलमारुपन् विदूरेणानुगम्य-
मानो रोहसेनो रदनिका च ।

३९५ धूता । साहम् । जाद, मुञ्चेहि मं । मा विग्धं करोहि । भीभामि
भज्जउत्तस्स भमज्जलाकर्णणदो (२१) । इत्युत्थायाञ्चलमाकृष्य पारवा-
भिमुख परिक्रामति ।

रोहसेनः । हा भज्जुए, पडिवालेहि मं । जुए विणा ण संकुणो-
नि जीविदं धारेदुं (२२) । इति त्वरितमुपमूल पुनरञ्चलं गृह्णाति ।

वस० — (१९) समाश्वसित्वार्यः । तत्र गत्वा जीययत्वा-
र्याम् । अन्यथाधीरत्येनानर्थः संभाष्यते ।

चन्द० — (२०) इत इत आर्यः ।

धूता — (२१) जात, मुञ्च माम् । मा विघ्नं कुरुष्व ।
विभेम्प्यार्यपुत्रस्यामङ्गलाकर्णनात् ।

रोह० — (२२) हा आर्ये, प्रतिपालय माम् । त्वया विना
न शक्नोमि जीयितं धर्तुम् ।

१ समस्तसिद्धो twice G. २ तत्त AB (c) G. ३ भज्ज G. ४ om DH.
५ भाभामि DH; भोजमि F, भीमज्जि G. ६ कण्णदो AB (c); कण्णदो B,
(b) DH. ७ दाव AB (c), दावअए B (b) दाव अए DH, दाव अए J.
८ ण हेतु AB (c) DE G. ९ संकुणोणि AH (c); उकुणोणि DH.

विदूषकः । भोदि, मा दाव । बम्हणीए भिण्णत्तगेण चिदाधिरोहणं ६००
पावं उदाहरन्ति रिसीओ (२३) ।

धूता । वरं पापाचरणे । न उण अज्जउत्तस्स अमङ्गलाक-
ण्णनं (२४) ।

शार्बिलकः । पुरोबलोक्य । आसन्नहुतवहापां । तत्स्वर्यतां त्वर्यताम् ।

चारुदत्तः । तरितं परिक्रामति ।

६०५

धूता । रभंगिए, अवलम्ब दारवं जाव अहं समीहिदं क-
रोमि (२५) ।

चेटी । सकलम् । अहं पिं पयोवंदेसिणिग्धि मट्ठिणीप (२६) ।

धूता । विदूषकमवलोक्य । अज्जो दाव अवलम्बेदु (२७) ।

विदू० — (२३) भवति, मा तायत् । ब्राह्मण्या भिन्नत्वेन
चिताधिरोहणं पापमुदाहरन्ति ऋषयः । (क्षत्रियादीनां भिन्नत्वेनापि
चितारोहणाधिकारस्मरणादुक्तं ब्राह्मण्या इति भिन्नत्वेनेति च ।

धूता— (२४) वरं पापाचरणम् । न पुनरार्यपुत्रस्याम-
ङ्गलाकर्णनम् ।

धूता— (२५) रदनिके, अवलम्बस्व दारकं यावदहं समी-
हितं करोमि ।

चेटी— (२६) अहमपि य(प)योपदेशिन्यस्मि मट्ठिन्याः ।

धूता— (२७) आर्यस्तावदवलम्बताम् ।

धूता । वसन्तसेनां दृष्टा । दिष्टिआ कुसलिणी वहिणिआ (३५) ।

वसन्तसेना । अधुना कुसलिणी संवुत्तग्हि (३६) । इत्यन्योन्य

640 मालिङ्गतः ।

शार्विलकः । दिष्टया जीवितमुद्वर्गं आर्यः ।

चारुदत्तः । युष्मत्प्रसादेन ।

नयोर्दोषयोरित्यहो आधर्यमित्यर्थः । अन्यथानयोर्दोषोरपि नाश-
समप्रधानस्य (?) संभवादिति भावः । आर्यं वन्दे ।

धूता- (३५) दिष्टया कुसलिनी भगिनी ।

वस०- (३६) अधुना कुसलिनी संवृत्तास्मि ।

शार्वि०- दिष्टया दैवेन । जीवितः । सुहृदार्यकवसन्तसेनाधू-
तादीनां मित्राणां वर्गः समूहो यस्य तादृश आर्यः । दिष्टया दैवेन न
त्वन्येन केनापि कारणेनेत्यर्थः । नाहं दैवेन जीवितमुद्वर्गः किं
तु युष्मत्प्रसादेनेत्युत्तरं ददौ चारुदत्तः ।

एतावत्पर्यन्तमेवायमधिको ग्रन्थः । ।

पुस्तकान्तरे तु “ शका०- हीमादिके पञ्चज्जीविदेशि इति
पुरुषैः सह निष्क्रान्तः ” (पृ० ४७९ अन्तिमा पङ्क्तिः) इत्यनन्तरं
“ शार्वि०-आर्यं वसन्तसेने परितुष्टो राजा भवतीं बन्धु(बधू)शब्देना-
नुगृह्णाति । राजार्यकः ” इत्येव दृश्यते ग्रन्थः । एवंविधपूर्वा-
परीभावमावह्य त्वन्योन्यमधिकः कृत्रिम इतीदमिहावधेयम् ।

१ Followed by a verse यन्मर्योदयभयतः कविनोचितपावमेतन् न कृतम् । पृ० ५८-
रमुक्तिपिररवयवचन्दनकोकि नीलकण्ठस्तन् ॥ AB (bc) CD G.

शर्विलकः । आर्ये वसन्तसेने, परितुष्टो राजा भवतीं
वेधूशब्देनानुगृह्णाति ।

वसन्तसेना । अज्ज कदत्थाम्हि (३७) ।

645

शर्विलकः । वसन्तसेनामवगुण्ठय चारुदत्तं प्रति । आर्य,
किमस्य भिक्षोः क्रियताम् ।

चारुदत्तः । भिक्षो, किं तव बहुमतम् ।

भिक्षुः । हेमं ईदिशं अणिच्चत्तणं पेक्खिअ दिउणे मे
पव्वज्जाए बहुमाणे शंवुत्ते (३८) ।

650

वस०-(३७) आर्य कृतार्थास्मि ।

शर्वि०- वसन्तसेनामवगुण्ठयेति प्रायारकेण वसन्तसेनामाच्छा-
द्येत्यर्थः । निर्मोकमिय वेदयात्वं व्यवच्छिद्य वर्णान्तरेणेव धूप-
दाभिधेयत्वेन वसन्तसेनाभुजंगीमलैश्चकारेति भावः । अस्य भिक्षोः
प्रागुक्तस्य संवाहकनाम्नो भिक्षुभूतस्येत्यर्थः ।

भिक्षुः- (३८) इदमीदृशम्(?) । अणिच्चत्तणमनित्यत्वम् । प्रेक्ष्य
द्विगुणतरो मम प्रयज्याया(यां) बहुमानः संवृत्तः । इदमीदृशमनित्य-
त्वं क्व राजा पालकः शकारस्तत्कृतो वसन्तसेनाचारुदत्तादीनां
वधः ? । क्व चायमार्यक आभीरः क्षणादेव भूमिदेवः श्रीमहाराज-
धैर्यविधमित्यर्थः ।

१ संयु० AB (bc) D, संयु० FG. २ ०सेनावगु० ? AB (bc). ३ ०cm. B B (a).
४ इदिशं AB (c); ईदिशं B (a) D; ईदिशं B (b); इदिशं B (d). ५ दिउणरत्ते AB
(bc) DEG; दिउणरत्ते del. रत्ते B (d). ६ पव्वज्जाय AB (abc); पवज्जा
B (d). ७ ०माणो K. ८ संवुत्ते AB (abc) CDJ; संवुत्ते B (d); संवुत्ते K.

- 610 विदूषकः । सावेगम् । संगीहिदासिद्धि ए पेउत्तेण वग्गो
काद्वो । अतो मोदीए अहं अंगणी होमि (२८) ।
धूता । कथं पेच्चादिद्वस्मि दुवेहिं । बालकमालिङ्गम् । जाद, तुम्
व्व पेज्जवद्वावेहि अत्ताणं अम्हाणं तिलोदअदानाअ ।
किं मणोरहेहिं । सनि.वामम् । ण हु अज्जउत्तो तुम् पेज्जवद्वाविस्स-
615 दि (२९) ।

चारुदत्तः । आरुण्यं सहस्रोमृत्यु । अहमेव पर्यवस्थापयामि वाञ्छितम् ।
इति बालकं बाहुभ्यामुत्थाप्य वक्षसालिङ्गति ।

धूता । विलोम्य । अम्मेहे । अज्जउत्तस्स उज्जेव सरसज्जोभो । तुम्
निरूप्य सट्पम् । दिट्ठिआ अज्जउत्तो उज्जेव एसो । पिअं मे

620 मे (३०) ।

बालकः । विलोम्य सहर्षम् । अम्मे । आर्षुत्तो मं परिस्सज्जदि । तुम् प्रणे
अज्जए, वद्दुवीअसि । आर्षुत्तो उज्जेव मं पेज्जवद्वावेदि (३१) । इति
मत्सालिङ्गति ।

विदू०— (२८) संगीहितसिद्धयै प्रवृत्तेन ब्राह्मणोपेतः कर्तव्यः ।
अतो भवत्या अहमपणीर्भवामि ।

धूता— (२९) कथं प्रत्यादिष्टास्मि ह्यभ्याम् । जात, त्वमेव
पञ्चवद्वावेहि पर्यवस्थापयामासमस्माकं तिलोदकदानाय । अतिव्र-
न्त(?) किं मनोरथैः । न त्वत्कार्यपुत्रस्त्रां पर्यवस्थापयिष्यति ।

धूता— (३०) आश्चर्यम् । आर्यपुत्रस्यैव (स्येव) सरस-
योगः । दिट्ठकार्यपुत्र एवैषः । प्रियं मे प्रियं मे ।

बालकः— (३१) आश्चर्यम् । पिता मां परित्यजति (ने) । आर्य,
यर्षसे । जनक एव मां पर्यवस्थापयति ।

१. संगीहिद = AB (c), संगीहिद DFH, २. वग्गो B (b), ३. आगणी १
कटि D (b) ४. वग्गोदिद्वि B (b) ५. वग्गोदिद्वि AB (c) ६. वग्गोदिद्वि B (b) ७.
वग्गोदिद्वि B (b) ८. अज्जउत्तो G ९. वग्गोदिद्वि AB (c) D, वग्गोदिद्वि
(c) B (b) १०. वग्गो B (b) G ११. Wā'co'ceh D १२. वग्गो B (b) १३. वग्गो
AB (c) १४. वग्गो AB (c), वग्गो B (b) अज्जउत्तो H, १५. वग्गोदिद्वि AB
वग्गो D, वग्गोदिद्वि (२९) १६. वग्गोदिद्वि H, १७. वग्गोदिद्वि AB (c) D, वग्गो
वग्गो B (b) १८. वग्गोदिद्वि P, १९. वग्गो B (c) D, २०. वग्गो B (b) D, २१.
वग्गोदिद्वि AB (c) D, वग्गोदिद्वि B (b).

चारुदत्तः । धृतां प्रति ।

हा प्रेयसि प्रेयसि निवृत्तमाने
कोयं कठोरो व्यवसाय आसीत् ।

(अम्भोजिनीलोचनमुद्रणं किं
भानावनस्तंगमिते करोति ॥ ५८ ॥)

625

धृता । भज्जज्ज, अदो ज्जेव्व सा अंचेननेत्ति चुम्भीभादि (३२)।

विदूषकः । वृत्ता सत्यम् । हे ही हो मो' पंदेहिं ज्जेव्व अच्छीहिं पिअ- 630
वभस्तो पेक्खीभादि । अहो सदीए पहावो जंदो जलणप्पवेशव्व-
साएण ज्जेव्व पिअसमागमं पाविदा । चारुदत्तं प्रति । जेदु जेदु पिअ-
वभस्तो (३३) ।

चारुदत्तः । एहि मैत्रेय । इत्यालिङ्गति ।

चेटी । अहो संविधानम् । भज्ज वन्दामि (३४) । इति चारुदनस्य 635
पादयोः पताति ।

चारुदत्तः । पृष्ठे कर्त्तव्या । रंदनिके, उत्तिष्ठ । स्तुत्यापयति ।

चारु०-हा प्रेयसीति । प्रेयसीति । प्रथमं संबोधनम् । द्वितीयं
सुमन्यन्तम् । लोचनमुद्रणमिति मुकुलीभावं लक्षयति । [इन्द्रधजा
छन्दः ॥ ५८ ॥

धृता- (३२) आर्यपुत्र, अत एव सानेतनेति चुम्प्यते ।

विदू०- (३३) आश्चर्यम् । एताभ्यामेवास्मिभ्यां प्रियवयस्यः
प्रेक्ष्यते । अहो सत्यः प्रभावो यतो ज्वलनप्रवेशव्यवसायेनैव प्रिय-
समागमं प्रापिता । जयतु जयतु प्रियवयस्यः ।

चेटी- (३४) अहो संविधानम् । समीचीनं विधानं घटनम्-

१ अंचेननेत्ति AB (c) DG. २ चुम्भीभादि (=उच्यते) G. ३ Om. AB (c) DF.
४ मो. AB (c) DF. ५ पंदे ज्जेव्व B (b). ६ प्रियं B? (b). ७ Om. DH.
८ जलनं C. ९ संविधानं अज्ज B (b). १० स्तुत्यापयति B (b).

चारुदत्तः । सखे दृढोस्य निश्चयः । नृपथिव्यां, सर्व-
विहारेषु कुलपतिरयं क्रियताम् ।

शर्विलकः । यथाह आर्यः ।

भिक्षुः । प्रियं नः नियम् ।

655 वसन्तसेना । सम्पदं जीवाविदम्हि (३९) ।

शर्विलकः । स्थावरकस्य किं क्रियताम् ।

चारुदत्तः । सुवृत्तोयमदासो भवतु । ते चाण्डालाः
सर्वचाण्डालानामधिपतयो भवन्तु । चन्दनकस्य पृथिवीदण्ड-
पालकता भवतु । तस्य राष्ट्रियञ्चालस्य यथैव क्रिया पूर्वं
660 वर्तमानो तथैवास्तु ।

चारु०—अस्य भिक्षोः निश्चयो निखिलं जगदिदमनित्यमिति वैरा-
ग्यलक्षणो निर्णयः । सर्वेषु विहारेषु सौगतदेवालयेषु । 'विहारो नास्तिका-
लये' इति कोशः । कुलपतिरध्यक्षः । सर्वस्वामीत्यर्थः । कुलं गृहम् ।

वस०—(३९) साम्प्रतं जीवनसाफल्यं प्रापितास्मीत्यर्थः ।
दशभिः सुवर्णैर्मौनितेन निष्क्रीतेनेव संवाहकेन निर्वेदाङ्गिभूतेन
वसन्तसेना सलिलसेचनादिना जीवद्वयस्थां प्रापितेति महानुपकार
आसीत् । इदानीं सकलविहारकुलपतिव्याधिकारवितरणेन प्रत्यु-
पकारप्रतीकार आसीदिति 'सम्पदं जीवाविदम्हि' इत्यस्याशयः ।

[चारु०]—सुवृत्तः सदाचागेयमदासो भवतु । इतः परं कस्या-
पि दास्यं नानुभवस्वित्यर्थः । पृथिवीदण्डपालता । पृथिव्यां पृथिव्या
या यो दण्डः शासनं तं पालयतीति पृथिवीदण्डपालस्तस्य भावः ।
सर्वपृथिव्यां कोठपालाधिकारो भवतिरित्यर्थः । दण्डपाल एव माम-

१ कुलपतिः B (d) २ om AB (bc) DEI ; निर्वयं विषयः h ३ Whole
speech om AB (c) DK. ४ दण्डे B (b) ५ जीवः B (a) ६ om D
७ गुण अदासो AB B (bc) CDEGJ, सुवृत्त अदासः B (a), ननु गुण B (d), ननु गुण
da K. ८ चन्दनः AB (c) CDJ ९ पृथिवी B B (a) १० पालको AB (c)
CDJ. ११ वर्तमानं CJ.

शार्ङ्गिलकः । एवम् । यथाह आर्यः । पर्ययेन भुञ्च भुञ्च ।

व्यापादयामि ।

चारुदत्तः । अभयं शरणागतस्य । 'शत्रुः कृतापराधः'

इत्यादि पठति ।

शार्ङ्गिलकः । तदुच्यतां किं ते भूयः प्रियं करोमि ।

०६५

कूटक (?) इति नागरिक इति चाभिधीयते । स्फुटं चेदं दशकुमारा-
दौ । तस्यैत्यादि । तस्य राजश्यालस्य शकारस्य पूर्वं तद्गणिनीपतेः ।
पालकस्य राज्ञो राज्य इत्यर्थः । यथैव वर्तमाना क्रिया तथैवा-
स्त्वित्यन्वयः । क्रिया दानादानसंमानस्नानवसनभोजनाङ्गनाथैश्च-
र्योपभोगलक्षणः सर्वव्यापार इत्यर्थः । सज्जनशिरोमणिना चारुदत्ते-
नानिशौण्डीर्यदेवमभिहितेपि शार्ङ्गिलकेन पूर्वं यथैव वर्तमाना
क्रियेत्यादेर्मारणरूपा क्रिया बुद्धेति तथैवाशयेन परमोत्साहेन शार्ङ्ग-
लकः प्राह । पर्ययेनमिति ।

शार्ङ्ग०—एनं शकारं भुञ्च भुञ्च । एनमहं व्यापादयामि ।

स्वयं मारयामीति पश्य स्वमिति कथनेन समुधीयते परमोत्साहः ।

चारु०—'शत्रुः कृतापराधः शरणमुपेत्य पादयोः पतितः ।

शस्त्रेण न हन्तव्य उपकारहतस्तु कर्तव्यः' इत्याद्यां (पृ० ४७९

श्लो० ५५) स्मर्तव्यानुपदमेवोक्ता । आशीराशि शंसनलक्षणां (?)

मन्यसुमार्तिं मन्यकारस्तावदवतारयति ।

शार्ङ्ग०—तदुच्यतां किं ते भूयः प्रियं करोमीति । ते चारुदत्तस्य ।

निदमनेकधा प्रियं कृतम् । भूयः पुनः किं करोमि प्रिय-

चारुदत्तः । अतः परमपि प्रियमस्ति ।

लब्धा चारित्र्यशुद्धिश्चरणनिपतितः शत्रुरप्येव मुक्तः

प्रोत्खातारातिमूलः प्रियसुहृद्चलामार्यकः शास्ति राजा ।

प्राप्ता भूयः प्रियेयं, प्रियसुहृदि भवान्सङ्गतो मे वयस्यो

६७० लभ्यं किं चातिरिक्तं यदपरमधुना प्रार्थयेहं भवन्तम् ॥५९॥

मिति प्रभेन क्षीररमस्याविभावस्य परमोत्साहस्य परमाविभार्यः
(भावः) प्रतीतिपथमवतरतीति साक्षिणः सहृदयाः ।

स्त्रीयभाग्यप्रियवयस्यप्रतापप्रभावसंपादितां प्रियपरंपरां चारुदत्तः
ग्राह । लब्धेति । जग्धत् छन्दः । चरित्रमेव चारित्र्यम् । स्वार्थे
प्यब् । वसन्तसेनामारणापवादादिरूपस्य चारित्र्यस्य शुद्धिरित्यर्थः ।
एष राजदयालुः शकारः संस्थाननामकः शत्रुरपि मामिदानीमेव
शातयन्वातयन्नपि मुक्तः । कुतः । यतश्चरणयोर्निपतितो तो मुक्त
इत्यर्थः । प्रोत्खातमरातीनां शत्रूणां मूलं येन स तथा । एतेनारा-
तिर्वशात्रुरपुनरुदयारम्भगन्धोप्यपास्तः । अस्मदादीनां प्रियस(सु)हृदा-
र्यक-भाभीरः पूर्वोक्तो राजा भूत्वेति शेषः । अचलां भूमिं शास्ति ।
बुटनिग्रहसहितः शिष्टानुग्रहः शासनम् । प्रिये सुहृदि मित्रे मयि चा-
रुदत्ते इयं प्रिया वसन्तसेना भूयः पुनः प्राप्ता संगतेत्यर्थः । भ-
वान् शर्विलको मे मम वयस्यः संगतो मिलितः । अपूर्वलाभवदिति
भावः । नुर्यः पादः स्पष्टः । भवन्तं शर्विलकम् ॥५९॥

१ परं प्रिय० BDEF; परप्रिय० B (a) G; परमस्ति प्रियम् K. २ रिश
om. चा? II (a); चारित्र्य० J. ३ शुद्धि B (d). ४ दयसा० B (a); दयसी०
II (d) E. ५ सुहृदभा० I B (d). ६ शत्रो B (b). ७ न परमो- AB
(c) F. ८ लभ्यं AB (c) DE, वयसं B (d). ९ चातिरिक्तं II (d); अतिरिक्त
om. G.

कांश्चित्तुच्छयति प्रपूरयति वा कांश्चिन्नयत्युन्नतिं

कांश्चित्पातविधौ करोति च पुनः कांश्चिन्नयत्याकुलान् ।

अन्योन्यं प्रतिपक्षसंहतिमिमां लोकस्थितिं बोधय-

न्नेप क्रीडति कूपयन्त्रघटिकान्यायप्रसक्तो विधिः ॥६०॥

तथापीदमस्तु ।

675

क्षीरिण्यः सन्तु गावो, भवतु वसुमती सर्वसम्पन्नसस्या

पर्जन्यः कालवर्षा सकलजनमनोनन्दिनो वान्तु वाताः ।

सकलप्रत्यर्थं निगमयन्नप्रस्तुतप्रशंसालंकारेण प्राह । कांश्चिदिति ।

तुच्छयति तुच्छान्करोति । अन्योन्यं प्रतिपक्षाणां बाध्यबाधकानां

विद्धानामित्यर्थः । धनित्वनिर्धनस्वराजस्वरङ्गत्वादीनां संहतिः समूहो

पस्यामीदृशीं संहतिल्पामिति वा लोकस्थितिं लोकव्यवहारम् ।

उत्पत्तिस्थितिप्रलया इति क्रमात् । विधिर्देवम् । कूपे यन्त्रं घटीयन्त्रम् ।

त्र घटिकाः स्वल्पा घटास्तासां न्याये प्रसक्तः । घटीयन्त्रे चलति

घटिकाश्च मालायां क्रमादुचनीयभावे जलमानयन्ति त्यजति(न्ति) यथा

तथा विधिरपि, स्वक्रमायातमधनत्वसधनत्वादिकमनुमाधयतीत्यर्थः ।

[शार्दूलविक्रीडितं छन्दः ॥ ६१ ॥]

आशीरात्मकं भरतवाक्यम् । क्षीरिण्य इति । उक्तं [५९ पद्ये]

छन्दः । क्षीरशीलाः । ताच्छील्ये णिनिः । गावः सन्तु । गवां सकीर्त्सनं

शकुनरूपमिति श्रेयम् । तत्रापि हव्यकव्यक्रियामि(नि)क्षणं क्षीरघस्वेन

त्वधिकं बोध्यम् । भूः सर्वं संपन्नं सस्यं यस्यां सा भवतु । पर्ज-

न्यो मेघः स्वसमयवर्षा भवतु । अनिलाः कोमलाः वान्तु गच्छन्तु ।

१ Is preceded by स्वगतम् B (d) EGK. २ दृश्यति AB (c) DF; तुल्ययति B (b); तीव्रयति G; दुस्त्ययति K. ३ om. K. ४ पान° B (a) ५ प्रतिपक्ष ? B (b). ६ Preceded by प्रकाशं B (a) G; तथा इद° B (b). ७ सर्वत्र B (a). ८ °दृष्ट्या J.

मोदन्तां जन्मभाजः, सततमभिमता ब्राह्मणाः सन्तु सन्तः
श्रीमन्तः, पान्तु पृथ्वीं प्रशमितरिपवो धर्मेनिष्ठाश्च भूपाः ॥६१॥

680 इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

संहारो नाम दशमोऽङ्कः ।

॥ समाप्तोऽयं ग्रन्थः ॥

न तु झञ्झावाताः । जन्मिनः सदा मोदन्ताम् । अभिमता हिजाः
सन्तधान्ये श्रीमन्तः सन्तु । शान्तं (न्त) शत्रवो भूपा(पा)श्च ।
धर्मे निष्ठा भक्तिर्येषां तादृशा भूत्वा पृथ्वीं पान्त्वति प्रकृतसर्वप्रव-
न्धार्थसंवलितेयमाशीरिति शिवम् ॥६१॥

• इति श्रीमृच्छकटिक(क)प्रकरणव्याख्यायां सुवर्णालंकरणाख्यायां
संहारो नाम दशमोऽङ्कः समाप्तमभजत् । संपूर्णं चेदं मृच्छकटिकप्रक-
रणविवरणं सुवर्णालंकरणं नाम ॥ शुभं भूयात् ॥ संवत् १८७८
मिति आश्विन कृष्ण १० ॥

१ पृथ्वीं प्रशमित del. marg. सर्वत्र मतिहत B (d). २ प्रशमित DF. ३ इति मृ-
च्छकटिकाया सहा० B; इति मृच्छकटिकप्रकरणे सहा० D, संवाये० F. ४ समाप्ता चेयं
मृच्छकटिका BEG, ends with शुभमस्तु B.

पृथ्वीधरकृता टीका ।

उपोद्घातः ।

श्रीगणेशाय नमः ॥ शेंमुपीप्रौढजीवातुर्विवृतिर्मृच्छकैटिके । पृथ्वीधरै-
श्विकीर्णद्विर्गणेशो गण्यते मुक्तः ॥१॥ तथा । बालानां सुखबोधाय गुरु-
णां वचनं शुभम् । लिख्यते गहनेष्वत्र हेरम्भवनर्तिस्थिरः ॥२॥ प्रकरणं
चेदम् । तस्य च लक्षणम् । 'यत्र कविरात्मबुद्ध्या वस्तुशरीरं च भायकं
चैव । विरचयति समुत्पाद्य तज्ज्ञेयं प्रकरणं नाम ॥ १ ॥ चतस्रो वृत्तयः
पञ्चसंयथोत्तरसादयः । प्रकरणतो नाटकं विहाय नृपनायकम् (?) ॥ २ ॥'
आदिशब्दार्थेऽसादिग्रहणम् । नाटकादौ बहुप्रकारप्राकृतप्रपञ्चेषु चतस्र
एव भाषाः प्रयुज्यन्ते—शौरसेन्यवन्तिकाप्राच्यामागध्यः । अपभ्रंशप्रपञ्चेषु
चतस्र एव भाषाः प्रयुज्यन्ते—शकारोच्चाण्डालीशावरीढकदेशीया (!) ।
मृच्छकैटिके तु शवरपात्राभावाच्छायते नास्ति । प्राकृते—'मगध्यव-
न्तिजा प्राच्या शौरसेन्यधर्मागधो । पाल्हीका दाक्षिणात्या च सप्त भाषाः
प्रकीर्तिताः ॥' महाराष्ट्रपादयः काव्य एव प्रयुज्यन्ते । अपभ्रंशे—'शकारा-
भीरचाण्डालशवर्द्धादिडोडजाः । हीना वनेचराणां च विभाषाः सप्त
कीर्तिताः ॥' विविधा भाषा विभाषाः । हीनपात्रप्रयोज्यत्वाद्धीनाः । व-
नेचराणां चेति ढक्कभाषासंग्रहः । तत्रास्मिन्प्रकरणे प्राकृतपाठकेषु सूत्र-
धारे नदी रदनिका वसन्तसेना तन्माता चेष्टी कर्णपूरक चा(श्वा)रुदत्त-
प्राक्षणी शोधनकः ध्रैष्टी एते एकादश (?) शौरसेनीभाषापाठकाः । सूत्रधा-
रोप्यत्र प्राकृता । कार्यवशादिति वक्ष्यते । अवन्तिभाषापाठकौ धीरकच-
न्दनकौ । प्राच्यभाषापाठको विदूषकः । 'संयाहकः शकारवसन्तसेनाचा-
रुदत्तानां चेटकत्रितयं भिक्षुश्चाख्यस्तदौरकः' । एते षण्मागधीपाठकाः ।

१ मृच्छकैटिकप्रकरणे यत्कोशे पदं किञ्चित् । विवृतिस्तस्य स्वधिया निधत्ते साक्षिर्वतो-
कनीयिषा ॥ १ ॥ प्रकरणं चेदम् &c. E F. G. २ विवृतिम् B C. ३ corr. का-
टिके; erased A; कैटिके B, कटिके C. ४ पृथ्वीधरे B. ५ गण्यते A B; गुरायते
C. ६ बालाजी° BC. ७ हेरम्भवन° B. ८ निस्थिरः C. ९ तथा च तत्क्षणं E F
G. १० B प्रकरणत्वात्प्रतिद्वयार्थं विहाय कल्पितवाग्विद्वन्नायकम् । विविधाभाषा रसाः
नाटकादौ E F G. ११ छरत् इत्यादि B; छस्तूइत्यादि° C. १२ भावन्तिका ॥ J.
१३ ढक्कदेशीया A B ढक्क° C. G. H. १४ मागध्यवन्तिका BC. १५ सप्तभाषाः B.
१६ राक्षस... १७ डोण्डजाः B डोण्डजा° C. १८ विभाषा BC. १९ हीना BC.
२० पतन्माता A. २१ वेष्टी ॥ C. २२ शौरसेनी° B C. २३ हाटकः B; दाटकः C.

अपभ्रंशपाठकेषु शकारीभाषापाठको राष्ट्रियः । चण्डालीभाषापाठको चण्डाली । ढंकारभाषापाठको माथुरद्युतकरी । तथा—‘शौरसेन्यवन्तिजा प्राच्या’ एतासु दन्त्यसंस्कारस्ता । तत्रावन्तिजा रेफवती लोकोक्तिबहुला । प्राच्या स्वार्थिकककारप्राया । मागधी तालव्यशकारवती । शकारीचाण्डाल्योस्तालव्यशकारता । रेफस्य च लकारता । वकारप्राया ढंकरविभाषा । संस्कृतप्रायत्वे दन्त्यतालव्यसशकारद्वययुक्ता च । ‘अपार्थमक्रमं व्यर्थं पुनरुक्तं हतोपमम् । लोकन्यायविरुद्धं च शकारवचनं विदुः ॥’ अपार्थं निरर्थकम् । व्यर्थं विरुद्धार्थम् । यद्वा । निश्चितानन्वयं पदजातं वाक्यजातं चापार्थकम् । व्यर्थं निरर्थकमेव । हतोपमं द्रव्यहतोपमम् । ‘शकारप्रायभाषित्वाच्छकारो राष्ट्रियः स्मृतः । एकविधो विद्वद्भ्याम्यो हास्यरुचि विदूषकः ॥’ स्वार्थिकः ककारः सर्वत्र । द्विवचनं चतुर्थीधिभक्तिश्च नास्त्येव । द्वित्वे तु बहुवचनम् । चतुर्थ्यर्थे पठ्ठी । परस्मैपदात्मनेपदविपर्ययः । पूर्वनिपातानियमश्च । बहुलं छन्दसो निर्दर्शनमप्रसिद्धञ्छन्दोज्ञानार्थम् । पाठधिष्ठयनिरासार्थं च ॥

प्रथमोङ्कः ।

पर्यङ्केत्यादि । पर्यङ्कः पर्यस्तिका । तस्य बन्धनेन द्विगुणितो यो भुजङ्गस्तस्य सम्बन्धेन स्यागितं जानु यस्य । आत्मनि शरीर एवोपरतं करणमिन्द्रियं यथा स्यादेवं तत्त्वदृष्ट्यानारोपितज्ञानेन शून्येक्षणे गिराकापालोचने घटितोत्पन्नसंयद्धो यो लयस्तत्प्रचणताविशेषस्तेन ब्रह्मणि परमे रूप आसक्तः समाधिध्यानमीशस्य वो युष्मान् रक्षतु ॥ १ ॥ आर्याः स्मान्मान मिथ्यानभ्यस्तददृशास्त्रान् । चारुदत्तपुत्ररोहसेनक्रीडनार्थं पेंप्रेङ्के, उक्तं मृच्छकटिकमत्रास्ति । ‘अत ईनि ठनौ’ इति ठन् । मृद. शकटिकास्मिन्निति वा बहुव्रीहि । द्विजमुख्यतमः क्षेत्रजातिश्रेष्ठः । ‘त्रयो वर्णा द्विजातयः’ इति स्मृतेः क्षत्रियेपि द्विजप्रयोगः ॥ ३ ॥ देशोत्र कात्स्न्येन वेद्या-
तत्र भवा विद्यमाना । अध्यात्मादित्वाहुक् । यद्वा देशो अग्निनिवे-
नेन कृतम् । कलां चतुःपट्टिकलाप्रतिपादकं प्रबन्धम् ।
नायः शताब्दमाग्निं प्रविष्ट इति जातकादि-

३ ढंकार or ढंकार भाषा A B G H, ढंकार C.
रेफलकारवती corr marg. B. ७ ढंकार
C. ९ युक्तता च B C १० पाठं D.
: B. १३ om. F. १४ पाठं ... माधं om.
१५ प्रथमेङ्के B, प्रथमेक C. १६ इत् ठनौ E F
भव-व marg. D. १९ Add marg 'यद्वा
E F D.

गणितद्वारा ज्ञात्वा । आगामिसूत्रधारवचनापेक्षया 'अग्निं प्रविष्टः' इत्यादिभूतकालप्रत्ययो ॥ विरुद्ध इति मर्मज्ञाः । अग्निप्रवेशोपि सर्वस्वारनामके यज्ञविशेषे । यथा शरम्भेन(ण) कृतस्तथा बोद्धव्यम् ॥ ४ ॥ ककुदं चिह्नभूतं प्रवीणो वा । तथा चामरः । 'प्रवीण्ये राजलिङ्गे च वृषाङ्गे ककुदोस्त्रियाम्' इति । वारणो हस्तो ॥ ५ ॥ अवन्तिपुरी उज्जयिनी । अस्यां च तत्कृतौ । अवन्तीत्यादावस्तिद्वयानुपङ्गः ॥ ६ ॥ नयो नीतिस्तस्य प्रचारो व्यवहारस्तं नय(य)प्रचारं स्वाहेत(तंEG)व्यवहारः (?) ॥ ७ ॥ चिरशून्यमिति कर्मधारयः । चिरं दीर्घः कालो निरवधिः समयः । शून्यमभिमतकार्यराहितम् । संमित्रस्य हि ससहायत्वेन कार्यनेप्पत्तेः । सदा पूर्ण इव समयोवभासते ॥ ८ ॥ (P. 6, L. 46) खडित्यव्यक्तानुकरणम् । सङ्गीतकेन चक्षुरी खटखटायते इत्यसंबद्धप्रलापेन भाविनः शकारासंबद्धभाषणस्य सूचनम् । प्रातराशः कल्यभोजनम् । कार्यवशात्प्रयोगवशाच्चेति । कार्यं बोधयायाः स्त्रियो ज्ञातेति ज्ञानम् । यदुच्यते—'स्त्रीषु ना प्राकृतं यदेत' इति सुकुमारत्वेन सुप्रयोगत्वं प्राकृतस्य । यदुक्तम्—'पुरस्तात् सङ्गजज्ज्वा पाउअगुम्भो वि होइ सुउमारो' । तथा पण्डित्ते प्रवहणविपर्ययांसे वीरकचन्दनकयोः कलहे संप्रभागतवचनसंवरणार्थं भाषाव्यत्यासाच्चन्दनकस्य पाठः संस्कृतेन । तथा पञ्चमाङ्गे दुर्दिने कार्यवशाद्दसन्तसेनायाः श्लोकपाठः संस्कृतेन । चारुदत्तस्य दारिद्र्यवर्णनासूचनयोग्यप्राकृतपरिग्रहः(?) । यदाहुः—'कार्यतश्चोत्तमादीनां कार्यो भाषाव्यतिक्रमः' इति । एतत्सर्वमनेन सूचितमिति । (P. 7, L. 49) अविद् अविदेति निर्देष्टुं । कष्टं कष्टमित्यर्थः । 'अदृष्टाश्रुतसंप्राप्तावविदाविद्भोः पदम्' इति च प्राञ्चः । मिलानाई इलानानि । हीमाणहे हिस्मये । किं नु खल्यस्माकं गृहेत्यादिव संविधानकं वर्तते । आयामी दीर्घस्तद्गु(ण्डु)लप्रक्षालनजलप्रवाहो यत्र तादृशी रथ्या । लोहस्य कटाहो भाजनविशेषः । तत्परिघर्तनेन मार्जनेन । रुष्णसार कृततिलकां । युंवतीवद्भूमिरधिकं शोभते । रुष्णसार भूमिरित्यनेन चतुर्थाङ्गे भवनकोष्ठस्य विशेषसूचनम् । (P. 8, L. 56) सिणिद्धगन्धेण सिग्धगन्धेन । उद्दीविमन्ती विम उद्दीप्यमानेय ।

१ बोध्यम् F. २ प्रावीणी वा BC, प्रादीर्घ्यं वा D, प्राजं वा EFG marg. note प्रावीण्यमिति पुस्तकान्तरे इत्यनेन तस्य प्रवीण इत्यत्र तात्पर्यम् । मूलानुरोधेन FG. ३ वारणः स्वयत्तत्कृतौ B; वारण स्वयत्तत् कृतौ C. ४ 'यदेतदेकस्मिन्भाषासंयुक्तः' ॥ C. ५ सामिभस्य E F G. (६ भुजः पटपटापने B G. ७ याउअ गुम्भोइ गुम्भोरे F. ८ गुम्भोरे E G. ९ गुम्भोरेपराणाई इति शुष्कगुम्भस्यान्वाये नित्यायै & o EF G. १० पुतौव EF G. ११ कोरकरय B; कोधकरय C.

तर्त्तिकं पूर्वाजितं निधानं बहुसंख्यं धनमुत्पन्नं भवेत् । आदु अधवेत्यर्थः ।
अहमेव बुभुक्षातोन्नमयम् । पाठान्तरे ओदनमयम् । जीवलोकं संसारं
पश्यामि । नास्ति किल प्रातराशोस्माकं गेहे । प्राणाधिकं प्राणेष्वधिकं
यथा स्यादेवम् । मं माम् । बुभुक्षा बाधते । इह सर्वं नवं संविधात्कं
वर्तते । एका घर्णकं कस्तूर्यादिकं समालम्भनं पिनष्टि । अपरा सुमनसं
पुष्पाणि ग्रन्नाति । इत्यनेनापि कोष्टकस्यैव सूचनम् । असिद्धव्यमश्रुत्
द्रव्यम् । (P. 10, L. 73) धिञं घृतम् । अत्तव्यं रसाअणमिति ।

रसायनमस्तौत्येवं तय देवा आशासन्तामिति सन्दिग्धवाक्योपन्यासः ।
आर्य, अस्त्यापणे घणिग्वीथ्याम् । एवं तवाशा छेत्यति । अभावं च
गमिष्यसीत्यनेन घसन्तसेनायाः प्रघह्णाविपर्यासमोटनयोः सूचनम् ।
(P. 11, L. 80) घेरण्डो दीर्घकाष्ठं तस्य लभ्युकस्तर्पान्तनिबद्धो मृत्ति-
कास्थूणः । स हि द्रोण्यां पानीयोद्गारे दूरमुत्थाप्याधः पात्यते ।
केचिदाहुः । घरे (र?) ण्ड इष्टकागृह उन्नतीभूतो दीर्घो भित्तिप्रदेशस्तत्र
लभ्युकोधयवभूत इष्टकासंघः । सोपि हि संयोजनार्थं दूरमुत्थाप्यते ।
अनन्तरं निपतत्यपीति । मर्पतु मर्पत्यार्थः । परिहासः खल्वेव । उप-
यास उपवासरूपं व्रतमित्यर्थः । अधिकरणघञस्तोयम् । (P. 12, L. 89)
अक्षिरुअघदी णाम अभिरूपपतिर्नाम । पारलौकिक इत्यनेन पालकव्यु-
दासेन नायकान्तरलाभसूचनम् । ममकेरकेण मदीयेन । भत्तु (स EFG)
परिव्यएण भक्तपरिव्ययेनौदनव्ययेनेत्यर्थः । यद्वा । भर्तृपरित्यागेन पारलौ-
किको भर्त्सान्विष्यते । त्वमेव जन्मान्तरे भविष्यसीति । (P. 18, L. 97)
अयमुपवासः केन तवोपदिष्टः । आर्यस्यैव प्रियवयस्येन जूर्णवृद्धेन । आः
आक्षेपे । छय आदुत्या आकारान्तादेशे कृते जूर्णवृद्धा इति । एवं च वृआ
तीआ (अङ्क २, पृ० १६, पं० १९, २०) इत्यादौ च योद्धव्यम् । कुपितेन राज्ञा
पालकेन कंप्पिज्जन्तं कैलप्यमानं छेद्यमानम् । वधूपक्षे कल्प्यमानं संस-
ज्यमानम् । कैदा ॥ खलु त्वां प्रेक्षिष्यामि (?) । नवघट्टकेशहस्तमिव वा-
सितं सुगन्धम् । वज्जन्तमिति पाठे वध्यमानम् । अनेन संहाराद्धे चारु-
दत्तनिग्रहसूचनम् । (P. 13, L. 102) प्रसीदत्यर्थः । आर्यस्यैव पारलौकि-

१ From नास्ति... गेहे om. II C. २ सञ्ज्ञिमानकं EFG. ३ सामान्यतः
BC. ४ om. Here and place after -यास. घञ घृत BC. ५ आशासनाम्
BC. ६ गमिष्यसीत्यर्थः F. ७ वरण्ड EF; रेण्ड corr एण्ड G. ८ अनन्तर om. B
CF. ९ आ F G. १० उदया G. ११ दुआ EF. १२ कज्जन्तं छेद्यमानम्
II C. १३ कल्प्यमानं om. II F G. १४ नधु... उपवासम् om. EFG.
१५ कदाचन त्वां marj. D. १६ गुरन्धम् BC.

कोयमुपवासः । उष्टेहि उत्तिष्ठ । कथेहि कथय । एत्थ उचवासे अत्रो-
पवासे । केन कार्यम् । अम्हारिस्सजणजोग्गेण अस्मत्सद्वराब्राह्मणेन
उचणिमन्तिदेण आ (उपनि!) मन्त्रितेन । अतो गच्छत्वार्था । अहमप्युप-
निमन्त्रयामि । (P. 14, L. 111) आणवेदि आज्ञापयति । ता त-
स्मात् । कथं कथम् । मय मया । इदं द्यामुज्जयिन्यां समृद्धायामस्म-
त्सद्वरो ब्राह्मणोन्वेपितव्यः । कोर्थः । यदा दुस्स्थिता भवन्ति ब्राह्मणा-
स्तदा चारणादीनामपि गृहे कुर्वन्ति भोजनम् । एष चारुदत्तस्य मित्रं
मैत्रेयः । इदो जेज्व इत एव । आगच्छति । भवत्विममुपनिमन्त्रयिष्ये ।
अथ मैत्रेयास्माकं गृहे भोक्तुम् । अगणी अग्रणीः । प्रष्टोत्रगामीति
यावत् । 'अधिदो भोदु' इत्यापि पाठः । तत्रातिथी भव त्वमित्यर्थः । (!) ।
भो । अणं अन्यम् । यद्वानं ब्राह्मणम् । उचणिमन्तेदु उपनिमन्त्रयतु ।
भयान् । (P. 15, L. 118) यावदो व्यावृत्तः । अहमिदानीं कार्यान्तर-
ध्यासक्तः । दार्णि इदानीम् । संपन्नं मृष्टम् । णिसवत्तं च । पितृणां
समुत्सृष्टं घृतादिसहिततण्डुलपूर्णपात्रम् । 'निस्त्राव' इति यस्य प्र-
सिद्धिः । णिसवत्तं निःसपत्नम् । थिपक्षस्यापरस्याभावादिति केचित् ।
अपि वक्षिणापि ते भविष्यति । एकोपिः संभावनायामपरः समुच्चये । भो
दार्णि पद्यादिष्टोसि इदानीं प्रत्यादिष्टोसि । को दार्णि क इदानीम् । ते
णिदग्धो निर्वन्धः । मं माम् । पदे पदे अणुबन्धेदु अनुरोद्धुम् । पद्या-
दिष्टोमिह प्रत्यादिष्टोस्मि । यदिणा अनेन । भोदु भवतु । अणं अन्यम् ।
यमृष्टं ब्राह्मणम् । उचणिमन्तेमि उपनिमन्त्रयिष्ये । (P. 16, L. 127)
प्रस्तावनेयामुल्लसन्निपर्यायः । यदुकम्- 'सूत्रधारेण सहिताः संलापं
यत्र कुर्वते । नदी विदूयको वापि पारिपांश्वक एव वा ॥ आमुल्लं नाम
तस्यैव सैव प्रस्तावना मता ॥' प्राचारः प्रच्छदपदः । अथवा मयापि
मैत्रेयेन(ण) परस्य । आमन्तणाइं आमन्त्रणकानि । पच्छिद्वच्चाइं समी-
हितध्यानि । यो नामाहं तत्रभवतश्चारुदत्तस्य समृद्धयाहोरात्रप्रयत्न-
सिद्धैरुद्धारसुराभिगन्धिभिर्मौदकैरेवाशितस्तृप्तः । (P. 17, L. 133)
मल्लकशतपरिवृतः । मल्लकः पात्रविशेषः पत्रपुटो वा । दोना इति प्र-
सिद्धो विदूयकपक्षे । चित्रकरपक्षे घणिकापात्रं मल्लकः । अभ्यन्तरचतुः

१ उष्टेहि B C. २ त्विम निमन्त्र E F G. ३ अतिथी E G. ४ वद्याणी B C.
५ एना कापि E F G. ६ पद्यादिच्छोमि B. C; पद्यादिष्टोमि E F G. ७ अनुवोदु-
मित्यर्थ B. ८ एणादिष्टोमि E. ९ पारिषु B C. १० गन्धकं and कं E F G.
११ गन्धकः F G.

शालाद्वारे उपविष्टः । चित्रकर इव लिङ्गिभ्य लिङ्गिभ्य स्पृष्टा स्पृष्टाङ्गुल्य-
 प्रैरपनयामि न भक्षयामि । अत्यन्तं वृत्तत्वादित्यर्थः । चित्रकरोप्यङ्गुली-
 र्स्थितलेखनिकया वर्णिकाभाण्डं स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वापनयति विक्षिपति ।
 अन्यथा वर्णिकाचिन्दुपातः स्यादिति । नवयद्धवृषभ इव रोमन्यायमान-
 स्तिष्ठामि । 'आपणे नगरचत्वरवृषभ' इवेति पाठान्तरेपि व्याख्या । दार्णि
 ददानीम् । दालिददाण दरिद्रतया । यत्र कुत्रापि चरित्वा गृहपारावत इव
 घासनिमित्तं शयनार्थमधोगच्छामि । एसो एपः । जूर्णवृद्धेन (P. 17,
 L. 188) जातीकुसुमवासितोनुप्रेषितः प्राचारकः । सिद्धीकदेवक-
 ज्जस्स निष्पादितदेवकार्यस्य । पाठान्तरे तु । पट्टीव्रतकृतदेवकार्यस्ये-
 त्यर्थः । आर्यचारुदत्तस्योपनेतव्यः । तद्यावत्पश्यामि । गृहदेवतानां
 यलि हरन्ति एवाभिगच्छति । यलि पूजाम् । (P. 19, L. 145)
 यासामिति । कीटमुखात्वादितो बीजाञ्जलिः पतति । विरुद्धा उप-
 चितास्त्वृणाङ्गुरा यासु ॥ ९ ॥ स्यास्ति भवते । वर्धतां भयान् । किमिदं
 चिन्त्यते ॥ सुखमित्यादि । दुःखान्यनुभूय सुखं शोभते । न तु सुखम-
 नुभूय दुःखमिति तात्पर्यम् । स मृत एव जीवति । शरीरेण धृतः
 शरीरेण धेष्टितश्चर्ममल्लावदित्यर्थः ॥ १० ॥ मरणादो मरणात् । दालिदादो
 दारिद्र्यात् । कदरं कतरत् । रोचते । (P. 21, L. 168) दारिद्र्या-
 दिति । अल्पसमयदुःखदत्वान्मरणमल्पकेशम् । बहुसमयव्यापित्वादा-
 काङ्क्षितापगमाद्वारिष्ठ्यमनन्तकदुःखम् ॥ ११ ॥ संतप्पिदेण संतप्तेन ।
 प्रणयिजनसंक्रामितविभवस्य सुरजनपीतशेषस्य प्रतिपञ्चन्द्रस्येव परि-
 क्षयोपि तेधिकतरं रमणीयः । यद्यसद्वधयेन्नर्याः स्वदोषेण नाश्यन्ते
 तदा संतापः क्रियते । तव तु न तयेति भावः ॥ (P. 21, L. 174)
 एतदिति । क्षीणार्थमिति कृत्वास्मद्देहमतिथयः संत्यजन्ति । पतन्मां
 दहति । प्रेणयी जनः स्निग्धवान्धवोर्यो च । कालात्यये मदसमयाप-
 गमे धनलाभसमयापगमे च ॥ १२ ॥ षदे खु पते सल्लु । दासीपुत्रा
 अर्थरूपात्तराशाः । घरटा वीरणी इति ख्याता । ततस्त्रस्ता अरण्ये

१ शालाद्वारे E. F. G. २ लिङ्गिभ्य onco. ३ इव B, C. E F G. ४ तर्क्ये B;
 तर्कयामि C. ५ नत्रापि B, C. ६ चागमिष्यामि P. ७ निःपादित B C. ८ अन्तर्भूय
 B ८ शरीरेवेष्टितः B C E F G. ९ पीतः बल्य° B C. १० दुःखरात् B C.
 ११ अनन्तदुःखम् B C. १२ गेह G. १३ पण्डी .. यो च om. C.

गोपालपुत्रका इव यत्र यत्र न खाद्यन्ते उपभुज्यन्ते तत्र यान्ति ॥
 (P. 22, L. 182) सत्यमिति । विमवनाशकृता ममचिन्ता नास्ति ।
 कथमित्यत आह । भाग्यक्रमेण लैश्वर्यक्रमेण । धनानि भवन्ति । तर्हि
 चिन्ता कुत इत्यत आह । एतच्च मां दहति यन्नष्टधनाश्रयस्य मम सौ-
 हृदादपि मैत्रीतोषि जनाः शिथिलीभवन्ति । अर्थशून्येन समं प्रयोजना-
 भायान्मैत्रीमपि न केपि कुर्वते ॥ (P. 22, L. 187) दारिद्र्यादिति ।
 लज्जां गच्छति । आकाङ्क्षितासामर्थ्यात् । यदा लज्जा गता तदा ते-
 जसः प्रभ्रष्टो भवति । यावत्तावत्कारणात् । तेजःशून्यः परिभ्रूयते ।
 भयाभावात् । परिभ्रवाभिर्येदं गच्छति । मानश्लानेः । ततः शुचमेति ।
 वृथा जीवनमिति । ततस्त्यज्यते बुद्ध्या । निर्बुद्धिः क्षयं गच्छति । तदु-
 क्तम् — 'बुद्धिनाशात्प्रणश्यति' इति । अत एव सर्वसामापदां स्थानमि-
 त्युपसंहरति ॥ १४ ॥ कलुषचक्षुः प्रातराशः । एतद्रूपत्वे चार्थस्य तत्र ह्य-
 (Orद्रु) पद्रव्यत्वाज्जनान्तरानवगाहितत्वाच्च तद्विस्मृत्य धर्मचिन्ता सा-
 धवो भवन्तीत्याशयः ॥ (P. 23, L. 194) निवास इति ।
 चिन्ताया निवासः । कथं मम निर्वाहः स्यादित्येवंरूपायाः । परस्य
 परिभव इति पृष्टीसमासः । कर्मधारयो वा । एतच्चाविश्वसनीयतया
 निर्धनानां क्षेपम् । जुगुप्सा मित्राणामिति । प्रत्युपकारसमर्थत्वात् ।
 स्वजनानां धनशून्याम् । जनानामन्येषामुदासीनानाम् । कारणं ह्यतिः ।
 कर्त्तारि करणे वा ल्युट् । भवति चेति चकारो हेतौ । वनागमने कलत्रप-
 रिभवो हेतुः ॥ १५ ॥ न गमिष्यामि । एवं पूज्यमाना अपि देवा ॥ फलं
 दर्शयन्ति । तत्को गुणोचितेषु देवेषु । नित्योपयोगिधिः । अकरणे, प्रत्यया-
 यात् । तुष्यन्ति परलोकमुत्कृष्टं प्रयच्छन्ति । यतः श्राद्धहृदतिथि-
 प्रियो गृहस्थोपि मुच्यत इति भावः ॥ १६ ॥ (P. 25, L. 209)
 अन्यः कोपि प्रयुज्यताम् । मम सर्वमेव विपरीतमुपनमति । आदर्शगता
 छायेव । आदर्शस्य प्रतिविम्बे धामो भागो दक्षिणे दृश्यते । दक्षिणश्च
 धाम इति यस्तुगातिः । अन्येषां तस्यां प्रदोषवेलायामत्र राजमार्गे गणिका
 धिटाश्चेष्टा राजपल्लवाः संवसन्ति । एतेन विद्यादीनां प्रवेशं सूचयति ।
 'नासूचितस्य प्रवेशः' इति । मण्डूकलुब्धस्येव कालसर्पस्य मुखापतितो

मूषिक इव घघ्यो भविष्यामि । (P. 26, L. 221) विशदौ संचरन्-
 लाघवगुणान्वितौ । पट्ट इति यावत् । उद्विग्नचञ्चलकटाक्षरूपेण निरुद्धा
 दृष्टिर्यया सा तथा । अनुसारोत्तुगमनम् । व्याधेन यदनुगमनं तेन प्रस्ता
 भृगीवं ॥ १७ ॥ शकारभाषायां चवर्गशिरस्थितोन्तस्थो यकारो लेख्यः ।
 'पूस्पृष्टा तालव्य' इति वचनात् । स च संयोगः प्रयत्नलाघवात्पूर्वस्य गु
 र्वत्वं न करोति । चिच्छट् तिष्ठ ॥ (P. 26, L. 226) किं यासीत्यादि ।
 घसन्ततिलकचउन्दसा श्लोकः । प्रस्वलन्ती । प्रस्वलनं निम्नोन्नतादौ
 गतिविघटनम् । 'याला स्याद्वासूः' इत्यमरः । न भ्रियसे । तिष्ठ तावत् ।
 हडके हृदयम् । तंघदशी चराकः । अङ्गारपशिपतितं मांससण्डमिष ।
 कामेन दह्यते ॥ १८ ॥ अज्जुके गणिके ॥ उन्नाशितेत्यादि । उपजा-
 तिच्छन्दसा श्लोकः । उन्नासिता गच्छस्यन्तिकान्मम । यद्वा । भक्तिका
 ज्येष्ठा मे भगिनी । 'भक्तिका भगिनी ज्येष्ठा' इत्यमरः । संपूर्णपक्षेष्वा
 ग्रीष्ममयूरी । ओषगगदि अयवल्गति । ससंभ्रममागच्छतीत्यर्थः । शामिअ
 भट्टके स्वाभिभट्टारकः । घने गतः कुटुर्दशावक इव । गडे इति प्रथमा-
 न्तस्यैकारान्तत्वम् । 'गतमृतकृतानां डः' इति डः ॥ १९ ॥ 'दङ्कः पापाण-
 दारणः' इत्यमरः । विदारणक्षणे हि निर्मला दीप्तिः प्रसरतीति । कुङ्कुमलं
 कलिका । मनःशिलगुहेति । महाभारते मनःशिलशब्दोऽपि दृश्यते इति
 तथा प्रयुक्तः । 'मनःशिला तु कुन्दी' इत्यमरः ॥ (P. 28, L. 211)
 मग मदनेत्यादि । मालिनीच्छन्दसा श्लोकः । मम मदनमनङ्गं
 मन्मथं वर्धयन्ती निशि च शयनके मम निद्रामाक्षिपन्ती । प्रसरति
 प्रगच्छति । प्रस्वरति दात्यूहवद्विषेति केचित् । भयभीता प्रस्म-
 लन्ती स्मलन्ती मम घरामनुयाता रावणस्येव कुन्ती । भयभीतीति ।
 भयशब्दायमपार्थक्यः । मदनमनङ्गमित्यादि पुनरुक्तम् । रावणस्येव
 पुन्तीति हतोपमम् । तथा चोक्तम् — 'आगमलिङ्गविदीनं देशकला-
 न्यायविपरीतम् । व्यर्थेकार्थमपार्थं भयति हि यचनं शकारस्य ॥' इति
 ॥ २१ ॥ निशेषयन्ती अनिशयाना । घ्याली सर्पा । प्रयिद्युतः प्रचलितः ।

१ शकारभाषायां * * करोति first and then उद्विग्न..... मूषी ॥ C. १ मूषी
 (पट्ट निव and then शकारभाषायां) &c. F. G. १ पूरण ॥ C. राहा E; पूरण
 F. ५ पवणमो E. G; पवणमो F. ५ marg. note शिरस्थितोन्तस्थो G, body
 F. ५ भविष्यामि L. P. G. ५ मगगी E. F. G. ८ 'दङ्कः' E. F. G.
 ९ कुन्दी A. B. C. E. F. G. H.

घातं न निरुणामि । अपि तु रुणध्येष । नकारः काकौ । 'भावो विद्वान्'
इत्यमरः ॥ (P. 29, L. 251) एषा नाणकेत्यादि । शार्दूलविक्री-
डितंच्छन्दसा श्लोकः । एषा । नाणं शिवाङ्कुं दड्ढकादिवित्तम् । तस्य
मोपणशीलः कामो यस्य तस्य कशिका चर्मकाष्ठिका । चौराणां
किञ्चित्तया चोपकरणं भवति । तदत्र कशोका । कथा चाश्वताडनी ।
चर्मसडिकोच्यते । मच्छाशिका मत्स्यभक्षिका । मेच्छं शुष्कमांसमि-
त्येके । लाशिका नर्तकी । णिण्णाया निम्ननासा । कुलणाशिका कुलं
वंशस्तस्मादशयाति पातित्यजननात् । णीशाशेति पाठे निःस्वानामाशा (?)
कुलनाशिकेत्यर्थः । अवशिकानायत्ता । दानेनापि कस्याप्यायत्ता न
भवति । कामस्य मञ्जूशिका पात्रविशेषः । कन्दर्पमाजनामिव वर्तुली-
भूतः काम इत्यर्थः । एषा वेशधूः । 'वेशो वेश्याजनाश्रयः' इत्यमरः ।
सुवेशानिलया शोभनानां वेशानामलङ्काराणां निलय आश्रयो यस्यां
सा । वेश्याङ्गना । वेशिका । वेशोस्यास्तीति वेशिका । एतान्यस्या दश
नामकानि मया कृतानि । अद्यापि मां नेच्छसि । यदि देवताया अष्टौ द-
श द्वादश नामानि यदि पठ्यन्ते तदा सा प्रसन्ना भवति । इयं त्ये-
तावतापि न प्रसन्नेति भावः । अत्र पूर्वार्धोत्तरार्धयोः एषैवेति पुनरुक्तम् ।
न्यूनमधिकं वा कृतम् । दशेति ध्यर्थम् ॥ २३ ॥ प्रचलिताभ्यां कुण्डलाभ्यां
गण्डथोर्धृष्टं पार्श्वं यस्याः सा । अत एव विटनखपरिमृष्टवीणातुल्या ।
मनोहरत्याच्छब्दवत्त्वाद्वा वीणातुल्यत्वम् । विटसदृशौ कुण्डली ॥ २४ ॥
(P. 30, L. 260) झणजझणन्तेति । वसन्ततिलकं छन्दः । झण-
जझणन्तेत्यव्यक्तानुकरणम् । अव्यक्तशब्दविशेषयुक्तबहुमूपणशब्देन मिश्रं
यथा स्यादेवम् । किं द्रौपदीयं विप्रेलायसे राममीता । एष हरामि
झटिति यथा हनुमान्बिम्बावसोर्भगिनीमिव तां सुमद्राम् । विम्बावसोः
सिद्धराजविशेषत्वम् । न (!) भगिनी सुमद्रा किं तर्हि रुष्णस्य । यथा
इयेति पुनरुक्तम् ॥ २५ ॥ लामेहीत्यादि । प्रतिपादं चतुर्दशमात्रत्वा-
न्मात्रासमकं छन्दः । लामेहि अस्मय च । चकारो भिन्नक्रमः । राज-

१ मस्कं B C. २ निस्तुतां निम्ननासो. B C. ३ निस्तुतो C. ४ निःस्वानामासो कुलं
B C; निःस्वानामाशा &c., D E F G. marg. note. अत्र च नाणकशिकामकशिकेति
नामद्वयं बोध्यम्. ५ का वा B C. ६ नेच्छति E F G. ७ om. G. ८ om. B C.
९ एवं वेदवतामि B C. १० घृष्टः पार्श्वो E F G. ११ पतापठे om. वि E F G.

यल्लभं चेत्यर्थः । तो धा (खा) हिशि ततः खादित्यसि । मत्स्यमांसकम् ।
 तो इत्योकारो लघुश्छन्दोनुरोधादित्याहुः । 'एओकारौ हलन्तस्थौ शुबौ
 घांष्यपदान्वितौ । दीर्घात्परौ लघू स्यातां छन्दोविचितिभाषया' इत्युक्तम् ।
 एदोहि मंश्छमंशएहि एताभ्यां मत्स्यमांसाभ्यां हेतुभ्याम् । 'मंश्छलोहि'
 इति पाठे मत्स्यशुष्कमांसाभ्यामित्यर्थः । ककारः स्वार्थे । शुणभा श्वानः ।
 मृतकं न सेचन्ते । नकारः शिरश्चालने । न सेचन्ते इति नापि वु
 सेचन्त एवेत्यर्थः ॥२६॥ यकत्रेण लक्षिता नगरदैवतवत्प्रयासि । कीदृशेन
 यकत्रेण । निर्मेयितचूर्णमनःशिलानुल्येन ॥२७॥ अम्हेहिं चण्डमिति ।
 उपेन्द्रवज्रां छन्दः । 'अस्माभिश्चण्डं शीघ्रमभिसार्यमाणा घने शृगालीष
 कुकुटैः पलायसे । भीमं त्वरितं सयेनं शेषेष्टणं संघृन्तम् । समूलवर्णं
 मे हलभं मम हृदयम् । हरन्ती । सवेष्टणं सवेष्टनमित्यर्थः इत्येके ॥२८॥
 पल्लयकः परमृत्तिका च घसन्तसेनायाः परिचारकः परिचारिका
 च । माघयिका अपरा परिचारिका । माये माये इति मंबोधनम् ।
 मणुजो मनुष्यः । स्त्रीनामध्ययेन सगर्यमाह । मायस्त्रियमन्येषयति ।
 (P. 33, L. 285) स्त्रीणां शतं मारयामि । शूले शूरः । हने अहम् ।
 हसी हसो हा धिकः । विलप । किमेकदेशविलापेन सकलं घसन्तमासे
 या । अत्र पक्षे एको याशब्दः शकारयचनतया व्यर्थ एव प्रयुक्तः ।
 अनेकापत्याग्निपातानामयधारणे वा । सर्वमेव घसन्तमासमित्यर्थः । को
 वे तुमं त्यां परिग्रायते ॥ (P. 34, L. 292) किं भीममेनो अमदग्निपुत्रः कुन्तीमुतां वा दरा-
 कन्धरो वा । एते चत्वारः । एगोहं गृहीत्या वेगोहस्ते दुःशामनस्या-
 नुवृत्तिं करामि ॥ २९ ॥ न ननु । पेक्क मेक्षरय ॥ अशी शुनि-
 क्खे इति । घनगण्डपक्षोपेन्द्रस्यादिमिर्लङ्गदेशेवाद्देशेवाद्भाष्यर्णी-
 जायुपजातिः । 'अग्निः मुनीरणो यन्त्रितो रैतन्निमो मन्तकम् । कन्ये
 छिन्तति । तप भीमं मारयामि वा । अनें तथैतेन रैत्यादिनेन । मुमुक्षुर्लो

भवति न स मनु जीवति ॥ ३० ॥ अवला खत्यहम् । अत एव ध्रियसे
जीवसि । बलवान्धारयितुं न शक्यत एवेति तात्पर्यम् । अत एव न
मार्थसे । तर्फीअदि अन्विष्यते । कृतं निःफलमलंकरणः । यत उद्यानलता
पुष्पमोषं नाहंति । (P. 37, L. 310) अहं वरपुण्यमनुष्यो घासुदेवः
कामयितव्य इति तर्क्यत इत्याशयः । सन्तं शान्तम् । अनार्यमनर्हम् ।
सतालिकं धिष्टस्य हस्ते तालदानं कृन्वेत्यर्थः । भाव प्रेक्षस्व तावत् ।
ममन्तरेण मयीत्यर्थ इत्येके । अन्तरेण चित्तेन अन्योन्यं सुस्निग्धपा
गणिकादारिका ननु येन मां मण्योहि श्रान्तोसि ह्रान्तोसि । हने
अहं न भ्रामान्तरगतो न नगरान्तरगतो भ्रामान्तरगतो नगरान्तरगतश्च
श्रान्तः ह्रान्तश्च भवति । न त्वहमीदृश इत्याशयः । (P. 38, L. 317)
अञ्जुके गणिके । भावस्य धिष्टस्य । शीर्षेणात्मीयाभ्यां पादाभ्यां शपे
यदग्रे वक्ष्यमाणं तत्सत्यमित्यर्थः । तत्रैव पृष्ठानुपृष्ठिकया । आहिण्डन्ते
उद्गम्यन् । श्रान्तः ह्रान्तोस्मि संवृतः । चेतो धेद्व्याजनस्थानम् ।
नाभ्यति नमयति । नाभ्यतीति कण्ठादिपाठाभ्यां करोतीत्यर्थं यक्यका-
रलोपे च रूपम् । यथा मगधशब्दे मगध्यतीति भवति । नाम करोतीत्यर्थे
णिच् संज्ञापूर्वको विधिरनित्य इति गुणमश्रुत्वा यणादेशे नाभ्यतीति
रूपमित्येके । ण्यन्तात्संप्रदादिपाठमभ्युपेत्य क्विप् क्यचि रूपमित्यपदे
॥ ३२ ॥ गुणाः अल्पनुरागस्य कारणम् । न पुनर्वलात्कारः । गर्भदासी
जन्मप्रभृतिचेदी । ताह तस्य । वामपाद्वै तस्य चारुदत्तस्य गृहम् ।
ततो यथा तव मम च हस्ताभ्यां प्रस्रवयति तथा करोतु मायः । परि-
हर्त्तव्यं चारुदत्त्यासोतिनिकट इति वसन्तसेनायाः कथयितुं नाहंतीति ।
तत्रैव च सेनोक्तम् । तद्वचनं परिहारविषयः । (P. 40, L. 341)
काणेलीमातः । 'काणेली कन्यकामाता' इति देशीप्रकाशः । असती का-
णेलीत्येके । भाव यलीयानन्धकारः । मायराशिप्रविष्टेय मशीगुडिका वृ-
क्ष्यमानैव प्रनष्टा वसन्तसेना ॥ आलोकेति । आलोके दर्शने । विशाला
महती ॥ ३३ ॥ भाव अन्विष्यामि वसन्तसेनाम् । जिह्वं भूषणशब्दादि ।
उपलक्षणं माल्यगन्धादि । 'अस्ति किञ्चिद्भिह्वमुपलक्षयसीति' पाठान्तरार्थो
ध्यक्त एव । किं विम कीदृशमिवेत्यर्थः । शृणोमि माल्यगन्धमन्धकारपरि-
तया पुनर्नासिकया न सुव्यक्तं पद्यामि भूषणशब्दम् । शृणामि महगन्ध-

मित्यादिना लोकविरुद्धोक्तिः । (P. 42, L. 368) श्रुतमवधारितं
 गृहीतमस्य तात्पर्यमप्याकलितम् । अये मातः भित्तिपरामर्शसूचितं
 पक्षद्वारं स्रज्वेतत् । जानामि संयोगेन स्पर्शनेन्द्रियानुभवेन गृहस्य संवृतं
 पक्षद्वारकम् । बान्धवजनो चाक्ये न संतिष्ठते घचनं न करोतीत्यर्थः ।
 प्रतापाभावात् । स्फारीभवन्त्येकीभवन्ति । तत्तस्य संभाव्यते । सौर्या-
 दिकमिदमस्य नासीदिदानीं कथमित्यादि ॥ ३६ ॥ अल्पच्छदो वल-
 धिहीनः ॥ दारिद्रेति । भवन्तमेव शोचामि विनष्टदेहे मयि क यास्यसि ।
 अस्मत्सदृक् सार्धदिकः सुहृत्कोपि नास्तीत्यर्थः । अर्थपत्त्यात्पुलिङ्ग-
 त्वम् । यद्वा । तमेवं भवमुत्पत्तिं स्मरामि इति कुंव्याख्या । सुहृन्मित्रम् ।
 अतो हेतोः मयि विनष्टदेहे क यास्यसि स्यमिति मे चारुदत्तस्य चिन्ता
 ॥ ३८ ॥ (P. 44, L. 391) सहासणी द्वितीया । अपाबुद् अपावृतम् ।
 अभ्युपपत्तिरनुग्रहः । स्थगितद्वारेणापसरणाभावात्पिण्डीभूतेनैकीभूतेन
 प्रतिबन्धकत्वात् । अपावृते पक्षद्वारे सति निर्वापितो दीपः । भाव
 गृहीता प्राप्ता । तत इतः एकप्रदेशे भूत्वैकान्ते हे भाव तिष्ठ । भट्टारक वेद्यो
 हम् । इदो भाव इत्यादिग्रमव्युदासाय सुनिश्चयं करोति । युष्मां द्वावपि
 तावदेकान्ते तिष्ठतः (तम्) । संपदं सांप्रतम् ॥ (P. 47, L. 414)
 अन्धआले । इत्याद्यनुष्टुप् । 'अन्धकारे पलायमाना माद्वयगन्धेन सू-
 चिता । केशवृन्दे परामृष्टा चाणक्येनेव द्रौपदी' ॥ ३९ ॥ कुलपुत्रानुसा-
 रिणी चारुदत्तानुरक्ता । सेवितव्येष्वलंकार्येषु ॥ एशाशि वाशु इति ।
 इन्द्रवज्रायाः श्लोकः । 'एपासि बाला शिरसि केशेषु बालेषु शिरो
 रुहेषु गृहीता । आक्रोश विक्रोश लप । अधिचण्डमत्युच्चैः । हिशब्द
 एव वा । चण्डं महादेवं च । शम्भुं शिवं शंकरमीश्वरं वा' ॥ ४१ ॥
 आर्यमिश्रेर्मोन्यैर्व्यवसितमारब्धम् । भाव यथा दधिभक्तलुब्धायां मार्ज-
 रिकायां स्वरपरिवृत्तिर्भवति तथैतया स्वरपरिवृत्तिः कृता । 'द्विहिसर'
 इति पाठे 'ह्रस्वि' इति पाठेषु शरो दध उपरिभागः । (P. 49, L. 431)
 ह्रीं ह्रीं मो इति परितोषे । पशुबन्धोपनोतस्येव छागस्य हृदयं कुंकु-
 रायति अत्यर्थं प्रकम्पते दीपः । जुत्तं णेद नः काकौ । सदृशं नेदम् ।

१ काकुन्याख्या (?) E F G २ स्थनिश्चयं करोति E F G. ३ दधिहिसर
 B. marg C. ४ कलित इति पाठे C, दरिद्रा E. ५ कुरकुरायति B C. ६ कपते
 E F G.

संपदं सांप्रतम् । (P. 50, L. 440) किं एसो । किं प्रज्ञे । किमेव
बलात्कारः । मा तावत् । स्वकीयगृहसमोपे कुकुरोपि वलीयान् भवति ।
ता ततः । एतेनास्मादृशजनभागधेयवक्त्रेण दण्डकाष्ठेन दुष्टस्येव ।
हृतद्वेषस्य धैरिणो महादुष्टस्यानिग्रहेपि ममापराधो भवत्येवेत्यर्थः
पाठान्तरे चोडे कर्णनासिकाशून्यः । दुष्टस्त्वविअ दुष्टस्येव । आच-
रितद्वेषस्य धैरिणः । यद्वा । दुष्टार्थानपराधोपि निग्रहं प्राप्नोत्येवेत्यर्थः ।
शुष्कयंशप्रहारेण । शुष्कोतिदीर्घत्वप्रतिपादनाय । एवंभूतस्य शिरः
कुट्यते । तथा तव शिरः कुट्टिष्यामि । (P. 51, L. 451) राजस्या-
लकेत्यादि । संस्थानक इति तस्य नाम । उपमर्दो निग्रहः ॥ मा दुर्गतो
इति । गाथा । 'मा दुर्गत इति परिभवो नास्ति कृतान्तस्य दे (दे ०)
यस्य दुर्गतो नाम । नाम . संभावनायाम् । चारित्र्येण विहीन आढ्योपि
दुर्गतो दृष्टिः भवति' ॥ ४३ ॥ महाब्राह्मणश्चाण्डालः ॥ सकामोति ।
सकामा स्याधौनयौवनेतिपदाभ्यामस्या धारणं नापराधाय । सा धेइया
तिष्ठति न त्वियमित्याशयः । क्षीलवञ्चना दुश्चारितसंभावना ॥ ४४ ॥
सत्पुरुषोत्तिष्ठोत्तिष्ठ । अजानता मया त्वमुपालब्धः । सांप्रतं पुनर्जानन्न-
नुनयामि । आदरविषयतानुनयः । (P. 52, L. 469) समयः क्रियाव-
न्धः । समयमेवाह । यदीममिति । गुणशस्त्रैः । गुणा एव शस्त्राणि तैः ॥ ४५ ॥
किंनिमित्तं पुनर्माव एतस्य दुष्टयदुकस्य पादयोर्निपतितः । किंविणं कृ-
पणम् । के तस्य गुणा यस्य गृहं प्रविश्याशितव्यं भोक्तव्यमपि नास्ति ।
यद्वा । अग्निहृदयं पि आह्निकद्रव्यमद्य भोक्तव्यमपीत्यर्थः । प्रणयैः
प्रार्थनाभिः । स्नेहप्रकारैः समयोचितदानैरित्यर्थ इत्येके ॥ के शे
शूले इत्यादि (!) ॥ शोको वैश्वदेव्या वृत्तेन ॥ 'कः स गर्भदासो
जन्मदास्याः पुत्रः शूरो विक्रान्तः पाण्डवः श्वेतकेतुः । पुत्रो राधायाः
रावण इन्द्रदत्तः आहो उपायास्तेन रामेण जातोभवत्थामा धर्मपुत्रो
जन्मायुः' ॥ ४७ ॥ व्यर्थं विरुद्धार्थम् । श्वेतकेतुर्गौडालकिर्दुर्वाससो मानुलः ।

१ om. E F G. २ किं किं A. ३ चोडे E. F. G. ४ 'मामपराधोपि E G; 'धे
F. ५ परिहीन B. C. ६ नवियमित्या' L. P. G. ७ शोको वैश्व' B. F. G.
८ इदं व्यर्थम् marg. G.

ऋषिपिशेषः । इन्द्रवत्तो बृहत्कथाम्रलम्भके स्त्रंशे संस्थितः । (P. 54 L. 493) । सज्जनानाम् । कुटुम्भी उपजीव्यः ॥ ४८ ॥

चसन्तसेनाम् । नष्टादर्शनं गता । यदि चेदर्थे । चेन्नास्ति तदा गम्य-
ताम् । गतः खलु भावोभावमदर्शनम् । (P. 56, L. 512) काकपदशी-
शमस्तका इति । घृताद्यकार्यप्रवृत्तौ काकपदाकारा ये धूर्तास्तेषां
शौर्यप्राया ग्रामण्यस्तेषां मस्नकमूत धूर्तचक्रवर्तिनामपि प्रधानमूत ।
एतेनाचारकुलयोराक्षेपः कृतः । केचित्तु काकपदशीर्ष काकपदवत्पञ्च-
धा शीर्षं मस्तकं यस्य । पञ्चेत्युपलक्षणम् । अष्टकपालः । तेनाल-
क्षणयुक्तमस्तक इत्यर्थ इत्याहुः । अत्र च मते शीशमस्तका इति शकार-
वाणीत्येन पुनरुक्तत्वं न दोषः । दुष्ट यटो अरे रो(ह)दिहि । (P. 58, L. 529) अरे दुष्ट यटुक भणिप्यासि मम वचनेन तं दृष्टिञ्चाकृत-
कमेपा ससुवर्णा सहिरण्या नचनाटकदर्शनोत्थिता सूत्रधारीव वस-
न्तसेनानास्त्री गणिकादारिका कामदेवायतनोद्यानाप्रभृति त्वामनुरका
अस्माभिर्धलात्कारानुनीयमाना तव गेहं प्रविष्टा । ततोधिकरणेन्यवहा-
रं धिना इत्यनेन व्यवहारनाम्नो मयमाङ्गस्य सूचनम् । लघु शीघ्रम् ।
णिज्जादमाणाह निर्यातयतः । तव मयानुबद्धा प्रीतिर्भविष्यति ।
अणिज्जादमाणाह अनिर्यातयतः । मरणान्तिकं धैरं भविष्यति ।
अपि च प्रेक्षस्व ॥ (P. 59, L. 538) । कश्चालुका । इत्यादि ।
उपजातिच्छन्दसा । 'कूडमाण्डा गोमयलिसवृन्ता शाकं च शुष्कं-
पलिरं प्रचुरप्रलेहं मांसम् । तल्लिदं स्नेहपके देशीत्येके । 'भंडिदे' इति
पाठे भट्टिन्नमित्यर्थः । 'शूलाकृतं भट्टिन्नं च' इत्यमरः । भक्तं च हेमन्ति-
कटात्रिसिद्धं लोणेन ऋ (१) णं च धैरं च न भवति । पूर्वा पूतिः ॥ ५१ ॥
चिरंतनत्वेन प्रशिथिलस्वकार्यम् । शोस्तकं शोभनम् । लस्त (corr. कस्त)
कं सकपटम् । भणिप्यासि । तथा भणिप्यासि । भण(णे?)सीति भाविष्य-
द्वर्त्तमानयोस्तुल्यं रूपम् । यथाह स्वाधीनाया (Corr. Maug. आत्म-
कीयायाम्) । (P. 60, L. 543) प्रासादस्य बालाप्रलक्षितायाम् । कपोत-

१ मलमके B; मलमके L F G. २ यदिनि G. ३ 'सीदामस्त' C. ४. om I ॥
५ धूर्ताक I. ६ नलिधउद्मेह B; तनिधउद्मेह. ७ भंडिदे... इत्यमर. marg A
om. B C. E. F G. ८ लस्तक B C, लपक E; लपक F G. ९ ६१४-
नायामात्मकीयायाम् marg. D. -

पालिकायां विदुः । बालाग्रं मत्तवारणम् । कपोतपालिका उपरिगृह्ये-
णाति दक्षिणापथे लोकोक्तिरियमिति प्राचीनटीका । नस्यामुपविटः
भृणोमि । अन्यथा यदि भणसि तदा कपाटप्रविष्टं कपित्थगुलिकामिव
मस्तकं तव शब्दविशेषयुक्तं तथा भक्षयिष्यामि लोकोक्त्या मंडम-
डायिदशमिति व्याख्यायते । कपित्थं फलविशेषः । लम्बकं शोस्तकं द्वयमपि
शोमनार्थमिति प्राचीनटीका । (P. 61, L. 547) हे चेत् गतो भायो
विदः । सत्यम् । ततः क्षीघ्रमपक (क्रा) माघः । गृहानु भट्टारकोसिम् ।
तवैव हस्ते तिष्ठतु । एषोसिः । भट्टारकः स्यामिकः गृहात्वेन भट्टारको-
सिम् ॥ निर्वल्कलमित्यादि । उपजातिच्छन्दसा ॥ 'निर्वल्कलं
मलकपेशिषण्णम् । पेशी त्वक् । सुलकत्यग्वर्णमालोहितमित्यर्थः ।
स्कन्धेन गृहीत्वा च । कोशीषु सुप्तम् । अल्पार्थं श्रित्वम् । कोशाव-
स्थितमित्यर्थः । कुकुरैः कजुरीभिश्च शब्दायमानां यथा शृगाल-
स्तथा स्वगृहं प्रयामि ॥ ५२ ॥ विदूषकरदनिकं कुकुरकुरीस्थाने ।
न खलु ते परिभयश्चारदत्तस्य निवेदयितव्यः । दीर्गत्वपीडितस्य
छिगुणतय पीडा भविष्यति । (P. 63, L. 564) एवं णेदमिति
एवार्थः । रोहसेनध्यान्दत्तमुतः । अम्हदे विस्मये । अनुदासीनं
सामिलापम् । तदनुकूपचेष्टायोगात् । अभ्यन्तरगमनस्याभागिनी ।
वेदयात्यात् । भाग्यं शोमनं कर्म ॥ ५३ ॥ दूषिता परपुरुषत्वात् । कामदे-
यायतनोद्यानात्प्रभृति । सीदति कर्तव्यासामर्थ्यान्प्रत्यक्तो न भवति ।
एवेत्यादि पूर्वोक्तमेव भणति । (P. 66, L. 602) अलंकृतास्मीति ।
ममान्यग्रामिलापो नास्तीत्यर्थः । देवतेवोपस्थानं यस्याः सा ॥ प्रवित्रा
गृहमिति । पुष्पिताग्रा वृत्तम् ॥ ५६ ॥ अनुचितभूमिसमारोहणं प-
क्षद्वारेणावासप्रवेशादिकम् । करम उपशिशुः । प्रणय इत्यनेन
संभोगप्रार्थना कटाक्षिता । ईदृशेनागृहीतसंभोगोपकरणादिना । पापा
अकार्यकारिणः । मग्नत्वाद्रक्षकाभावाच्चायोग्यता । (P. 69, L. 628)
आर्यं पुरुषेषु न्यासा निक्षिप्यन्ते न पुनर्येहेषु । अन्यन्तप्रथयत्वादनु-

ग्रहः । चोरेहि हरिज्जउत्ति संधिच्छेदनाघस्तृतीयाङ्कस्य सूचनम् ।
 सकं स्वकम् । चतुष्पथोपनीत इवोपहारो देवतावलिरूपः स्नाद्यमानो
 विपत्स्ये । ही आश्रयं । यत एव निर्धनोत एवापमानितः । स्नेहो-
 नुरागस्तैलं च । संवृत्ता संवृत्ताः । निस्नेहा निस्तैलाश्च । (P. 72,
 L 654) भवत्वित्युपसंहारोक्तिः । यस्य हिमांशोस्तमोवृन्दमव्ये
 शुभ्रा रश्मयः पतन्ति । यथा प्रभूतजले कर्दमे दुग्धधाराः ॥५७॥

इति महोपाध्यायश्रीपृथ्वीधरकृतमृच्छकटिकाविवृतौ न्या-
 सार्पणो नाम प्रथमोऽङ्कः ॥ १ ॥

द्वितीयोऽङ्कः ।

अस्तया वसन्तसेनामात्रा । अञ्जुआसआसं वसन्तसेनासकाशम् । संदे-
शेन प्रयोजनार्थम् । हञ्जे नीचे । अञ्जुआ वसन्तसेनैव । (P. 75,
L. 7) 'हञ्जे तदो तदो' इत्युन्माददशारीत्युपन्यासः । न्हादा ज्ञाता ।
पूअं पूजाम् । पुरोभाइदा पुरोभागिता । दोपदर्शिता । 'दोपैकदृक्
पुरोभागी' इत्यमरः । दोपशून्यत्वेनेति भावः(?) । भअवं भगवान् ।
'भअचदा' इत्यापि पाठः । भगवता हरेण । स्वीकृतोनुगृहीतो वा ।
ण सेविदुं । कामोपभोगरासिकास्मि । न द्रव्यार्थिनीत्यर्थः । पूजनी-
याश्च ये भवन्ति तेषां विलासवैमुख्यं सदेति भावः । उपारूढसिण्हेहं
विवृद्धस्नेहम् । (P. 78, L. 38) भट्टिदारिआप ईश्वरसुतया । सु-
हिदा सुखयुक्ता(?) । अभ्युपपन्ना स्वीकृता । सुगृहीतनामधेयो दातृत्वेन ।
दृष्टिपुरुषदत्तमना अवंचनीया भवति अर्थानभिलाषित्यात् । अतिस्त्र
(?) आरुदत्तो ब्राह्मणो न ध्यापकत्वेन विलासी । अन्यश्च (श्च) भ्रौत्रियः ।
तर्कतन्त्रप्रवीणः । पूजनीयो न काम्यो विलासवैमुख्यादित्याशयः ।
महुभरीओ इति । मधु कुर्वन्ति सेवन्ते मत्ता इत्यर्थः । (P. 82,
L. 68) भट्टेति द्यूतकरस्य संवोधनम् । दशसुवर्णकृते । लुंहु रुद्धः । प-
पट्टीणु प्रपलायितः । दश सुवर्णा लब्ध्या यस्य पार्श्वे स द्यूतकरः प्र-
पलायितः । अतो गृहाण धारय । तिष्ठं तिष्ठ । दूरादेव दृष्टोसि । सभ्या-
नुद्दिश्य द्यूते । लब्ध इति पाठे दशसुवर्णानां द्यूतकरो लब्धः । प्रपला-
यित इत्यर्थः (?) । हीमाणहे इति विस्मये । कष्ट एव द्यूतकरभावः ॥
नववन्धनेत्यादि । चित्रजातिः । गद्दहीति गर्दभीनामधेय्या (या) ।
हा कष्टं ताडितोस्मि । गद्दहीतं वराटिकानाम् । गर्दभीशक्तिके आर्यो
इति प्रसिद्धद्यूतके कपर्दकनामधेये । 'नववन्धनान्मुक्तयेव गर्दभ्या
पशुविशेषेण ताडितोस्मि गर्दभ्या । ताडनस्वर्मांवा सा यतः । अद्गरा-

१ अञ्जुआसआसं E. २ पूअणीओ पूजनीयाश्च E. F. G. ३ भुक्ता ? E G. ४ अति-
स्त्र E F G. ५ महु भरीति B C D. ६ लुद्धः E F. ७ once E F G. ८ नामधेया
C. ९ 'ना' मध्येयस्य कष्टं F. १० आर्यो इति H D, अर्यो इति C; आर्यो इति F. F G.
११ स्वभावात्पन्नः or यायतः ? F.

जेन कर्णेन विमुक्तये च (व) शक्त्या अस्त्रविशेषेण । घटोत्कचो भी
 मसुत इव ताडितोस्मि शक्त्या ॥ १ ॥ लेखेख इत्यादि । गाथा ॥
 लेखकन्यापूतद्वयं सभिकं दृष्ट्वा ह्यदिति प्रभ्रष्टः । इदानीं मार्गनिपतितः
 कं नु खलु शरणं प्रपद्ये । कं नु खल्विति विमर्षे ॥ २ ॥ तद्यावदेतौ
 सभिकद्यूतकरो मामन्यतोन्विष्यतस्तावत् । हक्के अहम् । विपरीत-
 पादाभ्यामेतच्छून्यं देवकुलं प्रविश्य देवीभविष्यामि । देवीति च्यन्तम् ॥
 जइ गच्छसीत्यादि । आर्या । 'यदि गच्छसि पातालमिन्द्रं शरणं च सांप्रत
 यासि । सभिकं घर्जयित्वैकं रुद्रोपि न रक्षितुं शक्नोति' ॥ ३ ॥ कर्हि
 कर्हिमित्यादि । रुचिरा वृत्तम् । 'कुत्र कुत्र सुसभिकविप्रलम्भक
 पलायसे भयपरिवेषमानाङ्गक । पदे पदे समविपमं यथा स्यादेवं
 स्वलङ्कुलं यशश्चातिरूपं कुर्वन्' ॥ ४ ॥ भट्टा भट्टेत्यन्योन्यसंबोधनम् ।
 अरे विप्रतीपपाद(?) शून्यं देवकुलम् । प्रयोजनाभावेन नात्र मानुष इति
 भावः । धूर्तो द्यूतकरो विप्रती[पा]भ्यां पादाभ्यां देवकुलं प्रविष्ट इत्येके ।
 धूर्तो द्यूतकरो विप्रतीपपादाभ्यां देवकुलं प्रविष्टः । ततोनुसरावः ।
 संज्ञापने प्रतिमायाम् । द्यूतकरणं यया सा कृत्ता । काउ(ड) इति प्र-
 सिद्धः । नान्दी पूरा इति प्रसिद्धे द्यूत इत्यन्ये (?) । (P. 87,
 L. 103) 'कृत्ताशब्दो निर्माणकस्य निर्धनस्य दहति पातयति (?) इदं
 मनुष्यस्य । दृष्टाशब्द इव नराधिपस्य भ्रष्टपराज्यस्य' ॥ ५ ॥ अस्मा-
 त्विका इत्यर्थः (?) । 'जानामि न क्रीडिष्यामि सुमेरुशिखरपतनसंतिमं
 द्यूतम् । सुप्रविनाशकमित्यर्थः । तथापि खलु कोकिलमधुर । कृत्ताशब्दो
 मनो हरति' ॥ ६ ॥ मम पाठ (द?) इति आर्या द्यूतकरोक्तिविशेषः ।
 गोदे पुंरुपः मनुष्यः । प्रेदण्डा लुप्तदण्डकः । उभे अपि देरी । अधुना
 प्रयच्छ । दास्यामि । सिल पडदि शिरः पतति । क्षमतीत्यर्थः । इति
 भूमौ निपत्य स्थितः । यद्य त्वं खलु द्यूतमण्डल्या यज । ही कष्टम् ।
 अस्माभिः सर्वैः समय उत्तुङ्ग्यते । एषाम्माकं द्यूतकराणामलक्ष्यः

१ मुक्तये E F G. २ शक्त्या इत्यादि B. ३ 'खलु' B D. v om E F G.
 ४ विपरीत...द्यूतकरो om. F. ५ कृत्ता A. ६ भाट्टयो B, C, D. ८ हरति EFG.
 ९ अतः...र्थ om; Written and struck off G. १० रुद्र BCD ११ पुष्ट
 om B C E F. १२ अस्माभिः...समय उत्तुङ्ग्यते om E G.

समयः । (P. 90, 123) गण्डं गण्डो लग्नक इति पूर्वटीका । एवं करो-
मि । मुञ्च । अर्धं समिकेन मुक्तम् । अर्धं घृतकरेण । उमाभ्यां राशिरेव
(?) मुक्तः । इति मुक्तदेयत्वाद्यामीति ध्वने । भट्टारका इति मध्यस्थान्
संयोजयति । सांप्रनमेव रक्ताह । अद्धे अर्धेन । गण्डे कडे । एकस्य
समिकस्यार्धं गण्डः कृत्तः । घृतकरापोक्षितार्धेन घृतकरेव (च ?)
लग्नकः । अपराह अद्धेण मुक्ते इति अपरस्य घृतकरस्यार्धेन मुक्तोऽस्मि ।
नञ्च समिकेनैवोपोक्षितम् । अत्र मांधुराहं निपुणः । एतस्य तुप अत्र
त्यया । धु (घृ) तिज्जामि धुने (ये) प्रतार्ये । पेदण्डा लुप्तदण्डक ।
कुन इति लामोपायप्रदाने । पिंदर विक्रीणिय पयच्छ । पिनरं विक्रीय
प्रयच्छ । मांतय विक्रीणिज्जु मानरं विक्रीय । कलेध कुदन । पेध
नयन । [मं] माम् । राजमार्गम् । पसर प्रसर्प । (P. 94, L. 150)
किंणध क्रीणीध्वम् । सहिअस्स हत्यादो समिकस्य पाभ्वादित्यर्थः ।
असौ तव कर्मकरो मयिष्यामि । हा भार्यचारदत्तस्य विभवे
विघट्टिने नस्मिन्निधने एष एतादृशावस्थो यतं भन्दमाग्यः । अति-
शयमायस्य दर्शको राजेव । ईश्वरेणापि पुरुषेण सेव्यते ॥ (P. 96,
L. 168) द्रव्यं लब्धमित्यादि । विद्युन्माला ॥ त्रेता तीया इति
प्रसिद्धः । पौषरो दूआ इति ख्यातः । नर्दितो नोन्दी इति प्रसिद्धः ।
कटेन 'पूरा' इति प्रसिद्धेन ॥ ९ ॥ पावरः पूरा, कटो दूआ इति
केचित् । तपस्वी वराकः । खलीक्रियते भत्स्यते । (P. 98, L. 187)
अन्तरमन्तरमिति जनसंमर्दे प्रवेशायायकाशप्रार्थना । उद्ध (द्ध ?)
पणः संवर्पणः । किणः घाटिरिति (?) प्रसिद्धः । यच्छुरेलंगुणैण्यत्ते (?) ।
'कुङ्कुरेश्वर्यते' इति पाठो व्यक्त र्थः । न ध्यायतो न निःशेषयते (?) ।
अत्यायतो विपुलशरीरः । तथा कोमलस्यै । व्यायतो कृतध्रम इति
पूर्वटीका ॥ १२ ॥ कल्लयत्तं प्रातर्गोजनम् । तत्साधनमेतद्द्रव्यमिदमित्य-
र्थः । जीर्णपटसंघृतः । कटकरणे प्रयच्छामि तत्रार्थः (?) । कल्लयत्तं

१ om. E. २ ये गुणश्च B C D. ३ राशिः F. ४ मुक्ताह B C D; एकाहे E
F G. ५ ज्याद्वे B; स्याद्वे C D. ६ स्यापेतः B C D. ७ धूर्तः F. ८ पितृन् B C D.
९ मानन् B; मातन् C D. १० किणध्व C. ११ वर्जते B C D. १२ भार्यस्य B C D
F. १३ काटः पावणे D. १४ देवा इति B C D. १५ नादी B; corr नदी F G.
१६ यत्तरेलंगुदेः राप्पत्ते E; यत्तरेलंगुदे राप्पत्ते (?) F G; यच्छुरेलंगुदेतापणे II
C D. १७ कुङ्कुरेश्वर्यते B C D. १८ स्यान्ध्यायतो न निःशेषयतो B C D; १९ व्यायते.
२० यत. E F G. २१ स्या व्यायतो B C D; कोमलस्यात्यायतो E F G.

कल्पं प्रातः चतुर्तय (?) । कष्टत्वेन देहीत्यर्थः । अत एव चाधुना
 देहि । तत्किमिति गृहादानयनादिनापि विनयः संभाव्यत इत्याशयः ।
 भट्टा इति संबोधनोक्तिः । ममैव विभवस्तदेवं सति किम् । (P. 101,
 L. 212) अथ न जयति । अर्थाय न दृढं भद्रं जयतु । पाठान्तरे तु 'अह
 अथ' । भद्रकं जन्मम् (?) । एवमहं पञ्चुआ धुत्तिज्जामि प्रतार्ये । अहमपि
 नाम मयुराभवो द्यूतकारः । द्यूतं मिथ्यादर्शयामि । अन्यस्मै च नाहं
 विभेमि । अहमेवान्यं निर्मयः प्रतारयामि न तु मामन्य इत्यर्थः । तेन
 त्वमपि द्यूतोसीति भावः । (P. 102, L. 222) गोसाविभा
 वेद्या । एतत्कस्याप्यपावृतं (त) पक्षद्वारं गेहम् । दंडोहि पिधेहि । तुं-
 लिदमाकलितम् ॥ (P. 105, L. 259) जे अत्तबुलमित्यादि ।
 धैतालीयं छन्दः । 'यो (य) आत्मबलं ज्ञात्वा भारं तुलितं वहति
 मनुष्यः । तस्य स्थलनं न जायते न च कान्तारगतो विप-
 द्यते' ॥ १४ ॥ तुलितं कलितमिति 'या पदाम्भ' इति बिन्दोर्लघु-
 त्वम् । यस्तत्सेनाया अशक्यविषये व्यापार उक्तः । 'गोहे मनुष्यः ।
 तस्य दुरात्मनो मया मुष्टिप्रहारेण नासा भग्ना । तदागच्छतुं चिरमे-
 तदनुसरामः । एहि तावत् । अदो अतः । निष्क्रम्यान्यत्र गमिष्यति ।
 तदुपरोधेनैव गृहीतः । गृहपतेर्दारकोहं संवाहकस्य शरीरपन्त्र (मर्द)
 कस्य व्यापारमुपजीवामि । स्वगृहपर्यटकानां भिक्षुकादीनां वचनं
 धृत्या । भिक्षुकादीनां [उ]च(व)किदं उपकृतं विस्मरति (?) । किं
 यहुना पलन्तेन प्रलपितेन । (P. 109, L. 288) मनोरहाहुत्तस्स मनो-
 रथाभिमुखस्य । (P. 109, L. 203) अनुकोशः कर्षणा । अनाचन्निस्सदे
 अनाख्यातम् । अपेयेषु तडागेषु बहुतरमुदकं भवति । काकूफ्या ।
 अपि तु नैवेत्यर्थः ॥ (P. 112, L. 315) शैकालधने इत्यादि ।
 मात्रासमकम् । प्रतिपादं 'चलाचले, धने, से' इत्येकारप्रये लघु ।
 च्छन्दोनुरोधात् । 'सकारधनः खलु सज्जनः कस्य च ॥ भवति चला-
 चले धनम् । यः पूजितुमपि न जानाति स पूजाविशेषं जानाति' ।
 अपि तु न जानात्येव ॥ १५ ॥ ततस्तेनार्येण । सवृत्तिः कृतवर्तनः ।

परिचारकः घृतः । चारित्रमात्राचशेषे घनशून्ये तस्मिन् । वासपादप-
विसंगुलतया पक्षिणो भ्राम्यान्ति । दिनान्ते भूतप्राय इत्यर्थः (!) । आर्यः
संवाहकः । आहिणेन्ति अभिनीयन्ते । दुचारमूले द्वारमूले । सुहवा
सुभगा ॥ (P. 114, L. 337) कस्स तुहुमित्यादि । गाथा । 'मनो-
हरमव्यक्तं यद्वचनं तन्मन्मनवचनम् । हे तनुमध्ये कस्य त्वं मन्मनवच-
नं (!) दुर्यिनीतेन रतौ दृष्टेनाधरेण जल्पसि । आलोकयन्ती कटाक्षेण'
॥ १६ ॥ मम विमयो नास्ति । अन्यत्र गच्छ । धारयति । यस्य पार्थ्वलभ्य-
र्मादृशं तं संवाहकं कुलपुत्रम् । भूतो गण्डः सुविधानमित्यर्थः ।
'गण्ड' इति भरहट्टप्रसिद्धः । तत्पुनरपि घृतं रमामहे । (P. 116,
L. 352) इयं कला संवाहक(न)रूपा । शुश्रूषितपूर्वः । शक्रशमणके
शाक्यभिधुः । एतान्यक्षराणि ॥ (P. 118, L. 364) जूदेणेत्यादि ।
गाथा । घृतेन तत्कृतं मम सर्वस्माज्जनादिभ्यते यत् यद्विभ्यतः
सर्वस्य जन इति प्राचीनटीका । इदानीं घृतदेयदशसुवर्णदेयकाले ।
प्रकटशीरो नरेन्द्रमार्गेण विहरिष्यामि ॥ १७ ॥ भयविरहादित्याशयः ।
विजलेदि विचरति । 'विकलयति' इत्येके । गलुर्गं गुरुत्वम् । मदायै-
भयशालित्वात् । यथाव्ययसितं परित्रज्यानुष्ठानरूपम् । उद्वेगकारणम् ।
अज्जुभं यसन्तसेनाम् । भैरवं महामात्रं हस्त्यारोहम् ॥ (P. 120,
L. 386) अवणेध इत्यादि । गाथाद्वयम् । वृक्षप्रासादम् । 'नेपुटं
घनयाश्च विघटन्ते । (P. 121, L. 392) समासादिदो प्राप्तः ।
परिघ्राजकः संवाहक एव भिक्षुकंरूपः । हस्तिकरर्शाकरसिच्यमानमुत्था-
पितं प्रेक्ष्य । विसंगुलशृङ्खलाकलापमिति क्रियाविशेषणम् । अण्ण-
पिण्डउद्वेण अन्नपिण्डपुष्टेन घृतलेखकमुत्प्रार्थ्य । आपणान् क्रयवि-
क्रयस्थानात् । तत्र विक्रयार्थं लोहदण्डोप्यस्ति ॥ (P. 122, L. 405)
आहणिउणेत्यादि । गाथा । स परिघ्राजकः । पटहत्था पर्यस्ता ।
परामुसिअ परामृष्य । आं सोहदीति । मया साहसाज्जितेन न युक्तमे-
तदिति भावः । (P. 125, L. 480) प्रवृत्तो वलितः ॥

[इति] घृतकरसंवाहको नाम द्वितीयोद्धः ॥ २ ॥

तृतीयोङ्कः ।

सुअनेत्यादि । वैतालीयम् । 'सुअणे' इत्येकारो लघुः । छन्दोनु-
रोधात् । 'सुजनः खलु भृत्यानुकम्पकः स्वामी निर्वनोपि शोभते । पिशुनः
पुनर्द्रव्यगर्धितो दुष्कलः (?) खलु परिणामदारुणः' । खलु यस्मादर्थे । दु-
ष्करो यतः अतः परिणामदारुणः ॥१॥ (P. 128, L. 8) शङ्कशपलके
इत्यादि । शङ्करो जातिः । पलको लम्पटः । 'पडकला' इति महा-
राष्ट्रभाषा । 'सस्यलम्पटो बलीवर्दी न शक्यो वारयितुम् । अन्यप्रसक्त-
कलत्रं न शक्यं वारयितुम् । द्यूतप्रसक्तमनुष्यो न शक्यो वारयितुम् ।
योपि स्वाभाविको दोषः सोपात्यर्थांश्च शक्यो वारयितुम्' । अतिरिक्त-
दातृत्वं दोष एवेति । तं च मम स्वामी न त्यजतीति भावः ॥३॥ गन्धर्व-
गान्धर्वम् । गीतमित्यर्थः । (P. 131, L. 26) सकञ्जं सस्कृतम् । काभलि-
काकलीम् । णस्सा नासिकायिवररञ्जः । सुशुभाभदीति अव्यक्तशब्दा-
नुकरणम् । सुखेति । शुष्कसुमनोदामवेष्टितत्वेन चिरकालजपप्रवण-
त्वमुक्तम् । (P. 132, L. 34) भावान्वितं रत्यास्पदम् । ललितं ला-
लित्याख्यधर्मविशेषशालि । पिहिता योपिदेव गायति न पुरुष इति भा-
सते ॥ ५ ॥ आपणमध्यस्थ्याविभागेषु कुङ्कुरा अपि सुप्ताः । (P. 134,
L. 45) ओदरदि अवतरति । अस्ताभिमुखं यातीत्यर्थः । विपाणाग्रं दन्ता-
ग्रम् ॥ ७ ॥ (L. 53) संयोग समवधानम् । देमि ददामि । कवादमुखा-
द्य । अवकाशं विमरामीत्यर्थः (?) । (P. 137, L. 85) प्रकाशनारी
वेद्या ॥ ८ ॥ (P. 138, L. 94) मनुष्यसख्यं मृसत्ताम् । मनुष्यमिति
यावत् ॥ ९ ॥ कर्ममार्गं संधिम् । यथा जीर्णतनुः सर्पः मुच्यमानकञ्चुको
गच्छति ॥ १० ॥ पटलं घृष्टं रोगभेदश्च । तारा नक्षत्रमणः कनौनिका
च । (P. 140, L. 113) मार्ग इति । अश्वत्थास्ता पाण्डवपक्षपातिनो
राजानो रात्रौ संधिं कृत्वा मारिताः । सौप्तिकमिति भावे (?) । क्लान्ता-
दध्यामोदित्वात् (?) ॥१२॥ संधिः किङ्कृतो दर्शनान्तरगतः । दर्शनान्तरं
कनकशक्यादिमतविशेषः । तदनुगतस्तद्धोधितः । करालो विपरीतः ।
स्त्रीजनदर्शने हि तदनिष्टाचरणं वीरजनगर्हितं संभाव्येत ॥१३॥ स्कन्द-

पुत्राणां स्कन्दोपजीविचौराचार्याणाम् ॥ (P. 142, L. 126) पद्मव्या-
कोशमित्यादि । वैश्वदेवीछन्दः । चापो विस्तीर्णमिति द्वे नामनो ।
यदुक्तवान् । 'इष्टकाभित्तौ च संस्कारवशेन पद्मव्याकोशादयः सप्त संज्ञा
इति' । भास्करो मण्डलाकारः । अन्येपि नामसदृशाः सप्त सन्धयः ॥ १४ ॥
कौशलं चेति । चकारोप्यर्थे ॥ १५ ॥ कार्तिकेयः परमगुरुः । ब्रह्मण्यदेवा-
दयोपरगुरव इत्याहुः । सर्वे कार्तिकेयविशेषणमित्येके । 'ब्रह्मण्याय देवा-
येति' कचित्पाठः । कर्मसु संधिरचनासु । भूषणसंप्रयोगानिति कटकादे-
र्यर्माचकौलकसु श्लिष्टसंयोजनाभेदान् ॥ १७ ॥ प्रतीक्ष्येत्यत्र प्रतीक्षे (छये)-
नि पाठो दृश्यते । तच्च प्रतीक्षा ग्रहणं [तत्] कृत्येत्यत्रार्थे णिच्समासे
पत्याप्रत्यये त्यपि रूपम् । (P. 145, L. 165) लक्ष्यसुप्तं व्याजसुप्तम् ।
तुल्यमविपममन्तरमन्तरालो यथा स्यादेवं वर्तते । कपटसुप्तस्य विपमा-
न्तरालवत्त्वात् ॥ (P. 146, L. 179) स्फारीभवति । अभिमन्त्रितो
वीजविशेषो धनसहितभूतले क्षितौ धनुलीभवतीति प्रसिद्धिः । लघुत्वा-
च्चपलत्वात् । गोकाम्येति । कामयतोर्लिङ् सामान्ये अचो यति (?)
पश्चात्स्त्रोतवं विवक्षणीयम् । गोब्राह्मणसहिताया भङ्गं त्वं करोषि यदीदं
न गृह्णासीति शपथार्थः । (P. 148, L. 197) प्रणयोभ्यर्थना । विक्लि-
णिदपण्णो विअ विक्रीतपण्य इय ॥ (P. 149, L. 211) अनिर्वेदितेति ।
प्रकरणनिश्चयो निर्वेदः । तदभायोनिर्वेदः । पदशब्द इत्यनेन रदनिकाप्रवे-
शसूचनम् । (L. 217) ग्रहणयुक्तमालुञ्चनं ग्रहालुञ्चनम् । श्या कुकुरैः ।
माया शास्त्री विद्या । रूपमाकारम् । वेशोलङ्कारादियोजना ॥ २१ ॥
डुडुम (orड!) डैसः । घृक इति हुण्डार इति प्रसिद्धः ॥ २२ ॥ (P. 151,
L. 235) कपिभ कृत्वा निर्मयेत्यर्थः । उपरिभागे तलभागे च धित्ति-
पानिता आकृष्टा इष्टका यत्र । 'उपरितनेति' पाठे उपरितनी उपरिभया ।
शेषं तुल्यम् ॥ २३ ॥ णिक्कोमिस्सं निष्कामयिष्यामि । वहिः करिष्यामीति
यावत् । अवहि (ह) दं अपहृतम् । (P. 154, L. 277) दिष्ट्या हर्षे । ण
अवहृदं नापहृतम् । निष्प्रनापा निर्णारुपा ॥ २५ ॥ (P. 155, L. 290) प्र-
णयोर्धित्वम् ॥ २६ ॥ अवत्खणजणस्स अपगतं रक्षणं यस्यासौ अपरक्षणो
वेद्याजनः । अवहृदो अपहृतः । (P. 158, L. 320) पौरत्यमादिमुहो
पौरस्याभिमुपः । पूर्वदिगवलम्बितमुत्त इत्यर्थः । रजणसद्वि रज-

(अरण्य) पट्टिकाभिर्धनं व्रतम् । अरण्य(रत्न)पट्टिका नाम श्रीपद्म-
मित्येके ॥ (P. 161, L. 350) चतुःसमुद्देति । चतुःसमुद्राणां रत्ना-
कराणां सारभूता । समालम्ब्यैरयाद्यपूर्वोपि सोहृणसचनविभवेति ।
कुलीनत्वादेरित्यर्थः । सत्त्वमाशयं महत्त्वम् ॥

इति पृथ्वीधराचार्यविरचितायां मृच्छकटिकाविवृतौ संधि-
छेदो नाम तृतीयोऽङ्कः ॥ ३ ॥

चतुर्थोऽङ्कः ।

तस्सेत्यादि । यत्र चक्षुर्हृदये लभे तत्र कारणं किं पर्यालोच्यते ।
अतिप्रियनामासौवलं विलम्बेनेत्याशयः । (P. 166, L. 25, 26) गहि-
दाद्यगुण्ठनं गृहीताद्यगुण्ठनम् । विष्णविस्सं विज्ञापयिष्यामि । (P. 168,
L. 50) त्यरितगतिः कश्चित् । संप्रान्तं माम् ॥२॥ (P. 170, L. 80)
अभुजिस्सं अप्रेष्याम् । स्वाधीनामिति यावत् । मम छन्दो ममाभिलाषः ।
(P. 172, L. 100) साहसं चौर्यरूपम् । साहसे जीवितानपेक्षकर्मणि ।
ण हु ते इति । न खल्याचरितमपि त्वाचरितमेव । शूद्रस्वर्णहरणे न
तथा पातकमिति विप्रेत्यादिनोक्तम् ॥६॥ तत्र वसन्तसेनायाः । अनुचितः
प्रकाशो यस्य सोप्रकाशः । अनेनास्माकं दण्ड इत्यनेन न प्रकाशयितव्य
इत्यर्थः । अयं जनो वसन्तसेनास्वरूपः । अपिरनुनये । अयं जनः शार्दूलक
इति प्राचीनटीका । तत्र युद्धयते । वेदयात्वे वसन्तसेनाया निभृतं संग-
तमित्यभिप्रायः । (P. 177, L. 145) मन्मथेन विपन्नो गुणो यस्य ।
ईदृशोपि देहं रक्षाभि । मदानिकार्थचौर्याहरणेन हीनगुणत्वं व्यक्तम् । सुम-
नसः पुष्पवृत्तेरेकवचनान्ततापि । यथा । ‘अप्रत्याख्येये दधितुमनसी’
इति । सुमना मालतीत्येके । वचनभेदेपि सतामनुद्वेजकत्वाद्दुष्टत्वमुप-
मायाः ॥१४॥ अथ निजपतित्वेनैवमाह । (P. 181, L. 196) तुमं जेयेति ।
इदानीं ब्राह्मणमार्यात्वेनेति भावः । अत्तणकेरुं धीति चारुदत्तस्यानुच-
रत्वं स्वीकृत्य व्रूते । (P. 188, L. 273) यत्र ते इति । हेतावाधारवि-
धक्षया ‘यत्रेति’ सप्तमी । कर्तुः शेषविधक्षया ‘ते’ इति पर्या ।
(P. 189, L. 288) उदवसितं गृहम् । (P. 191, L. 309) वन्धुलेन ।
अत्रैवाङ्के पञ्चमप्रकोष्ठके ‘परगृहललिता’ इत्यादि बन्धुललक्षणं करिष्यते ।
(P. 201, L. 386) हो हो भो इति विस्मये । तपश्चरणक्लेशविनिर्जितेन
स्वाधीनेन । पुण्यकेण विमानविशेषेण । अकृततपश्चरणक्लेशः । नरयुक्ता
नारी नरनारी । सौद्राहिका यस्य । पुष्पकमपि सा नरनारी सीतारूपा
उद्गाहनीया यस्येदृशम् । शब्दच्छलेन साम्यम् । (P. 194, L. 327)
अहो वसन्तसेनामवनद्वारस्य सश्रीकता । किंभूतस्य । सलिलसिक्तमा-

१ लघं E F G. २ मावलं F; सा om. G. ३ शीवलं E F G. ४ तेयवटी G.
५ वधनेनात्रैवाङ्के BC. ६ वधितलवचनम् BC. ७ सानुद्विका BC. ८ सा om. E F G.
९ उद्गाहिनीया E.

जितकृतहरितोपलेपनस्य । कृतगोमयोपलेपनस्येत्यर्थात् । तथा । विवि-
धद्रुगन्धिकुसुमोपहारचित्रलिखितभूमिभागस्य । गगनतलावलोकनका-
त्तुहलदूरोन्नामितशोषस्य । उच्छ्रायप्रकर्षपरमेतत् । दोलायमानावलम्बि-
तैरावणहस्तभ्रमागतमल्लोदामगुणालंकृतस्य । समुच्छिन्नतदन्तिदन्ततोरणा-
द्यभासितस्य । महारत्नोपरागोपशोभिना पवनबलान्दोलनाललञ्चञ्चलाप्र-
हस्तेन इत पहीति व्याहरतेष मां सौभाग्यपताकानिवहैनोपशोभितस्य ।
तोरणधरेणस्तम्भयोदिकानिक्षेप्तसमुल्लसद्जरितचूतपल्लवललामस्फटिक-
मङ्गलकलशाभिरामोभयपार्श्वस्य । महासुरवक्षस्तदुर्भेद्यद्वरलनिरन्त-
रप्रातिवद्धकनकपाटस्य । दुर्गतजनमनोरथायासकरस्य । यत्सत्यं मध्य-
स्थस्यापि जनस्य । बलाद्दृष्टिमाकारयति आह्वयति । प्रथम[प्र]कोष्ठव-
र्णनम् । (P. 194, L. 332) शशिशङ्खमृणालस्वच्छाभाः विनिहितचू-
र्णमुष्टिपाण्डुराः विविधरत्नप्रतिवद्धकाञ्चनसोपानशोभिताः प्रासादपङ्क्तयः
अवलम्बितमुक्ताफलदामभिः स्फटिकघातायनमुल्लचन्त्रैर्निर्ध्यायन्तोयोज-
यिनौम् । श्रोत्रिय इव सुलोपयिष्ठो निद्राति दौवारिकः । सद्गुणा कलमो-
दनेन प्रलोभिता न भक्षयन्ति वायसा बलिं सुधासवर्णतया (P. 195,
L. 341, 42) । इहापि द्वितीयप्रकोष्ठके पर्यन्तोपनीतयधसबुस-
कवल्लुपुष्टाः तैलाभ्यक्तविपाणाः कृद्धाः प्रवहणवलीघर्दाः । अयमपरो-
पमानित इव कुलीनो दीर्घं निःश्वसिति सैरिभो महियः । इतोपनीतयु-
द्धस्यमल्लस्येव मृद्यते ग्रीवा मेपस्य । इतोपरिपामभ्यानां क्लेशकल्मसा
नियते । अयमपरः पाटञ्चर इव चौर इव दृढबद्धो मन्दुरायां शाग्यमुगः ।
इतोपि भक्ततैलघृतमिधपिण्डं ग्राहते हस्ती हस्तिपकपुरुषैः । (P. 197,
L. 352) [इहापि] तृतीये प्रकोष्ठे । इमानि तावत्कुलपुत्रजनोपदेशन-
निमित्तं विरचितान्यासनानि । अर्धपठितस्तिष्ठति पुस्तकः । कामशास्त्र-
स्येत्यर्थात् । स्वाधीनमणिमयस्रोतसहितं पाशकपाटम् । 'सरितमिति'
पाठे प्रसारितमित्यर्थः । स्वाधीनमल्लमिति प्राचीनश्लोका । इमे चापरे
मदनसंघिविग्रहचतुरा विविधयार्णकावलिप्तं चित्रफलकं बहमाना इत-
स्ततः परिभ्रमन्ति गणिका दुष्टविद्याः । (P. 198, L. 361) इहापि
चतुर्थे प्रकोष्ठे । युवतिकरताङ्किता जलधरा इव गङ्गाधरं नन्दन्ति
मुरजाः । क्षीणपुण्या इव गगनाचारा इव निपतन्ति कांस्यतालाः ।

धैर्यगन्ध्यादनादेव निपातः । मधुकराभिरुतमिव मधुरं वाद्यते वंशः ।
 इयमपरा प्रणयकुपिता कामिनोवाङ्मारोपिता कररुहपरामर्शेन सार्यते
 वीणा । इमा अपराः कुसुमरसमत्ता इव मधुकर्योतिमधुरं प्रगीताः ।
 गणिकादारिका धेदयाविशेषा इति गुणपताकायामुक्तम् । नाट्यते नाट्यम् ।
 पठ्यते सशृङ्गारः । अवलम्बिता गवाक्षेषु चातं गृह्णन्ति सलिलगर्गयः । एत-
 द्भजनानां पानार्थम् । (P. 199, L. 373) इहापि प्रञ्चमप्रकोष्ठे । अयमपि
 दरिद्रजनलोभोत्पादनकरो हिङ्गुतैलगन्ध आसमन्तोद्धरति । विविधसुर-
 मिधूमोद्गारेनित्यं सन्ताप्यमानं निःश्वसिताव महानसं द्वारमुजैः । अधिकं
 रोमाञ्चयति संसाध्यमानबहुविधभक्ष्यभोजनगन्धः । भोजनं करणे ल्युटि
 व्यञ्जनादिवचनः । अयमपरः पट्टचरमिव जौर्णवल्लमिव छेद्यपट्टमनेकाधा-
 रशोणिताभ्यामुपहतत्वात् । रूपिदारओ । रूपशब्दः पशुवचनः । तद्यो-
 गाद्रूपी छट्टिकः । तस्य दारकः पुंनः । यद्वा । रूपी रूपसंघः तस्य दारक-
 श्छेदकः । छट्टिक एव । यत्र मांसं छिद्यते तं पदं धाद्यति प्रक्षालयति ।
 बहुविधाहारविकारमुपसाधयति सूपकारः । वध्यन्ते मोदकाः । पच्यन्ते-
 पूषकाः । अपीदानोमहं भोक्तुं पादोदकं लप्स्ये । 'वर्धितमिति' पाठे
 व्यञ्जनादिसामर्थ्योपाचितं वर्धितकमिति पूर्वटीका । इतश्च गन्धर्वाप्सरो-
 गणैरिव विविधालङ्कारशोभितैर्गणिकाजनैर्बन्धुलैश्च यत्सर्वं स्वर्गायत इदं
 गृहम् । (P. 201, L. 887) गुणेववाच्याः । अनभिधानायगुणा
 इत्यर्थः । 'ऋणोष्वाति' पाठे ऋणेष्वयाच्या ऋणमेवावसोय सधैरभिमु-
 द्यामह इत्यर्थः । ललामो विलसामः । ललं विलासे भौमादिकः (?) ।
 अनुमासानुरोधेनानयोरैक्यम् । 'ललामा इति' पाठे श्रेष्ठा इत्यर्थः । (L. 892)
 इहापि पठे प्रकोष्ठके । अयं ताद्यत्सुवर्णरत्नानां कर्मतोरणानि । नीले
 रत्ने वस्तुविशेषे निक्षिप्तानि प्रसारितानोन्द्रायुधस्थानकमिष दर्शयन्ति ।
 नीलरत्नेष्वा (?) रोपितानोन्द्रायुधमिष दृश्यन्त इत्याशयः । धैर्य-
 मौक्तिक-प्रवालक-पुष्पराग-नीलक-कर्केतर-पद्मराग प्रभृतीन् रत्नविशे-
 पानन्योन्यं विचारयन्ति शिल्पिनः । प्रवालक-कर्केतरौ मणिविशेषौ ।
 वध्यन्ते जातरूपैः सुवर्णमणिभ्यानि । घट्यन्ते सुवर्णालंकाराः ।

१ कर्कशः BC. २ 'ताद्यति' EFG. ३ 'पदं जीर्णं' BC. ४ 'सह' BC. ५ शट्टिक BO.
 ६ स्वर्गायते FG. ७ 'यल्लिङ्गना' BC. ८ लड विनासे EFG. ९ लोष प्रामदिकः
 EFG. १० नानारत्नेभ्योपि BCD. नीलरत्नेष्वाद्येवितानि EFG. ११ नीलक-
 रत्नं L. १२ 'प्रभृतीनां' BCD. १३ पुलककं BCD.

लोहितसूत्रैर्ग्रन्थन्ते मौक्तिकाभरणानि । घृष्यन्ते वैडूर्याणि । छिद्यन्ते
 शङ्खाः । शाणे घृष्यन्ते प्रवालानि । शोष्यन्ते औल्लविदमवतारिता
 आर्द्रता वा । कुङ्कुमप्रस्तराः । प्रस्तरः कुङ्कुमाधार(श्च)र्मपुट इत्याहुः ।
 सोलोआदि आर्द्राक्रियते । सल्लज्जमं कस्तूरिका । शल्यवद्वेधकत्वात् । आ-
 ल्यमिच मृगमदत्वात् (?) । विसालीआदि विशेषेण घृष्यते चन्दनरसः । सं-
 योज्यन्ते गन्धयुक्तयः । द्रव्यन्ते गणिकाकामुकयोः सकर्पूरं ताम्बूलम् । अव-
 लोम्यते सकटाक्षम् । प्रवर्तते हासः । पीयतेनवरत्नं सशृङ्गारं मदिरा ।
 इमेन्येवज्ञातपुत्रदारावेत्ता मनुष्या आसवकरकेणार्पातमदिरा गणिकाज-
 नैर्यै मुक्तास्तवाटं (or मुक्ताचाटं A) पियन्ति । अयमर्थः । मद्यपानभाण्डेनापी-
 तमद्या अनादृतनिजपरिवारास्त्यक्तान्यकर्तव्या अत एव तत्रैवात्यन्तम-
 यस्याना गणिकाजनैर्यै मुक्ता निःसारिता इत्युक्तं ते पुरुषा धारंवारं पुनः
 पुनर्मद्यमेव पियन्ति । मदिराया अपारितसन्नत्यमुक्तम् । (P. 204, L. 409)
 इह सप्तमे प्रकोष्ठे । सुत्रिष्ठयायां विहङ्गपाल्यां कपोतपालिकायां सुखनि-
 यण्णा[न्य]न्योन्यशुभ्रनपराणि सुखमनुभवन्ति पाययतामिथुनानि । दधिम-
 क्तपूरितोदरो ब्राह्मण इव सूक्तं पठति पञ्जरशुकः । ऋन्समुदायः सूक्तम् ।
 शोभनोक्तं च यथा स्यादेवम् । इयमपरा संमानलब्धप्रसरेय गृहवासी अ-
 धिकं कुर(रु)कुरायते मदनसारिका । अनेकफलरसास्वादप्रदृष्टकण्ठा कु-
 ष्मदासीव कूजाति परपुष्टा कौकिला । आलम्बिता । नागदन्तेषु गृहमि-
 तिस्वदाशयिरोपेषु । नागदन्तका इति प्रवृत्तौ कः । पञ्जरपरम्पराः । योध्य-
 न्ते लावकाः । आलाप्यन्ते कपिञ्जला गौरास्तित्तिरयः । प्रेष्यन्ते पञ्जर-
 कपोताः । योद्धुमित्यर्थात् । इतस्ततो विविधमणिविचित्रित इव सहच-
 रि(रो)सहितो नृत्यन् रविकिरणसन्तप्त (सं) पक्षोत्क्षेपैर्धौजयतीव प्रासादं
 गृहमयूरः । इतः पिण्डीकृताश्चन्द्रकिरणा इव पदगात शिखमाणानि का-
 मिनीनां पश्चात्परिभ्रमन्ति राजहंसमिथुनानि । एतेपरे वृद्धमहत्तं
 (changed to ह्यु) का इव इतस्ततः परिभ्रमन्ति गृहसारसाः । प्रसारणकं
 दत्तं गणिकाभिर्नानापक्षिसमूहे र्यैत्सत्यं सत्वेतन्नन्दनवनमिच मे गणिकागु-
 हंप्रतिभाति । (P. 206, L. 427) [इहापि] अष्टमे प्रकोष्ठे । भवति क
 एव पट्टप्रच्छदप्रावृतः अधिकतरैर्मत्यद्भुतं पुनरुत्तालंकारालंकृतः । अङ्ग-

१ धीरैर्वर्ष B C D, 'दर्षी' F G. २ शाउली F; स उली आदि G. ३ सेतज्जुभ
 B C D ४ मुक्तास्तवाट E, मुक्ता वाट F G. ५ एव च F. ६ गणिकाभिः B C D
 ७ नागदन्ता इति E F G ८ तित्तिरय F G. ९ सतापित F. १० न Changed to ह्यु
 A. ११ वृद्ध F G १२ प्रकोष्ठक F G. १३ 'मन्युद्भुत' F G

भङ्गैः परिस्खलचितस्ततः परिभ्रमति । मा दाव ॥ (L. 452) जइ वि
 इत्यार्यो । चिततायामिव अमेध्य इवेति पाठान्तरे इ (इ has over it so
 ...om : ? A) त्यर्थः । अनभिगम्योनाभिगमनीयः । एषा पुनः का पुष्पप्रा-
 चारकप्रावृता (पुष्पपट) इति प्रसिद्धः । उपानद्युगलनिक्षिप्ततैलचिह्नाभ्यां
 पादाभ्यां लक्षिता । अहो अस्याः कपर्देकडाकिन्या उदरविस्तारः । 'करट्ट'
 इति पाठे अशौचाभ्यवहरणप्रयुक्तकरट्टब्राह्मणवत् । तत्किमितीमां प्रवेक्ष्य
 महादेवमिव द्वारशोभा इह गृहे निर्मिता । अन्यथा अनेन द्वारेणास्या गृहे
 न प्रवेशः स्यादित्याशयः । एषा स्वस्वसाकमत्ता चातुर्थिकेन ध्वरविशेषेण
 पङ्क्तिपते । तेनेदृशी दृष्टेत्युक्तम् । सपरिहासम् । मगधन् चातुर्थ(धि)क ।
 एतेनोपकारेण मामपि ब्राह्मणमवलोकय । शूणपीणजठरो । शूण उच्छूनः ।
 पीनो महाभोगः । मुदो मृतः ॥ (P. 208, L. 457) सीधुसुरासवेत्यादि ।
 उपजातिविशेषः । सीधुसुरासवा मदिराविशेषाः । एतावदवस्थापन्नपी-
 नत्वख्यां (पा) गतां (ता) यदि म्रियते अत्र मृता भवति शृंगालानां पर्या-
 तिका सौहित्यम् । युष्माकमपि जानपात्रा वहन्ति । उद्वाहकेनाजितवि-
 भवस्यैव परमियान्विस्तारो भवतीति प्रपुरभिप्रायः (?) । प्रेमनिर्मलजले
 मदनसमुद्रे स्तननितम्बजघनान्येव यानपात्राणि । (P. 210, L. 460)
 सर्वर्तुकुसुमप्रस्तारा रोपितानेकपादपा निरन्तरपादपतलनिर्मिता युव-
 तिजघनप्रमाणा पट्टदोला लघुकीकरोतीव नन्दनयनस्य सश्रोकत्वम् ॥
 एसो असोअ इत्यादि । गाथा । धँच्छो वृक्षः । यनरुधिरपङ्कचाँचिका
 चर्चा यस्य सः ॥ ३० ॥ ओणामेहि अवनमय । से अस्याः । भावे कयोने
 चष्टो (?) । छात्रस्य हसितमिति यथा । अध इ अथ किम् । अनुमतौ ।
 धाँअवत्तहारी वार्त्तिकः । सोण्डीरदाए शौण्डीर्येणाशयमहत्त्वेन । भोदो
 भवती । भणामीत्यनन्तरं सहासनाटकसूत्रं परितमिध तथा कृत्वा
 बोद्धव्यम् (?) ।

[इति] मैदनिकाप्रदानः (नो नाम चतुर्थोङ्कः) ॥ ४ ॥

१ अन्तरेत्यर्थः F; त्वरेयः G. २ अशौचालाभ्यवहरण B C D. ३ पट्ट G. ४ करट्ट F G.
 ५ द्वारं महादेवमिव F G. ६ द्वारमहादेवमिव F G. ७ परिहासः G. ८ चातुर्थिक E F G.
 ९ एकावस्था F; एकावस्थां पीनत्वख्या G. १० उच्छो E F G. ११ अवलहारी F G.
 १२ बोद्धव्यं भाषाविटम् (?) B. १३ मैदनिकाप्रदानं नाम चतुर्थोङ्कः E G, प्रदानो नाम F.

पञ्चमोऽङ्कः ।

—•••••

पूर्वाङ्के अङ्कावतारणैव सूचितस्य प्रकरणनायकस्य प्रवेशः । तथा
 चोक्तम् । 'प्रवेशश्चूलिका चैव तथा विष्कम्भकोपरः । अङ्कावतारोऽङ्कमुख-
 मथो (थो) पक्षेपपञ्चकम्' इति । प्रवेशायतीति प्रवेशः । पञ्चाद्यच्च ।
 प्रवेशको ण्युलन्त उच्यते । अधमपात्रप्रयोज्यः प्रवेशकः । तदुक्तम् ।
 'भृत्यवर्गकथावच्च कर्तव्यस्तु प्रवेशकः । अन्तर्जवनिकासंस्थैस्तथा
 मागधवन्दिभिः ॥ अर्थोपक्षेपणं यत्र क्रियते सा हि चूलिका । 'विष्कम्भस्तु
 द्विधा स्तोयं शुद्धः संकीर्ण एव च ॥ शुद्धो मध्यमपात्रेण संकीर्णो मध्य-
 माद्यमैः' इति । (P. 216, L. 4) अपाहृतं निरस्तम् । अनभिनान्दितमिति
 यावत् ॥१॥ बलाकशब्दः पुलिङ्गोप्येषां संमतः । खं आकाशम् ॥ २ ॥
 निपक्तं द्रायितम् ॥४॥ प्रडोनैरिति कर्मणि कः (?) । व्याविष्टैश्चान्तैः ।
 चक्रं समूहः । पत्रस्य छेदः राण्डनं विचलं (?) यत्र चित्रे तत्पत्रछेदं
 चित्रम् । तदिव गगनं शोभते ॥५॥ धृतराष्ट्रवत्तसदृशं नष्टचन्द्रार्कत्वात् ।
 वा इयार्थे । शिपी मयूरः । वनादिति व्यञ्जोपे कर्मणि पञ्चमी । यन्
 प्राप्येत्यर्थः ॥६॥ (P. 219, L. 31) अणेकहा सिणेहाणुसारं भणिअ
 अनेकधा स्नेहानुसारं भणित्वा । पाटान्तरेणैव (?) कथा । कथं हारित-
 मलंकारमाण्डमित्यादिका । नैध.कथानुसारः कृतोऽस्या रत्नावल्या भाव
 (?) इत्यादिकः । मल्लको भाजनविशेषः । तन्मा तादत् । यन्नोजनाद्यर्थ-
 मपि न तथा भणितोहम् । यदभुक्तपोतस्य चौरैरेवोपहृतस्यात्पादस्य ।
 (P. 222, L. 58) यत्सपीजनदत्तसंग्रया पटान्तापवारितं मुग कृत्या ।
 गणिका हस्ती कादस्थो भिक्षुः वाटी (शो) क्षुद्रविषयभोक्ता । रासभो
 गर्दभः । (P. 225, L. 83) अवैध माणहेति । अवैत अवगच्छत मानया
 इत्यर्थः ॥ अधाजभेति । उपेन्द्रदत्तया श्लोकः । 'यथा यथा वर्ण्यन्मृगण्डं
 तथा तथा तिष्ठति आर्द्रोभवति पृष्ठचर्म । यथा यथा लगति शीतयातस्तथा
 तथा धेपते मे हृदयम्' ॥१०॥ वंशं वादयामीति । उपजातिविशेषः । पाद-
 पयं जगतीजात्या । चतुर्थः पादः गालिन्या । 'वंशं वादयामि मत्तच्छेदं
 मृगयं वीणां वादयामि समतन्त्रीं नदन्तीम् । गीतं गायामि गर्दभस्यानुरूपं
 को मे तुल्यरुन्धुर्नारदो वा' ॥ ११ ॥ (P. 226, L. 98) अस्य वटु-

कस्य संज्ञां ददामि । कापेत्थं फलविशेषः । वृद्धविद्योदुं घासू इति याव-
त्(?) । (Erased with the marks = &c. A) । (P. 229, L. 123)
इन्द्रमहकामुकः कोकः । 'इन्द्रमह काकपोदओ विअ' इति पाठो व्यक्तार्थ
एव । पण्हं प्रदनम् । मुण्डे मस्तके । गोडुं पादम् ॥ (P. 235, L. 184)
अपझेति । एपा घसन्तसेनेति सान्निकर्षेण । लज्जाप्रणयिनीत्यत्र संधा-
घंचामित्यादिनां कारलोपः ॥१२॥ कण्ठं मुञ्चतीति । 'कण्ठो गले गलघ्वाने'
इति कोशः । लाघण्ययोगदान् पूर्व कण्ठं मुञ्चतीत्युत्प्रेक्षा (?) ॥१४॥ मूढे
इति घसन्तसेनायाः साक्षेपसंयोजनम् । पयोधरो मेघः, स्तनौ च ॥१५॥
(P. 237, L. 208) अयमपर इति शत्रोः पुनर्मध्य इत्यर्थात् । करसमूहं
अंशुः राजप्राह्वभागौ ॥१७॥ प्रोपितमर्तुशब्दो 'न नित्यः समासान्त इति'
नै भूत (?) श्येति कन् ॥१८॥ कक्षा मध्यबन्धनम् । गां भूमिम् ॥ २१ ॥
पेप्पाङ्कुराः संलग्नशरतुल्याः ॥२२॥ मेचकाः द्यामाः । गगनं जलरूपेण
द्रव्यभूतं पतति ॥२५॥ त्रिदशपतिशस्त्रस्य चक्रस्य । रतिप्रसक्ता संभोगेन
प्रसक्ता । प्रियेण काङ्क्षितायाः । (P. 242, L. 268) यद्वदिति । हे
शक्र यथा अहल्याया अप्राप्तिदुःखेन गौतमोस्मीत्यसत्यं ब्रूये । हे निरपेक्ष
परपीडानभिज्ञ तन्ममापि दुःखं जानीहीत्यर्थात् । ततः किं कर्तुमुचितमित्या-
ह । निचार्यतामिति । प्रियमयनगमनं प्रति विरोधकत्यादित्याशयः ॥३०॥
आटोपो दग्धः । कूटं माया । कपटं छद्म । अनृतं मृषाभाषणम् । निह्वयप्राकट्य-
भेदात्कूटकपटयोर्भेदः । एतेषां जन्मभूमेः । वेद्यापणो वेद्याध्ययहारः । व्यञ्ज-
केत्यर्थः (?) । दाक्षिण्यपण्यप्रधानम् । निष्कयो मूल्यम् ॥३६॥ (P. 247,
L. 315) अपि पारयिष्यामि । आआविओ आचार्य उपदेष्टा । प्रेयतां
भुज्यताम् । किं तु स एव व्याजो विडम्बनास्माकं प्रस्तुत आरब्धा ॥३९॥
अथवा सत्यमेवेदम् । अथवेति प्रकरणात्प्रतीयते । बन्धनेन ब्राह्मणेन ।
यद्दृष्टेति । यतः यस्माद् दृष्टपूर्वस्य जनस्य संगमेन उत्तररत्नया घर्त-
मानस्यैवेत्यविस्मृतानां विस्मरणचतां पुंसाम् । मत्संबन्धिनी सांलचेपिका
(Erased A) । (P. 255,) L. 397 तुल्यितुमिति । लुब्धालुब्ध-
जिज्ञासया । श(व)हुस्त्याया रत्नाचल्या अल्पमूल्यसुवर्णभाण्डस्य कृते यो-

१ कुकुरः B C D. २° ना एकार° BC. ३ साक्षेपं E F G. ४ पुनर्मध्य E F G.
५ नदतश्चेति E G. ६ शष्पा° F. ७ आआविविओ B C D; आआरिओ E F G.
८ दाक्षिण्येन G. ९ क्षान्तोलिका F; चेलिका Corr. शाटिका G. १०° मूल्यस्य E F.

गात् । (P. 257, L. 418) वर्णकं विलेपनम् ॥४६॥ अस्माद्विघटुर्लभया ।
 दरिद्रस्य वेद्याचासिसंभवात् ॥ ४८ ॥ स्तम्भेष्वित्यादि । प्रदतीछ-
 न्दसा । वितानं चन्द्रातपः ॥ ५० ॥ विद्युदित्यार्या । अनया च वेताला-
 दिभयानकरूपवर्णनम् ॥५१॥ संगीतवीणा इव धाराः ॥५२॥

[इति] दुर्दिनो नाम [पञ्चसोऽङ्कः] ॥ ५ ॥

पष्ठोक्तः ।

(P. 265, L. 14) जोषहि योजय । अपयत्तं अपर्याप्तम् । यदच्छा-
सेवन्धि (?) । (P. 270, L. 56) एतेन मृच्छकटकेन प्रातिवेशिकगृहपति-
दारकसंयन्धिन्या सुवर्णशकटिकया क्रीडितम् । तेन प्रतिवेशिगृहपतिदार-
केण । (P. 271, L. 66) तच्च पितुर्गुणनिर्जिता दासी । अलिभं अली-
कम् । असत्यामिति यावत् । घालहस्ताभ्यां सुवर्णपूर्णं शकटिकां दारकं
च स्वयं गृहीत्वा निधान्ता । उद्घाटितं पञ्चद्वारकम् । (P. 273, L. 88)
ही ही इत्यकस्मात्स्मरणविषयेण । जाणत्यलके यानास्तरणकम् । णस्सा-
केदुआ नासिकारज्या दुःसहाः । अतोतिक्रमः संभाव्यते । 'णस्साकडु-
आ' इत्यपि पाठः । तत्र नस्याकडुका इत्यर्थः । वड्डहा बलीघर्षाः । (P.
275, L. 104) दूतं (घृतं) पलायित इव घृतकरः । सभिकमिव मां
इष्टा प्रच्छादितशरीरः । एतेनार्यकस्य पलायनमुपक्षिप्तम् । गामेलुआ
ग्राम्याः । चक्रपरियट्टिभं चक्रपरिवृत्तिम् । शूले शूरः । एभाई तयस्सी
एकाकी घराकः । पशो आभदे इति । चक्रपरिवृत्तिदानार्थम् । एतेन श-
कारस्य काकनेकमुक्तम् (?) । अतोपि च शकारल्लाघवमुक्तमित्यवधे-
यम् । (P. 278, L. 125) भालिके भ(भा)रयत् । संभारमित्यर्थः ।
मत्वर्योयः । (L. 127) गोणा गाघः । न सकलानि यानि पदानि मंथ्या-
नि (?) । पन्नं प्रयहणादि । गुम्माण्णेसु । 'लेपो जीमूतरयस्थाने (?) ।
परिष्मट्टो बन्धनभेदादपगतः । ता गेण्हध ततो धारयत् । व्यसनं मंहा (?)
र्णयम् । संघाताजप्यत्वेन (?) संयन्धेन ॥ १ ॥ गम्पो नृपः । सर्वेषां सेव्यो
हि राजेत्यर्थः ॥ २ ॥ सुवृत्तं सुव्यक्तम् (Erased A) । (P. 282, L. 176).
जय जयमान च(य?)न्दनक मङ्गलक पुण्योटक मुखोः ॥ किं अच्छधे-
स्यादि । गाया । 'किं तिष्ठत विश्वस्ता योसौ गोपालदारको वदः । भित्वा
समं व्रजति नरपतिहृदयं च बन्धनं चापि' ॥ ५ ॥ पुरत्थिमे पूर्वस्मिन् ।
वीरक-विशाल्य-भीमाङ्गद-दण्डकाल-दण्डशूर-प्रमुखाः । आअच्छधे-

१ अपयत्तं B E F G. २ एण्ण्यशकटेन B C D; एतेन बालकेन E F G.
३ गृहपतिना B C D. ४ जाणत्यलकं E F. ५ कडुआ E F G. ६ दूतं E F G.
७ कातरत्वमुक्तम् E F G. ८ संभार इत्यर्थः B C. ९ गम्पोनि E. गच्छामि F G.
१० द्वाणेशु F G. ११ लीपोजीमूतरयस्थाने E. रयस्थाने F G. १२ महार्णवः E F G.
१३ सुवत्तम् E F G. १४ पुण्योटक E F G. १५ मुख्याः E F.

ति । गाथापञ्चकम् । ' आगच्छत विश्वस्तास्त्वरितं यतत लघुं कुरुत ।
 लक्ष्मीर्येन न राक्षः प्रभवति गोत्रान्तरं गन्तुम् ' ॥६॥ ' उद्यानेषु सभासु
 च मार्गे नगर्यौ आपणे घोषे । तत्तद्योजयत त्वरिता शङ्का वा
 जायते यत्र ' ॥७॥ ' अरे रे वीरक किं किं दर्शयसि ब्रवीहि (ब्रूहि?) ताव-
 द्रिश्यस्तम् । मोचयित्वा बन्धनकं कोसौ गोपालकं हरति ' ॥८॥ ' कस्या-
 दृमो दिनकरः कस्य चतुर्थश्च वर्त्तते चन्द्रः । पृष्ठश्च मार्गवग्रहो भूमिदुतः
 पञ्चमः कस्य ' ॥९॥ ' भण कस्य जन्मपटो जीवो नवमस्तथैव सूरदुतः ।
 जीवति चन्दनके कोसौ गोपालकं हरति ' ॥१०॥ ' रुक्त्रासौ चाष्टमस्ये
 भवन्ति (ति) ह्येव च (द) ना भद्यापि चर्लिते (न स्वापि यनिता) ' इत्यष्टमर-
 विफलम् ॥ ' चतुर्थे विश्वासः शिशुलिन (खरिणि) भुजङ्गेन सह राः ' ।
 इति [चतुर्थ] चन्द्रफलम् ॥ ' पटो भृगुः परिभवस (om.) रोग [ता]
 पदः ' ॥ [इति पटुभार्गवफलम्] । ' विप (रिपु) गदकोपमयानि पञ्चमे
 तनयकृताश्च शुचो महीदुते । क्षिद्य (ति) रपि नांघ्र (स्य) भयेक्षिरं (क्षिरं न-
 वेत्) स्थिर शिरसि कपेरिव मालती कृता ' ॥ [इति पञ्चममङ्गलफलम्]
 जीवे जन्मन्यपरा (ग) तथनाः (नघोः) स्थानभ्रंशो (भ्रष्टो) बहुकलहघा [पु]-
 तः ॥ [इति जन्मस्थगुरुफलम्] ॥ न सध्रि (सी) वदनं तिलकोद्ध्वलं न
 घच (चय) न शिखिकौकिलतो (ना) दितम् । हरिणपुतसारस (शावयि)
 चित्रितं वि (रि) पुण (ग) ते मनसः सु (तु) खदं गुरौ ' ॥ पटुजीवफलम् ।
 ' गच्छत्यध्यानं सप्तमे घा (चा)ष्टमे घा (च) हीनः स्त्रोपुत्रैः सूर्यजे दीनचेष्टः ।
 तद्वज्रमस्ये धैरु (ह) द्रोगयत्या (घन्यै) ध (धै) मोस्तु (प्यु) छिद्येत (om.)
 द्विर्धदधी (धैः) धदेवी) क्रियाभ्यः (घः) ' । इति नवमदानैश्वरफलम् ॥
 [वृहत्संहिता अ० १०४ सू० ६-४४] भट चन्दनकेति संशोधनम् ।
 अवहरइ इत्यादि । गाथा । ' अव (प) हरति कोपि त्वरितं चन्दनक शपे
 तय हृदयेन । यथाधोदितदिनकरे गोपालदारकः लण्डितः ' ॥११॥ उहा-
 रिओ इत्यादि । गणः । ' उद्गण्डितं प्रवहणं प्रजाति मध्येन राजमार्गस्य ।
 पयं तावद्विचारयत कस्य कुत्र वा प्रवासितं प्रवहणमिति ' ॥१२॥ यच्छ-

१ लघु° B C. २ नगर्यौ E F G. ३ त्वरिताः H F. ४ कदयेपति E F G.
 ५ भृगुपनय E F G. ६ गदभूम° E F G. ७ नय Om. F G. ८ स्थिरा E F G.
 ९ न यवतीपन E F G.

न्दसमिति यथाच्छन्दं यथेष्टमित्यर्थः । (Erased A) (P. 289, L. 225) को तमित्यादि । गाथाद्वयम् । 'कस्तं गुणारविन्दं शीलमृगाङ्गं जनो न जानाति । आपन्नदुःखस्य भोक्षो यतस्तं चतुःसागरसारकं रत्नम्' ॥१३॥ 'द्वायेव पूजनीयादिह नगर्या तिलकभूताश्च (भूतौ च) । आर्या वसन्तसेना धर्मनिधिश्चास्दत्तश्च' ॥१४॥ ज्ञानामीति । गाथा । 'जानामि चारुदत्तं वसन्तसेनां च जानामि । प्राप्ते च राजकार्ये पितरमप्यहं न जानामि' ॥ प्राप्ते चेति चकारः पुनरर्थे ॥ १५ ॥ (P. 290, L. 286) तैलिलश्चिन्तापरः । राज्ञा पालकनाम्ना । व्यायच्छतः परपरिभयं कुर्यतः ॥१७॥ पत्तरहो पत्ररथः पक्षी । शाकुनिकस्य पक्षिणां हन्तुः । त्वयनिमित्तजस्य चन्दनकस्य सापराधस्य चारमत्तेन कृता (?) । यदाह (P. 292, L. 259) प्राणप्रदस्येति ॥ भीताभयेति । गाथा । 'भीताभयंप्रदानं ददतः परोपकाररसिकस्य । यदि भवति भवतु नाशस्तथापि खलु लोके गुण एव' ॥ १९ ॥ संभमेत्यादि । गाथा । 'संभ्रमवर्धरकण्डो यत्थं जातोसि यत्तया भणितम् । दृष्टो मयेह आर्यः पुनरपि वसन्तसेनेति' ॥२०॥ खय-खेत्ति-कड-कडट्टोविल-कर्णाट-कर्ण-प्रावरण-द्राविड-चोल-चीन-वर्ध-र-धिराट-यादहीक-लाट-खेर-खान-मुख-मधुघात-प्रभृतीनाम् ॥ (P. 296, L. 296) जाणन्तो वीत्यादि । गाथा । 'जानन्नपि खलु जातिं भणामि तव च न शीलविभवेन । तिष्ठतु ममैव मनसि किंच कपित्थेन भग्नेन' ॥२१॥ संज्ञां ददातीति जात्युचितक्रियाभिनयः ॥ (L. 302) सिण्णेत्यादि । गाथा । 'शीर्णशिलातलहस्तः पुरुषाणां कूर्चग्रन्थिसंस्थापनः । कर्तरीव्या-धृतहस्तस्त्वमपि सेनापतिर्जातः' ॥ २२ ॥ जौदी तुङ्ग विमुद्देति । गाथा । 'जातिस्तव विशुद्धा माता 'भैरी पितापि ते पट्टहः । दुर्मुप करटकम्राता त्वमपि सेनापतिर्जातः' ॥ २३ ॥ करटको वाद्यविशेषः ॥ (P. 300, L. 337) एत्य इत्यादि । गाथा । 'अत्र मया विज्ञप्ता परिज्ञापिता । चन्दनकं च स्मरिष्यसि । न भणाम्येव लुब्धः स्नेहस्य वशेन

१ जातिर् E F G. २ भूतौ च E F G. ३ जानामीति^० F G. ४ गुणानामि B C. ५ तंतिनः F G. ६ त्वयनिमित्तजस्य E F G. ७ खचित्खड F. ८ कलटो E F G. ९ खेरखान F G. १० कच E F G. ११ जाईतुङ्ग L F G. १२ भैरी E F G. १३ दुर्मुप L F G. १४ स्मरिष्यति E F G.

ब्रूमः ॥२५॥ तथा यदोत्यादि । राज्यप्राप्तिरूपः ॥२६॥ अभयमित्याचार्यः ।
 'अभयं तद्य ददातु हरो विष्णुर्ब्रह्मा रेविश्च चन्द्रश्च । हत्वा शत्रुपक्षं शु-
 र्भनश्शुम्भौ यथा देवी' ॥२७॥ विरोहिदो विरोधितः । पुत्रन्नाटप्रभृतिभिः
 सहितः । तमार्यकमेव ॥

[इति] प्रवहणाविपर्यासो नाम षष्ठः (ष्टोङ्कः) ॥६॥

सप्तमोङ्कः ।

शुलकं राजदेयम् ॥१॥ असकारमिति । अहृत्रिमं स्वभायत एवेत्यर्थः ।
(P. 303, L. 16) कर्मन्तो राजादीनां नियोगविशेषः । तत्संबन्धिनि
धर्मे त्यक्तकाष्ठानि तैः प्रतिरुद्धगमनः ॥ २ ॥ सावरोपः किञ्चिदवशिष्टः ।
कोकिलपक्षे नरपतिपुरुषाः शाकुनिकाः । सनिगड इव सनिगडः बाल्या-
न्मन्दगमनः । यानेधिरुदोनवस्थितः । काकर्त्तारक्षितकोकिल उपमा-
नम् ॥ ३ ॥ तस्य चारुदत्तस्य महात्मनो गुणैः । तत्प्रघहणस्यस्य चन्दन-
केन रक्षितत्वात् ॥ ४ ॥ मा कुप्य मा क्रोधं कुरु । गोडं पादौ । अलघुर्म-
न्दः । (P. 308, L. 80) क्षेमेणेत्यादौ चारुदत्तार्यकयोरुत्तरोत्तरेणाष्ट-
खण्डः ग्लोकः ॥ ७ ॥ पालके राजनि रक्षक एव यां । रक्षणे महानभिनि-
येश इत्यर्थः । भ्रमणको भिक्षुः । अशकुनपरम्पर च चारुदत्तसन्त-
सेनयोरनिष्टस्याग्रे भविष्यतः सूचनाय ॥

[इति] 'और्यकापवाहनो नाम सप्तमः (मोङ्कः) ॥ ७ ॥

अष्टमोऽङ्कः ।

—००००—

(P. 311, L. 6) पेञ्चजनेत्यादि । धैतोलीछन्दसा द्वयम् । पञ्चेति ।
 जणसंयोगान्पञ्चेति पञ्चशब्दो गुरुः । छन्दोनुरोधात् । पञ्चजनेति णकारः
 (?) । अवलेकेति केवलः ककारः एकारश्च लघुः । अवसंवीत्यत्र सकारो
 न प्रविष्टः । अन्यथा अघस्संदौति स्यात् । शे णले इत्येकारद्वयेन्यतरो
 न गाहतीत्यत्र 'गा' इत्याकारस्य गुरुत्वम् । पञ्चजनाः पञ्चेन्द्रियाणि । ई-
 क्षितम् अधिद्याम् । गाम शरीरम् । लंक्षित्वे रक्षितः । दुष्ट(ष्टय?)त्वविह-
 तिपातात् । चाण्डालोहंकारः । अवलोसहायः । अयवेन्द्रियादिविनाशात् ।
 अवश्यं स नरः स्वर्गं गाहते ॥ २ ॥ 'शिरोमुण्डितं तुण्डं मुण्डितं चित्तं न
 मुण्डितं न संयसीहतम् । किं मुण्डितं यस्य पुनश्चित्तं मुण्डितं दुष्टं साधु
 शिरस्तस्य मुण्डितम्' ॥ ३ ॥ (P. 311, L. 8) संयमधेति । गाथा ।
 कचिद् दृश्यते । 'संयच्छत निजकमुदरं नित्यं जागृत ध्यानपटहेन ।
 विपमा इन्द्रियचौरा हरन्ति चिरसंचितं धर्मम्' ॥ १ ॥ लंक्षित्वाशालकादे-
 ति । राष्ट्रियशालकात्वेनैव पुनः संयोगः प्रकर्षस्यापनार्थः । अपूपौ
 छाविति वा न पुनरुक्त्ये(?) । ही अधिद् माणहे इति विस्मयंवेदे । ना-
 सिकां भित्त्वापवाहयति । तत्कुत्राहमेशरणः शरणं गमिष्यामीति ।
 (P. 318, L. 23) आपानकं पानगोष्ठी । पिबन्त्यसिन्नित्यधिकरणे
 रयुद् । रक्तमूलकस्य शीर्षमिव मध्यमा किं पत्रलकभागमपनीय (?)
 मूलकमुपदर्शोऽकुर्वन्ति ॥ अनिर्जितमनात्मसात्कृतम् ॥ ४ ॥ गौदिदे नापितः ।
 सद्युपासको दृष्ट इत्याशयः । शलावकश्चाचीकः । कोष्ठकमिष्टकादिर-
 चितम् ॥ (P. 316, L. 48) यत्र तावत्कुक्कुटाः शृगाला जलं पिबन्ति ।
 हगे वि अहमपि । त्वमापि पुराणकुलित्ययूपसवर्णान्युप्रगन्धोनि चौरा-
 णि प्रक्षालयसि । एकप्रहारवन्तं करोमि । एकप्रहारेण मारणोक्तावयं
 प्रयोगः ॥ अद्यापीति । गौरी ललाटे शोभा भवति । चिरतस्य आत्मति-

१ 'संयमधेति...धर्मम्' before पञ्चजने E F G. २ धैतोलीय° F. ३ °वीति E F G.
 ४ ऽन्तः E F G. ५ इक्षित्वा अधिद्या E F G. ६ गामः B C. ७ लंक्षित्वे E F G. ८ ल-
 ण्डितम् B C. ९ om. B C. १० °मण्डितम् B C. ११ लक्षि E F G. १२ न om.
 E F G. १३ वा om. E. १४ पुनरुक्तम् B D E F G. १५ °मशरणं E F G.
 १६ भागमनीय E F G. १७ नादिदे E F G. १८ आत्मनि E F G.

स्वरूपगतिः (?) । किंणः संघर्षजः । घर्णान्तरं घल्लकपायीकरणं न
 शोलितम् । यस्त्रान्तः स्कन्धे न तिष्ठते । नपुंसकत्वं चिन्त्यम् (?) ।
 निमूढमवकाशो यस्य तत् । संकोचितप्रदेशमित्यर्थः । पटस्योच्छ्रयो
 विशालता । तस्मादुःखम् ॥५॥ जातमात्र एव न प्रव्रजितः । तपस्विना
 घराकेण । हलकेन हृदयेन । न गतस्तर्हि न गमिष्यतीत्यर्थः । पुत्रक हृदय
 त्रै(?) यं अदस्त्वं (?) भट्टारकं दंडतिटिति नम इति प्रस्तावात् (?) ।
 विद्येयमर्थ (?) । (P. 319, L. 81) काइलं पङ्कगविलम् । कलुषमिति
 यावत् । विपर्यस्तं लोकविरुद्धम् ॥ ६ ॥ बहुकुसुमेत्यादि । पुष्पिता-
 प्राच्छन्दः । रुक्मा वृक्षाः । ललन्ति विहरन्ति ॥ ८ ॥ स्त्रीभिरित्याचार्या
 ॥ ९ ॥ बुभुक्षितो न क्षप्यते पादाभ्यां गन्तुम् । (P. 322, L. 118) ।
 णहमज्ज्ञेत्यादि । गाथा । 'नभोमध्यगतः सूर्यो दुःप्रेक्षः कुपितधानरस-
 दशः । भूमिर्दंडसंतता हतपुत्रशतेव गान्धारी ॥' गान्धारी दुर्योधनादिपुत्र-
 शतमाता ॥१०॥ शिलशीत्यादि । मालिन्या श्लोकः । 'शिरसि मम
 नीलीनो भाव सूर्यस्य पादः शकुनिखगपि(वि)हङ्गा वृक्षशाखावु लीनाः ।
 नरपुरुषमनुष्या उष्णदोर्ध्वं श्वसन्तो गृहशरणनियण्णा आतपं प्रेरयन्ति'
 ॥१२॥ हिङ्गुज्जेत्यादि । उपजातिछन्दसा । 'हिङ्गुज्ज्वलौ जीरकमद्रमुस्त-
 कौ घचाया प्रान्धिः सगुडा च शुण्ठी । एषा मया सेविता ग्रन्थयुक्तिः कथं
 नाहं मधुरस्वर' इति ॥१३॥ 'हिङ्गुज्ज्वलं दत्तमरीचचूर्णं व्याघारितं तैल-
 घृतैर्मिश्रम् । भुक्तं मया पाट्भूतीये मांसं कथं नाहं मधुरस्वर' इति ॥१४॥
 पलिपतिस्तद्देणोधिकमांसेन सह मया भुक्तं ततः कथं नमधुरस्वरोहम् ।
 घनद्रव्यः कर्मणि यत् तः(?) । (P. 325, L. 156) किं न प्रेक्षते भावः ।
 वृद्धसूकर इय । घुरुधुरेत्यव्यक्तशब्दानुकरणम् । अव्यक्तं शब्दं कुर्वाणो
 लक्ष्यते । पैगालखण्डेण प्राकारखण्डपथेनैव प्रवेशय । दैवगत्या तु न भग्नं
 प्रवहणमित्याह । कथं न भग्न इति । ण छिण्णा लज्जु ण मला गोणा इति
 घक्तव्ये शकारोक्तत्वाद्भ्रमणम् । मम गुरुर्गुरुरिति । अतिमान्यत्वपरम् ।
 एवं त्वं प्रेक्षसे । सावरं महतरुत्वा (?) । पुलकलिलोप पुष्पतणीयः(?) ।
 पुष्कलिनी । एकार्यन्वयपच्छनीय इत्यनेन गुरुत्वमेव द्रवयति इति

१ किंण E F G. २ हतकेय E F G. ३ हरयं हर्य E F G. ४ कं दंडति F G. ५
 के दंडति E. ६ विद्येयमर्थः E F G. ७ ता किं न प्रेक्षते L. तत्किं F G. ८ यागात
 F G. ९ पुतकललीय वृद्धरणीय E F G. १० एकार्येण छपनीय L.

प्राचीनटीका(?) । त्वं तावत्प्रवहणमग्रत आरोह । (P. 329, L. 189)
 अथवा तिष्ठ त्वम् । तव पित्र्यं प्रवहणम् । अहं प्रवहणस्वामी ।
 अग्रतः प्रवहणमधिरोहामि । यद्यप्यहमेवं ब्रवीमि तथापि तवैष आचरो-
 धिरोह भट्टारक इति भणितुम् । प्रवहणे राक्षसी चौरौ वा प्रतिवसति ।
 मूशे पञ्जे इति विपरीतोक्तिः शकारवाक्यत्वात् । वृद्धचेदे निश्चित-
 थोतः । वृद्धध्वोन्नेपांद् इत्यावाचकः । अकारणादिति पूर्वटीका (?) ।
 कथं शृगाला उद्गोयन्ते । घायसा धावन्ति । तद्यावद्भावोक्तिभ्यां भ्रूयते
 वन्तैः प्रेक्ष(स्य)ते । शकारवाक्यत्वाद्विपरीतोक्तिः । तावदहं पलायं ।
 [अ]वर्नतेत्यादि । पुष्पिताग्रा । प्रेयाम इति लोटौ मस(?) । गौरवमात्मनि
 बहुमानः ॥ १५ ॥ अन्यथा वापन्यात्(?) । लाघवनायाति कातरं विदुः-
 र्खं काकादने भीरुः (?) । वेशाभावेन ॥ १७ ॥ नाम्पश इति न्यन्तात् ।
 कर्मणि लकारः । मोक्षयति(?) । (P. 334, L. 241) भिक्षुदे
 भक्षितः । विपरीतोक्तिः पूर्ववत् । अथवेत्यतलस्योक्तिः । शृगाला उद्गी-
 यन्तीत्यादि चतुष्टयमपकमम् । देवदर्शनं वंभणार्णं अग्रादीं बलमेण
 गच्छामि । नहि नहि इति न्यायधिरुद्धम् । तेन हि अपूर्वा श्रीः
 समास्तादिता । लोशांविदा रोपिता । हे अन्तिके अभिक्के ॥ एते
 पडामि इत्यादि । वसन्ततिलकम् । 'एयं पतामि चरणयोः विरा-
 लनेत्रे हस्ताञ्जलिं दशनखे तव शुद्धदन्ति । यत्तव मयापकृतं मवना-
 तुरेण तत्क्षमस्वेदानीं वरगांश्चि तवास्मि दासः' ॥ १८ ॥ जे बुम्बिदे
 इत्युपजात्यौ । 'ये बुम्बिदे मातृकाभिकाभिर्गताः ॥ देवानामपि ये
 प्रमाणस (प्रणामम्) । ते पातिताः पादतलेन मुण्डा वने शृगालेन
 यथा मृदङ्गाः' ॥ मातृका इति स्वार्थे कः । मुण्डा इति बहुवचनमप्यन-
 र्थकम् ॥ १९ ॥ एदेहि इत्यादि । वसन्ततिलकच्छन्दसा । साविन्द्रोः पांक्षि-
 कगुहत्वादेदेहि हत्येहिमित्यनयोर्लघुत्वम् । 'पताभ्यां तव दशनखोत्पल-
 मण्डलाभ्यां हस्ताभ्यां चाटुशतताडनलम्पट्प्रभ्याम् । कर्षयामि । दे त्वाम् ।
 चरतनु मम (corr. निज A) यानकात्केशेषु चालिदयितामिव यथा केरोषु

१ चोरो वा EFG. २ प्रेक्षते EFG ३ पलायये E. ४ अवर्नतेत्यादि E. ५ प्रयामे
 FG ६ लोटो FG ७ वेशाभावेन G. ८ देवताया आक्षानानामग्रतश्चलनेन EFG
 ९ लोशांविदा EFG. १० एते EFG ११ जातिः EFG. १२ पुष्पिता EFG.
 १३ गतेन देवानामपि FG. १४ प्रणामम् EFG १५ गुह्यम् EFG.

जटायुराकृष्टवान् । पाठान्तरे हनूमानित्यर्थः । व्याहतोपमं चेदम् ॥ २० ॥
 योसौ वञ्चनावमानेन तदा रोपाग्नेः संधुक्षितः सोद्य एतस्याः पादग्रहा-
 रेणानेन प्रज्वलितः । ततः सांप्रतं मारयाम्येनाम् ॥ (P. 339, L. 301)
 यदीच्छसे इत्यादि । उपजातिच्छन्दसा । 'यदीच्छसि लभ्यदशा-
 विशालं प्रावारकं प्रच्छदं सूत्रशतैर्ग्रथितम् । मत्स्यं च खादितुं तथा
 तुष्टिं कर्तुम् । चुहं चुहं चुहु चुहं चुहुत्ति इत्यनुकरणम् ॥ २२ ॥'
 निक्षिकेन्योन्यार्थावेतौ(?) । अवेशसदृशेति । अवेश्यापाटकोचितं कृत्तिमम्
 (?) । चिचित्ते विजने । पटान्तापचारितां कृत्वा । अपच्यस्तो धिक्कृतः ।
 (P. 342, L. 323) स्रण्डुआइं बाहुचलय(वि)शेषान् । पहिलिस्सं
 परिधास्ये । पीढंके पीठम् । उवचिसिस्सं उपवेश्यामि । तंवहिहिसिधोष्टासि
 (?) । उच्छिष्टद्वयं भोजनावशिष्टम् । प्रभवति मम भट्टारकः शरीरस्य न
 चारिभ्यस्य । परापिण्डभक्षको भूतः । पिष्टयतु ताडयतु मारयतु या ॥
 (P. 345, L. 359) येणम्हीत्यादि । गाथा । 'येनास्मि गर्भदासो वि-
 निर्मितो भागधेयदोषेण । अधिकं च न क्रीणि(कि)प्यामि तेनाहमकार्यं
 परिहरामि ॥ २५ ॥' कस्स आआमि कस्य(स्मात्)विभेमि । अपि तु न
 कस्यापीत्यर्थः । ओर्धलिके अपवरके । गृहविशेष इत्यर्थः । परिकरं का तु
 इति प्रसिद्धम्(?) ॥ सर्वकालमित्याद्यर्थस्तु । 'सर्वकालं मया
 पुष्टो मांसेन च घृतेन च । अद्य कार्यं समुत्पन्ने जातो मे धैरिकः कथ-
 म्' ॥ धैरिको धैरी । स्वार्थे कः ॥ २८ ॥ लब्धो मयोपायः । दत्ता
 घृद्धलोडेन । शण्णा उपदेशः । पदं विटम् । भाव यत्त्वं मया भणितः
 सर्वः समस(?) । कथमहं एवं बृहत्तो महकप्रमाणात् । समुद्रप्रमाणादि-
 ति घक्तव्ये मो (मौ)र्ख्यान्महकप्रमाणतया कुलमुपमिनोति । महिका
 पत्रपुटिका तथा कुलस्य महत्त्वं मौर्ख्यादुपमिनोतीति प्राचीनटीका ।
 जातोकार्यं करोमि । एवमेतदङ्गीकारयितुं मया भणितम् । नासेन न्या-
 सेन नासेन (superfluous) विनाशेन च । अथ कपटकापटिको ब्राह्मणः
 घृद्धपोडः कदाचिदपवारितस्तिष्ठति । शृगालः ॥ (P. 351, L. 418)
 सुवर्णकमित्युपजातिः । 'सुवर्णकं ददामि, प्रियं ददामि, पतामि शीर्षेण
 सवेष्टनेन सोष्णीयेण । तेन नूनं घेशूनी इति प्रसिद्धम् (?) । (written

१ मोत च F G. २ चुहति चुहु चुहु कृत्वा E F G. ३ पहिलिरयं E F G.
 ४ पीढकं पीठम् E F G. ५ उवचिसिधयं E F G. ६ जेण E F G. ७ विहितो विनिमित्तो
 B C. ८ ओवलिह E F G. ९ परिकरं कपटकापटिक इति E F G.

and erased A) तथापि मां नेच्छसि शुद्धदन्ति किं सेवका कष्टमया मनुष्याः' ॥ ३१ ॥ खलचरितम् (?)। यत्नेन प्रतीकपाठो दृश्यते । तत्र इत्यादीत्यभ्याहार्य इत्यादि श्लोकद्वयं पठतीत्यर्थः ॥ खलचरितेति निकृष्टेति च संबोधनद्वयम् । पलाशपदेन राक्षसोप्यभिधीयते । गाले देती(न्ती) साक्षेपं वदन्ती इति देशीति चिरन्तनटीका ॥ किं शो शक्ने इति । शकरीविशेषच्छन्दसा श्लोकः ॥ 'किमसौ बालिपुत्रो महेन्द्रो रम्भापुत्रः कालनेमिः सुबन्धुः । रुद्रो राजा द्रोणपुत्रो जटायुश्चाणक्यो वा धुन्धुरसुरः स्त्रिशङ्कुः' ॥ कालनेमिरसुरः । सुबन्धुः कविविशेषः । धुन्धुरसुरमेदः ॥ ३४ ॥ (P. 853, L. 451) अथ पैतेपि त्वां रक्षन्ति ॥ चाणक्येनेत्याद्यर्थस्तु । 'चाणक्येन यथा सीता मारिता भारते युगे । भारतावच्छिन्ने समये । एवं त्वां मारयिष्यामि जटायुरिष्य द्रौपदी(दी) ॥ ३५ ॥ ऊर्ध्वमुच्चैस्तराम् । शुमल स्मर । मल म्रियस्व ॥ एवं दोशकलण्डिअमित्यादि । शार्दूलेन श्लोकद्वयम् । 'एतां दोषकरडिकामविनयस्यावासभूतां खलां वुर्जनस्व-भावाम् । रक्तां तस्य चारुदत्तस्य किलागतस्य रमणे संभोगनिमित्तं कालागतामागताम् । कालां कृष्णाम् । किमेव समुदाहरामि निजकं बाहोः शूरत्वम् । निश्वासापि म्रियते अश्वा सुमृता सीता यथा भारते' ॥ ३६ ॥ 'इच्छन्तं मां नेच्छसीति गणिका रोपेण मया मारिता शून्ये पुष्पकर-ण्डके इति सहसा पाशेनोच्चासिता । मया रोपेण मारिता [इति] विपर्य-स्य योजना । सेवावञ्चितः भ्राता मम पिता माता च सा द्रौपदी । पाठा-न्तरे तु प्रमातः पतिः या सा (?) पश्यति नेदं व्ययसितं पुत्रस्य शूर-त्वम् ॥ ३७ ॥ ता ततः । अपसृत्य तिष्ठामि । पाप इति घृक्षं संबोधयति । अनिमित्तमसंकुलम् । पिष्टदो पृष्टतः । दक्षिणदिगगतत्वं मृतत्वमपि । (P. 858, L. 503) शपे मायस्यशीर्षमात्मीयाभ्यां पादाभ्याम् । संस्थापय हृदयम् । एषा मया मारिता । यदि मम न प्रत्येपि पराक्रमे ततः प्रेशस्य राष्ट्रिक(य)दयालस्य शूरत्वम् । उबलदे उपरतः । हे पाप हे पापसंकटम् ॥ [अर्थं शतमिति] । अर्थं शतं ददामि मुच्यर्णकं ते कार्पापणे ददामि सचोडिकं ते । घोडां विरतिकर्पदका (कः?) गौडे प्रसिद्धः । तच्चतुष्टयं पणः । ते पौ-डश कार्पापणः । कदाचण इत्येके । एष दोषम्भानं पराक्रमो मे साधारणो भवतु मनुष्याणाम्' ॥ (P. 362, L. 554) आउत्तस्त भगिनीपतेः ।

१ पुष्पकरः EFG. २ न रक्षति EFG. ३ शैवरीम् EFG. ४ शुमल EFG. ५ मरण (?) G.

ध्यवहार(रं)विचारम् । निधनं गच्छत्यति(त्यमिति) ॥४०॥ चेदं प्राति धृते
यस्यां घेलायामलंकलेमीति अलं करोमीति यक्तव्ये इति पुरातनटीका(?)
पासादयालगपडोलिमाप । प्रासादो(दउ)परिगृहाविशेष इति पञ्चाद्व्या-
ख्यातम् । (P. 364, L. 573) अक्षपलेक्षणे आत्मरक्षार्थम् । निगल-
पुरितं अतिगुरुग्रन्थनोक्तारियम् । एवं मन्त्रोभिरक्षितो भवति । प्राचारेण
प्रच्छदपटेन । णामंकिदे नामाद्धितः । यस्तन्तसेनाया इति शकारस्य घेति
लिखिताक्षरः । शुक्लपण्णउडेण शुक्लपर्णपुटेन । तथा कृत्वा पूर्वोक्तेन
स्थगितां कृत्येत्यर्थः । अथदस अर्थस्येत्यर्थः । [चालुदत्तेति] । 'चावद-
क्षयिनाशाय करोमे कपटं नवम् । नगर्यां विजुद्धायां पशुयातमिषदारुण-
म्' ॥४४॥ अविदमादिके समयविस्मये । नस्तिय नासारज्ज्या याधितः (?)
कदयैले कृत्यैरः ॥ एडो म्हे इत्यादि । गाथा । 'एषोहं त्वरितत्वरितां
लङ्घानगयां गगने गच्छन् । भूमौ पाताले हनूमच्छिखरादिषु महेन्द्रः' ॥
महेन्द्रशिखरादिषु हनूमानिति यक्तव्ये शकारोक्तस्याद्विपरीतम् । 'अअट्ट'
इति पाठे अष्टकशिलरादित्यर्थः । व्याहृतोपममिदं तापत् ॥४५॥ (P. 367,
L. 597) तथेति प्रसार्य । भवतु । धर्माक्षराणि । सङ्गेण स्थर्गेण । याव-
त्तस्या यस्तन्तसेनायाः । घृतकराभ्यां सकारादशतुघर्णानां कृते निः-
प्रातः । तदो पटुदि निःश्रयप्रभृति । तथा कीतमात्मानमयगच्छामि ॥
वादादवेति । गाथा । 'वातातपेन तप्तानि चीवरतोयेन तिम्भितत्यमाद्र-
त्यं प्राप्तानि । तिम्भिता इति भाषप्रधानो निर्देशः । एतानि चिस्तीर्णं प्राप्तं
प्रसारितं यत्र (?) तानि मन्ये पत्राण्येव विजुम्मन्ते' ॥४६॥ (P. 368,
L. 609) शुद्धेति । शुद्धं केवलं कटकादि न स्वभाव एवालंकरणं यत्र
सः । विंदिये द्वितीयः । शे ज्जेव्व स एव । से अस्याः । यरं मनागिष्टम् ।
ओ(उ)लम्बिअ अवलम्ब्य । तत्र समाव्यस्तमना भूत्वा ।

[इति] मोलनो नामाष्टमः (मोङ्कः) ॥ ८ ॥

नवमोऽङ्कः ।

—१७७७७—

अधिकरणे न्यायविवादविषये नियुक्तत्वात्तदेवामस्ति । 'अत इति ठना-
चिति' ठन् । अपवादो दोषवाच्येति यावत् (Erased A) ॥ (P. 378,
L. 13) लोदेहमिति । प्रहर्षिणीछन्दसा । जलेहिं युवदीहिं शुविहि-
दपाहिं इत्यत्र सानुस्वारणामप्यन्त्याक्षराणां लाघवम् । छन्दोनुरोधात् ।
'स्नातोहं सलिलजलेः स्वच्छेः । पाठान्तरे 'पानीयैः' । नारीभिर्युवतीभिः
स्त्रीभिः सह उद्याने उपवनकानने निपण्ण इति विपर्ययस्य योजना । गन्धर्व
इयं सुविहितैरङ्गकैर्लक्षितः । 'गन्धर्व्येहिं' इति पाठे तृतीया प्रथमार्थे ।
रूपकं च (?) । पौनरुक्त्यादि शकारोक्तत्वात् ॥१॥ खणेनेत्युपेन्द्रवज्रया' ।
हगे इत्यत्र एकारस्य लघुत्वम् । छन्दोनुरोधात् । एतच्छब्दप्रकमुष्टिकं पा-
यालबन्ध इत्येके (?) । 'क्षणेन ग्रन्थिः । पाठान्तरे 'घृष्टिका' । क्षणेन ग्रन्थिः
क्षणजूलिका मे क्षणेन बालाः क्षणकुन्तला वा । क्षणेन मुक्ताः क्षणसूर्ध्व-
चूडाः जनिकाज्यलिकयोर्विशेषः (?) । चित्रो विचित्रो । हगे अहम् ।
राजदयालः । 'चित्रे ण चित्तो' इति पाठे चित्रं नचित्रं यतोहं राजदयाल
इति व्याख्येयम् । राजदयालत्वेन मायि सर्वं संभाव्यत इति भावः ॥२॥
(P. 374, L. 24) किमिणचिद्विभं [रूपणचेष्टितम्] । आः क्रोधे ।
लाभाणं राजानम् । आउत्तं भगिनीपतिम् । पुनर्भगिनीपतिमिति पुनरुक्तम् ।
अत्तिकां भगिनीं ज्येष्ठाम् । (P. 382, L. 95) युष्माकं सुखं ददामि न
ददामि । शकारोक्तेर्याकुलता ॥ लाभशब्दशुलेत्यादि । गाथा । 'राज-
दयशुखे मम पिता राजा तातस्य भवति जामाता । राजदयालकः स्वत्वहं
ममापि भगिनीपती राजा' । एतेन यदुक्तं भवति तदाह । अपराद्धस्यापि
न मे किमपि करिष्यति । क्रीडितुं रक्षितुम् । जीर्णोति विशेषणं विजनत्व-
व्यापनार्थम् । तत्र च प्रेक्षितुम् । तत्रेति करणाधिकरणत्वेन विचक्षित-
त्वात्तदित्येवार्थः (?) । तत्र देवयोगेन पदयामि न घेत्यर्थः । (P. 385,
L. 126) न मयेति तस्य दौष्यत्वेन व्यवहारपदम् । परिशून्यया श्रीयया ।
यादुपाशेन मारितेति शून्येवाति (?) । अर्थनिमित्तमिति ज्ञातुम् । मना-

१ दोषमिति E F G. २ अत्रदीहिं E F G. ३ सुविहिदं E F G. ४ °ताक्षराणां F.
५ परिशून्यं B C. ६ स्वहितैः B C. ७ एतच्छब्दप्रकमुष्टिकाक्षराबन्ध इत्येके E F G. ८ इति का-
चित्कयोः E F G. ९ मे न E F G.

कथन्वमन्ये मां सूचयन्ति (?) । अनेनैव वसन्तसेना मारितेति सूचना-
कारः । गुप्तेनापि उत्तराचरणेन ततोऽमै(त आत्मै)व विनाशितः ।
(P. 388, L. 153) भित्तघट्टं मित्रगृहम् । प्रस्तावाशादत्तस्य
गृहम् । अर्थो न पुनरधिकरणिकानामिति देश्यापतिरूपतया ज्ञानेन
शिष्टानां लज्जाकरत्वादिति भावः । विनयदत्तस्य नप्ता । धनदत्तेति
कायस्थसंयोधनम् । स्वैरं स्वच्छन्दम् । असंभ्रान्तं संभ्रमशून्यम् । अव-
स्थाभीष्टां दशाम् ॥८॥ मार्गगत आर्यकः ॥९॥ शास्त्रं वास्त्रं शब्दे त्वादि-
रात्मनेपदी । रेहादेरात्मनेपदानिन्यन्वाद्य परस्मैपदम् । धरास्त्रं शब्द इति
तुदादिस्तालव्यान्तः । आत्मनेपदी (?) ॥१०॥ आर्द्रतमार्या हि भुवि चरण-
स्खलनं युज्यते ॥११॥ जृम्भितो दीर्घात्मातोतिस्थल (?) । चिन्तासक्ते
चिन्तामार्गे निमग्ना (corr. सक्ता A.) एव मन्त्रिणः सलिलानि यत्र ।
दूत आह्वयकः गतागतनियुक्तः । धीरश्च गृहपुरुषः । नागश्वेस्तारकार्थ
(?) । नाना बहुप्रकाराः शब्दं कुर्वन्तो ये कङ्कपक्षिणस्तै रचितं व्याप्तम् ।
अशुभसूचकत्वेन तेषां समवधानमुक्तम् । अग्निपक्षे तु व्यक्तमेव । 'पक्ष'
इति पाठे तेषां पक्षाणां रचितम् । नानाकमणिकया निर्मितभेदो यत्रेत्यर्थः ।
कङ्को मांसादः पाक्षेत्रोपः ॥१४॥ घोणा उन्नता यत्र घोण्या घा उन्नत-
मुत्कृष्टम् । अपाङ्गो विशालो यत्र । एतेन नेत्रविशालत्यमुक्तम् ॥ १६ ॥
(P. 396, L. 252) प्रसक्त(क्तिः) प्रणयो रागानुबन्धः प्रीतिर्वेति ।
प्रीतिः स्नेहमात्रम् ॥ लज्जा ए इत्यादि । धैतालीयम् । एवं इति स-
विन्दुर्विकारो लघुः । छन्दोनुरोधात् । 'लज्जया भीरुकतया च लक्षितः ।
त्ममित्यर्थात् । किमर्थमलीके स्त्रीबधादौ दरिद्रमाचरणं निगृही(गृहि)तुम्
(?) । कुत एवमित्याह । स्वयं मारयित्वा र्थनिमित्तमिदानीं गृह्णाति न
नष्टके' । अपि तु नष्ट एव । 'नष्टके' इत्यपि पाठः (?) ॥ १७ ॥ छलपरि-
हारार्थं चिरं समीक्ष्यत इत्याशङ्क्याह । छलमत्र नेति ॥१८॥ पक्षः के-
शविरोपः (?) । भृशमत्यर्थम् । अन्तरा एतद्वचनमध्ये । मेघजलसिक्तत-
नाशाले जलेविन्दुर्यद्युत इति कर्मवशमेकं मिथ्यान्मसूचकमिति (?) ॥१९॥
वेदार्थानित्यादि । अतिधृतिजातिः । वेदार्थविरोधिनो वचने जिह्वापातो
युज्यते । अनपेक्षितानि । अपेक्षा योग्यतामप्यपेक्षा तेषां न कृतेत्यर्थः (?)
॥२१॥ दुष्टात्मेति । प्रहर्षिण्या श्लोकः ॥२७॥ पादप्रहारेति । गाथा ।
'पादप्रहारेण परिभव आक्रमः स एव विमानना तथा बद्धगुरुकवैरस्य ।

अनुशोचमानस्येयं कथमपि रात्रिः प्रभातापगता मम' ॥२३॥ (P. 404, L. 349) सावर्हिं द्वापदैः । [सावसेसोर्हिं] सावशेषाभ्याम् । 'अहो सुसन्ना व्यवहारनीतय' इति सामान्यविशेषभावेन विशेषणम् ॥२५॥ छिद्रेषु व्यसनेषु ॥२६॥ (P. 410, L. 428) पुरस्थापनं पुरावस्थितिः । पुरानिर्माणमिति यावत् । कूपयूपेति लोकोक्तिः । कृतजनदोषश्चासौ भण्डश्चेति विशेषणसमासः । मय मम । शिले शिरः । (P. 414, L. 471) ओगन्धेइ अवबध्नाति । कृतहस्ततया शिल्पकौशलेन ॥ ३४ ॥ एवं वां इदं एवमिदं स्मर्यते ॥ सञ्चेनेत्यादि । वैतालीयम् । 'सत्येन सुखं खलु लभ्यते सत्यालापे सत्यमालापयतीति किपि सत्यालापः । तत्र न भवति पापकम् । सत्यमिति द्वे [अ]प्यक्षरे इति स्वरूपोक्तिः । न भवति पापस्य निमित्तमिति यस्मादिति प्राचीनटीका । अलीये, ण(?)अलीकं कर्तुं । सत्यापेक्षया बहुक्षरमपीत्यर्थः । सत्यं पूर्वोक्तस्वरूपत्वाद्बहुक्षरमपि कर्मभूतम् । मा निमूहति मा संवृणोति ॥३५॥ अतिकापटिकतया निमूहसि । कशा अश्वत्ताडिनी ॥३६॥ ह्यरे(?)व रत्नम् । (P. 419, L. 522) कडं कृतम् । हुपगादीनां श्वेतकाकीयत इवार्थे छछः (?) । उत्पातकल्पै- रित्यर्थः ॥३७॥ विपसलिलेति । विपादिपरीक्षाप्रार्थितेन्विष्टे । विचारे । ककचं दातव्यम् । अहं तव्यः (?) । यदि मयोक्तं क्रियते तदा ककच- दानमर्हमेवेति भावः (?) । अथ विचारनिरोधं नृपांत हृदि स्वीकृत्य घदति ॥३८॥

[इति] व्यवहारो नाम नवमः [अङ्कः] ॥ ९ ॥

दशमोऽङ्कः ।

दिण्णकलवीलेत्यादि । गाथा । 'दत्तकरवीरमालो गृहीत था-
 वाभ्यां वध्यपुरयाभ्याम् । दोष इव मन्दस्नेहः स्तोकं स्तोकं क्षयं याति' ॥२॥
 पितृचनं श्मशानम् । तर्कयन्ति उत्प्रेक्षन्ते ॥३॥ किं पेक्खधेति । गाथा ।
 'किं प्रेक्ष्य(?) छेद्यमानं सत्पुरुषं कालपरजुधाराभिः । भुजनशकुनाधि-
 घासं सज्जनपुरुषद्रुममेतम्' ॥४॥ पिष्टचूर्णं श्यामतण्डुलचूर्णम् । पशुर्देव-
 तार्यं छागादिः ॥५॥ मदुपेतं मदर्पितं यथास्यादेयं उद्धृतयाप्याः । मदिति
 पञ्चम्येकवचनान्तम् । मदुपगतमोदशमयस्यान्तरं दृष्टेति धार्थः ॥६॥
 इन्द्रेत्यादि । गाथा । 'इन्द्रः प्रवास्यमानो । यद्वा । प्रयाह्यमानो
 विवर्धमानः । गोप्रसयो निपतनं च ताराणाम् । सत्पुरुषस्य । प्राणविप-
 त्तिर्नाशः । चत्वार इमे न द्रष्टव्याः' ॥७॥ हण्डे इति नीचसंशोधने । णअ-
 ली इत्यादि । गाथा । 'नगरीप्रधानभूते वध्यमाने । हृतान्ताह्वया । किं
 रोदित्यन्तरीक्षमुतानन्ने पतति यज्ञम् ॥' नगरीप्रधानवधो यज्ञ इवेत्यु-
 ध्मेक्षा ॥८॥ ण[अ]लुअदीत्यादि । गाथा । 'न च रोदित्यन्तारिक्षं नैयानम्रं
 च पतति यज्ञम् । स्त्रोसमूहमेवाग्निपतति । नयनाभ्यु कर्तुं । धाराभिः ॥९॥
 वज्रमीत्याधार्या । 'वध्यं नीयमाने जनस्य सर्वस्य रुदतः । नय-
 नसलिलैः सिके सति स्फुल्या(ध्या)तः नोद्यमति रेणुः' ॥१०॥ गोमिन्
 प्राहे स्थामिनः (?) । (P. 428, L. 48) शलोत्ते सलोत्रः । उद्विज्य
 उद्वेगं कृत्वा । ऐश इत्यादि । गाथाद्वयम् । 'एष गुणरत्ननिधिः
 सज्जनदुःखानामुत्तरेणसेतुः । असुवर्णं मण्डनमपनीयतेद्य नगरीतः' ॥१४॥
 सर्वः खलु भवति लोकः लोकस्य सुखसंस्थितस्य कार्यं । तत्तिष्ठः चिन्ता-
 परः । उपयुक्त इत्यर्थः । विनिपतितानां नगराणां (?) प्रियकारी दुर्लभो
 भवति' ॥१५॥ (P. 432, L. 80) हत्यादो हस्तात् । हा आशुक पितः ।
 निरुपपदेन आर्य इत्यादिविशेषणशून्येन ॥ अभ्युदये इत्यादि । गाथा ।
 'अभ्युदये चावसाने च तथैव रात्रिदिवमहतमार्गा । अव्याहतप्रसिद्धा

१ तर्कि न कुरुत कारणवशवत्पत्रवने निपुणा । अपिरेण शिरस्त्रेदनशूरातोपे-
 यु कुशलाः ॥ E F G : २ निल° E F G. ३ पुराणभूते B C D. ४ इदो E F G.
 ५ °नगर° E F G. ६ नगया E F G.

इत्यर्थः । उद्दामेव किशोरी नियतिर्द्वे(र्दे)वं सलु प्रत्येपितुं याति' ॥१९॥
 शुष्केत्यादि । गाथा । अत्र द्वितीयखण्डचतुर्थपञ्चमगागौ पञ्चममात्रौ
 (?) । शुष्कापि प्रदेशा अङ्गानि । शे अस्य । किं विनमितमस्तकेन अव-
 नतशिरसा किं कर्तव्यम् । अस्य स्त्री [ह]णस्य लज्जयानतशिरसोपि न
 कुत्सेत्यर्थः । कुत एवमित्यत आह । राहुगृहोत इव चन्द्रो दैन्दनीयो
 जनपदस्य' ॥ किंशब्द आचर्योभयोरर्थयोर्योन्य इत्याहुः । आघातं अधि-
 करणवधस्थानम् । घालकं(?) । 'स(श)मिता यज्ञे' [६।४।५४] इति पा-
 णिनेः सूत्रम् । शमितरि भयं शामित्रम् । यज्ञे पशुघातस्थानम् । आल-
 व्योभिमाम्त्रितः । मारित इत्येके ॥२१॥ ण हु अम्हे इत्यादि । गाथा ।
 'न [खड्ग] धयं चाण्डालाश्चण्डालकुले जातपूर्वा अपि । चेभिर्भून्ति
 साधुं ते पापास्ते च चाण्डालाः' ॥२२॥ अमीहित्वादेवादायामर्धमघातग-
 च्छामीत्यादि सर्वः स्वाधीन इत्यर्थः(?) । किं पेक्खधेति । गाथा ।
 किं प्रेक्षध्वं सत्पुरुषमयशोवशेन नष्टजोवनम् । रूपे खण्डितपाशं काञ्च-
 नकलशमिव मज्जन्तम्' ॥२४॥ कृप्यन्तं (corr. क्षिप्यन्तं A.) क्षिप्यमान-
 (ण) म् । 'जीवाशं' 'जीवप्रत्याशं' इत्यापि पाठान्तरे । इदमपि यत्र फलमयशः ।
 (P. 439, L. 152) अङ्गन्दाभि विरौभि । बालगापदोलिभाप बालाग्र-
 प्रतोलीतः । प्रासादभाङ्गादित्यर्थः । मंशेणेत्यादि । उपजातिच्छन्दः ।
 'मांसेन तिन्त्रामिलकेण तित्ताम्लेन तप्तं शाकेन सूप्तेन समस्त्यकेन ।
 भुक्तं मयात्मनो गृहे शालेर्भकेन गुडोदनेन' ॥२९॥ भिन्नकांस्यवत्खड्गणाप-
 कटुस्वपाया विवृतध्वन्याश्चाण्डालवाचः स्वरसंयोगः । यथाचैप उत्खा-
 लित उद्गतो वध्यडिण्डिमशब्दः श्रूयते परहानां च शब्दस्तथा तर्क्ये । यः
 शत्रुं न्यापाद्यमानं प्रेक्षते तस्याक्षिणी शीतलायेते । विपकण्डिकामयप्र-
 विष्टेन च कीटकेन । (P. 443, L. 195) ह्री विस्मये । कथमित्यर्थः ।
 एवद्रे पतायान् महान् । यस्यां वेलायां अस्मादृशो महान्दरमनुष्यो वध्यं
 वधरथानं नीयते तस्यां वेलायां कीटगमचेत् । नववलहके विभ्र नववृषभ
 इव । मण्डितः । वृषभशब्दः संभवन्नपिशकारभापात्वात्त्यक्तः । (P. 444,
 L. 201) फडे भवौआदि कृतो मविष्यति ॥ ओशलधेति । गाथा ।
 'उत्तर्पत ददत मार्गं द्वारं पिदधत भवत । तूर्णकाः मौनिनः । अचिनय-

१ साहचर्य E F G. २ न वन्दनीयो E F G. ३ मन्त्रिता E F G. ४ कथमि-
 दित्यर्थ E F G. ५ परामनुष्यो E F G.

तीक्ष्णधिपाणो दुष्टवृषभ इत गति' ॥ ३० ॥ पुस्तका पुत्रक । न. दि
रत्नकुम्भसदृशोर्हं स्त्रियं मारयाभि । एष सजु ममाकार्यसाक्षी । विदधेले
एतथैरः । विदधे सामर्थ्यम् । तुयलशि त्वरसे ॥ किं ओहदाशीत्यादि ।
गाथा । 'किमग्रहससि हे द्रक (?) पुरयं दृष्टा दैवपर्यस्तम् । विदितं
न त्वमपी (त्यो?) घत हे दुर्जन एतान्तदंष्ट्रापुमारोहपि ।' (P. 451,
L. 264) पराणेमि परामयामि ध्यावर्तयामि । पक्षाण एतादता एवमेवे-
त्यर्थः । इदानीमित्येके । सङ्गलेन घट्यपट्टहवादनदण्डेन । तालिय ताड-
यित्वा । वज्रपालिआ घट्यपर्यायः । अरेतच । वीरक इति चण्डालनाम ।
यन्त्रं सण्डेदि यन्त्रमालिच प्रसरति । चालुदत्ताकं अरे मारयितुं तव
मया समर्पितः । त्वं मम कर्तव्यमित्यर्थः (?) । ययं चण्डालाः । नैवं एते-
स्माकं दोष इति भावः । विश्वे (?) विश्वापयामि । शुमलिद्वयं स्मर्तव्यम् ।
[प्रभवतीति] । प्रयलपुरुषा नयनिर्णेतारः । तेषां वाक्यैर्माग्यदोषाद्बुधि-
तस्य यदि मे धर्मः प्रभवति तदा सैव घसन्तसेनैव स्वस्यभावेनात्मरू-
पतया व्यपनयतु ॥ ३४ ॥ गन्तव्यम् । तत्रैव मया मर्तव्यमित्यर्थः । अट्टाणं
पुच्छस्थानम् । जौणंस्थानरूपमेव (?) । उपासिके पडिचालेहि प्रतिपालय ।
(P. 403, L. 375) क्षणं तिष्ठतीति (तिष्ठेति) मारणव्यापारपरोक्तिरि-
यम् ॥ आअट्टिण इत्युद्गीतिः ॥ 'आकर्षितः सरोपं । मुष्टीं त्सरी ।
मुष्टिना गृहीतोपि । धरण्यां किमिति निपतितो दारुणकोशानिसन्निभः
सङ्गः' ॥ ३७ ॥ सहायासिनि । सहाः पर्वतविशेषः । तत्रस्थां दुर्गां स्वकुल-
दैवतां संबोधयति ॥ का उणेति । गाथा ॥ 'का पुनस्तत्परितमंसे पतता
चिकुरभारेण । माभेति व्याहरन्ती उत्थितहस्ता इत गति' ॥ 'उच्छिभ-
अ(ह)त्था' इति पाठे उच्छित्तहस्तेत्यर्थः ॥ ३८ ॥ विद्या इतरद्विचिक्तात्मज्ञा-
नम् ॥ ४२ ॥ वरस्य जामातुरिच ॥ ४४ ॥ केणापि । न एतद्यतिरिक्तेनाप्ये-
नेत्यर्थः । न प्रत्यभिजानाति । [जयतीति] । जयति सर्वोत्कर्षेण धर्धताम्
(वर्तते) । तदनु जयति आत्मसात्करोति । शेषभूतां पुण्यदामायमानाम् ।
गुणभूतामिति केचित् ॥ ४६ ॥ (P. 470, L. 457) निर्धेदः शान्तिः
धैर्यधिकेच्छानिवृत्तिः । किमेतत्किमेतदिति शत्रूणां क्रूरः कलकलः ।
यज्ञवातो यज्ञस्थानम् । एतच्चापारिच्छिन्नजनसंमर्देन प्रमादस्थानम् । तेन
सर्वोत्कटवध इति सूचयितुम् ॥ ५१ ॥ पुस्तकान्तरपाठदर्शनव्याख्या ।

(P. 484, L. 616) । अहमेवेति । पर्यवस्थापनमाचार इति कृत्वा स्वय-
मेव क्षमोहमिति भावः । दिउणतले द्विगुणतरः । अचलां पृथ्वीम् ॥५९॥

मृच्छकाटिकविवृतिरियं गणपतिचित्तान्तपारपर्यन्ता ।
पृथ्वीधरकृतिरुपनयतु संतोषं कृतिसमुद्रे ॥ १ ॥

इति दशमोऽङ्कः ॥ १० ॥

AN ALPHABETICAL INDEX OF THE SANSKRIT VERSES OCCURRING IN THE PLAY.

अ

अङ्क लोक.

अमाद्या मूर्धजेध्वेताः...	...	...	...	८	२१
अकारकबिरुद्धस्य ..	..	..	...	९	३३
अद्याप्यस्य तथैव केश-	..	..	..	८	५
अनया हि समालम्ब्यम्	..	..	..	३	१६
अन्धस्य दृष्टिरिव ..	..	..	..	१	४९
अन्यस्यामपि जातौ मा	..	..	..	८	४३
अन्यास्तु भित्तिषु भया ..	..	..	...	३	१५
अन्यं मनुष्यं हृदयेन..	..	..	..	४	१६
अपण्डितास्ते पुरुषा मता मे	..	..	..	४	१२
अपतितमपि तावत्सेव-	..	..	...	८	४२
अपद्या श्रीरेषा प्रहरण-	..	..	..	५	१२
अपश्यतोद्य तां कान्ताम्	...	..	..	७	९
अपापानां कुले जाते ..	..	...	..	९	३७
अप्येष नाम परिभूत-..	..	..	..	८	२६
अप्रीतिर्भवतु विमुच्यताम्	..	..	..	८	४१
अभ्युक्षितोसि सलिलैः	...	...	...	९	१९
अमी हि दृष्ट्वा मदुपेतमेतत्	...	...	...	१०	६
अमी हि वस्त्रान्तनिरुद्ध-	...	...	...	१०	१६
अमी हि वृक्षाः फलपुष्प-	...	...	...	८	७
अमूर्ध्वं भित्ता जलदान्तराणि	...	...	...	५	४४
अमौकिकमसौवर्णम्	...	...	...	१०	१८
अये शत्रवं मया प्राप्तम्	...	...	...	६	२४
अयं च सुरतज्वालः ...	...	...	...	४	११
अयं तव शरीरस्य ...	...	...	...	४	७

				अङ्क	श्लो
अयं हि पातकी विप्रो...	...	...	...	९	३९
अयमेवंविधे काले ...	...	...	...	९	३९
अयं पटः सूत्रदरिद्रताम्	...	...	...	२	१०
अलं चतुःशालमिदं प्रवेश्य	...	...	...	३	६
अवनतशिरसः प्रयाम...	...	...	...	८	१५
अवन्तिपुर्यां द्विजसार्धवाहो	...	...	...	१	१
अविज्ञातावसक्तेन ...	...	...	...	१	५४
अशरणशरणप्रमोद- ...	...	...	...	८	४
असौ हि दन्ता तिमिराव-	...	...	...	३	७
अस्मत्समक्षं हि वसन्तसेना	...	...	...	८	३०
अंसेन विभ्रत्करवीरमालाम्	...	...	...	१०	२१
आ					
आकर्षन्तु सुबद्धैनम् ...	...	...	...	१०	५४
आत्मभाग्यक्षतद्रव्यः ...	...	...	...	३	२८
आर्षकेणार्यवृत्तेन ...	...	...	...	१०	५१
आलाने गृह्यते हस्ती	...	...	...	१	५०
आलोकविशाला मे ...	...	...	...	१	३३
आलोकितं गृहशिखण्डिभिः	...	...	...	५	१
आश्रमं क्त्वा गन्तव्यम्	...	...	...	१०	३२
इ					
इदानीं सुकुमारेस्मिन्	...	...	...	९	१६
इदं गृहं भिन्नमनापतार्गलम्	...	...	...	६	३
इदं तस्मैहसर्वस्वम् ...	...	...	...	१०	१३
इयं रक्षप्रवेशेन ...	...	...	...	१	४२
इयं हि निद्रा नयनावलम्बिनी	...	...	...	३	९
इह सर्वस्वफलिनः ...	...	...	...	४	१०
ई					
ईदृशे व्यवहारापी ...	...	...	...	९	४०
ईदृशीः श्रेयकाकीयैः ...	...	...	...	९	४१

उ

अङ्क श्लोक

उत्कीर्णितस्य हृदयानुगुणा	...	...	...	३	४
उत्तिष्ठ भोः पक्षितेषां पुजनानु-	...	...	...	१०	३१
उदयति हि शशाङ्कः...	...	...	...	१	५७
उदयन्तु नाम मेघाः ...	...	...	...	४	३२
उन्नमति नमति वर्षति	...	...	...	५	२६
उपरितलनिपातितेष्टको-	...	...	...	३	२३

ऊ

ऊर्ध्वेदं ताम्रवेदं गणित-	...	...	...	१	४

ए

एककार्यनियोगेषु	...	...	...	६	१६
एतत्तु मां दहति	...	...	...	१	१२
एतत्तद्वृत्तराष्ट्रचक्र-	...	...	...	५	६
एता निषिकरजतद्रव-	...	...	...	५	४
एताभिरिष्टिकाभिः	...	...	...	३	३०
एता हसन्ति च रुदन्ति च	...	...	...	४	१४
एताः पुनर्हर्म्यगताः स्त्रियो माम्	...	...	...	१०	११
एतेन मापयति भित्तिषु	...	...	...	३	१७
एते हि विशुद्धगुणवदकक्षा-	...	...	...	५	२१
एतैः पिष्टवमालवर्णकनिभैः	...	...	...	५	४६
एतैरार्द्रतमालपत्र-	...	...	...	५	२०
एतैरेव यदा गजेन्द्र-	...	...	...	५	१८
एषं ते प्रणयो विप्र-	...	...	...	१	४५
एष भो निर्मलज्योत्स्नो	...	...	...	९	२४
एषा फुलकदम्बनीप-	...	...	...	५	३५
एषासि वयसो दर्पात्	...	...	...	१	४०
एह्येहीति शिखण्डिनाम्	...	...	...	५	२३

ऐ

ऐषवतोरसि चलेव	...	...	...	५	३३

क				अङ्क	श्लोक
करिकरसमबाहुः	...	...	...	७	५
कामं नीचमिदं वदन्ति	...	...	...	३	१२
कामं प्रदोषतिमिरेण	...	...	...	१	३५
काश्चित्सुच्छयति प्रपूरयति	...	...	...	१०	६०
किं कुलेनोपादिष्टेन	...	...	...	८	२९
" " ...	...	...	...	९	७
किं ते ह्यहं पूर्वसतिप्रसक्ता	...	...	...	५	१९
किं त्वं कटीतट-	...	...	...	१	२७
किं त्वं पदैर्मम पदानि	...	...	...	१	२२
किं त्वं भयेन परिवर्तित-	...	...	...	१	१७
किं पात्यस्य पुरः शनैः प्रवहणम्	...	...	...	७	२
किं यासि बालकदलीव	...	...	...	१	१०
किं नु नाम भवेत्कार्यम्	...	...	...	८	३९
किं नु स्वर्गाप्नुनः प्राप्ता	...	...	...	१०	४१
कुतो वाष्पाम्बुपाराभि-	...	...	...	१०	४२
कृत्वा शरीरपरिणाहसुख-	...	...	...	३	१०
कृत्वा समुद्रमुदकोच्छ्रय-	...	...	...	९	२२
कृतैव मनुजपतेर्महद्वलीकं	...	...	...	७	८
केयमभ्युद्यते शस्त्रे	...	...	...	१०	३९
केशवगानक्षयामः	...	...	...	५	३
कः श्रद्धास्पति भूतार्थम्	...	...	...	३	२५
" " ...	...	...	...	५	४३
कोपप्रेषविधे काले	...	...	...	१०	२६
क्षीरिण्यः सन्तु गावो	...	...	...	१०	८१
क्षेमेण व्रज बान्धवान्	...	...	...	७	७

ख

खलचारित निरुद्ध जात-	...	...	...	८	३२

ग

			अङ्क	श्लोक
गता नाशं तारा	...	...	५	२५
गर्ज वा वर्ष वा शक्र	...	...	५	३१
गर्जन्ति शैलशिखरेषु	...	...	५	१३
गुणप्रवालं विनयप्रशास्त्रम्	...	...	४	३१
गुणेषु यत्नः पुरुषेण कार्यः	...	...	४	२३
गुणेष्वेव हि कर्तव्यः	...	...	४	२२

घ

घोषोन्नतं मुखमपाङ्ग-	...	...	९	१६

च

चन्दनश्चन्द्रशीलाद्यो	...	...	६	२६
चिन्तासक्तनिमग्नमन्त्रि-	...	...	९	१४
चिरं खलु भविष्यामि	...	...	१०	१७

छ

छन्नं कार्यमुपक्षिपन्ति	...	...	९	३
छन्नं दोषमुदाहरन्ति	...	...	९	४
छायार्थी मीधसंततो	...	...	४	१८
छायासु प्रतिमुक्तशष्प-	...	...	८	११

ज

जयति वृषभकेतुर्दक्षपन्न-	...	...	१०	४६
जलधरनिर्लज्जस्वम्	...	...	५	२८
जातीन्विटान्सभुज-	...	...	४	२६
जातो नु किं स खलु	...	...	९	९

त

तपसा मनसा वाग्भिः	...	...	१	१६
तयोरिदं सत्पुत्रतोत्सवा-	...	...	१	७
तरुणजनसहायम्भिन्य-	...	...	१	३१
तालीषु तारं विटपेषु मन्दम्	...	...	५	५२
तुलनं चाद्रिराजस्य	...	...	९	२०

			अङ्क	श्लोक
प्रविश गृहमिति प्रतोदमा-	...	...	१	५६
प्रसरसि भयविक्रवा ..	...	..	१	२४
प्राप्तोह व्यसनकृताम् ...	...	...	१०	२५
प्राप्येतद्वसनमहार्णव-	...	...	१०	३३
प्रियसुहृदमकारणे ...	...	...	४	२७
	व			
बलाकापाण्डुरोष्णीधं	...	...	५	१९
बाला स्त्रियं च नगरस्य	...	...	८	२३
	भ			
भवेद्गोष्ठीयानम् ..	...	...	६	४
भाग्यानि मे यदि तदा	...	...	६	१
भीमस्यानुकरिष्यामि ...	...	...	६	१७
भुजग इव गतौ ...	...	...	३	२२
भैक्ष्येणाप्यर्जयिष्यामि ...	...	...	४	२७
भो मेघ गम्भीरतर नद-	...	...	५	४७
	म			
मखशतपरिपूतं गोत्रमु-	...	...	१०	१२
मदनमपि गुणैर्विशेषयन्ती	...	...	४	॥
मया किल नृशसेन ...	...	...	९	३०
॥ ॥ ...	...	...	९	३८
मयाप्ता महती बुद्धिः ...	...	...	४	२१
मयि विनिहितदृष्टिः ...	...	...	९	१२
महाकताध्मातैः ...	...	...	५	२२
मार्जारः क्रमणे ...	...	...	३	२१
मूढे निरन्तरपयोधरया	...	...	५	१५
मेघा वर्षन्तु गर्जन्तु ...	...	...	५	१६
मेघो जलार्द्रमहिषोदर-	...	...	५	२
मैत्रेय भो किमिदम् ...	...	...	९	२९

य

अङ्कः श्लोकः

यत्नेन मेवितव्यः	...	...	...	...	८	३३
यथा यथेदं निपुणं विचा-	...	...	...	...	९	२५
यथैव पुष्पं प्रयमे विकाशे	...	...	...	...	९	२६
यदा तु भाग्यक्षयपी-	...	...	...	...	१	५३
यदि कुप्यसि नास्ति रतिः	...	...	...	...	५	३४
यदि गर्जति वारिधये	...	...	...	...	५	३२
यदि तावत्कृतान्तेन	...	...	...	...	३	२६
यद्वदहल्याहेतोः	...	...	...	...	५	३०
यया मे जनितः कामः	...	...	...	...	१	५५
यस्यायास्तस्य सा कान्ता	...	...	...	...	५	९
यासां बलिः सपदि	...	...	...	...	१	९
येन ते भवनं भित्त्वा	...	...	...	...	१०	५०
योस्माभिश्चिन्तितो व्याजः	...	...	...	...	५	३९
योहं लतां कुसुमिताम्	...	...	...	...	९	२८
यं समालम्ब्य विश्वासम्	...	...	...	...	३	२९
" "	...	...	...	...	५	७
यः कश्चित्स्वरितगतिः	...	...	...	...	४	२
यस्तब्धं दिवसान्तमानतः	...	...	...	...	२	१२

र

रक्तं च नाम मधुरं च	...	...	...	...	३	५
रक्तं तदेव वरवस्त्रमियं च	...	...	...	...	१०	४४
रन्धानुसारी विप्रमः	...	...	...	...	८	२७
राजमार्गो हि शून्योऽयम्	...	...	...	...	१	५८
रुधस्वरं वासति वायसो-	...	...	...	...	९	१०

ल

लब्धा चारिष्यशुद्धिः	...	...	...	...	१०	५९
लिम्पतीव वमोक्षानि	...	...	...	...	१	३५

संस्कृतपद्यानां वर्गानुक्रम ।

			अङ्क	श्लोक
तेनास्म्यकृतवैरेण	...	...	१०	२८
तं तस्य स्वरसंक्रमं	...	...	३	६
त्यजति किल त जयश्रीः	...	...	६	१८
त्रेताहृतसर्वस्वः	...	...	२	९
त्वत्स्नेहबद्धद्वयो-	...	...	४	९
त्वदर्थमेतद्विनिपात्य-	...	...	१०	४३
त्वद्यानं यः समारूढ्य	...	...	१०	५२
त्वरया सर्पणं तत्र	...	...	१०	५७
द				
दत्त्वा निशाया वचनीय-	...	...	४	१
दाक्षिण्योदकवाहिनी	...	...	८	३८
दारिद्र्य शोचामि भवन्तमे-	...	...	१	३८
दारिद्र्यात्पुरुषस्य	...	...	१	३६
दारिद्र्याद्भ्रियमेति	...	...	१	१४
दारिद्र्यान्मरणाद्वा	...	...	१	११
दारिद्र्येणाभिभूतेन	...	...	४	५
दिष्ट्या भो व्यसनमहार्णवा-	...	...	१०	४९
दीनानां कल्पवृक्षः	...	...	१	४८
दुर्बलं नृपतेभ्यस्तुः	...	...	९	३२
दुर्वर्णोसि विनष्टोसि	...	...	२	१३
दृष्टात्मा परगुणमत्तरी	...	...	९	२७
देशः को नु जलावधेरुक्षिधि-	...	...	३	१३
द्वयं लब्धं दूनेनैव	...	...	२	८
द्वयमिदमतीव लोके	...	...	४	२५
द्विरदेन्द्रगतिश्चकोर-	...	...	१	३
ध				
धनैर्विपुक्तस्य नरस्य लोके	...	...	५	४०
धन्यानि तेषां खलु जीवितानि	...	...	५	४९
धाराभिरार्थजनचित्त-	...	...	५	४५
धिगस्तु खलु दारिद्र्यम्	...	...	१	२०

न

अङ्क श्लोक.

न खलु मम विषादः ...	...	...	...	४	२०
न गणयति पराभवम्...	...	...	...	२	७
न पर्वताग्रे नलिनी ...	...	...	...	४	१७
न भीतो मरणादस्मि ...	...	...	...	१०	२७
न महीतलस्यतिसहानि	...	...	...	१०	५६
नयनसलिलसिक्तम् ...	...	...	...	१०	३
नरपतिपुरुषाणाम् ...	...	...	...	७	३
निवासभ्यिन्तायाः ...	...	...	...	१	१५
निःश्वासोस्य न शङ्कितः	...	...	...	३	१९
निष्पन्दीकृतपद्मखण्ड-	...	...	...	५	२४
नृणां लोकान्नरस्यानाम्	...	...	...	९	४२
नृपतिपुरुषशङ्कितप्रचार-	...	...	...	३	११
नो मुष्णाम्यंबलाम् ...	...	...	...	४	६

प

पक्षविक्रलश्च पक्षी ...	...	...	...	५	४१
पद्मकिन्नमुखाः पिबन्ति	...	...	...	५	१४
पद्मव्याकोशं भास्करम्	...	...	...	३	१४
परगृहललिताः पराजपुष्टाः	...	...	...	४	२८
परिजनकयासक्तः ...	...	...	...	४	३
परितातस्य मे राज्ञा ...	...	...	...	९	८
पर्यङ्कप्रस्थिबन्ध-	...	...	...	१	१
पवनचपलवेगः ...	...	...	...	५	१७
पश्यन्ति मां दशदिशो	...	...	...	८	२४
पातु वो नीलकण्ठस्य	...	...	...	१	२
पादेनैकेन गगने ...	...	...	...	२	११
पूर्वानुबद्धवैरेण ...	...	...	...	१०	४५
पूर्व मानादवेताय ...	...	...	...	८	१७
प्रभवति यदि धर्मो दूषित-	...	...	...	१०	३४

	व	अङ्क श्लोक.
वणिज इव भान्ति तरवः ...	...	७ १
वर्षशतमस्तु दुर्दिन- ...	...	५ ४८
वर्षोदकमुद्गिरता ...	...	५ ३८
वसन्तसेना किमियं द्वितीया ...	...	१० ४०
वस्त्वन्तराणि सदृशानि भवन्ति ...	...	९ ३४
वाप्या स्नाति विचक्षणो ..	...	१ ३२
विदुज्जिह्वेनेदम् ...	...	५ ५१
विदुर्द्विज्ज्वलतीव ...	...	५ २७
विधिनैवोपनीतस्त्वम् ...	...	७ ६
विपर्यस्तमनश्चेष्टेः ..	...	८ ६
विभवानुगता भार्या ...	...	३ २८
विपतलिलतुलाभिप्रार्थिते ..	...	९ ४३
विपादस्त्रस्तसर्वाङ्गी ..	...	४ ८
वेगं करोति तुरगः ..	...	५ ८
वेदार्थान्प्राकृतस्त्वं वदसि ...	...	९ २१
वेदेश्येन कृतो भवेन्मम ...	...	३ २४
व्यवहारः सविप्रोयम् ...	...	९ १८
	श	
शत्रुः कृतापराधः ...	...	१० ५५
शरच्चन्द्रप्रतीकाशम् ...	...	८ १६
शशिबिमलमयूख- ...	...	१० १३
शास्त्रशः कपटानुसार- ...	...	९ ५
शिखा प्रदीपस्य मुवर्ण- ...	...	३ १८
शुष्कवृक्षस्यिवो ध्वस्त्रः ...	...	९ ११
शून्यमपुत्रस्य गृहम् ...	...	१ ८
शून्यैर्गृहे खलु समाः ...	...	५ ४२
	स	
सकामान्विष्यतेष्माभिः ...	...	१ ४४

अङ्क श्लोक.

स तावदस्माद्यसनार्णवो-	...	...	...	७	४
सत्यं न मे विभवनाश-	...	...	...	१	१३
सदा प्रदोषो मम याति	...	...	...	५	३७
समरव्यसनी प्रमादशून्यः	...	...	...	१	९
समुद्रवीचीव चलस्वभावाः	...	...	...	४	१९
सर्वगात्रेषु विन्यस्तीः ...	...	...	...	१०	९
सर्वं मे स्पन्दते चक्षुः	...	...	...	९	१९
साटोपकूटकपटानृत-	...	...	...	५	३६
मुखं हि दुःखान्यनुभूय	...	...	...	१	१०
मुदृष्टः क्रियतामेपः ...	...	...	...	८	२४
सोऽस्मद्विधानां प्रणयैः...	...	...	...	१	४६
सङ्गं नैव हि कश्चिदस्य	...	...	...	१	३७
संसक्तैरिव चक्रवाक-	...	...	...	५	९
स्खलति चरणं भूमौ न्यस्तम्	...	...	...	९	१३
स्तम्भेषु प्रचलितवेदि-	...	...	...	५	५०
स्त्रियो हि नाम खल्वेताः	...	...	...	४	१९
स्त्रीभिर्विमानितानाम् ...	...	...	...	८	९
स्त्रीषु न रागः कार्यः ...	...	...	...	४	१३
ह					
हत्वा तं कुनृपमहं हि...	...	...	...	१०	४७
हत्वा रिपुं तं बलमन्त्रहीनम्	...	...	...	१०	४८
हा प्रेयसि प्रेयसि विद्यमाने	...	...	...	१०	५८
हित्वाहं नरपतिबन्धनाप-	...	...	...	६	१

AN ALPHABETICAL INDEX OF THE PRĀKRIT VERSES OCCURRING IN THE PLAY.

अ

अङ्क स्तौत्र.

अथं शदं देमि शुवण्णअं	...	...	...	८	४०
अदं कलेवरं पडिवत्तम्	...	...	...	१०	३५
अन्धआले पलाअन्ती...	...	...	...	१	३९
अभयं तुह देउ हरे	...	...	...	६	२७
अब्भुदये अवसाणे	...	...	...	१०	१९
अवणेष बालअजणम्...	...	...	...	२	१८
अवहरवि कोइ तुत्थिअम्	...	...	...	६	११
अञ्जी शुत्तिवत्ते वलितो	...	...	...	१	३०
अहेहि चण्डम्	...	...	...	१	२८

आ

आअच्छथ वीसद्धा	...	...	...	६	६
आअड्ठिदे शलोशम्	...	...	...	१०	३७
आहणिकुण सरोसम्...	...	...	...	२	२०

इ

इन्देप्पवाहिअन्ते	...	...	...	१०	७
इइच्छन्तं मम नेअउशिसि	...	...	...	८	३७

उ

उज्जाणेषु राहासु अ...	...	...	...	६	७
उट्टन्त पढंताह	...	...	...	१०	३६
उत्तादिता गच्छशि	...	...	...	१	२९

ए

एत्थ मए विण्णविदा...	...	...	...	६	२५
एदेहि दे दत्तणहुप्पल-	...	...	...	८	२०
एदे दोशकलण्डिअम्	...	...	...	८	३६